SKRIFTER UTGIFNA AF
SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND.
LXXXIV.

BIOGRAFISKA UNDERSÖKNINGAR
OM
ANDERS CHYDENIUS

AF

GEORG SCHAUMAN

JÄMTE

OTRYCKTA SKRIFTER AF CHYDENIUS

HELSINGFORS 1908.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS

hittills utgifna skrifter:

Tom		Fmk
I.	**H. G. Porthans bref till M. Calonius. 1,** utg. af W. Lagus. — 341 + 68 sid., tr. 1886	8: —
II.	***Förhandlingar och Uppsatser. 1.** (Längre uppsatser af Estlander, Lagus och Schybergson.) — 62 + 112 sid., tr. 1887	2: 50
III.	**Finlands territoriala församlingars ålder, utbildning och utgrening intill 1885 års utgång,** af K. G. Leinberg. — 159 sid., tr. 1887	3: —
IV.	**Borgareståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809,** utg. af Elis Lagerblad. — 411 sid., tr. 1887	8: —
V.	**H. G. Porthans bref till M. Calonius. 2,** utg. af W. Lagus. — 263 + 106 sid., tr. 1887	8: —
VI.	***Förhandlingar och Uppsatser. 2.** (Längre uppsatser af Estlander, Frosterus, Lagus m. fl.) — 44 + 268 sid., tr. 1888	3: 75
VII.	**Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna,** af A. O. Freudenthal och H. A. Vendell. — 328 sid., tr. 1888	6: —
VIII.	***Historiskt-politiska anteckningar af H. F. Adlercreutz. 1743—1796,** utg. af Elis Lagerblad. — 185 sid., tr. 1888	3: —
IX.	***Förhandlingar och Uppsatser. 3.** (Längre uppsatser af Th. Westrin, Freudenthal, Schybergson m. fl.) — 40 + 318 sid., tr. 1889	4: —
X.	***Reseanteckningar af P. J. Bladh och C. F. Hornstedt,** utg. af J. O. I. Rancken och Elis Lagerblad. — 176 sid., tr. 1889	3: —
XI: 1—7.	**Åbo akademis studentmatrikel,** af W. Lagus. — 1,439 sid., tr. 1890	20: —
XII.	**Vöråmålet, ljud- och formlära, ordlista med register, språkprof,** af A. O. Freudenthal. — 200 sid., tr. 1890	3: 50
XIII.	***Förhandlingar och Uppsatser. 4.** (Längre uppsatser af Schybergson, Hultin, Vendell m. fl.) — 34 + 136 sid., tr. 1890	3: —
XIV.	**De finska klostrens historia,** af K. G. Leinberg. — 509 sid., tr. 1890	4: —
XV.	***Helsingfors stads historia från 1640 till stora ofreden,** af Erik Ehrström. — 171 sid., tr. 1890	3: 50
XVI.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 1. Medicinen.** af L. W. Fagerlund och Robert Tigerstedt. — 216 sid., tr. 1890	3: 50
XVII.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 2. Juridiken,** af Axel Liljenstrand. — 94 sid., tr. 1890	2: 50
XVIII.	***Förhandlingar och Uppsatser. 5.** (Längre uppsatser af Frosterus, Schybergson, Leinberg, Nordmann m. fl.) — 45 + 218 sid., tr. 1891	3: 50
XIX.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 3. Historien,** af M. G. Schybergson. — 168 sid., tr. 1891	3: —
XX.	***Förhandlingar och Uppsatser. 6.** (Längre uppsatser af Gustafsson, W. Lagus, Elfving m. fl.) — 108 + 121 sid., tr. 1892	2: 50
XXI.	**Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland** samt därstädes utkomna arbeten på främmande språk 1886—1890. Uppgjord af H. Bergroth. — 175 sid., tr. 1892	3: —
XXII.	**Finska prästerskapets besvär och Kongl. majestäts därpå gifna resolutioner.** Från slutet af 1620-talet intill stora ofredens slut. Samlade af K. G. Leinberg. — 474 sid., tr. 1892	8. —
XXIII.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 4. Teologin, förra delen,** af Herman Råbergh. — 187 sid., tr. 1893	3: —
XXIV.	***Förhandlingar och Uppsatser. 7.** (Längre uppsatser af J. E. Strömborg, R. Hausen, P. Nordmann m. fl.) — 72 + 137 sid., tr. 1893	2: 50
XXV.	**Bondeståndets Protokoll vid Borgå landtdag 1809,** utgifna af Elis Lagerblad. — 282 sid., tr. 1894	5: 50
XXVI.	***Åbo universitets lärdomshistoria. 5. Filologin,** af I. A. Heikel. — 334 sid., tr. 1894	3: 50
XXVII.	**Johan Henrik Kellgrens Bref till Abraham Niclas Clewberg,** utgifna af Henrik Schück. — 39 + 136 + 19 sid., tr. 1894	4: 50
XXVIII.	***Förhandlingar och Uppsatser. 8.** (Längre uppsatser af E. Lagerblad, E. W. Bergman, C. G. Estlander, R. Hausen och M. G. Schybergson.) — 47 + 288 sid., tr. 1895	3: 75
XXIX.	**Östgötalagen med förklaringar,** af A. O. Freudenthal. — IV + 280 sid., tr. 1895	4: 50
XXX.	***Förhandlingar och Uppsatser. 9.** (Längre uppsatser af E. Lagus, V. Söderhjelm, G. Cygnæus, A. Hultin och P. Nordmann.) — 50 + 336 sid., tr. 1895	3: 75

SKRIFTER

UTGIFNA AF

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND.

LXXXIV.

Anders Chydenius.

Efter ett oljeporträtt i Nedervetil kyrka.

BIOGRAFISKA UNDERSÖKNINGAR

OM

ANDERS CHYDENIUS

AF

GEORG SCHAUMAN

JÄMTE

OTRYCKTA SKRIFTER AF CHYDENIUS

HELSINGFORS 1908

HELSINGFORS
TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1908.

Alla dem som genom visadt tillmötesgående och intresse direkt främjat mitt forskningsarbete hembär jag härmed mina uppriktiga tacksägelser. Särskildt vill jag bland dessa personer nämna herr statsrådet **W. Lagus** *och fru* **L. Castrén,** *hvilka ställt* ANDERS CHYDENII *efterlämnade papper till mitt förfogande.*

Min mor, som utan att tröttna hjälpt mig vid korrekturläsningen, och min syster, som med säker hand utfört största delen af det nödiga afskrifningsarbetet, må det tillåtas mig att äfven på detta sätt hjärtligt tacka.

För arbetets tryckning står jag i skuld ej blott till Svenska Litteratursällskapets bestyrelse, som antagit undersökningarna till publikation jämväl i den ansenligt utvidgade form de slutligen erhållit, utan ock till handlanden **K. H. Renlund,** *som kort före sin död åtog sig att bekosta tryckningen af flertalet otryckta skrifter af* CHYDENIUS *— ett åtagande som sedermera fullgjorts af utredningsmännen i den aflidnes bo. Den bortgångnes enkelt, utan förbehåll och utan tvekan gifna löfte bevarar jag städse i tacksam hågkomst.*

Helsingfors, i maj 1908.

GEORG SCHAUMAN.

INNEHÅLL.

Inledning.

KAP. 5.

KAP. 6.

KAP. 7.

KAP. 8.

KAP. 9.

KAP. 15.

Otryckta skrifter af Anders Chydenius.

ILLUSTRATIONER.

FÖRKORTNINGAR.

A. B. D. = Allmänna besvärsdeputationen.
F. H. A. = Finska Hushållningssällskapets arkiv i Åbo.
F. S. A. = Finlands statsarkiv.
G. K. A. = Gamlakarleby kyrkoarkiv.
H. U. A. = Helsingfors universitets arkiv.
H. U. B. = Helsingfors universitetsbibliotek.
K. B. = Kungl. Biblioteket i Stockholm.
L. U. B. = Lunds universitetsbibliotek.
N. K. A. = Nedervetil kyrkoarkiv.
Pol. Skr. = *Politiska Skrifter af Anders Chydenius* utg. af E. G. Palmén.
R. A. = Riksarkivet i Stockholm.
U. U. B. = Upsala universitetsbibliotek.
V. A. A. = Vetenskapsakademins i Stockholm arkiv.
V. A. B. = Vetenskapsakademins bibliotek.
Å. D. A. = Åbo domkapitels arkiv.

Inledning.

Tidigare undersökningar. — Chydenii efterlämnade papper. — Materialets insamlande. — Arbetets uppgift.

ANDERS CHYDENII lif och verksamhet ha under de senaste fem årtiondena omfattats med jämförelsevis stort intresse af forskningen på bägge sidor om Bottenhafvet.

Det var genom F. J. Rabbes lefnadsteckning i *Finlands Minnesvärde Män* (Helsingfors 1857) som uppmärksamheten riktades på den genom sitt snille och sin karaktär lika framstående finske prästmannen. Visserligen hade långt tidigare, kort efter Chydenii frånfälle, Jac. Tengström, den aflidnes systerson, i *Allmän Litteraturtidning* (Åbo 1803) erinrat om hans betydelsefulla lifsgärning. Men denna dödsruna var länge sedan förgäten och Anders Chydenii namn allaredan klanglöst vordet, när Rabbe författade sin minnesbild, hvilken för öfrigt, utöfver Tengströms ordagrant återgifna nekrolog, innehöll föga annat än ett sammanträngdt referat af Chydenii märkligaste skrifter.

På Rabbes biografi följde närmast åtskilliga i Sverige gjorda undersökningar rörande Chydenius. I *Svenskt Biografiskt Lexikon,* Ny Följd, bd 3 (Örebro 1860) tecknade P. Wieselgren Chydenii lefnad, med anlitande bl. a. af dennes till Göteborgs Vetenskaps- och Vitterhetssamhälle 1780 insända självbiografi. J. W. Arnberg behandlade i sina *Anteckningar om Frihetstidens politiska ekonomi,* I (Upsala 1868) Chydenii ekonomiska skriftställeri under åren 1765 och 1766 med sakkännedom och så utförligt som arbetets plan det medgaf. Till Arnbergs höga uppskattning af Chydenius

såsom ekonomist anslöt sig entusiastiskt Hans Forssell i sin essay *Merkantilism* (först införd i *Svensk Tidskrift,* 1868; sedermera omtryckt i förf:s *Studier och kritiker,* I, Stockholm 1875). Anders Fryxell i sina *Berättelser ur svenska historien,* bd 43 (Stockholm 1875) ställde Chydenius på den framträdande plats honom rätteligen tillkommer i Sveriges historia under Frihetstiden samt meddelade ur samtida bref några nya notiser om honom. C. G. Malmström belyste i sitt utmärkta arbete *Sveriges politiska historia 1718—1772,* bd 5 (Stockholm 1877; 2 uppl. 1900), med stöd af riksdagshandlingarna, vissa sidor af Chydenii verksamhet vid ständermötet 1765—1766 och karakteriserade i korthet hans politiska och ekonomiska ståndpunkt.

Det vardt dock finske män förbehållet att väsentligen vidga kunskapen om Anders Chydenius. Genom professorn frih. E. G. Palméns edition af Chydenii *Politiska Skrifter* (Helsingfors 1877—1880) ej blott gjordes dennes egna tankar lätt tillgängliga för vår tids allmänhet, utan i den omfattande inledningen till skrifterna meddelades därjämte talrika och värdefulla nya upplysningar om Chydenius, särdeles rörande hans verksamhet vid och under riksdagen 1765—1766, hvarförutom utgifvaren var i tillfälle att in extenso trycka den redan omnämnda självbiografin, som för kännedomen om Chydenii lif är af synnerlig vikt. Om den biografiska inledningen, hvilken var afsedd att utgöra «en fullständig, med beaktande af alla tillgängliga källor gjord teckning af Chydenii lefnad, skrifter, verksamhet och historiska betydelse», kan visserligen fällas omdömet att den icke är hvad den afsåg att vara, utan blott en samling bidrag till Chydenii biografi och 1765—1766 års riksdags historia, äfvensom att framställningen saknar proportioner, reda och öfverskådlighet. Äfven mot texteditionen kunna befogade anmärkningar riktas.[1]) Men i alla fall bildar utgifvandet af Chydenii *Politiska Skrifter,* med professor Palméns biografiska inledning, epok i forskningen rörande den märklige mannen.

[1]) Se R. Castréns anmälan i *Finsk Tidskrift,* t. 10, s. 58 ff.

Professor Palméns edition gaf inom kort uppslaget till nya undersökningar rörande Chydenius. I en akademisk afhandling om *Anders Chydenius i förhållande till samtida nationalekonomer* (Helsingfors 1882) försökte dr Axel Lille gifva en ingående karakteristik af Chydenii ekonomiska åsikter i deras historiska sammanhang. Försöket utföll väl icke efter önskan — arbetet är i sin självständiga del icke en historiskt-kritisk undersökning, utan blott en sammanställning af Chydenii ekonomiska tankar —, men dr Lilles i korthet angifna, allmänna uppfattning af Chydenii plats i nationalekonomins historia är dock riktigare än föregångarnes. — Något tidigare än denna afhandling hade en annan studie om Chydenius framkommit, vida anspråkslösare till formen, men af uppseendeväckande innehåll. Uti en artikel i *Helsingfors Dagblad* för den 22 juli 1881, den sista af trenne med anledning af Chydenii då nyss utkomna *Politiska Skrifter* författade uppsatser med titeln *En finsk liberal från förra seklet,* riktade Robert Castrén, med stöd af en till hans förfogande ställd samling af Chydenii originalmanuskript, särskilda anmärkningar mot professor Palméns biografiska inledning, hvarjämte han ur manuskriptsamlingen aftryckte ett försvarsmemorial af Chydenius i den sak som föranledde hans uteslutande från riksdagen 1766.

Efter Castréns meddelande hade man allt skäl att vänta sig offentliggörandet af samtliga otryckta manuskript bland dessa Chydenii efterlämnade papper. Af en eller annan anledning kom dock en sådan publikation icke omedelbart till stånd, och redan 1883 bortrycktes Castrén i sin bästa ålder af döden. Den uteblifna publikationen råkade snart i glömska, och tiden gick utan att heller andra undersökningar af större betydelse för kännedomen om Chydenius sågo dagen. [1])

---

[1]) Smärre nya bidrag till Chydenii biografi hafva dock sedan denna tid lämnats af särskilda forskare: i Finland af professor E. G. Palmén i *Historiallinen Arkisto,* IX (Helsingfors 1886), af statsrådet W. Lagus i *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen* (Helsingfors 1884) och i *Politiska bref till Calonius 1792* (Svenska Litteratursällskapets i Finland *Förhandlingar och Uppsatser,* bd 2; Helsingfors 1887), af dr A. H. Snellman i

Då mitt intresse för Anders Chydenius först väcktes och jag begynte fördjupa mig i studiet af denne ädle och snillrike tänkare, enkle och ypperlige skriftställare, stod jag snart inför frågan: hvar finnas Chydenii af Castrén använda originalmanuskript? Professor Palmén hade i Finska Histo-

Pohjalaisen osakunnan historia, II (Helsingfors 1891), af arkiater O. E. A. Hjelt i *Svenska och finska medicinalverkets historia*, bd 2 (Helsingfors 1892), af lektor L. H. Sandelin i *Arkeologisk och historisk beskrifning af den svenskspråkiga delen af Pedersöre härad* (Finska Fornminnesföreningens Tidskrift, XIV, Helsingfors 1894), af framl. lektor G. Cygnæus i *K. Finska Hushållningssällskapet 1797—1897* (Åbo 1897), af professor M. G. Schybergson i den biografiska inledningen till *Jakob Tengströms Vittra skrifter i urval* (Svenska Litteratursällskapets i Finland skrifter, bd 41; Helsingfors 1899) och af arkiater J. I. Björkstén i *Vaccinationens historia i Finland*, I, (Helsingfors 1902); i Sverige af professor S. J. Boëthius i Schinkels *Minnen ur Sveriges nyare historia, Bihang*, bd 1 (Stockholm 1880), af framl. riksarkivarien C. T. Odhner i *Sveriges politiska historia under Gustaf III*, bd 1 (Stockholm 1885), af bibliotekarien J. A. Almquist i *Riksdagen i Gefle 1792* (Uppsala 1895), af professor O. Sylwan i *Svenska pressens historia* (Lund 1896) och af dr N. Bergsten i *Bevillningsutskott vid Frihetstidens riksdagar* (Uppsala 1906). — Ehuru icke innehållande någonting nytt, må dessutom här omnämnas biografierna öfver Chydenius i *Biografinen Nimikirja* (Hfors 1879—83) och *Finsk Biografisk Handbok* (Hfors 1896), den förra af prof. Palmén, den senare af prof. Schybergson, samt i synnerhet prof. K. Warburgs framställning af Chydenii skriftställeri och lefnad i *Illustrerad Svensk Litteraturhistoria*, bd 2: 1 (Stockholm 1897). — Prof. Palmén har i Folkupplysningssällskapets serie af lefnadsteckningar (på svenska och finska) utgifvit en omarbetning af den biografiska inledningen till Chydenii skrifter under titeln *Anders Chydenius* (Helsingfors 1903). — I en akademisk afhandling *Fysiokratian vaikutus Ruotsi-Suomen Kansantaloudelliseen kirjallisuuteen XVIII vuosisadan loppupuoliskolla* (Helsingfors 1899) har doc. H. Renvall behandlat jämväl Chydenii ekonomiska skriftställeri och därvid kommit till den nya, men förhastade och grundlösa åsikten att Chydenii idéer uppstått och utvecklats under inflytande af fysiokratin (se härom närmare min granskning af ifrågavarande arbete i *Tidskrift utgifven af Juridiska Föreningen i Finland*, 1900, ss. 425—429, och min polemiska skrift *Om fysiokratin och dess inflytande på den svenska nationalekonomin* (Helsingfors 1901). Dr B. H. Helander har, äfven han i en akademisk afhandling, benämnd *Piirteitä neologian vaikutuksesta Suomen kirkollisiin ja uskonnollisiin oloihin 18:nnen vuosisadan keskivaiheilta 19:nnen vuosisadan keskivaiheille* (Helsingfors 1901), trott sig finna inflytelser af den s. k. neologin i Chydenii homiletiska skriftställeri, men också denna uppfattning måste anses vara oriktig (se närmare sid. 345 o. ff. i detta arbete).

riska Samfundet vid sitt omnämnande af Castréns artikel uttalat att manuskripten «bevarats inom släkten och möjligen användts af F. J. Rabbe, men sedermera försvunnit». [1]) Mina första förfrågningar rörande manuskripten gällde därför släkten Chydenius, af hvars medlemmar Rabbe veterligen hade erhållit vissa upplysningar för sin biografi. Då dessa efterforskningar emellertid icke ledde till önskadt resultat, vände jag mig till änkefru L. Castrén med en förfrågan i saken. Till min glädje kunde fru Castrén genast visa mig de ifrågavarande manuskripten, hvilka förvarades i en kista, omsorgsfullt inlagda i pappersomslag och för det mesta ordnade. Tillika erhöll jag af fru Castrén upplysningen att de af professor emeritus, statsrådet W. Lagus blifvit lämnade åt hennes aflidne man och att de ursprungligen tillhört ärkebiskop Tengström, statsrådet Lagus' morfar. Denna uppgift bekräftades snart af statsrådet Lagus, som i bref, dat. Lojo Lill-Ojamo $^{26}/_{10}$ 1897, på förfrågan meddelade mig bl. a. följande: «Efter min faders [professor, kanslirådet W. G. Lagus'] död fanns vid städning af ett skräpfylldt lider i hans, och sedermera min, gård en kista, fullproppad med diverse gamla räkningar, prediko- och brefkoncept, memorialprotokoll m. m. (hvaribland äfven de Chydeniuska papperen), hela bråten hopsamlad bland J. Tengströms kvarlåtenskap och hämtad till Helsingfors. Min far jämte J. J. Tengström tyckes gjort något ytligare bruk af detta hvarjehanda, hvilket därpå blef undanställdt — och glömdt. — — — Manuskripten af Chydenius hade J. Tengström troligen förskaffat sig i och för nedskrifvande af denne sin fosterfars och lärares minne i Åbo Litteraturtidning.»

Med upplyst beredvillighet ställdes den för kännedomen om Anders Chydenius så värdefulla manuskriptsamlingen till mitt förfogande af statsrådet Lagus «i egenskap af en bland J. Tengströms närmaste och till åren äldste descendenter» samt af änkefru Castrén, i hvars värjo samlingen, såsom sagdt, senast befunnit sig. Jag begynte omedelbart härefter att undersöka och genomgå densamma. Det

[1]) *Historiallinen Arkisto*, IX, s. 237.

visade sig därvid ofta vara förenadt med icke liten möda och eftertanke att dechiffrera och rekonstruera manuskripten. Såsom redan Castrén anmärkte, äro nämligen spåren efter tidens tand öfver hufvud bedröfligt tydliga: några af manuskripten hafva flerstädes ansenliga hål och äro rifna i bladens såväl ryggar som kanter samt söndersmulas vid den lättaste beröring.

Min afsikt var ursprungligen blott att utgifva den otryckta delen af nämnda manuskript. Snart fann jag emellertid att hvad man hittills kände om Chydenius äfven i öfrigt icke var så fullständigt som önskligt med hänsyn till ett stort fosterländskt minne, samt att påtagliga oriktigheter fortfarande förekommo i denna kunskap. I syfte att komplettera Chydenii biografi begaf jag mig i början af år 1898 på en tre månaders studieresa till Sverige, där jag i Riksarkivet, Kungl. Biblioteket, Kungl. Vetenskapsakademiens bibliotek och arkiv samt Riksbankens arkiv i Stockholm äfvensom i arkivet på Sjöholm i Södermanland anställde efterforskningar, hvilka mestadels gåfvo bättre resultat än jag kunnat vänta.

Det material jag sålunda samt genom biblioteksforskningar här hemma insamlat var det nu min afsikt att offentliggöra jämte de otryckta skrifterna af Chydenius, och publikationen anmäldes i sådant syfte 1900 för Svenska Litteratursällskapets bestyrelse, som äfven antog den till tryckning. Men ännu samma år erhöll jag nytt material, framför allt genom den resa jag i november 1900 företog till Gamlakarleby och Nedervetil och från hvilken jag medförde kyrkoarkivens rika samlingar till belysande af Chydenii verksamhet. Arbetets plan ändrades till följd häraf. Materialet hade tidigare hänfört sig väsentligen till vissa tidpunkter i Chydenii lif och vissa sidor af hans verksamhet, särskildt deltagandet i riksdagarna 1765—1766, 1778—1779 och 1792. Hvad jag funnit i kyrkoarkiven ingaf mig förhoppning att kunna lämna nya bidrag till kännedomen af Chydenii hela lefnad, att kunna komplettera hans biografi i alla riktningar. Jag fortsatte därför forskningarna och afbröt den redan påbegynta tryckningen af arbetet. I Upsala universitetsbiblio-

tek, men framför allt i Finska Hushållningssällskapets arkiv i Åbo, erhölls ett rikhaltigt nytt material, som ytterligare ökades genom meddelanden af särskilda personer i Sverige och Finland. Det syntes mig tillika önskligt att studera Chydenii omfattande och blott föga beaktade homiletiska skriftställeri. Tyvärr har jag icke förmått tidigare slutföra materialets redigering och de däraf föranledda studierna. Dröjsmålet, beroende på många orsaker, har djupt smärtat mig. Men hellre än att hasta har jag väntat.[1])

Den ändrade planen för arbetet har verkat att undersökningarna faktiskt bilda en så godt som fullständig biografi öfver Chydenius. Särskildt gäller detta tiden efter 1766, som af prof. Palmén behandlas på 20 sidor och af mig på inemot 240 sidor. Framställningen beror dock helt och hållet af det nya material jag kunnat insamla, och ojämnheterna äro således afsiktliga: jag har blott i förbigående berört sådant som redan varit fullständigt behandladt. Afsikten att publicera främst en ny materialsamling till Chydenii biografi förklarar äfven förekomsten af de talrika i texten inryckta citaten från handlingarna, dem jag städse återgifvit med diplomatisk noggrannhet. Framtida forskares arbete underlättas efter min mening genom ett dylikt förfarande, och såsom jag tagit min uppgift, har detta större betydelse än några nutida läsares bekvämlighet. De enda moderniseringar jag tillåtit mig vid återgifvandet af otryckta handlingar och skrifter bestå i utbytet af *w* i den gamla tyska skriften mot *v* i detta tryck äfvensom en och annan nödvändig ändring af interpunktionen.

[1]) Såsom resultat af mina Chydenius-forskningar ha under årens lopp framträdt följande uppsatser och skrifter: *Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag*, I—II (i *Historisk Tidskrift*, årg. 18, ss. 49—50 o. 328—338, Sthlm 1898—99), *Några otryckta skrifter af Anders Chydenius* (i Ekonomiska Samfundets i Finland *Föredrag och Förhandlingar*, bd 2, ss. 46—70, Hfors 1901), *Anders Chydenius. Ett hundraårsminne* (i *Finsk Tidskrift*, t. 54, ss. 103—110, Hfors 1903), *Anders Chydenius. Några minnesord* (till Chydenii bysts aftäckande, 17 sid., Hfors 1903), art. *Chydenius, Anders* i *Nordisk Familjebok*, 2 uppl., bd 5, sp. 282—288 (Sthlm 1906), *Anders Chydenius såsom predikant och homiletisk skriftställare* (i *Teologisk Tidskrift*, årg. 11, ss. 142—155 o. 233—244, Hfors 1906).

Arbetets titel torde tydligt angifva att en historiskt-kritisk framställning af Chydenii litterära verksamhet, främst naturligtvis af hans ekonomiskt-politiska skriftställeri, icke ingått i min plan. I några slutord har jag dock gifvit antydningar om den från tidigare forskares åsikter delvis afvikande uppfattning af Chydenius såsom politisk och ekonomisk tänkare hvartill jag kommit genom studiet af hans egna och af andra 1700-talets äfvensom nyare författares skrifter i politiskt-ekonomiska ämnen.

Kap. 1.

När föddes Chydenius? — Från studietiden i Åbo och Upsala. — Ett finskt fägnekväde. — Ansökan om docentur vid Åbo akademi. — Predikant i Nedervetil. — Församling och prästgård. — Förhållande till befolkningen. — Ekonomiska bekymmer. — Förbättring i läget.

Dagen för Anders Chydenii födelse har hittills icke blifvit fastställd. Åberopande Chydenii bekanta själfbiografi af år 1780, har professor Palmén [1]), i likhet med Wieselgren [2]), ansett den *24* februari 1729 g. st., och icke den *26* februari, såsom Tengström [3]) och efter honom Rabbe [4]) uppgifvit, böra betraktas såsom Chydenii födelsedag. Men denna åsikt, som blifvit följd i alla senare, Chydenius berörande arbeten, måste i sin tur förkastas.

Går man till kyrkoböckerna i de församlingar hvilka Chydenius tillhört, så finner man tvenne olika uppgifter rörande hans födelsedag: den 26 februari och den *23* februari, men icke den 24. I de böcker han själf fört har Chydenius antecknat: i Nedervetils äldsta kommunionbok (1754—1759) endast året 1729 och i följande kommunionbok (1760—1768) februari 1729, men i kommunionboken för 1769 samt i Gamlakarleby landsförsamlings kommunionböcker från 1776 till 1803 datum 23 februari 1729.[5]) Däremot har Jacob Chydenius, Anders' fader, i sistnämnda församlings kommunionböcker för 1744—1749 och 1750—1755 antecknat 26 februari

---

[1]) *Politiska Skrifter af Anders Chydenius*, s. II.

[2]) *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Ny Följd, bd 3, s. 344.

[3]) *Allmän Litteraturtidning*, 1803, n:o 58.

[4]) *Finlands Minnesvärde Män*, bd 2, s. 322.

[5]) I Gamlakarleby landsförsamlings kommunionbok för 1770—75 har Chydenius antecknat endast månaden februari 1729.

1729 såsom sonens födelsedag.[1]) Denna uppgift öfverensstämmer med anteckningen i Sotkamo församlings doplängd, där det står: «A:o 1729. Föddes d. 26 Febr. Christnades d. 1 Martii Sacell. Hr Jacob Chydenii och M. Hedvig Hornææ lille Son Andreas», hvarefter faddrarna («testes») uppräknas.[2]) Den öfverensstämmer jämväl med uppgiften i den till största delen af Chydenius själf kort före hans död författade lefvernesbeskrifning som nedan publiceras såsom bilaga till dessa undersökningar.[3])

Af de trenne olika uppgifterna rörande Chydenii födelsedag eger den i födelseortens doplängd förekommande ovillkorligen bästa vitsord. Chydenius bör således anses vara född *den 26 februari 1729* g. st. Hans egna, växlande uppgifter visa blott att han själf icke varit säker om dagen för sin födelse.

I början af vårterminen 1745, då den bekante professor Hassel var rektor, inskrefs Anders Chydenius, jämte sin äldre broder Samuel, som student vid Åbo akademi. Den 18 februari, sedan den öfliga novis-tiden — i detta fall. sannolikt fyra veckor[4]) — tilländagått, infördes hans namn i österbottniska nationens matrikel.[5])

---

[1]) Tillträde till de kyrkoarkiv ur hvilka dessa uppgifter hämtats har välvilligt beredts mig af prosten Edv. Johansson i Gamlakarleby och förre kyrkoherden K. O. Nyström i Nedervetil.

[2]) Enligt benäget meddelande af kyrkoherden H. Schwartzberg i bref från Sotkamo af $^{20}/_{8}$ 1899.

[3]) Denna lefvernesbeskrifning hittades 1906 af boktryckeriföreståndaren A. W. Nylander vid genomgåendet af arkivet i J. Simelii arfvingars tryckeri, som tillhör medlemmar af släkten Chydenius, och ställdes af hr Nylander vänskapsfullt till mitt förfogande.

[4]) Se A. H. Snellman, *Pohjalaisen osakunnan historia*, II, s. 42.

[5]) *Album nationis Ostrobotn.*, ms. i H. U. B. — Jag uppfattar dagteckningen där såsom hänförande sig till Chydenii inskrifning i nationen, icke vid universitetet. Chydenii egen uppgift, att han i december 1744 reste till Åbo och «1745 in Januario» inskrefs vid akademin *(Pol. Skr.*, s. 423), talar ock härför. — En motsatt uppfattning hos W. Lagus, *Åbo akademis studentmatrikel*, II, s. 26, som sannolikt stöder sig på en 1748 upprättad nationsförteckning (ms. i H. U. A.), där $^{18}/_{2}$ 1745 (icke $^{13}/_{2}$, såsom Lagus antecknat) uppgifves som datum under rubriken: «Åro blefne Academici».

«Det första året» tillbragte Chydenius vid lärosätet i Åbo, såsom han själf uppgifver.[1]) Det andra året vistades han hemma hos sin fader, som just flyttat till Gamlakarleby från Kuusamo såsom kyrkoherde. Men 1747 och vårterminen 1748 studerade han enligt egen uppgift[2]) åter vid akademin. Om sommaren sistnämnda år antog Chydenius kondition hos hofrättsrådinnan Malm på Vik i Kimito. «Vid denna kondition föll han (enligt egen berättelse) i en svår frossa i augusti månad och nödgades skilja sig från densamma om hösten, och då samma frossa kontinuerade hela 10 månader, förlorade han därunder allt mod och alla krafter». Icke desto mindre påträffas Chydenii namn i akademins annaler för höstterminen 1748, och detta i följande sammanhang.[3])

Chydenii yngre broder Jacob hade, utan att anmäla sig hos någon nations kurator, blifvit vederbörligen examinerad af dekanus och därpå af rektor inskrifven som österbottnisk student. «Detta hans förhållande» upptogs af österbottniska nationen till behandling vid ett möte den 24 september 1748 «och befans», heter det i protokollet, «vara stridande så vähl emot det som hvar och en, som hitsändes at bli Civis Academicus, bör i acht taga, at neml. begifva sig til någon viss nation, så som ock emot Statuta Nationis Ostrobotniensis». Till försvar för Jacob Chydenius uppträdde emellertid vid tillfället brodern Anders. Det heter härom och om debatten i öfrigt på följande sätt i protokollet: «Hans broder Herr Andreas Chydenius sade det des Broders förhållande häruti har grundat sig på deras Faders, H:r Kyrkioherdens Chydenii befallning, hvartil svarades at Nation hade sina egna stadgar, hvarefter de, som vilja blifva til henne antagne, böra rätta sig. Högvördige Herr Inspectoren[4]) förestälte dock at man ei så noga kunde undersöka detta målet, emedan en och annan omständighet

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 423.

[2]) Se den ofvan (sid. 10) omtalade lefvernesbeskrifningen.

[3]) Äfven relateradt af. dr Snellman, a. a., II, s. 45 f., utan att dock Anders Chydenii roll i händelsen omtalas.

[4]) Inspektor för österbottniska nationen var då den berömde Browallius.

vore som man ei gierna ville eller borde så mycket leta igen grunden til, om den vore richtig eller ock intet. Och blef så dervid at H:r Jacob Chydenius skulle bli antagen til Nation, dock så at han skulle betala för alla sex veckorna, som han hade bordt gå Novitius. H:r And. Chydenius sade vähl det deras Fader hade aldeles förbudit at betala något för dessa veckor, men deruppå gafs intet acht, utan det skulle skie, som Statuta Nationis fordra, och desutom betalas pro inscriptione, såsom i rationario uptecknat finnes. Och så slöts detta.»[1])

Huru saken aflöpte, veta vi icke. Men antagligt är i hvarje fall att den bidrog till att bröderna Chydenius icke på flere år besökte Åbo akademi. I de terminsförteckningar öfver nationsmedlemmarne som det från och med år 1749 ålåg kuratorerne att upprätta[2]) nämnes om Anders och Jacob för vår- och höstterminen 1749 samt för vårterminen 1750, att de «vistas i G. Carleby». På hösten 1750 sändes de bägge bröderna till Upsala, där de den 9 oktober, under professor Hallenii rektorat, inskrefvos vid akademin[3]) och studerade till följande vårtermins slut. Anders afslutade sin Upsala-vistelse med att (den 5 juni 1751) respondera för brodern Samuels dissertation *De navigatione per flumina et*

---

[1]) *Protocollum nationis Ostrobotnicæ*, ms. i H. U. B. — Utslaget, om man så får kalla beslutet, grundade sig på ett tidigare nationsbeslut af $^{17}/_{8}$ 1747, som af dr Snellman, a. a., II, s. 42, omnämnes och hvarigenom «enhälleligen stadfästades att alla ifrån skolorna kommande skulle gå novitier fulla 6 veckor, så framt de ej vilja hvarthem vecka lösa med tre daler kopparmynt». — Pennalismen i denna form afskaffades af österbottniska nationen icke långt därefter, år 1752. Redan därförinnan hade den dock förlorat stöd i rättsmedvetandet. Se härom Snellman, a. a., II, s. 45.

[2]) Se Snellman, a. a., II, s. 105 f. — De här ofvan citerade förteckningarna bevaras som ms. i H. U. A.

[3]) *Acta ang. finska studenter i Upsala*, ms. i H. U. B. — Vicebibliotekarien dr Aksel Andersson har haft godheten på förfrågan meddela mig från Upsala $^{11}/_{6}$ 1898, att någon matrikel öfver finska nationen därstädes för ifrågavarande tid icke finnes (jfr äfven K. G. Leinbergs *Bidrag till kännedomen om finske studerande vid Upsala universitet* i Sv. Littskpts i Finland *Förhandlingar och Uppsatser*, bd 5, s. 92), och att Chydenii testimonium academicum förgäfves eftersökts. — Ett dylikt testimonium från Åbo akademi finnes icke heller i behåll här i Helsingfors.

lacus patriæ promovenda.[1]) Från Upsala begåfvo sig Anders och Jacob åter hem. I nationsförteckningarna för höstterminen 1751 anmärkes nämligen om dem: «vistas på hemorten». Samma anteckning förekommer beträffande Anders Chydenius äfven för vår- och höstterminen 1752; om Jacob uppgifves däremot att han dessa terminer åter studerade vid akademin i Åbo.[2]) Äfven brodern Samuel, som vårterminen 1749 vistats hemma, höstterminen 1749 och hela året 1750 i Upsala, vårterminen 1751 i Örebro och Upsala, höstterminen 1751 och vårterminen 1752 i Stockholm, återvände först till höstterminen sistnämnda år till Åbo. Anders Chydenius dröjde i föräldrahemmet ända till vårterminen 1753.

Under sina studentår sysselsatte sig Chydenius äfven med vittra öfningar, hvilka mycket intresserade honom.[3]) Sålunda berättar han själf att han på en fest i Gamlakarleby år 1750, vid tiden för drottning Lovisa Ulrikas nedkomst med prins Fredrik Adolf, d. v. s. i medlet af juli, höll ett tal öfver «Finnars flor under Sveriges krona».[4]) Så vidt man vet, finnes detta tal icke mer i behåll.[5]) Men till eftervärlden har från samma tid bevarats ett annat prof på Chydenii håg för vitterlek, på samma gång ett vittnesbörd om hans kärlek till det för hemlandet egendomliga språket: ett på finsk runometer affattadt fägnekväde.[6]) Poemet skrefs 1751 för att celebrera prins Gustafs, sedermera konung

---

[1]) I Trozelii *Äre-Minne öfver Samuel Chydenius* (1759) säges (s. 22) att Samuels «kvicka broder, magister Andreas Chydenius, med allmänt beröm, emot flere de lärdas starka anfall, manneliga försvarade» nämnda dissertation.

[2]) Se för året 1752 äfven den förteckning öfver studerande vid akademin som tryckts i *Historiallinen Arkisto*, XIII, s. 183.

[3]) *Pol. Skr.*, s. 428.

[4]) *Pol. Skr.*, s. 429.

[5]) Enligt benäget meddelande från Kungl. Biblioteket af $^{7}/_{8}$ 1899 torde talet icke vara tryckt. Bland Chydenii manuskript finnes det icke heller.

[6]) Äfven brodern Jacob Chydenius skref finsk vers. Dr Snellman, a. a., II, s. 155 f., anför ett af honom i Upsala 1751 författadt poem, som ingår i en därstädes af hans landsman Gabr. Calamnius försvarad disputation och som först af F. W. Pipping, *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på finska*, s. 154, och J. Krohn, *Suomenkielinen runollisuus*, ss. 99 o. 130, blifvit uppmärksammadt.

Gustaf III:s, femte födelsedag, den 13 januari, och trycktes i Salvii *Lärda Tidningar* för den 17 i samma månad.

Såsom förut icke uppmärksammadt af forskningen, meddelas kvädet här in extenso: [1])

GIÖSTÄ kulda, kaunis kucka,
Ruotzin rannan Ruhtinainen,
Suomen suurin sydän sulho,
Toivo, tuki Turkulaisten,
Paras patzas Pohjalaisten,
Elos vietä evi edull!
Suurna kasva suurimmaxi,
Cuuluisaxi Cuningaxi!
Elos ehto exyköhön,
Ajastaikaa aivan monda!
Cukoistakon kauvan kaunis,
Viheriäinen WAASAN vesa!
Maamme määrät merkitytkin
Levitköhön laviammaxi!
Riemu Runot räickyköhön!
Sammukohon surun savut!
Isän alla ihanimman,
Maamme HERRAN mainittavan.

Andreas Chydenius, Ostro-Bothn.

Fägnekvädet föregicks i *Lärda Tidningar* af en liten inledning, hvars återgifvande kan ega sitt intresse äfven i detta sammanhang. «Ej må något vittert», heter det, «därföre ratas, att det ej är skrifvit på de lärdas språk. Finskan är ett tungomål, som ej allenast talas af en stor del svenska undersåtare, såsom deras modersmål, utan är ock

[1]) Några uppenbara bokstafsfel i texten i *Lärda Tidningar* hafva rättats. — En afskrift af poemet förekommer i den s. k. Törnuddska samlingen i Finska Litteratursällskapets arkiv under rubriken: «*KruunuPrintsin syntymä päiwällä s: 13: p: TammiKuussa w: 1751*». Då föremålet för den vittra hyllningen vid den tiden ännu icke var Sveriges kronprins, måste den afskrift som legat till grund för kopian i Törnuddska samlingen vara något senare tagen. Läsarten är på sina ställen afvikande från den ofvan meddelade, i regeln försämrande denna.

ganska rikt och eger ett öfverflöd af behageliga] ombyten. Det kan således förnöja sina kännare, fast det icke blifvit af särdeles många lärde upparbetadt. Modersmålet älskas ock helst af alla nationer; ty har en på sina landsmäns vägnar insändt följande underdåniga lyckönskning öfver den allmänna glädjedagen, som firades d. 13 sistledne Januarii. Vi önske, att någon ville med lika eftertryck sätta öfver den på ett mera bekant språk.» Den sist uttalade uppmaningen efterkoms också af en landsman till Chydenius, en österbottning, som i likhet med honom för tiden studerade i Upsala, Matthias Mathesius. Redan i följande nummer af *Lärda Tidningar* infördes dennes rätt fria öfversättning till svenskan, föregången af omdömet att den «visar tämmeligen styrkan af de finska runor, som finnas i nästföregående tidning».[1])

Under höstterminen 1752 sökte Chydenius, ehuru han ännu icke disputerat pro gradu[2]), docentur i naturalhistoria eller fysik vid Åbo akademi. Hans ansökningsskrift föredrogs den 8 december 1752 i konsistorium jämte R. Branders och M. Längmans. Då emellertid vicenotarien vid konsistorium mag. Joh. Justander ombetrotts med docentur i fysik, i hvilket läroämne utom Chydenius äfven Brander ansökte docentur, «så beslöts», heter det i konsistorii protokoll, «at deras ansökningsskrifter skulle med honom communiceras samt derhos infordras des utlåtande angående des föresats i framtiden at mer eller mindre kunna förestå samma Docentur; skolandes dessförinnan sluteliga utlåtandet så öfver desses som bem:e Mag:r Längmans ansökningar innehållas».[3]) — Att Chydenius sedermera skulle antagits till

---

[1]) Se *Lärda Tidningar*, 1751, n:is 5 o. 6. — Mathesius uppträdde äfven senare i samma årgång som poet och besjöng då tronförändringen. Om hans lefnadslopp, se *Sukukirja Suomen aatelittomia sukuja*, s. 856.

[2]) Sådant var dock ej ovanligt på denna tid. Pehr Kalm t. ex. var icke graduerad, då han 1746 blef docent och 1747 den förste professorn i ekonomi vid Åbo akademi.

[3]) *Consistorii academici majoris i Åbo protocoll* för 8/12 1752, § 7; ms. i H. U. B.

docent framgår icke af konsistorii protokoll. Frågan därom tyckes således hafva fått förfalla.[1]) Detta är så mycket mer sannolikt som Chydenius redan den 24 mars 1753 prästvigdes och ordinerades till predikant («concionarius»)[2]) i Nedervetil nyss bildade kapell[3]) samt för öfrigt under samma vår aflade de öfliga specimina för den lärda graden.

Chydenius blef således förordnad, icke till kapellan, utan blott till predikant i Nedervetil. Då emellertid nedervetilborna erhållit rätt att bilda ett kapell för sig och dessutom fullgjort den i kungliga resolutionen härom dem ålagda skyldigheten att uppföra prästbol, så anhöll Chydenius hos domkapitlet i Åbo «at få såväl namn af Capellan, som ock Capellans Rättighet ifrån berörde Capellgiäld». Ehuru denna ansökan tillstyrktes af hans fader i egenskap af församlingens kyrkoherde, biföll domkapitlet likväl icke densamma, emedan det ordinarie prästerskapets inkomster och rättigheter därigenom komme att minskas, hvilket strede så emot privilegierna som kyrkolagen; «utan har han, Chydenius», heter det i Consistorii Ecclesiastici Aboënsis utslag af den 1 augusti 1753, «enligit Consistorii resolution uppå thess kallelse til Prästa-Embetet at komma med Församlingens Ledamöter i Nedervetil öfverens om then lön, som han utom ordinarium Ministerium för sit arbete skall af them niuta; Men hvad thes anhållan at undfå Capellans namn och titul beträffar, så förfaller then samma af sig sielf, til thess han til någon sådan ordinarie beställning, som Capellans titul åtföljer, kan blifva befordrad».[4])

---

[1]) Dr Snellmans uppgift, a. a., II, s. 102, not, att «Andreas Chydenius» skulle «verkat» vid högskolan såsom docent «i naturalhistoria och fysik» är således i tvenne afseenden oriktig. Såsom källa för uppgiften anföres det ofvan citerade konsistoriiprotokollet.

[2]) Enligt ordinationskladden i Å. D. A. (Benäget meddelande af domkapitelsnotarien fil. mag. K. M. Wainio i bref af $^{2}/_{4}$ 1901.)

[3]) Kongl. Maj:ts resolution angående kapellets bildande är af $^{14}/_{7}$ 1752; original i N. K. A. — Domkapitlet hade i yttrande af $^{11}/_{12}$ 1751 tillstyrkt nedervetilbornas ansökan, men landshöfdingen i yttrande af $^{20}/_{5}$ 1752 afstyrkt densamma (enligt handlingar i N. K. A.).

[4]) Afskrift i N. K. A.

Med denna utgång af saken voro naturligtvis hvarken Chydenius eller nedervetilborna till freds. Dessa senare anhöllo i en till Kongl. Maj:t den 25 juni 1754 ingifven skrift att blifva frikallade från moderkyrkoförsamlingens kapellaners och adjunkts aflönande, när nuvarande innehafvarne af dessa tjänster afginge genom döden eller genom utnämning till andra tjänster. «Och emedan kapell utan kapellan tyckes vara namn utan betydning; ty lefva kapellboerne ock i then underdånigste förtröstan at Eder Kongl. Maij:t, i fall kapellboerne i förberörde theras underdånige ansökning vinna allernådigste bifall, i nåder täckes förklara kapellboernes tilförordnade Prest berättigad at niuta kapellans namn, så vida han oförnekeligen af kapellboerne undfår fullkomlige kapellansrättigheter, änskönt kapellboerne ock skulle tils vidare blifva skyldige at, jemte honom, underhålla andra kapellaner i församlingen.» [1])

Icke heller denna anhållan ledde till åsyftadt resultat, utan domkapitlets utslag fastställdes af Kongl. Maj:t.[2]) Chydenius och hans kapellbor voro alltså hänvisade till att, i enlighet med domkapitlets utslag, träffa frivillig öfverenskommelse om hans lön. En sådan ingicks också den 29 september 1755, kort förrän Chydenius skulle knyta äktenskapets band med sin unga trolofvade, jungfru Beata Magdalena eller — såsom hon i hemmet kallades — Malin Mellberg.[3])

Då nedervetilborna egde bidraga till ej mindre än fem prästers aflöning och dessutom hade genom kyrkobyggnaden och prästbolets iståndsättande åtagit sig en hård tunga — kostnaderna värderades 1755 till 14,420 daler kmt, och de ännu erforderliga arbetena beräknades kräfva ytterligare 11,160 daler kmt[4]) —, så var det klart att Chydenii lön

---

[1]) Enligt afskrift i N. K. A.

[2]) Tengström, *Afhandling om Presterliga Tjenstgörningen och Aflöningen i Åbo Erke-Stift*, d. 3, s. 289, not.

[3]) Vigseln skedde i Jakobstad den 23 oktober 1755. Bruden, dotter till handlanden i nämnda stad Olof Mellberg och Beata Christiansdotter, var född den 16 oktober 1735. — Dessa uppgifter enligt benäget meddelande af herr politierådmannen Carl Rahm i bref från Vasa af $^{14}/_{11}$ 1897.

[4]) Enligt afskrift af värderingsinstrumentet, dat. $^{8}/_{9}$ 1755, i N. K. A.

måste ställas så låg som möjligt. Den bestämdes att årligen utgå enligt följande grunder: 1:o i spannmål skulle de bäst behållna gårdarna erlägga en tunna, de medelmåttiga eller äldre klufna $^3/_4$ tunna och de svagaste och nyss klufna $^1/_2$ tunna; 2:o i smör skulle erläggas en mark för hvarje mjölkko en gård föder — «det alla voro så mycket nögdare med som det var lämpligast efter hvar Landtmans styrka», heter det i öfverenskommelsen; 3:o fyra ostar och fyra bröd för gård eller matlag; 4:o två «dugeliga bondskrindor» eller lass hö af de bättre gårdarna, en och en half af de mindre, — detta «emedan under Prästebolet är nästan intet hööslag, och derpå likväl måste, för des åkrars rykt och gödande, födas en eller flere hästar och annan boskap»; 5:o två dugliga lass björkved från hvarje gård; 6:o ett stycke kött från hvarje gård; 7:o en god fårull af de bättre och mindre af de svagare gårdarna; och 8:o hampa, humla, ärter och rofvor efter bärgningen. Dessutom åtogo sig hemmansegarne att underhålla prästbolet eller -«bordet», såsom det i handlingen heter.[1]) Då man betänker att Nedervetil kapell vid denna tid bestod af 34 små rökar[2]) — endast åtta hemman erlade en hel tunna spannmål, de flesta blott en half[3]) — och att prästgårdens eget jordbruk var obetydligt, så måste man säga att Chydenii ekonomiska ställning i sanning var högst anspråkslös, måhända t. o. m. brydsam.

Å andra sidan hade de duktiga kapellborna gjort allt för att bereda nybyggaren-prästen och hans unga maka en så angenäm tillvaro som möjligt. Prästgården hade förlagts till en vacker plats vid Vetil-ån, där denna bildar en fors, som efter det på åns södra sida här liggande hemmanet kallas Tast-forsen. Närmast älfven stod karaktärsbyggnaden, som uppförts af godt furuvirke och innehöll en sal, tre kamrar, kök och förstuga samt en källare med gråstenshvalf och

---

[1]) Trenne afskrifter häraf (en med Chydenii hand) i N. K. A.

[2]) Jacob Chydenii d. ä:s uppgift i ett intyg af $^{18}/_4$ 1755 i N. K. A. — Uppgifterna variera i handlingarna från dessa år mellan 31 och 36 rökar.

[3]) Enligt Chydenii egen uppgift (se nedan, sid. 24).

utfallsdike. Kring gårdsplanen voro på vanligt sätt placerade ekonomiebyggnaderna: en kombinerad bak- och badstuga, en spannmålsbod, en stor ria med loge och lada, ett stall, ett fähus och ett vedlider, — alla af trä och, likasom karaktärsbyggnaden, försedda med näfvertak. Såväl strax ofvanför som strax nedanför gården samt norr om densamma lågo små åkrar — vid denna tid (1755) blott 2 $^1/_2$ tunnland tillsammans; de dem omgifvande stengärdena vittnade om markens ursprungligen mycket steniga beskaffenhet. Obetydliga ängsmarker funnos här och där, mest afsides från gården. På sluttningen emot ån, alldeles invid gården, fanns en med stenmur inhägnad krydd- och kålgård, anlagd af Chydenius själf, som enligt egen berättelse »ställde den i reguljära afsättningar emot ån» och medelst en byggd damm försedde den med vatten från forsen.[1]) I kapellbornas afsikter ingick (1755) att ytterligare upptaga åker (till något öfver 3 tunnlands vidd) och äng samt att uppföra en ria, loge och lada, ett fårhus, ett svinhus, en foderlada, en stenmurad brunn och ett antal hölador på ängarna. — Väg från älfven till den på något öfver en kilometers afstånd belägna kyrkan hade anlagts, men bro öfver älfven saknades 1755, hvarför kommunikationen med andra sidan sannolikt underhölls med färja, till dess bron blef byggd, såsom planeradt var.[2])

Från prästgården hade Chydenius en förtjusande utsikt öfver bygden: den rätt breda och strida älfven slingrande sig fram i dalen mellan en dubbel rad af alar; på backarna däromkring de väl byggda bondgårdarna med sina leende åkrar och ängar sluttande mot älfven samt, allra högst i den kuperade nejden, den lilla korskyrkan af trä; och längst borta vid horisonten den täta granskogen som en mörk ram till den ljusa taflan.

I en sådan trakt, en af de naturskönaste i hela Österbotten, var det i och för sig en glädje att lefva. Men Chy-

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 427.

[2]) Dessa uppgifter enligt syneinstrumentet af $^8/_9$ 1755 och syneinstrumentet af $^{19}/_{10}$ 1753, bägge i afskrift i N. K. A. — Se äfven Jac. Chydenii d. y:s afhandling *Om Gamle Carleby* (1754), passim.

denii personliga trefnad ökades väsentligen genom närheten till fädernehemmet: Gamlakarleby prostgård, där fadern — modern hade dött 1754 — och en del af syskonen bodde, låg på blott två mils afstånd från Nedervetil prästgård. Men framför allt bidrog till lifvets behag den omständigheten att Chydenius hade att göra med en förträfflig befolkning. Jacob Chydenius, Anders' bror, skildrar år 1754 folket i Gamlakarleby socken (Nedervetil inbegripet) sålunda: «Inbyggarena äro allmännast snygge och renlige i sina hus och kläder, nyktre, muntre och lifaktige, arbetsamme, ganska handslöge, i synnerhet i det som snickarearbete kallas, läraktige att antaga sådane förslager hvaraf de spå sig någon båtnad, förståndige, höflige, som af en bonde kan fordras belefvade och till en del tämmeligen välmående.» [1]) Både han och äldste brodern Samuel berömma i sina skrifter innevånarne för deras driftighet som jordbrukare, främst för deras «oförtrutna flit, använd på de skallota stenbackarna»; dessa backar, af hvilka särskildt i Nedervetil finnes en myckenhet, förvandlades just vid denna tid genom folkets energi till rågfält, som i regeln gåfvo 22:dra och 23:dje kornet. [2]) Karaktäristiken af befolkningen blefve emellertid ofullständig, om vi icke tillade att allmogen, såsom öfver hufvud i Österbotten, är i hög grad frihetsälskande och självmedveten. [3]) Dessa egenskaper bero väl mindre af befolkningens i denna landsdel till öfvervägande grad svenska härkomst än af de där rådande sociala förhållandena: «uti Gamle Carleby socken finnas inga konungsgårdar eller säterier», skrifver Jacob Chydenius, «utan alla äro bondehemman och nästan allmänt af åboerna bördade». [4]) Hvilket inflytande på Chydenii lifsåskådning den ständiga beröringen med en sådan allmoge skulle hafva, behöfver icke närmare framhållas.

[1]) A. a., II, s. 44.

[2]) Ibid., II, s. 30; Sam. Chydenius, *Steniga Backars Upodling* (1752), ss. 6 o. 45 f.

[3]) Jfr L. H. Sandelin, *Beskrifning öfver den svenskspråkiga delen af Pedersöre härad* i *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift*, XIV, s. 129.

[4]) A. a., II, s. 44.

Det är att antaga att Chydenius, som allt sedan 1746, då hans fader vardt kyrkoherde i Gamlakarleby, vistats bland denna befolkning och kände dess egenheter, från första början kom väl öfverens med sina församlingsbor. En tvist mellan Chydenius och bonden Hans Tast, på hvars egor prästgården anlagts, kan icke anses såsom ett bevis på motsatsen. Uti den i anledning däraf förda rättegången uppträdde nämligen både kapellborna och Chydenius som kärande part. Hela tvisten rörde sig för resten om en småsak. En till åker tjänlig mark af de för prästbolet behörigen afsynade egorna hade, sedan den därå växande skogen af kapellborna afröjts, på försommaren 1756 försetts med en rishägnad för att under sommaren kunna tjäna som beteshage och på hösten uppgräftas. Tast lät emellertid nedhugga inhägnaden, under föregifvande att en del af den kringgärdade marken tillhörde honom. Chydenius och kapellborna bestredo riktigheten häraf och påstodo att Tast handlat «af afund och arghet» samt yrkade på hans skyldigkännande att åter iståndsätta gärdesgården och hans fällande för åverkan. Målet förliktes vid sommar- och höstetinget 1757, då Tast afstod från eganderättsanspråk på den inhägnade betes- eller kalfhagen, men i stället fick en del af ett till hans äng stötande kärr.[1]) Förlikningen tillkom sannolikt på Chydenii initiativ; ty en af hans sunda principer var att — såsom han säger i sin självbiografi — «räkna en liten förlust alltid för bättre än vinst genom en konstlad rättegång».[2])

Det enda som kunde gifva Chydenius anledning till berättigadt missnöje var osäkerheten i hans ställning och den låga aflöningen. Nedervetilborna uppgåfvo emellertid icke sina försök att slippa bidraga till moderförsamlingens kapellaners aflönande för att sålunda bereda sig själfva och sin präst förmånligare villkor. De vände sig nu till riksens

---

[1]) Utdrag ur häradsrättens protokoll för $^{10}/_{9}$ 1756 och $^{1}/_{9}$ 1757 i N. K. A.; själfva förlikningshandlingen af $^{17}/_{6}$ 1757 därsammastädes.

[2]) *Pol. Skr.*, s. 428.

i oktober 1755 till riksdag församlade ständer. Deras besvär vunno jämväl så till vida afseende som ständerna i skrifvelse till Kongl. Maj:t af den 29 maj 1756 förklarade att, när någon af kapellansbeställningarna i moderförsamlingen blir ledig, deras «ansökning då må vara för dem öppen, och innan ledigheten med någon annan kapellan försedd varder, prästerskapet med stads- och landsförsamlingarna höras, och de sökande hafva att afvakta Consistorii Ecclesiastici uti Åbo utslag och Hans Kongl. Maj:ts vidare nådigaste förordnande, utan att hvad nu uti saken blifvit tillgjordt, må i vägen ligga». Som motiv för detta «förbehåll» anfördes, «att invånarne uti Finland kunde alltför mycket afskräckas till ödemarkers uppodlande, enär de äro ifrån kyrkan för vida aflägsna och därutinnan icke utvägar för dem lättas skulle».[1]) I öfverensstämmelse med ständerbeslutet utfärdades den 15 juni 1756 nådig resolution i ämnet.[2])

Två år därefter blef den ena kapellanstjänsten i moderförsamlingen ledig genom innehafvarens, magister Martin Peitzii befordran till pastor i Kelviå.[3]) Nedervetilborna och deras präst hade alltså nu anledning att hoppas på en förbättring i sakläget.

I stället för att afvakta verkställigheten af nyssnämnda kungliga resolution skyndade sig emellertid Chydenius att hos domkapitlet anhålla, «i ansende til sina åhörares förklarade benägenhet at med honom vilja ingå vederbörlig förening om the honom tilkommande prästarättigheter, thet berörda [Nedervetil] församlings Ledamöter öfver thenna omständigheten kunde blifva hörda, och målet theruppå til Hans Kongl. Maij:ts allernådigste Stadfästelse anmälas». Domkapitlet utsåg den 3 maj 1758 ombud i det af Chydenius

---

[1]) *Riksdags-Tidningar 1755—56*, s. 61 f.

[2]) Ms. i R. A. — I formellt afseende afviker resolutionen från ständernas skrifvelse; i slutet heter det t. ex.: «utan at hvad vid Prästmannen Chydenii ansökning härförut finnes vara tilgiordt därvid må i vägen ligga». (Enligt benäget meddelande af fil. mag. G. Castrén i bref från Stockholm af 4/3 1901.)

[3]) Strandberg, *Åbo stifts herdaminne*, d. 2, s. 122.

äskade syftet och underrättade landshöfdingen härom, med anhållan att äfven denne ville utse ombud.[1])

På sommaren 1758 verkställdes förrättningen. Chydenius, som hade skäl att frukta att kapellborna, då ingen lättnad i aflöningen af det öfriga prästerskapet ännu ifrågakommit, skulle visa sitt missnöje genom att minska hans löneförmåner, ingaf då till domkapitlets ombud, kyrkoherden i Kronoby magister Gustaf Juslenius, en skrift där han uttalade sina bekymmer samt sin afsikt att i värsta fall från annat håll skaffa sig och sin hustru bröd. Denna inlaga, som ännu finnes i behåll[2]), lydde:

Sedan jag år 1753 af det Högvördige Dom Capitlet Höggunstigast blef förordnad til Präst ved detta nya Capellet, på mina Åhörares de Nedervetilboers enhälliga kallelse, har det Högvördige Dom Capitlet i Höggunstig Resolution af d:n 1: Augusti samma år, uppå min ansökning om Capellans namn och rättighet af detta Capel giäld, antydt mig, at med mina åhörare öfverenskomma, hvad de mig för mitt besvär ärlägga böra. Til ödmiukt följe häraf träffade jag år 1755 uti en almän Sochnestämma, med desse Nedervetilboer en öfverenskommelse af detta innehål:[3])

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Efter denna öfverenskommelse hafva ock Nedervetilboerne mig sedan den tiden för mitt arbete ved denna Capel Kyrcka förnögt. Jag ock emot denna förening intet vil med några nya pålagor falla dem besvärlig. Men emedan i nästnämda förening intet blifvit för hvarje gård något vist utstakat, hvad de i Spannemål och höö ärlägga böra, och det förra likväl är det reelaste, äfven som det sednares afkortning förer deras Präst i fara, at om vinteren förlora sina Creatur af Hunger, har jag måst vara omtänkt, til förekommande af egenvilligt innehållande uti detta mitt

[1]) Ur domkapitlets brefbok, ms. i Å. D. A. — Enligt benäget meddelande af domkapitelsnotarien fil. mag. K. M. Wainio i bref af $^{2}/_{4}$ 1901.

[2]) Original i N. K. A.

[3]) Innehållet i öfverenskommelsen har ofvan (sid. 18) refererats, hvarför densamma icke här aftryckes.

så nödiga som knappa underhåll, at få spannemåls och höö upbörden på någon vissare fot ställd; Dymedelst at i vår förening, hvad spannemålen angår, gårdarna blefve upnämda, som härtils betalt, och i följe af Föreningen äfven framdeles komma 1:o at betala En Tunna, som äro: Slåtte, Murik Gabriel, Bränkärr, Ållisbacka, Tast, Rijppa, Skog och Wijtavesi gårdarna. 2:o de som betala Trefierdedels Tunna, nemligen: Simonsbacka Erich och Nils, Pelå Johan Mattsson, Murik Mats Johanson, dito Matts Hendrichson, Båda Hästbacka och Bastubacka gårdarna, Kaino Erich, Sarucka och Jålcka gårdarna. Och 3:o at de öfriga betala en half tunna och derutöfver efter årsväxten och förmögenheten, Samt hvad höet beträffar, at hvar och en äfven derutinnan må efter sin förmåga betala, de mera, som mera boskap kunna föda, de mindre deremot som föda et mindre antal, och at isynnerhet den fattiga ei må öfver des krafter besväras, tyks den fond vara tienligast at de som föda årligen 12 miölkekoor och der utöfver, och således äro starckaste hööbönder, äfven årligen betala efter föreningen Två Skrindor eller lass, de som föda ifrån åtta til Tolf miölkkor ärlägga Ett och ett halft Lass, men de åter, som ei förmå föda åtta kor, allenast ett dugligt lass. Härved stode dock i Capelboernas frihet, at af de under Prästebohlet utsynta ängsland få rödia up de ställen, som deras Präst sielf ei hinner med at uprödja och derifrån sitt höö ärlägga, då denna hööafgift faller dem altför drägelig, så at efter några års förlop ei det ringaste från deras egna hemman skulle afgå i höö, hvilcket ock är enligit med Kongl. Maij:ts Allernådigaste befalning om Prästebolets upbrukande och i stånd sättande i Nedervetil.

Vijdare emedan Nedervetil Capellgäld til en fierdedel består af Nybyggare och derigenom lärarens arbete och besvär äfven ökes, tyks ock Nybyggare vara förfalna dertil, at efter sina krafter äfven understödia sin Lärares trånga inkomster. Det vore derföre för dem drägeligit at nu i början betala allenast En mk smör för hvarje koo i ett för alt om året, och när 5 eller 6 af deras frihets år lupit til ända, då äfven betala en fierdedels Tunna spanmål, tils de hinna til den styrcka som äldre gårdar.

Sidst förmodar jag ock mine Åhörare ei lära vägra mig mera hädan efter än härtils at i sädes andene bijspringa mig med ett dagsvärke emot tarflig kost.

Välärevördige och höglärde Herr Kyrckoherden, såsom Högvördige Dom Capitlets ved denna undersökning Höggunstigast förordnade Fullmächtige, täktes altså gunstigast förehålla mine Åhörare 1:o Om icke en sådan öfverenskommelse som här frammanföre införd finnes är verckeligen träffad, det de hvarcken kunna eller vilja neka, emedan det är dem allom i färskt minne; 2:o Om de ei finna detta alt nödigt behöfvas, af deras Präst til des uppehälle, i följe hvaraf de äfven framgent täncka bestå honom detta, och ingalunda sitt gifne Löfte svikeligen nu rygga; 3:o Huru den af mig åfvanföre föreslagna ordningen med sädes och höö upbörden, ei i det ringaste rubbar vår första öfverenskommelse, eller syftar på någondera delens förfång, utan såväl på mina Åhörares, som min egen säkerhet, så at jag intet har macht at egenvilligt fodra mera af mina åhörare än de böra betala, de ei heller få innehålla af det mig tilkommer; 4:o At jag med dessa här anförda och inga andra hvilckor ser mig kunna hafva här ved Capellet min nödiga utkomst, hvilcka, om mine Åhörare emot sina giorda löften ville på något sätt rubba eller inskränka, nödgas jag tilsvidare, såsom en arbetare den ingen lön hafver, under många suckningar upofra mina ungdoms krafter til deras tienst, och skaffa mig annorstädes ifrån mitt bröd och uppehälle, det jag dock aldrig vil förmoda af mina, så kära som trogna åhörare, utan fast mera gjör mig försäkrad, at de af gladt hierta unna mig min Nödtorft, och intet räkna min afsaknad stor, emot den beqvämlighet de nu åtniuta, så i ansende til sin förra långa väg til moderkyrckan, på hvilcken de tagit många trötta fiät, och försummat flera arbetsdagar, som nu få användas på hemmansbruken til deras märkeliga förkofring, som ock kyrckstugornas vedmachthållande ved moderkyrckan och flera andra känbara svårigheter ved barnadop, Sockenbud och Lijksbegrafningar m. m.

Om mina Kära Åhörares benägenhet til detta acord giör jag mig så mycket större förhopnig (!) som detta så mycket jag vet är det lindrigaste ved något nytt Capel, och Capelboernes antal deremot det minsta som kan vara.

Nedervetil Capel d:n 9 Julii 1758.

Andreas Chydenius.

Då församlingsborna samma dag hördes, förklarade de sig enhälligt vilja för framtiden erlägga till Chydenius detsamma som han härintills enligt öfverenskommelsen åtnjutit, «dock icke längre än til thes the vunnit ett vist slut: om the blifva befriade ifrån Sockne Capellanernes vidare underhållande», hvilket de nu säkert hoppades på grund af resolutionen den 15 juni 1756. När den saken blifvit afgjord, skulle de träffa ny öfverenskommelse med «sin enskilta lärare» om hans löneförmåner, «så at han måtte hafva sin utkomst och blifva för sitt arbete tilräckeligen belönt».[1])

Till följd af detta alldeles riktiga svar förordnade domkapitlet och landshöfdingen nu ombud att höra prästerskapet i Gamlakarleby lands- och stadsförsamlingar samt dessa församlingars och Nedervetil kapells medlemmar beträffande de sistnämndas önskningsmål. Vid den i sådant syfte den 15 okt. 1758 hållna stämman yppade sig stor meningsskiljaktighet. Stadsförsamlingens medlemmar inlämnade genom tre fullmäktige en skrift emot nedervetilbornas befriande från skyldigheten att aflöna äfven moderförsamlingens kapellaner och adjunkt. En af de befullmäktigade sade sig dock hysa en annan mening än kommittenterna, och med honom, en rådman, förenade sig borgmästaren i staden och en annan rådman. Större delen af landsförsamlingen var jämväl af denna mening, men ett mindretal motsatte sig hvarje förändring. Dessutom föreslogs af några att den ena kapellanen skulle vara bosatt i Nedervetil, men tillika sörja för bönestunderna sin vecka i stadskyrkan och predika hvar tredje söndag där och i landskyrkan, då nedervetilborna finge blifva utan gudstjänst; men detta förslag motsades af prästerskapet, såsom ökande deras och betjäningens arbete. Också prästerskapet var i hufvudfrågan oenigt: kyrkoherden, Jacob Chydenius, Anders' fader, tillstyrkte i ett motiveradt utlåtande att nedervetilborna blefve befriade från kapellanernas, men icke från adjunktens aflönande; kapellanen Nils Snellman motsatte sig icke heller befrielsen, blott han under sin tid finge åtnjuta samma löneförmåner som hittills, hvilket nedervetilborna

[1]) Protokollet i original i N. K. A.

också genast försäkrade; men adjunkten magister Johan Tengström, Anders Chydenii svåger, instämde till alla delar med dem af stadsförsamlingen hvilka inlämnat den anförda skriften. «Sedan nu begge Församlingarnas utlåtande var inhämtat», heter det i protokollet, «förehölts nedervetilboerne, att the borde ovillkorl. vid thetta tilfället förbinda sig til hvad the sin enskilta lärare årl. vilja bestå, så framt the thäncka vinna sin åstundan». Nedervetilborna ingingo också på en dylik förbindelse, «i förlitan på Hans Kongl. Maj:ts Allernådigste befrielse ifrån Capellanernes underhållande vid Stads- och Sockneförsamlingarne i G. Carleby», såsom texten till förbindelsen uttryckligen begynner.[1]) — Den 5 april 1759 erhöll frågan den af nedervetilborna efterlängtade lösningen: de befriades genom kunglig resolution från deltagande i sockenkapellanernas aflöning, fullständigt dock först efter kapellanen Snellmans afgång. Samma dag stadfästes öfverhetligen den ingångna förbindelsen angående prästens i Nedervetil lön.[2])

Genom den nya öfverenskommelsen om Chydenii aflöning bibehöllos i hufvudsak de tidigare bestämmelserna, men i vissa punkter förtydligades och preciserades de så, som Chydenius i sin inlaga af $^{9}/_{7}$ 1758 hade önskat, hvarjämte löneförmånerna i någon mån förbättrades. Sålunda bestämdes nu att «de bästa åkerbönder, såsom Slåtte, Bränkärr, Murick, Gabriel och Mickel, Ållisbacka, Tast, Rippa, Skog, Vitaväsi, Jålka, Pelå storgården och bägge Hästbacka gårdarne», således för tiden inalles 13 hemmansegare, skulle erlägga en hel tunna spannmål och att endast fyra gårdar skulle gifva en half tunna, men alla de öfriga 24 kappar. Chydenii lön i spannmål kom således att belöpa sig till omkr. 28 tunnor, medan den tidigare utgjort 23 à 24 tunnor. Beträffande höet bestämdes att gårdarna skulle gifva två lispund för hvarje ko, «til thes the uprödja så mycket Äng, som svarar theremot, och när the thermedelst äro befriade ifrån hööafgiften, så erlägga the ett dagsvärcke om åhret, til hiälp vid hööbärgningen». Ull skulle gifvas «så mycket som

[1]) Afskrift i N. K. A.
[2]) Afskrifter i N. K. A.

af ett fullväxt får». En bestämning inrycktes om att jämväl nybyggare, torpare och inhyseshjon voro skyldiga gifva ett dagsverk i skördetiden på åkern. Slutligen lofvade nedervetilborna att hvar för sig upptaga ett halft kappland åker om året, till dess den utsynta åkern var till hela sin vidd upptagen.[1])

Chydenii ekonomiska ställning var nu tryggad; han kunde för sig och sin hustru — äktenskapet var barnlöst — finna en säker, om ock torftig utkomst, och han hvarken behöfde eller ville tänka på en flyttning. Lugnt, men under sträfsamt arbete förflöt lifvet på Forsskans, såsom man nu begynte kalla prästbolet.[2]) Sannolikt rätt ofta gjorde Chydenius besök hos sin fader på Gamlakarleby prostgård, en dryg kilometer utanför staden. Återbesök i Nedervetil förekommo väl äfven. — En anmärkningsvärd tilldragelse i prästgårdens och den lilla församlingens annaler utgjorde den visitation biskop C. F. Mennander förrättade den 21 februari 1760.[3])

Huruvida Chydenius genom stadfästelsen af föreningen om prästrättigheterna och nedervetilbornas befriande från deltagande i sockenkapellanernas aflöning ansågs omedelbart hafva erhållit en kapellans ställning och namn, eller om dessa förmåner tillföllo honom först vid kapellanen Snellmans död 1762, är oss icke bekant.[4]) I handlingar från sistnämnda år benämnes Chydenius officiellt komminister.[5])

---

[1]) Afskrift i N. K. A.

[2]) I de uti N. K. A. bevarade äldre handlingarna förekommer detta namn först 1762.

[3]) Enligt uppgift i N. K. A.

[4]) För det förra alternativet talar Tengströms uppgift, att nedervetilborna genom resolutionen af $^{5}/_{4}$ 1759 «erhöllo ock vanlig kapellrättighet, ehuruväl domkapitlet d. 1 aug. 1753 afslagit deras begäran, att deras präst skulle få namn af kapellan jämte kapellanslön» (a. st.)

[5]) Handlingar från åren 1760 och 1761 har jag icke sett i N. K. A.

Kap. 2.

Landthushållning. — Läkarepraktik. — Koppympning bland allmogen. — Politiskt-ekonomiskt förstlingsarbete. — Täflingar i Vetenskapsakademin. — «Theorema physicum». — Anseende i Stockholms lärda kretsar.

Vid sidan af sin ämbetsverksamhet, som i det lilla kapellet med dess tvåhundra innevånare icke torde hafva tagit mycken tid i anspråk, egnade sig Chydenius med stort intresse och icke mindre framgång åt sitt jordbruk. Han följde därvid de «säkra rön och pålitliga medel till välmåga och förmögenhet» som öfverstelöjtnanten C. G. Boije i sin vid denna tid (1756) utgifna bok *Förfarna Svenska Landthushållaren* trodde sig kunna gifva allmänheten. Boije fäste särskild vikt vid fårskötseln — hvaraf öknamnet «Får-Boijen» [1]) — och rekommenderade fördenskull «ett godt löfbrott» [2]) såsom något för landtmannen synnerligen angeläget. Chydenius iakttog noga Boijes föreskrifter; «jag byggde upp löflador», berättar han själf, «och anställde en årlig löftäkt efter hr Boijes undervisning, men lade mig i synnerhet vinning om att förskaffa och bibehålla en äkta spansk fårafvel och förskref mig till den ändan fullvuxna får, baggar och tackor ifrån förenämnde hr öfverstelöjtnant och skötte dem alldeles på det af honom i sin hushållsbok föreskrefna sättet, med den framgång att mitt kläde, tillverkadt af denna afvel, i lenhet täflar med våra finaste svenska kläden».[3]) — Bland

[1]) Anrep, *Svenska adelns ättartaflor*, afd. 1, s. 245.
[2]) *Förfarna Svenska Landthushållaren*, s. 25.
[3]) *Pol. Skr.*, s. 427 f.

sina jordbruksarbeten på prästbolet i Nedervetil nämner Chydenius uppodlingen af «ett ganska sankt kärr först till åker och sedan till äng».[1]) Detta arbete påbörjades 1762, såsom af syneinstrumentet framgår. Chydenius hann detta år utdika blott $^1/_2$ tunnland, som besåddes med korn och hafre.[2]) Hans afsikt var då att till äng uppodla 2 tunnland, men åtminstone följande år, då han för hela kärrodlingen erhöll tjugutvå frihetsår, hade han ännu icke hunnit därmed.[3]) — Äfven tobaksodlingen låg Chydenius om hjärtat. Han bildade med några bönder 1761 ett bolag, som i och för en tobaksplantages anläggande af ett par af intressenterna erhöll en af torr och ofruktbar sandmylla bestående ängsmark norr om älfven, midt emot kyrkan, men i stället åtog sig att till lika vidd som denna mark (inemot 2 tunnland) upprödja ett bakom densamma liggande kärr till äng åt de ursprungliga egarne. Sannolikt lyckades tobaksplanteringen väl, ty på vintertinget 1763 intogs på Chydenii anhållan den i vittnens närvaro gjorda öfverenskommelsen härom uti häradsrättens protokoll.[4])

Att Chydenius under sina «första prästaår» begynte utöfva en läkarepraktik, som med tiden blef både omfattande och framgångsrik, är af hans själfbiografi bekant.[5]) Det förefaller vår tid egendomligt att en i medicinen obevandrad präst öfver hufvud tilläts att praktisera som läkare. Men på den tid hvarom här är fråga, då t. ex. i hela Österbotten fanns en enda legitimerad läkare, ansågs en dylik praktik fullt befogad och berömlig; den uppmuntrades af regeringen, ja, den betraktades på sätt och vis som ett af prästerskapets åligganden.[6])

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 427.

[2]) Syneinstrumentet af $^{11}/_{10}$ 1762 i N. K. A.

[3]) Utdrag ur häradsrättens protokoll för $^{6}/_{12}$ 1763 i N. K. A.

[4]) Utdrag ur häradsrättens protokoll för $^{12}/_{2}$ 1763 i N. K. A.

[5]) *Pol. Skr.*, s. 426.

[6]) En under Kalms præsidium år 1762 i Åbo utkommen disputation innehåller *Enfaldiga Tankar om Nyttan och nödvändigheten för en Präst, at äga insikt i Medicine.* Det heter där bl. a. (ss. 8 o. 10) att prästerna äro «fullkomligen förpliktade att härutinnan [i sjukvården] gå sin öfverhet och

År 1756 spriddes genom landshöfdingeämbetena till alla församlingar i landet en af collegium medicum utgifven och äfven till finskan öfversatt *Tractat om späda barns nödiga ans och skötsel,* hvilken var afsedd att mot de särskildt just i Österbotten talrika barnsjukdomarna angifva botemedel, «som allmogen antingen hemma i sina hus eller hos prästerna i församlingarna kunna hafva för ringa kostnad att tillgå».[1]) Det var med ledning af denna skrift Chydenius började att praktisera bland sin församlings barn. I slutet af följande år (1757) framhöll tabellkommissionen i bref till landshöfdingarne nyttan af att prästerskapet på landet skaffade sig kännedom om huskurer för att därmed betjäna sina åhörare, och landshöfdingarne å sin sida anhöllo om domkapitlens medverkan i detta syfte äfvensom om årliga uppgifter «hvad verkan sådant haft samt hvilka af prästerskapet med mera flit än andre vinnlagt sig härom, på det därom hos kongl. maj:t till välförtjänt heder och nådig ihågkommelse må anmälas».[2]) Då ej långt därefter (1759) finnen Joh. Haartmans *Tydelig underrättelse om de mäst gångbara sjukdomars igenkännande* och J. A. Darelii *Socken Apothek* utkommo, såg sig Chydenius i stånd att utvidga sin praktik.[3])

Genom Chydenii *Tankar om koppympningen*, som kort efter hans död offentliggjordes, har det varit bekant att Chydenius, såsom han själf uttrycker sig, «allra först bragte ympningen hos allmogen i Österbotten 1761 å bane». Det var förenadt med icke ringa svårigheter att ingifva allmogen

---

medborgare till handa». Själavården förhindras icke därigenom, och tid har en präst nog «att använda till annat nyttigt i det allmänna än specialissime till själavården, och det utan sitt samvetes skadande», ty sjukvård och själavård «äro ingalunda stridande mot hvarandra, utan fastmera så sins emellan förknippade, att själavården verkeligen på visst sätt fordrar det förra, nämligen att prästerna böra ega någon insikt i medicin».

[1]) O. E. A. Hjelt, *Svenska och finska medicinalverkets historia*, d. 2, ss. 282 o. 262.

[2]) Ibid., ss. 216 o. 274.

[3]) *Pol. Skr.*, s. 426. — Prof. Palméns framställning (a. a., s. V f.) afviker i någon mån från den som här gifvits.

förtroende till saken, «den där ansågs för ett ingrepp i vår Herres styrelse», säger Chydenius.[1]) En korrespondens från Gamlakarleby i en samtida tidning gör det oss möjligt att lämna några närmare upplysningar om Chydenii banbrytande arbete för koppymningens spridande bland allmogen.

Chydenius och hans fader hade, heter det där, af guvernements- och provincialmedicus dr B. R. Hast vid en af denne i juni 1761 med lyckligt resultat förrättad koppympning på femton ståndspersonsbarn i Gamlakarleby gjort sig «noga underrättade, om icke allmogens barn, förmedelst tillhjälp af tjärvattnet, på något mindre kostsamt sätt än med ståndspersonernas barn skett, kunde blifva till ympning preparerade, och till hvad pris för hvart barn i ett för allt bemälte doktor kunde samma ympning förrätta, på det de genom bevekande föreställningar skulle sedan söka att förmå sina åhörare att för sina barn antaga densamma, såsom ett ibland de allra kraftigaste medel att rädda barnen ifrån en för tidig död och lytefull kropp». Sedan Hast samtyckt till att för 9 daler kmt, resekostnader och läkemedel inberäknade, på hösten utföra en sådan ympning, «gjorde probsten vid moderkyrkan och komminist. Chydenius uppe vid sitt kapell, Nedervetil, både allmänna och enskilta föreställningar för sina åhörare, att förmå dem till detta hälsosamma medels antagande. En och annan märktes väl hågad, men saken var ny, och ympningens fiender fyllde allmogens öron med så många som grofva osanningar och försmädelser emot inokulationen, så att det syntes föga förhoppning att kunna vinna något. Komminist. Chydenius, som vid allmänna sammankomster fått underrätta föräldrarna om ympningens nytta, beslöt då att gård ifrån gård besöka sina åhörare, till att äfven söka öfvertyga mödrarna om detsamma; och i synnerhet att dels undanrödja hos dem de fördomar och falska begrepp som hos hvar och en kunnat inpräglas förmedelst falska rykten, dels förehålla dem huru ringa en sådan kostnad vore mot barnens lif och att, [då] ett enda barns begrafning kostade dem 5 à 6 gånger så mycket, det äfven

[1]) *Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Handlingar*, tom 1, s. 289.

vore långt förnuftigare att använda några daler på barnens hälsa än att smycka ett lytefullt barn, och ändteligen att i fall de försummade detta tillfälle och deras barn sedan skulle af naturliga koppor antingen sätta lif eller lemmar till, de då aldrig kunde stå Gud och sitt samvete till svars för sin försummelse». På detta sätt lyckades Chydenius få föräldrarna till 23 barn mellan $11^1/_2$ och 2 års ålder öfvertalade att samtycka till ympningen. Efter det barnen under augusti månad druckit tjärvatten och under september, jämte tjärvattnet, intagit blodrenande medikament, «efter en noga föreskrift, lämpade efter ålder och naturell, som under komminist. Chydenii nogaste tillsyn blef verkställdt», förrättades ympningen af doktor Hast. De ympade barnen sköttes som patienter under hela oktober månad. «Kuren aflopp genom den Högstas välsignelse så väl, att de flesta patienter näppeligen kunde med trug hållas vid sängen till dess kopporna voro fullboldnade, och ej flera än 4 eller 5 hade så många och höga koppor, att de kunde förse doktorn med ympetråd till en annan gång». — Chydenii fortsatta bemödanden underlättades genom att samtidigt en naturlig koppsmitta hemsökte tvenne gårdar i Nedervetil, där barnen icke voro ympade, med den påföljd att af åtta insjuknade barn tre dogo och ett fick lyte i båda armarna. «Igenom denna stora olikhet», heter det i tidningskorrespondensen, «blef munnen på alla försmädare så tillstoppad, att äfven de hätskaste önskade att hafva haft sina egna barn med ibland de ympade».[1])

Koppympning bland allmogen hade icke vid denna tid utförts någonstädes i Finland och knappast heller i Sverige. I den citerade tidningsartikeln säges därför till sist: «Det bör alltså dessa Nedervetil kapellbor till ett väl förtjänt beröm vara bekant att hafva varit den första allmoge i Finland som kunnat förmås att på egen bekostnad låta ympa sina barn, och vore önskeligt att deras berömliga begifvande kunde förmå flera af rikets allmoge att följa deras exempel

---

[1]) *Inrikes Tidningar*, 1762, n:o 6. — På korrespondensens förekomst har jag uppmärksamgjorts af Hjelt, a. a., d. 2, s. 427, not. Dennes påstående att Hast där uppgifves hafva begagnat «endast tjärvatten som förberedande kur vid koppympning» beror på ett misstag.

och att provincialmedici med prästerskapets biträde äfven annorstädes ville utan afseende på egen vinst eller möda antaga sig saken med allvar.»[1]) Chydenius själf mottog samtidigt höga vederbörandes uttryck af erkännande för sitt förhållande i saken. Enligt egen uppgift blef han «komplimenterad af hans excellence herr grefve Carl Fredr. Scheffer»[2]), som vid den tiden var ordförande i den s. k. sundhetskommissionen.[3]) Och från Kongl. Maj:t afgick till domkapitlet i Åbo följande bref, som i högre grad än däraf direkt framgår hänförde sig till Anders Chydenii åtgöranden:[4])

ADOLPH FRIEDRICH etc. etc. etc. Uti underdånig skrifvelse af d. 17 sistförl. Februar: berättar Oss Vårt Collegium Medicum hurusom Provincial Medicus i Wasa Doctor Barthold Rudolph Hast, icke allenast förl:t år i Julii månad med framgång anstäldt koppympning på 23 fattige och Bonde-barn i samma Province, gamla Carleby Socken och Nedervettils By med önskelig utgång till Allmogens och Föräldrarnes stora nöje, samt att han derigenom bragt koppympningen deruti orten i Allmogens smak och så godt ryckte, att han ej tviflade, det ju med tiden de fläste tillåta denne operation förrättas på deras barn, det Allmänna till besynnerlig båtnad. Och som Vij med nådigt nöje inhämtadt, att Probsten Chydenius och dess Son ganska mycket befordradt så väl denne angelägne Koppympningens förrättande som dess lyckelige framgång, hvarunder många barns conservation til Fädernes-landets gagn beror, så är till Eder Vår Nådige befallning, det I å Våra vägnar försäkra bemälte Chydenius, att sådant dess berömlige förhållande länder Oss till nådigt nöje och välbehag. Hvarmed etc. etc. Stockholm i Råd C: d. 25 Maji 1762.

ADOLPH FRIEDRICH.

J. v. Düben.

---

[1]) I en *Politico-Oeconomisk Afhandling, Om Förmon af Kopp-ympningens Vidtagande i Finland*, som under Gadds presidium utgafs 1763 i Åbo af O. R. Bökman, säges (s. 15) detsamma som ofvan om nedervetilborna och framhålles särskildt «den prisvärda åtgärd hvilket (!) på ett så mycket hedrande sätt blifvit ådagalagt» af far och son Chydenius.

[2]) *Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets Handlingar*, tom 1, s. 290.

[3]) Om denna, se Hjelt, a. a., d. 1, s. 345 ff. — [4]) Ms. i R. A.

Betydelsen af Chydenii arbete på detta område klargöres kanske bäst af en statistik öfver koppympningen i Sveriges rike vid 1766 års slut. Af hela antalet ympade personer, som då ännu uppgifves till blott 1038, hade ej mindre än 403 eller 39 % ympats i Österbotten.[1]) När Gjörwell i sin *Svea Rikes Krönika* vid omnämnandet häraf för egen del tillade reflexionen att «Finland tillegnar sig häruti ett särdeles företräde»[2]), så träffade denna smickrande anmärkning i icke ringa grad Anders Chydenius. Visserligen hade han icke själf, så vidt vi känna, verkställt ympning[3]), men han hade med sitt upplysta nit och tack vare sitt höga anseende som församlingsherde, äfven med risk att förlora det[4]), först i Österbotten och hela Finland lyckats skingra folkets fördomar och sålunda möjliggjort koppympningens antagande af allmogen äfven annorstädes, dit underrättelsen om hans församlingsbors exempel spridt sig.

Det var, såsom bekant, i början af 1760-talet Chydenius begynte sin egentliga skriftställareverksamhet. De första tryckta skrifter af honom hänförde sig till den praktiska ekonomin; med skriften om folkutflyttningen, författad år 1763 och tryckt år 1765, beträdde han den politiska ekonomins område.

Bland Chydenii efterlämnade papper finnes ett manuskript, som vid en yttre jämförelse med de öfriga synes

---

[1]) *Inrikes Tidningar*, 1767, n:o 60. — Denna notis har undgått arkiater Hjelts uppmärksamhet (se a. a., d. 2, s. 407). Likaså en annan i samma ämne, hvilken upptager nästan hela n:o 62 af *Inrikes Tidningar* för samma år, och hvari bägge Chydenierna, far och son, uppräknas bland de prästmän som befordrat koppympningen.

[2]) *Stats-Journal*, 1768, d. 3, s. 37, not †). — Utom Österbotten funnos dock allenast 25 ympade i Finland.

[3]) I den ofvan anförda statistiken uppräknas alla de som intill 1766 års slut verkställt ympning, men bland dem finnes icke Chydenius. Arkiater Hjelts uppgift (a. a., d. 2, s. 427) att Chydenius «redan före Hast sysselsatte sig med koppympning» är i hvarje fall oriktig.

[4]) Chydenius säger själf: «[Jag] stod i äfventyr att såsom lärare i en liten församling förlora all den kredit mitt ämbete tillhörde». *Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets Handlingar*, tom 1, s. 289.

vara ett af Chydenii tidigaste: pikturen har största likhet med pikturen i konceptmanuskriptet till skriften om mosslupna ängar (1761), hvilket äfven finnes i behåll. Manuskriptet är prydligt renskrifvet af författaren, som måhända först afsett att offentliggöra skriften, men sedermera af en eller annan anledning uppgifvit denna afsikt. Till sitt innehåll utgör det svar på följande trenne frågor: 1:o *Om förbud emot redbart mynts utförande utur ett rike kan gagna något samfund eller ej?* 2:o *Om misstroendet till det representativa myntet hos allmänheten är grundadt eller ej?* 3:o *Om tjänstefolkets fördelning genom lottkastning eller annat ovillkorligt sätt och en stadgad legohjonslön äro med våra grundlagar enliga, moraliter billiga och riket nyttiga?* En granskning af de däri uttalade tankarna leder till det vissa resultat att vi här hafva att göra med en opublicerad skrift af äldre datum än skriften om folkutflyttningen och således med Chydenii förstlingsarbete på den politiska ekonomins område.[1]) Kunna vi närmare angifva, ja, måhända säkert bestämma tidpunkten för skriftens tillkomst?

Tvenne fakta vägleda härvid. För det första citerar Chydenius «en utkommen skrift Om Sveriges närvarande tillstånd i anseende till rikedom och välmåga». En anonym broskyr med titeln *Tankar om Sveriges närvarande Tilstånd* etc. utkom verkligen i april 1761, åtföljd under årets lopp af trenne mot densamma riktade, likaledes anonymt utgifna broskyrer.[2]) Före 1761 kan således manuskriptet icke hafva tillkommit. Men tillika synes oss det af Chydenius

---

[1]) R. Castrén har icke i *Helsingfors Dagblad* för $^{22}/_{7}$ 1881 omnämnt förefintligheten af detta högst intressanta manuskript. På det af honom kring manuskriptet lagda omslagsbladet har Castrén antecknat: «Tre frågor med svar» och därunder ett stort frågetecken.

[2]) Då jag under min vistelse i Stockholm år 1898 förtecknade den i Kongl. Biblioteket befintliga ekonomiska litteraturen från Frihetstiden, vardt det mig lätt att konstatera detta faktum. — Apelblad i sin förteckning öfver *Anonymi et Pseudonymi Sueciæ* (ms. i U. U. B.; kopia i K. B.) uppgifver C. F. Scheffer som författare till *Tankar* etc. Äfven Stricker i sin *Förteckning på alla tryckta arbeten i Sverige 1757—1766* (ms. i H. U. B.) meddelar samma uppgift. De tre följdskrifterna voro enligt Apelblad författade af Nordencrantz. Sannolikt är att Nordencrantz skrifvit de bägge på Nyström

använda uttrycket «utkommen skrift» i detta fall, då det gäller ett efemärt tryckalster, en liten flygskrift på 12 sidor 4:o, vara liktydigt med «nyss» eller «för icke länge sedan utkommen skrift». Vi måste på denna grund antaga att Chydenius år 1761 eller senast år 1762 besvarat de tre af honom själf uppställda frågorna.

Denna hypotes vinner full bekräftelse och årtalet för skriftens tillkomst kan till och med närmare bestämmas genom en undersökning af det andra faktum som härvid erbjuder en hållpunkt. I svaret på den tredje frågan omnämnes att «några förslag [äro] i dagsljuset komna om tjänstefolkets fördelning genom lottande och en viss löns förordnande, med mera». Så vidt litteraturen från den tid hvarom nu är fråga blifvit oss bekant, gjordes det första här omtalade förslaget i skriften *Tankar, Om den Vanmagt Uti hvilken Finska Landtman sig befinner* af finnen Johan Kraftman. I en annan, mindre skrift *Nödige Påminnelser Vid Tjänstehjons-Stadgan* af E. O. R(uneberg), äfven han på sätt och vis en landsman till Chydenius[1]), yrkades på tjänstefolkets fördelning efter mantal på hemmanen. Däremot utgjorde fastställda årslöner ingen nyhet; gällande legohjonsstadga af 1739 bestämde tvärtom att lönerna skulle utgå «efter den för hvarje höfdingedöme stadgade taxa».[2]) Nu utkommo de bägge här anförda skrifterna år 1761, den förra i slutet af juni[3]), den senare i mars eller april.[4]) Men

---

& Stolpes förlag utkomna skrifterna; men säkert är att icke Nordencrantz, utan Abr. Sahlstedt författat den på Merckells förlag utkomna skriften *Anmärkningar öfver Tankar* etc., ty Sahlstedt uppgifver sig själf som författare (*Bergianska samlingen*, bd 17, ms. i V. A. B.) — Broskyren *Tankar* etc., som hade utkommit på Lars Salvii förlag, vardt noga refererad i Salvii *Lärda Tidningar*, 1761, n:o 28. Motskrifterna däremot blefvo icke omnämnda därstädes.

[1]) Runeberg var född i Sverige, men vistades sedan 1750 såsom landtmäteridirektör i Finland, där han äfven dog (1770). — Hans brorssonson var Johan Ludvig Runeberg.

[2]) Modée, *Utdrag Utur Publique Handlingar*, d. 2, s. 1590. — Taxorna kunde dock icke följas, trots att legohjonsstadgan bestämde 20 daler smt i böter; åtminstone försäkrar Chydenius detta (*Pol. Skr.*, s. 353).

[3]) Kraftmans arbete anmäldes i Salvii *Lärda Tidningar* för $^2/_7$ 1761, n:o 51.

[4]) Stricker, a. st.

årtalet 1761 är detsamma som årtalet för offentliggörandet af den tidigare omnämnda broskyren, mot hvilken Chydenii svar på den andra frågan riktar sig. Då nu tvenne af de tre svaren föranledts af skrifter, hvilka utkommit i förra hälften af året 1761, och då man måste antaga att Chydenii polemiska inlägg gjorts omedelbart efter det skrifterna kommit honom tillhanda — sådant var ju bruket under Frihetstiden med dess rörliga politiska och litterära lif —, så kunna vi nästan med visshet sluta att Chydenius författat svaren på de tre frågorna år 1761.

För kännedomen af de politiskt-ekonomiska idéernas utveckling hos Anders Chydenius är detta hans förstlingsarbete af stort värde. Här skall i korthet angifvas arten af dess innehåll; läsaren hänvisas för öfrigt till själfva skriften, sådan den längre fram finnes aftryckt efter manuskriptet.

Gagnas samhället af förbud mot klingande mynts utförande? frågar Chydenius först. Han besvarar den uppställda frågan obetingadt nekande. «Tillstädja umbärliga öfverflödsvarors införsel, men förbjuda myntets utförande», säger han med en liknelse, «tyckes ju vara detsamma som gifva sin dräng lof att gå uti en boda och där utsmycka sig med allehanda grannlåt, men hårdeligen förbjuda honom att därför lämna där några penningar». I sin bevisföring utgår Chydenius från den på denna tid allmänt rådande läran om handelsbalansen. Kort och slående visar han att ett rike, vare sig det befinner sig i öfver-, jämn- eller undervikt i handeln, icke har gagn af ett förbud mot mynts utförande, utan fastmer oftast skada. I synnerhet är ett dylikt förbud skadligt, när rikets handel befinner sig i underbalans. Ty då öfverskottet af den utländska importen icke får betalas med redbart mynt, så måste riket förskrifva sig skyldigt till beloppet i fråga. Till hvilken motsägelse i teorin och till hvilken olycka i verkligheten detta leder, ådagalägger Chydenius klart och enkelt. «Förskrifning är ju här intet annat än ett utfästande till att förr eller senare erlägga redbara pengar för det man åtnjutit. Är förbudet emot redbart mynts utförande ovillkorligt, har jag då förbundit mig att göra det som snörrätt strider emot lag. Löser jag ut min

förskrifning, öfverträder jag lagen; lämnar jag den olöst, handlar jag emot allt folks lag, hvilket till slut lärer bekomma ingen värre än mig själf. — — — Ett sådant gäldbundet rike måste till slut pantsätta sina gods, hus och egendomar hos sina kreditorer, sälja sin välmåga och frihet och sucka under ett trälaktigt ok, det man själf lagt uppå sina skuldror».

Chydenii svar på denna fråga är så till vida af särskildt intresse som han mig veterligen i sina senare skrifter blott en gång berört samma fråga (i sin *Vederläggning af de skäl hvarmed man söker bestrida öster- och västerbottniska samt västernorrländska städerna fri seglation*, § 56). I förbigående uttrycker han där samma tankegång, delvis t. o. m. med samma ord.[1])

Den andra frågan, om allmänhetens misstroende till sedelmyntet är grundadt eller ej, vill Chydenius icke direkt besvara. Han slutar nämligen sitt svar med följande uttalande: «Dessa äro de inkast mig fallit in vid denna sak. Jag tror dem ingalunda själf, men jag är intet i stånd att vederlägga dem.» Men vid läsningen af den dristiga afhandlingen är det lätt att bakom de skeptiska slutorden — nödvändiga med hänsyn till den rådande opinionen hos riksens maktegande ständer — finna Chydenii verkliga mening just i dessa inkast, de där för öfrigt starkt erinra om tankarna i hans senare, uppseendeväckande skrift om *Rikets hjälp genom ett naturligt finanssystem.*[2])

Chydenius anmärker först att man vid bedömandet af Sveriges ekonomiska tillstånd icke, i likhet med en anonym författare (C. F. Scheffer), bör klaga öfver allmänhetens misstroende till det af riksens ständers bank utfärdade, med tvångskurs gående sedelmyntet, utan att man därförinnan undersöker rättmätigheten eller orättmätigheten af detta tvifvelsutan förefintliga misstroende. Han redogör därpå

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 87. — Jfr äfven Lille, *Anders Chydenius*, s. 91, hvars uppmärksamhet denna Chydenii åsikt icke har undgått.

[2]) Jfr särskildt §§ 10—12 och 22 (*Pol. Skr.*, ss. 279 ff. och 288 f.) — Jfr äfven *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen*, § 22 (*Pol. Skr.*, s. 29 f.).

med synnerlig klarhet för bankens uppgift och dess sedelmynts karaktär samt drager med skoningslös skärpa konsekvenserna därur. «Banken», säger Chydenius bl. a., «kallas riksens ständers, icke därför att de i Stockholm församlade ständers deputerade skulle vara egare däraf, utan därför att pluraliteten af dem, hoc est tre stånd, gått i borgen för dess säkerhet, att hvar privat, som vågade dit sina pengar, skulle vara viss att de där till hans förmån skulle förvaras, så länge hvar behagade, och vid påfordran utan ringaste svårighet utlevereras. Det eger således samma deputerade så mycket mindre frihet att anse banken såsom sin och hålla dess förvaltning hemlig, som de fastmera i anseende till sin borgen tyckas böra stå hvar och en privat till svars, hvart deras pengar äro lagda, och hvi de intet utlevereras, och såsom löftesmän i en så viktig sak tillika ersätta till pricka hvar och en privats, som här bör anses såsom principal, skadestånd eller i det allraminsta visa en lidande medborgare till den domstol hvarest han kan återvinna det af honom i banken nedlagda kapitalet». — — — «Begär säljaren för sin bekvämlighet hellre af det representativa myntet än redbart, sker honom dymedelst en stor tjänst. Men åstundar han redbar betalning och det representativa påtrugas honom, blir det intet annat än ett lån, det banken nu antingen intet kan eller vill betala, men medelst förskrifning likväl utfäster sig att framdeles ovillkorligen görat. Kan nu en säljare för en redbar vara intet kommendera en redbar betalning, utan emot sin vilja måste nöja sig med en förskrifning, så är det sannerligen redan ett stort tvång, och i handel med en som vill draga förskrifvarens säkerhet i tvifvelsmål bör han anses såsom utan pengar och med detsamma alldeles satt utur stånd att med en utländing i brist på varor idka någon handel, därest han genom en hundrafemtio procents förhöjning ej vill tillväxla sig något mynt af dem som fått allt omhänder, det allmänheten mist, och i följd däraf äro fullkomligen i stånd att utan intrång af andra efter godtycke stegra det redbara myntet».

Detta är förvisso ett frimodigt språk i en för tiden ömtålig sak. Men om möjligt än skarpare falla de ord

hvarmed Chydenius afslutar sin kritik af den rådande bankhushållningen. «Det bör därför», säger han, «ingen undra på att allmänhetens missnöje blir odrägligt, när hvar medborgares pengar och varor gå ifrån honom, utan att få veta hvarest de läggas, huru de förvaltas och om de någonsin honom mera kunna tillställas, och [när han] af fruktan att anses för myterimakare nödgas för allt det han i redbart mynt skulle ega, hålla till godo några ark papper, som lofva det de ej hållit, och tro dem vara svarande mot allt det han mistat».

Det mest omfattande och på samma gång det märkligaste är svaret på den tredje frågan, om «tjänstefolkets», d. v. s. arbetsklassens, ställning.

Chydenius polemiserar i denna uppsats med dem som mot svårigheterna att erhålla arbetsfolk till billiga löner velat skydda sig genom lagstadganden om en bestämd årslön för legohjonen samt om dessas fördelning genom lottning mellan husbönderna. Sådana åtgärder kunna vara nog så bekväma för mången husbonde, «förblindad af en understucken egennytta att utan afseende på sitt förhållande emot tjänstefolket få vara så väl berättigad att få dem som någon annan för ett ganska skäligt pris». Men det är icke för dessa personer allenast som lagen är till. «Ett sällt rikes frihet», säger Chydenius, «består ingalunda däruti att en eller annan af medborgarne eger några särskilda förmåner, då andra arbeta under någon slags träldom; men när den ringaste undersåte i ett samhälle får under en säll regering med lika fria händer som den yppersta, jämte det allmännas, söka sitt eget väl, då bör det först heta frihet. Och som en sådan medborgarnes gemensamma frihet är våra helgade grundlagars hufvudögnamärke, bör allt det som stöter däremot anses såsom ett inbrott uti själfva grundlagen».

Detta är den politiska basen för Chydenii åsikter i den tidens arbetarefråga. Men Chydenius vill äfven ekonomiskt bevisa att de i frågan väckta förslagen äro obilliga och outförbara, att «detta läkeplåster på så gammalt sår», för att anföra hans egna ord, «lägger grunden till en frätande kräfta

i rikets inälfvor, den man till äfventyrs intet blifver varse, förrän en stor del däraf är förtärd».

Som utgångspunkt för sin bevisföring uppställer han satsen att legohjonens «tjänst eller arbete är intet annorlunda att anse än [som] varor, dem de till sin och det allmännas förmån hålla fala». Nu har hvarje säljare frihet att föryttra sina varor till den han helst vill handla med, och jämväl frihet att med köparen själf öfverenskomma om priset, — «undantagandes vid några vissa taxor, som antingen årligen eller månatligen förändras, hvilka likväl huru mycket de efterlefvas eller tjena till rikets sanna väl jag intet nu vill säga något om», tillägger Chydenius. «Men att ett tjänstehjon 1:o intet får själf behålla sin vara, utan 2:o nödgas sälja den åt den som ett blindt öde befaller, och än 3:o till ett af köparen själf fastställdt pris — ty nb. tjänstefolket har ingen del i den lagstiftande makten —; det kallar jag med skäl ibland fritt folk för träldom». Och dock är det just tack vare legohjonens arbete som husbönderna kunna öka sina varor. «Den naturliga längtan efter frihet», utropar Chydenius, «är sannerligen för stor att kunna dödas med sådant tvång. Till en tid kan den kufvas, men dess utbrott blifva så mycket större och för hela riket surare än mången torde föreställa sig».

Utom dessa allmänna synpunkter anför Chydenius några speciella skäl mot bestämmandet af en årslön för legohjonen och deras fördelande medelst lottning på husbönderna. Mot den förra åtgärden talar för det första att arbetarne äro hvarandra så olika «uti krafter, håglek, handalag, trohet och dygd, som varor äro skiljaktiga uti värde». Häraf följer för det andra att, «så visst som ett lika pris på en god och skämd vara gör att ingen lägger sig vinning om varans förbättrande, och den som har en god vara söker upp en köpman, som betalar hans vara efter värde, så visst gör en sådan fastställd legofolkslön att ingen beflitar sig om idoghet och slöjder, och den som ändtligen har håglek och drift får alltid utväg att på en annan ort välja sig en husbonde, som vet bättre betala hans arbete». «En sådan författning», tillägger Chydenius, «förekommer mig

som ett risel, som drifver igenom all den finaste och feta mylla och behåller sten och stickor kvar». För det tredje tala häremot växlingarna i myntets värde, så efter ort som efter tid; «huru obilligt vore det då intet att pålägga tjänstehjonet, utan afseende på någondera [variationen], alltid åtnöja sig med lika dalertal i årlig lön!» — Förslaget om legohjonens fördelning genom lottkastning affärdar Chydenius med att framhålla hurusom «hvar och en vid ringaste eftertanke finner bådas frihet vara därvid förlorad, och de endast hulpna som ingen för deras oginhet nu vill tjäna. Ty så missnöjdt som ett legohjon vore med en bestaktig husbonde, så litet betjent vore ock en skicklig husbonde, om ett blindt öde påtrugade honom en hop vräklingar, som förtära hans mat, uttaga sin lön och eftersätta hans arbete».

Till denna dräpande kritik af de reaktionära åsikterna sluta sig några allmänt hållna positiva yrkanden. Man bör, menar Chydenius, åt legohjonen gifva samma frihet att utbjuda sin vara som alla andra säljare hafva. Är legoaftalet fritt, så regleras priset på arbetet, m. a. o. arbetslönen, i likhet med andra varupris af tillgången och efterfrågan. «Ju tarfligare en vara är och ju mindre tillgång det gifves på densamma», säger Chydenius, «ju högre pris stiger den till; men ju dyrare en vara är på en ort, ju större tillopp af den varan sker där från andra orter, där de [varorna] äro umbärliga». Denna sats styrker han genom att ur fysiologin hämta en analogi om blodet i människokroppen. Man skall visserligen invända, förutsätter Chydenius, att en sådan naturlig prisbildning i fråga om arbetet icke vore fördelaktig för köparen eller husbonden, ity att denne finge åtnöja sig med dagakarlar i stället för årslegda hjon och lönerna ansenligen stegrades. Chydenius gendrifver emellertid denna invändning. Han framhåller att arbetarnes antal blefve större genom att dem gåfves full frihet att utbjuda sin vara; giftermålsfrekvensen skulle nämligen ökas och emigrationen minskas. Hvad lönerna beträffar, så är det antagligt att i synnerhet under de första tiderna de flesta skulle föredraga dagspenning framför årslön med kost. Godt! «De äro nog få», säger Chydenius, «som genom hvarjehanda tillfällig-

heter nu för tiden få nyttja den föreslagna friheten och därför intet annat än monopolister, som de tider då deras arbete är begärligt kunna efter godtycke stegra priset på sitt arbete, så högt de behaga. Men när de blifva flere, så är ofelbart att deras arbete, såsom all annan vara, då den sluppit utur monopolisternas händer, uti en fri handel faller till sitt naturliga värde, och i proportion efter dagspenningens fallande faller ock nödvändigt årslönen». Skulle arbetslönerna icke desto mindre tidtals stiga, så bör man betrakta dylika stegringar på samma sätt som stegringarna i andra varupris. För öfrigt äro höga arbetslöner «intet alldeles att lasta; de äro på sitt sätt kraftiga medel att ersätta ett lands folkbrist».

Friheten förslår dock icke ensam att väsentligen förbättra den arbetande klassens ställning. Allmänhetens uppfattning af denna klass' sociala betydelse måste ändras; legohjonen «såsom närande lemmar i ett samhälle böra intet med förakt anses, utan såsom rikets dyrbaraste skatt på det ömmaste vårdas».[1] Likaså får man icke förglömma att de i borgerligt hänseende «ju äro svenska undersåtare lika väl som vi, deras husbönder». Den moraliska behandlingen af dem bör äfvenså blifva en annan. «Låt oss först», säger Chydenius, «jämte gudsfruktan inplanta kärlek för fäderneslandet uti våra medborgares hjärtan. Och emedan det hos de flesta heter: *patria est, ubi bene est,* så låt oss därnäst befrämja deras välmåga, nöje och lofliga frihet, som intet består i lusters utöfning, så vinna vi säkrare vårt ändamål. — — — Låt oss uppmuntra dem till giftermål, lämna dem frihet att bo uti backstugor på våra egor och af publicum ändå ett soulagement för hvart barn de fostra upp. Låt oss själfva föda ett eller flere af deras barn till vår och andras tjänst. När de tjäna oss, så låt oss bruka kärlek, tålamod och saktmodighet och intet fara fram som tyranner.»

I dessa idéers tillämpning, och icke i några prohibitiva åtgärder, ligger tillika botemedlet mot den öfverklagade

---

[1]) Man jämföre detta ställe med *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen,* § 28 (*Pol. Skr.*, s. 36).

emigrationen. «Erfarenheten öfvertygar ju en och hvar därom att uti så intressanta saker med förbud intet uträttas, när de äro ställda emot ett folks allmänna smak, böjelse eller billighet. De äro bojor, som hvart ögnablick böra bevakas. Bevakningen sker af fria väktare. Väktarne slumra åtminstone ibland. Och då blifver man varse att de som burit banden hafva kastat dem ifrån sig och hopetals satt sig i frihet».

Detta svar af Chydenius utgör till sitt innehåll en direkt förelöpare till hans sjutton år senare offentliggjorda *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt* äfvensom tidningsuppsatser i samma ämne.[1]) Det är en djärf stridsskrift till förmån för den arbetande klassen. Djärf därför att sanningen af de satser där uttalas — nu så uppenbar — då för tiden var långt ifrån erkänd. Visserligen hade i den ekonomiska litteraturen i Sverige före 1761 icke saknats yrkanden på att de gällande tjänstehjonsförfattningarna borde göras mildare och icke, såsom flertalet ville, strängare; men nödvändigheten af legoaftalets fullkomliga frihet var, så vidt vi känna denna litteratur, knappast insedd, och hade i hvarje fall aldrig tillförene ådagalagts med den följdriktighet och eftertrycklighet som här af Chydenius. Ännu 1778, då likväl opinionen i ekonomiska och politiska frågor hunnit betydligt förändras, stötte ju dessa samma åsikter på envist motstånd från den «bildade» allmänhetens sida.

Det erbjuder stort intresse att finna denna skrift präglad af samma liberala och humana åskådning som genomgår Chydenii hela senare författareskap. Vi kunna af detta förhållande draga en icke oviktig slutsats.

Chydenius omnämner i sin själfbiografi att han först genom läsningen af Nordencrantz' *Vördsamma Föreställning till Riksens Höglofliga Ständer 1760,* hvilken trycktes 1759, men hvars utdelande af rådet och ständerna uppehölls till slutet af år 1760[2]), samt genom läsning af samme författares

[1]) Se *Pol. Skr.*, s. 341 ff. — Jfr äfven *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen*, §§ 4, 13, 20 o. 28 *(Pol. Skr.*, s. 7 f., 19 f., 27 f. o. 38 ff.).

[2]) Malmström, *Sveriges politiska historia 1718—1772*, d. 5[2], s. 13 f.

skrifter om växelkursen, hvilka utkommo 1761 [1]), «retades att gå längre i sådana [politiska och ekonomiska] ämnen»; tidigare hade han enligt egen uppgift blott kommit «att tänka något om svenska regeringssättet och våra politiska författningar», därtill föranledd af riksdagstidningarna för 1755—1756.[2]) Nu är detta Chydenii förstlingsarbete, såsom vi ofvan (sid. 38) visat, efter all sannolikhet författadt år 1761. Chydenius synes således redan från den stund han egnade sitt lands ekonomiska och politiska förhållanden allvarlig uppmärksamhet hafva omfattat de grundtankar som han sedermera städse förfäktade.

Det är kändt hurusom Chydenius i förra hälften af 1760-talet trenne gånger deltog i pristäflingar, som öfver uppgifna ämnen utlysts af Vetenskapsakademin i Stockholm. Däremot hafva de närmare detaljerna rörande hans deltagande i dessa täflingar hittills icke varit fullt bekanta.

I den första täflingen, om orsakerna till mossa på ängar och om bästa sättet att utrota densamma, år 1761, var Chydenius nära att erhålla det utfästa priset. De inom akademin utsedda granskarne kommo först öfverens att af de aderton svaren n:ris 9, 17 och 18 (det sista Chydenii) voro de bästa och att i n:is 1, 7, 11 och 14 äfven fanns mycket godt, ehuru intet nytt. Mellan de tre första voterades angående premium. Tvenne af granskarne (C. F. Nordenskiöld, som själf deltog i täflingen med svaret n:o 7, och Clason), röstade på n:o 18, tvenne andra (Faggot och Edv. Runeberg) på n:o 9, och ytterligare tvenne (Schultze och Tiburtius) på n:o 17. Dessutom upplästes ett skriftligt votum af akademins ledamot Carleson för n:o 9, men då Carleson ej läst n:is 17 och 18, beslöt man «at afbida Herr Grefve Cronstedts yttrande, hvilken läsit alla Svaren. Hvad N:o 18 angår, blef beslutit at, om än de fläste skulle förklara det för det bästa svaret, borde det väl i Tidningarne Notificeras, men dock

[1]) Se ofvan, sid. 36, not 2. — Utom de där omnämnda skrifterna utkommo samma år äfven Nordencrantz' *Påminnelser vid Adjunkten Christiernins utdrag af dess Föreläsningar, angående den i Svea Rike upstegne Växel-Coursen.*

[2]) *Pol. Skr.*, s. 427.

icke få Præmium, emedan det inkommit för sent, neml. ei förr än d. 13 Jan. 1762». Vid följande sammanträde förklarade Cronstedt, «som nu var tilstädes och ei viste huru de andre Herrar Censores utlåtit sig», att han ansåg n:o 17 för det bästa svaret, därnäst n:o 18, så n:is 11 och 9. Man föreslog nu lottning mellan n:is 17 och 9, men beslöt dock att bedja preses afgifva sitt votum decisivum vid nästa sammankomst. Preses (då Knutberg) röstade på n:o 9, hvars författare, finnen magister Jacob Stenius, sålunda fick premium, en guldjetong. Författarne till n:is 17, 18, 7, 11 och 1 skulle erhålla hvar sin silfverjetong, och deras svar «kunde tryckas».[1])

De sex svaren blefvo också kort därefter tryckta och i en volym tillsammans utgifna af Vetenskapsakademin.[2]) Boken anmäldes i Salvii *Lärda Tidningar,* och det mest smickrande omdömet fälldes härvid öfver Chydenii svar. «Detta svar», säges i anmälan, «torde hafva erhållit den utlofvade belöning, så framt det ej hade inkommit för sent. Det röjer ock en stadgad förfarenhet och mogen insikt i naturalhistorien, fysiken och kemien, som äro rätta grunderne till hushålls-vetenskapen».[3]) I detta omdöme tyckes i hufvudsak äfven den nutida forskningen kunna instämma. «Chydenius har», säger en fackman på mosskulturens område, «på ett vetenskapligt och logiskt sätt framhållit å ena sidan hufvudorsakerna till mossbildningen — otillräckligt aflopp och däraf härledt stillastående vatten med starkt sur reaktion —, å andra sidan botemedlen för syran — påföring af alkalier, dikning och öfvervattning. Åt andra orsaker till mossbildningen än de här uppgifna har förf. icke egnat någon uppmärksamhet. — — — Ett stort företräde hos Chydenii uppsats finna vi i den omständigheten att olika förfaranden

[1]) *Kongl. Vetenskaps Academiens Dagbok* för $^{20}/_{2}$, $^{24}/_{2}$ o. $^{3}/_{3}$ 1762; ms. i V. A. B. — Jfr äfven redogörelsen för täflingsresultatet i *Lärda Tidningar*, 1762, n:o 19. — Prof. Palméns framställning, a. a., ss. IX o. CCIV, är ej fullt riktig.

[2]) De öfversattes äfven till tyskan och trycktes i D. G. Schrebers *Neue Cameral-Schriften*, Th. 1 (Halle 1765). Chydenii svar upptager där sidorna 109—134.

[3]) *Lärda Tidningar*, 1762, n:o 50.

vid mossvegetationens utrotning rekommenderas på olikartad ängsmark. Författarne till de öfriga svaren omnämna endast i allmänhet de medel genom hvilka mossornas utbredning hindras. — — — Som ett fel i Chydenii uppsats må framhållas att han alltför litet fäster sig vid sand- och lerkörningen, som han blott i ett speciellt fall framhåller såsom ett af somliga användt förfarande. Författarne till de öfriga svaren beröra däremot ganska vidlyftigt sand- och lerslagningen».[1])

För den honom tilldelade belöningen tackade Chydenius i ett bref, som upplästes i akademin vid en sammankomst på sommaren 1762.[2])

I bägge de för året 1763 af Vetenskapsakademin utlysta täflingarna deltog Chydenius, såsom bekant.

Frågan rörande folkutflyttningen eller emigrationen framkallade ej mindre än 30 svar[3]), och täflingen väckte på sin tid stort uppseende. Vid prisutdelningen upplästes först ett skriftligt utlåtande af Ulric Rudenschöld, en af granskarne. «Där uti förklaras», heter det i protokollet, «at en del af de inkomna Svaren äro så enfaldigt skrifne, at de ei synas förtjäna at komma under granskning: men at hos de öfriga finnas många goda Ideer, samt en berömlig Nit och täflan til Fäderneslandets uphiälpande. Dock äro uti de flästa af dem hufvudsakeligen tvänne misstag: det ena, at de ansedt såsom fjättrar för idoghet och omtanka, ej mindre Ständers än enskyltas lagligen förvärfvade och stadfästade Privilegier, äfven ock den allmänna lagen i vissa delar; hvarföre de velat tvärt af alt sådant undanrödja. Det andra misstag är, at någre ibland Auctorerne hafva alt för mycket sökt generalisera principierna i Hushållnings mål. Hvad Sveriges ei mindre än andra Länders Regeringar i alla

---

[1]) Axel Stålström, *Svaren på den af Kongl. Vetensk. Academien år 1761 uppställda prisfrågan* etc. i *Finska Mosskulturföreningens Årsbok* för 1899, s. 84 ff.

[2]) *V. A. Dagbok* för [30]/[6] 1762. — Själfva brefvet har jag icke påträffat bland Vetenskapsakademins till stor del oordnade handlingar.

[3]) *Lärda Tidningar*, 1764, n:o 7. — Prof. Palmén, a. a., s. XIV, uppger antalet inkomna svar till 28; likaså Arnberg, *Anteckningar om Frihetstidens politiska ekonomi*, I, s. 204. Detta tal betecknar antalet svar, hvilka af akademin upptogos till granskning.

tider ansedt såsom ordning, det kalla desse tvång: kort sagt, intet annat skäl, efter deras mening, fordras til hela Rikets upkomst i gemen och invånarnes vältrefnad i synnerhet, än det at man öfverlemnar alla Näringar til hvar och en enskylts fria besörjande. Et sådant Systeme anser Herr Rudenschöld för et slags Politiskt fritänkeri. Han bestrider dock icke, hvad en del af desse Auctorer nog tydeligen ådaglagt, neml. at Här i Riket ännu finnas mångahanda författningar, som värkeligen äro hinderlige för flit och omtanka, samt snörrätt bidraga till ungdomens utflyttning, hvilkas afskaffande eller förbättrande vore högst önskeligt». Några svar hade enligt Rudenschölds åsikt träffat ungefär det rätta, bland dem i synnerhet n:o 13 (J. F. Krygers), som borde erhålla belöningen, men lika litet som något annat svar tryckas, «för åtskilliga andragna skäl». — De närvarande ledamöterne af akademin, utom Kryger själf och Berch, förenade sig om att tilldela belöningen åt författaren till detta svar. Med 13 röster mot 6 beslöt akademin att ej låta trycka något svar. Kryger vägrade vid sådant förhållande att mottaga belöningen och afgaf en skriftlig protest till protokollet.[1])

Chydenii svar (n:o 17) hörde till dem som af Rudenschöld så skarpt tadlats och erhöll naturligtvis ingen röst. Bland dem var äfven svaret n:o 28, med devisen *Omnia sponte fluant, absit violentia rebus,* för hvilket svar Chydenius måhända icke stod främmande[2]), samt ett svar med märket *Edv. T. Elv.* (= Etsi desint vires, tamen est laudanda voluntas), som insändts af den framstående norrlandsprästen, ledamoten af akademin Pehr Högström.[3])

---

[1]) *V. A. Dagbok* för 11/4 o. 8/5 1764. — Kryger tryckte sedan själf sitt svar. Bland de öfriga tryckta svaren på denna fråga är ett af P. A. Gadd (En Gammal Svensk) och ett af And. Schönberg. Att den sistnämnde, såsom Arnberg (a. a., s. 206) och Palmén (a. a., s. XIV) påstå, skulle hafva erhållit mention af akademin är ett misstag.

[2]) Se nedan, sid. 52. — Huru uttrycket «har del af» skall tolkas kan jag ej med visshet afgöra.

[3]) Uti förteckningen i *Lärda Tidningar*, 1764, n:o 7, finnes ej något svar med denna devis upptaget; det är sannolikt n:o 14, hvars märke var «fördoldt under ett öfverklistradt papper». — Att Högström var författare till svaret framgår ur ett hans bref till Wargentin, dat. Skellefteå 18/1 1764 (*Bergianska samlingen*, bd 15).

Chydenius fällde i bref till Wargentin, akademins sekreterare, om täflingen omdömet att «svaren vitnade — — — genom sitt antal och vidlöftighet om Nations smak at täncka in politicis, och Kongl. Academiens utslag deremot, at vår frijhet dertil är nog ringa».[1]) Han hade äfven kunnat underskrifva dessa Högströms ord till Wargentin: «Den som älskar mäniskjor, han måste nödvändigt älska deras frihet, och den som önskar se näringar florera, han måste hjelpa til at lyfta op dem ur tvånget. Jag fruktade at mina idéer skulle förekomma för mycket sällsynte. Nu har jag erhollit præmium, när jag fått veta at flere äro af samma tänkesätt, och jämväl sådana män, som kunna ega större myndighet och förmåga än jag en god vilja, den jag vet visst är stor nog».[2])

I den andra täflingen, om en förbättrad typ af kärror, lyckades Chydenius vinna större erkännande af Vetenskapsakademin. Tvenne af granskarne (Knutberg och Mallet) röstade för att Chydenii svar (n:o 5) skulle belönas med första priset, men de öfriga åtta tilldelade priset åt Faggot (svaret n:o 2). Åt Chydenius samt åt författaren till svaret n:o 7 (professor Gadolin i Åbo) tillerkändes en silfverjetong, hvarjämte akademin beslöt att trycka dessa tre svar.[3]) Faggots och Chydenii svar trycktes också omedelbart.[4])

Att Chydenius dock var långt ifrån nöjd med utgången af denna täfling har man haft sig bekant af hans självbiografi; han ansåg sig orättvist ha blifvit tillbakasatt.[5]) Ur det bref till Wargentin i hvilket Chydenius tackade för utmärkelsen framgår detta ytterligare, och de sakliga anmärkningar han gör mot Faggots modell till kärra utvisa att han icke saknat skäl att vara missnöjd. Brefvet, som äfven eljest har intresse, lyder:[6])

---

[1]) Se nedan, sid. 52.

[2]) Brefvet, dateradt Skellefteå $^{4}/_{4}$ 1764, i *Bergianska samlingen*, bd 15. — Högström var således på förhand af Wargentin underrättad om täflingsskrifternas tendenser.

[3]) *V. A. Dagbok* för $^{24}/_{3}$ o. $^{4}/_{4}$ 1764. — Jfr *Lärda Tidningar*, 1764, n:o 29.

[4]) De anmäldes i *Lärda Tidningar*, 1764, n:o 56.

[5]) *Pol. Skr.*, s. 429.

[6]) *Bergianska samlingen*, bd 14. — Enligt bibliotekarien dr E. W. Dahlgrens uppgift finnas icke Chydenii originalbref till Wargentin i behåll.

Hög ädle och Vidt berömde Herr Secreter,

Riddare af Kongl. Nordstierne orden!

Hos Kongl. Vetenskaps Academien nedlägger härmed ödmiukaste tacksejelse för den mig onyo tildelta Heders penning, den jag tillika med Exemplaren af tractaten i förrgåras inhändigade.

Att Herr Öfver Directeuren Faggot fått belöningen är jag rätt nögd med, och räknar för heder, at få följa i raden med Heders gubbar, men kunde förebrå mig för förmätenhet, om jag just nödvändigt ville stå främst.

Den af honom beskrefna kärran är intet ny: hvilckens invention den är vet jag intet, men jag har redan sedt den för några år sedan hos hans måg Herr Directeuren Runeberg i Wasa. Utom dess har han i denna afhandlingen 1:o intet varit omtänkt at minska friction så mycket som möjeligit varit, då han Pag. 1 i slutet föreslår axelen at gå igenom kärnor af päron träd, efter Hl. Cam. Rådet Brauners förslag, då likväl genom rön i Mechaniken är bevijst, at jernets friction i det hårdaste trä emot dess uti messing är som 2 til 1 och i malm än mindre. 2:o har han ej sökt på något sätt hindra sand och mull utur trumman, som gör den aldrasvåraste friction och förnöter kärnorna. 3:o Intet anmärkt at jern bultarna efter Mechaniska lagar böra vara smalare i ytra ändan än den inre, emedan de annors antingen måste brista i den inre ändan eller genom en öfverflödig tioklek uti den ytre öka onödigt vijs kärrans tyngd, som jag förmodar pag. 12 och 13 vara bevijst, hvilcket, ehuru casus uti denna kärra intet är aldeles densamma, kan dock lätteligen lämpas hijt, ty tyngden, som är lastad på Herr Öf. D. Faggots kärra, agerar aldeles på lijka sätt uppå bultarna JJ. JJ., som om axelen ginge öfver kärran på det vanliga sättet, likväl säger han pag. 2: Berörde bultar måste vara jemn tiocka &c:a. 4:o Nämner han intet uti sitt bevis pag. 4 om kärrans egenteliga tyngd, utan endast om dess friction, som likväl i alla väl inrättade machiner är märckeligen mindre än den förra och äfven af resolutionen pag. 15 kan ses. 5:o Tager han för afgjordt at friction ökas i mån af de fringerade kroppars distance ifrån centro, när de äro lijka

lastade och af samma slag, men ärhindrar sig intet, at ytornas olika vidd, som fringera hvarandra, gör en altför stor rubbning deruti, ehuru alt annat vore lijka; ty så snart han fått igen förhålningen emellan gamla och nya kärrans diametrar och axlar sins emellan, sluter han, at frictionerna i dem båda blifva i samma proportion, som doch aldrig följer deraf eller utan rön kan bevijsas.

Svaren på den andra frågan om Folckflytningen vitnade, genom sitt antal och vidlöftighet, om Nations smak at täncka in politicis, och Kongl. Academiens utslag deremot, at vår frijhet dertil är nog ringa.

Tvenne af de inlämnade svaren har jag del af, det ena med divis : Qvid liceat nesscimus, sed &c:a, det andra: Omnia sponte fluant &c:a och det tredie få vij snart som H:r Kryger låtit trycka.

Kongl. Academiens välbehag för mina försök anser jag med all vördnad. Det gör mig ondt, at jag ei fått tillfälle at vijsa huru högt jag det skattar, och jag hade deremot intet at försvara mig med, om jag intet vijste uti mitt sinne, at jag lemnat mig til det almännas tienst så långt jag för mitt ämbete kunnat, fast litet deraf ännu hunnit blifva Kongl. Vetenskaps Academien bekant.

Til ett prof af denna min åhåga öfversändes här jemte et Physiskt Theorem, sådant som det legat två år i mina papper, det jag väl med flera rön tänkt förklara, men aldrig fått tid til deras anställande, tror ei heller för det som anfört är mera kunna dragas uti tvifvelsmål.

Ett svårt tryckfel i min afhandling om kärran har inlupit pag. 19 lin. 27 »på hvart lod kåppar» och bör det stå »på hvart ℔ koppar», som jag ödmiukeligen beder Herr Secreteren täktes uti lärda Tidningarna låta rätta, och i de exemplar, som än äro outdelta, gunstigast corrigera, emedan jag annors ei allenast kommer at stadna för lögn, utan ock den som vill practicera det blifver skamligen narrad.

Framhärdar med diup vördnad

Min Herres

ödmiukaste tienare

Nedervetil d. 3
Augusti 1764.

Anders Chydenius.

Det fysiska teorem som Chydenius i brefvet omnämner upplästes vid en Vetenskapsakademins sammankomst i september 1764, utan att dock föranleda någon åtgärd från akademins sida.[1]) Det återfanns af mig efter något sökande bland de oordnade handlingarna i akademins arkiv.[2])

Chydenius vill i teoremet bevisa att, «ju tätare och tyngre en kropp är, ju snarare antager den en viss grad af värme och köld, som intet är emot dess natur, och ju fortare meddelar den äfven samma egenskap till närliggande ting». Han angriper därvid den berömde holländske fysikern Peter van Musschenbroeks framställning af förhållandet i *Elementa physices*, som 1747 utkommit i svensk öfversättning under titeln *Inledning Til Naturkunnigheten* med förord och några kritiska anmärkningar af den framstående matematikern Samuel Klingenstierna. Musschenbroek hyste den då gängse meningen att tyngre kroppar upptaga värme långsammare, men behålla den längre än lätta. I en af sina anmärkningar hade emellertid Klingenstierna — «vår stora Klingenstierna», säger Chydenius, som varit hans elev under studietiden i Upsala — helt kort framhållit att han i ett engelskt arbete om termometrar läst, att kvicksilfret, «fast det är den tätaste liqueur som fins», tvärtemot Musschenbroeks påstående, upptager och mister värme «ganska hastigt». Chydenius anser frågan icke kunna affärdas så lätt, utan «förtjäna nogare efterforskande». Han bevisar därför till en början att Musschenbroeks rön, i stället för att tala för dennes egen framställning, fastmer styrka den sats han uppställt. Sedan redogör Chydenius för de experiment han själf utfört på landet och ger några enkla, ur hvardagslifvet hämtade bevis för riktigheten af sin sats. — Af ett uttalande i början af teoremet framgår att Chydenii afsikt var att senare ådagalägga dess vidsträckta tillämpning «i hela

---

[1]) *V. A. Dagbok* för 5/9 1764. «— — — Upl. Comministern Chydenii Theorema Physicum, hvar uti han vil bevisa at kroppar ei antaga köld eller värma så långsamt som de äro täta til, efter Musschenbroeks mening».

[2]) Det ingick i en bundt «Skrifter 39 i Physiska Ämnen».

naturen». Denna afsikt har väl icke förverkligats, emedan teoremet rönte så liten framgång i Vetenskapsakademin.[1])

Då det för en icke-fackman har varit möjligt blott att konstatera det intresse för naturvetenskaperna hvarom teoremet bär vittne, har jag vändt mig till en kompetent person, professor dr K. F. Slotte, för att erhålla hans utlåtande om det vetenskapliga värdet af Chydenii afhandling. Professor Slotte skrifver: «Den af Chydenius uppställda satsen är för kroppar af mycket olika täthet fullkomligt riktig, men kan icke tillämpas, då olikheten i täthet är mindre. Ehuru satsen således icke uttrycker någon strängt giltig lag, utan blott en allmän regel, är den dock, såsom förf. framhåller, af stor betydelse för förklaringen af åtskilliga fysiska fenomen, och då läroboken, som här omnämnes och som på sin tid var allmänt använd, innehåller alldeles falska och mot sanningen stridande uttalanden i frågan, hvilket bevisar, att denna då ännu icke var utredd, hade Chydenii uppsats otvifvelaktigt förtjänat att offentliggöras, i synnerhet som han genom väl valda exempel ur verkligheten och ett klart resonemang ger fullgiltiga bevis för sitt påstående».

Chydenii framgångsrika deltagande i tvenne Vetenskapsakademins täflingar och hans därvid och i det fysiska teoremet ådagalagda kunskaper och omdöme måste göra hans namn bemärkt i de lärda kretsarna i Sverige. Huruvida Chydenius af denna orsak kom att träda i förbindelse med andra svenska vetenskapsmän än Wargentin är dock icke bekant. Denne sistnämnde tyckes emellertid hafva hållit Chydenius i godt minne. I ett bref till biskop Mennander i Åbo af den 24 augusti 1764 skrifver nämligen Wargentin: «Jag fruktar at jag förgätit hos Herr Doctoren och Biskopen aflägga tacksägelse för den i Februarii Månad mig gunstigast sända afhandlingen til Finska Almanackans behof för nästkommande år. Den kom i rättan tid och passade just at fylla de därtil ämnade sidor. Herr Doctoren och Biskopen täcktes hafva Academien i minne med något

[1]) Teoremet är tryckt längre fram i detta arbete, bland Chydenii öfriga opublicerade skrifter.

dylikt til nästa år. Jag tror ock at oeconomiska ämnen skola nästan mer behaga almogen. I Finland äro många store Hushållare: om Herr Doctoren och Biskopen behagar anmoda någon snäll Finsk Landtman, e. g. Caplan Chydenius i Gamla Carleby, sätter han snart up så mycket som behöfves hvart år och väljer ämnen, hvaruti almogen bäst behöfver undervisning och rättelse».[1]) Att Chydenius sedermera verkligen skulle hafva författat uppsatser till den finska almanackan framgår dock ej af Wargentins senare bref till Mennander och är oss icke heller eljest bekant.

I politiken hade Chydenius gjort sig känd i sin hembygd genom den skrift i stapelstadsfrågan han vid landtdagen i Gamlakarleby år 1763 hade uppläst.[2]) Det var måhända främst den som föranledde hans val till fullmäktig för Österbottens kapellaner vid riksdagen år 1765.

---

[1]) *Mennanderska brefsamlingen*, bd 7, ms. i K. B.

[2]) Om denna landtdag, hvilken endast genom Chydenii självbiografi varit bekant, och om hela agitationen för det bottniska stapeltvångets upphäfvande efter 1760—62 års riksdag har jag i Riksarkivet vunnit fullständig upplysning och hoppas i sinom tid kunna offentliggöra resultaten af dessa forskningar.

Kap. 3.

Riksdagen 1765—1766: Chydenius i stora deputationen; — i bevillningsdeputationen; — i allmänna besvärsdeputationen.

Chydenii verksamhet under det märkliga ständermötet 1765—1766, både inom och utom riksdagen, har redan tidigare utförligt behandlats.[1]) Riksdagshandlingarna och andra källor innehålla dock fortfarande nya bidrag till denna del af Chydenii biografi. — I detta kapitel skall lämnas en framställning af Chydenii betydelsefulla deltagande i trenne riksdagsutskotts förhandlingar: stora deputationens, bevillningsdeputationens och allmänna besvärsdeputationens.[2])

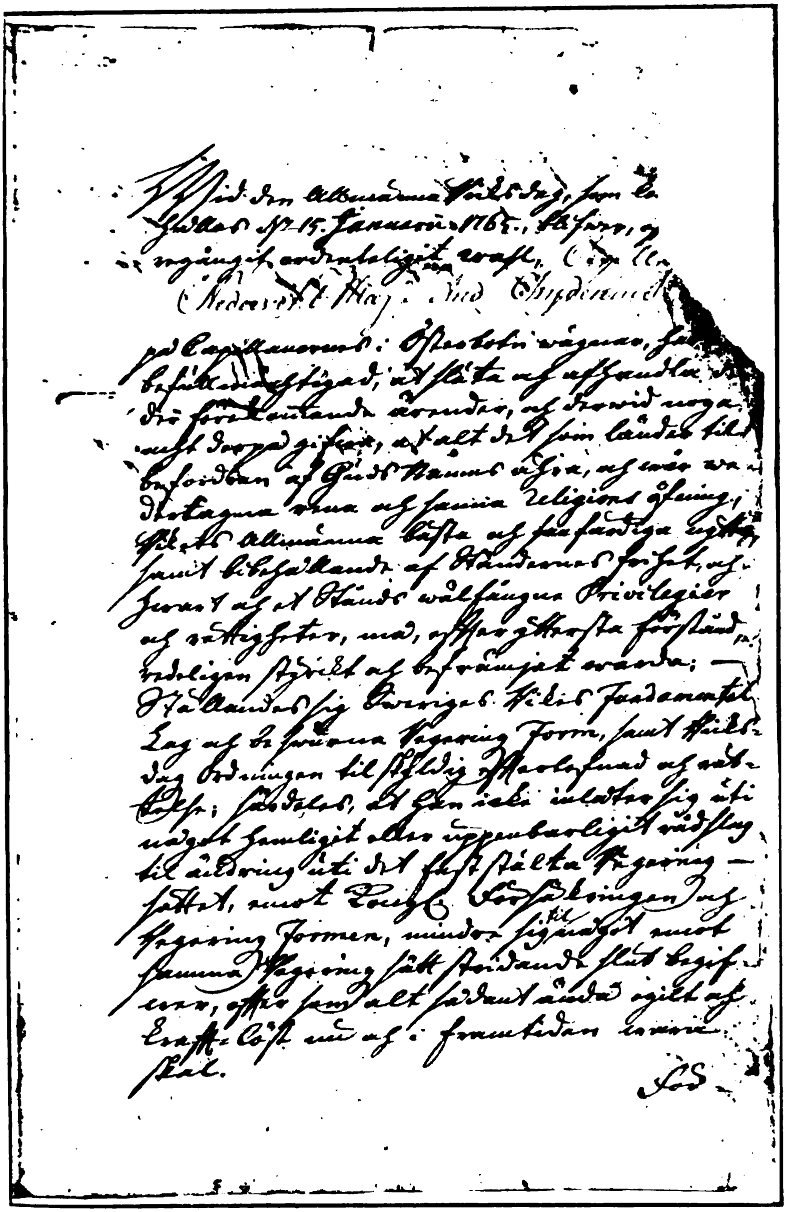
För att närmare undersöka de i bankhushållningen försiggångna oregelbundenheterna, och särskildt för att granska växelkontorens transaktioner med banken, förstärktes sekreta utskottet i slutet af mars månad 1765 till en s. k. stor deputation, bestående af 100 adelsmän, hela prästeståndet (c:a 50 ledamöter), 50 borgare och 50 bönder.[3]) Vid sidan häraf erhöll stora deputationen i uppdrag att bereda tvenne viktiga frågor af grundlagsnatur, den ena «angående rikets

---

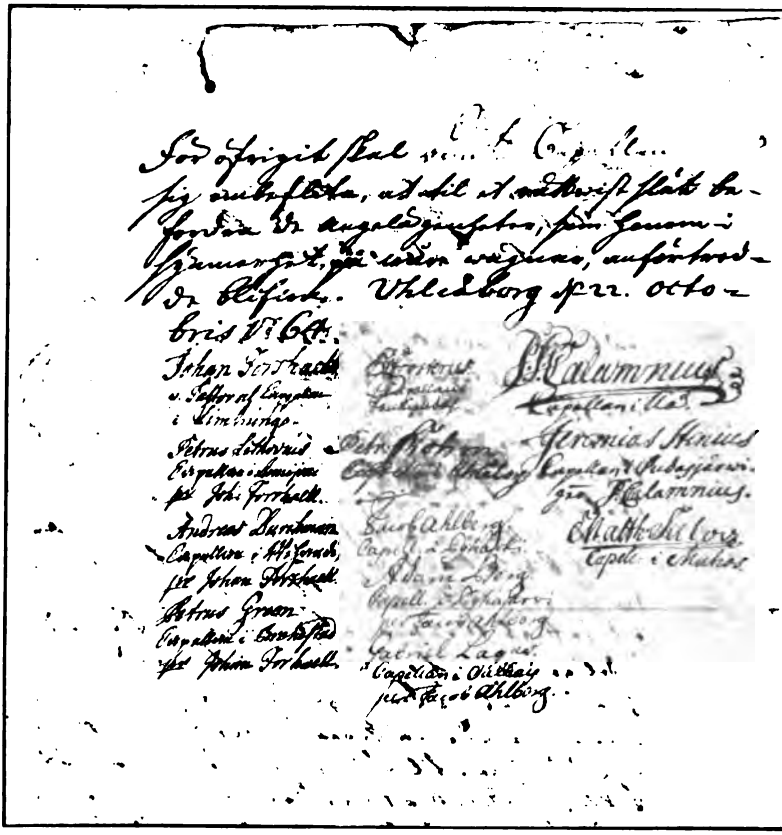
[1]) Prof. Palméns framställning af denna verksamhet omfattar 157 sidor af hela biografins 200 sidor.

[2]) Chydenii uppträdande i stora deputationen (frånsedt tryckfrihetsutskottet) omnämnes af prof. Palmén på några rader, och hans verksamhet i besvärsdeputationen på en sida; om förhandlingarna i bevillningsdeputationen har prof. Palmén icke tagit någon kännedom.

[3]) Se Malmström, a. a., s. 271 f.

Fullmakt för Chydenius af Limingo kontrakts kapellaner till riksdagen 1765.

För öfrigit skal [illegible] Capellan
sig underställa, at til [illegible] flit be-
fordra de angelägenheter, som Gemene i
Sammanhöret, på wår wägnar, anförtrod-
de blifwit. Uhleåborg d. 22. Octo-
bris 1764.

Johan Forrhall
v. Pastor af Capellan
i Limingo.

Petrus Lithovius
Capellan i [illegible]
på Joh. Forrhall.

Andreas Burtzman
Capellan i [illegible]
på Johan Forrhall.

Petrus Groen
Capellan i Brahestad
på Johan Forrhall.

[illegible]

P. Calamnius
Capellan i Uleå.

Petr. Roth
Capellan i Uhlaborg.

Jeremias Hinnius
Capellan i Pudasjärwi
på P. Calamnius.

Jacob Ahlberg
Capell. i [illegible]

Matth. Sellberg
Capell. i Muhos.

Adam Berg
Capell. i [illegible]
på Jacob Ahlberg.

Gabriel Lagus
Capellan i [illegible]
på Jacob Ahlberg.

goda lagars elaka verkställighet», såsom det hette, den andra om tryckfriheten, och för bägge dessa frågors behandling tillsattes särskilda utskott inom deputationen.[1])

I sin egenskap af själfskrifven medlem af stora deputationen, och därjämte invald i dennas tredje eller tryckfrihetsutskott, deltog Chydenius ifrigt i såväl hela deputationens som utskottets arbeten. Hans djupt ingripande, framgångsrika verksamhet för åstadkommandet af en lagstadgad tryckfrihet har tidigare omständligt skildrats.[2]) Men blott föga känd är den framträdande ställning han intog i deputationen vid behandlingen af växelassocierades sak.[3]) Upprepade gånger tog Chydenius till ordet, och hans yttranden voro alltid — äfven om de icke vunno allas gillande — anmärkningsvärda och inflytelserika. Han företrädde hela tiden den skoningslösa ytterlighetsståndpunkten. Huru han motiverade den skall af det följande framgå.

Deputationens mindre eller expeditionsutskotts betänkande i växelassocierades sak hade vid sammanträdet den 6 juni 1765 blifvit för deputationen uppläst och därefter, på generalen grefve Hamiltons begäran, bordlagts «öfver natten».[4]) Vid följande dags sammanträde uppträdde först Hamilton och sade sig ej hafva något mot betänkandet att anmärka, men yrkade på att associerades förklaringar in extenso skulle uppläsas, innan beslut i saken fattades. Detta yrkande bifölls, och förklaringarna upplästes.

Härefter vidtog diskussionen, som inleddes af Chydenius. Protokollet förtäljer härom: «Herr Comministern Chydenius yttrade sig hafva funnit thet i går upläste betänkandet både redigt och i then ordning med så gode skäl befästadt, samt associerades motskäl tydeligen uplöste och

---

[1]) Malmström, a. a., ss. 408 o. 414. — Stora deputationens instruktion, af ständerna antagen den 29 mars 1765, finnes tryckt i *Riksdags-Tidningar*, s. 26 f. Tryckfrihetsmemorialen hänsköts senare till deputationen.

[2]) Palmén, a. a., ss. XC—CXLVII.

[3]) Prof. Palmén, a. a., s. LVIII f., anför delar af tvenne yttranden i denna fråga (det förra med datum 7/7 1765 i st. f. 7/6 1765).

[4]) Malmström, a. a., s. 272.

vederlagde, at ej något thervid uti thet som anginge ersättningen för associerades skuld til Cronan och Banquen syntes vara at påminna: thet enda nu kunde desidereras, vore at the associerades alle förklaringar blefvo genom trycket utgifne, på thet hela allmänheten och framtiden måtte se, at theras försvarsskäl ej blifvit förvandlade eller ensidigt ansedde. Hvad the associerades brotslighet vidkomme, så vore then jämväl i betänkandet nogsamt å daga lagd; Borgmästaren Kiermans mångfaldigt större än the öfriges; men thesse icke eller at ursäckta; emedan the alle gått emot sine medborgerlige skyldigheter, hvarföre the ock borde med skjäl blifva sine rättigheter förlustige. Thet vore ock thessutan för thet allmänna gagneligt, at then styrcka the härtils haft at idka monopolium och updrifva Coursen blefve them betagen. Publicum och hemmavarande längtade efter sådane ytterligare måtts vedtagande i thetta mål, som äro Riksens Ständer värdige, skyndsamma och utan all manna mon. Om sielfva stället ther the borde dömas vore väl icke Herr Comministerns ämne att yttra sig, dock syntes honom, at något forum utom Riksens Ständer icke väl kunde vara lämpeligt. Och ehuru Deputation ej efter sin instruktion hade domsrätt, torde doch til tidens vinnande bäst vara, at Deputation gofve något sit tilstyrkande til Plena om foro til bråttmålens afgörande».

Mot det sista yrkandet uppträdde flere talare, men andra förenade sig med Chydenius härutinnan. Betänkandet gillades med acklamation, äfven i den punkt där Chydenius önskat förändring.[1])

Vid föredragningen af expeditionsutskottets betänkande i fråga om rådets förhållande i saken uppträdde kapten Billberg — som redan tidigare med stor ifver uppträdt mot riksråden i denna fråga —, efter det betänkandet enhälligt bifallits, och framhöll det bristfälliga däruti att ej den grad af ansvar som drabbade det ena och det andra riksrådet var i betänkandet utmärkt, samt prickade för sin del Höpken

[1]) *Stora deputationens protokoll* för $^{7}/_{8}$ 1765; ms. i R. A.

som «persona principalis» i denna affär. Efter Billberg uppträdde Chydenius.

«Herr Comministern Chydenius», heter det i protokollet, «instämde jemväl deruti, at han saknade sielfva sättet, hvarefter Herrar Riksens Råd til mer eller mindre ansvar måtte befordras; äfven som han ej kunde finna sig rätt väl deruti, at om Bancofullmägtiges tagne delaktighet ej hade det ringaste blifvit uptagit och utfört. Herr Comministern ägde väl hopp, at Deputationens Större Utskott nog skulle utfinna de medel, som kraftigt kunde förekomma slike hela Nationen högst äfventyrlige händelser för en framtid; men det tyckte han, at antingen deputationen in casu borde utlåta sig närmare öfver brotten, eller ock hänskjuta dem til det ställe, hvar laglig bot och rättelse följa kunde, hvartil Secreta Utskottet föreslogs, doch icke olönt lemnas, at man diktat nöd och förvållat at många Rikets Cassor blifvit illa medfarne: Nationens lidande vore större, än at rum borde gifvas för någon mediation eller barmhärtighet, utan skulle tvärtom rättvisan och folkets säkerhet fordra behörig satisfaction och exemplariskt straff.»

Billberg framhöll ånyo «att Herrar Riksens Råd icke utan största obillighet och äfventyr borde undgå att deras brott umgälla», samt yrkade att straffen borde af deputationen utsättas. — Landtmarskalken, öfverste Rudbeck anförde «det kunde han väl icke finna någon obillighet i de tanckar och meningar, som ifrån Herr Capitainen Billberg och Herr Comministern Chydenius nu yttrade blifvit; men förestälde derhos hvad öm Consideration kunde upkomma, sedan Riket nu sent omsider ernådt den länge efterlängtade utkomst at få i öpna dagen det, som tilförene med hemligheter varit öfverhöljt, och at nu för dylika försök kunna sättjas sådana bomar, hvarigenom Riket framdeles må vinna allan säkerhet emot dylika försök för det tilkommande». Landtmarskalken ansåg dock att till stånden kunde hemställas om afsked utan pension åt Höpken. — Billberg uppträdde nu åter och sade att enligt hans åsikt äfven Ekeblad och Scheffer borde blifva utan pensioner. — På andras förslag beslöts

likväl att saken skulle hänskjutas till sekreta utskottet såsom lämpligaste forum.[1])

Växelassocierade blefvo af ständerna förklarade skyldiga att återbetala öfver 60 tunnor guld till kronan och banken[2]); deras egendom belades med kvarstad.[3]) Då de sade sig ej kunna betala denna summa, uppstod fråga om att genom utmätning hålla kronan och banken skadeslösa. Mot en sådan tanke hade, redan innan den offentligt uttalats, hofrättsrådet frih. Adlermarck uppträdt i ett memorial, där han för deputationen framhöll vådorna för landets kreditväsende och dess ekonomiska lif af att drifva associerade till konkurs.[4]) Landtmarskalken förklarade emellertid vid följande sammanträde den 23 september, då Adlermarck ytterligare fick tillfälle att utlåta sig, att han förslagsvis uppsatt bref till Kongl. Maj:t med anhållan om att utmätning «måtte nu utan uppehåll lagligen verkställas».

Härom uppstod en liflig diskussion. Flere talare tillstyrkte utan vidare aflåtandet af ett dylikt bref. Borgmästar Kiörning framhöll emellertid att äfven en mängd privatpersoner, «folk af åtskilligt slags stånd och vilkor», vore växelkontorens borgenärer och att deras rätt ej borde åsidosättas för kronans skull, hvarför äfven därom i brefvet borde yttras. Efter Kiörning uppträdde Chydenius, som «förklarade sig väl anse den utvägen vara god, at om en skyndesam utmätning vända sig i underdånighet til Hans Kongl:e Maij:st; men ansåg likväl derhos högsta nödvändighet fordra, at Deputationen i lika underdånighet upgåfvo et vist sätt, hvarefter samma utmätning kunde verkställas. Herr Comministern», säger protokollet, «funne för sin del ej något lämpeligare, än at de största egendomarne såldes uti smärre lotter och med Credit uppå någon del af köpesumman at efter hand inbetalas; särdeles emedan det annars vore at befrukta, det slike egendomar, kronan til ogemen förlust,

---

[1]) *Stora dep:s prot.* för $^{12}/_{8}$ 1765.

[2]) Riksens Ständers skrifvelse till Kongl. Maj:t af $^{19}/_{8}$ 1765; ms. i R. A. — Tryckt i *Riksdags-Tidningar*, s. 109 ff., med datum $^{20}/_{8}$ 1765.

[3]) Malmström, a. a., s. 277.

[4]) *Stora dep:s prot.* för $^{26}/_{8}$ 1765.

kunde för mindre än halfva värdet falla i andras händer, i en tid dä penninge Capitaler äro så mägta sällsynte, men brist och förlägenhet mäst öfveralt tagit öfverhanden. I öfrigt vore äfven efter Herr Comministerns tanka mycken billighet deruti, at de private Creditorerne ej måtte ställas uti mistning af deras tilständiga rätt».

Diskussionen fortgick ganska länge, tills landtmarskalken afbröt densamma och meddelade en kalkyl af tillgångarna i växelassocierades hus, sedan från desamma afdragits «privatorum gäld» (25,176,904 d:r 19 sk.). Därefter föreslog landtmarskalken att det projekterade brefvet skulle afgå till Kongl. Maj:t samt till Riksens Ständer ett protokollsutdrag, däri hemställes att hela realisationssumman måtte af kronan ensam uppbäras, «emot det at Kronan åtager sig fullt ut förnöja hvarje särskilt Creditor, som dess fordrans riktighet inför vederbörlig domstol gitter lagligen och edeligen bestyrka, och at Kronan och Banquen sedan af det återstående kunde taga sin ersättning». Bondeståndets talman Josef Hansson uttryckte visst farhågan att kronan på detta sätt blefve lidande, men landtmarskalken lugnade honom med att «någon särdeles brist för Kronan och Banquen ej kunde i anseende til belopet af tilgångarne förestå, men hvar än så hända skulle, at någon afsaknad derigenom förorsakades, at de enskilte borgenärerne skulle få fullt genfullo, vore det altid bättre at vidkännas den förlusten, än at låta altsammans ankomma på utgången af en äfventyrlig process af det slaget, som pläga blifva hela 20 åren gamla, hvarom förfarenheten vitnade». Detta blef äfven deputationens beslut.[1])

Sedan ständerna anhållit om utmätning af den omnämnda summan, inkommo växelassocierade, som tidigare förklarat sig alldeles insolventa, med ett ackordförslag, åsyftande en betalning af 40 t:r guld på skilda tider och i olika poster. Detta «vore det yttersta af all deras förmåga», det ville de «på det högsta bedyra och försäkra», hvarjämte de sökte «göra nog tvifvelaktigt, det skulle Kronan och Banquen ens kunna genom utmätningsvägen hinna uti härva-

[1]) *Stora dep:s prot.* för $^{23}/_{9}$ 1765.

rande belägenhet til den summa, som Associerade nu erbudit». En liflig diskussion uppstod härom i deputationen, och meningarna bröto sig. Landtmarskalken, som genast i början af diskussionen tillstyrkt ackordförhandlingars inledande med växelassocierade, uppträdde än en gång och besvor deputationen att principiellt antaga associerades anbud; ackordsumman kunde senare något höjas och betalningsterminerna förkortas.

«Deruppå yttrade sig», heter det i protokollet, «Herr Comministern Chydenius, at det vore smärtefullt at åtänka huru associerade, så snart de börjat komma till förmögenhet, hade opererat på Secreta Utskottet, samt yttermera uppå Banquen, och såmedels dragit til sig Rikes styrka. Det vore fördenskull frågan värdt, om de måga längre få behålla sin styrka? Nog förmärkte Herr Comministern, at de nu plierade i nöden; men fruktade, at hvar de kommo sig åter före, skulle ingen ting fela, med mindre de å nyo satte sig uti deras förriga opposition emot Rikets allmänna välfärd. Herr Comministern ville väl trygga sig til den af Herr Öfversten och Landtmarskalken meddelte upgift öfver Rikets stora skuld, och kunde derföre ej eller annat än deruti instämma, at en tidig undsättning är högeligen af nöden; likväl funne Herr Comministern det icke vara värdigt för en fri Nation at antaga nödmål och ingå Capitulation med de personer, som henne skinnat, och hvilka, sedan Justitiæ Deputationen nu mera sig utlåtit, torde komma at mista Burskap och stå såsom Landsförrädare: dock så framt det skulle befinnas, fortfor Herr Comministern vidare, at accord med associerade vore den endaste hjelpen til Rikets räddning, utan at någon annan utväg blefve möjelig — då, men icke eljest tyckte Herr Comministern, at man måtte sig dertil begifva, ehuru det skulle kosta uppå, samt äfven vara en fläck inför Committenterne, at gå in med bedragare, — som egna orden lydde», tillägges i protokollet.

Dessa skarpa ord utgjorde det ledande motivet för den följande diskussionen. Nästan hvarje talare tog dem till utgångspunkt för att vare sig fullständigt godkänna dem eller förmildra dem. Öfversten frih. Ribbing fann det väl

naturligt, «at man ej borde accordera med korpar, som orden föllo, utan at det vore en hård nöt at bita uppå, til at ingå med de personer, hvilka tilförene hade satt Riket uppå det hala och, med pungen försedde, kunnat gifva lag åt det samma», men ackord vore dock en oundviklig utväg. — Lagmannen frih. Reuterholm förklarade bl. a., «at han i synnerhet af de considerationer H:r Comministern Chydenius anfört, vore mycket rörd, och at det föllo honom bedröfveligt at bifalla en sådan aversion samt i och med det samma liksom medgifva Riksens Ständers vanmagt til at utverka Rikets rätt, och at Staten vore uti den förlägenhet at den icke på annat sätt än genom Capitulation med blodsugare kunde räddas utur dess nöd», o. s. v. — Öfverstelöjtnant Gyllensvan talade likaledes om «huru det icke vore särdeles väl anständigt för Riket at begifva sig til Capitulation med de personer, som hafva det förfördelat», o. s. v. — Hofrättsrådet Ehrenmalm — finne, måg till Samuel Åkerhielm — «fästade sig väl ock i förstone vid de considerationer, som afstyrkte at ingå Capitulation med sådane, de der bedrägeligen hade hushållat», men o. s. v.

Diskussionen varade länge. Den framställda propositionen om remiss till deputationens expeditionsutskott för närmare granskning af ackordanbudet besvarades med öfvervägande nej. Generalauditören Nackreij föreslog nu att associerade skulle själfva anmäla sig till edgång, innan man inläte sig med dem i närmare förhandlingar. «Men deremot hördes åter flere sammanstämmande röster, at Bedragare icke kunna få svärja, med annat mera, som numera ej kunde så noga höras», säges i protokollet.

Egentligen var ju ett dylikt förslag liktydigt med ett förnyande af diskussionen. Det var tillika en fälla. Blefve om edgången något beslutet, så måste man närmare inlåta sig med växelassocierade, och sålunda var det föregående beslutet kullhäfdt. Talmannen i bondeståndet protesterade på det häftigaste emot «att med associerade på något sätt sig inlåta». Motskälen anfördes ånyo. Då uppträdde åter Chydenius, som «gjorde det förbehåll, at hvar målet til Expeditions Utskottet än skulle komma at förvisas, det dock

noga måtte i akt tagas, at dermed ej förändrades något det minsta af hvad uti den til Hans Kongl:e Maij:stt redan afgångne Expeditionen blifvit af deputationen i underdånighet begärt. I öfrigt höll Herr Comministern före», tillägger protokollet, «at Associerades enskilte Borgenärer svårligen kunde sägas vara förfördelade genom det, at kronan, såsom i sig sjelf innefattande den största säkerhet, toge til sig förvaltningen och allan disposition af Debitorernes egendomar, intil dess et ändteligit slut, på hvad sätt det ock blefve, kunde erhållas».

Nu omröstades på nytt om samma proposition som nyss, «då ja och nej uti svaren förmärktes mera blandade». Då fortsattes diskussionen än en gång. Gyllensvan, kammarherren frih. von Essen, landshöfdingen frih. Ridderstolpe m. fl. besvoro ledamöterne att antaga förslaget att till expeditionsutskottet öfverlämna granskningen af anbudet. För tredje gången skreds till votering. Åter hördes både ja och nej. Propositionen framställdes då till besvarande af hvarje stånd särskildt, hvarvid adeln enhälligt svarade ja, men bondeståndet lika enhälligt nej. I de två öfriga stånden voro rösterna splittrade, och man skulle votera i dem; men innan detta skedde, blef saken, på förslag af landtmarskalken, förklarad hvilande «tills vidare».[1])

Någon slutlig votering försiggick emellertid aldrig. Förslaget betraktades såsom förfallet utan denna. Försök att på annan väg åstadkomma det afsedda resultatet misslyckades jämväl.[2])

Då nu förslaget att med växelassocierade ingå i aversionshandel (ackord) förföll, gällde det för stora deputationen att föreslå medlen till verkställandet af domens ekonomiska del, d. v. s. återbetalningen af kronans beräknade fordran. Expeditionsutskottet hade till sammanträdet den 23 oktober ingifvit ett förslag till protokollsutdrag, som först upptog det vid mötet den 23 september antagna beslutet, hvars verkställande tyckes ha lämnats beroende i förväntan

---

[1]) *Stora dep:s prot.* för $^{10}/_{10}$ 1765.

[2]) Malmström, a. a., s. 317. — Sist och slutligen (21 april 1766) antogs dock ackordförslaget af ständerna (se *Riksdags-Tidningar*, s. 429 f.).

på en ekonomisk uppgörelse i godo med associerade; vidare ett förslag om tillsättandet af «en särskild domstol i jemnlikhet med Hofrätten», med arvodeslösa ledamöter från hofrätterna och kollegierna, för att, «efter utfärdat vanligt Proclama, detta sålunda beskaffade mål immediate uptaga och afgöra», samt «tillika uti grannlagaste måtto ransaka och efterfråga, huruvida Associerade ricktigt och utan underslef sina egendomar och räkenskaper upgifvit»; slutligen ett förslag till vidtagandet af speciella försiktighetsmått mot en eventuellt ofördelaktig realisation af de dyrbara fastigheterna.

Efter uppläsandet häraf vidtog diskussionen, som inleddes af Chydenius. Han «androg huru det velat förekomma honom något mörkt och tvifvelaktigt, hvad meningen egenteligen vore, när uti upläste Project blifvit infördt, som skulle associerades enskilte borgenärer hafva för sine fordringar at igenom kronan undfå betalning; och begärte fördenskuld blifva underrättad, om dermed borde så förstås, at desse borgenärer skulle få sitt fullt ut framför kronan, och i hvad ordning?» Essen fann Chydenii anmärkning riktig. Att de privata fordringsegarne borde blifva tillfredsställda, vore ju otvifvelaktigt, men i hviken ordning detta skulle ske, förtjänade sorgfällig, närmare öfverläggning, då det ej alls framginge ur det föreslagna protokollsutdraget. Essen föreslog att «kronan, så fort som medlen hinna inflyta, behölle för sig sjelf, så länge och intil dess ett ändteligt slut ännu icke fallit, åtminstone så stor del som 7 förhåller sig till 5, och således för de enskilte Borgenärerne gemensamt allenast afsatte differencen». «Deruppå fortfor», heter det i protokollet, «Herr Comministern Chydenius, och yttrade sig vara af den tankan, at dock någon del af kronans fordran borde äga förmons rätt, såsom til det minsta alt hvad uti 17 Cap. 2 § Handels B:n under stulit eller röfvat gods kunde innebegripas.»

Diskussionen blef långvarig. Ämnet var ju utan tvifvel inveckladt och kunde skärskådas från flere sidor. Ett förslag framställdes om att de privata fordringsegarne, i händelse de ej på annat sätt läto sig förnöja, skulle få taga egendomen under sin förvaltning, i likhet med kronan. Mot

detta förslag opponerade sig Chydenius. Han «hölt det vara för mycket betänkeligt at så öfverlemna sig til Privatorum disposition, såframt elljest ej de skulle finna sig at utbetala den sista penningen med den första af Publici fordran, hvilket ju ej vore til at förmoda; utan förklarade Herr Comministern», heter det i protokollet, «at som kronan vore största fordrande åtminstone i jemnförelse emot hvarje enskilt Creditor, och det vore grundat i lag, at största Borgenär lyfter uti ett gäldbundet hus; det borde hon en sådan rättighet ock verkeligen få åtnjuta, särdeles emedan ingen slags borgen emot den säkerhet hos henne vore at trygga sig til, ju kunde uppväga; och när detta vore skedt, så skulle all om företräde til den gäldbundna egendom framdeles upkommande tvist efter Rikets allmänna lag nog kunna slitas och afgöras, utan att man behöfde i oträngt mål något af Publici rätt förgifva».

Ännu länge fortgick debatten, och många talare uppträdde. I skilda voteringar bifölls yrkandena på en extraordinär domstols tillsättande (hvaremot reserverade sig borgmästar Gadd från Sköfde, som hela tiden yttrat sig för rådstufvurätten i Stockholm såsom rätta forum), på kronans omhändertagande tills vidare af associerades egendom, på ledamöternas i «särskilta hofrättsdivisionen» utseende af ståndens elektorer och deras honorerande efter arbetets slut med tillskottsarvoden, samt yrkandet på hofrättens protokollers tryckande.[1]) — Bestämmelserna om sättet och ordningen för fordringsegarnes tillgodoseende lämnades således lika sväfvande som i projektet till protokollsutdrag.

Det var därför icke att undra på att samma fråga vid följande sammanträde, då protokollsutdraget definitivt skulle justeras, kom upp igen. Borgmästar Bergman, ledamot af expeditionsutskottet, hade i utskottet reserverat sig mot projektet till protokollsutdrag i den del som rörde de enskilda fordringsegarnes förnöjande framför kronan och påstod att

[1]) *Stora dep:s prot.* för $^{22}/_{10}$ 1765. — I punkten om domstolsledamöternas honorerande ändrades således expeditionsutskottets förslag (se ofvan, sid. 65).

deputationens beslut åsyftat att «domaren ej mindre äfven om hvars och ens rätt och företräde i gemen än sjelfva fordringarne, hade endast efter lag sig vederbörligen at utlåta». Allenast det nya, bergmanska, förslaget upplästes och befanns «genast tydeligen» öfverensstämma med beslutet vid deputationens senaste möte. — Vid sidan häraf framställde Fersen yrkande på att domstolens ledamöter skulle i laga ordning utses af Kongl. Maj:t och ej af Riksens Ständer. Kring detta yrkande koncentrerade sig diskussionen härefter för en tid.

«Efter denna således skedde digression», heter det i protokollet, «anförde Herr Comministern Chydenius, det funne han sig så mycket mer föranlåten at antaga nu uppläste Expeditions Project, äfven i den delen som innehåller förändring ifrån full betalning åt associerades enskilte borgenärer, til den sammes erhållande efter den rätt och ordning lag utstakar, som han icke kunde anse något beslut dermed vara häfvit, eller at något sådant til en alldeles oryggelig efterföljd kunnat ens tagas af Deputationen, såsom hvilken ju ej hade at i förekomne mål aflemna annat än dess betänkande, hvilket åter, så länge ingen expedition ännu afgått, skulle också af Deputationen kunna förändras; utlåtandes sig vidare, huru det af sista Protocollets innehåll vore nog tydeligt, at alla discourserne syftat derhän, at icke någon mellankommen både onödig och skadelig föreskrift, utan endast sielfva lagens förordnande skulle tiena domaren til rättelse hela saken igenom, och således jemväl i hufvudsakeliga frågan om hvars och ens bättre rätt och företräde; och at fördenskuld detta, men ej något annat borde nu blifva Deputationens Betänkande. Hvarförutan Herr Comministern, jemte det han uti den af Riksdagsmannen Paul Jönsson i anseende til Kiermanske Contoirets böcker med det mera gjorde anmärkning[1]) instämde, sökte väcka den frågan, huru ock med Petersen & Bedoirs Contoir

[1]) Bonden Pål Jönsson hade upptagit ett gammalt yrkande på undersökning af rätta förhållandet med några års böcker i kiermanska kontoret, hvilka till följd af bokförarens slarf aldrig skulle blifvit upprättade.

för deras delacktighet uti växel förvaltningen, borde til Publici rätt och säkerhet förhållas, i synnerhet som, då til de öfrige associerades upgifter räknades hvad äfven Petersenske Contoiret bör betala, Summan af tilgångarne skulle stiga redan öfver 50 tunnor guld».

Landtmarskalken vägrade att framställa proposition om Fersens understödda yrkande, emedan detsamma åsyftade ett upprifvande af senaste sammanträdes beslut. Betänkandet, i den form Bergman och Chydenius velat gifva åt detsamma, godkändes.[1])

Härmed var de kiermanska växelkontorens sak utagerad inför stora deputationen. Men ännu återstod frågan om det königska växelkontoret.

Vid deputationens sammanträde den 22 november 1765 meddelade landtmarskalken att expeditionsutskottet hade färdigt sitt betänkande om det med Henrik König och hans associerade slutna kontrakt om ett växelkontors inrättande i Stockholm, hvilket betänkande, dat. den 11 nov., jämte åtföljande handlingar upplästes. Associerade fingo tillstånd att taga kännedom om betänkandet för att afgifva förklaring i saken.[2]) Vid följande sammanträde anmältes att associerades förklaring, «ett vidlyftigt memorial», inkommit, däri betänkandets påståenden bestriddes och vederlades. Flere ledamöter ansågo detta memorial innehålla en del osanning, och deputationen beslöt att remittera det till expeditionsutskottet för närmare granskning.[3])

Då deputationen nästa gång sammanträdde, den 10 december, förelåg expeditionsutskottets bemötande, på hvilket associerade ytterligare skriftligen svarat i memorial till deputationen. Under diskussionen härom bröto sig meningarna.[4]) På de oblidkeliges sida stod åter Chydenius, som ansåg «at Associerade allaredan blifvit mer än tilräckeligen hörde, och at thet vore Exempel utan exempel, at them blifvit

---

[1]) *Stora dep:s prot.* för $^{30}/_{10}$ 1765.
[2]) *Stora dep:s prot.* för $^{22}/_{11}$ 1765.
[3]) *Stora dep:s prot.* för $^{28}/_{11}$ 1765.
[4]) Se om diskussionen det korta referatet hos Malmström, a. a., s. 330.

öpet lemnadt få andraga påminnelser vid ett redan författadt och insändt betänkande. Skulle man gå längre, så skulle thet ock, — efter egna orden», tillägges i protokollet, «räcka in infinitum, och saken äntå aldrig blifva utan erinringar, hvarigenom ett Contoir skulle kunna sysselsätta Riksens Ständer mera, än en hel mängd af Riksvårdande mål tillsammans; hvarföre H:r Chydenius», fortsätter protokollet, «tyckte nu tiden vara inne, tå man ändtel. kunde skrida til ändteligt slut, och gillade han för sin del så Betänkandet, som Utskottets sedermera öfverlemnade anmärkningar».

Betänkandet bifölls jämte åtföljande bemötande af associerades förklaring. Reuterholm anhöll att få vända sig till stånden med särskildt votum[1]), hvilket äfven skedde. Detta votum, ett rätt digert aktstycke, slutar på följande nobla sätt: «Jag har därmed uppfyldt hvad jag trodt mitt Samvetes befrielse för det närvarande och mitt tänkesätts justification för efterkommande af mig kräfja. Jag önskar intet högre än att med grund och Sanning blifva vederlagd och att, om möjeligit vore, Cronan och det Allmänna kunde med rätt och skäl återvinna så många Tunnor Gulld, som jag här användt rader och bokstäfver; men en enda orätt fången penning utdrager många tusende, hvaraf nog landtkunnoge bevis icke äro utur mannaminne».[2]) — Reuterholms mening segrade också sedermera i adeln och borgareståndet, och den tillärnade räfsten förföll.[3])

Bevillningsdeputationen, hvars tillsättande beslöts af ständerna den 8 maj 1765[4]), började sitt arbete med att i tvenne skilda betänkanden af 19 juli och 27 september 1765 för ständerna framhålla nödvändigheten af statsverkets inkomsters återställande och förbättrande, innan någon ny

---

[1]) *Stora dep:s prot.* för $^{10}/_{12}$ 1765.
[2]) Bilagdt protokollet för samma dag.
[3]) Malmström, a. a., s. 330.
[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 65.

bevillning kunde regleras och fastställas. Under förväntan på ständernas svar ingick deputationen emellertid den 7 oktober på en öfverläggning «om bästa och lättaste bevillningssättet, som i den för tillkommande åren utfärdande Bevillning Förordning må komma att vidtagas och införas». Man gjorde de mest olika förslag, af helt allmän art. I diskussionen deltog äfven Chydenius. «H:r Comministern Chydenius erindrade», heter det i deputationens protokoll, «om det i Engeland brukelige principale Beskattning sättet, uti accis på varor. En sådan accis skulle väl träffa så väl nödvändighets som öfverflöds varor: men aldenstund de förre ändå ei kunna undgå contributionen, så tycktes vara lika mycket, om den erlägges under namn af accis, eller under annan titul. Den förmon vore dervid, att som hvar ock en consumerar i proportion efter dess förmögenhet, så kommo ock Bevillningen närmast med hvars och ens förmögenhet att inträffa, och ingen kunde tro sig hafva skedt orätt: Varandes ock en sådan Bevillning mäst okänbar, emedan den utgiöres småningom vid hvart ock ett inköp. Men härvid anmärktes de inconveniencer, att ei alla näringar och producter kunna bringas under accis här i Riket, hvarest Städerne äro få emot Landets vidd, och accisens införande på alla varor, som till städerne införas, skulle föranlåta till Lurendrägeriers och Tull försnillningars förökande, hvarefter afsättningen skulle blifva svår för den som uppriktigt angaf och erlade accisen, emedan Lurendrägaren altid kunde sälja för bättre pris: hvarförutan det ock skulle gravera de Handlande att, medelst accisens erläggande genast och på en gång, prenumerera för alla afnehmarne den deruti liggande bevillningen af dem».[1])

Följande sammanträde hölls först den 17 december, men därvid förekom intet af vikt. Chydenius närvar icke heller. Nästa sammanträde egde rum den 28 januari 1766. Ordföranden, lagmannen frih. Reuterholm framhöll såsom orsak till de glesa sammanträdena, att intet svar ännu ingått på framställningarna af 19 juli och 27 september 1765;

---

[1]) *Bevillningsdeputationens protokoll* för $^{7}/_{10}$ 1765; ms. i R. A.

deputationen kunde och borde i alla fall syssla med «Principens utsökande och fastställande, som vid Bevillningen kommer att följas». Ordföranden framhöll tillika att statsverkets behof af penningar nu torde vara större än vid föregående riksdagar, och att således ingenting af den vanliga bevillningen torde kunna afprutas, utan tvärtom en ökning af densamma erfordras. En bonde, Pål Jönsson, erinrade då om att bondeståndet åtagit sig bevillningen riksdag efter riksdag, i förhoppning att enligt löften någon gång blifva befriadt från den eller åtminstone erhålla lindring, och han protesterade därför mot en höjning af bevillningen. Nu uppträdde Chydenius med ett märkligt anförande.

«H:r Comministern Mag:r Chydenius», heter det i protokollet, «medgaf, att Riket eller Stats Värket väl lärer behöfva understöd af Contributioner, men mente att Riksens Ständers Plena böra få kundskap om sjelfve de Behofver, som understödet fordra. Undersåtarne contribuera tid efter annan, mer och mer, i tanka att det omsider skall blifva en ända deruppå: och när sådant slår felt, är naturligit att de, på lika sätt som i England och flere frie Riken sker, vilja veta, om ock hvartill Contributionerne äro nödige och användes, hvad de förslå, och när de kunna upphöra: och när nöijaktig kundskap derom hafves, så contribueras med nöije, efter möijeligheten, men eljest intet. Hemstälte fördenskuld, om icke ett sådant Förslag öfver rätte och oundgängelige Bevillning Behofvet, som gifver fullkomligit Ljus i nyssnämnde omständigheter, måtte ifrån Riksens Ständers Stats Deputation begäras, eller ock ifrån Riksens Ständers Plena.»

Med Chydenius förenade sig flere ledamöter, som funno hans förslag öfverensstämmande med deputationens tidigare betänkanden. Deputationen beslöt också «att genom ytterligare Memorial till Riksens Ständer göres erindran om de förr afgångnes innehåld, att Statens möijelige tillgångar, utom Bevillning, måtte uppsökas, återställas och beräknas, och nödvändige Bevillnings Behofven derefter uppgifvas, till rättelse för denne Deputation»; diskussionen af de vanliga bevillningsgrunderna skulle likväl fortgå på basis af senaste bevillnings-

förordning, utan att dock beloppet skulle till någon del utsättas, innan svaret från ständerna ingått.

Vid genomgåendet af art. 1 § 1 i 1762 års bevillningsförordning, angående bevillning af ämbetsmäns och betjäntes löner, yttrades betänkligheter mot denna punkt, i anseende därtill att myntets värde så försämrats, att lönerna faktiskt nedgått, ja, utgjorde blott $^1/_4$ af det ursprungliga. Chydenius ansåg frågan böra tills vidare uppskjutas. Han «trodde dock, att som hvad desse Löntagare uti Bevillningen eftergifves, måste uppfyllas af andra Rikets undersåtare, så måste frågan om deras befriande uppskjutas till Deputationen framdeles finner, hvad annan tillgång blifver att kunna supplera, hvad deras vanlige Bevillning af Lönerne belöper till».

Förslagsvis anförde ordföranden Reuterholm, att innehafvare af små löner borde befrias från utgörande af bevillningen eller ock att beställningar på 1696 års stat frikallas därifrån, men senare tillkomna sysslor draga bevillning. «Men betänkeligheter ansågos vara vid bägge delarna», heter det i protokollet, «och blef qvæstionen härom uppskuten, i anledning af Magister Chydenii förberörde erindran».[1])

Vid följande sammanträde, då Chydenius ej var närvarande, försökte några ledamöter att få frågan afgjord, hvilket så mycket lättare borde kunna ske, som protokollet för föregående möte ej var justeradt. Men nu upplästes protokollet och gillades, i följd hvaraf deputationen betraktade uppskofvet i denna punkt som en afgjord sak.[2])

När det i anledning af beslutet den 28 januari uppsatta memorialet till ständerna justerades vid deputationens sammanträde den 4 februari, anmärkte några ledamöter, hvilka icke vid beslutets fattande hade närvarit, att deputationens begäran om noggranna uppgifter om statsverkets tillgångar och behof kunde gifva statsdeputationen «anledning till någon tanka om misstroende till den samma och i det anseendet mindre väl passa sig». Häremot uppträdde andra, i det ifrågavarande beslutets fattande delaktige leda-

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{28}/_1$ 1766.

[2]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{30}/_1$ 1766.

möter, bland dem Chydenius, som «tyckte, att den begärdte uppgiftens beskaffenhet än närmare måtte determineras, till rätta ändamålets desto säkrare ernående». «Men», heter det vidare i protokollet, «som, i händelse dervid något framdeles saknas skulle, då ytterligare kan begäras, hvad nödigt finnes, men ei bekommits; Så emedan Deputationen fant det uppsatte Memorialet vara enligt med Deputationens derom fattade Beslut, ty approberades det, och lemnades till expedierande».

Vid den samma dag försiggående justeringen af protokollet för sammanträdet den 30 januari, då genom votering beslutits att indelta löners bevillning skulle utgöras efter deras förvandling till natura och markegång — minoriteten, de närvarande bönderna, en präst (af hela antalet två) och en adelsman, hade röstat för uppskof, i analogi med beslutet om ämbetsmäns lönebevillning — framställde superintendenten Kiörning, som ej tidigare närvarit, anmärkning mot beslutet. Chydenius ansåg sig böra erinra att beslutet icke egde bindande kraft. «Herr Magister Chydenius», heter det i protokollet, «åberopade sig Protocollet af d. 28 i nästl. månad, att då blifvit resolveradt det Deputationen tills vidare endast skulle projectera för sig grunder till en ännu viss Bevillning, och kunde han altså icke finna, huru något deremot i sednaste Sammanträdet kunnat blifva sluteligen faststäldt. Han ville nu ei yttra sig, hvarken om billighet eller obillighet uti det fattade Beslutet, men trodde sig allenast hafva vid formaliteten att göra föregående anmärkning, hvilken begärtes måtte i Protocollet antecknas.» Om Chydenii anmärkning förenade sig några ledamöter, medan andra ansågo beslutet hafva bindande kraft. Ordföranden Reuterholm afklippte diskussionen genom att förklara «att någon jämkning i beslutet framdeles kan ega rum».[1])

Vid följande sammanträde uppstod diskussion bl. a. om grunderna för prästerskapets bevillning (art. 1, § 3 i 1762 års bevillningsförordning). Man anmärkte «att 64 helgårdshemman ei å alla orter importera lika mycket för Pastores»;

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{4}/_{2}$ 1766.

bondeståndets ledamöter förklarade att deras stånd ej ingår på någon bevillning, «förrän rätta behofven, enligt berörde Memorialer, utrönte och uppgifne varda».[1])

Vid följande sammanträde, då detta beslut jämte memorialet justerades, anmälte emellertid ordföranden Reuterholm «det han förmärkt att det i ber:de Memorial omförmälte uppskofvet med arbetet i denna Deputation icke torde blifva så allmänneligen godkändt i Riksens Ständers Plenis, som Deputation sig förestält, emedan det vill hållas före, att de af Deputationen desidererade underrättelser icke lätteligen eller snart skola kunna meddelas, samt att här egenteligen är att formera ett project till Bevillning, till Riksens Ständers närmare granskning, antagande eller förkastande». Reuterholm hemställde därför, huruvida med arbetet verkligen skulle få anstå, i enlighet med memorialets innehåll, eller om bevillningsprojekts utarbetande ej genast borde påbörjas. Då uppträdde Chydenius för det fattade beslutets vidhållande.

«Herr Comministern Chydenius yttrade sig dervid», säges i protokollet, «att han för sin del ej fant, det Deputation något vidare till Bevillning Project kunde åtgöra, innan förber:de underrättelser erhållas, så att Deputation deraf kan finna hvartill, och huru mycken Bevillning fordras: Han ansåg det vara prejudicerligit för Nationens Frihet att ingå i förslag till Folkets betungande med Bevillningar, utan att veta nödvändigheten deraf, och icke anständigt för Deputationen, att någon ting göra utan behörig grund: ankommandes det väl på Riksens Ständer att antaga eller förkasta Deputationens projecter, men om desse icke på antagne grunder utarbetade varda, så att de kunna blifva antagelige, så kan det ei blifva Riksens Ständers göremål in Plenis, att dem ändra och rätta.»

Olika meningar i frågan uttalades: några ledamöter höllo med Chydenius, andra däremot voro böjda för att ingå i utarbetande af förslag till bevillning, innan närmare underrättelser om statsbehofven och tillgångarna förelågo. Chydenius måste än en gång taga till ordet, och han gjorde

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^6/_3$ 1766.

det nu på ett mycket eftertryckligt sätt. Protokollet innehåller härom följande anteckning: «H:r Comministern M:r Chydenius åberopade dess förrber:de yttrande och tillade, det han väl ock fant svårigheterne vid Bevillnings Värkets hastiga utarbetande, om det skall inträffa vid Riksdagens slut, i brist af oftaber:de underrättelsers erhållande dess förinnan: Men så får likväl Deputationen då grund att sträcka Bevillningen efter, som Deputation nu intet har. Att antaga för principe, det Bevillning kan projecteras till så mycket som Rikets invånare orka utgöra, ansåg H:r Comministern vara stridande emot Rikets grundlagar, och röra ögnastenen af Nationens Frihet. Riksens Ständer hafva förr åtagit sig sådane Bevillningar, efter förmåga, utan att Folket fått veta, hvartill de egentel. behöfts och blifvit använde, och utan att Behofven derigenom blifvit mindre och Stats Bristen försvunnit, men tvärt om hafva bägge tilltagit i myckenhet, och på lika sätt kan äfven hädanefter ske, om Behofven ei närmare utrönes, och dispositionen ei fastare stadgas, än tillförene: och på sådant sätt höfves ei, att ett fritt Folk skall lemna sin egendom ifrån sig. H:r Comministern fant sig ei kunna samtycka eller gifva anledning dertill, utan yttrade sig vilja häldre gå härifrån, efter anmälan derom i sitt Stånd».

Den närmaste verkan af detta bestämda yttrande var att «Bondeståndets närvarande Ledamöter förenade sig aldeles med H:r Comministern Chydenius». Efter en kort fortsättning af debatten «beslöts att, förr än något svar ifrån Riksens Ständer bekommes, hvarom Deputationens respective Ledamöter, hvar i Stånd, vilja göra påminnelser, kommer intet anslag att ske till vidare Sammanträde i Deputationen».[1])

Deputationen sammanträdde icke heller förr än den 21 april, då Chydenius var frånvarande, hvilket ock på diskussionen förmärktes. Ordet fördes af kammarherren, frih. von Essen, som förmodade att från statsdeputationen nu ingått uppgifter å bevillningsbehofven. Borgmästar Bergman, prosten Kröger samt bondeståndets ledamöter anmärkte

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{11}/_{3}$ 1766.

att, då deputationen vändt sig till ständerna in plenis, borde svar från dem ingå och först därefter deputationen vidtaga med sina arbeten. Andra, i synnerhet adelsmännen, ansågo däremot statsdeputationens uppgifter göra till fyllest. Efter en lång diskussion beslöts att sammanträda för att taga kännedom om innehållet i statsdeputationens meddelande, så fort detta anländt, «dock icke så som i fastställdt uppsåt att deruppå företaga och bygga något värkeligt Bevillning Project».[1])

Den 30 april kunde detta sammanträde hållas. Landtmarskalken var själf närvarande och förde ordet. Han meddelade att, enligt utdrag af statsdeputationens protokoll, den kalkylerade bristen 1766—1767 vore vidpass 40 t:r guld årligen, efter afdrag af alla inkomster och en lika stor extraordinarie bevillning som senaste riksdag åtagit sig; bristen härrörde sig hufvudsakligen af gälden, till hvars betalande åtginge öfver 243 t:r guld för de fyra åren. På tillfrågan af landtmarskalken förklarade deputationen, i synnerhet bönderna, «att bevillningens förökande synes odrägeligit för landet». Härefter uppträdde Chydenius med en anhållan om upplysning «huruvida de till myntets realiserande vidtagne författningar, i synnerhet den om Banco Sedel stockens förminskande, ei torde göra den vanlige Bevillning Summans presterande omöijelig?» Härpå svarade landtmarskalken, Essen och Bergman, såsom ledamöter i bankodeputationen, «att derutinnan så mycket mindre synes vara att befara, som Sedel Stocken inom nästa Riksdag ei hinner reduceras till det mått, som den hade 1756, hälst den nu är större än den var sidstl. Riksdag, och 1747 var P:ge stocken mycket mindre än den nu till nästa Riksdag kan blifva, men Bevillning utgjordes då ungeferl. lika med den närvarande».

Sedan några andra upplysningar begärts och erhållits, beslöt deputationen ett uttalande därhän, att det blefve ganska svårt att utgöra en lika stor bevillningssumma som den senast åtagna, då nu tillkomme en särskild bröllopsgärd (till kronprinsens giftermål), och omöjligt att projektera något

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{21}/_{4}$ 1766.

därutöfver, hvarför bristen borde afhjälpas genom förbättringar af statens inkomster samt indragningar och besparingar af utgifterna, så mycket mer som bevillningen nu måste mycket jämkas, hvaraf betydliga minskningar på en del ställen uppstå, som svårligen kunna ersättas på annat håll. Detta beslut skulle i memorial med det allra första meddelas ständerna. [1])

Följande sammanträde den 2 maj var väl besökt. Medan förut 12 à 15 medlemmar plägat deltaga i deputationens möten, voro nu 20 närvarande, utom landtmarskalken, som ledde förhandlingarna. Protokollsutdraget till ständerna justerades. Chydenius fann det icke fullt tydligt i ett väsentligt hänseende. Han hemställde, säges det i protokollet, «om icke nödigt vara torde, att meningen närmare exprimeras, ang:de Statens förmodade fyllnad genom den till åtagande föreslagne Bevillningen, samt de medel Secrete Utskottet kan påfinna för bristen af 40 T:r guld årl:n, så att slik fyllnad må varda viss, och Riksens Ständer kunna göra sig säkre om, att ei till näste Riksdag händer, som tillförne lärer hafva skedt, oaktadt Bevillningen blifvit ökt, att Staten icke burit sig, utan åsamkat sig större skulder, och stadnat i större brist än den föregående Riksdagen, hvarigenom Ständernes bekymber om Stats Värkets förnöijande, och Landets betungande med extra ordinarie pålagor dertill, kunde blifva utan ända. Och dessutom som Herr Comministern erinrade sig, att uti Instructionen för

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{30}/_{4}$ 1766. — När memorialet föredrogs i prästeståndet den 3 maj, framkom Chydenius med några upplysningar rörande det ifrågavarande deputationsbeslutets tillkomst och sin egen andel i detsamma, hvilka vi hafva svårt att förena med den ofvan, efter protokollet gjorda skildringen af sammanträdet. «Hr Commin. Chydenius, såsom ombetrodd att sitta i Bevillnings Deputation», heter det i prästeståndets protokoll, «berättade huru med denna saken derstädes tillgått, att neml. anslaget till Deputations sammanträde om eftermiddagen skedt middags-tiden, kl. mellan 12 och 1, och när Hr Comministeren upkommet, hade saken redan varit afgjord. Tager man nu härmed på sig gamla bevillnings Summan, så är man dervid bunden, utom bröllopsgården. Af Borgare Ståndets ledamöter hade derföre i Deputationen äfven härvid blifvit protesteradt; och», tillade Chydenius, «är nödigt att tillse, det ett Stånd icke får fastna derföre, när de andra draga sig undan».

Riksens Ständers Secrete Utskott lärer vara infördt, att det samma har att uppgifva dess Betänkande till Riksens Ständer, om sättet till Rikets gälds betalande, hvarvid de Skuld Summor, som till nästa Riksdag betalas böra och kunna, jemväl lärer komma att omförmälas, närmare än uti den ifrån Stats Deputation nu erhållne Calculationen skedt är; Så hemstälte H:r Comministern, om icke någon påminnelse äfven derom ske kunde, ty ehuru väl ingen tvifvel är, att ju R:s St:rs Secrete Utskott på bästa sätt förordnar både om Statens reglerande och Skuldernes betalande, synes dock en fri nation hafva rättighet till det soulagement under bördan af Bevillning, att få veta hvar till den användes, och se, om och när slut derpå blifver.»

Landtmarskalken lugnade Chydenius med en försäkran att sekreta utskottet «gör sig ett nöje af att meddela Riksens Ständer behörig upplysning om altsammans», hvarpå det föreslagna protokollsutdraget godkändes till expedition. [1])

Oaktadt landtmarskalken lyckats förmå deputationen att lofva omedelbart ingå på utarbetandet af ett verkligt bevillningsförslag, i hvilket syfte landtmarskalken skulle genom anslag sammankalla deputationen tre gånger i veckan, vardt dock häraf intet på en tid. Man skyllde först (den 9 maj) på att stånden ännu icke afgjort deputationens betänkande och senare (den 22 maj), då landtmarskalken infunnit sig för att påskynda arbetet, på trenne stånds beslut att icke samtycka till en lika stor bevillnings utgörande som 1762, förrän de länge omtalade indragningarna i statens utgifter m. m. blifvit verkställda samt statsbehofven noggrant uppgifna. Slutligen fogade sig dock deputationen i landtmarskalkens önskan att definitivt utarbeta bevillningsförslaget.

Innan detta påbörjades, gjorde Chydenius landtmarskalken en fråga. «H:r Magister Chydenius», berättar protokollet, «åstundade att få förnimma H:r Landtmarskalkens mening, om icke hvarje Stånds Ledamöter härstädes äga rättighet att sjelfva föreslå den Bevillning som deras Stånd träffa skall, utan att de andre Ståndens Ledamöter deröfver

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{2}/_{8}$ 1766.

kunna rösta». Landtmarskalken bejakade Chydenii fråga; «dock trodde Herr Landtmarskalken samma fråga icke behöfva förekomma, emedan samtel. Ståndens respective Ledamöter lära samtycka till föreslående af hvad skäligt, och för hvarje Stånd drägeligt, pröfvas kan».

Under den därefter påbörjade granskningen af bevillningsförslaget upprepade emellertid Chydenius sin fråga, men nu i form af ett bestämdt påstående. «H:r Magister Chydenius», heter det i protokollet, «förbehöll, att om nästber:de Bevillning rörer Ecclesiastique Ståndet, måtte det ankomma på Ståndet, huruvida den kan åtagas, emedan den ei kan det samme påbördas genom votering af Ståndens pluralitet».

Deputationen uttalade «att det ena Ståndet ei lärer kunna undandraga sig mer än det andra, och hystes i sådan mening alt förtroende till det Högvördige Presteståndets här varande Ledamöter: ankommandes det på samtel. Respective Stånden, att hvar för sig antaga eller förkasta hvad här projecteras, men på det Deputation må kunna komma till något slut med sine projecter, så syntes blifva nödigt, att genom votering afgöra, hvad på annat sätt ei öfverens kommas kan, i fall sådan casus existerar. Imedlertid, som frågan nu endast angick de i 1:sta § omförmälte Cronans Embetsmän och Betjänte, och Deputation desidererade H:r Comministerns [Chydenii] yttran derom; Så utlät han sig, det han vid förber:de Beslut derutinnan ei hade för sin del något att erindra».[1])

Vid sammanträdet den 24 maj, då ordet fördes af Essen, kom samma fråga åter före. Kröger, som varit hindrad att deltaga i de senaste sammanträdena, protesterade mot utarbetandet af verkligt bevillningsprojekt, innan svar från ständerna ingått på de oftanämnda memorialerna. Deputationens ledamöter af adeln och borgareståndet vidblefvo den uppfattning som genom arbetets faktiska påbörjande och äfven i det senast afgångna memorialet gjort sig gällande. Men såväl prästeståndets ledamöter (bland dem äfven Chydenius) som bönderna omfattade Krögers mening. Vid sådant förhållande ansågo de två andra ståndens ledamöter «det

---

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{21}/_{5}$ 1766.

vara ett fåfängt göremål att deliberera och afsluta något som icke finge för Deputationens del äga bestånd». Tilllika beslöts att hos ständerna anmäla om «förbemälte här yppade hinder vid Deputationens företagne göremål» samt hemställa huruvida icke deputationen borde «utan vidare dröjsmål fullfölja med Bevillnings grundernes ytterligare granskande», m. m.[1])

Nästa gång deputationen sammanträdde var den 3 juli. Då meddelades att ständerna beslutit, att deputationen skall fortsätta sitt påbörjade arbete med uppgörandet af bevillningsförslag. Men som protokollsutdrag härom från expeditionsdeputationen ännu icke ankommit, så uppsköts ytterligare med arbetet.[2])

Vid detta möte var Chydenius enligt protokollet ännu närvarande. När två dagar senare deputationen ånyo sammanträdde, var han utesluten ur prästeståndet.

Såsom synes, intog Chydenius en framträdande, ja, ledande ställning i bevillningsdeputationen. Hans fasta och orädda häfdande af folkets och dess representations rätt att utan hänsyn till sekretessens ihåliga fordringar få fullständigt lära känna statsfinansernas läge och därefter rätta bevillningen förtjänar att ihågkommas af eftervärlden.

Allmänna besvärsdeputationen hade till uppgift att handlägga de allmänna besvär som andragits vid riksdagen och att däröfver afgifva betänkanden till stånden. I regeln hänskötos de allmänna besvären först till någon speciell deputation, innan de upptogos till slutlig granskning i allmänna besvärsdeputationen.[3])

[1]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{24}/_{6}$ 1766. — Då detta protokoll justerades den 26 maj, närvoro endast bergsrådet Hjärne och Chydenius.

[2]) *Bevillningsdep:s prot.* för $^{3}/_{7}$ 1766.

[3]) Före 1760, då en ny instruktion för urskillningsdeputationen trädde i kraft, gingo de allmänna besvären, i likhet med de enskilda, först till urskillningsdeputationen och sist till allmänna besvärsdeputationen. — Jfr instruktionerna af $^{10}/_{8}$ 1748 och $^{8}/_{12}$ 1760 i Modée's Verk, d. 4, s. 2721, o. d. 7, s. 4986. Se äfven E. Hildebrand, *Svenska statsförfattningens historiska utveckling*, s. 556.

Deputationen begynte sin verksamhet den 3 april 1765, men först på hösten, då yttrandena från de öfriga deputationerna inkommit, vidtog det egentliga arbetet. — Protokollen[1]) vittna om det stora intresse hvarmed Chydenius hela tiden deltog jämväl i denna deputations arbeten, därvid städse häfdande folkvänliga, antibyråkratiska och liberala åsikter. Hans inlägg i debatterna voro ock nästan alltid tongifvande. Vi skola i det följande redogöra för Chydenii uppträdande i deputationen, äfven om vi därmed löpa fara att ingå i detaljfrågor, för hvilka läsarens intresse icke alltid kan påräknas.

Rörande 56 § af allmogens allmänna besvär, hvari anhölls att rusthållarne icke måtte på femtio års tid ega frihet att till skatte lösa de inom en mil nära rusthållet belägna och ännu oförsålda augmentshemman, på hvilka åboen gjort ansenlig uppodling af mossar och annan oländig mark[2]), hade kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen afgifvit ett betänkande, som var tillstyrkande, men åtföljdes af en reservation af ridderskapet och adelns medlemmar. Vid behandlingen yttrade Chydenius — svarande på kapten Roos' yrkande, att landshöfdingeämbetena borde hafva uppsikt öfver att härvid ej svek och underslef förekomme och till den ändan utsätta en viss tid, 3 à 4 år, efter hvars förlopp, om den anmälda uppodlingen vore verkställd, de begärda frihetsåren kunde beviljas, — «det en sådan omgång vore augmentsböndren besvärlig och kåstsam. Hinder och tvång vid landets upodlande bör, så mycket möjeligt är, ur vägen rödjas, emedan tvång är det som aldramäst hindrar alla goda inrättningar. Skulle Landshöfdingeembetena komma att härvid lägga band, viste ej Herr Magistern», säges i kon-

[1]) Af allmänna besvärsdeputationens protokoll finnas tvenne olika i behåll: det ena återgifvande i regeln blott besluten, det andra, ett konceptprotokoll, upptagande en rätt fullständig redogörelse äfven för diskussionerna. Det förra förvaras bland de allmänna riksdagshandlingarna, det senare tillhör prästeståndets arkiv; bägge ms. i R. A. — Det är konceptprotokollet prof. Palmén sett (a. a., s. LVIII, not).

[2]) *ABD:s prot.* för $^{15}/_{8}$ 1765.

ceptprotokollet, «huruvida godtycke och enskilda afsigter kunde förekommas. Rusthållaren hade ändå nog tillfälle att hafva augmentsbonden i sigte och tillhålla honom att ej företaga något, som vore till dess skada och inkräktning otillbörligen ländande».

Bondeståndets medlemmar förenade sig med Chydenius, och betänkandet bifölls, trots adelsmännens protester.[1])

I 52 § af allmogens allmänna besvär anhölls, att alla länen emellan af landshöfdingarne utfärdade lagstridiga förbud emot utförande till andra län af boskap, säd, halm, hö och andra landtmannaprodukter måtte upphäfvas samt allmogen en fri handel provinserna emellan tillåtas.[2]) En del deputerade hyste den åsikten att detta besvär vore ett bevis på lagarnas slätta efterlefnad och ville därför hänskjuta ärendet till lagutskottets af stora deputationen behandling. «Men Commin. Mag. Chydenius», heter det i konceptprotokollet, «yttrade sig, att äfven af detta exempel kunde aftagas, huru Embetsmänn stundom vågadt att missbruka sina Embeten; men att för öfrigt Bondeståndets begäran kunde bifallas; och ville till den ändan höra hvad i protocollet, då målet sidst var före, finnes anteknadt.» [3])

Ordföranden Reuterholm — densamme vi lärt känna från stora deputationens och bevillningsdeputationens förhandlingar — ville icke gå in på ett så snabbt afgörande af frågan som Chydenius önskade, men sedan af borgmästar Bergman ytterligare framhållits att här vore fråga om att förskaffa bestående lag tillbörlig respekt[3]), bifölls besväret af deputationen, med det tillägg att alla slika beslut, som ej af konungen på riksens ständers underdåniga tillstyrkan blifvit fastställda, borde upphöra.[2])

Då ärendet vid ett följande sammanträde justerades, anmärkte en bonde, Jonas Bengtson, att orden «dock all

---

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{18}/_{8}$ 1765.

[2]) *ABD:s prot.* för $^{7}/_{10}$ 1765.

[3]) *ABD:s konc.prot.* » » — Ärendet hade förevarit den 9 maj, men i konceptprotokollet finnes ingen anteckning om eventuellt förefallen diskussion.

slags landthandel härunder ej begrepen» blifvit insatta, och föreslog att de, såsom onödiga och möjligen föranledande förtydning och inskränkning i allmogens fria rörelse, skulle uteslutas. Om denna åsikt förenade sig bl. a. Chydenius, och orden utgingo också, under borgarnes protester.[1])

Borgareståndet hade, för att minska antalet helgdagar, i allmänt besvär anhållit att böndagarna måtte flyttas till lördagarna och fjärdedagarna[2]) firas på tredjedagarna samt apostladagarna afskaffas, så att apostladagstexterna skulle förklaras påföljande söndagar i ottesången; i stället borde flitigare förhör med ungdomen anställas.[3])

I denna sak intog Chydenius en konservativ hållning, dock ej ur kyrklig synpunkt konservativ. «Vid en saks öfvervägande af sådan beskaffenhet som närvarande är», yttrade han, «bör man äfven hafva en skälig reflexion på nationens smak: det äro väl starka skäl å andra sidan, och skulle ej eller för egen del vara difficile; men för Presterskapet faller dock laggrant att med Borgareståndet instämma. Herr Comministern», fortfar konceptprotokollet, «voro derom fullkomligt öfvertygad, att Riksdagens Fullmägtige af Prestesståndet ej skulle vara särdeles välkomne hos sina hemmavarande åhörare, om de här finnas hafva samtyckt till någon ändring. För öfrigt är det i min tanke en föga betydande sak, om Riket skulle vinna några flera dagsvärken om året: arbetsdagarna äro ändock nog tillräckelige. Tjenstefolk behöfva hvila, på det de sedan med så mycket större drift och flit måga fortsätta sitt arbete. Bättre är att arbeta väl och flitigt (och derpå vinner Riket) än att arbeta flera dagar om året.»[4])

Denna åsikt segrade äfven: borgareståndets besvär lades af deputationen ad acta med tre stånds beslut; borgarne förbehöllo sig rätt att vända sig till stånden med särskildt votum.[3])

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{23}/_{11}$ 1765.

[2]) Fjärdedagarna och tredjedagarna jul, påsk och pingst firades på denna tid. Dessa helgdagar samt apostladagarna, hvilka 1741 afskaffats och 1743 återinrättats, slopades genom förordningen af $^{4}/_{11}$ 1772.

[3]) *ABD:s prot.* för $^{7}/_{10}$ 1765. — [4]) *ABD:s konc.prot.* $^{7}/_{10}$ 1765.

Rörande 42 § af allmogens besvär, hvaruti anhölls att pastoraten i Sunnerbo härad i Kronobergs län måtte tillåtas att hvart för sig öfverenskomma och fastställa brandstodshjälpen samt till den ändan samla sina egna kassor, hade kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen afgifvit ett tillstyrkande yttrande, men därutöfver velat utsträcka denna tillåtelse till innevånarne i andra pastorater af samma län.

Vid behandlingen i besvärsdeputationen gick man ännu längre. Mathesius — den särskildt såsom geograf och genealog bekante Pyhäjoki-prosten — ville utsträcka tillåtelsen till hela riket. Härom förenade sig de flesta af deputationens ledamöter. Men Reuterholm önskade vissa garantier i fråga om kassorna; de härför ingångna «föreningarna» borde af häradsrätten (domaren) pröfvas, på det att icke kassor skulle inrättas till de svagare socknarnas förfång. Detta bemöttes af Mathesius, som ansåg ämbetsmäns pröfning härutinnan vara betänklig samt föranledande missbruk och förordade att kassorna skulle utan inskränkning få inrättas i hela riket. Häri instämde bl. a. äfven Chydenius, «hvilken siste tillade, att föränderligheten med desse inrättningar voro så mycket mindre farlig, som just den vore enlig med alle Oeconomiske stadgars natur och hvilken gåfve dem deras consistence: att vi ej hafva myndighet härutinnan göra annan lag än den som grundar sig på öfverenskommelse, hälst vanligt är, att flere hvarken taga eller gifva brandstod».

Denna åsikt blef äfven deputationens. Några ledamöter af ridderskapet och adeln reserverade sig häremot.[1])

Detta enligt beslutsprotokollet. Konceptprotokollet ger utan tvifvel en omedelbarare och riktigare bild af diskussionen, som var ovanligt liflig. Enligt detta uppträdde Chydenius tvenne gånger. Han yttrade först att han biföll deputationens betänkande, på villkor «att öppen frihet må lemnas vederbörande att göra så stora och små sammansättningar som de sjelfva bäst pröfva, och att de hvilka sig sålunda förenat måga vara befriade ifrån all annan brandstodshjelp».

[1]) *ABD:s prot.* för $^{8}/_{10}$ 1765.

Sedermera uttalade Chydenius i anledning af de betänkligheter som framhållits af Reuterholm och särdeles af öfverdirektör Alströmer, att det vore «illa beställdt, om ej ändringar skulle hafva rum, ty ifrån beständiga och orubbeliga inrättningar har egennyttan i alla tider haft sin förnämsta ursprung».[1])

Beträffande 66 § af allmogens besvär, hvari anhölls att allmogen allestädes i härader och socknar måtte få antaga glasmästare under samma vilkor och skydd som sockenhandtverkare njöto, hade kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen afgifvit ett tillstyrkande betänkande. Deputationen anförde att, ehuru glasmästarämbetena i städerna, som för sin näring utgjorde skatt till kronan och städerna, skulle synas blifva i sin handtering lidande på att sockne- och häradsglasmästarne tillätos att förfärdiga nytt fönsterarbete; likväl, som å andra sidan, med hänsyn till kostnaderna och olägenheterna för allmogen, i synnerhet å de långt från städerna belägna orterna, af att nödgas anlita glasmästarämbetena i städerna, «och då tillika i betraktande kommit, att det är landtmannens ej mindre än stadsboens tillständiga rätt att hafva frie handtverkare, hvilka med sina handaslögder betjena den förra så väl som den sednare, under det att hvardera af dem skjöter sin hufvud syssla»; så pröfvade deputationen billigt att tillstyrka bifall till allmogens besvär, «dock så att desse arbeta endast åt de landtmän af hvilka de pålitas», medan städernas glasmästare finge arbeta utan några sådana inskränkningar. Häremot hade borgareståndets ledamöter i deputationen reserverat sig, under framhållande af att förverkligandet af denna allmogens önskan skulle bereda «en skyndesam och säker undergång» åt «alla glasmästareämbeten i städerne, hvilka dessutom ganska ofta skola sakna nödigt arbete»; detta ansågs vara «aldeles stridande så väl emot städernas rättigheter som rättvisa, kronans förmon och en god ordning».

---

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{9}/_{10}$ 1765.

Denna uppfattning hade naturligtvis äfven i allmänna besvärsdeputationen sina gifna förespråkare. Den i bottniska stapelfrågan frisinnade Hernösandsborgmästaren Kiörning — frisinnad, därför att hans stads intressen den gången sammanföllo med den liberala idéströmningen — uppträdde som förste talare: städernas och skrånas privilegier vore i fara! Kiörning understöddes af borgmästar Sundblad från Sigtuna med samma skäl. Löjtnant Aminoff och biskop Lamberg bestredo detta och yrkade bifall kort om godt. Då uppträdde som hufvudtalare Chydenius.

«Commister(!) Chydenius», heter det i protokollet, «anförde att han väl hörde det berättas vara emot Städernas privilegier och författningar, att allmogen skulle få hafva Sokne och Härads glasmästare; men ännu hade han ej hört något egenteligit ställe åberopas, som kunde sådant bestyrka, så framt ej den lagen gåfves, att landtmannen skulle åligga att taga alla sina behof från städerne. Glasmästare i städerne trodde han tvert om endast vara för städernes egit behof, och lika så borde glasmästare på landet vara för Allmogens, dock så att det må ankomma på landtmannens egit behof, antingen han vill bruka Härads glasmästarn eller stadens om de kunna komma öfverens, kunnande han för sin del derföre ej annat än bifalla betänkandet.» [1])

Så lyder Chydenii anförande i beslutsprotokollet. Enligt konceptprotokollet yttrade Chydenius, att «städernas privilegier äro och kunna ej vara af sådan beskaffenhet, att allt omkring boende folk skall taga alla sina behof ifrån landet. Om vi skola taga fönster och rutor ifrån städerna; hvarföre icke äfven skor ock strumpor? Jag vet exempel af en handtvärkare, som ej feck idka sin näring på landet, utan blef nödsakad att flytta till staden och blef där en tiggare; men hela landet blef lidande». Senare tog Chydenius än en gång till ordet, just före voteringen, och yttrade «att allt tvång och tyrannie, som i alla tider varit Sveriges olycka, må, så mycket möjeligt är, undvikas för framtiden».[2])

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^9/_{10}$ 1765.
[2]) *ABD:s konc.prot.* » »

Denna mening delades af ridderskapet och adelns, prästeståndets och bondeståndets ledamöter i deputationen och blef således deputationens beslut. Borgarne reserverade sig mot beslutet.[1])

Rörande 71 § af allmogens besvär, om befrielse för allmogen att erlägga årlig afgift till provincialmedici, hade kammar-ekonomie deputationen föreslagit att låta med saken anstå till nästa riksdag, då den af Kongl. Maj:t i 56 § af 1762 års resolution på allmogens besvär anbefallda undersökningen till utrönande af rätta beskaffenheten af denna allmogens klagan hunnit behörigen verkställas.

I anledning häraf yttrade Reuterholm att han för sin del önskade bifalla allmogens begäran i så måtto, «att väl de landsorter, som vilja behålla deras Provincial Medici och bestå dem vanlig afgift af matlaget, måge dertill efter öfverenskommelse äga frihet; men deremot de som vilja slippa denna afgift dertill få tillstånd». Häri instämde bondeståndets ledamöter i deputationen, med talman Josef Hansson i spetsen. Kapten Roos däremot försvarade den af kammar-ekonomie deputationen företrädda uppfattningen, likaså biskop Lamberg, som tillade «att landshöfdingen skulle tillhålla Provincial Medici att göra sin sysla och deröfver hålla sin hand», samt med denne komminister Heurlin.[2])

Chydenius tog som den siste till ordet. Han polemiserade (enligt beslutsprotokollet) mot Lambergs yttrande och uttalade för öfrigt (enligt konceptprotokollet) «att lag ej här har rum, utan en frivillig öfverenskommelse, som ej lägger band på dem, som sig godvilligt åtagit att göra sådana sammanskott. Efter den olika nytta, som provincial-medici å åtskilda orter åstadkomma, kunde ju hvar och en landsort ega frihet att, efter behag, uppsäga sammanskottet: medici torde dock icke i sådan händelse tryta. En bra karl eger allestädes tillräckelig förtjenst. Hvarföre skola dessa embetsmän uppbära en vacker lön, utan att därföre göra någon

[1]) *ABD:s prot.* för 9/10 1765.
[2]) *ABD:s prot.* för 4/11 1765.

D
besvärs
stapelfr
frisinna
föllo m
förste t
Kiörning
med sa
bestredo
trädde s
«C
förde att
privilegi
Sokne o
något eg
så framt
att taga
derne tro
behof, oc
Allmoger
egit beho
stadens
sin del d
Så l
konceptp
legier äro
omkring
Om vi sk
icke äfver
värkare,
nödsakad
hela land
till ordet,
och tyran
mycket m

[1]) AB
[2]) AB

tjenst? De tillitas aldr
gällning, ehvaräst de i
Deputationen bes
mar-, ekonomie- och l
omfattade den af Re
åsikten.[2])

Öfver 120 § af al
för bergsallmogen att
inhemska och utländs
hade sekreta utskott
Maj:st till befordran
spannemål, redan ha
hjelp som i thet äm
Secrete Utskottet nu
skynda något bifall».
Härom uppstod
blad önskade vidtag
målsprisets nedsättn
allmogens besvär.
männen från bergsla
ligen saken vara ön
ganska betänkligt at
spannemål vore näs
betalar dess utsky
vandlingen» och «
igenom skulle lida
upphöra», samt bi
«Comminister Ch
Deputationen tills
Utskottets beslut,
följder, hvarföre
gaf vid handen.»[3]

[1]) ABD:s konc
[2]) ABD:s prot
[3]) Enligt beslu
lig skiljaktighet härut

åsikt hystes äfven af Reuterholm, som ytter-
. att, om kronointraderna genom tullens upp-
minskas, «borde nödvändigt sådant på annat
r allmogen långt kändbarare sätt genom be-
:tas». Prosten Bergstedt anförde att, «som
nt, att Bergverken till en del tillskapat den
ent tryckande dyrheten, hade desamma så
fog att nu klaga öfver att spannemålen uti
gjort följe med Bergsmansvarorne». Borg-
ervin (Helsingborg) ville att ett maximipris
. Maj:t åsättas spannmålen, vid hvilket tullen
Talman Josef Hansson sade sig efter moget
öra bifalla sekreta utskottets betänkande, i
af Reuterholm anförda skäl.
nening Bonde och Präste Stånden samt Rid-
\delen biföllo; men Borgare Stånden påstodo
›annemålen må uphöra, då omständigheterne
dant fordra», heter det i protokollet.[1])

ıf borgerskapets besvär, om byggande på
ıd af nya vägar och upprensande af älfvar,
'art, åtminstone till flottning», hade kammar-
tionen tillstyrkt bifall och tillika föreslagit
nya kommunikationsarbeten borde af lands-
han funnit sådana nödiga, anförtros åt
deras egen bekostnad emot det att af-
'älfva inrättningen skulle ständigt eller på
'lkor tillhöra entreprenörerne och deras arf-
ontrakt borde af landshöfdingarne under-
ıj:ts pröfning och de skulle erhålla hand-
.ste regementens manskap mot ersättning
‹egång för drängdagsverken, då kronans
a vore skyldigt att göra enahanda arbete
etstid som andra dagsverkskarlar.[2])
ville till jordbrukets fromma göra den in-
nan, att slika kommunikationsarbeten en-

ɔr 6/11 1765.
ɔr 9/10 1765.

tjenst? De tillitas aldrig gratis, utan äska hederlig vedergällning, ehvaräst de i länet varda besvärade».[1])

Deputationen beslöt att icke tillstyrka bifall till kammar-, ekonomie- och kommerse-deputationens förslag, utan omfattade den af Reuterholm, Chydenius m. fl. uttalade åsikten.[2])

Öfver 120 § af allmogens allmänna besvär, om tillåtelse för bergsallmogen att tullfritt få införa spannmål både med inhemska och utländska fartyg, «så länge dyrheten varar», hade sekreta utskottet utlåtit sig att, «som Hans Kongl. Maj:st till befordran af både tillgång och drägeligt pris på spannemål, redan hade låtit allmogen vederfaras all then hjelp som i thet ämnet stått att åstadkommas, thet vore Secrete Utskottet nu icke mera öfrigt, att therutinnan tillskynda något bifall».

Härom uppstod nu någon diskussion. Borgmästar Sundblad önskade vidtagande af alla mått och steg till spannmålsprisets nedsättning och yrkade därför bifall till detta allmogens besvär. Denna mening omfattades af «herrdagsmännen från bergslagen». Kapten Mannerhjerta ansåg visserligen saken vara ömmande, men höll å andra sidan det för ganska betänkligt att sänka spannmålspriset för mycket, «hälst spannemål vore nästan den endaste vara hvarmed allmogen betalar dess utskylder, antingen in natura eller efter förvandlingen» och «de sädesrikare orter i Riket otroligen därigenom skulle lida samt all omtanka om vidare uppodling upphöra», samt biföll således sekreta utskottets betänkande. «Comminister Chydenius påstod, att det ej vore denne Deputationen tillständigt, att göra någon ändring i Secrete Utskottets beslut, som dessutom kunde hafva flere skadelige följder, hvarföre han ej kunde gå längre, än betänkandet gaf vid handen.»[3])

---

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^4/_{11}$ 1765.

[2]) *ABD:s prot.* » »

[3]) Enligt beslutsprotokollet. — Konceptprotokollet företer ingen väsentlig skiljaktighet härutinnan.

Chydenii åsikt hystes äfven af Reuterholm, som ytterligare framhöll att, om kronointraderna genom tullens upphörande skulle minskas, «borde nödvändigt sådant på annat och kanske för allmogen långt kändbarare sätt genom bevillningar ärsättas». Prosten Bergstedt anförde att, «som det vore bekant, att Bergverken till en del tillskapat den landet nu alment tryckande dyrheten, hade desamma så mycket mindre fog att nu klaga öfver att spannemålen uti dess stegring gjort följe med Bergsmansvarorne». Borgmästar Nils Cervin (Helsingborg) ville att ett maximipris skulle af Kongl. Maj:t åsättas spannmålen, vid hvilket tullen skulle upphöra. Talman Josef Hansson sade sig efter moget öfvervägande böra bifalla sekreta utskottets betänkande, i anseende till de af Reuterholm anförda skäl.

«Hvilken mening Bonde och Präste Stånden samt Ridderskapet och Adelen bifölle; men Borgare Stånden påstodo att Tullen på spannemålen må uphöra, då omständigheterne af sädespriset sådant fordra», heter det i protokollet.[1]

Till 20 § af borgerskapets besvär, om byggande på kronans bekostnad af nya vägar och upprensande af älfvar, «om ej till segelfart, åtminstone till flottning», hade kammarekonomie deputationen tillstyrkt bifall och tillika föreslagit att utförandet af nya kommunikationsarbeten borde af landshöfdingen, sedan han funnit sådana nödiga, anförtros åt entreprenörer på deras egen bekostnad emot det att afkomsten jämte själfva inrättningen skulle ständigt eller på öfverenskomna villkor tillhöra entreprenörerne och deras arfvingar; desses kontrakt borde af landshöfdingarne underställas Kongl. Maj:ts pröfning och de skulle erhålla handräckning af närmaste regementens manskap mot ersättning enligt länets markegång för drängdagsverken, då kronans manskap å sin sida vore skyldigt att göra enahanda arbete med lika lång arbetstid som andra dagsverkskarlar.[2]

Reuterholm ville till jordbrukets fromma göra den inskränkning härutinnan, att slika kommunikationsarbeten en-

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{6}/_{11}$ 1765.
[2]) *ABD:s prot.* för $^{9}/_{10}$ 1765.

kannerligen på de orter där de behöfvas och äro ganska betydande för riket, men ej annorstädes, borde få göras. «Comminister Chydenius androg, att, ehuru han eljest vore älskare af flere communicationer, kunde han ej annorlunda än som Ordföranden sagt dem åstunda; men beträffande sjelfva den af Kammar Oeconomie Deputationen föreslagne methoden, så ansåg han för onödigt, att derom något borde stadgas, hälst sådant, enär kronan är i stånd att göra det, ankommer på egit bevåg, då äfven Landshöfdingen ej mindre än concilii loco, om så behagades, kunde vara tillstädes, och vore det derföre en onödig omväg som Deputationen föreskrifvit, hvilken lägger allenast hinder i verkställigheten, men ingalunda befordrar den.[1])»

Ärendet, hvars behandling redan en gång tagit uppskof, blef ytterligare bordlagdt, till dess kammar-ekonomie deputationens utlåtande öfver ett liknande besvär af prästeståndet inkommit. Först den 9 juli 1766, då Chydenius ej längre tillhörde riksdagen, afgjordes det. Betänkandet biföllls då, «dock med den inskränkning, att ej kronans manskap emot rotens samtycke må därtill brukas, samt att Kongl. Maj:t drager det nådiga försorg, att på kronans bekostnad genom afvägningar och undersökningar utrönes, hvilka strömmar och floder till handelns nytta kunna göras segelbara».[2])

Vid behandlingen af kammar-, ekonomie- och kommersedeputationens protokollsutdrag rörande 34 § af allmogens besvär, däruti anhölls att allmogen i Tabergs bergslag måtte, i stöd af nåd. resolutionen af $^{16}/_{8}$ 1653, få utsyna och lösa de ifrån bergslagen afsöndrade hemman, och de därpå belägna torp utdömas, uppstod diskussion, i hvilken äfven Chydenius deltog.

Kammar-ekonomie deputationen, i samråd med bergsdeputationen, hade afstyrkt besväret i fråga om inlösen af de bergsmanshemman som genom köp och donationer gått

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{6}/_{11}$ 1765. — Konceptprotokollet redogör alls icke för denna diskussion.

[2]) *ABD:e prot.* för $^{9}/_{7}$ 1766.

ifrån bergsmansståndet, i anseende till de bergsmansegendomar, hvilka af ståndspersoner antingen innehades före nåd. resolutionen af $^{15}/_{11}$ 1664 eller ock enligt § 8 i samma resolution med bergskollegii tillstånd sedermera kommit i ståndspersons händer. I stället hade deputationerna föreslagit att genom en bergskollegii kommission låta undersöka såväl hemmanens beskaffenhet som själfva hushållningen på de skogar som till tackjärnsblåsningen voro anslagna, samt därefter genom bergskollegium afgöra målen in casu «enligt lag och Kongl. Bergsordningarne, samt hvars och ens tillständiga rätt».[1])

Emot tillsättandet af den föreslagna kommissionen opponerade sig ett par bönder, anseende att den ej skulle komma att afhjälpa de svåra olägenheter, som vidlådde det nuvarande tillståndet; de yrkade på en undersökning genom bergmästaren. Häri instämde Chydenius, som äfven fann «att med den projecterade Commissions göromål och förrättning skulle nog länge på tiden utdragas; hvilket Herr Comministern», heter det i konceptprotokollet, «trodde sig af flere tillförene utnämde Commissioners exempel kunna förutse; dessutom vore svårt att finna sådana ledamöter till denna Commission, som med all tillbörlig laggranhet och oveldughet skulle handtera Bergslagens angelägenhet och bästa: yttrande sig för öfrigt Herr Comministern att, enligt Kongl. Maj:ts förordnande af 1653, dessa från Bergslagen afskilde hemman, antingen igenom köp el. byte, återgånga». Då häremot uttalade sig bl. a. Reuterholm, uppträdde Chydenius ånyo. Han, «såsom ock flere af Deputationens ledamöter, kunde icke finna, att det af Herr Lagmannen [Reuterholm] anförda Jäf emot Bergstings Rätten voro lagligt och tillräckeligt; häldst och emedan på samma lösa grund många mål och ärender ej skulle kunna vid vederbörande domstolar uptagas och afgöras».

Slutet blef att betänkandet bifölls med det tillägg, att bergskollegium anbefalldes inom nästkommande års slut att

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{26}/_{11}$ 1765.

låta berörda undersökning in loco försiggå och därpå hvart och ett mål med skyndesammaste slut afhjälpa.[1])

Jämväl vid behandlingen af 17 § i allmogens besvär, däruti allmogen i Örebro härad, som var ålagd att till Dylta svafvelbruk leverera vissa stigar kol och stafrumsved för visst pris, anhöll att den måtte därför få lika betalning som öfriga dess grannar i trakten, uppstod diskussion, hvari Chydenius deltog.

Bergsdeputationen hade i afgifvet utlåtande ansett besväret obilligt, emedan genom nåd. resolutionen 4 oktober 1735 allmogen emot nämnda skyldighet blifvit befriad från soldaters hållande och denna förmån nu vore betydligt större än tillförene i anseende till soldatlegans och utredningens större dyrhet.[2])

Chydenius «gaf tillkänna, att igenom det privilegium exclusivum, som Delta Bruk eger, har innehafvaren blifvit i stånd satt att med denna vara drifva monopolium och styra priset 3 à 4 gånger högre, än det var för 20 år sedan: Herr Comministern hade intet medlidande med sådane ockrare och förklarade att högsta obillighet vederfares allmogen, om ej någon förhögning skulle thy bevilljas».

Häri instämde Josef Hansson, bondeståndets talman, som ansåg att den årliga markegångstaxan borde läggas till grund för betalningen. Lagman Gyllenadler höll före att frågan gällde just detta, om allmogen skulle få betaldt efter markegångstaxan eller icke; ansåg väl det förra billigt, men fruktade att kontrakter mellan allmogen och bruksegaren låge hindrande i vägen härför. Bonden Olof Persson ansåg det vara tydligt att inga kontrakter funnos, då allmogen aldrig erhållit någon påökning i betalningen; skildrade, understödd af andra bönder, allmogens betryck i detta hänseende. Chydenius uppträdde nu åter och «yttrade sig att, om ock några Contracter voro träffade imellan vederbörande, borde de, såsom obillige och förenade med allmogens förtryck och undergång, gå tillbaka och alldeles uphäfvas».

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{16}/_{11}$ 1765.
[2]) *ABD:s prot.* för » »

På förslag af borgmästar Bergman beslöts att återremittera ärendet till bergsdeputationen, med vänlig anmodan att höra nuvarande innehafvaren af Dylta svafvelbruk såväl öfver besvärspunkten som öfver ett i besvärsdeputationen uppläst memorial i saken af bonden Erik Jansson.[1])

Frågan kom på nytt före några månader senare. Bergsdeputationen ondgjordes öfver återremissen, i synnerhet däröfver att «Erik Janssons memorial gifver tillkänna, att man lämnat honom del utaf Deputationens yttrande för att däröfver afgifva sina påminnelser». «Deputationen, som kände sin uti Riksdagsordningen grundade rättighet att ej underkasta sina tankar i de här förekommande Riksdagsärender någon annan än Riksens Ständers egit ompröfvande, fant altså det vara aldeles emot sin värdighet att med Parter eller Sökande ingå uti någon slags skrifväxling öfver sitt egit fattade beslut.» Detta oaktadt ingick deputationen på ett kort bemötande af memorialet ifråga under formen: ehuru häremot vore det och det att anmärka, «så fant dock Deputationen vid detta tillfället bäst passa sig att, under förbigående af hvad i detta ämnet vore vid Memorialet att anmärka, detsamma härhos återsända»[2].)

Chydenius uppträdde först under debatten och gick rakt på saken, utan att fästa sig vid bergsdeputationens missnöje. Han yttrade: «Här förekomma trenne omständigheter, hvarvid jag i synnerhet fäst min uppmärksamhet. 1:o Är väl svafveltillvärkningen ganska nödig och nyttig, men priset har ock nu för tiden så öfver all curs upstiget, att omöjeligt blifver dertill upfinna orsaken, om ej det deraf härrörer, att detta är det enda Bruk, hvaräst Svafvel tillvärkas: då deremot skulle tyckas, att svafvelet borde kunna säljas till allmänheten för samma pris som till kronan. 2:o Synes allmogens klagan i denna delen vara väl grundad, emedan tiderna numera så ansenligen sig förändradt, att allmogen, då Contractet gjordes, undfingo vida mera i pengars värde för sina dagsvärken, kål och ved än nu då sedel-

---

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{26}/_{11}$ 1765.
[2]) *ABD:s prot.* för $^{28}/_{3}$ 1766.

myntet blifvit olika det reala myntet. 3:o Som i Vesterbottn gifves anledning till svafvelbruks anläggande, så torde derigenom det skadeliga monopolium kunna afskaffas och äfven möjeligt blifva att med denna vara öka Rikets exporter: föreslående slutligen Herr Comministern, att en undersökning i orten, till detta klagomåls afhjelpande, torde vara det bästa och tjenligaste.»

Sedan äfven andra talare uppträdt i samma anda, afslogs betänkandet och tillstyrktes undersöknings anställande med det första genom landshöfding och bergmästare i alla vederbörandes närvaro.[1])

I § 138[2]) af allmogens besvär anhölls om stadgande i syfte att kapellbornas skyldighet att deltaga uti moderkyrkans underhållande ej måtte sträckas längre än till reparationer i det skick och den storlek kyrkan hade då kapellet blef byggdt — så framt ej moderförsamlingens innebyggare ville förbinda sig att deltaga i kapellkyrkans underhållande samt dess utvidgning och tillbyggning, när sådan funnes nödig.[3])

Chydenius, som denna sak naturligtvis intresserade, tog genast till ordet och «föreställdte att, som deltagande i moderkyrkans nybyggnader skulle för de nya Capellförsamlingar medföra ganska svår tunga, såsom desse äfven, enär de från moderförsamlingen varda skilde, förlora sin egande rättighet till dess klåckor, kyrkoskrud, m. m., hvarmed de sedermera måste med egen dryg omkostnad sig förese, så böra de så mycket häldre befrias ifrån moderkyrkans gemenskap uti nya tillbyggnader; som de äfven, utom ofvan anförde omständigheter, lemna större utrymme för dem som höra till moderkyrko-församlingen. Herr Comministern höllt förden-skull före», säges i konceptprotokollet, «att denne Paragraph kunde af Deputationen genast och utan någon remiss till annan Deputation afgöras».

---

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{25}/_{2}$ 1766.

[2]) Konceptprotokollet, som dock i dessa saker måste anses hafva mindre vitsord, upptager § 140.

[3]) *ABD:s prot.* för $^{6}/_{2}$ 1766.

Besvärspunkten biföllsockså strax generellt, så att äfven de kapellförsamlingar som ej hvarje söndag kunde hafva gudstjänst i sina kyrkor komme att blifva däri inbegripna.[1])

Rörande 38 § af borgareståndets besvär, om frihet för knappmakare i riket att emot samma afgift i manufakturfonden som ämbetet i Stockholm erlade, få införskrifva färgadt och dubbleradt kamelgarn till så stort kvantum, som hvar och en funne nödigt, hade handels- och manufakturdeputationen föreslagit att knappmakarämbetets i Stockholm frihet i detta hänseende numera skulle upphöra och allt färgadt, tvinnadt och dubbleradt kamelgarn hädanefter vara till införsel förbjudet, men det ofärgade och odubblerade garnet vid införsel vara belagdt med 6 öres smt manufakturfondsafgift för skålpundet.

Reuterholm ville ej gå den af handels- och manufakturdeputationen inslagna medelvägen, utan ansåg att kamelgarn såsom en nödvändighetsvara borde få fritt införskrifvas till hela riket. Mot denna mening uppträdde fabrikör Dahlmanson och Alströmer, hvilka yrkade bifall till handels- och manufakturdeputationens betänkande.

«Comminister Chydenius», heter det i protokollet, «biföll Herr Baron Reuterholms yttrade mening samt tillade, att införskrifningen afstadnade af sig sjelf, då fabriqueurerne hölle sitt kamelgarn till lika pris som utlänningen: men om införskrifningen skulle förbjudas blefve deraf ett olideligt Monopolium hos färgare och fabriqueurer, som derigenom skulle kunna stegra deras vara så högt de behagade. Att man dessutom icke allenast borde hafva afseende på hvad man kan göra, utan äfven på hvad man kan hinna med att göra, så att änskönt kamelgarnet innom Riket kan färgas och beredas, bör man äfven tillse att icke folket drages ifrån åkerbruket och nödvändiga slögder, i hvilket fall Rikets avance blefve nog ringa.»[2])

---

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{8}/_{3}$ 1766.

[2]) *ABD:s prot.* » » » — Konceptprotokollet återgifver detta yttrande på följande sätt: «Här äro tvenne frågor som böra åtskiljas: den ena om kamelgarns tvinnande, och den andra om färgandet. Det vore i Herr

Alströmer protesterade mot Chydenii uppfattning att ett monopol skulle uppstå eller priset på kamelgarn ovanligt stegras.

Vid omröstningen biföllo adelsmännen och prästerna handels- och manufakturdeputationens betänkande, men borgarne och bönderna omfattade Reuterholms och Chydenii åsikt. Expeditionen uppsattes förty i enlighet med ofvannämnda betänkande.

Vid behandlingen af 38 § i allmogens besvär, däri anhölls att allmogen härefter måtte ega den frihet som genom Kongl. Maj:ts resolution på allmogens besvär af $^{17}/_{12}$ 1734 var dem medgifven, att själfva utse och antaga personer till auktioners förrättande på deras egen och pupillers egendom, klagade talman Josef Hansson öfver själfrådigheten hos konungens befallningshafvande i detta afseende och förordade omedelbart bifall till besväret.[1])

Chydenius instämde, anförande «att den tilläggning härvid vore ej ur vägen, att Konungens befallningshafvande allvarligen förbjudas att in för Kongl. Maj:t inkomma med något, som kan leda till ändring uti de författningar, som af Riksens Ständer sjelfve blifvit vidtagne».

Häremot opponerade sig Dahlmanson.

Besväret bifölls genast, med det tillägg att kronobetjänte skulle vara förpliktade att göra allmogen nödigt biträde vid sådana dess exekutionsmål[2]), men expeditionen af beslutet blef hvilande, tills beslut i fråga om besvären rörande lysning från predikstolarna (se nedan, sid. 100 f.) fattats.[1])

Samma dag föredrogs äfven 50 § af bondeståndets besvär, däruti anhölls att allmogen, hvad socknemagasiners

---

Comministerns tanka arbitrairt, antingen det tvinnade och färgade kamelgarnet tages utifrån eller hemma tillvärkas. Om slika fabriquer och inrättningar kunna hålla pris med utlänningen, afstadnar all införskrifning af sig själf, och då blifver förbudet alldeles onödigt; men eljes lämnar förbudet allenast tillfälle för vederbörande att stegra kamelgarnet till oskälig vinning, och näringarne varda icke qväfde, om onödiga förbud afskaffas.»

[1]) *ABD:s prot.* för $^{10}/_{3}$ 1766.

[2]) *ABD:s konc.prot.* » »

inrättande angår, måtte lämnas utan allt tvång, «alldeles som Kongl. Maj:ts utgångne circulairer innehålla», och landshöfdingarnes påbud och härutinnan utsatta viten upphäfvas.

Chydenius tog genast till ordet och anförde, «att i ett mål af sådan beskaffenhet Allmogen bör ega sin fullkomliga frihet samt att alt tvång bör afskaffas: häldst som Kongl. Maj:t härutinnan icke hafver rättighet att befalla och göra lag, utan att allenast råda och tillstyrka».[1])

Intet annat anförande förekom. Konceptprotokollet säger helt lakoniskt: «Uppå gifven proposition bifölls Besvärspuncten, med tilläggning att Kongl. Maj:ts nådigste afsigt icke varit att lägga något band å dess trogna Undersåtare af Allmogen».[2]) I beslutsprotokollet är detta bättre formuleradt sålunda, att deputationen tillstyrkte omedelbart bifall till besvärspunkten, «hälst otvifvelaktigt är, att allmogen af den nytta, som slike inrättningar altid medföljer, uppmuntras att dem likafult inrätta, der det sig göra låter, kommande Resolutionen att blifva, det Kongl. Maj:t med missnöje förnummit den förtydning, som öfver de utkomne circulairers innehåll blifvit gjord».[1])

Vid föredragningen af kammar-, ekonomie- och kommersedeputationens bordlagda betänkande öfver 56 § af borgareståndets besvär, däri anhölls att Kongl. Maj:ts resolution på krigsbefälets besvär af $^{16}/_{10}$ 1723, som tillät afskedadt krigsfolk å landet samt i garnison liggande soldater att för sig självfva idka handtverk, måtte sålunda ändras som med handtverkeriernas bestånd kunde enligt vara, samt slikt krigsfolk förpliktas att arbeta hos mästare[1]), uppstod en liflig diskussion.

Kammar-ekonomie deputationen hade helt kort afstyrkt besväret och ansåg det böra ankomma på vederbörande ämbetsmän att, ifall något intrång skulle tillskyndas handtverkerierna emot förordningar och resolutioner, sådant lag likmätigt rätta och förekomma. Borgareståndets ledamöter

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{10}/_{3}$ 1766.

[2]) *ABD:s konc.prot.* » »

i besvärsdeputationen (ålderman Westin m. fl.) häfdade den i besväret uttryckta ståndpunkten och fingo på sin sida öfverhofpredikanten Grunnerus (Åland). På betänkandets sida stod främst Chydenius. «Att göra ny lag, då man förut har lag», sade han, «är onödigt: den förnyade värkar ej mera än den gamla. Det är alldeles orådeligt i en fri stat att lägga band på näringar, särdeles enär derigenom fattigt folk skulle bringas i elände: hvarigenom nationen ej skulle trifvas, utan efter hand söka sig tillfällen att flytta ut: hvartill kommer att man af handtvärkaren måste stundom emottaga äfven så odugeliga varor, som af afskedade soldater, hvilka oftast göra dem bättre och för billigare pris. Dock bör allt missbruk, såsom sammansättningar och societeter af soldater, förekommas, hvilket ej kan falla Skrået svårt eller omöjeligt. Skulle för öfrigt soldaterne sjelfve vara hugade att gå in i Handtvärkarnes värkstäder, bör det dem vara tillåtet, men med tvång böra de ej dertill förbindas. Eljes skulle ock deraf hända att, enär således afskedadt krigsfolks svårigheter ökas, alle skulle afskräckas ifrån detta lefnadssättet och soldate-legan följagteligen ganska högt upstiga».[1])

Med Chydenius förenade sig flere af deputationens medlemmar af adeln och prästeståndet. Betänkandet antogs också, under reservation från borgarnes sida.

Rörande 3 § i prästeståndets besvär, hvaruti anhölls att kollegiers, rätters och domstolars samt alla andra ämbetsmäns och privata personers publikationer, som icke innefattade något gudstjänsten rörande ämne, icke måtte å predikstolarna

[1]) Detta enligt konceptprotokollet för $^{21}/_{3}$ 1766. — Beslutsprotokollet refererar yttrandet sålunda: «Comminister Chydenius androg, att som Borgerskapet uti denna § ej begärte egenteligen någon ny författning, utan allenast någon närmare handthafvande och inskränkning i de förra, hvilken denne Deputationen ej kunde rätta [eftersatsen saknas]. I öfrigt vore ej rådeligt att för hårt inskränka desse fattige krigsfolks näringsfång, och att de skulle arbeta hos mästare vore detsamma som att aldeles förbjuda dem arbeta; iföljе hvaraf han ej annat kunde än bifalla Betänkandet, och det så mycket mera, som att emot de härvid förelöpande missbruk, Ämbeternes skrå vore den kraftigaste controll».

uppläsas, i synnerhet ej i Stockholm, Kongl. Maj:ts förordningar dock härifrån undantagna, äfvensom att grundlagarnas årliga uppläsande å predikstolarna måtte upphöra, hade justitiedeputationen afgifvit betänkande, som utmynnade däri att för landsförsamlingarna och de mindre stadsförsamlingarna (Stockholms således undantagen) någon ändring af det bestående ej borde ega rum, och för öfrigt hänvisade till 2 kap. 5 § K. L., hvari stadgas att en del världsliga saker skola uppläsas från kyrkovallen eller i sockenstugan.[1])

Ärendet föredrogs vid sammanträdet den 10 mars, men bordlades då och upptogs ånyo den 21 mars. En del ledamöter af besvärsdeputationen framhöllo att kyrkan dock utan tvifvel vore lämpligaste ställe för meddelande af dylika kungörelser och att sockenstugor i många församlingar saknades; uppläsandet kunde ske efter gudstjänstens slut. Till dem hörde äfven Chydenius, som enligt konceptprotokollet «visade, att allmogen sjelf har större förmån häraf, emedan de då äfven få tillfälle att blifva närmare underrättade om hvad de ej torde så väl förstå». Andra voro missnöjda med justitiedeputationens åtskillnad mellan Stockholm och öfriga städer, o. s. v. Man enade sig slutligen om följande beslut: att alla kungörelser samt lysningar borde uppläsas i kyrkan, så i Stockholm som annorstädes; att det stode fritt att uppläsa dem efter slutad gudstjänst, blott åhörarne därom på förhand underrättats från predikstolen; att prästerna själfva (ej klockarne) skulle uppläsa dem; och att detta skulle ske från predikstolen.[2])

Vid föredragningen af kammar-, ekonomie- och kommersedeputationens betänkande öfver 106 §[3]) af allmogens besvär, hvari anhölls att Kemi lappmarks inbyggare framdeles som tillförene måtte få utan utsyning obehindradt nyttja skogen till svedjebruk, uppstod en kort diskussion, däri Chydenius deltog.

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{10}/_{3}$ 1766.
[2]) *ABD:s konc.prot.* för $^{21}/_{3}$ 1766.
[3]) I konceptprotokollet står 116 §.

Kammar-ekonomie deputationen ansåg väl att inbyggarne i Kemi lappmark borde hafva «vidsträcktare svedje frihet än andre, som lag och ordning redan förmåt att till sin egen förmon fatta mera smak för uppodling af åker och äng», men kunde icke tillstyrka att de utöfvade denna frihet laglöst. Deputationen föreslog därför att i så måtto bevilja ansökningen, «det tvänne af nämden eller en enda jämte någon annan bofast god man, som är närmast till hands, utsyningarne i stället för länsmannen, då han är fjärran boende, förrätta, hvilkas berättelser vid Tings Rätten sedan anteknas och pröfvas, samt af domaren insändas till Konungens Befallningshafvande, hvars förordnande derefter genom Krono betjänte i Lappmarken vederbörande utan lösen tillställas böra».[1]

Chydenius yttrade enligt konceptprotokollet: «I en del Lappmarker torde nästan omöjeligt förefalla att exseqvera detta förslag, för deras vidds' skuld och vida aflägsenhet ifrån stad och Landshöfdinge. Och då skogen på de flästa orter i Lappmarken är det största hinder för landtbruket, i thy fråsten, som för växter och säd är så ohälsosam, derifrån hänledes; så borde svädjandet derstädes vara fritt och obehindradt: förbud tyckas der vara hinderliga och skadeliga, Besigtningar, som af Landshöfding och Kronobetjente anställas, kåstsamme och stundom omöjelige att i rättan tid erhålla».[2]

Detta verkade så mycket, att besvärsdeputationen, med bifall i öfrigt till kammar-ekonomie deputationens betänkande, beslöt att syneattesten blott vid häradsrätten behöfde företes, hvarjämte deputationen, i enlighet med Reuterholms förslag, beslöt att vid framtida besiktningar vissa gränser för hvarje åbo måtte utsättas, inom hvilka svedjandet fritt finge försiggå.[1]

Allmogen hade i 128 § af sina allmänna besvär anhållit att förordningen om hemmansklyfning af $^{30}/_{6}$ 1747 måtte för

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{25}/_{3}$ 1766.
[2]) *ABD:s konc.prot.* » »

Upplands vidkommande ändras, så att minimivillkoren för klyfning blefve, att åbon skulle ega tre tunnors årligt utsäde och däremot svarande äng, «på det tiggare hopens ökning, som är landets last, må derigenom förekommas».

Kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen hade i häröfver afgifvet betänkande yttrat att den visserligen ansåg det betänkligt att ändra en så nyttig författning som den ifrågavarande, hvars handhafvande berodde på vederbörande ämbetsmän, men att den å andra sidan fann nödigt att vissa gränser för denna pröfning utstakades för de orter hvarest utrymmet var så knappt, att ingen vidare uppodling kunde verkställas och skog saknades samt ej heller möjlighet fanns till andra gagneliga näringsfång; och då detta vore fallet med största delen af Uppland och det föreslagna minimum syntes lämpligt, så tillstyrkte deputationen bifall till besväret, likvisst utan återgångsverkan för redan skedda klyfningar.[1])

Det reaktionära förslaget hade i Chydenius en afgjord motståndare. Han förenade sig genast om Reuterholms yrkande på afslag å besväret, därvid yttrande: «Det är ganska ömt att sätta något mål för idoghet och landsculturens uphjelpande, då likväl upodling å alla ställen är möjelig. Då myckenheten ökas uppå en hemmansdel, nödsakas den att upptaga nya åkrar och häfda alltsamman väl. Rikedom och välmåga bör ej finnas hos få allena, och fattigdom hos största delen. Bättre är att ingen är rik, men alle hafva sin tillräckeliga utkomst».

Flere talare uppträdde emellertid för betänkandet, under framhållande af de egendomliga förhållandena i Uppland; utrymmet vore där så trångt, att åboarne hade råkat i förlägenhet vid betalningen af sina utskylder.

Härtill genmälte Chydenius «att, om detta för Upland må beviljas, det sedan extenderas till flera orter i Riket; men då frågas, hvarmed de utträngde då skola föda sig? Månne de icke antingen flytta ut, eller ock blifva lättingar och söka sig olofliga näringsmedel. Om låtterna eller delarne blifva små, så förhålla sig onera och utgifterne derefter.

[1]) *ABD:s prot.* för $^{27}/_{8}$ 1766.

Det är orättvist att ge bårt de yngre Brödernes rätt till den äldsta; då de alla hafva lika rättighet att föda sig af sin fädernes jord. Att jorden är för trång, är blott en inbillning: ty Lappen, som eger 3 mil att öfverfara, säger ock att han af sina grannar blifver upäten».

Betänkandet (och besväret) afslogs äfven.[1])

Vid den förnyade, af expeditionsutskottets tvifvelsmål föranledda föredragningen af bergsdeputationens yttrande om 133 § af allmogens besvär, hvari bergsallmogen i västra bergslagen anhöll att få köpa byggningsvirke och storvirkesträn på skogarne i Dalarne, «som äro längre från Falun belägna än att de kunna nyttjas»,[2]) föreslog Chydenius «att Bergsrätten i Fahlu stad kunde höras, om skogen qvæstionis kan umbäras, och om nyttjandet deraf, å annat sätt, skulle vara stridande emot stadens privilegier; efter Herr Comministerns tanka vore vägen genom Bergs Collegium nog lång och besvärlig».[1])

Bergsdeputationens betänkande, som gick ut på att en pröfning in casu af ansökningarna om dylikt köp borde först af bergmästaren i Falun och sedan af bergskollegium verkställas, bifölls med tillägg att bergsrätten i Falun samt ortens bägge bergmästare borde höras rörande ansökningarna.[3])

Jämtlands allmoge hade i 98 § af bondeståndets allmänna besvär anhållit att vid utsyningar till svedjande jämväl måtte tillses, pröfvas och utsättas, om svedjelandet kunde vid första bränningen blifva tjänligt för utsäde och årsväxt öfverallt, eller om mossa och markens sanka läge fordrade en ytterligare bränning genom hopsamlade kvistar och odugligt skräp, på det uti tillåtelsen, som utfärdades, äfven måtte kunna meddelas tillstånd till andra bränningen, där så erfordrades.

Kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen hade i sitt betänkande föreslagit att det s. k. bolandsbrännandet

[1]) *ABD:s konc.prot.* för $^{27}/_{3}$ 1766.
[2]) *ABD:s prot.* för $^{10}/_{3}$ 1766.
[3]) *ABD:s prot.* för $^{27}/_{3}$ 1766.

eller kasandet måtte tillåtas allmogen i Jämtland på granmoar och «kjehlland», men icke på sandjord och pinnmo, samt att synemännen på sådana villkor (vid äfventyr i annat fall af 30 dalers smt böter) vid utsyningen till första bränningen måtte utlåta sig äfven om den senare, men att svedjelandsegarne skulle förpliktas att genast inhägna uppodlingsplatserna till beteshagar samt på femte året efter bolandsbränningen, då gräsväxten minskades och löfskogen började uppväxa, vara förbundne vid 100 dalers smt vite att allvarsamt börja uppodlingen genom att uppbryta stubbarna och upprycka löfskogstelningarna, hvilket arbete kunde af torpare förrättas, då åboarne ej hade tid därtill. I ett särskildt memorial vände sig tvenne bönder reservationsvis till besvärsdeputationen, yrkande på bifall till besväret, utan införande af några restriktioner.

Under debatten härom tog Chydenius först till ordet, yttrande att han «ej kunde ingå uti Betänkandet, för åtskilliga i memorialet anförda considerationer; häldst och emedan i synnerhet kunde lätteligen hända, att krono-Betjente och Synings Männ, som svårligen kunna finna jordens natur och beskaffenhet, att tåla en eller flera års svedningar å rad, esomoftast torde härigenom råka uti oförtjenta olägenheter, om de för en dylik förseelse skulle pliktfällas; börande detta endast ankomma å hushållares eget bepröfvande, i anseende till större eller mindre tårka, samt andra hvarjehanda förekommande omständigheter».

Betänkandets uppfattning förfäktades emellertid af Alströmer och Reuterholm.

Chydenius uppträdde då ånyo och «anförde häremot, huru svårt och nästan omöjeligt det vill för vederbörande falla, att gradera jordarterna, hvaröfver sjelfve Landtmätarne, som aldrabäst böra känna jorden, esomoftast stadna uti skiljagtiga tankar: på samma sätt förhåller sig äfven med skogsmarken; hvarföre Herr Comministern trodde, att den projecterade plikt icke gerna står att exseqveras. Härtill kommer att allmogen icke begär fritt att få svädja och bränna, efter behag, hvaräst och huru mycket de villja; utan allenast att få efter omständigheter nyttja det, som blifvet dem

af vederbörande tillsynt; anmärkande sluteligen Herr Comministern, att för mycket värde ej bör sättas å skogen i dessa obebodda landsorter, hvaräst knapt någon större fiende för deras landtbruk gifves än skogens vidd och öfverlägsenhet; samt att det således vore för ortens Innevånare angelägnare att ega tillräckeligt bröd än stora skogar».[1])

Deputationen beslöt att bifalla betänkandet «i så måtto att kasande på god jordmån må alldeles vara förbudet, men tillåtes å käl- och moland; att plikten för dem, som häremot bryta, modereras till 10 dlr smt; att den tillsynta jordens hägnande, upodlande och förbättrande må ankomma uppå hushållares egen försigtighet och som de sjelfve för sig nyttigt pröfva, utan att för någon försummelse derutinnan ställas till ansvar».[2])

Prästeståndet hade i 19 § af sina besvär anhållit att förbud emot vidare ansökning om jus patronatus efter tilländalupen termin måtte utfärdas och att, om någon genom de i K. L. omtalade förtjänster ville förvärfva sig jus patronatus, i församlingens och vederbörandes närvaro först måtte undersökas, om kyrkans behof det kräfde och om församlingen ville understödja dess tarfvor.

Justitiedeputationen, till hvars beredning ärendet varit hänskjutet, afstyrkte den förra delen af detta besvär, men föreslog i stället att ständerna skulle hos Kongl. Maj:t anhålla om utfärdande af allmän kungörelse, hvari en viss fataljetid i fråga om återsökan af jus patronatus utsattes; däremot tillstyrkte deputationen dess senare del.[3])

Då detta betänkande föredrogs, uppträdde endast Chydenius, som «förklarade sig dervid ej hafva något att anmärka, förutan det allenast, att någon viss tid borde af Högsta Magten utsättas, innom hvilken förlorade jura patronatus skola återsökas, och att det ej bör öfverlemnas till Kongl. Maj:ts utlåtande, som Deputationen projecteradt».[4])

[1]) *ABD:s prot.* för $^{21}/_{8}$ 1766.
[2]) *ABD:s konc.prot.* » »
[3]) *ABD:s prot.* för $^{24}/_{8}$ 1766.
[4]) *ABD:s konc.prot.* för $^{14}/_{8}$ 1766.

Betänkandet bifölls med tillägg att den föreslagna fataljetiden borde bestämmas till tre år.[1])

Borgareståndet hade i 83 § af sina allmänna besvär anhållit att den kramhandlande i Stockholm genom nåd. reglementet af $^{27}/_{10}$ 1749 ålagda skyldigheten att vid hvarje års slut inför hall- och manufakturrätten uppte vederbörande fabriksidkares räkningar och attester på alla de förflutna året upphandlade, inrikes tillverkade varor, måtte numera upphäfvas.

Handels- och manufakturdeputationen tillstyrkte så mycket hellre bifall till detta besvär som det ofvannämnda åliggandet «tillskyndat kramhandlarne mycket fåfengt besvär, tidsspillan och kostnad», och föreslog «att i det stället hädanefter Fabriquererne sjelfve vid förefallande tillfällen med egne böcker bevisa, huru mycket af tillverkningarne de till dem försålt». Af presidenten Fredenstjerna och frih. Horn var häremot reservation afgifven för bibehållandet af författningen i fråga.[2])

Under den korta diskussionen härom yttrade sig Chydenius först. Han «tillstyrkte Bifall till Betänkandet, af den orsak att, så mycket möjeligt är, de band böra sönderbrytas och ur vägen rödjas, som äro näringar och nyttiga inrättningar till hinder och tvång». — Betänkandet bifölls.[3])

Detta var Chydenii sista anförande i besvärsdeputationen. Det karakteriserar i sin korthet bättre än något annat yttrande hans åsikter i ekonomiska frågor.

Enligt beslutsprotokollet för detta sammanträde begärde ännu Chydenius ett betänkande på bordet.[2]) När detta nästa gång föredrogs, var Chydenius utesluten ur riksdagen.

---

[1]) *ABD:s prot.* för $^{24}/_{5}$ 1766.
[2]) *ABD:s prot.* för $^{23}/_{6}$ 1766.
[3]) *ABD:s konc.prot.* » »

Kap. 4.

Riksdagen 1765—1766: Chydenius i prästeståndet. Hans ställning i fråga om riksrådens entledigande; — bankfullmäktiges afskedande; — växelkontorens styresmäns bestraffande; — lån och understöd ur banken och manufakturfonden; — handels- och ekonomiekommissionen; — tullarrendesocieteten; — järnkontoret.

I sitt stånds förhandlingar vid riksdagen deltog Chydenius från första stund med samma intresse som i deputationernas arbeten. Protokollen bevara ej mindre än omkr. 120 anföranden af honom. Jämför man detta antal med antalet af hans kollegers yttranden, så finner man att Chydenius var en af prästeståndets flitigaste talare. Hans inlägg i debatterna inskränkte sig icke till några speciella områden, utan han tog gärna till ordet i hvilken fråga som helst — stor eller liten —, om den syntes honom påkalla ett eget uttalande. I denna ifver kunde väl spåras en viss talträngdhet, och sannolikt ansågs det, åtminstone i början, icke fullt passande att en liten finsk komminister, som första gången bivistade ett ständermöte, uppträdde så ofta och med en sådan säkerhet som Chydenius. Men vi få äfven antaga att ståndsbröderna vande sig att uppmärksamt lyssna till den orädde mannens andraganden, framkallade såsom dessa i grunden voro blott af hans lifliga temperament och vakna intelligens, i förening med en starkt utvecklad rättskänsla.

Sin prägel i tidens ögon, om ock ej sin varaktigaste betydelse, erhöll denna riksdag genom maktens öfvergång från hattarne till mössorna och de därmed i sammanhang stående räfsterna och reduktionerna. I dessa brännande

frågor var, såsom det med full rätt sagts, intet stånd «strängare och kampfärdigare» än prästeståndet.[1]) En af dem som mest bidrogo till att gifva det högvördiga ståndet denna karaktär var onekligen Chydenius.

Riksrådens entledigande utgjorde den akt hvarigenom mössorna, så att säga, beseglade sitt herravälde. Enligt gällande riksdagsordning af 1723 egde ständerna efterse huru rådet sedan föregående riksdag, så uti in- som utrikes saker, ställt sina rådslag och sig förhållit (§ 13). Denna granskning försiggick genom sekreta utskottet eller, rättare sagdt, genom dess mindre (sekreta) deputation. Fanns skäl till anmärkning mot rådet eller enskild medlem af detsamma, så skulle tilltal ske och den skyldige ransakas och dömas. Var saken af sådan beskaffenhet att den ej kunde blifva «allmänt kunnig», borde den i sekreta utskottet undersökas och afdömas, heter det i riksdagsordningen;[2]) beslutet meddelades då ständerna blott till kännedom.[3]) Vid denna riksdag fann det härskande partiet med lätthet anmärkningar mot det hattpartiet tillhörande rådet, och som anledningarna därtill ansågos böra hållas hemliga, behandlade sekreta utskottet saken definitivt. Den 15 augusti 1765 underrättade utskottet stånden att det förklarat nio riksråd, af hvilka likväl två (Ekeblad och Scheffer) redan tagit afsked, hafva «förlorat det förtroende som från rådsämbetet bör vara oskiljaktigt» och därför entledigat dessa sju riksråd (von Rosen, von Seth, Hamilton, Fleming, von Lieven, Rudenschöld och Hjärne) från deras ämbeten; då likväl de tre sistnämnde, yngre och oerfarnare riksråden i mindre grad kunde anses vara skyldige, så hemställde utskottet, som ej självt tilltrott sig kunna afgöra denna sak, huruvida de tre kunde förtjäna någon «benägenhet», någon lindring i straffet.[4])

Då sekreta utskottets protokollsutdrag den 17 augusti föredrogs i prästeståndet, uppstod naturligtvis en liflig debatt

---

[1]) Malmström, a. a., s. 433.

[2]) Modée, a. a., d. 1, s. 512 f.

[3]) Se sekreta utskottets instruktion vid 1765—66 års riksdag (§ 2) i *Riksdags-Tidningar*, s. 2.

[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 187 f.

i den högpolitiska frågan. En af de talare som gingo längst i sina yrkanden var Chydenius; han ville icke veta af någon benådning. Skickligt försvarade han för öfrigt mössornas och sekreta utskottets formella ståndpunkt i saken gentemot talarne af det motsatta lägret.

Diskussionen inleddes af biskop Lamberg, som framlade alla de viktigaste skälen för hattarnes åsikt: sekreta utskottet hade icke rätt att slutligt afgöra ett så betydande ärende som detta; utskottet hade för licentierandet af de fyra äldre riksråden icke anfört annat än att de, jämte andra, skulle vållat det pommerska kriget, men härför hade de vid senaste riksdag erhållit decharge; då utskottet kunnat eftergifva de tre yngre riksråden deras fel, så kunde ständerna benåda äfven de fyra äldre, som dessutom voro ålderstigne och om fäderneslandet högt förtjänte män. Prosten Haartman, finne, kyrkoherde i Loimijoki, uppräknade de «förseelser» till hvilka riksråden gjort sig skyldige och förklarade dem alla ovärdige ständernas förtroende. Efter honom uppträdde Chydenius med ett yttrande, som i sak bemöter biskop Lambergs skäl och för öfrigt kännetecknas af den radikala, demokratiska uppfattning af samhällsförhållandena som han redan tidigare i tal och skrift förfäktat. Protokollet återgifver hans yttrande på följande sätt:[1])

Hr Comminister Chydenius ansåg denna saken för så vigtig, att all verkställighet af lag för framtiden häruppå beror. Det vore väl Hr Comministern obekant, om Herrar Riksens Råd fått decharge för hvad de med sina rådslag före sista Riksdag skadat Riket. Men om ock så vore, blifver likafullt rättvisa, att den, som ånyo felar sedan eftergift skett, bör anses såsom mera brottslig, än den, som första gången sig förbryter. För öfrigt och som Secreta Utskåttet funnit sig endast ad notitiam kunna till Plena uppgifva förevarande sak, kan den hos Plena icke i något skärskådande komma, emedan sammanhanget och orsakerna

---

[1]) *Prästeståndets protokoll* för $^{17}/_{8}$ 1765; ms. i R. A. — Detta äfvensom följande yttrande af Chydenius tidigare tryckta af Bexell i *Riksdagshistoriska anteckningar 1755—1778*, ss. 94 f. o. 101 f.

äro obekanta; följakteligen är här icke eller rum för något arbitrium att aggratiera, hvilket utan att känna bråttet icke rimligen kan supponeras: och när man icke vet på hvad grund Secreta Utskåttet förklarat dem Riksens Ständers förtroende förlustiga, vill för Ständerna vara ganska äfventyrligt, att dem dervid bibehålla. Det är ingen tvifvel, att ju de alla concurrerat till att göra sig dertill ovärdiga. Grundar sådant sig äfven på andra brott emot Regerings-lagarne, som icke Secreta Utskåttet allena är uppdraget att cognoscera; så tillhörer det Riksens Ständers Plena att, i afseende derpå, lämpa straff till brott, det skärpa eller lindra. Men som detta nu egenteligen icke är in quæstione, så låter sig ock icke Secreta Utskåttets åtgärd i hvad thy tillkommit hos Plena förändras. Bråttet torde kunna med lindriga ögon anses, men blefve det ostraffadt, så är sådan påföljd att befara, som Hr Comministern utfört uti en af trycket utgifven tractat, om orsakerna till Svenska folkets utflyttning, och nu uppläste, rörande Lagarnes verkställighet i alla landsändar af riket, och hos alla Embetsmän, som dem skola handhafva, men som hos dem förlora sin kraft, när de uppå de högsta äro utan verkan.[1]) Hr Comministern instämde fördenskull med Prosten Haartman, att, så vida dessa 7 Riksens Råd förverkat Riksens Ständers förtroende, bör det dem icke vidare lemnas, på det icke, genom för mycket afseende på personers höghet, grunden må läggas till Aristocratie, utan rättvisan så utöfvas, att någon farhåga må uppkomma hos så höga Herrar, att med ömhet och nit om medborgares rättigheter förvalta sina embeten: varande ett öfverseende med sådant äfven icke utan sitt tillbörliga ansvar.

Längre fram under debatten uttalade sig Chydenius med samma bestämdhet om nödvändigheten af att rättvisa skipades utan hänsyn till person. En talare, komministern Iverus, hade med tårar i ögonen bedt att den 79-årige Rosen skulle tagas till nåder. Chydenii i omedelbar anslutning härtill afgifna yttrande lydde enligt protokollet:

---

[1]) Det ställe hvartill Chydenius hänvisar är synbarligen andra punkten i § 33 af skrifter om folkutflyttningen (*Pol. Skr.*, s. 43).

Hr Comministern Chydenius förestälte häremot, att han ock lätt kan blifva rörd, i synnerhet då han ser gråhåriga lida för sina brott. Lagen känner ingen skillnad, hvarken i anseende till ålder eller stånd. Straffet bör räcka alla brottsliga, så framt icke benådning skall ske för alla. Skillnad dem emellan måste grunda sig i sjelfva bråttet, om det icke skall bero af godtycke. Hade Secreta Utskåttet funnit dessa Riksens Råds förseende så ringa, att det med Riksens Ständers förtroende kunnat stå tillsammans; så skulle Hr Comministern intet sagt deremot. Men när bråttet är stort, bör lagen dervid så mycket mindre vara kraftlös, som hvar och en medgifver, att den i smärre brott, utan afseende på personen, bör hafva sin verkan: och att dessa Herrar icke äro litet brottsliga, visar ibland annat deras ingrepp i disposition öfver Riksens Ständers Banque, hvars medel icke lära vara mindre försäkrade, än hvars och ens enskilta egendom, genom Regerings Formens 2 §, och derföre i en souverain Konungs tid legat orörda, men som nu i Stora Deputation visas, af Regeringen hafva blifvit orätt nyttjade. Skall detta således få passera, så synes med samma skäl intet brott böra beifras, och alt arbete om goda lagars verkställighet blifva fåfängt, hvarföre Hr Comministern ville vara utan skuld i de bedröfveliga följder, som för Riket blifva oundvikeliga, om aggratiation äfven nu utöfvas.

En känd häfdatecknare (P. Wieselgren) har vid referatet af denna diskussion anknutit löjeväckande exklamationer och oberättigade insinuationer, som främst hänföra sig till Chydenii yttranden. Att «mössekaplanen Chydenius» skulle varit en «aktör», hvars roll bestämdes af «den som bestod galakostnaden», är lika falskt som att han skulle hört till det slags komministrar hvilka blott lärt sig «ett litet compendium i teologi och en liber memorialis i latin». Det enda sanna i denna fria målning är att, såsom den citerade författaren nog senare var i tillfälle att konstatera, Chydenius såsom komminister hade «lika inkomster med en vaktmästare».[1]) Men vi återgå till saken.

[1]) Man läse Wieselgrens teckning i *Biographiskt Lexicon*, bd 7, s. 276 (biskop Lambergs biografi).

Med knapp majoritet godkände prästeståndet uppfattningen att vid sekreta utskottets beslut skulle bero i fråga om de fyra äldre riksråden. Men beträffande de tre yngre beslöt ståndet att till sekreta utskottets afgörande hänskjuta frågan om de icke kunde benådas, hvarjämte ståndet förordade pension åt Rosen. Så långt som Chydenius tyckes hafva velat gå, gick endast bondeståndet. För den af prästeståndet företrädda åsikten fanns ständermajoritet.[1])

För att förekomma sitt entledigande, inlämnade Rosen, Seth, Hamilton och Fleming den 27 augusti sina afskedsansökningar till Kongl. Maj:t. Konungen beviljade dem deras afsked under uttalande af sitt välbehag med deras trogna råd äfvensom af förhoppningen att ständerna skulle hafva billigt afseende på deras långliga och trogna tjänster.[2]) Sekreta utskottet ansåg deras afsked för redan beslutadt, men meddelade dock stånden det utskottet tillställda utdraget ur rådsprotokollet rörande afskedsansökningarnas beviljande.[3])

Då detta sekreta utskottets meddelande föredrogs i prästeståndet, den 28 augusti, ställde sig Chydenius helt och hållet på utskottets sida. «Hr Comministern Chydenius», heter det i protokollet, «kunde för ingen del förena Ståndets förra beslut med samtycke till nyss nämde protocolls utdrag ifrån Kongl. Maij:ts Råd Cammare, ty samma personer, som redan blifvit förklarade förlustige af Riksens Ständers förtroende, kunna icke utan uppenbar contradiction nu sägas med sådant låford hafva förvaltat sina ämbeten, som Kongl. Maij:ts Nådiga yttrande dem tillägger.»[4]) — Denna mening var äfven majoritetens i ståndet, och jämväl ständernas skrifvelse i ärendet uppsattes i hufvudsaklig öfverensstämmelse med sekreta utskottets yttrande.[5])

I stället för de sålunda afskedade riksråden äfvensom de tidigare afgångne Höpken, Ekeblad och Scheffer valdes nya råd. I prästeståndet erinrade ärkebiskopen, då dagen för

---

[1]) Se om frågans behandling närmare hos Malmström, a. a., s. 302 ff.
[2]) Malmström, a. a., s. 307.
[3]) *Riksdags-Tidningar*, s. 189.
[4]) *Prästeståndets prot.* för $^{28}/_{8}$ 1765.
[5]) Malmström, a. st.

rådsvalens verkställande bestämdes, om justitiedeputationens betänkande angående önskligheten af flere lagfarne ledamöter af rådet. Under den långvariga diskussionen i anledning häraf uttalade sig Chydenius emot en på förhand bestämd proportion af lagfarna och andra riksråd; «så angelägna alla grenar af Regeringen äro att vårda», sade han, «så farligit torde blifva att i detta mål binda händerna på Råds Electorer eller utstaka visst antal i hvarje class».[1])

Beträffande de tre riksråd, hvilkas fel i handhafvandet af deras ämbeten ständerna icke ansett behöfva försonas med ämbetenas förlust, utlät sig sekreta utskottet efter en längre tids uppskof därhän att de borde erhålla en allvarsam föreställning för sitt förhållande. Nu inträffade emellertid det för tidens partiväsende karakteristiska, att de tre ofrälse stånden, hvilka i fråga om de fyra äldre riksråden låtit vid sekreta utskottets beslut bero, denna gång ändrade utskottets utlåtande i en punkt, beträffande Rudenschöld, och beslöto hans afsättning, medan adeln, som tidigare häfdat ståndpunkten att sekreta utskottets beslut kunde ändras af stånden nu handlade tvärtom.[2]) Hattar och mössor hade bytt motiv och roller för tillfället. Bägge förtjäna de för sin inkonsekvens en oförvillad eftervärlds klander. Men mössorna drabbar klandret skarpare af den orsak att de gingo straffande till väga på premisser som de några månader tidigare förkastat. Genom Rudenschölds afsättning gjorde det segrande partiet sig tyvärr skyldigt till mannamån.

Vi veta icke om Chydenius hörde till majoriteten i prästeståndet uti denna sak, men redan det att han underlät att uttala sin mening, ifall den var en annan än majoritetens, måste betecknas som ett fel. Har han tillhört majoriteten, så har han af sitt i och för sig berättigade nit att göra rent hus låtit förleda sig till uppenbar partiskhet och orättvisa. Chydenii förhållande i Rudenschölds sak blir så mycket klandervärdare som han kort förut i en annan, likartad fråga varit i tillfälle att göra gällande samma sats som beträffande

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{6}/_{8}$ 1765.

[2]) Malmström, a. a., s. 359 f.

de fyra äldre riksråden, att nämligen sekreta utskottets beslut var för stånden bindande i ärenden som det egde behandla.

Frågan gällde bankfullmäktige. Sekreta utskottet hade förklarat dem afsatta och ansvariga för de förluster de tillskyndat banken och hade meddelat detta ständerna till efterrättelse. Hattarne drefvo emellertid satsen att hvarje stånd för sig borde besluta om sina bankfullmäktige och att sekreta utskottet ej vore berättigadt att definitivt utlåta sig öfver dem.[1]) I prästeståndet upplästes ett försvarsdiktamen af en af ståndets bankfullmäktige, kyrkoherden doktor Hausswolff, hvilket yttrande skriftligen bemöttes af den redan nämnde prosten Mathesius.

Chydenius opponerade sig mot den förre och anslöt sig till den senare. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «åberopade Hr Doct. Hausswolffs sidst ingifna dictamen, hvaruti han medgifver det han här i Ståndet icke kunde anföra allt hvad som tjenade till dess försvar; äfvenså har ock Secr. Utskåttet vid slutet af sitt extract. protocolli uttryckel. gifvit tillkänna, det alla data i denna saken icke kunna allmänheten föreläggas. Hvarföre ock som Secr. Utskåttet fullel. afgjordt saken, bör det tilltalas, om Ståndet finner att sådant icke ske bordt och, i den händelsen, böra då alla discurser i saken vändas emot Secr. Utskåttet.» Och längre fram pointerade Chydenius ytterligare att sakens beskaffenhet kräfde behandling och afgörande af sekreta utskottet och icke af stånden. «Hr Comminist. Chydenius förblef dervid, att han icke såg någon möjelighet, huru Ståndet skulle kunna blifva domare härutinnan. Att döma är ju det essentielesta steget af en saks handterande, och kan icke hafva rum, utan att saken fullkoml. kännes. Att arbitrera i grund af en uppgift, som till en del, men icke hel och hållen, blifvet lemnad, vore att döma med kläde för ögonen. Afsigten med Hr Probsten Mathesii refutation ansåg Hr Comministeren icke vara den, att gifva Ståndet anledning och tillräckeligt ljus att döma, utan endast att häfva

[1]) Malmström, a. a., s. 361.

de tvifvelsmål, hvaruti Hr Doct. Hausswolff velat sätta Secr. Utskåttets yttrande. Ståndet har väl gifvit Banco-Fullmägtige sitt förtroende, men ock tillika satt dem att arbeta på ett ställe, där Ståndet icke kan veta, när och huru de gjordt sig samma förtroende förlustiga, hvarföre Ståndet i den delen lemnat sin domsrättighet i Secr. Utskättets händer; ty Banquens natur och credit gör, att hemlighet där icke kan umbäras.»[1]) Denna mening segrade äfven i ståndet.[2])

Hvarken frågan om riksrådens entledigande och ersättande med nya eller frågan om bankfullmäktiges afskedande var, trots sin brännande art, i stånd att intressera och upphetsa sinnena i samma grad som frågan om växelkontoren och deras operationer. Först här framträdde lidelserna i sin fulla styrka; och äfven debatterna i prästeståndet buro nogsamt vittne om den upprörda stämningen.

Chydenius kastade sig med ifver in i striden. Vi hafva redan lärt känna den ytterliga stränghet han ådagalade vid stora deputationens behandling af växelkontorens sak (se ofvan, sid. 57 ff.). När samma fråga förevar i ståndet, anslog han i en om möjligt än skarpare form den skoningslöse anklagarens och domarens ton.

Stora deputationen hade, såsom äfven antydts i skildringen af Chydenii deltagande i dess förhandlingar, fastställt Kiermans och hans medassocierades ersättningsskyldighet; den kriminella sidan af saken skulle närmare undersökas af annan myndighet — af hvilken, därom borde ständerna själfva afgöra.[3]) Vid frågans behandling i prästeståndet föreslogs till domstol justitiedeputationen. Chydenius tyckes till en början hafva hyst betänkligheter mot förslaget, men öfvervann dem snart. Det heter i protokollet att han «förmälte sig intet vilja påminna dervid, at saken hänvisas til Justitiæ Deputation, ehuru det skäligen skulle kunna frågas, om den Deputation är vald at handtera ett mål af så särskild beskaffenhet som detta. Hr Comministern betygade likafult

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{29}/_{4}$ 1766.
[2]) Om frågans vidare utveckling, se Malmström, a. a., s. 362 f.
[3]) Jfr Malmström, a. a., s. 275.

alt förtroende för Deputationen, och kan ändamålet för Riket der altförväl vinnas, som är, at medborgare, som missbrukat sin medborgerliga rätt, nu den samma förlora».[1]) Också var Chydenius bland dem som några dagar senare tillstyrkte biskop Serenii förslag att prästeståndet skulle skynda sig att såsom «löpare» till de öfriga stånden afsända sitt exemplar af stora deputationens betänkande angående växelassocierade, emedan det var bekant att adeln stannat in paribus votis.[2])

Justitiedeputationen, som af ständerna erhöll i uppdrag att undersöka Kiermans och hans bolagsmäns brottslighet och föreslå straff för dem, kunde icke komma till enighet rörande måttet af de anklagades brottslighet. En mildare mening företräddes af flertalet adelsmän och borgare, en strängare förnämligast af präster och bönder; en ledamot af prästeståndet, lektorn vid Borgå gymnasium Anders Kraftman gick allra längst.[3]) Vid behandlingen af justitiedeputationens betänkande anslöt sig Chydenius till Kraftmans reservation uti ett långt och högeligen intressant yttrande, som här återgifves enligt protokollet in extenso:[4])

Hr Comministern Chydenius fann här två omständigheter at yttra sig öfver. Först i allmänhet om associerades brått, och sedan, att uptaga och besvara de mot straffet gjorde inkast. Specialia af bråtten hafva af andra redan blifvit utredde; men i allmänhet hafva både nationens och Cronans rättigheter af desse bråttslige blifvit under fötterna trampade. Hela nationen har derföre gått in i samfund, på det den måtte blifva beskyddad för in och utrikes öfvervåld till lif och egendom. Erhålles icke detta ändamål, så är medborgeliga bandet uplöst, samfundet uphörer, och undersåtarna äro frie ifrån deras huld och trohetsed, enligit 23 §. af Svea Konunga försäkran; ty då hålles icke den försäkring, som Konungen gifvit, och hvilken, näst den rena Evange-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för 8/6 1765.

[2]) *Prästeståndets prot.* för 15/6 1765. — Om adelns votering, se Malmström, a. a., s. 277.

[3]) Om de olika åsikterna, se Malmström, a. a., s. 315 f.

[4]) *Prästeståndets prot.* för 18/10 1765. — Spridda meningar hafva återgifvits af Palmén, a. a., s. LIX.

liska lärans bibehållande, hvarom 1 §. i Regerings Formen handlar, icke hafver något dyrare föremål, än medborgares lif, ära och egendom, enligt 2 §. derstädes, som äfven nu uplästes. Kränkes denna §., så rubbas sjelfva grunden til vårt borgeliga samfund. Men igenom Växel Associerade är just denna §. under fötterna trampad. Samtelige Rikets undersåtare hafva, till större eller mindre del, lagt sin egendom och sina penningar in i Banquen, såsom ett synnerligen privilegierat ställe, hvarest både 18 §. Svea Konunga försäkran, och fordna Sveriges Konungars för Banquen utfärdade privilegier, hägnat alt inlag för någon rubbning, under hvad sken det vara må; til hvilken ända uppsyningsmän äfven blifvit tillsatte, som deröfver skola hand hålla. Desse sammanlagde capitaler äro icke Banquens, icke eller Cronans, icke eller Riksens församlade Ständers, icke eller publici, under hvad namn det vara må, utan de äro privatorum egendom, som dem i Banquen nedsatt. Följakteligen har ingen rättighet att om den efter godtycko och utan reglementen disponera. När nu denna egendomen dock finnes så skingrad och spolierad, att till äfventyrs föga däraf är öfrigit; så tienar det icke till enskyllan, att andra öpnat dören, emedan capitalet dock af växel associerade är rördt, oaktadt de väl viste att det var privatorum egendom, och att ingen i verlden ägde rättighet gifva ut det till någon annan, än ägaren. De, som släpt in dem, att komma åt detta, hafva visserligen gjordt illa; men det friar icke de andra ifrån tiufsbrått; ty om, til exempel, en penninge summa förvaras i ett skrin, hvartill någon är ombetrodd nyckeln, och denna läser upp för en annan, som tar, försvinner icke den förra tjufnaden hos denne senare. Men hvad som ännu mera ökar associerades brått, är, att då de äfven ur Banquen fått taga Lån, discretioner och commissioner, hafva de, tvärt emot Kongl. befallning, innehållet lånen, och icke betalt dem i rättan tid, utan opererat med dem till Rikets skada. Discretionerna hafva de emottaget, utan att derföre göra skäl: och commissionerne hafva de förrädeligen förvaltat, så att Banquen för falska räkningar måst sätta mellan. Deras med Cronan ingångna contracter hafva de altid å sin sida, för egen nytta skull, oförsvarligen brutet, men dock af Cronan i det yttersta utkraft deras fullgörande. Ögonskenligast ligger deras oredelighet å daga i det, att de, tvärt emot förbindelsen, högt

coursen hela 16 m:r, för att kunna missbruka den samma till egenvilligt ocker: och alramäst ömade Hr Comministern deras influence på mynt och finance-verket, hvilka, både i Svea Konunga försäkrans 18 §. och så väl andra myntordningar som Kongl. Förordningen af d. 30 Julii 1744, äro tagna i försvar. Genom försämrande af Rikets mynt hafva de i sielfva verket beröfvat hvar undersåtare en del af sin egendom, jämte det klara Förordningar blifvit brutna, både med redbart mynts utförsel och beräknandet af l'agio. Att nu icke omtala den monopoliska växel-handeln, röijer sig gröfsta förbrytelse i contracternas handhafvande, medan de sutet i styrcka att oförsynt dem kunna bryta.

Emot Cronan ligger således uppenbart bedrägeri dem till last, både vid subsidiernes indragande och växlarnas utgifvande. Dessa äro icke små saker; ty det rörer hela Banquens penningestock, och genom denne canalen har Cronan blifvit utblåttad. Intet straff kan derföre vara så stort, som icke hit vore lämpeligit: och de fattigas tårar böra icke förgäfves ropa hämd. Hiertat blöder, då man besinnar, huru dessa bråttsliga arbetat på sin egen olycka. Människo-kärleken frestar äfven till mildring och förskoning, då sådant nu tyckes stå uti ens fria makt; Hvartill Hr Comministern vore, för sin del, så mycket benägen, som någon annan; men då samvetet säger, att hemmavarande committenters rätt, Rikets säkerhet och ansvar inför Gud icke tillåta at lemna missgärningar och blodskulder ohämnade, kunde Hr Comministern icke, utan att söla sina händer och samvete, gå in i större mildring, än Preste och Bonde Ståndets deputerades betänkande, tillika med Hr Lector Kraftmans särskildte votum, innehåller.

Af de inkast Hr Comministern häremot förnummet göras, nämdes 1:mo att associerade, såsom Borgare och Handlande, icke kunna straffas, för det de sökt sin profit. Men här till svarades, att de dock, som borgare, aflagt en dyr Ed, att handla redeligen utan falskhet, svek och list. Skola borgare hafva frihet till sådant, så måste det icke eller vara andra förbudet. Men så vist, som det i allmänhet strider emot Guds och verldslig Lag, så vist äro borgare derföre bråttsliga.

2:o Säges, att de icke hafva brutet sig in i Banquen. Men så straffas de ock icke egenteligen derföre, utan för det de oförsvarligen handlat med Banquens penningar.

3:o Invändes, att de blifvit förledde af Regeringen, och genom lam upsigt. Men med större skäl torde kunna sägas, att de förledt Regeringen, och med · sin penninge styrka dödat lagarnas kraft.

4:o Anföres, att, när andre, som lika och kanske mera brutet, slippa onäpste, så är billigt, att icke vara hård emot desse. Härtill svarades, att det hvarken med Riksdagz manna plikt, eller Riksens Ständers värdighet sig passar, att accordera bort saker mot hvarandra, utan, då hvar sak handteras för sig, får hvar och en sin del, efter som han förtjenat.

5:o Föregifves vara farligit verkställa så svår exsecution. Hr Comministern trodde deremot, att ingen fara vore å färde, utan att Gud vore med Riksens Ständer uti rättvisa göromål, såsom det ifrån denna Riksdags början sig nogsamt visat. Dock som af echafaut-straffet här i Stockholm göres en casus prudentiæ[1]); ville Hr Comministern icke sätta sig emot, att endast namnet här slås upp; ehuru han icke eller befarade något deraf, att personen komme dit. Achan, then Israeliten, förtog sig allenast på något litet, som till spillo gifvit var; men dock vände Herrans vrede icke förr åter ifrån folket, än han vardt stenad. Är det fara att verkställa straff, hvarmed Ständer belagt bråttsliga, så måste icke hos dem vara högsta magten, utan hos dem, efter hvars pipa man måste sjunga, hos några Köpmän med sitt anhang, som smidt bojor för hela nationen.

Den mening Chydenius vältaligt och passioneradt förfäktade segrade äfven i hans stånd. Kierman och Lefebure dömdes bägge att stånda dubbel tjufsrätt, Kierman dessutom att på lifstid hållas i fängsligt förvar i fästning samt på vägen till fästningen (Marstrand) stå vid skampåle i alla städer, och Lefebure att för lifstiden mista burskap samt förbjudas att vistas i Stockholm eller annan stad där riksdag hålles; Claës Grill dömdes till två års fängelse samt J. Abr. Grill till böter. Bondeståndet skärpte ytterligare dessa straff.

[1]) Biskop Serenius hade framhållit att Kiermans ställande vid skampåle i Stockholm kunde föranleda oroligheter och den brottsliges lynchande; se Malmström, a. a., s. 318.

Borgareståndet dömde Kierman till förlust af ämbete och burskap, en månads fängelse vid vatten och bröd samt lifstidsfängelse på Marstrand, Lefebure till förlust af burskap och en månads fängelse vid vatten och bröd jämte förbud att vistas i Stockholm eller på annan riksdagsort, och bröderna Grill till böter, Claës Grill dessutom till tre års förlust af borgerlig näring. Adeln, som ursprungligen omfattat en mildare åsikt, förenade sig med borgareståndet för att undgå en sammanjämkning af de skiljaktiga besluten, den där kunnat blifva än hårdare för de brottslige. Ständernas dom utföll sålunda i öfverensstämmelse med borgareståndets mening.[1])

Man plägar skarpt klandra ständerna och det rådande partiet dels för domens drakoniska beskaffenhet, dels och framför allt för det godtyckliga förfarandet att afgöra målet genom ett ständerbeslut i stället för att hänvisa det till vanlig domstols behandling enligt laga former.[2]) Detta klander drabbar naturligtvis i hög grad äfven Chydenius, men är det berättigadt?

Utan tvifvel var domen öfver växelassocierade, och särskildt den dom Chydenius hade önskat, mycket sträng. Frågan gäller emellertid huruvida den var för sträng eller orättvis, och denna fråga synes oss icke kunna utan vidare besvaras jakande.

Det kan icke bestridas att de anklagade gjort sig skyldige ej blott till kontraktsbrott, för hvilket de af stora deputationen, och i sista hand af ständerna, dömts att stånda skadan (se ofvan, sid. 60), utan ock till bedrägligt förfarande. Huru det slags bedrägeri som växelassocierade låtit komma sig till last borde bestraffas, därom stadgade 1734 års lag lika litet som någon allmän straffbestämmelse för bedrägeribrott där förekom. Men af lagens tystnad följde ingalunda strafflöshet. Tvärtom fordrade andan i 1734 års lag, såsom ock särskilda där ingående straffbestämmelser för bedrägeribrott det utvisade, att domaren skulle fylla den lucka inför

[1]) Malmström, a. a., s. 317 ff.

[2]) Se t. ex. Malmström, a. a., s. 320 ff., och äfven prof. Stavenows framställning i *Sveriges historia intill tjugonde seklet*, bd 7, s. 310.

hvilken han i detta fall stod, med andra ord, döma ex analogia.[1]) Det var jämväl så ständerna fattade saken. De ansågo intet lagrum fullt tillämpligt, men höllo före att «rikets och bankens säkerhet och rätt» likväl kräfde straff.[2])

Huru beskaffadt detta straff borde vara, därom kunde vid sådant förhållande meningarna betydligt afvika. Prästerna, och med dem bönderna, funno beträffande Kierman och Lefebure en laganalogi uti 45 kap. 1 § M. B., som stadgade att «hvar som svikeliga drager under sig kronones ingäld stånde dubbel tjufsrätt». Detta innebar att, därest de brottslige ej orkade böta fyradubbelt tjufnadens värde, de då skulle plikta med kroppen, d. v. s. slita spö, i detta fall högsta antalet, 40 par. Enligt 5 kap. 5 § S. B. kunde emellertid detta straff förvandlas till fängelse vid vatten och bröd, om domaren pröfvade att den brottsliges «välfärd och heder genom annan kroppsplikt spilles». Borgarne dömde, såsom ofvan anförts, till högsta vatten- och brödstraff, en månad. Man måste därför anse deras, och förty äfven ständernas, dom i denna del grundad på samma tanke som prästernas och i hufvudsak äfven böndernas.[3]) Analogin mellan de associerades bedrägeri och det brott som i det åberopade lagrummet omtalas är måhända bristfällig, men någon annan tyckes ej hafva stått till buds, och straffet var efter den tidens rättsuppfattning, sådan den framträder i Missgärningsbalken, ej öfvermåttan strängt.

---

[1]) Jfr J. Forsman, *Föreläsningar öfver straffrättens allmänna lärer*, 2 uppl., ss. 458 o. 466. «En följd däraf att straffbuden i de äldre lagarna äro i afsaknad af en så allmän affattning, att resp. brott skulle kunna i alla sina företeelseformer subsumeras under desamma, är att domaren beträffande de fall som blifvit utom straffbuden, och angående hvilka lagstiftaren således icke uttalat sig, är tvungen att taga sin tillflykt till en vidt utsträckt användning af rätts- och laganalogin. Så har man äfven vid tillämpningen af 1734 års lag städse nödgats förfara».

[2]) *Riksdags-Tidningar*, n:o 75, bihang (innehållande ständernas skrifvelse till Kongl. Maj:t i detta mål).

[3]) Malmströms (a. a., s. 320, not) förvåning öfver att expeditionsdeputationen, redan förrän adeln förenat sig med borgareståndet, ansett tre stånd omfatta vatten- och brödstraffet beror synbarligen på att det ofvan åberopade stadgandet i Straffbalken undgått hans uppmärksamhet.

Beträffande Kierman tillkom ett annat brott. I sin egenskap af bankfullmäktig med rätta betraktad såsom ständernas syssloman, hade han enligt samtliga stånds åsikt gjort sig skyldig, utom till bedrägeri, jämväl till oredligt handhafvande af sitt sysslomannaskap. För denna förbrytelse stadgade 18 kap. 3 § H. B. ansvar «efter omständigheterna». Äfven här kunde således meningarna lätt dela sig om straffets art. De ofrälse stånden funno ett ex analogia tillämpligt lagrum i 16 kap. 4 § H. B., som stadgade att bedräglig gäldenär «skall ställas för en påla, på torg eller allmän tingstad, att skämmas två timmar, och därtill straffas med fängelse vid vatten och bröd eller arbete vid någon konungens fästning». Skamstraffet uteslöts af präster och borgare — på hvilka grunder i prästeståndet, finna vi af Chydenii tal —, men fästningsstraffet kvarstod. Rättvisligen kan den modererade tillämpningen af lagens straff för bedrägligt konkursförfarande på ett oredlighetsbrott sådant som Kiermans näppeligen klandras. Att straffen för Kiermans skilda brott helt enkelt adderades eller kumulerades, stod i öfverensstämmelse med den i 1734 års lag rådande principen.[1])

Man har funnit orättvisan i domen ligga särskildt däri att växelassocierades brott likställdes med tjufnad och deras personer behandlades såsom öfvertygade tjufvars.[2]) Men man har härvid förgätit att i 1734 års lag begreppet tjufnad var sväfvande och att enligt den tidens rättsåskådning tjufnadsbrottet omfattade äfven sådana förbrytelser som icke inneburo ett tillgrepp. En framstående finsk rättslärd säger på tal om den äldre rättens uppfattning af tjufnadsbrottet: «Då man talade om tjufnad, tänkte man sig visserligen ett verkligt tillgrepp, men det låg nära till hands att därunder subsumera eller att åtminstone därmed likställa andra ingrepp i annans eganderätt, hvilka så att säga med afseende å gärningens moraliska halt företedde sig lika med tjufnad. Det är ännu icke ovanligt att hos menige man höra personer benämnas tjufvar, som gjort sig skyldiga till något egendoms-

[1]) Jfr Forsman, a. a., s. 538 f.
[2]) Se Malmström, a. a., ss. 315 o. 321.

brott, alldeles oberoende af om detta verkligen varit sådant som lagen förstår med tjufnad eller ej. — — — Ännu i 1734 års lag har, såsom af det sagda framgår, denna begränsning af tjufnadsbrottet icke blifvit genomförd».[1]) När Chydenius talar om växelassocierades «tjufsbrott», så är detta således ej blott ursäktligt, utan äfven fullt förklarligt; man kan icke med fog lägga honom till last att hafva gjort sig till «verktyg för menighetsrättskipning».[2])

Mest hafva ständerna klandrats därför att de icke förvisade målet till behandling vid laga domstol, utan själfva «i sitt suveräna godtycke» upphäfde sig till domare; «genom ett beslut af den lagstiftande makten» bestämdes de anklagades straff, någon dom i egentlig mening fälldes icke.[3]) Äfven i denna punkt förlorar klandret en stor del af sitt berättigande, om saken ses rent historiskt. På den tid hvarom här är fråga gjordes nämligen ingen bestämd skillnad mellan lagstiftande och lagskipande makt, all makt låg hos ständerna. «Intet område fanns af den «lagskipande makten» eller riksstyrelsen», säger en utmärkt sakkännare, «som icke ständerna kunde tillegna sig, när de så funno för godt»,[4]) och ständernas öfverhöghet i fråga om rättskipningen var i lag (förordningen af $^{22}/_{11}$ 1738) uttryckligen erkänd.[5]) Det var först i den 1769 ifrågasatta akten om personlig säkerhet som uppfattningen om nödvändigheten af lagskipande maktens skiljande från den lagstiftande framträdde; ständerna borde aldrig mera döma i justitiesaker, yrkade man då, men under hela Frihetstiden förblef det likväl vid det gamla.[6])

Hvad Chydenius beträffar, så har han själf vid behandlingen af en annan sak vid denna riksdag gifvit uttryck

---

[1]) J. Forsman, *Föreläsningar öfver de särskilda brotten*, s. 183.

[2]) Malmström (a. a., s. 318) fäller detta uttryck om prästeståndet i allmänhet.

[3]) Se Malmström, a. a., s. 319 ff.

[4]) E. Hildebrand, *Svenska statsförfattningens historiska utveckling*, s. 445; jfr äfven Stavenow, *De politiska doktrinernas uppkomst under frihetstiden*, s. 14 ff.

[5]) Hildebrand, a. a., s. 450.

[6]) Malmström, a. a., d. 6, s. 144 f.; Hildebrand, a. a., s. 492 ff.

åt den under Frihetstiden gängse uppfattningen af ständernas förhållande till lagskipningen och därvid särskildt framhållit just det ifrågavarande fallet. Prästeståndets deputerade för granskning af riksdagsfullmakterna hade funnit justitiekanslern von Stockenströms ämbetsåtgärd beträffande aflämnandet af Skara stifts prästerskaps «postulater» till stiftets riksdagsmän oriktig och förtjänt af närmare undersökning i stora deputationens lagutskott.[1]) Några ståndsledamöter föreslogo åtal och undersökning inför vanlig domstol eller ock inför justitiedeputationen. Chydenius yttrade då att han «ville för sin del hafva förbehållet, att Riksdagsrättigheter, huru de ock må qvalificeras, icke underkastas någon Domstols bepröfvande; emedan de äro för dyrbara att icke af Riksens Ständer sjelfva på det ömaste handteras. Antingen något brått bör beifras, eller mått för framtiden tagas, är vanlig Domstol här otjenlig. Men Lag Utskottet kan med ett och samma omak säga både det ena och andra; och, ehuru det icke har någon Domsrätt, residerar dock den högste hos Riks. Ständer, hvilka i detta fall kunna förhålla sig lika som i växelassocierades bråttmål, der de sjelfva dömde uppå Justitiæ Deputationens utlåtande».[2])

Chydenius kan således ej förebrås för annat än att i denna fråga icke, såsom i så många andra, hafva varit före sin tid. Men denna förebråelse förtjänar han i full måtto, ty han hade hos sin läromästare Nordencrantz funnit uttalanden «om engelska lagskipningen, jämförd med våra lagar och deras handhafvande och missbruk därvid»,[3]) hvilka uttalanden bort öppna hans ögon för vådorna af en rättskipning, utöfvad på sidan om de egentliga domstolarna.

Vägledd af Montesquieu, varnade nämligen Nordencrantz, om ock ej lika tydligt som denne, för lagstiftande maktens «blandning» med lagskipande makten.[4]) Chydenius förstod icke att draga konsekvenserna af Nordencrantz' all-

---

[1]) Se närmare Malmström, a. a., s. 429.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{22}/_{2}$ 1766. — Yttrandet tidigare tryckt hos Bexell, a. a., s. 123.

[3]) *Pol. Skr.*, s. 427.

[4]) Se särskildt Nordencrantz' *Vördsamma Föreställning*, § 20, s. 311 ff.

männa resonemang och tillämpa det på växelassocierades sak. Hans rättskänsla ledde honom åt annat håll, han ville framför allt — likasom för öfrigt äfven Nordencrantz — se dessa penningmatadorer, som skändligt bedragit kronan och banken, dessa stora «tjufvar», drabbas af lagens stränghet utan hänsyn till deras personer och inflytande.

Det var af samma orsak Chydenius endast motvilligt fogade sig i den slutliga ackorduppgörelsen, enligt hvilken växelassocierades anhöriga eller ombud åtogo sig att under loppet af åren 1766—1768 betala till kronan och banken 40 t:r guld, utan afseende på kurs.[1]) Han fann uppgörelsen innebära obehöriga eftergifter från den af ständerna fastställda ersättningsskyldigheten för associerade, och med en, såsom det tyckes, oberättigad misstänksamhet spårade han i den ett verk af de en gång så mäktige växelherrarne och deras fränder. Protokollet bevarar Chydenii yttrande i följande form[2]):

H:r Comminist. Chydenius anförde att han i Stora Deputation icke hållet det vara värdigt för Riksens Ständer, att med de då sub reatu varande, och sedermera såsom bråtsliga dömda, Adsocierade ingå någon aversions handel; utan, som de sjelfve upgifvet tillgång för kronan till 52 T:r guld, sedan 70 T:r gulds privat gäld var afdragen, hade H:r Comministeren deraf skäligen kunnat sluta, att deras tillstånd icke vore så svagt, och i anseende dertill styrkt till auction på egendomarna och Öfver-Rättens tillförordnande, att lagl. skilja emellan kronan och de öfriga Creditorerna. Rätten sattes icke förr, än både Associerade och Creditorer blefvo upmärksamme, och lade alle möjeliga hinder i vägen för utfärdande af proclama. Men då Rätten började förfara allvarsamt, och icke ville låta sig derifrån afhålla, ja icke en gång på Herr Landtmarskalkens anmodan kunnat finna sig att med detta proclama hafva anstånd, har i Riksens Ständers namn förbud deremot ankommet, utan att Herr Comministeren viste, hvad vägar sådant gådt. När saken fördenskuld kommet i sådan

[1]) Se Malmström, a. a., s. 323.
[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{11}/_{3}$ 1766.

ställning, som den nu är, och Rikets trängande behof icke medgifver något mera upskåf, förklarade Herr Comministeren sig nögd med Secreta Utskåttets tilstyrkande, ehuru inga anstalter finnas vara gjorde, att andre kunnat få tillfälle göra tillbud som torde blifvit fördelagtigare än detta, och det såleds blifvet besannadt, att emot en stor magt ingen rättvisa gäller.

Till småaktigheter lät Chydenius i sin ifver att tillvarataga det allmännas rätt sig likväl icke förledas. Då några ståndsledamöter påyrkade uppteendet för ständerna af de skuldsedlar på grund af hvilka ackordsumman skulle erläggas till kronan och banken, och hvilka sekreta utskottet redan granskat, uppträdde Chydenius och sade sig icke veta «något ändamål af sedlarnes upfordrande, emedan man skäl. kan supponera, att ingen om deras innehåll och beskaffenhet bör vara okunnig».[1])

Huru oblidkelig Chydenius emellertid var i självfva saken, framgår äfven af hans hållning i ståndet beträffande Königs m. fl:s växelkontor. Han bemötte först det af hatten, Linköpingsbiskopen Filenius framkastade påståendet, att «en särskild deputation» vid senaste riksdag «granskat dessa vexel-saker». Efter hvad honom blifvit berättadt, hade «endast en växel-beredning sutet, uppå Hr Commerce-Rådet Nordencrantz project, som underrättadt Plena om växelärendens rätta beskaffenhet i allmänhet, utan att gå i detail om adsocierade och deras Contoir. Och ehuru denna beredningen sedermera, med förstärkning af Secreta Utskåttets Ledamöter, förvandlades till en deputation, lärer dock intet arbete ifrån densamma finnas hos Riks. Ständer afgjordt, utan altsammans berott uppå Secreta Utskåttets åtgärd».[2]) Därefter framhöll Chydenius «ståndets skyldighet att i detta mål rätta sig efter allmänna lagen», hvilken skyldighet han fann «vara tydelig, så länge Ständer affectera att i allo måtto

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{14}/_{3}$ 1766.

[2]) Chydenii invändning var väl formellt riktig — den särskilda deputationen hade icke gjort annat än han uppgaf —, men Filenius hade tydligen åsyftat sekreta utskottets uppgörelse med det königska växelkontoret 1761 och delegarnes däri då erhållna decharge (se Malmström, a. a., ss. 65 o. 329).

vara lagbundne». När senare under diskussionen biskop Serenius upphof sin dundrande stämma — associerades förklaringar vore «uppfylde med kånstlade räkningar på snöda grunder och så mycket köpmans sophisterie att, om möjeligt vore, de måtte föra Riksens Ständer bakom ljuset»; «sådan oerhörd dristighet af bråttsliga undersåtare borde väl på intet mindre sätt beifras än deras medarbetare på allmänna fördärfvet rättvisligen förfaret», sade Serenius, — då var Chydenius en af de 28 ledamöter af ståndet hvilka uppstego och instämde i biskopens anförande.[1]) Han vidhöll således, trots alla vägande motskäl, sin ståndpunkt vid sakens behandling i stora deputationen (se ofvan, sid. 68 f.).

Räfster och indragningar karakteriserade, såsom vi redan i början af detta kapitel antydt, ständernas eller det härskande riksdagspartiets verksamhet. Ständernas kontor, manufakturkontoret och saltkontoret slopades, tullarrendesocieteten samt handels- och ekonomiekommissionen likaså, järnkontoret var nära att undergå samma öde, men omorganiserades i stället fullständigt, kungsgårdsarrenden, öfverflödiga tjänster, pensioner, understöd och lån m. m. indrogos. Vi ega icke vittnesbörd om Chydenii ståndpunkt i alla dessa frågor, men af hvad vi känna äro vi berättigade att draga slutsatsen att han, äfven när han teg, tillhörde dem som af fullt hjärta gillade räfsterna och reduktionerna. Några yttranden af Chydenius i dessa angelägenheter skola kasta tillräckligt ljus öfver hans hållning.

Strax i början af ständermötet meddelade sekreta utskottet att det indragit bankens ombudsmannasysslor «samt ansett att som en oryggelig lag må varda fastställdt det banken, hvarken nu eller framdeles, besväras med dylika utgifter, under hvad namn de vara må» [2]). I prästeståndet föreslogs vid ärendets föredragning att ombudsmannaarfvoden, uppburna sedan den 19 juni 1762, då ståndet under senaste riksdag beslutit sysslornas indragning, skulle återbäras till

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{8}/_{2}$ 1766. — Serenius anhöll samtidigt om tillstånd att trycka sitt tal; detta beviljades $^{15}/_{2}$ 1766.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 12; jfr äfven Malmström, a. a., s. 279.

banken, dock så att änkor och barn icke därmed graverades. Chydenius var strax färdig att understöda yrkandet; han förklarade att han «ansåg detta såsom det första steget at vinna nationens förtroende, hvilket i stället borde blifva mera tvifvelaktigt, om Ständer icke på detta sättet visade sig nogräknade om det allmänna».[1])

Ej långt därefter förklarade sekreta utskottet en af bankens debitorer, handelsmannen i Göteborg Peter Bagge, skyldig att genast återbetala ett lån å 300,000 daler kmt, som han 1761 på vissa villkor erhållit ur banken.[2]) Chydenius var ej nöjd härmed, utan biträdde, då saken föredrogs i ståndet, ett yrkande af biskop Serenius, att Bagge dessutom skulle af bankofiskalen åtalas i Svea hofrätt för det missbruk han gjort af bankodeputationens förtroende.[3])

I fråga om de understöd och lån som beviljats ur manufakturfonden åt privata företag eller personer förfäktade Chydenius likaså, om meningsskiljaktighet förelåg, den strängare åsikten. Redan då handels- och manufakturdeputationens instruktion dryftades, föreslog han ett tillägg till bestämmelserna (§ 5) rörande lånen ur nämnda fond, gående ut därpå att ingen prolongation finge beviljas, därest den tid öfverskredes inom hvilken det med lån understödda företaget förklarades böra vara i gång, — ett tillägg som antogs af ståndet[4]) och äfven inflöt i instruktionen.[5]) Ett par yttranden skola visa huru han i enskilda fall, som kommo inför ståndets pröfning, tillämpade sina grundsatser i fråga om manufakturfondens användning.

En fabrikant Schenbom hade erhållit ett lån för sin fabriksrörelse. I en reservation till handels- och manufakturdeputationens betänkande i saken föreslogs att lånet skulle omedelbart återbetalas, emedan det icke användts i enlighet med de härför öfverenskomna villkoren, utan fabriken blifvit pantsatt i banken. Chydenius anslöt sig till denna reserva-

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{18}/_{2}$ 1765.
[2]) Se härom *Riksdags-Tidningar*, s. 106.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{9}/_{3}$ 1765.
[4]) *Prästeståndets prot.* för $^{5}/_{2}$ 1765.
[5]) *Riksdags-Tidningar*, s. 14.

tion, ehuru däremot framhölls att Schenbom, om han tvunges att genast återbetala lånet, skulle ruineras. «Som penningar blifvit gifne under förbehåll att fabriquen dermed skulle hållas i stånd», yttrade Chydenius, «men detta vilkor, å Schenboms sida, icke blifvit upfyldt; så är publicum icke vidare förbundet att hålla penningarna Schenbom till handa, när det sjelft så väl behöfver dem». Denna åsikt segrade också. Då beslutet en vecka senare justerades, yrkade några ståndsledamöter på dess upphäfvande. Chydenius hörde till dem som bestämdt motsatte sig detta. Han «ville icke eller medgifva någonslags ändring hafva rum, utan unanimitet. Beslutet må derföre stå; men skälen likafullt i sin styrka inkomma». Det gick äfven sålunda; men något senare ändrade ståndet dock beslutet därhän att Schenbom inom nio år skulle återbetala lånet till manufakturkontoret. Chydenius tyckes ha fått finna sig i denna nödvändiga skonsamhet; åtminstone uppträdde han nu icke emot ändringen.[1]) — En annan gång, då fråga var om återbetalning af öfverstelöjtnanten Carl Rappes på vissa villkor erhållna understöd för ett spinneri,[2]) yttrade Chydenius: «att längre skjuta upp denna liquidation, blifver för publicum äfventyrligt; lönar sig icke detta spinneri, så är bäst att låta det i tid gå under».[3])

Rigorositeten beträffande hushållningen med allmänna medel ledde honom åtminstone i ett dylikt fall bestämdt för långt. Kanslisten i inrikes-civil-expeditionen Joh. Elers — för öfrigt känd som produktiv, ehuru föga lyckad vitterlekare — hade 1757 af kanslikollegium anmodats att göra utdrag ur alla städers i riket privilegier i syfte att åstadkomma en kort beskrifning öfver städerna i industriellt och kommersiellt afseende. Handels- och ekonomie-kommissionen, på hvars åstundan arbetet påbörjats, hade tilldelat Elers arfvode ur manufakturfonden för åren 1758 och 1759; men för åren 1760—64, under hvilka han fortsatt sitt arbete, hade Elers intet fått.[4]) Elers anhöll nu om utbekommande af arfvode

[1]) *Prästeståndets prot.* för 8/3 o. 15/3 1766.
[2]) Se härom *Riksdags-Tidningar*, s. 586.
[3]) *Prästeståndets prot.* för 19/4 1766.
[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 484.

för dessa år, och hans anhållan tillstyrktes af handels- och manufakturdeputationen. Men Chydenius var af annan mening, när saken föredrogs i ståndet. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «ville äfven taga den mening utur betänkandet, att Ellers blifvit, på Handels- och Oeconom. Commissions åstundan, af Kongl. Cancellie-Collegio anbefald att lägga hand vid arbetet; då likvist samma Collegio ej var tillständigt att disponera en enda penning af manufact. fonden till Ellers' belönande, hvilket, ifrån hvilkendera staten det ock hälst tagas må, kan intet nekas, att någon del af Rikets pengar dertill blifvit använde: efter Hr Comministerns tanka var detta arbete eljes af det slag, som icke synes förtjena dylikt prémium, emedan det, utan synnerl. möda och snille, kan författas medels samling af alla Städers egande resolutioner och privilegier». — Ståndet beslöt att den af deputationen föreslagna summan skulle beviljas, men utbetalas af handels- och ekonomiekommissionen, icke ur manufakturfonden.[1]) Detta obilliga beslut blef dock icke ständernas.[2])

Handels- och ekonomie-kommissionen, som 1756 tillsatts af ständerna, hade haft till uppgift «att utarbeta en efter rikets omständigheter lämpelig handels- och hushållssystem».[3]) Den var en af dessa öfverflödiga och kostsamma inrättningar som tillkommit dels till följd af den då för tiden allmänna tron på det ekonomiska lifvets behändiga förbättrande genom «lämpliga» reglementen, dels till följd af hattstyrelsens böjelse att på det allmännas bekostnad belöna förtjänte partimän. Då nu kommissionens indragning föreslogs och frågan därom behandlades i ståndet, hvarvid äfven återbärningsskyldighet för kommissionens aflönade ordförande och sekreterare påyrkades, uppträdde Chydenius med ett kort, men betecknande andragande. Han «trodde at denna Commission, icke mindre än andre dylika konstlade tillställningar, i stället för att uphjelpa, skadat den allmänna hushållningen, hvilken, ju simplare den skjötes, desto lyckligare

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^8/_8$ 1766.
[2]) Se *Riksdags-Tidningar*, s. 484.
[3]) *Riksdags-Tidningar*, s. 296.

främjas. För öfrigt må saken här tala», tillade han, «och mannamån undvikas».[1]) I denna enda sak, en af de vid riksdagen tidigast afgjorda — betalningen af lönerna upphörde redan från och med mars 1765, hvarefter kommissionen indrogs —,[2]) delade Chydenius således icke den radikalaste fraktionens mening, ehuru han skarpare än någon annan fördömde de idéer som legat till grund för kommissionens inrättande.

Likasom Chydenius i detta sammanhang passade på att rikta ett hugg emot hela den rådande ekonomiska politiken, så begagnade han frågan om tullarrendesocieteten [3]) till att uttala sin förkastelsedom öfver den föregående tidens hushållning med rikets medel i allmänhet. Detta märkliga uttalande har i protokollet följande lydelse: [4])

Hr Comministern Chydenius fästade sig först vid oriktigheten af det begrep, som af en del vill göras af fides publica. Det påstås, att Riket skal hålla den obrottslig emot privata; men omtalas icke, huru desse hålla den emot Riket, der likväl troheten mot Riket är en skyldighet, som först och främst undersåtare åligger, hvilka icke längre böra njuta contracter med Riket till godo, än de sina förbindelser upfylla. Ett annat begrep om fides publica kunde icke försvaras, ehuru det nogsamt framlyser uti de klagomål, som denna Riksdag hörts, att fides publica blifvit læderad, då de icke till sin förmån fått den samma åtnjuta, som den, å sin sida, först brutet. Hr Comministern gjorde sedermera reflexion uppå, hvad Rikets säkerhet, vid detta tillfället, af Riksens Ständer kräfver. När, uti en fri Stat, medborgare få sätta sig till sammans, att inom sig samla myndighet och penninge styrka; så utgöra de med tiden en öfvermagt, under hvilken alla andra oförmärkt blifva trälar, missnöijen mot Regeringen blifva oundvikliga, och friheten råkar i våda. Hr Comministern

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{24}/_{4}$ 1765.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 297.

[3]) Se härom Malmström, a. a., s. 328 f., och Fryxell, *Berättelser ur svenska historien*, d. 41, s. 82 ff.

[4]) *Prästeståndets prot.* för $^{21}/_{8}$ 1765. — I sammandragen form anföres yttrandet af Palmén, a. a., s. LVIII.

ville icke säga, att, genom Tull Societeten, sådant nu verkeligen vore skedt: men som äfven detta Riket, under framflutna tider, haft mycken känning af en dylik hos några Medborgare samlad styrka och öfvermagt; så fordrade försigtigheten, att i tid taga sådana mått, hvarigenom en sådan styrka skingras, och dess påfölgder förekommas, ehvarest den ock må finnas. Derigenom toges Rikets frihet rätteligen under armarne: och, då Nationen beklageligen blifvit nog fallen för corruption, vore det så värdigt som nödigt för Riksens Ständer, att i mögeligaste måtto hämma utvägar och ståppa ådrorna dertill. Hos allmänheten fattades icke kärlek för Fäderneslandet, och villighet, at genom utlagor bidraga till dess upprätthållande. Men då det öfver alt hunnet blifva bekant, att någre privati komma åt, att göra sig mägtige af hvad till Kronan sammanskjutes, är icke underligit, om beredvilligheten hos undersåtare aftager att contribuera, och det blifver i synnerhet svårt för Läroämbetet, att öfvertyga sina åhörare, det de böra efterkomma Öfverhetens Förordningar, i denna delen, såsom Guds bud, när missbruket deraf ligger för hvars mans ögon.

Yttrandet aflägsnar sig, såsom vi se, betydligt från det egentliga ämnet. Det är en straffpredikan öfver enskildes böjelse att vilja rikta sig på det allmännas bekostnad. Då man vet att dagen förut, den 20 september 1765, sekreta utskottet hade godkänt bankodeputationens berättelse rörande orsakerna till förvirringen i penningeväsendet,[1]) så är man benägen att antaga de däri gjorda afslöjandena lika mycket som tullarrendesocietetens förfarande hafva framkallat Chydenii vredgade ord.

Ständerna beslöto att tullarnas förpaktande åt societeten med 1765 års utgång skulle upphöra; de förbehöllo sig tillika att senare inkomma med utlåtande huru tullarna framdeles borde förvaltas.[2]) Ej långt därefter förelåg tulldeputationens betänkande rörande sistnämnda fråga till behandling i stånden. Deputationen föreslog att tullverket skulle förvaltas för kronans egen räkning genom en af ständerna till-

---

[1]) Malmström, a. a., s. 313 f..

[2]) Ständernas skrifvelse af $^{27}/_{9}$ 1765 i *Riksdags-Tidningar*, s. 232 ff.

satt generaltulldirektion, bestående af ordförande och fyra ledamöter. I prästeståndet framställdes under diskussionen yrkanden på rörliga direktionsämbeten och minskning af ämbetenas antal. Chydenius, som redan i sin skrift om folkutflyttningen principiellt uttalat sig i samma riktning,[1]) understödde detta yrkande. «Tullverket», yttrade han, «kan rätt så väl, om icke bättre, skötas af tre, än af 5 eller flere. Äro ledamöterne månge, så är den ena eller andra i vägen: göromålen studsa, ock ansvar för felsteg ledes ifrån den ena på den andra, utan att kunna stadna på någon viss; hvarföre erfarenheten visar att, der en står allena i alt ansvar, går mycket bättre till. Men att Directions-Ämbeten blifva ambulatoriska», heter det vidare i protokollet, «gillade Hr Comministern, på det innehafvarne må betagas tillfälle att göra sig allt för mägtiga». Denna uppfattning var för radikal; den segrade icke, men den minoritet som uppbar den i prästeståndet var dock betydlig.[2])

Tullarrendesocietetens efter senaste riksdag erhållna afskrifningar på arrendesumman granskades särskildt för sig af tulldeputationen. En föreslagen afskrifning för «bortmist tull på 50,000 t:r portugiser-salt till fiskerifonden» väckte emellertid, då betänkandet om de nya afskrifningarna föredrogs i ståndet, hos Chydenius «någon betänkelighet, i det utom detta qvantum salt», yttrade han, «mycket mera för Fiskeriernas skull inkommet, hvaraf Tull-Societeten haft förmån, och tyckes den således icke vara berättigad till sådan afskrifning». Flere understödde Chydenius, och afskrifningen afslogs af ståndet,[3]) men blef dock af ständerna beviljad.[4])

Det är bekant att i fråga om järnkontoret Chydenius hörde till dem som yrkade på dess slopande. Det memorial han vid föredragningen af sekreta utskottets protokollsutdrag rörande järnkontoret inlämnade till prästeståndet, och

[1]) Se §§ 27 och 31 (*Pol. Skr.*, ss. 35 o. 41 f.).

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{26}/_{10}$ 1765.

[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{30}/_{6}$ 1766. — Detta yttrande är Chydenii sista före uteslutningen ur ståndet.

[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 575.

hvilket på hans begäran meddelades de öfriga stånden, har redan tidigare publicerats.[1]) Kändt är jämväl att Chydenii radikala åsikter i saken denna gång delades af borgare- och bondestånden, men att han icke lyckades öfvertyga sitt eget stånd, ej heller adeln, om riktigheten af den föreslagna indragningen. Ett par af Chydenii ståndsbröder uttalade sig visserligen sympatiskt angående hans memorial; sålunda sade sig Kröger där finna «många beaktansvärda considerationer, och sådana som anstå en medborgare», och Kraftman — Chydenii kanske trognaste meningsfrände — ansåg ett järnkontor i grund och botten öfverflödigt. Men ståndet beslöt dock enhälligt, uppges det i protokollet, att bibehålla järnkontorsfonden såsom sådan.[2])

Huru otillfredsställande denna utgång än må hafva synts Chydenius, ansåg han sig dock ej böra afhålla sig från detaljdiskussionen rörande järnkontorets blifvande organisation. Tvärtom deltog han ifrigt i den, ja, ifrigare än någon annan ståndsledamot.

Sekreta utskottet hade i § 1 af det nya reglementet för järnkontoret föreslagit bibehållandet af den föga sakenliga bestämningen att afgifterna för järnet, med hvilka kontoret upprätthölls, erlades af köparne, icke af säljarne eller brukspatronerna. Häremot uppträdde flere talare, som yrkade på ändring därhän att säljarne skulle åläggas betala afgifterna.

En egen ståndpunkt intog Chydenius. Han yrkade nämligen på att hvarken säljare eller köpare skulle vara nödsakad att betala afgiften. Han «refererade sig härvid», heter det i protokollet, «på sitt till Ståndet för detta ingifna Memorial, och berättade tillika, att med första Järn-Contoirs inrättningen så tillgeck, att de Brukspatroner, som behagade och för sig funno nödigt att göra en slik inrättning, förenade sig derom, då väl en ganska stor del af dem åtogo sig afgiften; men då en allmän enighet och öfverenskommelse eij stod att vinna; blef sedermera denna afgift köpare ålagd

---

[1]) Palmén, a. a., s. LXXV ff.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{28}/_{3}$ 1766.

att utbetala; men, efter Hr Comminist. tanka, bör eller kan hvarken köpare eller säljare detta onus såsom en skyldighet åläggas. Intet köpare; ty de, som vilja nyttja inrättningen, böra allena contribuera till dess upprätthållande: och således skulle väl denna skyldigheten endast angå Säljarne eller Brukspatronerna. Men skola de till en sådan pålaga förbindas, bör förordnandet derom komma från Riks. Ständer, hvilka, i sådan händelse, icke annorleds kunna än derföre fordra redo, och ställa det under sin egen vård och inseende. Men som allaredan i Högvörd. Ståndet blifvet afgjordt, att fondens förvaltande skulle stå under en privat direction, så lärer Ståndet eij eller med Lag kunna förbinda och tvinga samteliga Brukspatronerna att vidkännas en sådan afgift: så mycket mindre, som flere af dem, genom god och försigtig hushållning, bringat sig i tillstånd, att sig med förlager sjelfva förse: de öfrige, som, genom hvarjehanda orsaker, kunna betarfva hjelp och understöd, bör ej vara förment att sig sammansätta och förena om en Cassas inrättande, som då ifrån all publique redogörelse bör vara befriad». — Ståndet beslöt med 28 röster mot 21 att järnkontorsafgiften skulle erläggas af säljaren med en daler kmt för hvarje skeppund järn.[1]) Äfven ständerbeslutet utföll i samma riktning.[2])

Följande dag kom Chydenii förslag om afgiftens frivillighet under afgörande. Trots att det totalt skulle förändrat järnkontorets karaktär och väsentligen minskat dess betydelse, försökte han dock genomdrifva det; han «erindrade ännu att, sedan det blifvit fastställdt, det säljare skola betala dalers afgiften, bör dock sådant icke såsom tvång någon åläggas, utan sammansättningen lemnas fri, icke annorleds än Brandstods- samt Enke- och pupill-cassorna; då den som intet contribuerar icke el. bör få något understöd hvarken af gamla eller nya fonden». Förslaget vann icke ståndets bifall; det förkastades med 25 röster mot 19.[3])

[1]) *Prästeståndets prot.* för 9/4 1766.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 740.
[3]) *Prästeståndets prot.* för 10/4 1766.

Vid behandlingen af § 2 i järnkontorets reglemente gjorde Chydenius ett angrepp mot den föreslagna bestämningen att fortfarande endast bruksidkare skulle handhafva skötseln af kontorets angelägenheter. «Controllen, som i detta projectet finnes», yttrade han, «är endast sådan som Brukspatroner kunna hafva på hvarandra, men icke sådan som fordras i afseende på statens säkerhet; hvarföre, och då någon collision icke existerar imellan statens och Brukens interesse, det icke annat är att vänta än att de alla gemensamt skola soutenera det förra emot det sednare». Efter denna ironiska vändning fortsatte han sålunda: «Och hvad cassans styrka beträffar, som nu icke blifvet föreskrifven, lärer den äfven så litet i framtiden kunna regleras, sedan den kommit till någon stadga, emedan just en sådan styrka då kan så employeras, att den tråtsar all efterfrågan. Hr Comminist.», heter det i protokollet, «ville fördenskuld icke hafva någon del i det beslut, att cassan endast skall disponeras af Bruksidkare, emedan andre näringar dervid kunna lida och revisionen då svårl. kan af andra än Bruksidkare besörjas». — Under diskussionens fortgång föreslog Haartman att halfva direktionen skulle tillsättas af kammarkollegium och turvis ombytas. Detta förslag understöddes af bl. a. Chydenius. — Ståndet beslöt att bifalla sekreta utskottets förslag beträffande § 2 i reglementet med det tillägg att i direktionen, utom fyra bruksegare, äfven två andra skicklige män, utsedda af kammarkollegium och statskontoret, skulle hafva plats.[1]) Ständerbeslutet utföll lika.[2])

Med lifligt intresse fortfor Chydenius att deltaga i diskussionen. Vid behandlingen af § 4 i förslaget till reglemente föreslog han att kontoret skulle förbjudas att «sätta in sina Capitaler i Banquen och derå göra passiva lån, på det icke Banquen, som nu sjelf icke får låna ut, må stadna i förlust genom interessens utbetalande». Äfven i denna punkt vann Chydenius ståndets bifall,[1]) och ständernas beslut fattades i öfverensstämmelse härmed.[2])

[1]) *Prästeståndets prot.* för 10/4 1766.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 741.

I § 5 af reglementet bestämde ståndet på Chydenii hemställan, «om icke en viss procent bör utsättas till interesse för de Bruksidkare, som behöfva i Järn-Contoiret göra lån», en räntesats af 4 %,[1]) hvilken också blef af ständerna antagen.[2]) — Chydenius hemställde under diskussionen om samma paragraf jämväl, «om icke all Järnhandel ovillkorl. borde Contoiret förbjudas», men detta radikala förslag vann icke understöd.[1])

Beträffande § 7 i förslaget till reglemente (§ 6 i det stadfästade reglementet) yttrade Chydenius att han «fann onödigt att stadga någon lag ang:de lån, såsom hvilket naturl.vis står i hvars och ens behag; men att 1/4 af fonden användes till järnförädlingen vore alldeles billigt». Detta yttrande tyckes likväl icke ha haft någon verkan.[1])

Större framgång hade Chydenius med några ändringsförslag till § 8 (resp. § 7). Sekreta utskottet hade föreslagit att järnkontorets direktion skulle vara redovisningsskyldig för ständernas deputerade. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «gillade att Järn. Contoirs Direction bör inför Riks. Ständers Deputerade visa redo för sin förvaltning; men förbehöll att dessa ock må till Riks. Ständers plena upgifva huru de samma förvaltning befunnet».[3]) Detta tillägg inflöt också i reglementet.[4]) — Kraftman erinrade i sammanhang härmed om att, innan ständerna åtskildes, räkning borde dem föreläggas öfver kassans tillstånd i gamla järnkontoret. Chydenius understödde denna erinran såsom «mycket nödig».[3]) Detta blef äfven ständernas beslut.[4]) — Å andra sidan lyckades Chydenius icke genomdrifva sin mening i en tredje punkt af denna paragraf. Prosten Wijkman hade anmärkt att den där uttalade försäkran åt bruksegarne om järnkontorets bibehållande allt framgent vore «för vidsträckt». Chydenius förenade sig med Wijkman, «emedan alla hushållsförfattningar i ett samhälle äro efter omständigheterna

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för 10/4 1766.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 741.
[3]) *Prästeståndets prot.* för 16/4 1766.
[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 742.

föränderliga; hvarföre denna inrättning icke bör på längre tid bekräftas än den för Bruksdriften finnes nyttig och gagnelig».[1])

Ej heller lyckades Chydenius vinna gehör för sitt beträffande § 9 i förslaget (resp. § 8 i reglementet) gjorda yrkande på att järnkontorskassan skulle fastställas till ett visst belopp. «Hr Comministern Chydenius», heter det i protokollet, «önskade att andre Rikets rörelser icke el. måtte förgätas. Det vore till ex. äfvenså nödigt att skaffa bröd och salt i landet som järn. Drages för mycket penningar till detta sidsta, så stadna de andre i brist af hvad som borde dem lätta och hjelpa. Hr Comministeren kunde väl icke så noga veta hela Rikets rörelse-capital, men trodde sig med någorlunda trygghet kunna säga, att 20 T:r guld vore deraf $^1/_{20}$. Mera kunde visserl. icke till Bruksrörelsen bestås. Och som Hr Comministeren äfven hördt Hr Landtmarskalken önska, att Contoirets behållning måtte af Riksens Ständer uppfordras; biföll han Hr Bisk. Serenii resolutions-project,[2]) allenast att den nämde summan för framtiden äfven utsättes».[1])

Då borgare- och bondestånden, hvilka såsom nämndt ursprungligen varit för järnkontorets afskaffande, i frågans senare stadium antogo så omfattande ändringar i kontorets organisation som möjligt, låg afgörandet i prästeståndets händer. Af redogörelsen för Chydenii många yttranden i frågan framgår att han öfver hufvud icke haft inflytande på den slutliga gestaltningen af järnkontorets nya reglemente, hvars bestämningar i flere viktiga punkter, t. ex. den om dalerafgiftens erläggande af järnets säljare, bibehållits ända in i våra dagar. Äfven där Chydenius lyckades genom-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{16}/_4$ 1766.

[2]) Serenius hade föreslagit «att ett visst capital stadgas, som Contoirets cassa icke bör öfverskrida; till hvilken ända behållningen vid denna Riksdag bör uppgifvas och cassans gränts derefter fastställas». Serenius ändrade sedermera sitt resolutionsförslag därhän «att Järn Contoirets cassa vid hvarje Riksdag skall upgifvas, då Riks. Ständer vilja pröfva, om den vidare bör stiga». Med detta tillägg antogs paragrafen af ståndet; tillägget ingick äfven i det af ständerna fastställda reglementet (se *Riksdags-Tidningar*, s. 742).

drifva sina i allmänhet radikala förslag, såsom i fråga om direktionens sammansättning, blef segern icke långvarig, ty vid följande riksdag 1769 återgick man till det gamla.[1]) Men Chydenii uppträdande i saken, framkalladt uteslutande af föregående tids missförhållanden och lusten hos honom att på ett genomgripande sätt afhjälpa dem, är dock värdt stort erkännande af eftervärlden.

[1]) Malmström, a. a., d. 6, s. 161.

Kap. 5.

Riksdagen 1765—1766: Chydenius i prästeståndet (forts.). Frågor rörande befordringsväsendet samt kontrollen öfver ämbetsmännens verksamhet; — fallet Heurlin; — Chydenii ursprungliga tryckfrihetsmemorial; — riksdagsförhandlingarnas offentlighet; — ecklesiastika frågor; — biskop Benzelstiernas behandling; — riksdagsarbetets påskyndande; — bevillningen; — memorialet om elektors- och deputationsvalen.

———

Ämbets- och tjänstemännens ställning utgjorde under Frihetstidens senare skede föremål för liflig diskussion i publicistiken och vid riksdagarna. Särskildt var det tillsättandet af ämbetsmännen och de därmed sammanhängande grunderna för befordran i rikets tjänst som sysselsatte och upprörde sinnena.

Chydenius hade redan i skriften om folkutflyttningens orsaker uttalat sig i denna fråga. Han hade, i likhet med andra rättänkande samtida, klandrat det rådande befordringsväsendet och såsom dess förnämsta fel framhållit att «lärdom, erfarenhet och dygd» betydde mindre vid ämbetenas besättande än penningar, med hvilka nämligen «glopar» med lätthet kunde genom ackord köpa sig tjänster. Detta missförhållande ledde från ämbetsmäns och ämbetssökandes sida till tallösa klagomål hos ständerna öfver «préjudice», såsom det enligt tidens språkbruk hette, — klagomål hvilka öfvermåttan upptogo ständernas dyrbara tid. Chydenius erkände väl att ständerna bemödat sig att förbättra förhållandena och bringa ordning i befordringsväsendet, men gillade å andra sidan synbarligen icke det ryktbara tjänstebetänkandet

af 1756, som gjort «skicklighet» samt «bepröfvad erfarenhet och förtjänst» (R. F. 1720, § 40) liktydiga med anciennitet eller tjänsteår: dygden och begåfningen blefvo sålunda förbisedda och icke rättvist belönade.[1])

Äfven i en annan, under riksdagen utgifven skrift tog Chydenius befordringsväsendet till tals. Skriftens titel *Välment Svar, På en Välment Fråga: Om icke Förslag til ledige Präste-Syslor, lika som de Civile och Militariske Ämbeten, efter visse utstakade Reglor kunde och borde uprättas?* angifver hvilken sida af frågan han här behandlade. Men innan vi gå att i största korthet referera Chydenii tankar om det prästerliga befordringsväsendet, förtjänar omnämnas att denna skrift utkom anonymt och att Chydenii författarskap till densamma blifvit af hans senaste biograf bestridt i den mest kategoriska form.[2]) Då vi emellertid icke tveka att beteckna skriften såsom äkta, sker detta på följande grunder. Ej mindre än tre samtida uppgifter om Chydenii författarskap föreligga: 1:o Apelblads i hans bekanta, handskrifna *Anonymi et Pseudonymi Sueciæ*,[2]) 2:o Strickers i den handskrifna *Förteckning* vi jämväl tidigare (se sid. 36, not [2]) omnämnt,[3]) samt 3:o Oelreichs i listan öfver censurerade böcker för 1765,[4]) — denna sista ensam för sig tillräcklig att afgöra frågan. Skriftens innehåll talar icke heller emot Chydenii författarskap; tvärtom i allmänhet direkt för, äfven om ett och annat oväntadt uttalande möter. Språket är också Chydenii: saftigt och klart. Ett par detaljer i innehållet röja, oberoende af alla uppgifter om författarskapet, att skriften författats af en finne: det talas om den olika bekvämligheten för präster i församlingar med två språk och

[1]) Se §§ 19 och 30 i *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen* (*Pol. Skr.*, s. 26 f. o. 40 f.). — Vi säga «synbarligen», ty uttrycken äro — sannolikt för censurens skull — så dunkla att meningen med dem ej klart framträder.

[2]) Se Palmén, a. a., s. CCXI f. — Då prof. Palmén säger att skriften är «ytterst sällsynt» och tyckes ha sett den endast i Upsala, må här tilläggas att ett exemplar finnes äfven i H. U. B.

[3]) «Auctor en Chydenius».

[4]) «Af Mag:r Chydenius». — Enligt benäget meddelande af vicebibliotekarien dr L. Bygdén i bref af 17/10 1900. Oelreichs lista ms. i U. U. B.

sådana i församlingar med ett språk (s. 8); och professor Joh. Haartmans i Åbo disputationsmalörer (s. 15) äro författaren välbekanta. Det varma försvaret för att äfven kapellaner, adjunkter, kolleger m. fl. af «den lägsta graden» skola utnämnas efter samma grunder som det högre prästerskapet och icke godtyckligt (s. 5 ff.) synes för öfrigt utvisa att författaren tillhör denna kategori af präster.

Chydenius ansluter sig i sin broskyr till den uppfattning författaren till den *Välmenta Frågan* (enligt Apelblad d. v. professorn i Åbo Jacob Gadolin) uttalat, att nämligen vissa grunder jämväl för de prästerliga befordringarna borde antagas och följas. Han gillar dock ej de af denne författare framställda förslagen till befordringsgrunder: han opponerar sig mot dennes åsikt att de lägre prästtjänsterna skulle besättas utan iakttagande af några bestämda regler; han motsätter sig den föreslagna indelningen af pastoraten i tre klasser såsom omöjlig att rättvist genomföra och ledande till en dåraktig rangsjuka — «vore tjänstsökande», säger han, «därom öfvertygade att hvar förrättning eger väl i sig sitt värde, men hvarken tillägger eller afdrager något för den som henne förrättar, så tror jag att våra Riksdags-Tidningar ej vore, ad tædium usque, och med så otaliga klagomål öfver préjudicer uppfyllde; hvar och en arbetade då på att blifva hedrad för dygd och kunskap, mindre angelägen om en mager karaktär» —; han opponerar sig slutligen med stor ifver mot förslaget att den som med framgång presiderat för en teologisk disputation skulle få räkna dubbla tjänsteår, de där rättvisligen enligt hans åsikt «måste grunda sig antingen på dubbel nytta som man gjort det allmänna eller på dubbel möda man haft i anseende till andra i lika sysslor, som komma att jämföras med hvarandra», men icke på någonting så tillfälligt och betydelselöst som förmågan «att vara en käck disputator», hvilket endast bevisar «att en är snarfyndig, väl öfvad att munhuggas och har en snäll tunga, men ej att han eger grundelig lärdom».

Från polemiken öfvergår Chydenius till framställandet af positiva förslag. Han anmärker att förtjänst och skicklighet allmänt torde anses vara rätta grunderna för befordran, äfven

på det prästerliga området, men att all oreda inom befordringsväsendet uppstått däraf att dessa egenskaper ej närmare i lag bestämts och framför allt ej värderats i förhållande till hvarandra. Kompetensen anser Chydenius böra ådagaläggas: för akademiska och gymnasiitjänster genom disputationer, för öfriga tjänster genom afgiftsfria examina, på hvilka gillande eller ogillande betyg gifvas, «utan ringaste beröm eller limitation» — de gillande betygen af tvenne slag, det bättre medförande kompetens för pastorater, skollärartjänster och alla sysslor med dubbla meriter (pastoralexamen), de mindre goda medförande kompetens för öfriga prästtjänster (prästexamen). Graden af sökandes kompetens anser Chydenius icke kunna annorlunda mätas än genom att skickligheten eller lärdomen uttryckes på samma sätt som förtjänsten eller erfarenheten, m. a. o. i ett visst antal år. De tre som, sålunda beräknadt, hafva de flesta år böra uppföras på förslag till den sökta tjänsten, och om tjänst besättes utan förslag, bör den som räknar de flesta åren utan vidare erhålla tjänsten. Chydenius tror att genom en dylik anordning missförhållandena vid de prästerliga befordringarna skulle helt och hållet försvinna, därest ej församlingarnas val af präst gåfve anledning till nya oredor. Han anser det «nödvändigt för hvar rätt kristen att vara omtänkt på något annat lättare och enfaldigare väljningssätt, som vore i Guds ord mera grundadt, fritt från allt missbruk och ej skulle lända till så skamligt Guds namns försmädande, genom partier och egennyttiga afsikter, som det nu brukeliga». Åberopande Anders Rydelii auktoritet och vädjande jämväl till apostlarnes exempel, föreslår Chydenius att genom lottkastning mellan de tre på förslag uppförda må afgöras hvem den sökta tjänsten tillkommer. Församlingarna borde dock hafva rätt att från förslaget «utmönstra den de om något anstöteligt i lära och lefverne kunde lagligen öfvertyga». Chydenius bemöter i förväg tänkbara inkast mot den föreslagna lottningen; majoritetsval äro icke förnuftiga i motsats till lottens blinda val, «ty att pluraliteten är både till förstånd och vilja fördärfvad, vittnar både sundt förnuft och uppenbarelsen», medan enligt Skriftens

ord «lotten faller hvart Herren vill» och således ej «lämnar saken under en blind lycka».

Flere af Chydenii förslag äro sådana som senare, till stor del redan genom förordningen af den 21 augusti 1786, förverkligats. Hans underkännande af församlingarnas valrätt förefaller däremot i våra dagar reaktionärt. Men det kan icke nekas att i prästvalen med de dem åtföljande agitationerna och striderna ligger någonting för kyrkan främmande och för den religiösa känslan stötande. Under Frihetstiden var det för öfrigt icke ovanligt att prästernas politiska ståndpunkt mer än deras skicklighet och förtjänst inverkade på valets utgång, likasom på själfva utnämningen.[1] Sedt mot denna bakgrund, framstår det eljest så egendomliga förslaget om lottning som ett uttryck af idealism och af nitälskan för kyrkan; det strider heller icke, såsom man påstått,[2] mot Chydenii åsikter i allmänhet.

Riksdagsförhandlingarna, till hvilka vi nu återgå efter denna nödiga digression, innehålla icke många direkta upplysningar om Chydenii ställning till frågor rörande befordringsväsendet. Icke en enda gång har han gjort ett allmänt uttalande, och äfven i enskilda fall är det blott sällan han aktar nödigt att angifva sin ståndpunkt. Och dock framstodo missförhållandena på detta område bjärtare nu än någonsin förr; ej mindre än 600 klagomål öfver préjudice förelågo, orsakade förnämligast af närmast föregående riksdags (1760—62) egenmäktiga utnämningar och bindande rekommendationer till tjänster och tjänsteförslag. Chydenii tystnad beror väl hufvudsakligen därpå att man vid riksdagen i allt väsentligt var ense om missförhållandenas afhjälpande. Betänkandet «om våra goda lagars elaka verkställighet», hvari ständernas reformsträfvanden slutligen utmynnade, skulle helt säkert, äfven det, ha vunnit Chydenii tysta bifall, om han vid tiden för dess utkommande ännu hade varit riksdagsman.

Huru Chydenius i några enskilda befordringsärenden uppträdde, skall af det följande framgå.

---

[1]) N. Tengberg, *Om Frihetstiden*, s. 75 f.

[2]) Palmén, a. a., s. CCXII.

Kammar-ekonomie deputationen hade föreslagit att ständerna skulle yrka på skyndsammare befordran för skollärarne vid stora barnhuset i Stockholm, m. a. o. på förmåner utöfver de dubbla tjänsteår dessa lärare redan åtnjöto. Chydenius uppträdde häremot. «Som detta icke är något besvärs-, utan ett befordringsmål», sade han, «så blifva préjudicater häraf alltid farlige. Desse Præceptorer synas böra tåla paria fata med andra Scholæ-betjente; ty mera grund till meriter än dubbla tjensteårs beräknande kan icke utstakas». Betänkandet afslogs också med 28 röster mot 9,[1]) men i detta beslut stannade prästeståndet ensamt: ständerna beslöto «hos Kongl. Maj:t på thet ömaste anmäla thesse ålderstegne Scholæ-Betjentes tryckande omständigheter» och rekommenderade dem till snabbare befordran.[2])

Af klagomålen öfver préjudice var ett af de mest uppseendeväckande det som teologie professorn Gabriel Mathesius i Upsala anfört med anledning af att konsistorium hade uppfört teologie professorn Lars Hydrén i första rummet och Mathesius, ehuru äldre både som professor och som teologie professor, i andra rummet på förslaget till primarie teologie professionen och den därmed förenade domprostebefattningen i Upsala, hvilket förslag haft till följd att Hydrén också erhållit fullmakt på tjänsten. Det var ett af dessa fall i hvilka de verkliga bevekelsegrunderna till förslaget och utnämningen stodo att söka i de politiska partisynpunkterna, äfven om man intalade sig hafva skäl för sin åsikt eller åtminstone undvek skenet af andra motiv än de i lag och författning grundade. Åtskilliga stridsskrifter i detta befordringsärende sågo dagen, äfven de omsorgsfullt kringgående frågans karaktär af partifråga.[3])

En samtida (J. C. Stricker) har förmodat att Chydenius haft del i författandet af en af dessa broskyrer. «Gud vet», skrifver denne $^{12}/_{5}$ 1766, «hvem som hielper Mathesius skrifva.

---

[1]) *Prästståndets prot.* för $^{8}/_{3}$ 1766.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 490.

[3]) I Naumann'ska biblioteket i Kejserliga Senaten för Finland finnas dessa stridsskrifter; åtminstone en del af dem har enligt anteckning tillhört den ofvan omnämnde Stricker.

— — — Jag gissar at uppå gifven materia litis har Chydenius hulpit Mathesius sätta ihop detta; ty det är försmädligt».[1]) Ehuru föga sannolik, är denna gissning dock icke alldeles omöjlig. Chydenius förfäktade nämligen i prästeståndet Mathesii sak. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «kunde icke eller finna huru Professorer, som på sina Embets-rum sitta med rang, skola kunna utan eget förvållande till sina rum transponeras. Den relation, som de sins emellan hafva, bör visserl. icke turberas; och synes derföre hvad nu skedt icke på annat sätt kunna hjelpas, än att Doctor Mathesius får sitt förra säte igen med Dom Probste Fullmagt; men plikten må, efter Hr Biskop Serenii tanka, försvinna». — Med 27 röster mot 17 beslöt ståndet emellertid «det saken skulle blifva i det stånd den nu är».[2]) Men tre stånd gåfvo Mathesius rätt, och ständerna tillstyrkte förty att han «såsom upprättelse för det märkeliga lidande honom i thetta mål öfvergått» skulle erhålla domprostefullmakt af samma datum som Hydrén samt bibehållas vid det rum och företräde i konsistorium hans äldre fullmakt som professor gaf honom; därjämte dömdes de professorer som emot lag och förordningar uppfört Hydrén på första rummet att böta 50 daler smt hvar äfvensom att «undfå af Kongl. Maj:t en allvarlig åtvarning».[3])

Bland dem som vid riksdagen klagat öfver préjudice och begärt «upprättelse» var äfven statssekreteraren Nils von Oelreich, den bekante censor regius librorum. Han, den tidigare utgifvaren af hattarnes politiska kodex *En Ärlig Svensk,* hade nu blifvit en vän till mössorna och kunde därför med godt hopp om framgång andraga sina besvär: allt sedan 1753 hade han förbigåtts, men i synnerhet efter riksdagen 1760—62, då tvenne gånger hofkanslersämbeten stått lediga utan att han, som dock senare gången redan innehade upprättelsefullmakt jämte lön som statssekreterare och således ostridig «tur» efter lag, uppförts på förslag.[4])

---

[1]) I cirkulärkorrespondensen, hvarom närmare längre fram (kap. 7).

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{29}/_{3}$ 1766.

[3]) *Riksdags-Tidningar,* s. 488 f.

[4]) *Riksdags-Tidningar,* s. 543.

Chydenius tog sig i ståndet Oelreichs sak varmt an. Han såg i denne, som till tryckning godkänt hans landsman Peter Forskåls *Tankar om borgerliga friheten* och så ofta gett sitt imprimatur åt hans egna och hans lärofader Nordencrantz' skrifter, en befordrare af tryckfriheten. Enligt protokollet yttrade han sig på följande sätt: «Antingen hafver Stats Secreteraren Oelreich någon tour eller ingen. Har han tour, så måste den väl vara på något visst ställe, så att han icke allestädes och till alla ämbeten förklaras för incompetent sökande, innan han lagligen blifvit förvunnen till någon oskickelighet. Det lärer fördenskull tillhöra Ståndet att utvisa väg för honom, der han utan hinder kan söka befordran. Den upprättelse Fullmagt och Stats Secreterare Lön han sista Riksdag vunnet, kunde Hr Comministern icke förena med någon förbindelse för honom att lemna sysslan ifrån sig, hvilket vore detsamma som att derifrån licentieras. Och äfven som Hr Comministern, såsom ledamot i Stora Deputations tryckfrihets utskått, haft tillfälle att se, huru mycket denna Censor bidragit att upplysa Allmänheten i de delar som den till sitt egit bästa kunna bör, hvarvid han på egen risque stått på Nationens sida; så kunde ock Hr Comministern icke medgifva, att han på något sätt blifver ansedd för felaktigheter, när de honom icke lagligen blifvit bevista».[1]) — Ständerna gåfvo Oelreich hofkanslers fullmakt och löfte om första lediga presidentskap jämte tjänstfrihet, när han så åstundade.[2])

I syfte att göra omsättningen inom ämbetsmannakåren lifligare, föreslogs i ett betänkande af sekreta och justitie deputationerna att «gamla och orkeslösa» civile ämbetsmän, skulle beredas särskilda ekonomiska förmåner, främst den att efter vissa tjänsteår få afgå med hela lönen i pension. Redan vid 1755—56 års riksdag hade för militärens vidkommande likartade åtgärder beslutits genom inrättandet af arméns pensionskassa, i hvars reglemente (fastställdt $^{10}/_{1}$ 1757) bestämdes att officerare, underofficerare och militära tjänste-

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{2}/_{11}$ 1765.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 543.

män skulle efter 30 års tjänst, eller tidigare om de voro orkeslösa, erhålla fulla lönen i pension samt därutöfver en afträdes- eller ackordsumma af efterträdaren och öfriga som fingo befordran till följd af den vid afskedstagandet uppkomna ledigheten.[1]) Den allt annat än hugnesamma erfarenhet man hade om verkningarna af den sistnämnda inrättningen uppväckte hos mången riksdagsman betänkligheter rörande de föreslagna åtgärderna till de civila ämbetsmännens fromma.

Till de skeptiska hörde äfven Chydenius. Han erkände visserligen under diskussionen i prästeståndet att, «som Staten icke bör göra räkning på Embetsmäns personliga dygd, är väl möjeligt att de gamle snart försvinna, om de få taga med sig hela lönen, när de deremot torde något qvarhållas, om $^1/_3$ skall lemnas till efterträdaren». Men i likhet med flere andra ståndsledamöter ansåg Chydenius dock «att betydande svårigheter möta denna författning, härrörande i synnerhet af den lätta väg, som derigenom skulle banas för ynglingar att komma till Embeten, hvarvid redan genom adcorder och byten nog månge missbruk sig insmygt». Ståndet fattade den gången intet beslut i saken; det kunde icke «påfinna någon utväg att jämka de betänkligheter, som mot och med sig yppade».[2]) Men frågan upptogs åter och till slutlig behandling några månader senare. Chydenius uppträdde äfven då och framhöll att «ändamålet af en Författning väl kan vara ganska godt, ehuru medlen derföre icke alltid äro dugelige, såsom man kan se på 1756 års tjenstebetänkande och militairens pensions-cassa». Han förenade sig därför om det sedermera af ståndet äfven antagna resolutionsförslaget af Serenius: «att, ehuru önskeligt det vore att gamle och välförtjente Embetsmän på detta sättet hugnas kunde, så finner dock Ståndet betänkeligt att vidtaga någon ny författning, innan den oreda, hvari tjensterna vid senare Riksdagar råkat, kan någorlunda blifva rättad; önskande imedlertid att det vid 1756 års Riksdag tagna beslut

---

[1]) Modée, a. a., d. 6, s. 4466 ff.; Malmström, a. a., d. 4, s. 277.
[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{28}/_2$ 1766.

i detta mål kunde bringas till värkställighet».[1]) Frågan förföll också vid riksdagen, att döma af Riksdagstidningarnas tystnad.

Äfven sparsamhet i fråga om löner och arfvoden åt ämbetsmän påyrkade Chydenius i ett anmärkningsvärdt fall, där detta icke tycktes blifva iakttaget. Såsom vi redan veta genom skildringen af Chydenii deltagande i stora deputationens förhandlingar (se ofvan, sid. 66), föreslog denna deputation att för handläggandet af fordringsmålet mot växelassocierade en särskild domstol med hofrätts karaktär skulle tillsättas. Beträffande ledamöternas och betjäningens honorerande slutade deputationen med att föreslå — Chydenius måtte då icke ha närvarit — att ledamöterna skulle i två års tid från dagen för rättens första sammanträde uppbära arfvodeslön, utan afseende därpå att arbetena kunde tidigare slutföras, samt erhålla tillskottsarfvoden till dubbla beloppet af det författningsenliga, för den händelse att domstolen skulle sitta utöfver de två åren.[2]) Mot detta förslag framställdes i ståndet anmärkning, och Chydenius förenade sig härom. «Hr Comministern Chydenius», heter det i protokollet, «ville icke eller vidkännas tvänne omständigheter i denna expeditionen (1) att, ifall domstolen skulle behöfva sitta öfver 2:ne år, arvodeslönerna då skola beräknas till dubbelt emot hvad 1733 års reglemente utsätter, hvilket Hr Comministern icke annat fattat än att det skulle blifva enkelt föreslaget. (2) Att de projecterade arfvoden för de tu första åren skola fult ut betalas, om än arbetet skulle slutas, innan dessa åren lupit till ända. Hr Comministern trodde att, som de quartaliter böra utgå, så kunna de icke eller för längre tid beviljas än arbetet verkeligen påstår». — Ståndet godkände dock deputationens förslag med 31 röster mot 19, som voro af Chydenii åsikt.[3]) Den extraordinära domstolen sammanträdde första gången den 13 januari 1766,

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{11}/_{6}$ 1766.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 345.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{14}/_{12}$ 1765.

och redan den 21 april s. å. ingicks ackordet med växelassocierade, hvilket gjorde domstolen öfverflödig.[1])

Öfver ämbetsmännens förvaltning fanns på denna tid ofta skäl till klagomål, beroende icke minst på den slappa kontrollen från statsmaktens sida. Redan i 1756 års tjänstebetänkande sades i anledning däraf: «Ämbetsfel böra ej med åtvarningar kunna försonas, utan efter lagens stränghet därmed förfaras». Det i sammanhang med detta uttalande gifna löftet af ständerna att «särskildt i underdånighet sig däröfver utlåta» huru förfaras borde i dylika fall blef dock af en eller annan orsak icke infriadt.[2]) Byråkratin hade således på sätt och vis segrat, men man kunde likväl efter ständernas erkännande af missförhållandena fritt uttala sig om dem i publicistiken och påyrka förändringar. Chydenius hade också begagnat sig häraf i sin skrift om folkutflyttningens orsaker för att fordra en noggrannare kontroll öfver ämbetsmännens verksamhet samt deras ställande under åtal och bestraffande oftare än dittills varit fallet.[3]) Äfven vid riksdagen blef han i tillfälle att i ett typiskt fall af vårdslös ämbetsförvaltning och brist på fiskalisk tillsyn häfda sina stränga åsikter.

Lagmannen Carl Engelbrecht Grevesmöhlen hade icke på tjugu år aflämnat domböcker från sin domsaga och för öfrigt i en honom affordrad förklaring till ständerna brukat «oanständig skrifart». Justitiedeputationen hade i sitt med anledning häraf afgifna betänkande föreslagit att Grevesmöhlen skulle för opassande skrifsätt erhålla «en allvarsamlig föreställning» af Svea hofrätt, men i öfrigt låtit vid de af hofrätten 1765 honom ådömda böterna (20 × 20 dlr smt) bero. I en reservation yrkade Kraftman, biträdd af majoren frih. Clas Cederström, på Grevesmöhlens skiljande från ämbetet och hans förklarande för ovärdig att vidare i rikets tjänst nyttjas, äfvensom Svea hofrätts ställande under

---

[1]) *Riksdags-Tidningar*, ss. 345 o. 429.

[2]) Förordningen i Modées Verk, d. 6, s. 4116.

[3]) Se § 33 i *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen* (*Pol. Skr.*, s. 42 ff.).

åtal af justitiekanslern för det hofrätten i tjugu år låtit Grevesmöhlens tjänstefel passera oanmärkt.[1])

Chydenius icke blott anslöt sig till Kraftmans reservation, utan tog sig ock däraf anledning att föreslå en skrifvelse från prästeståndet till de öfriga stånden rörande «ämbetsmän i allmänhet». Hans första yttrande i denna sak — han uppträdde tre särskilda gånger under debatten — lydde enligt protokollet sålunda:

Hr Comminist. Chydenius förmälte sig hafva funnet mycket godt i Hr Lector Kraftmans yttrade tankar, och ville fördenskuld, till alla delar, bifalla dess votum, hvad Grevesmöhlen beträffar. Ang:de ämbetsmän i allmänhet, är ett ämne, hvarpå Riks. Ständer länge varet omtänkte, ehuru ännu ingen hjelp dertill kunnat påfinnas. Riksdags Tidning. för sidstl. Riksdag, n. 96 visar, att Kongl. Bergs Collegium då måst återställa en orättmätigt ådömd plikt, utan att dock sjelfva lidandet på något sätt blifvet ersatt. I betragtande af de så kallade skrapors otillräckelighet och alsintet betydande värkan, hafva Riks. Ständer dem förbudet; men att intet blifvet vidare tillgjordt, lära ämbetsmän, genom sin myndighet och deltagande i Riksdagsgöromål, hafva vetat förekomma. Och som Präste Ståndet anständigast och oveldugast kan drifva denna saken, ville Hr Comministeren, att, på den grund, Hr Lector Kraftman lagdt, några ledamöter träda tillsammans, och upsätta ett utlåtande af Ståndet, på det, till framgång i en så angelägen sak, må nyttjas den lyckeliga harmonie, som Stånden imellan nu befinnes.

Det af Chydenius gjorda förslaget tyckes ej ha vunnit anslutning i ståndet. Han passade emellertid på att än en gång inskärpa nödvändigheten af att utan skonsamhet bestraffa försumlighet i tjänsten. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «instämde med Hr Probst. Bolmstedt, att Hof Rätten icke bör slippa med tilltal af Justit. Cancellern, som sjelf med Embetsmän har så mycken combination; utan som facta i denna casu äro tydeligen ådagalagde, så kan

---

[1]) *Justitiedeputationens betänkande;* ms. i Prästeståndets Archiv (R. A.).

någon deremot svarande plikt af Ståndet utsättas; eljes brukas bara stora ord, och ingen ting uträttas. Och emedan det för Grevesmöhlen blifver omöjeligt, att i plikt gifva full ersättning för hvad han brutet; må det förblifva vid den för honom föreslagna gradation i plikten, men sådant dock icke blifva något band att för framtiden icke nogare sådant genom lag determinera». Ståndet biföll enhälligt Kraftmans reservation och uttalade sin tacksägelse till reservanten, «som därmed haft besvär».[1])

Med sin stränghet i beifrandet af ämbetsmäns tjänstefel åsyftade Chydenius att göra dessa «tärande lemmar», som lefde på de «närandes» bekostnad, från folkets inbillade herrar till dess verkliga tjänare, att sätta en gräns för ämbetsmännens godtycke, med andra ord, att skaffa rättvisa åt folket gentemot byråkratin. Han, den högt bildade prästen, med tredje generationens herreblod i sina ådror, kunde härvid icke ledas af folkets inneboende ovilja och misstro mot ämbetsmännen, herrskapsklassens ofta nog enda representanter på landsbygden. Han måste förstå att äfven en ämbetsman kunde blifva orättvist behandlad och trakasserad för sin förvaltning af ämbetet.

Ett sådant fall förekom till behandling vid denna riksdag. Häradshöfdingen Samuel Brandt Törnesson hade sedan 1753 varit utsatt för olika åtal för tjänstefel på grund af en f. d. gästgifvares angifvelser. Af Göta hofrätt hade han visserligen 1761 blifvit fullständigt frikänd och angifvaren fälld till ärans förlust, en månads fängelse vid vatten och bröd, två års straffarbete på fästning m. m. Men på justitiekanslern von Stockenströms tillstyrkan hade Kongl. Maj:t 1763 förordnat till anställande af ny undersökning. Brandt klagade nu hos ständerna öfver den honom tillfogade oförrätten.[2]) Justitiedeputationen ansåg emellertid att den anbefallda undersökningen af formella skäl icke kunde afbrytas. Denna åsikt vann också understöd, då ärendet föredrogs i prästeståndet, men motsades af andra, som yrkade på att

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{6}/_{8}$ 1766.
[2]) Se närmare i *Riksdags-Tidningar*, s. 235 ff.

ett för Brandt förmånligt memorial i saken måtte bifallas, såsom redan i borgareståndet skett. Till dessa sistnämnde hörde Chydenius, som «tillika ansåg det vara hufvudsaken för Riksens Ständer, at Regeringens förfarande granskas». Ståndet godkände dock betänkandet.[1]) Frågan upptogs sedermera ånyo till följd af ett borgareståndets protokollsutdrag i saken, utan att likväl prästeståndet ändrade åsikt i den riktning bl. a. Chydenius önskat.[2]) Ständerbeslutet gaf emellertid fullständig upprättelse åt Brandt.[3])

Dessa spridda uttalanden af Chydenius beträffande ämbetsmännen och deras ställning föra oss öfver till ett par yttranden af honom i en fråga som utgör en på sitt sätt lysande illustration till det högre och det lägre prästerskapets inbördes förhållande på denna tid.

Komministern Enevald Heurlin från Vexjö stift, en af de tre kapellaner hvilka fått säte och stämma i prästeståndet vid denna riksdag — en fjärdes (komministern Carlqvist från Borgå stift) fullmakt hade kasserats —, var ledamot af protokollsdeputationen, som bl. a. egde granska de högre administrativa, judiciella och ecklesiastika ämbetsverkens protokoll, således också konsistoriernas.[4]) Denna deputations andra utskott upptog till behandling jämväl frågan om kapellanernes i Vexjö stift af kyrkoherdarne därstädes beviljade löner och veckopredikningarnas förrättande. Prostarne och kyrkoherdarne i ståndet ondgjordes mäkta häröfver, och deras vrede drabbade främst den stackars Heurlin, som tidigare i saken tvistat med sin pastor och förgäfves besvärat sig hos konsistorium; han hade naturligtvis, tänkte de, varit den drifvande kraften vid frågans upptagande i deputationen. Det hjälpte icke att han själf bedyrade motsatsen. Heurlin måste straffas, andra komministrar till varnagel.

Chydenius uppträdde mycket försiktigt i frågan. Han hade tydligen en förnimmelse af att det oväder som utbrutit

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{10}/_{7}$ 1765.
[2]) Se Bexell, a. a., s. 87 ff.
[3]) Se *Riksdags-Tidningar*, s. 237 f.
[4]) Dess instruktion är tryckt i *Riksdags-Tidningar*, s. 33 f.

snart kunde gå lös öfver alla ståndets komministrar. Hans första yttrande är som en diplomats, och man har svårt att känna igen honom. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «kunde icke säga, huruvida Protocolls Deputation häruti felat, eller icke. Hvad emot densamma nu blifvit påmint, eger väl grund; men så är dock detta icke det första exempel, att mål blifvet ändrade, jämte det anmärkning skedt på Embetsmän, ehuru här den skilnad förekommer, att inga Embetsfel blifvet anmärkte, eller med plikt ansedde. För sin del betygade Hr Comministeren, att han af sina Committenter icke har någon anmodan, som rörer stridighet med Kyrkoherdarne; hvartill Hr Comministeren icke eller viste någon anledning. Att olikhet allestädes förekommer imellan Kyrkoherdars och Capellaners ej mindre löner, än sysslor och besvär, sådant är icke underligt; emedan en dylik olikhet förekommer i alla Stånd, och Kyrkoherdarne nu äro Capellanernes Förmän, som, för vidsträktare omsorg skull, böra vara i bättre situation, och kan så litet åtalas eller hjelpas, att de kunna vara unge, och dock hafva gamla Capellaner, som t. ex. det kan hindras, att en gammal officerare ofta måste tjena under en ung Öfverste».

Yrkandena beträffande Heurlins bestraffning formulerades: några ståndsledamöter ansågo honom böra uteslutas ur ståndet, «mista dess förtroende», såsom det hette; andra nöjdes med en «allvarlig föreställning». Men dessutom framställdes, såsom Chydenius hade anat, högröstade yrkanden på att kapellanerne ej borde få vara representerade vid riksdagarna. Chydenius förhöll sig i fråga om Heurlin lika försiktigt som förut. Men de mot kapellanernes representationsrätt riktade uttalandena bemötte han kraftigt och med stolt värdighet i följande enligt protokollet återgifna yttrande:

Hr Comminister Chydenius ville, sedan han redan upriktigt gifvet sina tankar tillkänna, i sjelfva saken, nu icke egentel. utlåta sig, om Comminist. Heurlin är värd vidare förtroende af Ståndet, eller icke; utan allenast anmärka, hvad han borde, vid den discurs, som sedermera blifvit förd, ang:de Capellanerna i

allmänhet. Deras rättighet att bivista Riksdagar grundar sig i tydeliga Lagar och förordningar. Och ehuru en del af dem kunna missbruka sina öfriga rättigheter hemma; så äro icke eller kyrkoherdarne, på sin sida, så rene i den delen, ty de äro alla människor. Huruvida Capellanerne missbruka sina rättigheter, att vara vid Riksdagar, viste Hr Comministern icke mera, än han i sidsta Riksdags protocoll sedt discurser derom fram och tillbaka. Skall säte och stämma i Ståndet någon af dem betagas, när han, såsom Fullmägtig, blifver hitskickad, så ville Hr Comministern åtminstone dertill hafva annan grund, än den, att de icke egde full rättighet till att vara i Ståndet; ty om den grunden antages, ville Hr Comministern ock begära afsked ur Ståndet, der han icke kunde finna sig att, par grace, vara ledamot. Består Comministern Heurlins brått i sidvördnad mot Förmän, så hafva de sjelfve kunnat och kunna ännu sådant beifra, utan att Ståndet dermed behöfde sig befatta. Och ehuru man har mycken anledning att supponera, det Heurlin arbetat fram saken i Protocolls Deputation, hvilket åtminstone ser mycket troligt ut, så kan man dock icke derom säga något vist. För öfrigt vore Hr Comministern nögd med hvad beslut, som Ståndet ville fatta, allenast det icke blifver grunden, att Capellanerne icke äro giltige Riksdagsmän.

Med 26 röster mot 20 segrade den radikalare meningen beträffande Heurlin: han uteslöts ur ståndet. Protokollsutdrag härom skulle afgå till Vexjö konsistorium med underrättelse «att Heurlin, i kraft af detta beslutet, hemkallas till sin syssla». En deputation afsändes till de andra stånden med samma underrättelse.[1]) — Det kan förtjäna tilläggas att, när brefvet till domkapitlet justerades, ståndet fann godt att utelämna skälen till Heurlins utvotering och endast omnämna «det han på ett obehörigt sätt sig förhållet uti ett mål, som Ståndet nära rörer och hvilket dess protocoll närmare utvisar».[2]) Chydenius uppträdde icke emot denna

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{9}/_{8}$ 1766. — Chydenii senare yttrande är delvis återgifvet af Palmén, a. a., s. XXII, not.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{11}/_{8}$ 1766.

ytterligare obillighet. — Kort därefter anhöll Heurlin i ett memorial, som tyckes ådagalägga hans fullständiga oskuld, hos protokollsdeputationen om intyg öfver sitt förhållande till saken i deputationen. Denna beslöt att låta frågan härom hvila, tills prästeståndet af en dess ledamot i deputationen tillfrågats om dylika bevis kunna och pläga utfärdas.[1]) När denna förfrågan några dagar senare framställdes, beslöt standet ålägga sina ledamöter i deputationen att protestera emot afgifvandet af intyget «och, ifall de öfriga Ståndens Ledamöter icke skulle villja låta sådant hos sig gälla, då från Deputationen taga afträde».[2])

Så handlade ett maktegande stånd på den tiden. Att Chydenius i sitt innersta ogillade förfarandet är ej svårt att ana, men en öppen protest riskerade han icke. Till hans ursäkt måste dock anföras att han just då utgifvit sin broskyr om kursen och finanserna; det syntes honom förmodligen onödigt att öka den storm han med denna skrift frambesvor och att sålunda måhända vederväga hela det lägre prästerskapets representationsrätt för ett ord i en redan afgjord sak. Huru allvarsamt hotad denna rätt verkligen var, visa de betänkliga restriktioner som af prästeståndet vidtogos senare under riksdagens lopp i vissa »reglor till vinnande af mera redighet och ordning vid riksdagsmäns väljande i bemälte stånd».[3])

Den rädsla för offentlighet som kännetecknade prästeståndets förfarande gentemot Heurlin var så mycket mer i ögonen fallande som ståndet och ständerna i allmänhet vid denna riksdag icke skydde att publicera handlingarna i långt viktigare ärenden. Men det är att märka hurusom man med offentliggörandet af dessa riksdagshandlingar städse asyftade att för allmänheten dels blotta den föregående tidens fel och missgrepp i styrelsen, dels framhålla sin egen rättrådighet och stränghet; här, i detta fall, förelåg ej ett sådant partiintresse för offentliggörandet.

---

[1]) *Protocolls Deputationen. prot.* för [illegible] 1766; ms. i R. A.

[2]) *Prästeståndets prot.* för [illegible] 1766.

[3]) Modee, d. 8, s. 59; [illegible] a. a. d. 5, s. 433. [illegible], *Studier i ständsriksdagens senare historia* s. 75.

En och annan riksdagsman uppskattade dock själfva offentlighetsgrundsatsens betydelse. Till de främste bland dem hörde Chydenius. Han hade, redan då han anlände till riksdagen, klart för sig att tryckfriheten, såsom han själf säger, var «ögnastenen i ett fritt rike».[1]) Förmodligen emedan han icke var nöjd med de förslag till införande af skrif- och tryckfrihet som i adeln väckts, uppsatte Chydenius ett eget memorial i saken, hvilket enligt hans självbiografi inlämnades i prästeståndet af en hans landsman, den redan ofta omnämnde lektorn Kraftman.

Man har med stöd af Chydenii berättelse om det ursprungliga memorialets omarbetningar, men med förbiseende af att han enligt samma berättelse dock slutligen affattade memorialet «som han [jag] tyckte»,[2]) funnit det icke utgöra ett adekvat uttryck för hans ståndpunkt i frågan.[3]) Den i sina uppgifter ytterst varsamme tecknaren af Frihetstidens politiska historia har inskränkt sig till ett uttalande därhän att «det af Kraftman ingifna memorialet om tryckfrihet lär vara författadt af Chydenius».[4]) Huru med författarskapet verkligen förhåller sig, utvisar konceptet till det ifrågavarande aktstycket, som finnes bland Chydenii efterlämnade papper.

Detta koncept är skrifvet med Chydenii egen hand; äfven ändringarna hafva verkställts af honom själf. En jämförelse mellan konceptet och det af Kraftman inlämnade memorialet visar fullständig öfverensstämmelse i det sakliga

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 434.
[2]) *Pol. Skr.*, s. 435.
[3]) Palmén, a. a., s. CVI.
[4]) Malmström, a. a., s. 415, not. -- Det har funnits positiv grund för ett litet tvifvel om riktigheten af Chydenii berättelse. Chydenius har nämligen säkert begått ett misstag i sin relation, då han säger att Serenius bedt honom rådgöra i saken med den bekante Joh. Arckenholtz, «då nyligen inkommen till Stockholm» (*Pol. Skr.*, s. 434). Emellertid inlämnades Chydenii memorial af Kraftman i prästeståndet den 12 juni 1765, medan Arckenholtz ej förr än den 19 november s. å. erhöll ökning i sin pension, för att sättas i tillfälle att återkomma till riket och utarbeta Fredrik I:s historia (*Riksd.-Tidn.*, s. 293), samt faktiskt först i början af följande år anlände till Stockholm.

innehållet. Formella skiljaktigheter förekomma däremot på flere ställen, utan att dock i allmänhet vara af betydelse: för det mesta ha förkortningar gjorts, endast några få starkare uttryck i konceptet hafva förmildrats.[1]) Att Chydenius författat det i Kraftmans namn inlämnade tryckfrihetsmemorialet är således otvifvelaktigt.

En granskning af det i behåll varande konceptet visar dessutom att detsamma utgör den ursprungliga redaktionen af memorialet och icke en senare, under inflytande af andras anmärkningar tillkommen och — såsom man antagit — mindre radikal affattning. Redan det att ändringarna i konceptet så godt som uteslutande äro af formell art tyder därpå.[2]) Men afgörande för frågan är karaktären af vissa ändringar. Ofvan texten ha från början stått orden: «Oförgripeliga tanckar om sättet at befordra en låflig tryckfrijhet», hvilka sedermera utstrukits och i marginalen ersatts med orden: «Ödmiukt Memorial». På ett ställe i början af texten hafva tillagts orden: «[frågor] dem jag ödmiukast utbeder mig at få för Högvördige Ståndet besvara». Ett annat, sedermera öfverkorsadt ställe i texten, närmare slutet, har ursprungligen lydt: «Har du, min läsare, intet tillförene tänckt på detta ämne med alfvare, så afstå det intet för hastigt i dina tanckar, utan gå in uti saken. Här äfventyras sannerligen ingenting». Konceptet vittnar således om en första afsikt hos Chydenius att i broskyrform uttala sina åsikter. Men detta ådagalägger i sin tur att konceptet just utgör den ursprungliga affattningen af Chydenii tankar i tryckfrihetsfrågan.

När den af Chydenius sålunda väckta frågan förekom i stånden, var han själf icke längre ledamot af prästeståndet. Men han hade genom ett intensivt och skickligt arbete vid frågans beredning i utskott lyckats på förhand leda den slutliga behandlingen i rätta gängor. I sin mån kan till det gynnsamma resultatet hafva bidragit äfven den af Chy-

---

[1]) Konceptet är publiceradt längre fram, bland Chydenii otryckta skrifter; det af Kraftman inlämnade memorialet af Palmén, a. a., s. CVII ff.

[2]) Castrén (a. st.) har äfven framhållit detta.

denius i början af april 1766 såsom öfversättning från danskan utgifna *Berättelse om chinesiska skriffriheten.*[1])

En så utpräglad motståndare till tidens censur- och sekretess-system som Chydenius såg naturligtvis i hvarje förslag att gifva offentlighet åt den pågående riksdagens förhandlingar ett steg framåt och understödde det af princip och öfvertygelse. Redan den 3 april 1765 hade han i stora deputationen försvarat det vid föregående sammanträde fattade, men slutligen dock upprifna beslutet att låta trycka deputationens såväl protokoll som betänkanden.[2]) När i prästeståndet, förrän behandlingen af växelassocierades sak vidtog (den 15 oktober 1765), mössornas ledare väckte förslag om protokollens tryckning, i syfte måhända att därigenom skrämma «de klenmodiga»,[3]) uppträdde Chydenius och bemötte invändningarna mot förslaget, främst den att ett beslut i fråga om protokollen i förevarande sak skulle gå tryckfrihetsmemorialens utskottsberedning i förväg. «Denna quæstion», yttrade han enligt protokollet, «är icke så vidsträckt, att den rörer alla Ståndets protocoller [hvilket några hade påstått], utan endast det, som hålles i Växel Associerades sak. Detta kan så mycket mindre vara stridande mot Lag, som votering derigenom icke förmenes, i brist af enhällighet, och en hvar likafullt kan hafva utväg att få sin tanka trykt, om han författar den samma i form af memorial och tager derpå vederbörlig censur. Icke eller ligger någon åtgärd af Stora Deputation häruti i vägen; ty sedan der blifvit fastställt, att alla dess protocoller in extenso, för vidlyftigheten skull, icke kunde tryckas, blef till Utskåttet

---

[1]) Om denna skrift verkligen är en öfversättning från danskan eller ett såsom sådan föregifvet originalarbete af Chydenius är ovisst. Prof. Sylwan i *Svenska pressens historia intill 1772*, s. 415, säger sig icke i Köpenhamns Kongelige Bibliothek ha funnit någon dansk skrift med denna titel. Då jag emellertid förutsatte möjligheten af att skriften öfversatts från något sammelverk eller någon tidskrift, vände jag mig med en förfrågan till öfverbibliotekarien H. O. Lange, som i bref af $^{16}/_{3}$ 1903 godhetsfullt meddelat mig såsom resultat af de förnyade efterforskningarna i nyssnämnda bibliotek att «der synes virkelig ikke at existere en dansk Original».

[2]) Se härom Palmén, a. a., s. CII.

[3]) Malmström, a. a., s. 318.

remitteradt om Ståndens protocoller i allmänhet. Men hvad af hvart och ett Stånd i hvarje casus härvid må göras, beror aldeles af dess eget behag». Denna klara mening vann också genast understöd i ståndet. Saken lämnades dock tills vidare därhän, och hufvudfrågan upptogs, hvarefter förslaget tyckes hafva bortglömts.[1])

Tvenne viktiga aktstycken, som af ständerna befordrades till tryck, voro sekreta utskottets protokollsutdrag om orsakerna till växelkursens stegring (af den 20 september 1765) och om bankhushållningen (af den 14 februari 1766). När prästeståndet för sin del fattade beslut rörande det förras tryckning, skedde det med tillägg att namnen på fjorton exportörer, hvilka mest profiterat af bankolånen på järn, skulle utsättas i protokollsutdraget. Emellertid saknades, då detta förelåg i tryck, namnen och dessutom en hel mening samt ett af allegaterna rörande ostindiska kompaniet. De ifrigaste mössorna ondgjordes häröfver, och Kröger anmärkte om förhållandet i ståndet.[2]) Vid följande plenum upplystes att uteslutningarna skett med sekreta utskottets goda minne af expeditionsdeputationen. Kröger var dock ej tillfreds härmed, utan ville inhämta förklaring af nämnda deputation. Chydenius, i sak ense med Kröger, «förmente åter, att Ståndet redan fådt all den upplysning som tarfvas, och att intet uppehåll nu mera bör ske uti hvad Ståndet ämnat härtill göra. Riksens Ständer böra alldrig känna någon inhibition uti sina beslut: och till att gifva allmänheten reda på saken vore icke ur vägen, att äfven Ståndets protocolls utdrag härom af trycket utginge». Med 23 röster mot 19 beslöts att saken skulle hvila, «till dess närmare uplysning ifrån vederbörl. ställen kan bekommas»,[3]) — ett uppskof som tyckes varit liktydigt med ett: ad calendas græcas.

Initiativet till tryckningen af sekreta utskottets protokollsutdrag rörande bankhushållningen (jämte bankodeputationens berättelse därom) utgick från borgareståndet. Genom

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{18}/_{10}$ 1765.
[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{22}/_{1}$ 1766.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{27}/_{1}$ 1766.

en deputation bringade det till medståndens kännedom att det «med nöje och tacksamhet» åhört uppläsandet af dessa aktstycken och beslutit att låta trycka dem «både på Svenska och Finska språket», med namnen utsatta på de personer som där omtalades. I prästeståndet invändes häremot att saken först borde vara afgjord af ständerna, innan akten trycktes. Detta motsades af bl. a. Chydenius, som anmärkte «att i Borgare Ståndet äfven hufvudsaken, som fordrar afgörande, blifvit lagd på bordet, medan den lemnade upplysningen blifvit med tacksamhet erkänd, och, som densamma står för Secreta Utskåttets räkning, fordras för Ståndet ingen åtgärd dertill, innan tryckningen deraf kan bifallas». Ståndet förenade sig också utan omröstning om borgareståndets beslut.[1]) — Protokollsutdraget med bilagor trycktes i öfverensstämmelse härmed på svenska och finska.[2])

I sammanhang med dessa Chydenii uttalanden till förmån för en så långt gående publicitet åt riksdagsförhandlingarna som möjligt må här nämnas ett obetydligt, men för tiden karakteristiskt förslag af honom, äfven det på sitt sätt hänförande sig till pressförhållandena. Då ecklesiastikdeputationen tillsattes, erinrade Chydenius om att den måtte «uttänka något större ansvar» åt boktryckarne för deras upplagor af kristendomsböcker, «på det de icke må uppfylla Landet med sådane, som innebära grofva tryckfel».[3]) Att prästerskapet bekämpade tryckfelsdjäfvulen var naturligtvis i sin ordning, men att Chydenius brydde sig om att rikta uppmärksamheten på dennes tillvaro i psalmböcker, katekeser m. m. förefaller oss så mycket egendomligare som han eljest icke tyckes hafva eldats af samma nit i striden mot djäfvulen och tidens ondska som i allmänhet kännetecknade prästeståndet vid denna riksdag.[4]) Det af Chydenius framburna önskningsmålet ledde till resultat, så till vida som i Kongl. Maj:ts resolution på prästerskapets all-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{12}/_{2}$ 1766.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 422. — I Pippings *Förteckning* saknas ifrågavarande tryckalster.

[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{31}/_{1}$ 1765.

[4]) Se härom Malmström, a. a., s. 434 ff.

männa besvär vid denna riksdag förordnades «det böra boktryckare i närmaste consistorio uppgifva prof på papper och stilar, som vid en ny upplaga af biblar, psalmböcker, kateseser och abc-böcker komma att nyttjas och af consistorio gillas böra; såsom ock consistorierne i riket, hvar å sin ort, böra hafva däröfver inseende att genom en skickelig corrector, som af uppläggaren underhålles, afdragningen må ske med rent och correct tryck samt att papperet vid inbindningen måtte, till bokens bättre conserverande, planeras».[1])

Det var Chydenii sanna och stora intresse för den kyrkliga församlingsvården som kunde föra honom till ett dylikt, åtminstone i vår tids ögon onödigt förslags framställande. Samma intresse, ehuru riktande sig på en rent praktisk-ekonomisk fråga, uppkallade Chydenius äfven en annan gång. När allmänna besvärsdeputationens betänkande om kapellförsamlings skyldigheter i fråga om underhållandet af moderförsamlings kyrka (se ofvan, sid. 96 f.) föredrogs i ståndet, uppträdde flere talare emot betänkandet och ansågo besväret strida emot lag. Chydenius, som redan i deputationen, såsom vi sett, hade tagit sig allmogens, enkannerligen kapellbornas, sak an, framhöll då «att petitum endast angår nybyggnad å Moderkyrkan, hvars underhållande för öfrigt icke vägras: men som Capell boers förbindelse icke skäligen bör så uttydas, att den skall sträcka sig till sådan nybyggnad och utvidgande som för Moderkyrko-Församlingens tillväxt skull behöfves; så skulle både Capellers upbyggande, och följagtel. Christendomens förkåfran hindras, om denna ansökning afslås». — Med knapp majoritet (24 röster mot 21) biföll ståndet betänkandet, dock med det tillägg att kapellborna skulle skyldigkännas att deltaga i moderkyrkans ombyggnad, när så behöfdes, till samma storlek som den egde, då kapellet skildes från moderförsamlingen.[2]) I Kongl. Maj:ts resolution på allmogens besvär af $^{9}/_{12}$ 1766 inflöt också ett i öfverensstämmelse härmed affattadt stadgande.[3])

---

[1]) Modée, a. a., d. 8, s. 402.
[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{3}/_{8}$ 1766.
[3]) Modée, a. a., d. 8, s. 433.

Ett enskildt fall af tvistigheter mellan moderförsamling och kapell rörande moderkyrkans underhåll drogs äfven inför ständernas forum. Karbennings församling (Västerås stift) hade vid 1760—62 års riksdag anhållit att blifva befriad från deltagande i en tillbyggnad af Väster-Fernebo kyrka, under påstående att Karbenning vore annex och icke kapell till Väster-Fernebo. Denna anhållan hade ej då blifvit afgjord, hvarför den nu upptogs till ny behandling. Kammar-, ekonomie- och kommerse-deputationen föreslog att den, såsom i allo obefogad, måtte förkastas. Chydenius däremot «sade sig vara oviss, om annexrättighet lagl. frångått Carbennings församling. Skal den anses som Capell; så är billigt, at den till moderkyrkjans underhåll bidrager. Men då det kommer an på en tillbyggnad, som för folkmyckenheten skull i Moderkyrkjan pröfvas nödig, synas de mindre böra belastas dermed, som då de skilt sig ifrån kyrkan lämnat rummen ledige, hvilka de därstädes innehaft». Trots denna, såsom det tyckes, dräpande kritik bifölls betänkandet dock af ståndet,[1]) och ständerbeslutet utföll lika.[2])

Att saken ej slutbehandlats vid senaste riksdag berodde på att biskopen i Västerås Lars Benzelstierna då uti kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen tagit handlingarna till sig och först nu återställt dem. Emedan Väster-Fernebo församling sålunda genom enskild riksdagsmans försumlighet blifvit hindrad att utföra kyrkotillbyggnaden, lämnades församlingen öppet att härför söka laglig ersättning inför domstol. Och då något ansvar icke i riksdagsordningen stadgades för dylik försumlighet, beslöto ständerna särskildt att för framtiden med 1,000 drs smt böter och förlust af säte och stämma vid en eller flere riksdagar bestraffa den riksdagsman «som ifrån deputationerna eller utskotten uttager och icke så tidigt återlevererar de honom lämnade akter och handlingar, att saken inom den då varande riksdagens slut kan blifva afhulpen».[2])

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{18}/_{8}$ 1765.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 284 f.; jfr Modée, d. 8, s. 77.

Denna prickning var ej den enda som drabbade den nämnde biskop Benzelstierna. Redan tidigare hade han af ståndet först tvungits att resa hem, för att undgå laga undersökning rörande sitt förhållande vid valet af riksdagsmän för Västerås stift,[1]) och sedan formellt utvoterats ur ståndet.[2]) Att trakasserierna med Benzelstierna förestafvades af politiska skäl ar mer än sannolikt, ty biskopen var en ifrig hatt. Hvilken ställning Chydenius intog till dem är icke med säkerhet bekant. Men ett yttrande af honom, då Benzelstiernas riksdagsmannarätt första gången ifrågasattes — på grund af att valet för Västerås stift just blifvit af ståndet upphäfdt och konsistorium tilldelats en föreställning —, tyckes utvisa att han hört till majoriteten. En talare föreslog att Benzelstierna, hvilken såsom biskop var självskrifven riksdagsman, endast skulle erhålla en varning. Chydenius förklarade då att han för sin del «ansåg den til Hr Biskopen projecterade varningen såsom för svår, därest han til valets oordentelighet är oskyldig; men är han åter skyldig, blifver Ståndets varning för liten olägenhet för Hr Biskopen, i anseende til så betydande fel».[3])

Till Benzelstiernas uteslutande ur ståndet torde ha bidragit äfven den omständigheten att han var adelsman.[4]) Redan vid denna riksdag framträdde den animositet mellan adeln och de ofrälse stånden, särskildt prästeståndet, hvilken slutligen vid 1771—72 års riksdag antog en så olycksdiger karaktär. Såsom ett symptom häraf och af prästeståndets benägenhet att taga ledningen vid riksdagen kan anföras behandlingen af frågan om riksdagsarbetets anordnande, hvari Chydenius deltog med vanligt intresse.

Strax i början af riksdagen hade löjtnant C. L. Stålhammar i adeln inlämnat ett memorial om «riksdagens aktivitet». Då detta föredrogs i prästeståndet, yttrade sig Chydenius ensam och instämde i dess syfte. «Herr Com-

---

[1]) Malmström, a. a., s. 256.
[2]) Bexell, a. a., s. 164 f.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{8}/_{2}$ 1765.
[4]) Malmström, a. a., s. 436.

ministern Chydenius», heter det i protokollet, «trodde sig äfven finna den nyttan af allmänna ärenders företagande framför enskildte, at de förra med så mycket större oväldighet kunna handteras, när man icke är indragen inom de senare».[1]) Stålhammars memorial tyckes icke hafva föranledt någon direkt åtgärd. Men vidpass tre månader senare inbjöd prästeståndet genom protokollsutdrag de öfriga stånden att förena sig om en arbetsordning för riksdagen, hvari främst bestämdes «att de allmänna och riksvårdande ärender, men inga andra, i riksdagens början företagas» — en inbjudning som äfven ledde till önskadt resultat.[2])

Huruvida adeln den gången var ense med de ofrälse stånden eller ej, är mig icke bekant. Emellertid föreslog adeln sedermera, genom protokollsutdrag af den 9 juli 1765, medstånden ett sådant tillägg till arbetsordningen, att tvenne plenidagar i veckan borde på förhand utsättas för ernående af större skyndsamhet i riksdagsarbetet. Förslaget blef i prästeståndet såväl understödt som motsagdt. Chydenius hörde till motsägarne; han yttrade enligt protokollet: «Vore nu frågan, om 2 Plena snart skulle hållas eller icke; så vore nog skäl at bifalla det förra; men at härutaf göra en Lag, strider emot det förtroende, som för Herrar Talemän bör conserveras. Hvad tilförene händt, har tvifvels utan skedt amice och genom öfverenskommelse; men Lag kan i detta fallet så mycket mindre hafva rum, som ärenderne i Deputationerne understundom fordra vissa dagar: och lära Plena nogsamt få sina dagar efter behofven, utan at därutinnan föreskrifva Herrar Talemän». — Ståndet beslöt också med 32 röster mot 18 att icke bifalla adelns extractum protocolli i saken.[3]) Samma öde tyckas de öfriga stånden ha låtit det vederfaras.[4])

Efter julferierna, på nyåret, föreslog Serenius att prästeståndet «till erhållande af flit och drift på alla arbetsställen,

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{30}/_{1}$ 1765.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 65.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{13}/_{7}$ 1765.
[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 155.

och i synnerhet att bevillningen inom 14 dagar må till plena inkomma», skulle vända sig till de öfriga stånden med framställning i saken. Det var tydligen åter afsikten att visa hvar den verkliga riksdagsledningen låg. Chydenius hade väl intet emot det väckta förslaget, men Serenii ord om bevillningen träffade honom såsom ledamot af bevillningsdeputationen. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «suspenderade sitt omdöme om bästa medlet att få Riksdagen snart slutad: men, som till den ändan bevillningens utarbetande blifvit omnämd, ville Hr Comministern nyttja detta tillfället att yppa en villrådighet, hvaruti han i Bevillnings-Deputationen råkat, och deröfver begära Ståndets instruction. Herr Comministeren hade sig icke bekant huru stor Summa, som oumgängel. tarfvas till statens mäst presserande utgifter; men förmente att, om Kronans skuld hos Banquen derunder begripes, torde den stiga vidpass till 100 T:r guld. Skall nu den Summan genom bevillning tillhopa skaffas, så lärer denna blifva odrägelig. Hr Comministeren önskade derföre att få anse det för en afgjord sak, det man, vid Bevillningens reglerande, icke kan hafva afseende på denna Kronans skuld till Banquen, el. att den genom contributioner icke kommer att stoppas».

En sådan framställning som Serenius önskat beslöts af ståndet; dock skulle «varsamma termer dervid brukas, och Ståndets åstundan förnämligast sträckas derhän, att både plena och deputationer, före- och efter-middagar, flitigt nyttja de nu sig allt mer och mer förlängande dagar, till att med all möjelig skyndsamhet arbeta undan det vigtigare Riksdagsarbetet, som ännu kan återstå».[1]) Till något resultat tyckes framställningen likväl ej ha ledt. Riksdagstidningarna upplysa oss endast att senare, på sommaren 1766, arbetet i deputationerna fortsattes både för- och eftermiddagar och att ståndens plena, hvilka likasom deputationernas sammanträden tidigare begynt kl. 8 om morgonen, då började redan kl. 7.[2]) Detta vittnade ju om allvar och flit, — egenskaper

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{11}/_{1}$ 1766.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, ss. 66 o. 490.

som i sanning behöfdes för att ständerna skulle medhinna behandlingen af det otal ärenden (omkr. 1,750 [1]) som hopade sig vid denna riksdag, likasom öfver hufvud vid de sista riksdagarna under Frihetstiden.

Bevillningen blef således icke berörd i prästeståndets framställning om riksdagsarbetets påskyndande. Detta var, såsom vi sågo, hufvudsaken för Chydenius. Han kämpade då som bäst i deputationen mot bevillningsförslags utarbetande. Samma ståndpunkt var han senare äfven i ståndet flere gånger i tillfälle att häfda. När bevillningsdeputationens protokollsutdrag af den 30 april 1766 (se ofvan, sid. 78 f.) föredrogs, framhöll Chydenius — utom hvad som redan i sammanhang med redogörelsen för ifrågavarande deputations förhandlingar (sid. 79, not) blifvit anfördt — det betänkliga i att åtaga sig någon bevillning, innan statsbristen blifvit genom besparingar minskad och sedan definitivt fastställd. «30 T:r guld», sade han enligt protokollet, «vore lättare tillförene att bevilja, då sedelstäcken var stor; men alt efter som cursen nu sänker sig, blifver daleren drygare att utgifva. Secr. Utskåttet bör derföre först upfylla sin instruction och upge medel till Rikets gälds betalning; ty om bevillningen nu först fastställes, kunde till äventyrs Statsvärket sedan så formeras, att skulden ännu mera stiger. Hr Comministeren åstundade derföre först få veta, huru mycket i staten kan besparas, innan han kunde gå in i någon bevillning». — Såsom synes, samma tema som Chydenius i olika variationer hade användt i bevillningsdeputationen; och likasom där prästeståndets öfriga ledamöter förenat sig med honom, så blef äfven i ståndet den af honom häfdade uppfattningen den segrande.[2])

Bevillningsdeputationens förnyade framställning af den 24 maj 1766 (se ofvan, sid. 82) föranledde ett rätt lifligt meningsutbyte i prästeståndet. Chydenius ansåg sig naturligtvis skyldig en förklaring öfver sitt förhållande i deputationen. «Hr Comminist. Chydenius», heter det i protokollet, «för-

---

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 394.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^3/_5$ 1766.

klarade att de i Deputation å väga bragte bevillningsgrunder väl varet orsaken, hvarföre han å Ståndets vägnar icke ännu sedt sig kunna gå in deruti: men i synnerhet hade Rikets rätt och angelägenheten af indragningar och besparingar föranlåtet honom att häruti nog ståndagtigt agera. Att markegång skall tagas till grund, hade Hr Comministeren funnet mycket betänkeligt. Och hvad tiden angår, hade Hr Comministeren haft Ståndets beslut för ögonen, att icke företaga bevillningen, innan staten med dess indragningar blifvit upgifven. Hvarföre Hr Comministeren nu i bägge delarna utbad sig Ståndets ytterligare befallning».

Chydenius var emellertid lifligt intresserad af att denna «befallning» skulle gå i samma riktning som det senast (se ofvan, sid. 168) fattade beslutet innebar. Sekunderad af prosten Wijkman, uppträdde han senare under diskussionen och «insisterade nu vidare deruppå, att Bevillningen icke måtte upgifvas, innan indragningarna för sig gådt». Och än en gång ansågo sig Chydenius och Wijkman behöfva med några ord inskärpa «huru Ståndets väl derunder beror, att påstå upgift af extra-staten och indragningarna derå, innan bevillning atages; emedan eljes, och om denna först stadgas, funeste frågor och förslag torde upkomma, att äfven hos Ståndet upsöka någon förment Rikets rätt». — Bevillningsdeputationens protokollsutdrag bifölls i så måtto att deputationen väl finge utarbeta, men icke till plena inkomma med bevillningsprojektet, innan eventuella indragningar beslutits af ständerna. «Tillika, och uppå Hr Comminist. Chydenii föreställning, beslöts att Ståndet nu ville låta till de öfriga respective Stånden afgå det protocollsutdrag ang:de bevillningen, hvartill Ståndet d. 3 nästl. Maij resolverat».[1]) — Ständernas beslut (af den 4 juli, då Chydenius just blifvit utvoterad) vardt lika lydande med prästeståndets.[2])

Chydenii envisa motstånd mot bevillningsförslags utarbetande, förrän sekreta utskottet reducerat statsutgifterna, stod i samklang med den vid riksdagen rådande sparsamhets-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{18}/_{6}$ 1766.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 518.

tonen, likasom hans stränga uppträdande i «högmålsfrågorna» öfverensstämde med det härskande partiets räfstenit. Men redan under ständermötets första dagar framkom Chydenius med ett förslag, som icke kunde falla vare sig mössor eller hattar på läpparna. Han inlämnade den 25 januari 1765 ett memorial om elektors- och deputationsvalen, hvari han yrkade på en sträng utgallring af sådana element hvilkas enskilda intresse på något sätt kunde anses stå i strid med det allmännas «uti statsverket och bankoärenden». Detta memorial, som i sina väsentliga delar redan blifvit publiceradt af annan forskare,[1]) föranledde ingen åtgärd från prästeståndets sida och negligerades också fullständigt vid den diskussion som dagen efter dess uppläsande uppstod i ståndet om frågan huruvida dess ledamöter i deputationerna skulle tillsättas af elektorer eller af ståndet i dess helhet.[2]) Oss synes det som om memorialets öde var väl förtjänt. Den princip Chydenius uppställde var sådan att i konsekvens därmed t. ex. ingen kunnat blifva ledamot af bevillningsdeputationen. Men för öfrigt var det alls icke nödigt att uppställa någon princip för elektors- och deputationsvalen, då ju stånden själfva och elektorerna kunde företaga den nödiga ut-

---

[1]) Palmén, a. a., s. XXII f. — Början, som af prof. Palmén uteslutits, må här för fullständighetens skull meddelas efter originalet (*Privatorum Memorialer vid Riksdagen 1765—66*, Vol. I; ms. i Prästeståndets archiv, R. A.):

Ödmiukt Memorial.

Sedan Hans Kongl. Maij:t af högstbepriselig ömhet för Fosterlandets besta funnit nödigt, för den utsatta tiden sammankalla Riksens Högloft. Stånder, at bispringa Hans Kongl. Maij:t med kraftiga medel til Fäderneslandets uphielpande, tycks oförgripeligen ingen ting vara angelägnare, än at med all omhugsan och möjelig försiktighet börja et så vigtigt företagande.

Jag utbeder mig ödmiukast Högvördige Präste Ståndets låf, at i upriktigaste välmening, såsom medborgare och Ståndets ledamot, til fullgiörande af min skyldighet, få anföra de medel jag trodt straxt i början dertil mycket bidraga, och de samma äfven de Trenne öfrige Respective Stånden meddela.

Det är Högvördige Präste Ståndet ganska bekant huru vigtig den syslan är, at til alla Deputationer utnämna redelige och skickelige män, hvarföre Electorerne äfven enligit Riksdags Ordningen för Gud en dyr Ed hafva at aflägga.

[2]) Diskussionen efter protokollet återgifven af Bexell, a. a., s. 66 f.

gallringen. Det verkliga onda låg däri att till riksdagsmän kunde väljas sådana som för sin ämbetsförvaltning voro ständerna redovisningsskyldige. Detta missförhållande sökte också ständerna vid denna riksdag afhjälpa genom att bestämma angående valen till borgareståndet att ingen «som eger någon ämbetsmannakaraktär, eller sådan förut egt och nedlagt, af hvad namn och stat den helst vara må, som är eller varit af den beskaffenhet att verkeliga sysslan, hvarå karaktären lyder, är afskild från och icke innebär något verkeligt magistratsämbete eller sådant borgerligt namn och näring, för hvilka man såsom borgare i en stad rätteligen får antagas och i stadens bok efter ed och kaution inskrifvas» (Kongl. Maj:ts förklaring af $^{31}/_{10}$ 1766).[1] I de nya reglerna för val till prästeståndet stadgades bl. a.: «Ej må någon väljas, som vid riksens ständers bank eller annat ständers verk emellan riksdagen ståndets fullmäktig och till redogörande inför riksens ständer då skyldig är. — Ingen, eho det vara må, som antingen är född frälseman eller för sina barn adelig sköld erhållit, må i ståndet intagas eller där ega säte och stämma» (Kongl. Maj:ts stadfästelse af $^{31}/_{3}$ 1767).[2]

Man kan förstå, när man läser detta memorial, att Chydenii mening därmed egentligen var att hindra de mäktige växelherrarne, bankfullmäktige, m. fl., att sitta och döma i egen sak, och man fattar också att Nordencrantz, han som i några enskildes operationer fann orsaken till rikets olyckor, «till alla delar gillade innehållet af mitt memorial», såsom Chydenius själf säger.[3] Men Chydenius hade redan vid tiden för dess inlämnande bort känna ställningen vid riksdagen så väl att han kunnat underlåta att komma fram med ett vidtsyftande och till formen något anspråksfullt förslag, som gör intryck mer af en från yttervärlden afstängd kammarlärds spekulationer än af en i det offentliga lifvet deltagande mans praktiska syn på tingen.

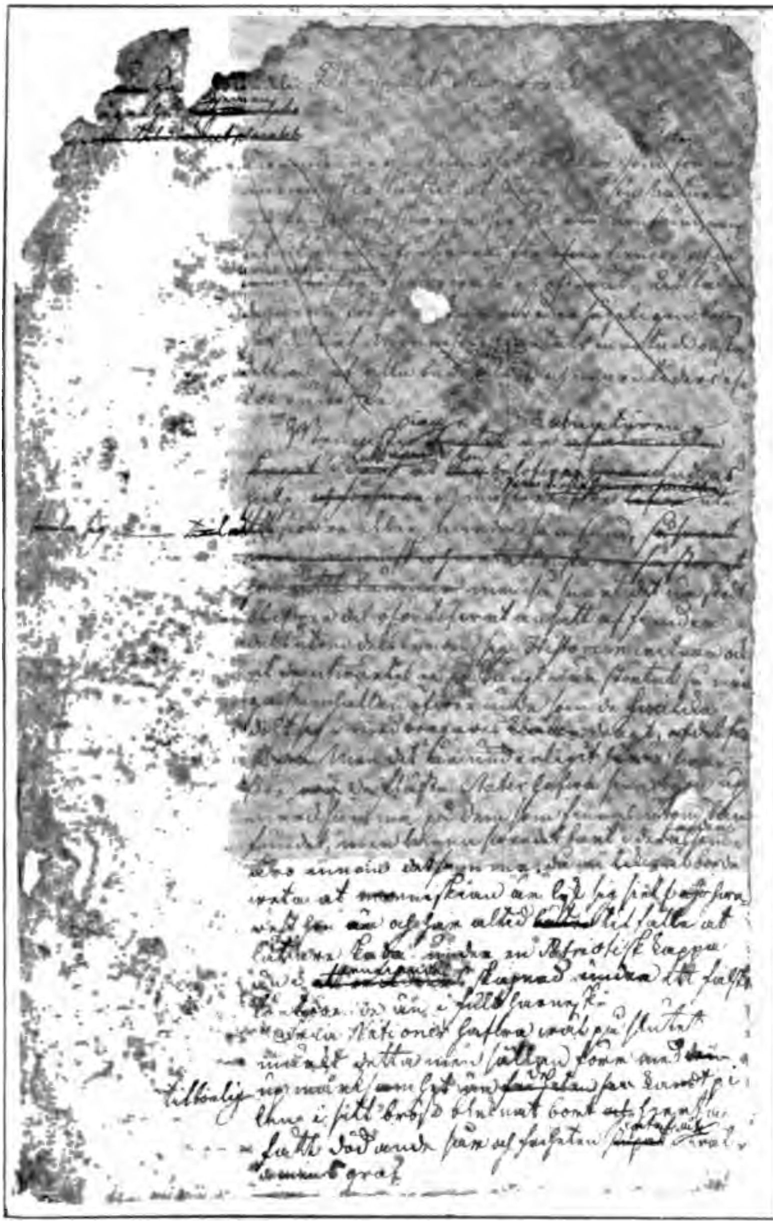
---

[1]) Modée, a. a., d. 8, s. 265 f.
[2]) Ibid., s. 600.
[3]) *Pol. Skr.*, s. 434.

Kap. 6.

Riksdagen 1765—1766: Chydenius i prästeståndet (forts.) Angrepp på produktplakatet: den ursprungliga affattningen af «Källan till rikets vanmakt»; yttrande i samma riktning; memorial om spannmålshandelns frigifvande; — uppträdande i stapel- och bondeseglationsfrågorna; — yttranden angående industrilagstiftningen; — arbete för fiskeriväsendets reformerande; — yttranden rörande jordbruket och jordbesittningen: storskifte, skatteköp m. m.; — öfverflödslagstiftningen.

Den ekonomiska lagstiftningen var, såsom vi veta, det område af den inre politiken hvaråt Chydenius, redan innan han blef riksdagsman, hade egnat en närmare granskning. Det låg därför i sakens natur att han vid riksdagen skulle använda sina insikter och sin förmåga till att söka genomdrifva de radikala reformer han ansåg vara af nöden för fäderneslandets, Sveriges rikes, och dess innebyggares förkofran. Också var Chydenius under ständermötet på intet område så verksam som på den ekonomiska politikens. Hans sjudande arbetslust sökte sig här många olika yttringsformer: memorialer till eget och annat stånd, uttalanden i stånd och deputationer, tryckta skrifter. Ofta anlitade han den sista formen, publicistiken, men icke alltid af fri vilja, ty stundom var det först då han märkte att han som lagstiftare i stort sedt blott föga kunde uträtta, innan opinionen bearbetats, som han tillgrep det tryckta ordet, hvilket, en gång användt, ledde till polemik och fortsatt skriftställarverksamhet från hans sida. Det är detta som förklarar att man i prästeståndets protokoll icke påträffar så många och så viktiga

Första sidan af konceptmanuskriptet till *Källan till rikets vanmakt.*

yttranden af Chydenius rörande den ekonomiska lagstiftningen som man på förhand kunde tro. Förnämligast af samma skäl kunna vi ej underlåta att i detta kapitel taga hänsyn jämväl till det arbete Chydenius utom prästeståndets plenisal utförde för handelns och näringarnas frigörande från de reglementerande bojor som hindrade deras sunda utveckling.

Sina åsikter beträffande handelslagstiftningen sammanfattade Chydenius klart och för tiden hänsynslöst i följande satser: «alla utlänningar skola hafva en fri seglation uti riket; alla städer uti riket äro berättigade att idka en obehindrad in- och utrikes sjöfart».[1]) Vi kunna härtill lägga ännu en sats: «allmogen bör ega rätt och frihet till seglations idkande på alla orter inom riket».[2]) Hans angrepp kommo förty att måttas dels mot produktplakatet af den 10 november 1724 (med förklaringen af den 28 februari 1726), dels mot den gamla indelningen af städerna i stapel- och uppstäder och särskildt mot Stockholms, Åbos och Gefles bottniska stapelmonopol, dels mot städernas i gemen anspråk på uteslutande rätt till inrikes handel och sjöfart.

Mot produktplakatet riktade Chydenius sin berömda lilla skrift *Källan till rikets vanmakt*. Konceptet till den, hvilket finnes bland hans efterlämnade papper, visar — såsom äfven Castrén anmärkt[3]) — att Chydenius ursprungligen tänkt i form af ett riksdagsmemorial upptaga den där behandlade frågan. Ej blott att ofvan texten står: «Ödmiukt memorial»,[4]) ett par sedermera utstrukna (af Castrén icke observerade) stycken midt inne i texten skvallra så tydligt om Chydenii första afsikter att icke det minsta tvifvel om dem längre kan råda. På det ställe där Chydenius i den tryckta skriften begynner sitt angrepp mot produktplakatet

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 210.

[2]) Formuleringen af detta yrkande tagen från kungörelsen af $^{20}/_{11}$ 1766 hos Modée, a. a., d. 8, s. 378.

[3]) *Helsingfors Dagblad*, 1881, n:o 195.

[4]) I marginalen har ursprungligen stått (de inom klammer anförda bokstäfverna saknas, emedan papperet rifvits): «[Om v]år Ha[nde]ls vådeli[ga bel]ägenhet i synnerhet [i an]sende til Productplacatet». De sista orden hafva sedermera utstrukits och ersatts med orden: «i gemen».

såsom «en grundorsak till vår olycka» [1]) har i manuskriptet stått:

Jag kan ei beskrifva den bestörtning jag häröfver faller uti. När jag tillika ärhindrar mig at mina hemmavarande medbröder lagt det såsom den tyngsta börda uppå mitt samvete at för min lilla del söka bota fosterlandets smärtande sår, faller mig ofta in: antingen bör du hjelpa det eller afstå at älska en olyckelig fosterbygd, men jag ser mig omöjeligen kunna göra någondera. Jag vänder mig derföre i detta mitt bekymmer til Riksens Högl. Ständer, ibland hvilcka jag har den heder at vara en ledamot, och utan förbehål yppar dem mit åliggande, det jag intet längre kunnat dölja. Och mit hiertta lättas när jag får lemna tyngden deraf i så ömma och macht ägande händer.

At nu på en gång yttra mina tanckar i alt det som här åfvanföre blifvit omrört är intet min mening, men emedan den sak jag täncker nämna om sitter med alt det öfriga uti et oskiljachtigt sammanhang och hielpes intet, om det andra lemnas orört, har jag velat upvisa hela vår olykskedia, sådan som hon mig förekommit. Har jag härutinnan träffat sanningen, lärer hon antagas, men har jag i min välmening misstagit mig, beder jag om öfvertygelse (!). Ty det går inter mer an at vij bygga Rikets refvor efter hvar sit begrep, om bygnaden någonsin skal blifva bomfrij.

En hufvudlänk i vår handels System är den jag för denna gång i synnerhet utbeder mig få undersöka hvad hon allena bijdragit til våra olyckor.

Konceptet tyckes äfven visa att Chydenius under själfva arbetets fortgång uppgifvit sin afsikt att göra angreppet mot produktplakatet i ett riksdagsmemorial. Slutet med tilltalet: «min läsare!» [2]) återfinnes nämligen i konceptet, utan att hänvändningen till läsaren vore senare tillagd. — Anmärkningsvärdt är att berättelsen om produktplakatets tillkomst [3]) alls

[1]) Se *Pol. Skr.*, s. 95.
[2]) *Pol. Skr.*, s. 103.
[3]) *Pol. Skr.*, s. 95 (rad. 12—46).

ej finnes i konceptet. Man ser däraf att skriften redan var färdig i koncept, då Chydenius såsom ledamot af fiskerideputationen (tidigast i slutet af februari 1765, sannolikt i mars) fick tillgång till handlingarna i ärendet.

Chydenius har således i detta fall ändrat sig i en riktning motsatt den i tryckfrihetsfrågan. Att han här, då någon utsikt att få produktplakatet upphäfdt icke för denna gång förefanns, valde att i publicistiken uttala sig, var tvifvelsutan lika mycket egnadt att främja saken som att han i tryckfrihetsfrågan, hvilken genom andras motioner i alla händelser skulle komma upp vid ständermötet, föredrog att i ett riksdagsmemorial uttala sina tankar.

Källan till rikets vanmakt väckte, såsom bekant, ett oerhördt uppseende och framkallade ett stort antal motskrifter. Bland Chydenii efterlämnade papper finnes i två exemplar ett manuskript af främmande hand med titeln *Inkast emot Product Placatets uphäfvande, hvilka böra besvaras,* föranledda af Chydenii *Källa.* I marginalen till det ena exemplaret har någon annan [1]) gjort anmärkningar, som dock afbrutits redan vid den tredje af de åtta hufvudpunkter i hvilka den obekante skribenten sammanfattat sina inkast. Det saknar måhända icke intresse att veta att Chydenius i sitt *Omständeliga svar* omsorgsfullt upptagit en del siffror rörande järnprisen, som i *Inkasten* meddelas. [2])

Om Chydenius i sin kamp mot produktplakatet vädjade till den granskande allmänheten och icke till de maktegande ständerna, så passade han dock på tillfället att äfven i sitt stånd en gång för alla säga ut sin mening rörande orsakerna till rikets tryckta ekonomiska läge. Han gjorde detta i form af ett andragande till protokollet med anledning af att sekreta utskottets betänkanden af den 20 september 1765 om orsakerna till växelkursens stegring och om botemedlen häremot blifvit af prästeståndet godkända. Detta

---

[1]) Man vore benägen att antaga Chydenius vara författare till dessa randanmärkningar, om ej pikturen bestämdt talade häremot.

[2]) Se *Pol. Skr.*, s. 146.

viktiga andragande finnes in extenso återgifvet i protokollet och lyder som följer: [1])

Sedan Högv. Ståndet numera, till alla delar, bifallit Secreta Utskåttets betänkanden, det ena om orsaken till Wäxels Coursens högd, det andra om sättet till dess fällande; utbeder jag mig Ståndets tolamod, att få anföra, hvad jag trodt redan långt förr, än Banco-lånen 1735 beviljades, bidraga till den vådeliga belägenhet Rikets handel och rörelse råkat uti, och hvilket, efter min tanka, äfven sedan coursen genom sedlarnes realisering [2]) skulle på ett altför känbart sätt trycka våra näringar. Jag finner grunden dertil ligga uti de, tid efter annan, utkomna författningar, som på något sätt inskränkt Rikets handel och näringar. Att eij falla Ståndet besvärlig med uprepande af några äldre händelser, ehuru stort ljus de ock skulle gifva; vill jag för denna gången endast omröra några författningar, som sedan 1720 blifvit i vår frihets tid giorde, dem jag i synnerhet trodt bidraga härtill.

1723 under d:n 10 April, aflemnade Kongl. Cancellie-Cammar-, Bergs- och Commerce Collegierne, Kongl. Stats Contoiret, och Lag Commission, ett gemensamt betänkande, huru Rikets handel kunde ställas på en god och säker fot; hvaruti de bland annat tillstyrka Riksens Ständer, att förbjuda alla utländska expediters handel uti Bergslagen, och till det sedermera 1724 utfärdade product Placat, som remitterades till då varande Riksens Ständers Commerce Deputation, att närmare granskas. Till samma Deputation inlämnade äfven Hr Assessor Emanuel Swedenborg, såsom Riksdagsman, ett memorial dat. d. 13 April 1723, hvilket jag in originali hafver till hands. Hvarpå Comministern uplas det samma: uti hvilket bemälte Assessor med tydeliga skäl å daga lägger, huru ett sådant förbud emot utländske Expediter vore, så för Riket i gemen, som för bergslagen i synnerhet, ett af de farligaste steg, som någonsin kunde påtänkas: Huru derigenom Rikets Skatt Cammare, Bergslagen, skulle råka uti ett oerhördt tvång, under några få handlandes egenvilliga för-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{26}/_{8}$ 1765. — Chydenii yttrande bildar en särskild paragraf (§ 9) i protokollet. Slutet af detsamma har återgifvits af Palmén, a. a., s. CXLIX.

[2]) Här saknas i originalet ett verbum, sannolikt «sänkt sig».

mynderskap, hvilka ofelbart skulle utarma Bruksägarena, genom ett lågt jernpris, och sätta sig sjelfva i possession af de förnämsta Bruks egendomar; Och huru ett sådant steg vore så hårdt emot Bergslagen, att Souveraine konungar i Sverige eij vågat göra detta, som aldeles rubbade den säkerhet Riksens Ständer samtelige Riket guaranterat; med mera. Hr Comministern förestälte ytterligare, at, detta oaktadt, samma Expediternas handel år 1723 blef förbuden: Hvartil kom, att 1724 Product Placatet utfärdades, hvilket så mycket mera hölt främmande handlande ute, satte köpmännerne i de större Stapel Städerne i stånd, att eij allenast commendera ned jernprisen, utan ock genom dyrare fracter, på ut- och in-skeppnings varorne, betunga sina medundersåtare, sedan de genom dessa författningar förlorat sina medtäflare, i Bergslagen aldeles, och i Siöfarten till en stor del. Detta alt hade den bedröfveliga verkan, at priset på våra exporter blef nedsatt uti arbetarnes händer, men salt och andra importer upstegrades. Jernprisen föllo ifrån 1724 till 1729: och de följande åren alt till 10 d:r *S𝔪.* 1729 och de följande åren alt till 20 dal:r, Riket till en oersättelig förlust. Dymedelst råkade Bergslagen i en ömkansvärd belägenhet, genom dessa monopolier, i det Bergsmännerne nödgades bruka stora förlager, hvarpå deras egendomar sattes i pant hos några få förläggare, de der, inom en kort tid, blefvo Förlags männernas egna. Således begyntes ögoskenligen (!) att sannas, hvad Hr Assessor Swedenborg spått förut. Hela Rikets handels-rörelse drog sig til några få personer, som öfver Rikets exporter och införskrifningar utöfvade ett fullkomligit envälde, hvarigenom deras styrka tiltog i samma mån, som Riket stadnade i vanmagt.

Det allmänna trångsmål om penningar, som dymedelst förspordes i alla näringar, bragte Riksens Ständer, at vid 1734 års Riksdag tänka på några Lån utur Banquen, hvilket äfven de förmögnaste handlande med all sin styrka, så vid denna, som påföljande Riksdagar, arbetade uppå; emedan de väl sågo utvägar, att draga under sig den förnämsta penninge styrkan, och möijeligheten, att dermed uträtta, hvad hälst dem behagade. De nyttjade äfven den samma till våra näringars och i synnerhet Bergslagens förtryck, i det Jernprisen fäldes ännu lägre, och Riket måste se dem i händerna snart sagt om alt, hvad de behöfde.

Handelen, som i ett Rike uplifvar alla näringar, såsom blodet i kroppen, hade således dragit sig ifrån de öfrige lemmarna i Riks kroppen, hvilka i samma mån måste aftyna.

Ehuru jag altså väl ser, huru skadeliga för Riket de beviljade Bancolånen äro, i det de sätta förmögnaste handlande i stånd, at utöfva emot Riket de skadeligaste Monopolier, såsom Hr Commerce Rådet Nordencrantz sådant genom Memorial til Secreta Handels och Manufactur Deputation år 1743, i sina vidlyftiga Memorialer för Jern Commission 1744 och i Memorialer til Kongl. Maij:t år 1745 och 1747 tydeligen visat, och huru högst angeläget det vore, att samma lån, ju förr dess häldre, blefve indragne, finner jag likväl dem ingalunda vara det första onda i våra handelsförfattningar; emedan det 1:o redan vid 1723 års Riksdag blef af bemälte Hr Assessor Swedenborg tydeligen visat, at utländska Expediters utestängande utur vår Bergslag och handels rörelse skulle ofelbart hafva en så bedröfvelig verkan: 2:o Emedan Jernprisen, redan långt för Bancolånen, blefvo anseenligen nedsatte till Bergslagens undergång: 3:o Det synes klarligen af ett bref, som Stockholms handlande 1724 affärdade till Magistraten, om product Placatets utfärdande, at de lurade på Jernprisens fällande, hvarvid de sågo utländska Expediter och Bij-handlande sig vara hinderliga: 4:o Att det hade varet våra egna handlande omöijeligit, att straxt efter Banco lånen sätta jernpriset så lågt, som skedde, om utländska Expediter med dem fått tillika vara förlagsmän i Bergslagen. I anledning af alt detta, håller jag före, att grundorsaken till våra olyckor eij bör endast sökas uti Banco-lånen, utan i andra, redan för den tiden, tagna handels och hushållsförfattningar, hvarigenom några få i Staten, efter hand, trädt uti ett fullkomligit förmynderskap för den öfriga delen af Nationen, och hvarigenom den jämvigt blefvet häfven, som uti en fri Stat bör gifva näringarna lif och rörelse. Jag kan väl icke vänta af Ståndet den öma reflexion på hvad jag anfört, som jag tror det förtjena, men kan likväl för den orsaken eij afstå dermed. Jag tviflar aldeles icke derpå, at ju Secrete Utskåttet vidtager de mått, som kunna fälla Coursen, såsom högst önskeligit, men jag ser tillika den allmänna penninge nöd och näringslöshet, som Riket måste råka uti, om handel och näringar eij tillika blifva satte på en friare fot, än de nu verke-

ligen stå. Min Riksdagsmanna skyldighet pålägger mig, att hos Högvördige Ståndet, til närmare eftersinnande, anmäla hvad jag trodt hufvudsakeligen bidraga till Fosterlandets hjelp, och, ehvad Ståndet finner sådant värdt sin upmärksamhet, eller eij, har jag dock fullgiordt min skyldighet, och vill icke hafva någon del i de olyckor, som, genom ett sådant tvång, måste blifva äfven för framtiden Fäderneslandet oundvikeliga, utan at det för min räkning skall i protocollet läsas af efterverlden, mig sjelf antingen till heder eller nesa.

Chydenius angriper här, såsom synes, hela den gällande ekonomiska lagstiftningen. Men udden träffar produktplakatet. Hans anförande af den snillrike Emanuel Swedenborgs mot utfärdandet af produktplakatet afgifna yttrande är tydligen afsedt att på samma gång skydda och stärka hans angrepp. Då Chydenius något senare samma år utgaf sitt *Omständeliga svar* på de mot *Källan till rikets vanmakt* riktade skrifterna, hänvisade han äfven till Swedenborgs memorial, dock utan att yppa författarens namn. Han talar där om «ett eftertänkeligt memorial», som «en värdig riksens ständers ledamot» 1723 ingaf till kommersedeputationen, och prisar det bl. a. för att vara affattadt «med den redighet, styrka och nit som af en oförsagd och redlig riksdagsman någonsin kan väntas»; han säger sig vidare göra sin läsare orätt, om han skulle i «ett stympadt utdrag» meddela det och aftrycker därför det såsom bilaga till sin skrift, men också här utan att utsätta upphofsmannens namn.[1]) Hvem denne var, framgår — såsom sagdt — af Chydenii nyss anförda yttrande till prästeståndets protokoll.

En af de ledsammaste och skadligaste följderna af produktplakatet var — såsom Chydenius flerstädes i sina skrifter, och jämväl i det ofvan tryckta andragandet, ehuru mera i förbigående, framhållit — den att prisen på de viktigaste lifsförnödenheter, såsom salt och spannmål, stegrades och ofta brist på dem rådde. Hvad spannmålen särskildt beträffar,

---

[1]) *Pol. Skr.*, ss. 156, 197 o. 253 ff. — Swedenborg deltog ännu i 1765—66 års riksdag såsom representant för sin ätt.

hade den så fördyrats att regeringen, enligt hvad Chydenius tillbörligen påpekade i *Källan till rikets vanmakt,* varit tvungen att åren 1741—1746 frigifva spannmålsinförseln och således för en tid upphäfva produktplakatet.[1])

Under riksdagen inträffade i början af år 1766 en stark stegring i priset på spannmål med åtföljande nöd för de fattiga. Sekreta utskottet fann den 28 februari godt tillstyrka att af kronans spannmål låta mala 500 tunnor råg, som i mindre partier skulle utdelas åt «de fattigare och mindre förmögne» i hufvudstaden till sådant pris att kronan ej därpå förlorade. Man kunde tro att nöden berodde på missväxt, men från denna tro tages man bestämdt af sekreta utskottet i motiveringen till undsättningsåtgärden. Där säges nämligen: «I anseende därtill att de näst hit belägne provincer ej hafva orsak klaga öfver någon tryckande missväxt, har sekreta utskottet icke befruktat en så tidig dyrhet. Men när detta oaktadt annorlunda händt, har sekreta utskottet ej kunnat undgå hos Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla» o. s. v.[2]) Ett öppnare, om ock blott indirekt erkännande af att lagstiftningen bar skulden till olyckan kan man ej gärna tänka sig!

Chydenius, påpasslig som alltid, var genast färdig att begagna sig af situationen för att sålunda, om möjligt, åstadkomma en bresch i handelssystemet med dess grundval, produktplakatet. Till en början föredrog han emellertid att icke själf framträda, utan låta stöten riktas af allmogen.

Bland Chydenii efterlämnade papper finnes, såsom äfven Castrén anmärkt,[3]) konceptet till ett den 5 mars 1766 dateradt och till «Hedervärda Ständet», d. ä. bondeståndet, ställdt memorial om spannmålshandelns temporära frigifvande, så lydande:

Ödmiukt Memor[ial.][4])

Den Penninge brist som öfver alt trycker Rikets undersåtare, och det excessi[ve] pris, som spannemål och andra matvaror

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 98.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 414.

[3]) *Helsingfors Dagblad*, 1881, n:o 195.

[4]) Manuskriptets skadade skick har nödvändiggjort tillsatser af enskilda ord och bokstäfver, såsom klammerna utvisa.

icke destå mindre äro upstegrade til, samt en allmän saknad på växlar för dem som vilja införskrifva någon spannemål kunna ei annat än sätta hvar redlig Svensk i yttersta bekymmer.

Men som samtelige Rikets undersåtare anförtrodt sin välfärd i Riksens Högl. Ständers ömma händer, och följachteligen af dem äfven näst Gud vänta undsättning, är för oss ingalunda tid at i så bekymmersamma omständigheter vara känslolösa eller låta något tilfälle gå förbij, at skaffa våra medbröder en snar och säker undsättning, om vij ei vilja göra oss förlustige det förtroende vij åtnutit, och lemna det allmännas fiender den glädie, at fosterlandet under våra händer skulle försmächta.

Flera medel gifvas väl at mota alt detta onda, af hvilcka inga böra försummas, ty nu behöfvas de allesamman, men som en del af dem öfverträffa min insigt och styrcka i dylika ärender, vil jag [i] bästa välmening allenast upgifva ett såsom tilförene försökt och på[lite]ligit.

År 1741: Då under Riksens Högl. Stä[nders] sammanvaru en märckelig dyrhet och brist på spannemål sig yppade, anmodade Riksen (!) Ständer Kongl. Maij:t at til en viss tid genom en allmän publication tilstädia så in- som Utlänske at på främmande fartyg med samma hvilckor som på inländske få införa Spannemål, til Finland och Sverige, som af Kongl. Maij:t under d: 12 Febr. samma år sattes i värställighet (!), hvilcket medförde den välsignade nyttan, at ei allenast en ansenlig myckenhet spannemål föll in, utan äfven såldes til ganska civilt pris.

I anledning hvaraf jag ödmiukast underställer, om icke ett likadant påbud nu med det aldraförsta borde utfärdas, som skulle vara til Michaeli tid nästinstundande höst.

Saken är i min tancka ganska angelägen, och tål ei minsta upskof. Nöden är nu dubbel. Det är ei allenast brist på spannemål, som gör saken nödig, utan det som än beklageligare är, brist på penningar eller växlar at köpa och införskrifva med.

Iag anhåller derföre ödmiukeligen Hr Taleman och Hedervärda Ståndet täktes ei allenast til detta mitt Memorial sitt gunstiga bijfall lämna, utan ock genom extractum protocolli ett sådant Ståndets beslut de öfr[iga re]spective Stånden [m]edde[la och ge]nom en Deputation må[l]et til sky[nd]samt afgörande recommendera.

Sådan nijt för Fäderneslandets och den fattigas räddning från Hungersnöd skal i en framtid och ehvad välfningar ock kunde existera befria Herr Taleman och det Hedervärda Ståndet för tilmälen af försummelse och kallsinnighet i Rikets närvarande betrykta tilstånd. Stockholm d. 5 Mart[ii] 1766.[1])

En blick i bondeståndets protokoll för denna tid ger vid handen att den 7 mars 1766 af Lars Larsson från Västerbotten (Luleå) inlämnats ett memorial «om Spannemåls bristen innom Riket samt dess afhielpande medelst utländsk Spannemåls fria införsel til instundande Michaeli».[2]) En jämförelse mellan detta och det ofvan publicerade konceptet ådagalägger identiteten mellan de bägge aktstyckena. Chydenius har således genom Lars Larsson, sin kamrat i fiskerideputationen, först väckt denna fråga vid riksdagen.

Det i Lars Larssons namn ingifna memorialet föranledde från bondeståndets sida aflåtandet af en «föreställning» till sekreta utskottet.[3]) Förslaget måtte emellertid där icke ha kunnat räkna på sympatier — bondeståndet var ju alls icke företrädt i sekreta utskottet, och för öfrigt ansåg man sig väl ha uppfyllt allan rättfärdighet genom den till lindrande af nöden i Stockholm vidtagna åtgärden.[4])

---

[1]) Efter detta har Chydenius nedskrifvit följande verser, hvilkas flerfaldigt ändrade form visar att de äro af honom själf författade:

Skiälm, som Foster landet sviker
eller döljer någon skalck,
Trampar arma, skyddar riker,
träder öfver dygdens balck.
Ädla siälars äreminne,
som för frihet våga alt,
Tvång och sielfsvåld hålla inne
och ei köpas för en palt.
Tygla sielfsvåld,
aldrig söla oskulds linne,
aldrig ändra sin gestalt.

[2]) *Bonde Ståndets Protocoller* för 7/3 1766; ms. i R. A.

[3]) *Bondeståndets prot.* för 8/3 1766.

[4]) Enligt Malmström (a. a., s. 388, not 2) skulle sekreta utskottet dessutom redan på hösten 1765 ha afslagit en då af bondeståndet gjord fram-

Allt nog, den 15 mars 1766 upptog Chydenius frågan i eget namn. Han inlämnade då i prästeståndet ett memorial af följande lydelse: [1])

Ödmiukt Memorial.

Under det Riksens Högl. Ständer syslosättas med botande af de sår, som en lång tid tärt styrkan i vår Riks kropp, synes äfven vara angelägit, at vända ögonen på sielfva menigheten, såsom den der utgör vesenteligaste grundvalen til ett Samhälles styrcka och bestånd.

Ett allmänt trångsmål om brödföda och en excessiv dyrhet på spannemål vitna at här är nöd på färde för den fattiga.

En i framflutna tider ovanlig penninge brist, som nu är allmän och påtagelig, ökar så märckeligen faran härvid, at om Riksens Högl. Ständer ei vända ett medlidande öga til sina trängda medbröder, och straxt räcka dem en hielpsam hand, så är faran värdt at all annor hielp kommer försent och den usla emedlertid försmächtar.

Det glädie rop, hvarmed allmänheten emottagit och beledsagat dessa Ständers göromål, och det hopp de giordt sig om sitt Fäderneslands räddning derigenom, skulle då förvandlas i en ömkelig klagan och tårar.

Nation har updragit oss hela sitt förtroende. Folckets ögon stå uppmärcksamma på alla våra göromål, och fattiga Medborgare vänta af oss undsättning.

Ingenting är som mera kan intaga menighetens sinne, än då lifvets förnödenheter aldrig tryta. Lifvet är det käraste, men förloras innom några dagar när födan ei är til fångs.

Flera medel gifvas väl, at mota detta onda, af hvilcka inga böra försummas; Ty nu behöfvas de alle sammans: Men för denna gången vill jag allenast föreslå ett, såsom tilförene försökt och påliteligit.

---

ställning om spannmålshandelns frigifvande. Månne härmed åsyftas den ofvan (sid. 90) omnämnda anhållan om tillstånd för bergsallmogen att tullfritt införa spannmål med både in- och utländska fartyg?

[1]) *Privatorum Memorialer 1765—66*, Vol. I, n:o 126.

År 1741: funno Riksens Högl. Ständer, huru brist och dyrhet på spannemål trykte Rikets undersåtare, och voro derföre högst angelägna at rädda dem utur nöden.

Säkraste och snaraste botemedlet fants bestå i spannemålens och matvarornas friare införsel. I anledning hvaraf Hans Kongl. Maij:t under d:n 12: Februarii samma år genom öppet Påbud genast lämnade alla utländska, så väl som inhemska, tilstånd och frihet, at med fremmande skepp och farkoster, ifrån hvad ort de vara måge, til Sverige och Finland införa spannemål emot samma tuls och umgälders ärläggande, som för Svenska skepp och farkoster betalas.

Härigenom blef ei allenast Riket försedt med en ansenlig myckenhet spannemål, utan såldes den äfven til ganska civilt pris.

Nu är nöden dubbel. Här är ei allenast brist på spannemål förhanden, utan ock på penningar och växlar, at införskrifva före, och de som äga deraf något förråd sättas dymedelst i stånd, at dyrcka up priset för den fattiga til det högsta.

Iag underställer altså vördsammast om icke Högvördigste Herr Archi Biskoppen och det Högvyrdiga Ståndet finna ett lijkadant expedient nu vara högst nödigt, at til näst kommande Michaelis dag vidtaga, och i sådan händelse detta sitt beslut ei allenast genom extr: Protocolli de öfrige respective Stånden straxt communicera, utan ock genom Deputation målet til skyndsamt afgörande anmäla.

Sådan mennisko-kärlek och Ömhet för den fattiga, hvars nöd Högvördiga Ståndet bäst lärt känna, hedrar och mäst vårt Stånd, och skall i en framtid, ehvad välfningar ock kunde existera, befria oss från tillmälen af försummelse och kallsinnighet i Rikets närvarande betrykta tilstånd.

Stockholm d:n 16 Martii 1766.[1])

Anders Chydenius.

Likheten mellan detta och det i Lars Larssons namn inlämnade memorialet är påfallande. I det af honom själf undertecknade har dock Chydenius gett stilen större flykt

---

[1]) I marginalen till memorialet står emellertid: «Upl. d. 15 Mart. 1766». Af protokollet framgår att detta datum är det riktiga.

och pondus, såsom naturligt är. I bägge har han försiktigt undvikit att tala om produktplakatet eller att framhålla detta såsom en orsak till nöden.

Chydenii memorial, heter det i prästeståndets protokoll, »bifölls genast, allenast med den förändring att terminus ad quem skulle blifva d. 1 Septembr., och skulle detta, under form af extractum protocolli, med de öfriga respective stånden communiceras».[1]) Detta skedde äfven omedelbart. I huru hög grad protokollsutdraget grundades på Chydenii motivering framgår kanske bäst af detsamma i dess helhet. Det lydde enligt en afskrift, eller rättare ett koncept,[2]) sålunda:

Hos ståndet kom under ömsint och bekymmersamt öfvervägande, huruleds den nu varande svåra dyrhet på spannemål och mjöl ofelbart lärer försätta den fattiga uti yttersta nöd och trångmål, och att en i dessa tider infallande ovanlig penninge-brist märkel. ökar faran härvid, att, om Riks. Höglofl. Ständer ej vända ett medlidande öga till den torftiga medborgaren, och strax räcka honom en hjelpsam hand, så är att befara, det all annor hjelp kommer för sent, och den usle imedlertid försmägtar.

Som lifvet är det käresta, så kan ingen ting vara, som mera intager undersåtarenas sinnen, än att lifvets förnödenheter icke tryta.

Flera medel torde väl gifvas, att mota det i vårt k. Fädernesland nu förestående onda, af hvilka inge böra försummas, häldst då de nu behöfvas allesamman. Men för denna gången erindrade sig ståndet, huruleds Riks. Höglofl. Ständer, år 1741, då brist och dyrhet på spannemål trykte Riket, funno säkraste och snaraste bote medlet bestå i spannemålens och matvarornas friare införsel; i anledning hvar af Hans Kongl. Maj:t, under d. 12 Februar. samma år, genom öppet påbud, genast lemnade alla utländska, så väl som inhemska, tillstånd och frihet, att med främmande skepp och farkåstar, ifrån hvad ort de vara måga, till Sverige och Finland införa spannemål, emot samma Tulls

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{15}/_{3}$ 1766.

[2]) *Prästeståndets enskilda handlingar 1765—66;* ms. i R. A.

och umgälders erläggande, som för svenska skepp och farkåstar betalas.

Härigenom blef ej allenast Riket då försedt med en ansenlig myckenhet spannemål, utan den såldes åfven till ganska godt och lindrigt pris.

Ståndet, af denna erfarenhet uplyst och underrättadt om nyttan af en slik författning, pröfvade fördenskuld, för sin del, godt, att en dylik oinskränkt frihet att införa utländsk spannemål emot de eljes vanlige umgälder, må, till nästkommande 1 Septembr. in- och utländska öppen lemnas.

Lika litet som bondeståndets framställning i saken hade detta prästeståndets protokollsutdrag åsyftad verkan. När det den 17 mars 1766 föredrogs i borgareståndet, afslogs det genast, och ståndet skyndade sig att i sin tur genom protokollsutdrag meddela medstånden sina tankar «angående befarad brist på spannemål för landets innevånare». Adeln förenade sig med borgareståndet, och dettas protokollsutdrag remitterades till sekreta utskottet, som således åter fick sitta öfver ärendet, — utan positivt resultat, så vidt vi veta.[1])

Med bättre framgång kröntes Chydenii arbete för det bottniska stapeltvångets upphäfvande. Vi skola icke uppehålla oss vid detsamma, enär en fullständig redogörelse ej blott för Chydenii litterära verksamhet i frågan, utan ock för hans inlägg i prästeståndets debatter därom redan föreligger.[2]) Här må endast anmärkas att Chydenii andel i frågans lyckliga lösning synes oss hafva i någon mån blifvit öfverskattad. Hans *Vederläggning af de skäl hvarmed man söker bestrida öster- och västerbottniska samt västernorrländska städerna fri seglation* var visserligen utmärkt, ja, det bästa som skrifvits i denna sak. Den väckte också stort uppseende på grund af sin dräpande form och gjorde Chydenii namn bekant vid riksdagen. Ett bevis härpå utgör på sitt sätt en då för tiden allmänt känd politisk visa, benämnd *Reflexion öfver 65 års*

---

[1]) Malmström, a. a., s. 388; *Riksdags-Tidningar*, s. 422.

[2]) Palmén, a. a., XIX f., XXVII f. o. XXXIII ff.; Arnberg, a. a., s. 243; Lille, a. a., s. 103 ff.

riksdag och skrifven af någon hatt, i hvilken visa en strof lyder: [1])

> Till Spanien alla Finnar gå,
> Så framt Chydenius får rå,
> Och Stockholm får stå se uppå
> På 65 års Riksdag.

Men motståndarne till det bottniska stapeltvånget hade före riksdagen så väl organiserat sig och stämningen vid riksdagen var så afgjordt för dettas brytande, att utgången efter all sannolikhet skulle blifvit densamma äfven utan att Chydenius hade uppträdt med sin skrift och sina andraganden till prästeståndets protokoll, — något som man däremot absolut icke kunde säga om hans förhållande till i synnerhet fiskeri- samt presslagstiftningens reformering.

Ett öfverskattande af Chydenii inflytande, eller rättare sagdt ett underskattande af andras förmåga, har också skett vid bedömandet af hans andel i lösningen af frågan om bondeseglationen. Man har nämligen velat göra gällande att det af finske bonderepresentanten Israel Carlsson (från Muurla) inlämnade memorialet i saken vore författadt af Chydenius. Några andra skäl härför hafva dock icke anförts än »att detta lilla memorial» (i själfva verket ett rätt långt aktstycke) »genom stil och frisinnadt syfte så påtagligt utmärker sig framför mängden skrifter från denna tid, att man lätt nog kunde taga det för ett utbrutet stycke ur *Källan till rikets vanmakt* eller *Omständelig vederläggning*».[2]) De af mig genomgångna handlingarna från denna riksdag, särskildt i stapelfrågan, berättiga icke till en sådan slutsats: det saknas icke bland dem sådana som i frisinthet äfvensom i kritikens skärpa kunna mäta sig med Chydenii skrifter. Hypotesen

---

[1]) Strofen tagen ur I. Fehr, *Studier i Frihetstidens Vitterhet: Den politiska visan*, s. 58. — Fehr säger sig ha sett flere varianter till visan. En sådan är äfven tryckt i den af Ad. Neovius utgifna urkundspublikationen *Ur Finlands historia*, III, s. 644, där emellertid namnet Serenius finnes i stället för Chydenius, som i detta sammanhang måste vara det riktiga, — andra afvikelser att förtiga.

[2]) Palmén, a. a., s. XXXVIII, not; jfr s. XXXVII.

om Chydenii författarskap till memorialet i fråga måste därför, så vida densamma icke kan styrkas genom något hittills obekant faktum, förkastas. Då kvarstår såsom Chydenii andel i bondeseglationens frigörande ett kort och klart yttrande vid prästeståndets behandling af frågan, vid hvilket yttrande, såsom redan aftryckt och kommenteradt,[1]) vi icke behöfva dröja.

Vida mindre än af handelslagstiftningen sysselsattes Chydenii tankar under riksdagen af förhållandena inom industrin eller «handaslögderna», såsom man den tiden sade. Visserligen påpekade han i skriften om folkutflyttningen och i *Den nationale vinsten*,[2]) hvilka bägge utkommo 1765 under pågående riksdag, det rådande industriella skyddssystemets olägenheter och framhöll äfven «arbetarnes tvång under skrå och andra ordningar».[3]) Men han lade icke därpå den vikt som på missförhållandena inom handeln, hvilka han af egen

---

[1]) Palmén, a. a., s. XXXIX f.

[2]) Manuskripten eller koncepten till dessa båda skrifter, Chydenii kanske intressantaste litterära alster, finnas tyvärr ej bland hans efterlämnade papper. Däremot finnes på sista sidan af de ark på hvilka Chydenius nedskrifvit sitt koncept till *Källan till rikets vanmakt* ett ofullbordadt utkast till skriften om folkutflyttningen. Det lyder:

«*Om Folckets utflytning och huru det bäst kan förekommas.*

§ 1. Om Friheten i gemen, at den behagar menniskian mäst. Ensam äger hon den bäst, men saknar mycket i säkerhet och beqvämlighet, derföre vil hon sedera af det förra at få niuta det sednare.

§ 2. I Monarchisk regering dependerar friheten af Monarchens behag, som i den mån ökar sitt Rikes styrcka som han mer eller mindre består undersåtarena af denna frijhet. Men i en frij Stat der 4 Stånds Fulmächtige utgöra Högste machten beror undersåtares väl derpå ju mera de kunna förvärfva eller behålla af denna sin frijhet. Derföre böra de känna hvad det är som trycker dem och på hvad sätt de bäst kunna få sin frijhet, och emot ut- och invärtes fiender behålla den samma. Derföre bör det vara en låflig skrif- och tryckfrijhet, sådan som Stora Deputationen ved sidsta Riksdag projecterte.

§ 3. Generela tvång, som trycka alla i gemen. I *Rättegångar* genom en otrolig mängd af lagar och mindre ansvar för domare. I *Egendomar*, när välfångna Fastigheter gå utur händerna, när Metaller ei värderas efter skrot och korn, när betrodda förskrifningar ei inlösas. I *Giftermål*, när drängar och pigor hvarken kunna eller få gifta sig».

[3]) Se § 15 i *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen* (*Pol. Skr.*, s. 21 ff.) och § 15 i *Den nationale vinsten* (*Pol. Skr.*, s. 122 f.).

erfarenhet mycket bättre kände, och gjorde hvarken nu eller senare industrin till föremål för angrepp i en särskild skrift. En bland Chydenii *Politiska Skrifter* af utgifvaren med stor tvekan upptagen broskyr, kallad *Vederläggning af skriften, där skråämbeten på olika tider blifvit olika ansedde* (1766),[1] är säkert icke författad af Chydenius. I Oelreichs censorslista finnes nämligen antecknadt att författaren är «baron Rhebinder»,[2] som «genom Chydenius» inlämnat skriften till censurering.[3] Måhända har Chydenius granskat skriften före tryckningen; i alla fall får man anse att han godkänt de där uttalade skråfientliga åsikterna. Men att författaren verkligen var «en riddersman, som för eget nöjes skull uppsatt denna vederläggning, utan afsikt att någonsin låta den komma i dagsljuset» — såsom i förordet säges —, och icke Chydenius, därom kan numera intet tvifvel råda.

Ej heller i själfva riksdagsförhandlingarna ingrep Chydenius i nämnvärd mån för skråtvångets upphäfvande och det industriella arbetets frigörande. Väl underlät han icke att i allmänna besvärsdeputationen, då tillfälle därtill yppade sig, framhålla vikten af fullständig näringsfrihet (se ofvan, sid. 88, 100, 107 m. fl.). Men i prästeståndets protokoll finna vi egentligen blott ett uttalande af Chydenius i denna riktning.

Handels- och manufakturdeputationen hade till den finare järn-, stål- och metallindustrins befrämjande föreslagit inrättandet af vissa «allmänna frihetsorter», där enhvar, svensk eller utlänning, som företedde bevis öfver god frejd och yrkesskicklighet, fritt och utan att under tio års tid behöfva erlägga kronoutskylder skulle få idka denna industri. Deputationen erkände i motiven härtill «att förnämsta orsaken till de finare järn- och metallfabrikers så ringa framsteg och

---

[1]) *Pol. Skr.*, ss. 309—318. — Jfr prof. Palméns reservationer i inledningen, ss. LXXI o. CCV f.

[2]) Härmed åsyftas af allt att döma frih. Johan Adam Rehbinder, f. 1733, då kanslist och slutligen lagman, känd som genealog och historisk samlare.

[3]) För den värdefulla bibliografiska upplysningen har jag att tacka vicebibliotekarien dr L. Bygdén, som i bref från Upsala af $^{17}/_{10}$ 1900 meddelat mig den.

nu varande märkeliga aftagande bör tillskrifvas inrättningarnas inre hushållning och ett tvång, som gör arbetaren obenägen, trög och vårdslös, hvilket då infaller, när han finner för sig hinder och svårighet att efter eget val skaffa sig verkstad eller hus och hem och att arbeta något för egen samt hustrus och barns välmågo». Hindret och svårigheten lågo i bur- och mästerskapets eller annat särskildt tillståndsbrefs erhållande; «varande bägge dessa utvägar merendels förknippade med så vidlyftig omgång, kostnad och besvärlighet, att ej allenast mången svensk arbetare, till undvikande däraf, söker sin lycka annorstädes, utan ock skickelige utlänningar, äfvensom mänge af rikets egna undersåtare, hvilka nu för tiden rikta utrikes verkstäder, hindras att sig hit till riket begifva».[1])

Ett sådant attentat på skråväsendet och hela det rådande näringstvånget fick naturligtvis ej passera oanmärkt; en till betänkandet fogad reservation vann understöd äfven i prästeståndet. Då uppträdde Chydenius och yttrade: «Skickelighet hos en Arbetare pröfvas bäst genom arbetets mer el. mindre dugelighet; och den odugeliga casseras aldra kraftigast, då han icke vinner debit på sitt arbete och såleds derigenom sig icke kan nära. I Ängeland och Holland kunde manufacturerne icke komma upp, så länge de lågo under tvång af skrå och privilegier; men sedan hafva varorne derstädes blifvet de aldrabäste. Hvad Fristäderne beträffar, är icke möjeligt nu strax hitta på de orter, som af alla äro de tjenligaste, utan måste de i början på försök utsättas. Men att af Krono-Utlagorne något skulle afdragas, kunde», tillägges det i protokollet, «Hr Comministeren icke bifalla». — Betänkandet godkändes med den af Chydenius påyrkade uteslutningen.[2]) Äfven ständernas beslut utföll i enlighet härmed, men med den till följd af borgareståndets motspänstighet gjorda inskränkning i den beviljade friheten att under finare järn-, stål- och metallarbeten icke finge inbegripas så-

---

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 748 f. — Se äfven J. F. Nyström, *Bidrag till svenska handelns och näringarnas historia*, I, s. 48.

[2]) *Prästeståndets prot.* för 19/4 1766.

dana tillverkningar «som höra till de ordenteliga och förr inrättade skråämbeten».[1])

Den af Chydenius inlagda reservationen mot befrielse från eller lättnader i kronoutskyldernas erläggande innebar tillämpningen af en princip som han, jämte andra, flere gånger under riksdagen häfdade i skarp motsats till hittills rådande praxis. Sålunda yrkade han i fiskerideputationen på att befrielsen för fiskeriidkare och deras folk från kronoutskylder skulle upphöra, — ett yrkande hvarom deputationen enades och som äfven omfattades af ständerna.[2]) När sekreta utskottets protokollsutdrag «rörande de flere rikets undersåtare, som under skyhl af manufacturer, enrollering, saltpettersjuderi m. m. tid efter annan vunnit befrielse från kronoutskylders erläggande» föredrogs i ståndet, uppträdde Chydenius först och «förklarade sig färdig att så mycket snarare härtill bifalla, som han tillförene i Fiskeri-Deputation varet öfver den delen deraf som angingo Sjöfolk och Fiskare». Senare tog han ytterligare till ordet. Haartman hade föreslagit ett uttryckligt stadgande därom att «vid alla fabriquer, ehvaräst de ock måga anläggas, ingen undantagen, skola arbetarena vara skyldige att för sina personer, hustrur och barn m. m. erlägga dessa personl:a utskylder». Detta på den uppgifna grund att ridderskapet och adeln, i kraft af sina privilegier, lätt kunde antaga och skydda fabriksidkare. «I Hr Comminist. Chydenii tanka», heter det i protokollet, «vore detta så mycket angelägnare att förekomma, som näringarne, i mån deraf, skulle komma att lida och förtryckas». Protokollsutdraget bifölls med nämnda tillägg,[3]) som dock i ständerbeslutet icke torde ha ingått.[4]) — Äfven då fråga var om hjälp åt Karlshamns stads innevånare efter en ödeläggande eldsvåda och man till dessas förmån framhöll att de årligen i tull och kronoutskylder hade erlagt vidpass en half tunna guld,[5]) ansåg Chydenius nödigt

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 749. — Se ock Malmström, a. a., s. 385.
[2]) Palmén, a. a., s. LII; *Riksdags-Tidningar*, s. 349.
[3]) *Prästeståndets prot.* för 17/3 1766.
[4]) Nyström, a. a., s. 50.
[5]) *Riksdags-Tidningar*, s. 518.

betona att «eftergift på kronoutlagorna kunde för ingen del beviljas.[1])

Samma dag prästeståndet fattade sitt beslut i frågan om frihetsorter för järn- och metallindustrin, afsände det såsom deputerade Chydenius samt en annan ledamot för att underrätta borgareståndet om sin afsikt att vid följande plenum till behandling upptaga «saken om frihet i handaslögder».[2]) Denna i och för sig obetydliga notis tarfvar förklaring. Redan den 10 (eller 11) mars[3]) hade handels- och manufakturdeputationen aflåtit ett betänkande om frihet för fabriksgesäller, hvilka genom godkändt mästerstycke visat prof på sin yrkesskicklighet, att såsom mästare utan särskildt tillstånd idka sin näring i hvilken stad som helst i riket.[4]) Borgareståndet, som i detta förslag icke utan skäl såg en frukt af omstörtande läror, hade emellertid bedt medstånden uppskjuta sakens behandling, tills det hunnit afgifva sitt utlåtande. Då nu en hel månad hade förgått, utan att detta afhördes, skred prästeståndet till den ofvan omtalade åtgärden. Det är möjligt att Chydenius privatim påmint talmannen om att frågan borde afgöras, och att han just därför utsågs till den ene deputerade. När saken sedan behandlades i prästeståndet, var bifallet till betänkandet så gifvet att Chydenius icke behöfde yttra sig. — Att ständerbeslutet, trots borgareståndets krångel, gick i samma riktning är bekant.[5])

Det på denna tid rådande industriella premieringssystemet bibehölls, med några undantag och förändringar, såväl hvad tillverknings- som exportpremierna beträffar. Chydenius var nog en motståndare till systemet och uttalade sig i *Den nationale vinsten* emot det.[6]) Men i riksdagsförhandlingarna

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{17}/_{8}$ 1765.
[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{19}/_{4}$ 1766.
[3]) Arnberg, a. a., s. 235, uppger den 10; Nyström, a. a., s. 48, den 11 mars.
[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 528 ff.; Malmström a. a., s. 384.
[5]) Malmström, a. a., s. 384 f.; Arnberg, a. a., s. 235 f.
[6]) Se särskildt §§ 9 o. 10 (*Pol. Skr.*, s. 119 ff.). — Att Chydenius kommit till sina uttalanden där genom att iakttaga förhållandena inom fiskeriväsendet visas längre fram (se sid. 197).

var han i allmänhet icke i tillfälle att ingripa vid hithörande ärendens behandling, som för det mesta skedde mot slutet af ständermötet, efter hans uteslutning ur ståndet. En enda sådan fråga var han med om att afgöra: frågan om de i väfnadsindustrins intresse utbetalade får- och ullpremierna. Handels- och manufakturdeputationen föreslog bibehållandet och ökandet af premierna för införskrifning af spanska och eiderstädtska (slesvigska) får, men afskaffandet af premierna för fårens underhåll samt af de tillverkningspremier för kläden och tyger af svensk ull hvilka redan från 1763 blifvit af manufakturkontoret indragna.[1]) Chydenius — för öfrigt intresserad af fårafveln (se ofvan, sid. 29) — instämde i förslaget, «så mycket mera», heter det i protokollet, «som Comministern i Fiskeri Deputation haft tillfälle att se, hvad tvång præmier göra i hvad näring det vara må, huru mycket de gravera Staten och huru litet de förbättra varorna».[2])

Detta yttrande leder oss osökt öfver till Chydenii deltagande i behandlingen af fiskeriärendena. Det må då strax utsägas att fiskerilagstifningens fullständiga reformerande kan betraktas som en af Chydenii storbragder vid riksdagen. Om arten af detta arbete har i vår tid från fullt kompetent håll fällts omdömet att «1766 års fiskeristadgar, i hvilkas utarbetande den framstående nationalekonomen Anders Chydenius tog en så verksam och i mycket rent af ledande del, utgöra för sin tid väl det bästa den bildade världen då hade att i den vägen uppvisa».[3])

Det var i en särskild deputation som beredningen af fiskerinäringen rörande ärenden försiggick, och Chydenii egentliga arbete på detta område var således förlagdt till fiskerideputationen.[4]) Men äfven uti prästeståndets diskus-

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 101. — Nyströms (a. a., s. 34) uppgifter torde icke vara riktiga.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{27}/_{7}$ 1765; jfr äfven Palmén, a. a., s. XLV f. not **).

[3]) A. V. Ljungman i *Det ekonomiska samhällslifvet*, II, s. 225.

[4]) Prof. Palmén har jämförelsevis utförligt skildrat Chydenii deltagande i fiskerideputationens förhandlingar (a. a., s. XLI—LVII). Det är dock egentligen blott Chydenii uppträdande mot premieringssystemet som prof. Palmén

sioner i dessa ämnen ingrep Chydenius ofta och med sakkunskap. Innan vi gå att framställa denna sida af hans verksamhet såsom ståndsledamot, nödgas vi emellertid för några ögonblick dröja vid ett bland Chydenii efterlämnade papper befintligt aktstycke, som hänför sig till förhandlingarna i fiskerideputationen.

Vid deputationens behandling af frågan om de ur fiskerifonden utgångna premiernas bibehållande eller indragning — en behandling som icke var principiell, utan gällde hvarje slag af genom premier understödd fångst för sig — yrkade Chydenius beträffande hval- och själfångsten förgäfves på de för dessas uppmuntrande anslagna premiernas indragning. [1]) Han utbad sig då att med «särskildt votum» få vända sig till stånden; en adlig ledamot af deputationen anmälde att han förenade sig om Chydenii reservation. [2]) Emellertid beslöt deputationen indragningen af exportpremier för åtskilliga slag af fisk, bland dem äfven sill som utfördes till hamnar på denna sidan Gibraltar. Innan frågan om premier för export af sill till medelhafshamnarna hunnit afgöras, tillkännagaf brukspatron L. M. Uggla, som jämte en annan adelsman tidigare förordat exportpremiernas bibehållande i denna del, att han nu kommit på tanken att indraga alla premier, med hänsyn särskildt till fiskerifondens till 13 t:r guld uppgående gäld för ännu obetalda premier; dock önskade han i det blifvande betänkandet härom få inryckta 1:o ett i allmänna ordalag affattadt förbehåll om uppmuntran i nödfall och efter omständigheterna af hval- och själfångsten, om de

---

fullständigt behandlat. Hvilken roll Chydenius spelat vid deputationens arbeten på utarbetandet af den nya fiskeristadgan är ännu icke utredt. Protokollen innehålla mycket noggranna diskussionsreferat, i hvilka Chydenii namn ständigt förekommer. Jag har emellertid icke gett mig mödan att genomgå dem och afskrifva Chydenii yttranden. — Deputationens ene sekreterare («notarie») var Chydenii lycklige medtäflare om priset för svaret på Vetenskapsakademins fråga om mossa på ängar, finnen Jacob Stenius, då magister docens i Åbo. (Prof. Palmén har således med rätta betviflat riktigheten af sin egen uppgift i *Biografinen Nimikirja*, s. 650, att dennes fader, kyrkoherden med samma namn, skulle varit fiskerideputationens sekreterare.)

[1]) Chydenii yttranden hos Palmén, a. a., s. XLVI.

[2]) *Fiskerie Deputationens Protocoller* för $^1/_8$ 1765; ms. i R. A.

skulle ånyo komma att idkas, äfvensom af sill- och storfisket i hafvet, samt 2:o en hemställan om tullfrihet på salt för nordsjöfiskerierna.[1]) Om en dylik kompromiss enades deputationen, och Chydenii redan uppsatta reservation förföll af denna orsak. Redan vid följande sammanträde uppläste Chydenius ett förslag till betänkande, som i hufvudsak antogs och, nästa gång deputationen sammankom, definitivt godkändes.[2])

Chydenii tillämnade reservation finnes, såsom sagdt, i behåll. Den visar tydligt i huru hög grad betänkandet utgjort resultatet af en jämkning mellan motsatta åsikter och huru föga det i verkligheten varit «ett uttryck för Chydenii personliga öfvertygelse», såsom man antagit.[3]) Man jämföre i sådant afseende följande ställe:

Betänkandet.	*Reservationen.*
Hvad först premier i gemen beträffar, synas de aldrig till rikets sannskyldiga nytta böra oftare ega rum, än då medlen därtill samlas utaf mindre nödiga varor till att upphjälpa de för riket nyttiga näringar. Deputationen, långt ifrån att räkna fiskerierna ibland de mindre lönande näringar, anser dem tvärtom för en rikedomskälla, där svenske män få ösa upp en ymnig Guds välsignelse, men håller ock tillika betänkligt att genom någon tyngd på de öfriga locka för mycket arbetare ifrån hufvudnäringarna till denna handtering, dit egen vinst förmår draga ett	Hvad först premier i gemen beträffar, så äro de i sig självfva intet annat än en ränta af den ena medborgaren till den andra, eller ock en viss slags tunga för en och samma medborgare i en omständighet, på det han skall få någon lisa i en annan. I detta senare fallet är det intet annat än att taga utur den ena handen och lägga det uti den andra. — — — Men hvad det förra sättet angår, nämligen att samla en fond af krona eller medborgare och dela däraf till vissa personer och näringsidkare, så är klart att de som sådant undfå intet annat äro än kronans och med-

[1]) *Fiskeridep:s prot.* för $^{15}/_{8}$ 1765.

[2]) *Fiskeridep:s prot.* för $^{20}/_{8}$ o. $^{22}/_{8}$ 1765. — Betänkandet tryckt af Palmén, a. a., s. XLVIII ff.

[3]) Palmén, a. a., s. XLVIII.

så stort antal människor, som på ett lönande sätt där kunna föda sig, då ock den säkraste jämkningen till rikets sannskyldiga fördel sker af sig själf.

borgares räntetagare och dessa de förras skattdragare. Jag vill väl intet inalles bestrida sådana sammanskotts nytta i ett rike, men finner dem aldrig annars böra ega rum, än när de af en florerande, mindre nödig och mindre lönande näring uppbäras att encouragera en ny, nödigare och nyttigare; annars måste det en gång hända att vi få bära sidenkläder med hungrig mage och mätta oss med sill utan bröd.

I reservationen en klar och på sak gående, förkrossande kritik af hela premieringssystemet, i betänkandet några tillkrånglade meningar med halfva medgifvanden och halfva återtaganden — alldeles som i ett nutida svenskt eller finskt utskotts- eller komitébetänkande! Medan hufvudvikten i reservationen lägges just på premiernas olämplighet och skada i allmänhet, anföres i betänkandet såsom det väsentligaste motivet för fiskeripremiernas indragning finansernas dåliga läge, särskildt fiskerifondens stora gäld för obetalda premier. Det enda för de bägge aktstyckena gemensamma är skildringen af missförhållandena vid förvaltningen af fiskerifonden, men också här har Chydenius i betänkandet nödgats afslipa uttrycken. [1])

Det var utan tvifvel klokt af Chydenius att gå in på den kompromiss betänkandet företrädde, då han i alla fall vann sitt hufvudsakliga syftemål, och det hedrade honom att han underordnade sin i enskildheter afvikande mening detta mål; kort sagdt, hans uppträdande var den sanne politikerns. Ur litterär synpunkt var det däremot synd att ej den tillärnade reservationen kom till stånd, ty den är briljant skrifven och hör till det bästa Chydenius producerat. Den erbjuder för biografen stort intresse också därigenom att den

[1]) Jfr Palmén, a. a., s. XLIX, och den längre fram, bland Chydenii otryckta skrifter, publicerade reservationen, stycket 9—12.

i sig innehåller frön till Chydenii mest prisade, tillika hans mest teoretiska eller allmänt hållna ekonomiska skrift *Den nationale vinsten,* som ett par månader senare utkom.

«Vi bedraga oss nästan öfverallt», säger Chydenius i det ifrågavarande aktstycket, «på det ordet *nationell vinst,* då vi påstå att, fast arbetet intet lönar sig utan allmänna sammanskott, så vinner dock nationen därigenom. När Sveriges brukbara jord vore ryktad öfverallt så som Hollands, när jorden intet mera vore tillräckelig att bygga på, utan pråmar blifva våra boningar som i Kina, och lönande näringar mera intet vore möjeliga på landet, så kan det i visst afseende kallas en nationell vinst, som ett öfverskott af människor i en mindre lönande näring förtjäna, fast deras öfriga medborgare, som bispringa dem, blifva fattigare däraf. Men att hos oss, där jorden ligger i linda, bruken sakna smeder, väfstolar stå lediga och egna stränder sakna fiskare, att då genom premier ej allenast uppmuntra, utan ock underhålla några andra handteringar, måste alltid vara en nationell förlust. — Den ringaste medborgare, som i sin aflägsna vrå skaffar födan för sig och de sina med sitt arbete, behåller eller ökar alltid den nationella vinsten, så länge han blifver kvar därvid, men så snart han gifver sig till en näring som ej lönar sig utan hjälp af staten, är han ej allenast henne (!) till tunga, utan ock ökar i samma mån rikets underbalans, ty hans förra arbete saknas då hemma och ersättes i den mån som han verkeligen kan förtjäna sig borta, men resten, som han måste få af staten, blifver ovedersägligen nationens förlust. Den svåra belägenhet i hvilken våra inrättningar i anseende härtill stå och den nästan öfver hela Europa antagna och gillade missräkning häremot om nationell vinst har i anseende till mitt fädernesland förekommit mig så öm att jag omöjeligen kunnat för riksens högl. ständer dölja mitt bekymmer däröfver». — Det är, såsom synes, samma tema som Chydenius sedan närmare utfört med sådant mästerskap i *Den nationale vinsten.* Vissa meningar och uttryck återfinnas till och med där.[1]) Denna frändskap utgör ett nytt

[1]) Se särskildt § 30 *(Pol. Skr.,* s. 132).

bevis för att Chydenius från iakttagelsen af faktiska förhållanden — i detta fall fiskerifondens användning till premier för fiske samt hval- och själfångst — kommit till sina generella satser eller teorier i nationalekonomin.

Då frågan om fiskeripremiernas indragning först behandlades i prästeståndet, beslöt ståndet att äfven de obetalda premierna skulle innehållas.[1]) Detta var en väsentlig afvikelse från fiskerideputationens betänkande, där det föreslagits att de som hittills gjort sig förtjänte af premier borde efter hand utbekomma dessa emot företeende inom årets utgång af bevis och certifikater, och att därvid de verkliga fiskarne borde ega företräde framför andra till premier berättigade näringsidkare.[2]) Chydenius uppträdde icke med ett ord emot ståndets beslut. Fyra veckor senare föreslog Grunnerus, som i sin egenskap af ålänning och ledamot af fiskerideputationen var eller åtminstone ansåg sig vara specialist på fiskeriväsendets område och därför ofta yttrade sig i hithörande frågor, att ståndet ånyo skulle diskutera den «nog hastigt» afgjorda frågan om premiernas indragning. Chydenius anslöt sig, ehuru ganska matt, till det framställda förslaget. «Hr Comministern Chydenius», heter det i protokollet, «medgaf äfven, at icke alla i saken inlöpande considerationer kommet i behörig attention, när beslutet togs. Ömhet förekommer å båda sidor. Någon medelväg torde ock kunna påfinnas, såsom auction af præmie-sedlarne. Men så fann dock Hr Comministern, at beslutet icke kunde röras utan unanimité».[3]) Man ser att Chydenius icke hade kommit till någon klarhet om det rätta förfaringssättet beträffande premiefordringarna. Det måste därför anses tvifvel underkastadt om Chydenius tillkommer äran af fiskerideputationens för moderation berömda förslag härutinnan.[4])

Prästeståndet beslöt att låta saken hvila oexpedierad och afvakta de andra ståndens beslut. Efter en månads

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för ¹²/₆ 1765; Malmström, a. a., s. 383, not.
[2]) Palmén, a. a., s. LI.
[3]) *Prästeståndets prot.* för ⁹/₇ 1765.
[4]) Se Palmén, a. a., s. XLVIII.

väntan upptogs frågan till förnyad behandling. Adeln och borgareståndet hade då hunnit godkänna betänkandet. Chydenius uppträdde denna gång mer bestämdt än förut emot ståndets förra beslut, utan att dock understöda betänkandet såsom sådant. Han «önskade, at Fiskeri-fonden kunde komma Rikets Stat i dess trångmål til någon hjelp; men fann tillika de förfallna Fiskeri præmierna vara så befästade för dem, som dertil rättighet äga, at de icke nu mera kunna dem frånkännas. Hvad på oriktig grund och obehörigt ställe blifvit bortgifvit; kan af Riksens Ständer med fult skäl retraheras, hvilket denna Riksdag i synnerhet visat sig. Men skulle dessa præmier til utbetalning förhållas, så blefve dermed det första præjudicat gifvit, at, hvad Riksens Ständers Plena sjelfva förordnat, äfven skulle kunna vara osäkerhet underkastadt. Det vore fördenskull önskeligit, at någon medelväg eller afprutning här kunde påfinnas, ehuru betänkandet redan i Vällofl. Borg. St:t vunnit bifall». — Icke ens nu fattade ståndet definitivt beslut, utan lät saken ytterligare hvila.[1])

Först i slutet af november, då fiskerideputationen framlagt en tablå öfver fiskerifondens ställning samt ett förslag om afdrag vid utbetalningen af de oguldna premierna för de tre sistförflutna åren äfvensom om innehållande af 1765 års premier,[2]) företogs ärendet till slutlig behandling. Utan att ingå på hufvudsaken, framställde Chydenius tvenne anmärkningar. «Som den Kongl. Förordning, hvilken i anledning af detta betänkande skulle komma att utfärdas», yttrade han, «icke nu mera förr än nästkommande år kan hinna publiceras, emedan betänkandet, som d. 15 Maji af Deputationen är daterat, kommet så länge hos Plena att blifva liggande; så torde det vara billigt, att prémierna, som, efter Deputationens förslag, ifrån kungörelsens datum skulle uphöra, icke

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^8/_8$ 1765. — En del af Chydenii yttrande är återgifven af Malmström, a. a., s. 383, not.

[2]) Se härom Palmén, a. a., ss. LIV o. XLVII. — Huru detta förslag uppstått och huru det behandlats i stånden framgår ej af prof. Palméns redogörelse för Chydenii deltagande i fiskerideputationens arbeten. Men sannolikt var det ett sammanjämkningsförsök, som sedermera visade sig obehöfligt.

eller för innevarande år blifva utbetalta, emedan man har stor anledning att tro, det, sedan ryktet om denna anstalt i så god tid på året öfver landet sig utbredt, ganska många för vinning skull gjordt sig angelägna att till præmier blifva berättigade». Han hemställde vidare «huruvida præmier böra utgå för sill-laddningar, som blifvit förolyckade, och hvars ägare icke kunna på exporten anskaffa sådane utländska försälgnings-bevis, som efter författningarne fordras: varande denna omständigheten så betydande, att för ett år 89,000 d:r koppm:t blifvit utbetalte till dem, som på varan lidit sjöskador». — Ståndet modifierade nu sitt föregående beslut därhän «att halfva fiskeri-fonden hädanefter bör användas till premiers utbetalning, som dock för innevarande år icke beviljas; men den andra hälften af fonden till kronan indragas».[1]) Då emellertid, utom adeln och borgareståndet, äfven bondeståndet godkände betänkandet oförändradt (utom i fråga om den af Chydenius anmärkta terminen för premieanspråks framställande), utföll ständerbeslutet i öfverensstämmelse med detta.[2])

En ersättning för de borttagna premierna skulle enligt fiskerideputationens betänkande tillfalla fiskeriidkarne i form af tullfrihet för salt som användes vid insaltning af nordsjöfiskvaror. Deputationen förbehöll sig att senare inkomma med fullständigt förslag i nyssnämnda afseende.[3]) Samtidigt som deputationen utarbetade detta förslag, uppgjorde den ett annat, angående nederlagsfrihet för salt vid sillsalterierna. När detta först föredrogs i prästeståndet, bordlades det, såsom det heter i protokollet, tills Chydenius «i Fiskerie-Deputation hunnet efterse till huru lång tid dessa nederlagsfriheter kunna inskränkas, på det kronan icke för länge må vara i saknad af tullen».[4]) De betänkligheter man månde hafva hyst häfdes, då Chydenius vid den förnyade föredragningen upplyste «att det [salt] som till ex. inkommer i sommar icke blifver längre liggande än till dess nästa års salt-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{28}/_{11}$ 1765.
[2]) Malmström, a. a., s. 383, not; *Riksdags-Tidningar*, s. 348 ff.
[3]) Palmén, a. a., s. LII.
[4]) *Prästeståndets prot.* för $^{5}/_{6}$ 1766.

ning är slutad», samt uppmärksamgjorde därpå «att enl. betänkandet kronan så mycket mindre länge kan blifva i mistning af tullen som den hel och hållen bör vara erlagd, innan något salt ur boden tages». Ståndet biföll härefter «simpliciter» deputationens förslag.[1]) Såväl nederlags- som tullfriheten kom också till stånd vid riksdagen.[2])

En annan åtgärd hvarigenom fiskerideputationen ville uppmuntra sillfisket i Göteborgs och Bohus län var att sillsalterierna skulle, utan afseende därpå att några kort förut utdömts och nedrifvits, få kvarblifva på sina platser och till och med åter uppbyggas; innevånarne i städerna skulle fortfarande få idka sillsaltning inom sina hus och tomter. Adeln vidtog emellertid den ändring i betänkandet att fästningsverken borde vara fria från sillsalterier, och då militära motiv anförts för de skedda nedrifningarna, var denna ändring väsentlig. När «löparen» ankom till prästeståndet med påteckning om adelns beslut, tog Chydenius betänkandet i försvar och upprepade, understödd af Grunnerus och Kröger, de skäl hvarpå det var byggdt. Han «förestälte huru i synnerhet de, som i Götheborg uppå vederbörandes tillstånd byggt sina bodar för denna handteringen, skulle lida nog hård medfart, om de nu, på sätt som med några redan skedt, skulle tvingas att den åter nedrifva». Och då Haartman och Göteborgsbiskopen Lamberg anmärkte att sillsalterierna i Göteborg «gifva mycken stank ifrån sig» samt framhöllo deras hälsovådliga närhet till fästningen, svarade Chydenius: «Så länge sillfisket skall idkas, måste väl lukten tålas, emedan saltningen på något ställe måste ske. Och när medborgare hafva rena contracter på salterier upprättade, böra de få njuta dem till godo». Betänkandet bifölls med 21 röster mot 19.[3]) Äfven borgare- och bondestånden läto de praktiska näringskrafven segra öfver hygieniska och militära betänkligheter: ständerna godkände betänkandet.[4])

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{9}/_{6}$ 1766.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, ss. 503 o. 521 f.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{21}/_{8}$ 1766.
[4]) *Riksdags-Tidningar*, s. 595 f.

Det förslag till allmän fiskeristadga som fiskerideputationen utarbetade gaf icke anledning till många anmärkningar i prästeståndet, och Chydenius behöfde endast en gång uppträda till dess försvar. Biskop Lamberg framhöll vid kap. 1 § 6 önskligheten af att, med hänsyn till den ringa tillgången i Göteborgs skärgård af lämpligt trävirke till fiskkärl, ett kärl borde få nyttjas flere gånger, så länge det var i försvarligt skick. Chydenius svarade «att detta icke låter sig göra med de kärl, som gå till utrikes orter, och att det ej el. lärer blifva möjel:t att ifrån alla ändar af Riket föra skeppsladdningar af tomma kärl till saltningsorterna».[1]) — Den påyrkade ändringen godkändes emellertid, och i fiskeristadgan inflöt en bestämning i sådant syfte.[2])

Chydenius var alltid redo att i frågor hörande till fiskerideputationens verksamhetsområde uppträda på dennas vägnar. Så försvarade han deputationens betänkande angående skyldighet för kapten W. A. D'Orchimont att återbära det premium af 6,000 dlr smt denne erhållit för en s. k. «hummerhukare». Fartygets stora fosterländska nytta hade gjorts till föremål för vältaliga utläggningar i tryckta skrifter,[3]) men i själfva verket hade detsamma, allt sedan premium lyftats, ej användts till hummertransport, för hvilket ändamål det byggts och premierats. Chydenius «förmälte, at han [d'Orchimont] icke disputerat de facta, uppå hvilka Deputationen sitt betänkande grundat»; hvarpå betänkandet godkändes.[4]) — En annan gång försvarade han ett betänkande om försök med sillfångst i öppna sjön, hvilket också bifölls.[5]) Än rättade han en felaktig expedition,[6]) än åter anhöll han om skyndsamt afgörande af åtskilliga betänkanden, «hvilka för det allmänna bästa äro af mycken betydelighet».[7])

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{10}/_{5}$ 1766.

[2]) Se Modée, a. a., d. 8, s. 318.

[3]) Skrifterna voro enligt Apelblad författade af assessorn, sedermera (?) öfverinspektören för saltsjöfiskerierna i Bohus län Arvid Virgin (som äfven författat en mot Chydenius riktad skrift *Källans ursprung till rikets vanmakt);* ett jämväl tryckt bemötande afgafs af ledamoten i fiskerideputationen, kapten (sedermera frih.) C. E. Carpelan (finne).

[4]) *Prästeståndets prot.* för $^{15}/_{6}$ 1765. — [5]) *Prästeståndets prot.* för $^{16}/_{7}$ 1765.

[6]) *Prästeståndets prot.* för $^{11}/_{9}$ 1765. — [7]) *Prästeståndets prot.* för $^{8}/_{3}$ 1766.

I granskningen af fiskerifondens förvaltning och särskildt dess räkenskaper hade Chydenius såsom ledamot af ett härför inom deputationen tillsatt utskott tagit verksam del. «Resultatet af den gjorda granskningen blef skrämmande», säger prof. Palmén. «Slöseri och grof vårdslöshet hade varit regel; kvittenser saknades ofta alldeles; boksluten voro ej alltid uppgjorda; otillbörliga förskott hade utgifvits och balanser hade uppstått».[1]) Det är i sanning karakteristiskt för den tidens förvaltningssystem att, då fiskerideputationen begynte sin granskning och upptäckte balanser i räkenskaperna, den assessor i kommersekollegium som haft inseendet öfver fiskeriärendena och fiskerifonden hemligen afvek, utan att något besked om eller från honom sedermera kunde fås. Och när en kamrerare i kommersekollegium skulle förordnas att utreda räkenskaperna jämte deputationens delegerade, måste han prestera borgen för balanser, som han i sin tur hade.[2]) Deputationen gick in därpå att han mot godkänd borgen afslutade bokföringen. Men då betänkandet härom föredrogs i prästeståndet, yttrades tvifvelsmål om riktigheten af en dylik åtgärd, hvarför betänkandet bordlades. Vid den förnyade föredragningen uppträdde Chydenius med närmare förklaringar. Han «anförde, til ljus i saken, att Camreraren Thun numera skaffat sig, för så väl egne, som de med Assessor Hultstedt gemensamma balanser, både personell och reelle Borgen, så att dervid vore intet att erinra: Dock hade Fiskeri Deputation blifvit underrättad om dess egne balancer, då Deputation gifvit sitt bifall dertill, att Thun kunde få qvarblifva och utreda de återstående räkenskaperne för Fiskeri fonden; hvarföre ock det uti Betänkandet influtet, att Deputation, så framt Borgen blefve för god erkänd, icke funnet något hinder för bemälte Thun, att bestrida dess syssla. Men sedan han numera blifvit Fiscaliter tiltalad för bägge desse balancer, som dock icke ännu blifvit honom öfverbeviste, så att man eij med fullkomlig visshet kan inse huruvida han något brått begådt; han ock dessutan nu befinnes

---

[1]) Palmén, a. a., s. LIV.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 279 f.

hafva sig försedt med vederhäftig Borgen för altsammans; så underställte Hr Comministern», heter det vidare i protokollet, «om icke betänkandet kunde på det sättet bifallas, att Commerce Collegium eij betages, att, efter sakens bepröfvande och de med Thun befunna omständigheter, enligit Lag och förordningar, med honom förfara: vid händelse af sådan påskrift, hade Collegium, efter Hr Comministerns tanka, fria händer, att taga det slut, som med lagarne kunde enligit pröfvas».[1]) Den af Chydenius föreslagna modifikationen var öfverflödig; ständerna godkände fiskerideputationens betänkande.[2])

Huru Chydenius äfven bevakade fiskerideputationens intressen i förhållande till andra deputationers, därpå utgör följande fall ett exempel. Handels- och manufakturdeputationen hade hemställt om beviljande af tillskottsarfvoden åt deputationens kanslipersonal eller betjäning samt föreslagit att arfvodena skulle tagas ur manufakturfonden. Chydenius yttrade vid föredragningen häraf enligt protokollet «i början någon ovisshet, huruvida Riksens Ständers Plena gifvit sig mera rättighet at, innan Secreta Utsk. blifvit hördt, disponera Manufactur-fonden, än Statsmedlen; men då Ståndet fann godt, at arbetsamma betjente i Deputationerna blifva med arfvoden förnögde på så många ställen som det utan Statens gravation sig gjöra låter, och således äfven biföll detta betänkande; förbehöll allenast Hr Comministern», heter det vidare, «at, ifall Secreta Utsk. icke skulle tilstyrka någon förmån för Fiskeri Dep:s betjening, Deputationen då må vara obetaget inkomma med förslag för dem, hvilka i anseende til nedlagt arbete uppå god hushållning med Fiskeri fonden kunna hafva skäl at deraf vänta något understöd».[3]) — Redan långt tidigare tyckes fiskerideputationen ha gjort framställning om arfvoden åt sin betjäning. Både dennas och handels- och manufakturdeputationens äfvensom åtskilliga andra deputationers likartade framställningar remittera-

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{17}/_{10}$ 1765.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 280.
[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{10}/_{8}$ 1765.

des af ständen till sekreta utskottet, hvilket redan i början af ständermötet uppgjort en «statslista» för deputationernas betjäning.[1])

Fiskeriväsendet torde före riksdagen ha varit Chydenius nästan främmande, och endast hans inval i fiskerideputationen kan, jämte förmågan att snabbt och väl sätta sig in i ett ämne, förklara det intresse och den sakkunskap hvarmed han deltog i ståndets förhandlingar rörande dessa frågor. På jordbrukets område var däremot Chydenius af gammalt hemmastadd; dess behof kände han såsom praktisk jordbrukare fullständigt, och dess nationalekonomiska betydelse skattade han mycket högt: «bland näringarna är jordbruket det första, yppersta och nödvändigaste», hade han i skriften om folkutflyttningen uttalat.[2]) Om han blott sällan tog till ordet i agrarpolitiska frågor, berodde detta därpå att modernäringens vikt vid denna tid redan nog allmänt erkändes.

Af största betydelse för jordbrukets framsteg var fortsättandet af det under de senaste decennierna påbörjade storskiftesverket. Särskildt för Finland med Österbotten innebar denna reform vida utsikter till landets «uppodling» med ty åtföljande ekonomiskt framåtskridande; men dessvärre hade där ännu blott föga medhunnits af det omfattande verket.[3]) Chydenius hade också i sin skrift om emigrationen klandrat långsamheten i mätningsarbetenas fortgång.[4]) I ståndet framhöllo han och en annan österbottning, den ofta nämnde Mathesius, vid föredragningen af bondeståndets protokollsutdrag om landtmätarnes sysselsättande tills vidare endast med geometriska förrättningar, «angelägenheten, at Landtbruket genom Storskiften må uphjelpas, och Commissions Landtmätarena til den ändan endast sysselsätta sig med Geo-

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 199 f. — Enligt denna «statslista» skulle notarierna i deputationerna få 30—50 dlr smt i månaden, men sekreterarne i sekreta utskottet och dess deputationer 300 dlr och kanslisterna 120 dlr. Härtill komme «den förmån att i Riksens Ständers arbete blifva med ett hedrande förtroende brukad» (*Riksd.-Tidn.*, s. 51).

[2]) *Pol. Skr.*, s. 15.

[3]) M. G. Schybergson, *Finlands historia*, d. 2 [2], s. 135.

[4]) *Pol. Skr.*, s. 16.

metriske förrättningar, helst de Geographiske äro landtmannen mycket hinderlige, och gränsorne, som hittils, oaktadt skedde mätningar, blifvit mycket felaktigt utstakade, gifva sig sjelfve, då de Geometriske mätningarne fått gå förut». Ståndet biföll bondeståndets protokollsutdrag,[1]) och ständerna tillstyrkte i sådant afseende hos Kongl. Maj:t en förändring i instruktionen för kommissionslandtmätarne. Enligt särskildt, senare fattadt beslut skulle förändringen, som gällt «mätningarne i Sverige», utsträckas äfven «till Storfurstendömet Finland».[2])

Jordbesittningsförhållandena intresserade Chydenius i hög grad. Han hade i skriften om folkutflyttningen till hindren för jordbrukets framsteg räknat dels hvad man numera i ekonomiken kallar för absentism, d. v. s. jordens egande af — såsom Chydenius uttrycker sig — «frånvarande herrskap», som bortarrendera den, dels osäkerheten i kronohemmansåboarnes och äfven skatteböndernas ställning, för att icke tala om frälseböndernas och torparnes.[3]) Något projekt till reform af lagstiftningen härom hade Chydenius dock icke utkastat, och först på sin ålderdom angrep han med styrka och konsekvens de bestående lagarna om egande- och besittningsrätten till jorden uti en skrift som genom mellankomna hinder blef otryckt.

Vid den riksdag hvarom nu är tal kom Chydenii uppträdande i frågor som hänförde sig till jordbesittningsrätten hufvudsakligen att beröra skatteköpen. Det är bekant hurusom rätten att köpa kronohemman till skatte och åboarnes förmånsrätt därvid af Kongl. Maj:t före riksdagen blifvit ifrågasatt. De ofrälse stånden enades nu om ett yrkande på skatteköpsförordningens af 1723 efterlefnad utan inskränkning.[4]) Chydenius, uppenbarligen ense med majoriteten i sitt stånd, tog icke till ordet uti denna redan i riksdagens början afgjorda sak. Men då något senare fråga uppstod om skatteköp på indelta kungsgårdar och säteribostället,

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^2/_4$ 1765.
[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 156.
[3]) Se §§ 11 o. 13 *(Pol. Skr.*, ss. 16 f. o. 20).
[4]) Malmström, a. a., s. 283 ff.

hvaröfver krigsbefälet hade besvärat sig, anhållande om förbud häremot, yttrade Chydenius att han «ansåg detta såsom ett försök af Ridd. och Ad:n at bibehålla inhibition på skattekjöpen: äfven som sådant i Fiskeri-Deputation förmärkts, då frågan varet om lägenheter, som äro tjenlige för fiske».[1])

Liksom Chydenius i detta fall höll på allmogens rätt, ehuru kronan påstods blifvit lidande på skatteköpen, så förfäktade han med så mycket större kraft folkets och jordbrukets intressen, då kronans rätt sammanföll eller syntes honom sammanfalla med dem. Ett exempel härpå erbjuder en tvist mellan statssekreteraren v. Hegardt och några bönder om en kvarn i Hanåsa (Kalmar län). Kammar-ekonomie deputationen hade afgifvit ett för den förre gynnsamt betänkande. Wijkman ansåg emellertid det strida emot ståndets principer att låta åboar och lagliga innehafvare förlora sin förmånsrätt och lämna kvarnen, såsom en Naboths vingård, åt en mäktigare, som därefter lyste. «Hr Comministeren Chydenius», heter det i protokollet, «fann detta af Hr Probst. Wijkman väl vara utfördt och moverade frågan om hvad som här är kronans rätt. Densamma förmente Hr Comministeren endast versera vid sjelfva räntorna: och kunde således Stats Secreter. v. Hegardt få sin ersättning uti räntan af qvarnen, medan bönderne likafullt förblifva i besittning af sjelfva egendomen. Hr Comministeren betänkte för öfrigt huru lätt det plägar gå att under hvarjehanda prætexter öka en egendom, som en gång börjat på ett ställe att samlas. Och som Gud i sitt ord förklarar misshag till dem som lägga det ena huset till det andra, kunde Hr Comministeren icke annat än vara mot betänkandet». Detta afslogs äfven med 29 röster mot 21.[2])

En annan gång, då fråga var om upphäfvandet af ett förbud från 1748 mot flere alunverks anläggande, yttrade sig Chydenius visserligen först för bifall till handels- och manufakturdeputationens betänkande i saken. «Så skadeligt det är», sade han, «att anlägga bruk på Allmogens skogar.

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{18}/_{4}$ 1765.
[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{10}/_{8}$ 1766.

under namn af ädlare verk; så svårt synes blifva att hindra Frälseman nyttja sina ägor på hvad sätt honom godt synes; och olägenheterna deraf böra genom andra mått och steg förekommas». Betänkandet bifölls. Men då vid justeringen af beslutet Wijkman föreslog ett tillägg därhän att vid förbudets upphäfvande skulle göras det kraftigaste förbehåll att inga krono- eller skattelägenheter måtte, under namn af förmånsrätt, läggas därinunder, så ej blott instämde Chydenius, utan ville ock «att vid samma tillfälle förmånsrätter i allmänhet skulle afskaffas». Detta yrkande föranledde ingen åtgärd, men Wijkmans förslag antogs.[1])

En i vår tids ögon egendomlig gren af den ekonomiska lagstiftningen utgjorde öfverflödslagstiftningen. Mössorna, hvilka ifrade för sparsamhet i det enskilda som i det offentliga lifvet och önskade en återgång till forna tiders enkla seder, trodde sig kunna verksamt främja detta syfte genom en ny, omständlig förordning i ämnet. Initiativet härtill utgick från prästeståndet, som under riksdagens första dagar skyndade sig att genom protokollsutdrag anmäla om «det öfverflöd och yppiga lefnadssätt som nu mer än någonsin tillförene sig hos nationen inritat och hvilket ståndet ansett böra så mycket kraftigare botas och på det görligaste hämmas som dess skadeliga verkan redan skall mer än mycket kännas».[2]) Det finnes ingenting som tyder på att icke Chydenius varit med om denna framställning och senare äfven godkänt själfva förordningen «emot yppighet och öfverflöd» med alla dess nu så löjeväckande bestämmelser om mat och dryck, tobaksrökning, klädsel, möbler, ekipager, löpare och hejdukar, frisörer, guvernanter och guvernörer af främmande nation och religion, likkistor, utländska porsliner, målningar och skilderier m. m.[3]) Den enda anmärkning Chydenius veterligen haft att göra gällde den myndighet

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{18}/_{9}$ o. $^{25}/_{9}$ 1765. — Vid privilegierandet af tvenne alunverk under riksdagen iakttogs också förbehållet (*Riksd.-Tidn.*, ss. 280 o. 547).

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 58.

[3]) Förordningen hos Modée, a. a., d. 8, s. 131 ff.; jfr *Riksdags-Tidningar*, s. 506.

kyrkoherdarne i författningsförslaget tillagts beträffande minderåriges tobaksrökning; [1]) och om denna anmärkning var han långt ifrån ensam, såsom framgår däraf att i förordningen ej ingick någon bestämning i detta syfte.

Det är icke omöjligt att Chydenius fattade fåfängligheten af att med tvång försöka hålla konsumtionen inom vissa af en blandning af förnuft och moral utstakade gränser. Han insåg åtminstone att öfverflödet eller lyxen hade andra och djupare rötter än «sedernas fördärf ibland oss». I det intressanta företalet till skriften om folkutflyttningen [2]) säger han: «När den [förmögenheten] är jämnt utdelt, har ingen råd att slösa. Det räcker intet till att hålla dyra hästar, onyttiga drängar, kostbara vagnar, konserter, baler och trakteringar; där kommer intet yppigheten eller vällusten åt att befläcka sederna. Men när förmögenheten är hos några vissa, gifves hundrade utvägar att föröka den och hjärtat en förträfflig vighet att mätta sina orena begär däraf, hvilket som en sjukdom utbreder sig och smittar hela nation». Blott tvånget, som var källan till de rådande förmögenhetsförhållandena, blefve aflägsnadt, skulle också «självsvåldet» utan vidare försvinna, menade Chydenius. Han var emellertid alltför stor demokrat och omtänksam statshushållare för att motsätta sig en lagstiftning som främst drabbade de honom så förhatlige «aristokraterne» och tillika ökade kronans inkomster.

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{16}/_{8}$ 1765.

[2]) Detta företal har tyvärr icke blifvit omtryckt i Chydenii *Politiska Skrifter* och därför i allmänhet, och trots sin vikt, förbisetts af forskningen.

Kap. 7.

Riksdagen 1765—1766: Chydenii uteslutning ur prästeståndet. Detaljer om tillkomsten af «Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem». — Anklagad: en tillärnad försvarsskrift. — Från sekreta utskottets sammanträden. — Afbön i ståndet. — Bannlysning af Serenius. — Ogillande omdömen om uteslutningen. — Ett försök till bemötande af «Rikets hjälp». — Rothmans pamflett. — Epilog: «Herdakväde».

I september 1765 godkände ständerna sekreta utskottets betänkande om förbättrandet af rikets mynt- och penningeväsende, som enligt utskottets och ständernas åsikt icke kunde ske, «så framt icke den öfver lag och höfva uppstegrade höga växelkursen blifver undanröjd, eller åtminstone med så kraftiga bommar förskansad, att den aldrig mer må hafva makt rasa så ostyrigt som de senare åren». Växelkursen, «som, utom sin höjd, äfven genom sin ostadighet verkat en så allmän förvirring och osäkerhet uti all slags handtering», borde därför «med yttersta krafter motas, nedsättas och styras», men fällandet borde ske icke på en gång, utan efter hand, så att «den till vissa mark per riksdaler årligen minskas». Härtill behöfdes hvarken «någon hemlig operation, förskotter eller understöd af krona och bank, eller andra sådana konstiga och kostbara medel, som tillförene blifvit brukade», utan endast bankosedlarnas successiva indragning och realisering genom speciemynt, sparsam konsumtion af utländska varor, särskildt lyxartiklar, bankens förhjälpande till sin rätt, en förbättrad ordning i växelhandeln m. m. Sekreta utskottet bemyndigades af ständerna att «draga all öm försorg» om nödiga verkställighetsåtgärder, «så att

riksens ständer, innan de åtskiljas, måge däraf röna en ögonskenlig och önskelig verkan».[1])

Mot detta ständernas beslut uppträdde icke Chydenius. Det diktamen han vid behandlingen af sekreta utskottets betänkanden om växelkursen afgaf till prästeståndets protokoll (se ofvan, sid. 176 ff.) berörde helt andra saker än frågan om kursens fällande. Hvad han i förbigående sade om realisationsplanen visar att han trodde på dess riktighet och framgång,[2]) — så vida han öfver hufvud fattade innebörden af beslutet. Ett starkt tvifvel därom kan nämligen uppstå vid genomläsningen af protokollen öfver de förhör som sedermera anställdes med Chydenius i sekreta utskottet. Han förklarade enligt dessa först att han ej så noga påminde sig tillgången vid beslutets fattande i ståndet, men att han väl haft sig bekant «desseinen och idén» med kursens fällande, ehuru han ej trott «att den skulle emanera såsom någon författning»; och senare sade han att han visserligen numera erinrade sig tillfället, när beslutet hade fattats, men «då ej sett sig kunna contradicera detsamma».[3])

Det var först på vintern 1765 som Chydenius kom till insikt om det misslyckade i den antagna realisationsplanen. Enligt sin egen berättelse meddelade han före jul sina bekymmerfulla tankar åt bankodeputationen och landtmarskalken.[4]) Men det ser ut som om Chydenius icke ens då varit fullt på det klara med saken.

Den 13 februari 1766 fastställdes genom kunglig förordning, på sekreta utskottets hemställan, kursen för det

---

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 257 f. — Ständerbeslutet är expedieradt och dateradt först den 22 oktober.

[2]) Se början och i synnerhet slutet af andragandet (sid. 176 o. 178).

[3]) Protokollen dels tryckta, dels utförligt refererade af Palmén, a. a., s. CLVI ff. — Också i skriften om folkutflyttningen hade Chydenius uttalat sig sväfvande i myntrealisationsfrågan (se *Pol. Skr.*, s. 46).

[4]) Palmén, a. a., s. CLXI. — Denna Chydenii inlaga har jag icke lyckats finna bland bankodeputationens vid denna riksdag enorma (öfver 13,000 foliosidor) handlingar i Riksbankens arkiv. Hvarken i protokollen eller i akterna omnämnes den. Antagligen har den stannat i någon enskild ledamots värjo, i hvarje fall dessutom i landtmarskalkens.

löpande året till 70 mark kmt för en riksdaler hamburger banco.[1]) Några dagar senare yttrade Chydenius i prästeståndet med anledning af ett kammar-ekonomie deputationens betänkande rörande arrendet af Danviks hospitals kvarnar bl. a.: «det dalertal som under förra arrendetiden väl kunde souteneras, medan cursen var i stigande, blifver nu tvärtom, när cursen förmodeligen faller, för arrendatorerne allt mer och mer tryckande och kan, innan de 20 arrende-årens förlopp, växa till alterum tantum och såleds blifva odrägeligt». Han framhöll vidare att «hospitalets förmån väl bör sökas, men icke uti medborgares ruin».[2]) I detta yttrande finnes väl en riktig uppfattning af huru kursens fall komme att verka, om det nu öfver hufvud lyckades få den att falla, men där finnes ingen kritik af den just vidtagna åtgärden att fastställa kursen till ett visst belopp för året, och dock hade tillfället därtill, då frågan en gång berördes, varit ypperligt.

Det förefaller oss därför som om Chydenius först på våren 1766 skulle insett hela hufvudlösheten i den finansplan sekreta utskottet, eller rättare sagdt dess bankodeputation, hade utarbetat. Men nu gjorde han också allvar af sitt tidigare uttalade hot att i denna riksviktiga angelägenhet vädja till allmänheten;[3]) han nedskref sina tankar i broskyren *Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem.*

Rörande denna skrifts tillkomst och tryckning meddelar oss en kuriös, samtida brefväxling några nya detaljer. Först emellertid ett par ord om brefväxlingen. Hofpredikanten (sedermera prosten och teol. doktorn) J. C. Stricker, komministern (sedermera kyrkoherden) P. Stenbeck, e. o. hofpredikanten (sedermera prosten och teol. doktorn) J. Öller samt kamreraren i statskontoret (sedermera statskommissarien) J. Ruther bildade under tiden mellan $^{8}/_{2}$ 1766 och $^{2}/_{3}$ 1768 [4])

---

[1]) *Riksdags-Tidningar*, s. 370; Modée, a. a., d. 8, s. 99.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{22}/_{2}$ 1766.

[3]) Se självbiografin i *Pol. Skr.*, s. 431.

[4]) Ruther gifte sig under denna tid med Strickers syster i Kalmar. Till bröllopet skickade «Trenne qvarlämnade vänner i Stockholm», d. v. s. Stricker, Stenbeck och Öller, gratulationsverser, som trycktes (se *Biografiska och Genealogiska Samlingar*, VII, i H. U. B.).

ett slags läseförening eller klubb i Stockholm. Stricker eller «Directionen» sände all nyss tryckt litteratur, som han öfverkommit, jämte skriftliga meddelanden af litterär, riksdagspolitisk eller ecklesiastik art i en postväska eller «bössa», (i korrespondensen äfven kallad «Lejonet», förmodligen på grund af sitt utseende). Under cirkulationen mellan klubbmedlemmarne kompletterades Strickers nyheter på samma papper af de andra, hvilka i de sista orden af sina meddelanden plägade inlägga sina namninitialer (t. ex. «PappersbriSt» = P. Stenbeck, «Grannes Önskan» eller «J Örebro» = Göran el. Jöran Öller, «Jnnom våR klubb» = J. Ruther). Med allt sitt skvaller och krystade skämt är denna skriftväxling upplysande för den tid den omfattar.[1])

Redan den 13 maj 1766 afsände Stricker såsom n:o 9 bland skrifterna för den gången början af *Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem.* Skriften trycktes som bäst på Salvii tryckeri och författaren var då ännu anonym, men Stricker, hvilken såsom känd boksamlare sannolikt stod i nära förbindelse med Salvius hade förmodligen af denne erhållit början af densamma. Stricker skrifver vid afsändandet: «N:o 9 är et Chydenii foster; det lärer blifva en 6 a 8 ark; mannen sade mig i förtroende i dag, at han vore auctor, men vil ej vara känd derföre; han är mer moderate i början än vanligit. Med samma förtroende jag fåt veta auctorn, med samma förtroende berättar jag det samma». Ruther tillägger: «Att Chydenius är author til N:o 9 röjer sig straxt af sielfva piecen; men för min del viste jag det innan det kom på trycket; ty jag såg manuscriptet hos Lagman Reuterholm, som värkeligen har till- eller rättare sagt om-skapat vissa ställen i detta arbete, dock med authors samtycke, och hvarvid jag äfven haft den äran blifva consulterad».

Hvad Ruther här berättar i en form som icke lämnar rum för några tvifvelsmål om dettas riktighet har sitt intresse. Vid det senare förhöret i sekreta utskottet uppgaf nämligen

---

[1]) «Klubbskrifvelserna» bilda en volym i *Strickerska brefsamlingen*, ms. i K. B. — Volymen är orätt bunden. Brefväxlingens början finnes midt i bandet; förra och senare hälften äro omkastade.

Chydenius «att han haft vänner, som rådt honom att meddela sina tankar och de där hade haft samma öfvertygelse». På frågan, om dessa hans vänner månde varit lika oskyldige som han själf påstod sitt uppsåt ha varit, svarade Chydenius undvikande «att vissa hade varit driffjädrar därtill och några af hans eget stånd därom med honom öfverlagt» samt att han visat skriften åt Nordencrantz, som skulle funnit den «bra».[1]) Hvilka dessa vänner och «driffjädrar» varit, yppade han icke. Att frih. Gustaf Reuterholm, ordföranden i tryckfrihetsutskottet, bevillnings- och allmänna besvärsdeputationerna, bekant med Chydenius från alla dessa riksdagsutskott, varit en af dem, måste efter Ruthers upplysning anses för gifvet. Ty om Reuterholm genomsett och ändrat Chydenii manuskript, så har han också gillat dess innehåll och önskat dess offentliggörande. Detta är man så mycket mer berättigad att påstå som det «sällsamma» sättet för Reuterholms utnämning till bankokommissarie 1762 blifvit af sekreta utskottet i dess berättelse öfver banken och dess förvaltning (af den 14 februari 1766) bragt till allmänhetens kännedom samt med rätta ogilladt[2]) och Reuterholm häröfver naturligtvis förtörnats. Prickningen af Reuterholm var en ytterligare orsak för Chydenius att icke indraga i sin sak denne, som lätt kunnat utsättas för beskyllningen att genom Chydenius hafva velat kräfva hämnd.

Men vi återgå till broskyren och dess öden. Tryckningen fick icke fortgå utan hinder. Stricker skrifver härom den 6 juni: «Sista gången var jag ej mig sielf lämnad för åtskilliga små göromål. Jag får nu berätta den anecdoten, at det står derhän, om vi få se mera af Chydenii tilämnade skrift, sedan Censor förbudit des vidare tryckande. Det är skedt på Landtmarsch. tilstyrckande. Censor talade sielf om orsaken, efter som Chydenius ridiculerar Ständernes författ-

---

[1]) Palmén, a. a., s. CLXII.

[2]) *Riksdags-Tidningar*, s. 462. -- Malmström (a. a., s. 339 f.) påstår att förhållandet med Reuterholms utnämning blifvit bekant genom en reservation af Essen m. fl. Detta framgår icke af relationen i *Riksdags-Tidningar*, där det tvärtom säges att sekreta utskottet i sin berättelse anmärkt om saken. — Hvari det «sällsamma» bestod visar t. ex. Malmström, a. a., s. 196 f.

ning om 70 marks course. Nu menar Chyden. genom Presteständ. få Skriften ändock fram». Detta lyckades också Chydenius. Den 16 juni skrifver Stricker: «Directionen har als intet nytt at berätta, om ej det, at Chydenius fåt af sitt Stånd imprimatur på den skrift hvars början vi sedt, och hvilken Censor sedermera ej vågade påskrifva, eller rättare, återkallade sit imprimatur». Fyra dagar senare, den 20 juni, berättar Stricker: «Nu är Chydenii arbete åter under prässen, och lärer nästa gång några ark på en gång kunna meddelas; han är ogement angelägen at få det snart färdigt». Denna önskan förverkligades också, ty redan den 26 juni [1]) afsändes «utan Lejonets sälskap» slutet af Chydenii «finanssystem».

Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem väckte genast ett ovanligt stort uppseende bland allmänheten. I en dagbok, som eger högt värde för denna riksdags historia och som till författare har landshöfdingen frih. Daniel Tilas, [2]) skrifves under den 27 juni följande med anledning af skriftens utkommande:

Finska Capellanen Chydenius begärte och fick för en tid sedan Censoris imprimatur på en skrift med Titul: *Rikets hielp genom en naturlig Finance Systeme.* Så snart Riksfinanciererne i B:co Deput:n fingo snufven derom, obligerade de Oelreich at återkalla sit imprimatur och förbiuda tryckningen, änskönt 2 ark redan voro afdragne. Men Chydenius vände sig til sit Stånd, gaf in sin Skrift såsom et Memorial och fick der tilstånd at låta tryckan. Nu är han kommen på Boklådorne, och i går och i dag hafva inemot 600 exemplar blifvit sålde. Des Systeme går snörrätt emot den som af B:co Deput:n är vedertagen, och hvilken han oförsynt tilhäklar, hvarföre också B:co Deput:s Ledamöter äro grufveligen upeldade.[3])

---

[1]) Brefvet är odateradt, men af uppgifter i detsamma framgår att afsändningsdagen var den ofvan nämnda.

[2]) Vi känna dagboken genom det *Utdrag af L. D. T. Journal, hållen under riksdagen 1765—1766,* hvilket C. G. Warmholtz gjort; ms. i U. U. B.

[3]) Man förvånar sig först öfver den raljerande tonen i fråga om bankodeputationen, då man vet att Tilas själf var ledamot af samma afdelning af sekreta utskottet (se Malmström, a. a., s. 266 not [2]). Men Tilas hade vid

Redan den 28 juni blef Chydenius af en af «riksfinanciererne», frih. F. U. von Essen — densamme vi lärt känna vid skildringen af Chydenii deltagande i stora deputationens och bevillningsdeputationens förhandlingar — för sin skrift angripen eller, rättare sagdt, anklagad i ett till ridderskapet och adeln inlämnadt, kort memorial, som ännu samma dag föredrogs i prästeståndet och med ståndets reservation mot Chydenii skrift genast trycktes.[1]) Chydenius, äfven eljest ansatt från skilda håll, beslöt att genom ett memorial till ständerna försvara, icke sina åsikter, ty de blefvo aldrig på allvar angripna, men väl sitt handlingssätt, den oerhörda djärfheten att klandra högsta maktens tagna beslut. Bland Chydenii efterlämnade papper finnes nämligen det färdiga konceptet till en dylik försvarsskrift, så lydande:[2])

Ödmiukt Me[morial].

Sedan jag af flere omständigheter förnummit hvad uppmärksamhet och vidriga omdömmen m[in g]enom trycket utgifna skr[ift] kallad *Rikets hielp genom en naturlig finance System* undergåt, som ei annat kan än röra mig såsom dess uphofsman, har jag trodt min skyldighet fordra at för Riksens Högl. Ständer, som egentel:n är det ställe hvarest en Riksdagsman öppenhiertigt får yttra sig, gifva de anledningar vid handen, som föranlåtit mig til samma arbetes utgifvande, på det Riksens Högl. Ständer och

---

denna tid begynt aflägsna sig från mössorna, af hvilka han tidigare varit en trogen anhängare (se *Biographiskt Lexicon*, bd 17, s. 142), och detta förklarar i någon mån den fullkomliga brist på solidaritetskänsla som denne ledamot af bankodeputationen i sin dagbok visar gentemot sina kolleger.

[1]) Se Palmén, a. a., s. CLVI.

[2]) Castrén har tidigare tryckt det i *Helsingfors Dagblad* för $^{12}/_{7}$ 1881, men tyvärr i en felaktig läsart. Manuskriptet är svårt skadadt, men texten har dock kunnat återställas i sitt ursprungliga skick. Klammerna utvisa tillsatserna. — Castrén har för öfrigt trott att detta memorial vore det som Chydenius inlämnade till prästeståndet vid sakens behandling därstädes den 3 juli. Att detta icke är fallet framgår af själfva texten, men desssutom har jag bland riksdagshandlingarna funnit också det till prästeståndet ingifna memorialet af Chydenius (se nedan, sid. 223).

eftervärden däraf må finna huru vida jag förbrutit mig derutinnan eller ei.

Iag kan upprichtigt betyga at jag med innerlig oro[1]) i Högv. Pr. Ståndet bijvistade öfverläggningarna rörande Secr. Utskottets Extr. Prot. om Coursens fällande, genom hvilckets bijfall ei allenast Coursens fällande efter hand blef på vist sätt fastställt, utan ock Secr. Utskottet updragit at de dertil nödiga författningar directe hos Hans Kongl. Maij:t til värckställighet anmäla, ehuru Secr. Utskottets instruction uttryckeligen förmår, *at alla medel til växel Coursens fällande [nu] mera böra icke annorlunda ä[n af] Riksens Ständer in plenis [be]slu[tas.]* Det hugnade mig likväl at op[era]tion skulle börjas under Riksens Högl. S[tän]ders egen sammanvaru och tilsyn och at Secr. Utskottet hänsköt i samma sit betänc[kan]de til Riksens Högl. Ständer sielfv[a at] upgifva om de viste någ[ot a]nnat nyttig[ar]e förslag til uphielpande af Rikets Financer.

En så vigtig och inbunden sak, som då första gången var hos Riksens Ständer under ventilation, kunde omöjeligen i en hast utforskas, Förslagets goda och onda följder tydeligen utrönas, och ä[n min]dre af Riksens Högl. Ständer något nytt och mogit förslag up[giö]ras. Jag har altid ansedt Fin[ance]rnas reglerande för en hufvud[s]ak til Rikets hielp, och för en af de aldra vigtigaste orsaker hvarföre Riksens Högl. Ständer nu trädt tilsammans, derjemte föll det mig mer än bekymmersamt före huru de förnämsta Finance oredor i framflutna tider härstammat af välmenta, men förhastade steg af de förra Riksdagarnas Secreta Utskott och Banco Deputationer, hvilcka dels blifvit tagna i hemlighet, dels ock genom Plenorum utvärckade bijfall, i ämnen som dem til sina följder ei kunnat vara noga bekanta. Den öm[he]t och nit hvarmed jag i alt öfrigit sökt handtera Rikets och Medborgares väl pålade mig då at i synnerhet härutinnan skaffa mig närmare lius, på det jag med tr[ygghet] måtte kunna fu[llgiöra] hvad Nation af mig äfven i [den] delen såsom af en Riksdagsman hafver at fordra. Vid en sådan undersökning, och ju mera jag med ur[skil-

---

[1]) Detta uttryck torde få betraktas som en licentia poëtica, alldenstund Chydenius i verkligheten, såsom ofvan (sid. 211) visats, knappt förstod sakens hela betydelse och i hvarje fall snarare trodde på än misstrodde finansplanen.

n]ing granskat målet, ju vissare [har] min öfvertygelse blifvit om näringarnas och alla Debitorers lidande genom en fallande Cours, och det förnämligast på samma grunder hvarmed Secreta Utskottet bevisat skadan af Coursens hastiga fall, emedan jag aldrig annat kan finna, än at samma förlust nödvändigt måste existera fast Coursen fålles successive, ehuru det ei blifver aldeles så synbart. Härtil kom äfven en annan omständighet, som förmådde mig at gå i en noga granskning af saken. Högv. Prästa Ståndet har genom sitt förtroende satt mig i Bevilnings Deputation, hvarest jag kommer at på hemmavarande Rikets undersåtare projectera skatter och afgifter; ingenting kan vara ömmare än detta i en tid då Rikets behof vida öfverstig[er] alt hvad undersåtare förmå draga tilsammans. Här råkade jag i yttersta villrådighet. Det var ännu intet utstakat, hvad daler betydde, eller huru många mark Coursen skulle årl. falla, likväl skulle dalrar beviljas, och ju flera mark coursen årl. skulle fall[a,] ju drygare och större skulle den bevilljade [sum]man blifva under samma dalertal.[1]) Derjemte ansåg jag för oneke[ligt] at ju drygare realisations grund Banqven skulle åtaga sig för sina sedlar, ju angelägnare måste Banqven vara, a[t f]å sin fordran [af] Kronan, och i samma mån måste Riksens Ständer åtaga sig en drygare Bevillning för at sätta Kronan i stånd at afbörda antingen räntor el:r hufvudstol af sin skuld i Banqven. Äntel:n har jag af gamla han[d]lingar funnet, at oachtadt många alfvarsammaste försök som i äldre tider til Räcknevärdets nedsättande blifvit gi[or]de har doch sådant i alla tider blifvit i värckställigheten omöjeligt. Hvarföre jag äfven befarar, och i min öfvertygelse med full visshet kan försäkra, at det ei eller nu låter sig göra.

I ansende til alt detta, och som intet annat varit mig ömmare om hiertat än Rikets hielp och dessa Ständers heder hos sednaste efterverlden, har jag upgifvit för mer än halft år sedan i Banco Deputation dessa och flera ömmande considerationer, med uttryckeligit fö[r]behåll at ifall Banco Deputation derpå ei behagade hafva något afsende, jag då ville dessa mina skäl lägga för allmänhetens ögon, på det jag [i händel]se af en olyckelig

[1]) Man jämföre härmed ett Chydenii yttrande af $^{2}/_{8}$ 1766 rörande bevillningen (se ofvan, sid. 168).

följd genom [den] redan antagna System i en fr[amtid] ei måtte finnas haft deruti [någon] del.

Alt sedan har jag med flit sö[kt and]ras sälskap som jag trodt kunna [med]dela mig mera lius i dylika är[en]der, i mening at bätre blifva underrättad om saken, men antingen nu felet bestått i mitt för mycket inskränkta begrep, eller någon naturlig envishet, som jag icke sielf kan veta, eller otilräckeliga motskäl, blifver doch det vist, at jag af alt hvad anfört blifvit ei kunnat annat fatta än at coursens fällande efter hand vore skadelig.

Har jag felat härutinnan, som väl kan vara möjeligit, ty menniskiors lått har ei blifvit at vara derifrån befriade, så äger ju Högsta Magten at utan minsta afsende på min skrift taga hvad steg de finna bäst och genom en vederl. stilla allmänhetens upmärksamhet. Har jag den lyckan, at sielf framdeles finna mig öfvertygad, det jag farit vilse, så är jag redebogen at sielf vederlägga mina egna satser. Det vanpryder intet en redelig medborgare som blot söker Fosterlandets väl at förkasta sina egna och antaga andras medel at hielpa det samma, när han finner dem göra bättre värckan, men at af fruchtan eller til några välbehag utan öfvertygelse återkalla sina sattser röjer et nedrigt hierta, och [kan al]dra minst begäras af den, som [för de]t allmännas skuld icke hållit sig undan i några farligheter, eller haft några nedriga afsigter, och kan trottsa sielfva afvunden at visa sina händer vara smutsiga.

Min afsigt har varit, och lyser på hvart blad i min skrift, at en gång för alla hielpa näringarna utur sitt iråkade bråk, och til en betydande del lindra undersätares bevilningar. Dessa hafva i mitt tycke varit så stora ändamål at jag åsidosatt alt som kunnat hindra mig at vinna dem. Iag har intet känt en enda författning, som vid denna Riksdag än blifvit tagen emot de botemedel jag föreslag[it,] och jag har tr[odt] at ingen ting kan gagna mera H[ögsta] magten, än at få anledningar [at] täncka om följderna af ett beslut, så länge det ännu ei gått i värckställighet, det kan då antingen med så mycket större trygghet fastställas, eller om följderna blefve för Riket och näringarna för svåra, heldre straxt ändras, än [at en] framtid skulle nödsakas at göra såda[nt], och Riket emedlertid blifva lidande.

Den frihet med hvilcken Auctorer redan i framfarna tider,

men besynnerligast under denna Riksdag yttrat sig om äldre och nyare från Högsta machten verckel:n emanerade författningar, har äfven försäkrat mig om samma förmån, och jag har nu den lyckan [at kun]na 'ärhindr[a Rik]sens Högl. St[änder a]t äfven i Mart[ii] månad i d[etta å]r, och således lån[gt efter] Ständerna[s ta]gna beslut om Cours[ens] fällande t[il] ett vist marktal årl., ä[r med] Högl. Ridderskapets och Adelens tilstå[nd] H[err] Barons och Öfversten Christer Horns [memo]r[ial i] samma ämne genom trycket kommit för allmänhetens ögon, hvaruti han ei allenast i det hufvudsakeligaste drifver en satts med mig, utan nytiar äfven nästan aldeles samma talesätt, som de äro, hvilcka anses för anstöteliga i min skrift, han säger Pag. 24: *at genom sedelståckens indragning utan värdets fixerande på sedeln fall[a] vij ifrån den ena extremiteten til den andra*, pag. 25: *Lika så litet det båtar i hungersnöd sätta en viss taxa på spannemål, äfven så litet tycker mig det hielper at reglera växel cours igenom förordningar, så länge myntfoten eller värde på Sedelmyntet icke är fastställt.* Pag. 26: heter det *hvad den uträkningen angår at småningom och år för år bringa växel Coursen til fallande* (detta är just Stä[n]dernas tagna beslut) *tycker mig måste i värckställigheten åtminståne blifva skadelig om icke aldeles omöjelig.* Pag. 27: *Deremot blifver värckan helt annorlunda om det undangömda goda myntet på en gång bringas i Circulation, som NB. ei kan ske förr än sedelmyntet fått ett stadgat värde*, hvilcket äfven just är min hufvudsatts. Han fortfar vidare på samma [sätt och s]äger om samma Högsta [ma]gtens tagna beslut at smånin[gom f]älla coursen uttryckeligen *[at den]na plan är grundad på en pe[titio]principii eller obevist satts.* Iag är således intet den enda som under åtniutande af Riksens Högl. Ständ[ers fö]rtroen[de, tä[nckt] och skrifv[it em]ot dett[a] beslut, [då] jag uti Hr. Öfversten [o]ch Riddaren Horn hafver en så pålitelig vägvisare, och hvars fotspår jag anser för en heder at följa. Saken är mera öm än mången vid första påsende kan föreställa sig, den rörer Rikets ögnasten. Man uplyses aldrig för mycket deruti, och dertil gifva inkast bästa anledning.

Riksens Högl. Ständer täcktes derföre värdas granska saken, och genom ett lyckligt beslut derutinnan, göra Nation i sin tid lyckelig och nögd, och sitt namn bland Svenska Ständer odödeligt.

Hr Bar. och Öfversten och Riddaren har såväl i ansende til sina öfriga stora egenskaper som i synnerhet för sin i detta memorial vista grundel. insigt i Banco ärender och nijt för Rikets väl vunnit sitt Stånds förtroende at blifva Banco Fullmägtig. Utan minsta afsende på egen vinst, heder eller förmån, har jag arbetat i samma ämne, och anhåller derföre om intet annat än et blidt omdömme öfver min välmening.

Den hållning Chydenius hade för afsikt att intaga, då han först ställdes till ansvar för sin skrift, var således denna: hvad jag sagt är sant, så vidt jag förstår; men är det icke sant, så kan jag genom en vederläggning öfvertygas om min villfarelse och skall då återkalla mina satser, — eljest däremot icke, så visst som jag är en man utan fruktan och tadel. Denna ståndpunkt, tankefrihetens och sanningssökandets i alla tider, stod i uppenbaraste motsägelse till den politiska åskådning hvarpå Frihetstidens statsskick hvilade. Den innebar nämligen ett vidhållande af Chydenii uti *Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem* uttalade åsikt att växelkursens fällande i enlighet med ständernas beslut vore «omöjligt, obilligt, onödigt och i flera hänseenden skadligt». Men att kritisera riksens ständers åtgärder var på denna tid förbjudet; endast öfver oafgjorda riksdagsärenden hade man «en anständig och beskedlig frihet att yttra sig».[1]) Hvarför? Emedan «ett bland de farligaste försöken emot friheten» var att anse riksens ständer, med andra ord, lagstiftande makten, sakna tillräckligt förstånd och insikter eller kunna misstaga sig, förledas och korrumperas. «De lagar som samma makt stiftar måste i ty fall blifva oförståndiga, orimliga, orättvisa och skadliga [d. v. s. just det Chydenius påstått om beslutet rörande växelkursen], hvaruppå den idé oumgängeligen skulle följa att man egde frihet att lyda dem eller ej». Det ålåg således hvarje samhällsmedlem «att hålla lagstiftande makten för ofelbar». I annat fall gjorde han sig skyldig till brott mot statens säkerhet; och «aldrig har man ändå något efterdöme att någon fått offenteligen utan straff och näpst insul-

[1]) Se t. ex. Hildebrand, a. a., s. 457 f.

tera samma lagstiftande makt, så länge den egt styrka nog att hålla samhället tillhopa». [1])

För Chydenius kan intet af detta ha varit obekant. När han icke desto mindre först ärnade trotsa, berodde detta synbarligen därpå att han fullt medvetet önskade få till stånd en konflikt mellan tvenne betraktelsesätt, [2]) ur hvilken han hoppades att det nya, hans eget, skulle utgå segrande. Hoppet byggde han främst därpå att i en annan skrift, frih. Christer Horns, likartade uttalanden som i hans saklöst fått göras, men troligen äfven därpå att en tryckfrihetslag snart skulle af ständerna antagas.

Det fanns emellertid väsentliga formella skiljaktigheter mellan Horns skrift och Chydenii: Horns var ett memorial till ridderskapet och adeln, tryckt med detta stånds samtycke för riksdagskretsarna, Chydenii skrift var däremot en för den stora allmänheten afsedd broskyr, hvilken diskuterades «öfverallt, på både källare och kaffehus», såsom en ledamot af sekreta utskottet yttrade, [3]) — Horn hade i sitt memorial uttalat sig principiellt, utan att närmare ingå på verkningarna af ständernas beslut om växelkursens fällande, Chydenius däremot hade direkt och i detalj angripit detta. Hvad åter den under utarbetning varande tryckfrihetslagen beträffar, så

---

[1]) Citaten från mindre sekreta deputationens betänkande om falska och irriga begrepp rörande regeringssättet af $^{10}/_{1}$ 1752 enligt Stavenow, *De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden*, s. 13 f. — Att denna uppfattning fortfarande var gällande 1766 visa nästan alla yttranden i sekreta utskottet och prästeståndet rörande Chydenii sak, men tydligast professor Amnells (se Palmén, a. a., s. CLXV f.). Amnell yttrade i prästeståndet bl. a.: «Hvar god medborgare, under hvad regering han lefva må, kan icke annat än antaga den principen att, sedan högsta makten tagit sitt beslut, det icke går an att genom tal och skrifter yttra sina tankar däremot, på sätt som ske kan, medan saken ännu är under öfverläggning, och innan beslutet tages. Att annorlunda procedera leder till fullkomlig anarki».

[2]) En ledamot af prästeståndet, kyrkoherden dr Nensén gaf ett alldeles riktigt uttryck åt detta förhållande under diskussionen om Chydenius. Han fann Chydenii «fel» härröra af hans princip, «att nästan en oinskränkt frihet bör gifvas, så i tryck som i näringar, och torde han fått smak för den engelska idén att, när pluraliteten i parlamentet något deciderar, får dissentiens likafullt trycka sin mening, ehuru stridande tvärt emot beslutet» (Palmén, a. a., s. CLXVI).

[3]) Se Palmén, a. a., s. CLXII f.

skulle den efter tidens sätt att se näppeligen ha skyddat Chydenius, ty djärfdes någon i utgifne skrifter bruka lastande eller förklenliga omdömen om riksens ständer, skulle han, efter brottets större eller mindre grofhet, antingen till lifvet straffas eller med annan svår kroppsplikt beläggas (§ 3 i förordningen angående skrif- och tryckfriheten af $^{2}/_{12}$ 1766).[1]

Vare sig nu att Chydenius vid närmare eftersinnande själf insåg att han missräknat sig beträffande utsikterna för en försvarsställning sådan han tänkt intaga, eller att vännerna rådde honom till försiktighet, — nog af, han ändrade taktik och inlämnade icke den glänsande apologin. Häri handlade han utan tvifvel klokt, ty försvarsskriften skulle ovillkorligen ha retat vederbörande i stället för att lugna dem. Förhållandena utvecklade sig dessutom så, att Chydenius icke saknade tillfälle att i den närmaste framtiden, om han aktade nödigt, bjuda ständerväldets maktprincip spetsen.

Den 1 juli upptog öfverstelöjtnanten F. Gyllensvan, en af mössornas ledare på riddarhuset, i sekreta utskottet frågan om Chydenii skrift och hvad i anledning af denna borde göras. Vi låta en vid tillfället och vid det sedermera anställda första förhöret med Chydenius närvarande ledamot af sekreta utskottet, den ofvan nämnde Tilas, skildra sina intryck. Tilas skrifver:

Gyllensvan väkte sak emot Chydenius, med berättelse hvad derutinnan förelupit och hvad oro des Tractat syntes åstadkomma i Nationen. Detta gaf anledning til många och vidlyftiga Discurser; men ingen så upretad som Landtmskn sjelf. Man kom så öfverens om några Frågor at göra honom, och derpå blef han efterskickad. Han kom, blef förekallad, och svarade kort på korta Frågor. Des Svar justerades, och då han märkte försåt, ville han extendera sina Svar. Han afträdde och förekallades å nyo, at svara på nya Frågor: han ville då svara försigtigare; men befaltes svara kort och cathegoriskt. Afträdde åter. Man ansåg hans Skrift för seditieus, och at mycket ondt deraf kunde upkomma. Några sågo hela Landet redan i upror deröfver; man kunde ej

[1]) Se Modée, a. a., d. 8, s. 395.

anse honom, som klandrat högsta magtens Beslut, annorlunda än som en Fredsförstörare, och man mumlade redan om arresterande, hvilket andra afvände med påminnelse at, som han var R.dags man, kunde han ej utom Plenorum vetskap arresteras. Beslöts at i eftermiddag, under protocoll och i Finance Utskots Ledamöternes öfvervaro, låta honom undergå Examen och explicera sit Scriptum.

Följande dag skref Stricker, som fått höra om den försiggångna ransakningen: «Stackars Chydenius, som han har svettat hårdt, både i Secr. Utskott. och Bancodeputat. för sin skrift, den där 2:dra gången uplagd». Förhören i sekreta utskottet och dess deputation voro dock enligt Chydenii egen framställning föga pinsamma i jämförelse med hvad den 2 juli på aftonen tilldrog sig «på klubben». «Jag blef», berättar han själf, «handterad som en riksförrädare, och de grymmaste återkallelseprojekter mig förelästa, dem jag borde underskrifva, och de lögnfullaste försmädelser utösta på mig af dem som för några dagar sedan voro mina största vänner och gynnare».[1])

Den 3 juli upptogs Chydenii sak till slutlig behandling i sekreta utskottet. Tilas meddelar i sin dagbok följande lifligt skildrade detaljer från detta sammanträde:

Sedan man i förgårs häktat Chydenii Skrift och man trodde sig fådt honom litet miukare, upgafs nu project til et Extr. Prot. som skulle gå up til Plena med berättelse om saken jemte hemställan huru Ständerne sjelfve behagade anse den, eller ock at förvisa den til Domstolen. Det var hårdt skrifvit; men då en eller annan, serdeles Mathesius, såsom Landsman begynte lägga sig emellan, skulle det adouceras, och så fogade sig något hvar af Prästerne sig deruti; men i detsamma kommo några heta Borgare up, som ei voro så blöthiertade, och begynte ropa korsfäst, korsfäst. Detta gaf så tilfälle til nya discourser, som varade öfver 2 timmar, och man talte om at förbiuda Skriften, at förbiuda en vidare uplaga, at bränna up den på kåken &c. Mitt i hettan

[1]) *Pol. Skr.*, s. 432 f.

mälte sig Gr. Fersen och föreslog at Chydenii egit stånd borde först få ytra sig öfver både Skriften och Författaren. Ehuru ogerna man ville lämna Gr. Fersen någon decision härutinnan, antogs likväl den medelvägen, och [at] afbida det Utslaget samt imedeltid låta det nämda Extr. Prot. hvila. Wikman, som skal varit en af Chydenii censores i Ståndet, och då intet ondt sedt i Skriften, var nu häftigast emot honom, och såg deruti tusend olyckor, upror, Banquens förstöring och hela Sveriges undergång.

Samma dag hade prästeståndet plenum, såsom det tyckes, endast för behandlingen af Chydenii sak. Det har varit bekant att Chydenius då ingaf och uppläste ett memorial till sitt urskuldande, hvarpå han lämnade plenisalen i Storkyrkan — för att icke mera dit återkomma.[1]) Men själfva aktstycket har hittills icke varit kändt för forskningen.[2]) Det lyder:

Ödmiukt Memorial.

Sedan Högl. Secrete Utskottet giordt mycken upmärksamhet öfver min skrift, kallad: Rikets hielp, genom en Naturlig Finance System, och jag äfven i anledning deraf sielf närmare eftersinnat saken, samt funnit, det jag ei allenast varit ovarsam i mina utlåtelser, utan äfven til en del afhandlat deruti ämnen, som synas strida emot Riksens Högl. Ständers vid denna Riksdag fattade beslut om Växel Coursens fällande, och jag likväl inför Högvördige Ståndet, som i öfrigit känner mitt uppförande, upprichtigt kan försäkra, at sådant ingalunda härflutit af något ondt upsåt, eller i tancka at på något sätt klandra Riksens Högl. Ständers beslut, så anhåller jag ödmiukeligen, Högvördige Ståndet täktes ei allenast sådant för sin del mig tilgifva, utan och mig til lika eftergift hos de öfrige respect. Stånden höggunstigast recommendera.

Anders Chydenius.

I all sin korthet är detta memorial af stort värde för kännedomen och bedömandet af Chydenii hållning i den för

[1]) Se Palmén, a. a., s. CLXIII.

[2]) Prof. Palmén (a. a., s. CLXIII, not) säger sig »icke lyckats bland riksdagshandlingarna återfinna» memorialet. Det finnes bland *Prästeståndets enskilda handlingar 1765—66* i R. A.

honom ödesdigra affären. Såsom synes, försökte Chydenius i det afgörande ögonblicket alls icke att försvara sig, utan tvärtom gjorde han formlig afbön inför ståndet. Han återkallade visserligen intet af hvad han i sak hade anfört uti sin skrift, men han erkände att han felat genom ovarsamhet i sina uttalanden och genom opposition mot ständernas beslut. Det var, föreställa vi oss, med svidande hjärta Chydenius skred till detta steg; så stark hade emellertid påtryckningen utifrån varit, så våldsamt hotet, att han gaf vika.

Man måste beklaga detta. Nu, sedan Chydenius genom sitt hofsamma och kloka, hvarken utmanande eller undfallande, uppträdande inför sekreta utskottet och dess deputerade hade möjliggjort att målet förvisades till hans eget stånd, var stunden inne för honom att dristigt höja den politiska tankefrihetens fana, att manligt häfda individens rätt till fri granskning af maktbuden. Det var ett sådant ögonblick, då den karaktärsfaste borde låta all fruktan för följderna af handlingen fara, skjuta alla ängsliga beräkningar af utgången åt sidan — och våga. Risken var för öfrigt icke så stor. Det högsta straff ståndet kunde ådöma Chydenius var förlust af riksdagsmannaskapet för denna och följande riksdagar, till hvilka han eventuellt skulle infinna sig såsom fullmäktig; men då enligt Frihetstidens statsrättsliga åskådning en senare riksdag icke bands af en föregåendes beslut, [1]) hade endast uteslutningen från det pågående ständermötet verklig betydelse. Visserligen gingo rykten om strängare åtgärder mot Chydenius — han talar själf om att han «hotades med arrest och något mera» [2]) —, men de voro skrämskott, hvarmed man hoppades kunna förmå honom att vederlägga sin skrift. Hans ifrågasatta arresterande hade, såsom framgår af Tilas' ofvan (sid. 224) publicerade berättelse, genast blifvit afböjdt af sekreta utskottet, och utskottet hade enligt protokollet redan efter det första förhöret beslutit att med hänsyn till «den mindre nyttiga verkan en strängare åtgärd i ty mål kunde medföra och angelägenheten att vid

[1]) Se Hildebrand, a. a., s. 445.
[2]) *Pol. Skr.*, s. 433.

alla tillfällen gå den lindrigaste vägen» ej omedelbart hos stånden hemställa om «allvarligt beifrande af Chydenii förhållande».[1]) Hvad Chydenius således verkligen riskerade och hvad han, härtill rådd af sina vänner, försökte att rädda var riksdagsmandatet. Han förlorade det, oaktadt afbönen.

Bör man på dessa grunder beklaga att Chydenius lät skrämma sig, så har man dock ej rätt att klandra honom därför. Man kan visserligen antaga att Chydenii landsman och trofaste vän i nöden Mathesius, som var ledamot af sekreta utskottet, gifvit honom antydningar om sakens verkliga läge, trots tystnadsplikten. Men å andra sidan är det antagligt att Mathesius tillika rådt honom till afbönen. För öfrigt befann han sig, af allt att döma, i en så upprörd sinnesstämning att det ställde sig svårt för honom att afgöra hvad som kunde vara sant, och hvad icke, i de rykten som gingo om hans bestraffning. Att i självfva verket prästeståndet, äfven efter afbönen, åtminstone formellt tänkte sig möjligheten af ett hårdare straff från ständernas eller sekreta utskottets sida skall strax framgå. Dock, det som framför allt gör ett klander af Chydenii hållning oberättigadt är att hans afbön hade en form, som på intet sätt komprometterade hans sanningskärlek och hans heder; den var icke, såsom prästeståndet och dess ordförande vid tillfället, biskop Mennander, i för Chydenius kränkande välmening karakteriserade den, en «återkallelseskrift», den var en ursäkt och en anhållan om tillgift.

Efter långa debatter blef Chydenius för denna och följande riksdag utesluten ur prätseståndet.[2]) Man försökte hemlighålla beslutet, men naturligtvis förgäfves. I den tidigare citerade klubbkorrespondensen skrifver Stenbeck den 5 juli: «Stackars Chydenius! Efter inlagd Böneskrift i Präste Ståndet blef han dock af sine ägne ej lindrigare ansedd än at för denna och nästa Riksdag vare sluten utur Ståndet. Huru caché detta beslut skall vara, så är det dock nästan allmänt bekant». Tilas, ännu bättre underrättad, antecknar i sin

[1]) Se Palmén, a. a., s. CLX.

[2]) Diskussionen fullständigt refererad af Palmén, a. a., s. CLXIV ff.

dagbok för den 3 juli: «Eftermid. å nyo Plenum i Pr. St. då Chydenii sak der kommit före; man har länge tumlat om dermed; änteligen blef den deciderad igenom votering och med 22 Röster emot 12 Chydenius excluderad utur Ståndet, dock så, at om S. U. eller de andra stånden skulle villia Chydenius på lifvet, kommer han at anses såsom Ståndets Ledamot och således at af Ståndet varda protegerad».

Förbehållet om ståndets beskydd var mera en formalitet än af faktiska förhållanden påkalladt; måhända ville man därmed kasta öfver beslutet ett sken af mildhet gentemot Chydenius, ett sken af värdighet gentemot sig själf och ett sken af fasthet gentemot medstånden. Emellertid höllo ryktena om strängare åtgärder uti sig. I ett bref från Jacob Magnus Sprengtporten, då öfverstelöjtnant och riksdagsman, till brodern Johan Wilhelm, som för tiden var Sveriges minister i Köpenhamn, uppgifves att man tvekade mellan dårhuset och en kommission för Chydenius.[1]) Sprengtporten skrifver på dålig svensk-franska, sådan som då för tiden icke var ovanlig:

— — — Il y a peu de nouvelles sans cela — tout va comme s'il n'y exista qu' un seul partie. Cederhielm fut chassé de la maison des nobles il y a quelques jours par un pluralité de 62 voix. Un Pretre nomé Chydenius eut le meme sort hier au soir aupres d'eux et cela pour avoir ecrit un Piece au sujet de nos finances qui culbutte entierement tout ce qu'on a fait a cette diette dans ce genre. Il a pourtant ete bonnet outre jusque ici, et s'est sou ce titre qu'il trouva moyen de la faire imprimer avec l'agrement de tout l'ordre des pretres, mais cela ne lui sert de rien, car on balance si on doi le declarer fou ou aussi le renvoyer a la commission.

Fullständigt utagerad var icke heller saken ännu. Den 15 juli berättar Tilas från sekreta utskottet följande: «Norden-

[1]) Brefvet, dat. den 4 juli 1766, i Sparreholms arkiv, hvars egare, öfverkammarherren m. m. G. Celsing benäget låtit mig excerpera det. — Fryxell (a. a., d. 43, s. 147) citerar brefvet, sin vana trogen, rätt godtyckligt och med orätt datum (4 juni).

crantz kom up och sade sig fådt höra at Chydenius velat åberopa sig des connoissance om hans Finance Systeme, det han aldeles desavouerade. Serenius likaså, som yttrade sig villia igenom trycket gifva Chydenius en dementi. Frågades så hvad Präste St. giorde med saken? Svarades at Chydenius blifvit excluderad ur Ståndet, hvarom begärtes Extract. Prot.»

Nordencrantz' och Serenii förhållande vid detta tillfälle har bedömts såsom «en sällsam förblindelse eller simpelhet».[1]) Men denna karakteristik synes oss icke rättvis. Det kan nämligen ej råda något tvifvel därom att Chydenius missuppfattat Nordencrantz, då han trott honom hafva gillat sin finansbroskyr. Nordencrantz hade, såsom Chydenius i sin självbiografi också framhåller, varit bankodeputationens «mentor i den företagna reduktionsplanen».[2]) Egenkär och envis som han var, kan han icke vid läsningen af Chydenii broskyr ha känt sig öfverbevisad om oriktigheten af sin egen finanspolitik, men måhända i enskilda punkter, där hans åsikter sammanföllo med Chydenii, ha uttalat sig med erkännande för sin unge beundrare. Hvad Serenius beträffar, så innehöll Chydenii utsago inför sekreta utskottet, sådan den återges i protokollet, den oriktigheten att Serenius skulle genomläst skriften,[3]) hvilket kunde ge anledning till förmodan att Serenius äfven i hufvudsak gillat den. Det var därför icke underligt att Serenius, som ej närvarit vid det prästeståndets plenum hvarvid Chydenii sak behandlades, nu ville bestämdt afsäga sig all annan delaktighet i Chydenii broskyrs tillkomst än den att han föreslagit tre ledamöter af prästeståndet till granskare af densamma. Att han gjorde detta med hänsynslöshet verkar förvisso i hög grad osympatiskt. Men man bör icke förgäta att hans temperament var våldsamt, och att han var en man som vågade höja sin kraftfulla stämma mot de högst stående i samhället med samma myndighet som då det gällde en stackars komminister.

---

[1]) Palmén, a. a., s. CLXXI, som för öfrigt efter sekreta utskottets protokoll skildrar Nordencrantz' och Serenii uppträdande (s. CLXXII).

[2]) *Pol. Skr.*, s. 431.

[3]) Se referatet hos Palmén, a. a., s. CLIX.

Serenius var emellertid ej nöjd med att ha desavouerat Chydenius inför sekreta utskottet. Vid justeringen af prästeståndets protokoll rörande Chydenii uteslutning ur ståndet, den 24 juli, inlämnade Serenius ett skriftligt yttrande, där han förordade en skärpning af straffet och i de hätskaste ordalag fördömde Chydenii uppträdande och skrift. Detta yttrande, som tidigare förgäfves eftersökts bland riksdagshandlingarna,[1]) lyder som följer:

Comminister Chydenii så kallade Finane [!] Systeme har han mig i Manuscript aldrig visat, men väl har iag hört at Censor för honom utstrukit, det han nu vågat trycka; Derföre en grof osanning at iag den gillat, som han äfven oförsynt föregifvit om en af Ridderskapets och Adelens Ledamöter.[2])

Att gilla en skrift så contradictorisk emot sig sielf, så dierf, förförisk, och anstötelig emot Riksens Ständer, kan icke falla på en förnuftig man.

Att blanda sanning och osanning om hvarandra, giöra falska calculationer på falska grundsatzer, dermed oförsynt angripa högsta maktens författningar, dölja det gröfsta för sitt Stånds Deputerade till skriftens öfverseende, och underskrifva sedan på trycket det som de utstrukit och casserat, det är en dierfhet och list som vid Riksdag aldrig varit hörd.

Att Chydenius på något sådant sätt förgått sig, det lärer Högvördige Ståndet hafva funnit, när det rättvisligen utslutit honom ifrån sitt samfund.

Men om det giör tillfyllest sedan Ståndet i allmänt tryck är provocerat af en Secrete Utskotts ledamot af Ridderskapet och Adelen,[3]) det vill iag ödmiukeligen underställa.

Min oförgripeliga tanka är, at om icke Ståndets svar, som af Secrete Utskottet begärt är, fulleliga uptäcker at Chydenius svikeliga handlat med Ståndet, så vinner han intryck med sitt

[1]) Prof. Palmén, a. a., s. CLXXIII, not, säger: »Detta yttrande har jag tyvärr icke lyckats bland riksdagshandlingarna återfinna. För frågans allsidiga bedömande kunde det vara af stor vikt, ehuru själfva hufvudfaktum är klart». Yttrandet finnes bland *Prästeståndets enskilda handlingar 1765—66*.

[2]) Härmed åsyftas Nordencrantz.

[3]) Har afseende på von Essens memorial.

föregifvande hos publiquen, at Ståndets tillåtelse til trycket är ett *Stånds Censur och approbation af hans Skrift.*

En man som på sin första Riksdag ådagalägger så starka prof af egen Kärlek, öfverdåd, och skrymtan at han i allmänt tryck kan obilliga hvad han i ett så stort samfund som Stora Deputation på Riddarhuset med ifver påstått:[1]) den håller iag alt för lösaktig i sina principier och alt för farlig at någonsin blifva Riksdagsman och hafva en röst i Republiquen.

Det lyckades ej Serenius, icke heller andra, hvilka i motsats till honom önskade en förmildring af Chydenii straff, att få beslutet ändradt.[2]) Protokollsutdrag i enlighet med ståndets den 3 juli fattade beslut afläts till sekreta utskottet. Ehuru af annan forskare förut uppmärksammadt och refereradt, förtjänar det dock att in extenso här intagas. Det lyder:[3])

Sedan Ståndet med mycket missnöje förnummet, att en af Comministern Magister Chydenius författad och på trycket utgifven skrift, kallad: Rikets hjelp genom ett naturligit finance system, är till innehåll och utlåtelser så beskaffad, att dess tryckning icke med våra censur lagar och Riksens Ständers värdighet kan förenas: Ståndet äfven uti dess å Cammar Herrens Baron von Essens memorial lämnade påskrift förklarat dess till tryckande af bemälte skrift meddelta tillåtelse intet vidare innebära än att Ståndet icke ville hindra Magister Chydenius, att för dess egen räkning befordra detta sitt arbete till trycket; androg nu Chydenius genom Memorial hos Ståndet att, sedan Secr. Utsk. öfver denna skrift gjort mycken upmärksamhet, och han äfven i anledning deraf sjelf närmare eftersinnat saker, samt funnet, det han ej allenast varet ovarsam i sina utlåtelser, utan äfven till en del afhandlat deruti ämnen, som synas strida emot Riksens Ständers vid denna Riksdag fattade beslut om Växel coursens fällande och han likväl uppriktigt kunde försäkra, att sådant ingalunda härflutet af något ondt upsåt, eller i tanka att på något sätt klandra Riks. St:s

[1]) Hvad härmed åsyftas är svårt att förstå.

[2]) Diskussionen härom refererad af Palmén, a. a., s. CLXXII f.

[3]) Koncept bland *Prästeståndets enskilda handlingar 1765—66.*

beslut; så anhölle han, att Ståndet ej allenast för sin del ville honom sådant tillgifva, utan ock honom till lika eftergift hos de öfriga resp. Stånden recommendera.

Ståndet tog häruppå i öfvervägande, huru Comministern Chydenius anses borde för dess vid denna skrift och dess befordran till trycket brukade oförsvareliga förhållande, och ehuru Ståndet fann åtskilliga mildrande omständigheter sig för honom förete, i synnerhet i anseende till dess i dag till Ståndet ingifna återkallelse skrift; dock som dess förbrytelse fordrar, att något beifrande derå följa bör; stadnade Ståndet i det beslut, att både för denna Riksdag utesluta Chydenius ifrån Ståndet, såsom ock förklara honom oskickelig, att för den nästkommande till Riksdagsman blifva vald: och detta under den säkra förmodan, att de öfriga resp. Stånden äfven låta dervid bero: i annan händelse förbehöll sig Ståndet, att vidare öfver honom sig utlåta.

Och skulle häraf Riks. St:s Secr. Utsk. genom utdrag af protocollet vänlig del lämnas.

Om Chydenii finansbroskyr väckte ett oerhördt uppseende och under tiden närmast efter utkommandet var det allmänna politiska samtalsämnet i Stockholm och i landsorten, så gjorde det öde som drabbade författaren ett ännu djupare intryck på opinionen. Brefsamlingarna från denna tid vittna härom, och huru vanskligt det än må vara att af de i behåll varande draga några bestämda slutsatser, tyda de dock, jämte andra fakta, på att stämningen öfver hufvud var för Chydenius, emedan han fått lida för sanningens och folkets skull.

Den ofvan omnämnda korrespondensklubbens medlemmar voro uppbragta öfver prästeståndets förfarande mot Chydenius. Sålunda skref Stricker den 7 juli, jämte det han till sina kolleger öfversände Essens memorial såsom n:o 3 bland skrifterna i denna sändning: «N:o 3 utvisar Prestestånd. besynnerl. censur öf. Chydenii skrift, eller rättare, uptäcker deras skamliga förhållande med denne Mannen; en skulle offras för folcket; men huru borde det då gått de deputerade, som genomläst skriften? Det är just skam, och publiquen utgrinar et sådant upförande, emellertid har Chy-

den. fåt lära känna, huru många vänner han haft, då en så ansenlig pluralitet biföll des utkörande. Den tid tör komma at Chydenius blir ansedd som et orakel». Stenbeck tillade: «Det giör mig ondt om Chydenius, och jag förtrytes Pr. St:s conduite emot honom. Hans Finance systeme fan jag, vid en hastig igenom läsning, vara skrifvit i systeme. Det är svårt at upgie et sådant uti den belägenhet vårt rike är, och hjelpen vi behöfva lär icke utan känning vinnas, det är saken at känningen i det möijeligaste lindras». — Stenbeck redogör härefter vidlyftigt för sina tankar angående växelkursen och dess fällande, och Ruther såsom fackman bemöter dem, hvarvid han anmärker att han «för ingen del approberar eller försvarar Chydenii yrkade finance operation längre än man lägger authors hufvudsak, käningarne, till grund». Äfven Öller blandar sig i den omständliga diskussionen, utbristande: «Chydenius ger en tänkande hjerna många ämnen». Meningsutbytet fortgår ännu den 18 juli, då Stenbeck skrifver: «Jag har närmare sedt på Chydenii Skrift, den jag nu sielf äger, och tackar ödmjukast för härlig uplysning uti svaret på mine hastige påminnelser. Jag ser Chydenii hufvudsak, at fäkta för näringarne. I det afseende finner jag mig vid hans project». På några frågor, som Stenbeck härtill fogar, svarar Ruther samma dag utförligt och tämligen oklart. Han medgifver att Chydenius «haft skäl till det han i så måtto yrkat för näringars och handaslögders bestånd», men framställer en anmärkning mot Chydenii i § 37 af skriften gjorda förslag «at alla handlande utan åtskillnad så väl som adel ock andre Ståndspersoner borde få ex- ock importera vahror &c.», hvilket han tror leda till «at remittenter öktes till en stor skara och Trassenterne blefvo äfven så få som nu, följgacktel. svårigheten efter växlar större ock icke mindre: jag ville tvärt om, i detta ämne, önska, att vi icke redan i denna stund hade för många som klopade med utländske handeln, och onödigtvis ökte växeltagarena på Beursen».

Mycket intressant är ett bref från rikshistoriografen Anders Schönberg, som vid denna tid vistades på sin egendom Åsberg i Gestrikland och fått sig tillsänd *Rikets hjälp*

genom en naturlig finanssystem, men ännu icke visste af Chydenii utvotering, utan endast om hotande påföljder för honom i allmänhet. Schönberg var hatt och till sina sociala åsikter moderat konservativ. Han hyste ursprungligen inga sympatier för Chydenius. I företalet till sitt *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen* hade nämligen Chydenius angripit Schönberg och de åsikter denne uttalat i sin täflingsskrift, och vid riksdagen hade Chydenius i de stora partifrågorna intagit en ståndpunkt rakt motsatt Schönbergs. På Chydenii anmärkningar i emigrationsfrågan hade Schönberg under ständermötets fortgång offentligen svarat i ett *Bref til C. R. W. H. H. A. [Cancellie Rådet Välborne Herr Harald Apelbom] I anledning af Sacellanens vid Nedervetil Capell, Herr Magister Anders Chydenii af Trycket utgifna Svar* o. s. v.[1]) Enligt hvad det uppgifves,[2]) närmade denna polemik — ovanligt nog — de båda skriftställarne till hvarandra. Uppgiften må vara riktig eller oriktig — vänner blefvo de åtminstone icke under riksdagen, om ock några gemensamma sammanträden mellan fiskerideputationen samt kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen, till hvars «förstärkning» Schönberg hörde,[3]) beredde dem tillfälle till personlig bekantskap och måhända umgänge. — Allt nog, Schönberg skrifver den 12 juli till sin vän Gjörwell i Stockholm, i anledning af Chydenii skrift och den förestående förföljelsen mot honom:[4])

Hvad tänker du väl nu om vår Skriffrihet, då Oelreich offenteligen antastas, för det han låtit trycka några stridskrifter i

[1]) Schönbergs skrift (143 sid. 8:o), som utkom i oktober 1765 (enligt Strickers *Förteckning),* erhöll af Gjörwell i *Svenska Magazinet,* 1766, s. 616 f., de amplaste loford. «Få skrifter äro», säger Gjörwell bl. a., «för detta tidskifte utgifne, som varit så uppfyllde, ej allenast af dygdig och patriotisk affect, utan af sund och nyttig beläsenhet som detta Bref.»

[2]) *Biographiskt Lexicon,* bd 14, s. 174, not.

[3]) *Fiskerideps prot.* för $^{9}/_{7}$ o. $^{31}/_{8}$ 1765; *Förteckning på Riksens Högloft. Ständers Deputationer vid Riks-Dagen 1765.*

[4]) Brefvet i *Collectio Gjörwelliana,* bd 4; ms. i K. B. — Fryxell (a. a., d. 43, ss. 145 o. 146) citerar två uttryck därur, af hvilka det ena ej finnas där och det andra är ombildadt.

en privat sak emot Serenius, som redan stått i Riksdags Tidningen, och Chydenius hotas med all förföljelse i verlden, så snart han börjar skrifva förnuftigt? Var icke det en besynnerlig händelse med denna Chydenii nya skrift? En förnuftig ande hade omsider fallit på honom, ty ingen kan annat än öfvertygas af dess skäl, fast än jag för min del skulle hafva stor fördel af Secr. Utskottets operations plan, hvilken dock ruinerar alla näringar, och 9 tiondedelar af Rikets inbyggare, och således vore samvetslöst att önska. Denne Presten, född med mera qvickhet, än som fordras til et Caplans hufvud, tör väl förr hafva varit fanaticus af välmening, som ofta händer, åtminstone har han nu redt från sig den misstanka, hvartil dess Källa til Rikets Vanm. gifvit anledning, at han varit för Ängelsk räkning fiende af våra näringar. Det syns eljest i skriften, at Nordencrantz, hvars eleve han är, och som äfven nu är missnöjd med Secr. Utskottets operations plan, styrt honom i mycket därvid.[1]) Oelreich bar sig uselt åt, som på Tryckeriet strök ut sitt namn på skriften, och som så lätt blef skrämd af Serenii förrra åskeviggar.[2])

En ansedd präst, kyrkoherden i Fellingsbro Israel Acrelius, tidigare pastor i Nya Sverige och bekant genom sin *Beskrifning om de svenska församlingars forna och närvarande tillstånd i Norra Amerika,* skref efter erhållen underrättelse om Chydenii öde den 21 juli till Stricker: «Chydenii Finance Systeme tyckes mig innehålla et godt besked och göra honom en Martyr för sanningen. Dock lärer Mannen hafva för starkt nit».[3])

Martyr för sanningen — det är det rätta ordet. Hvad Chydenius i *Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem* utsade var riktigt och sant. Hans öde framstår därför så-

[1]) Att detta är ett misstag af Schönberg behöfver, efter hvad tidigare blifvit anfördt om Chydenii och Nordencrantz' förhållande i denna sak, knappast särskildt framhållas.

[2]) På detta bref syarade Gjörwell från Stockholm $^{17}/_{7}$ 1766 med att berätta: «Mag. Chydenius förlorade på engång alla sina vänner i Ståndet, så at vid hans utvotering hade han endast 12 röster för sig. Han går nu nog slagen».

[3]) *Strickerska brefsamlingen* i K. B.

som oförtjänt och orättvist inför en dömande eftervärld. Att straffet icke blef strängare, icke fick en helt annan karaktär, förändrar på intet vis saken: orättvisan ligger däri att Chydenius bestraffades, och denna orättvisa ter sig så mycket bjärtare som den förgripliga skriften hade erhållit samma myndighets tryckningstillstånd hvilken sedan fällde och verkställde domen öfver honom. Allt detta ur en högre synpunkt sedt än den för tiden gällande formella, enligt hvilken skäl för domen nog funnos.

Sedan Chydenius uteslutits ur ståndet, gällde det för «riksfinanciererne» att i tryck vederlägga hans skrift. Enligt Chydenii berättelse vidtalades självfve Nordencrantz för ändamålet, men vägrade.[1]) Ett till eftervärlden bevaradt manuskript visar att en annan af bankodeputationens ledamöter, brukspatron Claes de Frietzcky, som jämte Essen och en borgare uppgjort den egentliga planen för kursens fällande,[2]) hade haft för afsikt att bemöta Chydenius. Enligt samtida uppgift, som icke kan betviflas, är nämligen ett ofullbordadt manuskript, benämndt *Anmärkningar vid en Nyligen utkommen Skrift under Namn af Rikets hjelp genom en Naturlig Finance Systeme föreständ af Anders Chydenius, Riksdagsman,* författadt af Frietzcky.[3])

Frietzcky begynner sin afhandling med framhållande af att Chydenii skrift «ej annat kunnat än upväcka största uppmärksamhet hos allmänheten», då densamma, ehuru stridande mot den fastställda principen för finansernas upphjälpande, blifvit försedd med prästeståndets imprimatur. På grund af ståndets förklaring i anledning af Essens me-

[1]) *Pol. Skr.*, s. 433.

[2]) Malmström, a. a., s. 373. — Frietzckys karaktär har mycket prisats (poetiskt t. o. m. af Franzén i dikten *Vid Claes Frietzckys minnessten*). Det var samme man som 1792 vägrade att mottaga kommendörsbandet af Vasaorden, hvilket Gustaf III personligen ville öfverräcka åt honom.

[3]) Det finnes i en volym, på hvars rygg står: *Cl. Frietzcky, Politiska skrifter 1765—1771*, i U. U. B. Bandet innehåller dock äfven annat än skrifter och memorialer af Frietzcky, allt i dåliga kopior. — Något så betitladt tryckalster som Frietzckys manuskript är icke bekant vare sig i U. U. B. eller K. B.

morial anser sig emellertid Frietzcky oförhindrad att emot skriften framställa sina anmärkningar. «Jag går förbi», fortsätter han i samma insinuanta ton, «i hvad mån denna skrift tyckes tadla de af Riksens Ständer redan tagne författningar, såsom ej hörande till min åtgiärd, utan fäster min upmärksamhet endast på Saken och vill tro at författarens tanka varit at allenast nyttja tryckfriheten såsom ett bevis till en fri Stat.» Frietzcky säger sig därefter vilja tillmötesgå Chydenii i slutet af skriften uttalade önskan genom att i sina anmärkningar följa dennas uppställning «och modo Swebeliano, hvilken ej torde vara en Comminister obekant, vid hvarje § först uptaga det hvaruti vi äro ense, och sedan förklara det jag efter min öfvertygelse kan finna motsäjeligit.»

Den granskning hvartill Frietzcky sedan öfvergår afstannar i manuskriptet med § 13 — Chydenii finansbroskyr omfattade 39 paragrafer (eller rättare 38, ty § 18 öfverhoppades genom ett förbiseende i numreringen) — och innehåller så långt nästan bara sottiser och injurier. Man läse t. ex. följande anmärkning vid § 1: «Jag är ense med auctor uti det at, sedan så många vittra arbeten utkommit om våra financers förfall och medlen till deras upprättande, så hade varit onödigt utgifva något mera deruti, i synnerhet då det mästa som nu anföres finnes uti de tillförene utkomne skrifter. — Likaledes förenar jag mig derutinnan, at under förslager förekomma ock ibland kostsamma, ibland omöjeliga, stundom egennyttiga med mera; jag kan intet dölja min öfvertygelse, jag har beviset framför mig. — Däremot tror jag det kan tåla motsäjelse, at Herr Chydenius ej agerat projectmakare förr än nu, då Källan till Rikets vanmakt och derpå utkomne Svar gifver annan öfvertygelse, och lemnar äfven i sitt värde, om han för egen vinning eller för det allmännas nöd skull tagit pennan i handen». — Chydenii angrepp på banken och dess skötsel (§ 11) bemöter Frietzcky på följande sätt: «Då författningarne blifvit så ljusligen tagne till Rikets skada, så får man ej skylla ett så olagligt missbruk [med sedelmyntningen] på sjelfva Banque inrättningen, om hvilken auctor såsom förmodeligen aldeles okunnig borde med mera aktning dömma, och ej af de förefallna miss-

bruken, som Riksens Högloft. Ständer icke allenast vid förra Riksdagen utan i synnerhet vid denna sökt at uptäcka och häfva, taga sig anledning at allarmera med insidieusa tankar emot en nyttig och på billighet grundad inrättning och igenom inblandade ord af Despotisme och frihet utmärka huru långt han torde vilja utsträcka sitt egit tygellösa sjelfsvåld».

Frietzcky uppgaf, såsom sagdt, tanken på att bemöta Chydenius; i efterverldens ögon förlorade han sannerligen intet därpå. Till skarprättare lyckades man slutligen, enligt Chydenii uttryck, «lega en hungrig spyfluga»,[1]) en i tidens publicistiska annaler mindre väl känd person, förre prosektorn J. G. Rothman. Dennes «vederläggning» utkom anonymt i september 1766.

I den tidigare anförda cirkulärkorrespondensen finnas flere uttalanden om *Rikets fördärf och undergång genom ett konstladt och förledande finanssystem*, såsom Rothman kallade sin skrift. Man fann den lika mager på skäl som diger på ovett, och efter vanligheten var man mest intresserad af att lyfta på anonymitetens slöja. Stricker skrifver den 13 september: «Nu är svar utkommit emot Chydenii sista skrift, den är större än at Lejonet det sväljer. Undrar hvilcken som skal vara des auctor; hela skriften är författad med en extraordinair bitterhet, och upfyld med en hop ovet och skälsord, ej allenast mot Chyden. sielf, utan ock emot några des medhållare. Ehuru stor skriffrihet vi äga, vet jag vist, at Chydenius stackare ej får svara på detta, i fall denna skrift komme från någon Riks. Ständers Ledamot». Stenbeck tillägger: «Critiquen emot Chydenius visar med hvad sinne detta folcket anser den som emot dem vågar andas. Ovett, Chicaner och smädefulla personalier, hvilka icke en gång skulle anstå en någorlunda foglig Advocat, fylla det mästa. Gud gie oss godt tolamod». Den 17 september berättar Stricker att han «hört folck säja, at Bar. v. Essen skal vara auctor til den emot Chyden. utgifna critiquen; är det så, så har han ingen heder deraf». Stenbeck däremot uppgifver

[1]) Se företalet till skriften om landthandeln.

att «en Doct. Rothman säges vara auctor til den försmädelige Skriften emot Chydenius. Kunde v. Essen skrifva så svart?» Ruther å sin sida skrifver: «Essen och Frietzki äro äfven hos mig debiterade för authoren till Anti-Chydenianum, men jag igenkänner ingenderas skrifart deri, men väl Rothmans, som jag således är mycket benägen tro vara den rätta: man läse sistnämde authors piece om folkutflyttningen, i början af Riksdagen,[1]) så torde man ännu mindre tvifla derpå».

Äfven Schönberg uttrycker i ett bref till Gjörwell sin indignation öfver Rothmans skrifsätt. Han skrifver den 24 oktober från Åsberg:[2]) «P. S. Med mycken förtörnelse har jag läst Rothmans svar til Chydenius, som han kallat Rikets fördärf. Aldrig har jag sett i någon skrift så många infall ur gröna gången.[3]) Det kan Du ock säga i Magazinet om skrifarten utan at dömma i ämnet».[4])

När Rothmans skrift utkom, hade Chydenius allaredan (i augusti) lämnat Stockholm och återvändt till Nedervetil. Själsspänningen under den senaste tiden, i förening med känslan af vanmakt gentemot orättvisan, hade tryckt ned honom. På fädernestranden hade hans sinne ytterligare nedstämts vid den sorgliga anblicken af ett sköfladt föräldrahem: hans ädle, vördade fader hade några månader tidigare (den 21 april 1766) skattat åt förgängelsen.[5])

Denna halft melankoliska, halft bittra stämning återspeglar sig i ett hittills otryckt alster af Chydenii penna, hvilket i en synbarligen långt senare tagen afskrift bevarats till eftervärlden.[6]) Manuskriptet bär titeln *Herdakväde*.

---

[1]) Äfven Rothman hade svarat på Vetenskapsakademins prisfråga om folkutflyttningen och låtit trycka sitt svar.

[2]) *Collectio Gjörwelliana*, bd 4; ms. i K. B.

[3]) «Gröna gången» var det ställe invid Slussen i Stockholm, där grönsaksmånglerskorna sålde sina varor (se Elers, *Stockholm*, III, s. 16).

[4]) Gjörwell afhöll sig dock från alla reflexioner vid omnämnandet af skriften i bibliografin för 1766 uti *Svenska Magazinet*, s. 889.

[5]) Datum enligt *Inrikes Tidningar* för 1766, n:o 37.

[6]) Det högst intressanta manuskriptet har tillhört den bekante genealogen, prosten E. R. Alcenius (1796—1875), hvars samlingar genom förmedling af dr A. G. Fontell skänkts till Finlands statsarkiv. Prof. E. Aspelin,

I en allegorisk, ofta sant poetisk form skildrar Chydenius där sina lefnadsöden som «herde» till och med återkomsten från riksdagen. Han begynner med att tala om sin far och dennes förhållande till «hjorden» och till honom själf samt ger ett uttryck i tidens känslofulla stil åt sin djupa smärta öfver hans bortgång. Vi få veta att i den unge mannens inre världsliga och religiösa känslor häftigt bekämpade hvarandra. «En vid skådeplats, full med retande sinnligheter, stod för mina ögon, och jag visste icke själf hvad person jag ville agera däruppå. Världen lekte då som allra behagligast för mig: ingen ära så hög och ingen lycka så stor, dem jag ej förhoppades kunna vinna. En oförsökt yngling förgapar sig så snart på fåfängeligheten, och ett hetsigt blod jäste i mina unga ådror. Jag drömde rätt godt om behageliga möjeligheter, dem jag tycktes likasom hålla i mina händer, tills jag omsider vaknade, helt harmsen öfver människodårskapen, som med falska stämpel och glittrande målningar tjusar ynglingens hjärtan och döljer ofta i ringa kojor under ett föraktadt vadmal den menlösa dygden, vår sanna lycksalighet, som i sig själf är för hög att pråla med lånta fjädrar eller af lyckan få sin glans». Valet af stånd, som fadern öfverlämnat åt honom likasom åt de öfriga sönerna, var nu gifvet. «Af min fader hade jag litet lärt mig blåsa i vallpipan och tala med fåren, och när jag en och annan gång gjorde försök, begynte de att trygga sig till mig: ty jag höll alltför mycket af dem. Därför beslöt jag att blifva herde som min fader och ville i lugn söka min lycksalighet».

Chydenius tecknar därpå sitt förhållande till «den lilla hjord» som var honom anförtrodd. Kärlek till församlingen och varm, äkta religiositet framlysa ur denna teckning. «På trettonde året hade jag gått i vall med mina får, druckit med mina får, druckit med hjorden af samma källa och mången gång styrkt i de blomsterparker som jag drifvit

som af dr Fontell erhållit manuskriptet till begagnande, har uppmärksamgjort mig på detsamma och med dr Fontells begifvande välvilligt ställt det till mitt förfogande. Vid Svenska Litteratursällskapets bestyrelsemöte den 22 februari 1900 har jag redogjort för manuskriptet och i korthet karakteriserat dess innehåll.

henne uppå, och sjungit visor för henne om Guds godhet. Därföre var hjorden mig kär, fast jag ej märkte huru högt, förrän då jag till en tid nödgades skiljas vid henne, eller såg huru mycket mina får älskade mig, förrän jag blef varse hvad min bortgång sårade dem». Det var «ett annat slags förtroende» som pålade honom skilsmässan: riksdagsmannaskapet.

Af stort intresse är Chydenii skildring af intrycken från Stockholm. «Efter några dagars resa», säger han, «fann jag mig uti en helt annan värld, omringad af andra bekymmer. Här lyste grannlåt öfverallt; en prunkande ståt fyllde allestädes åskådarnes sinnen. Präktiga byggnader, som trotsade skyarna, höllo dagens ljus från de ringares boningar tillbaka. I husen såg man här och där gamla sinnebilder af redlighet och dygd bortgömda bakom nymodiga möbler, men dygden själf satt mestadels inhyses i låga kojor och var nog sällsynt. En omåttelig åtrå efter heder, som här var nästan en farsot, gjorde väl en del människor arbetsamma och äfven i andras ögon ärbara; men begärelserna skeno gemenligen så mycket tygelfriare dess emellan. Allt ansågs lofligt, som kunde ske i löndom, och den osminkade dygden, som var byggd på rätt gudaktighet, var rar». Icke mindre ofördelaktigt tecknar Chydenius riksdagslifvet. «Ifrån min ungdom», säger han, «hade jag sökt studera ut människan, men jag kände icke igen henne, då hon får fritt följa sina böjelser och makten befriar henne från ansvar, som människor i gemen pläga frukta för. Man höll sig här till blotta stämpeln, likasom den aldrig kunde vara falsk, och dolde ondskan under höflighet och höga miner. Lismare fattade här ofta med styrmannen i rodret, och skeppet gjorde ojämna slag fram och tillbaka. Här voro sjömän, som icke ens förstodo sig på tacklaget engång. Jag kunde ibland icke hålla mig för löje, när jag såg huru de ibland sprungo till focken, då högbåtsman befalde dem göra lös meusarn. Andra åter gjorde intet stort annat än ropade som allra tätast på kockpojken och vinkyparen, så länge där räckte något i fastagerna, tills de stupade och lågo sedan och sofde midt under sin vakt; och den som

stod på utkik måste alltid tala styrmannen till lags. Jag var äfven ombord på samma skepp och hisnade mången gång, då jag ej annat såg än det skeppet då och då skulle stöta på och kantra. Ömkeligt var det att se huru det gick till».

Chydenius förtäljer vidare om sitt umgänge i Stockholm: han sökte icke många vänner och stort sällskap, utan höll sig till några få, som voro uppriktiga. I deras följe företog han färder till fots eller i båt till stadens vackra omgifningar. De känslor som under dessa färder stundom bemäktigade sig honom skildrar Chydenius poetiskt och varmt.

«Under mitt långvariga vistande på denna lystra ort», fortsätter Chydenius, «öppnades för mig flere tillfällen till förnäma bekantskaper, som i gemen pläga skattas högt. Men jag var ej mera lyckans vaggebarn.[1]) Innan jag for hemifrån, hade jag beslutit att åtnöjas med den lott af jordisk välmåga som himmelen redan behagat tilldela mig. Jag umgicks utan fjäs med alla, men vördade ingenting annat än dygden, och därföre var jag ofta rätt så angelägen om en vän i vadmal som en gynnare i purpur. Jag kunde väl icke undgå att äfven i denna delen några gånger ställas på prof, huru fast jag var i min föresats eller huru färdig att rygga min lofven, då man med smicker och beröm ville ställa mig på det hala och intala mig att emottaga någon slags befordran. Men som jag var ovärd det ena, afslog jag äfven det andra och erfor därvid att en märkelig förnöjelse intog mig själf. — Sysslan var mitt rätta tidsfördrif. När slöjdeslammer och -buller upphörde, gaf midnattens lugn mig de roligaste arbetsstunder. Jag satt ofta och skref vid min pulpet, tills jag fick släcka mitt ljus vid mitt arbete, då den nya dagen gjorde det onyttigt, och ibland stack den härliga morgonsolen själf med sina eldfärgade strålar mig uti ögonen, sedan fåglarne i en nära liggande trädgård öfver en timmes tid spelt för dess ankomst. — Mitt bord bågnade icke af mat, och duken fläckades icke af många slags viner. Jag

---

[1]) Detta samma uttryck förekommer såväl i självbiografin (*Pol. Skr.*, s. 437) som i talet på Gustaf III:s kröningsdag (jfr nedan, sid. 261).

släckte nöjder min törst i vatten och svagdricka, fast jag väl visste att andra mången gång rågade sin öfverlastade mage med punsch- och bischof-bålar. Jag ömkade dem, som sällan gingo någon afton hem utan att deras samvete blödde af nya sår, då de af fruktan för smärta däraf nödvändigt måste bada sig i viner och gå vimmelkantiga till sitt kvarter, på det de hellre måtte somna in fullklädda än under sömnlöshet nödgas emottaga ett oroadt samvetes oblyga läxor».

Sin utvotering ur prästeståndet omtalar Chydenius på följande sätt: «Under förvaltningen af mitt herdaämbete hade jag med flit tillvant mig att tala hvad hjärtat tänkte och ansåg för den svartaste fläck att dölja en oskyldig sanning. Men här blef jag varse att mången trodde allt hvad andra sade och teg med det som ej behagade androm. Fördomars herravälde har allt ifrån barndomen i mina ögon varit det förhatligaste, men världen regeras dock af ingenting mera. Egennyttan har i alla tider velat göra sig förträffligt gagn af sådan villfarelse; men större delen begripa det icke, fast det sker på deras bekostnad. Jag kastade därföre upp i åtskilliga ämnen, dem ingen på en tid vågat röra vid, en och annan fråga, för att forska ut sanningen. Men det blef olideligt och satte hvar man i harnesk mot mig. Blotta granskningen af sådant ansågs för brott. Man vred först några gånger på hufvudet åt mig och hotade. Men då det ej kunde uträtta något, förklarade man uppenbar fiendskap mot mig, men det gjorde ej mera än hvad jag själf önskade, nämligen att jag fick lof att resa hem; ty den Allsmäktiges hand bevarade mig. Afunden sprutade då sin galla efter mig, och ondskan afmålade mig med svartaste färger; luttra osanningar diktades af somliga, troddes lydigt och utspriddes af andra, och om någon vågade tvifla därpå eller forska efter skäl, ansågs han lika brottslig som jag. Den som alltså ville undvika faran hade ej flere än tvenne utvägar därtill: antingen tro eller tiga. Då däremot att taga mig i försvar var detsamma som att våga allt. — Vid slika tillfällen sättes dygden på hårdaste prof. Förställningskonsten blifver här för svag; oförsökta sinnen härda

ej heller längre ut i denna elden; och lyckans vänner blifva tröstlösa, då ett ädelt sinne, som först utgrundar sin sak i stillhet och Herrans fruktan och tager därefter sitt beslut, utförer det med rena händer och ett oförskräckt hjärta midt ibland dragna klingor, med den nit som ämnets vikt kräfver, och fruktar ej att för sanningens skull räcka halsen när så omtränger».

Man kan bakom dessa ord skönja den ädla harmen hos Chydenius öfver den behandling som kommit honom till del vid ständermötet. Af rent, oegennyttigt intresse för det allmänna bästa, med förnuft och sanning som ledstjärnor, hade han uppträdt vid riksdagen och i publicistiken, utvecklande en sällsynt energi och mångsidighet.[1]) Så länge hans idéer, frihets- och folkvänliga, icke stodo i bestämd strid med, utan tvärtom, såsom i fråga om räfster och reduktioner, sammangingo med det härskande partiets, mössornas, hade han åtnjutit öfverseende och t. o. m. välvilja af partiet och dess ledare. Men då han vågade kritisera de maktegande, svarade de med att skymfligt utstöta honom ur det stånd för hvilket han, en af riksdagens verksammaste, mest begåfvade och oförvitligaste ledamöter, hade utgjort en prydnad. Hans fel i deras ögon var hans självständighet. Eftervärlden finner däri hans storhet.

[1]) *Album nationis Ostobotn.* innehåller följande anteckning om Chydenii verksamhet under denna riksdag: «1764[!] 5, 6 comitiis interfuit, omnium bonorum cum applauso, Holmiæ, varia viriliter exaggerata scripta edidit pro salute publica».

Kap. 8.

Chydenius och mösspartiet efter riksdagen 1765—1766. — Ett bref från 1768. — Riksdagskallelsen 1769: vald, men icke mottagen af ståndet. — Kyrkoherde i Gamlakarleby pastorat. — Ledamot af sällskapet Aurora. — Talet på Gustaf III:s kröningsdag. — Fortsatt beundran för konungen efter statshvälfningen. — Föreslagen till ledamot i Vetenskapsakademin. — Anders Schönbergs omdömen. — Tal på Gustaf III:s födelsedag 1778. — Första redaktionen af «Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt».

Den klyfta Chydenii uteslutning från riksdagen och det plumpa bemötandet af *Rikets hjälp genom en naturlig finans-system* skapat mellan honom och mösspartiet blott vidgade sig under åren närmast efter riksdagen. Flere omständigheter samverkade härtill. Först utfärdandet af en «kungörelse och varning till förekommande af sanningslösa ryktens utspridande samt otidigt tadel och obehöriga omdömen öfver vidtagne allmänna författningar»,[1]) hvarmed det nya mössrådet ej långt efter ständermötets afslutande (den 2 mars 1767) försökte skydda partiet för kritik man och man emellan, med andra ord, göra ett slut på den enskilda yttrandefriheten. Så den uppenbara kränkningen eller förtolkningen af den grundlags helgd egande tryckfrihetsförordningen, då rådet vägrade att utlämna rådsprotokollen rörande nyssnämnda kungörelses tillkomst eller öfver hufvud i «angelägna riksvårdande mål», likasom alla konungens yttranden i rådkammaren.[2])

---

[1]) Se Modée, a. a., d. 8, s. 7366 ff.
[2]) Malmström, d. 6, s. 21 f.

Vidare den fortsatta förföljelsen af Chydenius i mössornas publicistik: den beryktade, af den ofvan nämnde Rothman 1768 utgifna veckoskriften *Philolalus Parrhesiastes* persiflerade i en smädedikt öfver mössornas motståndare Chydenius på följande sätt:[1])

Tyst! hör hur lilla herren kuttrar
I nedre hagens högsta tall.
Han evigt samma läxa puttrar,
Och hväser fram sitt olycksfall.
Hur nu, blef herren vräkter ut,
På sista herrdags-orreleken?
Det var visst skada på den steken,
Att skytten spillde bort sitt krut!

Mest osympatiskt af allt verkade dock på Chydenius genomförandet af den en gång antagna, olycksaliga myntrealisationsplanen. Hvad Chydenius förutsett inträffade, såsom vi skola se.

Genom förordning af den 11 november 1766 hade kursen för år 1767 fastställts från 70 till 66 mark kmt för en specieriksdaler.[2]) Allmänheten, som visste att ständerna beslutit att årligen fälla kursen, men icke kände i hvilken proportion detta skulle ske, begynte nu inse att realisationsplanen gick ut på kursens fällande med 4 mark per riksdaler smt årligen. Men de som egde bankens sedlar funno vid sådant förhållande fördelaktigast att innehålla sina sedlar, hvilka ju om åtta år skulle hafva ett i det närmaste dubbelt högre värde än de nu hade. Följden häraf var att snart så godt som inga penningar funnos i rörelsen och att kursen häftigt föll. Läget förvärrades ytterligare genom att rådet på bankfullmäktiges förslag i största hast (den 8 september 1767) utfärdade en förordning, som fastställde kursen för år 1768 till det belopp (42 mark) hvartill den plötsligt nedgått.[3])

[1]) N:o 5, s. 37 f. — Att Chydenius här åsyftas framgår af den nyckel till *Philolalus Parrhesiastes* som Klemming publicerat i *Samlaren*, årg. 5, s. 27 ff.
[2]) Modée, a. a., d. 8, s. 273.
[3]) Malmström, a. a., d. 6, s. 26.

Nu inträdde en svår penningekris. En samtida (Gjörwell) berättar härom följande: «Kursen hade denna sommar [1767] börjat så ansenligen och så hastigt falla, att den d. 1 sept. var 43 m:k på Amsterdam och 42 m:k på Hamburg; men hvilket stupande gjort den vådeligaste verkan på bergslagen och alla näringar samt dels orsakat, dels påskyndat de många, både store och ömmande banquerouter, som i detta och följ. året tätt efter hvarandra timade, så ibland adel och ståndspersoner, som handlande och borgerskap. Antalet är fast oräkneligt, och har olyckan förnämligast drabbat de hus och personer som under förra förvaltningen sökt utvidga idogheten och befordra rikets välmåga; hvilken nu lidit en den svåraste skakning ej utan märkelig svaghet för själfva riket. Man förtiger med skäl desse lidande medborgares namn; för hvilka själfva tideboken ömmar», tillägger Gjörwell.[1])

Chydenius hade således fått rätt i sitt fördömande af realisationsplanen. Med tanke på den förföljelse för hvilken han varit utsatt, skulle han kunnat hysa en berättigad känsla af tillfredsställelse öfver sin sannspåddhet, om denna icke inneburit så mycken anledning till sorg. Nu kunde han endast djupt beklaga olyckan.

Vi hafva från hösten 1768 i behåll ett bref af Chydenius till hans förman, biskop Mennander. I detta bref uttalar sig Chydenius om den ekonomiska krisen och andra verkningar af riksdagens beslut. Men innan vi här aftrycka det intressanta brefvet, torde några ord behöfva förutskickas till belysning af vissa punkter i detsamma.

Chydenius säger i brefvet sig icke kunna förlåta att «den goda Kryger — — — med yttersta ifver fäktar för regleringen», och han ogillar skarpt dennes ståndpunkt. J. F. Kryger — samme man som 1764 vägrat att mottaga det pris han af Vetenskapsakademin erhållit för sin skrift om folkutflyttningen (se ofvan, sid. 49) — hade i november 1767 begynt utgifva veckoskriften *Den Förnuftige Fritänkaren*, där han behandlade allehanda samhällsspörsmål i en öfver hufvud frisinnad anda och på ett förtroende ingifvande sätt.

---

[1]) *Stats-Journalen* för 1768, d. 3, s. 45, not.

I rätt många nummer af sin tidskrift dryftade Kryger ekonomiska frågor och intog äfven i dem en jämförelsevis frisinnad hållning, ehuru hans medfödda moderation hindrade honom att vara konsekvent i sin liberalism. Det var särskildt en punkt, i hvilken Kryger var konservativ: han försvarade varmt produktplakatet, mot hvilket just Chydenius i *Källan till rikets vanmakt* riktat ett så våldsamt angrepp. Redan i tredje delen af sina *Tankar vid lediga stunder* (1766) ställde han på tal om Gustaf Vasas handelspolitik följande fråga: «Månne icke dessa anstalter äro till största delen sådana, att de väl kunde hedra ett mera upplyst tidehvarf? Och månne icke deras försummande i senare tider snarare bidragit till Sveriges vanmakt än den nyligen uti en viss auctors hjärna uppsprungna källan?» [1]) I n:o 26 af *Den Förnuftige Fritänkaren* återupptog Kryger detta ämne och yttrade «att man ju sökt bestrida produktplakatets nytta, ifrån hvilkets utgifvande man likväl med skäl räknar den perioden då Sverige först börjat blifva en handlande stat. Ty hvar man vet att denna författningen uppbragt vårt skeppsbyggeri, handeln till Strat, till Ost- och Vest-Indien samt förtjänsten med våra frakter, dels uti vår egen, dels uti främmande sjöfart. Hvad fick icke den mannen som påtog sig ett så olyckeligit arbete, hvilket skulle spela hela vår handel i utlänningars händer, för ett stort bifall? Och vittnar icke detta (jag må ej säga något värre) om vårt eländiga begrepp uti den äkta handelssystemen för ett sådant rike som Sverige är?» [2]) Med «den mannen» åsyftade Kryger tvifvelsutan Chydenius, och antagligen är det just detta uttalande som Chydenius hade i sikte vid nedskrifvandet af det bref vi snart skola lära känna.

Äfven ett annat ställe i brefvet påkallar en kommentarie. Chydenius omnämner att officersboställsinrättningen i

---

[1]) Kryger, *Tankar vid lediga stunder*, d. 3, s. 132. — Stricker säger i den ofvan citerade cirkulärkorrespondensen vid afsändandet af nämnda bok $^{21}/_{4}$ 1766: «Märcken, mine Herrar, i Krygers tanckar p. 132 at Mannen ej är nögd med Chydenius».

[2]) *Den Förnuftige Fritänkaren*, s. 212.

Västerbotten «förvandlats till en landsplåga» och ogillar tillgången vid fattandet af ständerbeslutet i saken. Med detta förhåller sig sålunda att vid riksdagen regementsfullmäktigen för Västerbottens regemente på krigsbefälets vägnar och riksdagsmännen för Västerbottens län på allmogens vägnar angående officersboställena ingått en öfverenskommelse eller förening, som genom kunglig resolution af den 12 november 1766 stadfästades. Genom denna förening åtog sig «landet Västerbotten» att till boställen åt officerarne vid regementet köpa skatte- eller kronohemman af icke under $^1/_4$ mantals storlek; kronan skulle sörja för boställsbyggnaderna och deras underhåll, «dock att regementsofficerarne varder tillåtit att, när några sådane hus måste å nyo byggas, med allmogen vid hvarje tillfälle öfverenskomma, hvad biträde därtill af dem kan åstadkommas, emot skälig vedergällning».[1]) Att döma af allmogens besvär vid riksdagen 1769—1770 hade den ingångna och stadfästade föreningen gestaltat sig mycket betungande för allmogen i denna landsdel.[2]) — Om tillgången vid 1766 års ständers beslut i frågan är intet med visshet bekant.[3]) Men antagligt är att man vid riksdagen drifvit den gamla politiken att «lura bönder».

Det omtalade brefvet lyder:[4])

Högvördigste Herr Doctor Biskop och Procancellaire.
Hög Gunstigste Förman.

Nu kan jag åter icke längre hålla mig från det angenämaste af mina nöjen, at igenom bref upvachta Högvördigste Herr Biskopen.

---

[1]) Modée, a. a., d. 8, s. 7324 f.

[2]) Modée, a. a., d. 9, s. 310 f.

[3]) I *Riksdags-Tidningar*, s. 635, omnämnes beslutet såsom fattadt i september 1766, således efter Chydenii utvotering.

[4]) *Mennanderska brefsamlingen*, bd 8; ms. i K. B. — Prof. Palmén, a. a., s. CLXXXIII, not, anför enskilda meningar ur brefvet, på hvars existens han uppmärksamgjorts af en annan forskare, men uppgifver det vara skrifvet år 1772.

Den bedröfveliga ödeläggelse af alla näringar, och derpå följande nöd, samt dermed förknippade utflyttningar, Banqverouter etc. som alla förut blifvit vista vara en följd af det antagna Finance Systemet börja nu alt mer och mer at visa sig.

Vij hafva Gudi låf mäst öfver alt i Österbotn ecclesias puras, som ei äro öfversvimmade af Herrskaper, och bära vij oss just derföre i det längsta; icke destå mindre gå auctioner och executioner hos oss i svang öfver alt; 4 stycken af mina 40 åboer i Nedervetil hafva alleredan gått öfver ända, och nog äro vist 8, som ännu hvar dag vänta på samma öde, alt til kronans och Rikets förmån, och Stats värckets hielp. Iag kommer ei i hog, om jag sidst berättade det en länsman i Wermland haft 500 executions order, som enligt förordningen vid embets förlust bordt innom 2 månader vara exeqverade, hvarföre han varit nödsakad at taga af Härads rätten bevis derpå, at det vore honom omöjeligit, at exeqvera dem på 2 års tid. Från Stockholm berättas, at ingen växel säljes på Börsen, och Coursen börjar at stiga. Det är vist, sölfrets och andra vahrors pris har begynt mot hösten at märckeligen höja sig. Gud nåde oss! det bebådar ny osäkerhet; och det har fallit mig in vara en följd af Råd kammarens mått at förvara bruken från undergång genom förlager etc.

Det var märckeligit, at Sal. R. R. Löfwenhielm[1]) för sin död fick så dryg känning af penningeställningen den han med magt sökte at försvara, at han sielf måste tadla den til slut, och så när blifva ett offer för den samma til sin välmåga.

Frihet at få anständigt nära sig och säkerhet at få sin vahra betalt uti stadgat mynt, vore efter min oförgripeliga tancka alt hvad en Regering genom lagar kan göra til näringarnas upkomst. Men jag förlåter icke den goda Kryger, som sielf i sina *lidiga stunder* om folckmängden före och efter syndafloden visar huru hiskeligen folckmängden ökte sig i forna tider, huru Städer, slögder, jordbruk etc. anlades och uplifvades utan några reglerade Stads privilegier, classificationer, Stads- och Landtmanna näringar, med mera, som vet, at Sverge fordom varit talrikare på folck, och aldrig vetat af sådant, men icke destå mindre med yttersta

[1]) Den vid 1765—66 års riksdag nyutnämnde kanslipresidenten. — Löwenhielms död inträffade den 7 mars 1768.

ifver fächtar för regleringen, och jag vet icke om jag mist tager mig då jag säger, at han genom förfächtandet af den satsen i bästa välmening skadar Riket mera i längden än hela Pommerska Campagnien. Det sednare dödade straxt, men det förra lägger grunden til ett lönligt gift, hvarigenom Staten under den lyckeligaste Regering trånar bort i längden.

Bostäls inrättningen i Westerbotn för Officerare är nu förvandlad til en landsplåga. Den blef sidsta Riksdag bijfallen, men det är ohyggeligit at tala om tilgången dermed.

Höö växten var ömnog i år och bärgningen medelmåttig, men det mykna höst vatnet af ett continuerligit rägn har utmed älfvarna gåt up uti höladorna och ved denna G. Carleby elf allena förskemt säkert 8 a 900 vinter lass höö. Sädes växten var ock någorlunda, men står ännu til en tredie del på åkren, och af det som är inbärgat har äfven rägnet genom mältande bortskämt mycket.

Tvenne Spaniefarare äro i sommar redan för vår stad utgångna, och Capitain Lalin, som hvar dag väntas från Holland, skall ock fara ut til vinteren, om han hinner. I Westerbotn är ock en Spaniefarare hemkommen, men til föga gagn för landet, ty rederiet har stannat i håret på hvar annan, och lasten ligger seqvestrerad, men ännu häftigare dragas städerne med at hindra bonde seglation. En del fartyg hafva seglat bort med våld, andra ligga under seqvester, och ingen får den minsta credit. Med ett ord: Borgare och Bönder äta up hvarandra, men Bonden får altid först sätta emellan. Högvördigste Herr Biskopen behagade i sitt Högtvördade en gång nemna at köpmanna-vahrorna icke falla i samma mån, som Landtmanna, och just detta röjer, hvem som äger en öfverlägsen styrcka, at nedtvinga priset på andras och i det längsta bijbehålla det på egna vahror. Månne Städerna genom en sparsammare hushållning i de framflutna tider framför Landtmannen vunnit detta försprång? eller månne icke privilegier etc. få någon del deruti? som efter mitt begrep alla tider banat lagliga vägar til vissas välmåga och pluralitetens förtryck.

Det klagas nu allmänt, at tryckfrijheten alstrar af sig idel ovet och sqvaller. I synnerhet är gallan sprängd emot vårt Stånd; men jag blifver doch ved den tanckan, at det goda, nemligen nations uplysning, som derigenom vinnes, öfverträffar det

onda, och alla få sin läxa, och blifva varsammare, hvarigenom Regerings sättet och friheten aldra säkrast bevaras.[1])

Vår goda Mag. Pazelius[2]) är extremt liderlig, en oerhörd förargelse för församlingen och en skamfläck för sitt stånd. Han christnade för några veckor ett barn hos Fiskalen i Staden, men han måste hållas up af klåckaren och hielpas til rätta då han icke kunde läsa, han lade sig där öfver natten och kom icke om morgonen i hog at han christnat något barn. Mäst alla Faddrarna hafva varit oroade deröfver, at barnet ei blifvit döpt rätt, doch på kyrkoherdens förklaring gifvit sig til freds. Probst. Salm[enius][3]) säges hafva två gångor från Dom Capitlet fått befallning, at göra sig derom underrättad, men han achtar sig för sådant, och vill tysta ned alt. Många bönder vet jag hafva äfven hos oss plichtat för fylleri, som ei supa $^1/_3$ del mot honom, men han går frij til ett bevis huru olika lasterna straffas hos gemene man och Ämbetsmän. Herren i nåder förbarme sig öfver oss, och hielpe än sin förfallna församling!

Iag vet väl, at jag, så väl genom min vidlöftighet, som oförsynta utlåtelser, uttröttat Högvördigste Herr Biskopens tålamod; Men förlåt Högvördigste Fader den som icke får någon roo, utan at öpna sitt innersta, och som icke destå mindre med aldra diupaste vördnad framhärdar til grafven

Högvördigste Herr Doctorns Biskopens och Procancellairens

aldra ödmiukaste tienare

Nedervetil d. 12 Octobr. 1768. *Anders Chydenius.*

---

[1]) Huru annorlunda låta icke Anders Schönbergs omdömen om tryckfriheten. Han var en af dem som trodde sig kunna förena tryckfrihet med census; han skrifver därför $^{20}/_{11}$ 1766 till Gjörwell: «— — — Du skal få se, at Skriffrihet nu i början utan Census blir en Chimère. Om Pecklin fäguat sig däråt, så har han icke tänkt på det med styrka. Ty så snart Auctorn är bunden til ansvar, och i sine Landsmäns röst icke kan äga nog försvar, så vågar ingen skrifva med styrka emot de rådande, och Chydenii öde blir altid des lott, som dristigt vågar ut med sanningen, och det blir lika, ehvad Partie det är, som rår mäst».

[2]) Kapellan i Gamlakarleby landsförsamling (Strandberg, a. a., d. 2, s. 122).

[3]) Kontraktsprost, kyrkoherde i Kalajoki (Strandberg, a. a., d. 2, s. 147).

Två månader hade knappt förgått sedan detta brefs författande, då kallelse till ny, urtima riksdag utgick. Händelserna hade utvecklat sig mycket snabbt: den 8 december beslöt rådet att ställa det tredskande kammarkollegium under åtal inför en särskild division af Svea hofrätt, med för ändamålet särskildt utsedd åklagare, den 12 afsade sig konung Adolf Fredrik tronen, den 17 och 19 förklarade sig de centrala ämbetsverken nödda att inställa sina arbeten, så vida icke ständerna omedelbart sammankallades, sistnämnda dag gaf rådet vika för påtryckningarna, och den 20 december 1768 utfärdades riksdagskallelsen.[1])

Hofvet och hattarne hade icke vågat detta steg, om ej de varit säkra på opinionen. Denna hade under de tvenne sistförflutna åren gjort en märklig omsvängning, och orsaken härtill var i främsta rummet den ekonomiska krisen, hvilken uteslutande tillskrefs mössornas oförnuftiga realisationsplan. Betecknande för stämningen, och intressant äfven såsom ett bevis för huru en från partiförblindelse fri, rättänkande medborgare bedömde ställningen, är ett bref från denna tid af Pehr Högström, den framstående prästen, skriftställaren och riksdagsmannen, en af prästeståndets officielle granskare af Chydenii *Rikets hjälp genom en naturlig finanssystem.* Han skrifver till Wargentin från Skellefteå den 20 januari 1769 bl. a.:[2])

— — — Rätta orsaken till Riksdagen synes mig vara vår sist vidtagne finance-systeme. Följgderne kunde jag med flere någorlunda se: jag satte mig den, efter min ringa förmåga emot, och hade jämväl, som Censor för Chydenii skrift, derföre någon slags förtret. Kunde någon rättelse skje denna Riksdag, vore väl, så framt det ei blir för sent. Trött af omsorger och år önskar jag mig få sittja hemma denna gång. Men skulle jag blifva nödgad åstad, det jag dock vill förebygga, så blir mit tänkesätt för frihet och Rikets independance. Men skulle ei partierne en gång kunna förenas? Det är endast detta agget, hvaraf Rikets grund-

---

[1]) Se om dessa händelser närmare Malmström, a. a., d. 6, s. 57 ff.
[2]) Brefvet i V. A. B.

valar skakas. Det har gifvit styrka åt aristocratien och stält vår almänhet uti det faseligaste tyranni under ämbetsmanna magten, som är nu den rätta och enda landsplågan, efter menighetens enhålliga rop i alla Landsorter. Men huru skal denna emotstås så länge lika trogne medlemmar äggas af partie-andan för enskilta afsigter i håret på hvar andra? Men hvad tänckte Herrarna på, som fälde coursen emot Ständers Författning? och som åter börjat emot klar lag yrka på olagliga domstolar? m. m. Omgälle hvar och en sit råd och sin gärning! Men inblanda ei deruti oskyldig välmening, som gånge fri detta i hastighet intra nos.

Af Chydenius finnes icke i behåll något uttalande om ställningen kort före den nya riksdagen. Men i ett efter utgången af riksdagsvalen i Österbotten skrifvet bref konstaterar han, jämte det han meddelar om sitt återval, att mössorna i Österbotten lidit fullständigt nederlag. Brefvet, adresseradt till Gjörwell, lyder i sin helhet:[1])

Nedervetil den 9 Martii 1769.

Högädle Herr Kongl. Bibliothecarie!

Tack för vördade brefvet af den 2 Januarii som jag för tre veckor sedan inhändigade, brefven gå långsamt genom min Commissionaire. Men nu får jag ei längre profitera af den mig utlåfvade förmån; Ty jag måste på Capellanernas i Österbotn unanima kallelse åter til Riksdagen, utinam bonis Avibus! Här har äfven en så väsentelig ändring i tanckesätt och Riksdagsmanna vahl förelupit at icke en af M[össorna][2]) från Österbotn kommer upp. Detta lärer Riksdagsmän at i en fri Nation lystra til Nations röst; som sidst och ofta tilförene blifvit försummat. I Tryckfrihetssaken hinner jag nu för min öfverhängande resa ingen ting täncka eller skrifva; Men M. Herre täktes vara gratieus och reqvirera ut Stora Deputations ved sidstl. Riksdag Tredie-

[1]) *Gjörwellska brefsamlingen (Coll. C. C. G.)*, bd 5; ms. i K. B.

[2]) En dylik förkortning förekommer äfven i andra bref i Gjörwellska brefsamlingen, af hvilka det otvetydigt framgår hvad med förkortningen afses. W. Lagus, som tidigare tryckt brefvet i uppsatsen *Peter Forskåls lefverne* i *Strödda blad*, I, s. 73, har orätt läst detta viktiga ställe.

eller Tryckfrihets-Utskåttets sednare betänckande til St. Deputation rörande Censors afskaffande, och om så behagar äfven protocollet i samma Ämne. Det förra rörer Frihetens äfventyr under Censor, det sednare mitt napptag med Oelreich om litteraturens förtryck under Censor. Jag satte äfven upp betänckandet. De torde i en fri Nation böra komma för folckets ögon. Jag hinner nu ei mera än försäkra M. H. om den fulkomliga vördnad hvarmed jag framhärdar

Högädle Herr Kongl. Bibliothecariens

ödmiuke tienare

And. Chydenius.

Såsom bekant, blef Chydenii fullmakt på formella grunder icke godkänd af prästeståndet vid denna riksdag;[1]) hans val hade i självfva verket icke försiggått i den ordning 1767 års regler föreskrefvo för val af kapellanernas fullmäktige.[2]) Det är möjligt att äfven andra motiv medverkat till detta beslut; Chydenius själf ansåg fullmaktens kassering ha berott på «vissa hemliga driffjädrar».[3]) I hvarje fall får prästeståndets enhälliga vägran att mottaga Chydenius icke betraktas såsom en partiskhet från den nya pluralitetens sida mot en «mössa».[4]) Chydenius hade för länge sedan tagit afstånd från mössorna och kunde nu, om man ville följa den gamla, föga träffande etiketteringen, närmast benämnas hatt. För öfrigt fingo trenne andra komministrar dela Chydenii öde,[5]) och af dem var åtminstone en, den i det föregående (se sid. 212) omnämnde Stenbeck, en utpräglad hatt; endast tre kapellaner erhöllo säte och stämma i ståndet.[6])

[1]) Malmström, a. a., s. 102, not.

[2]) Se punkt 2 i denna författning (Modée, a. a., d. 8, s. 598).

[3]) *Pol. Skr.*, s. 436.

[4]) Den motsatta uppfattningen pregnantast hos J. R. Forsman, *Kaarle Fredrik Mennander ja hänen aikansa*, s. 318. — Äfven prof. Palmén i sin nya lefnadsteckning öfver *Anders Chydenius*, s. 153 f., har denna uppfattning.

[5]) Stavenow, *Studier i ståndsriksdagens senare historia*, s. 68 f. — Prof. Stavenows uppgift att Chydenius uteslöts för denna och följande riksdag måtte bero på någon förväxling med förfarandet 1766.

[6]) Se *Förtekning Uppå Riksens Högl. Ständers Herrar Ledamöter vid Riksdagen 1769.*

Från Norrköping, där ständerna denna gång samlats, kallades Chydenius af konsistorium i Åbo att undergå pastoralexamen. Man har antagit att äfven denna åtgärd skulle berott på intriger.[1]) Något skäl för ett slikt antagande kan dock icke anföras. Chydenius hade, redan innan han begaf sig till Norrköping, inlämnat ansökan om Gamlakarleby då lediga pastorat.[2]) För att komma på förslag, måste han aflägga pastoralexamen, och att domkapitlet i sådant syfte kallade honom från Norrköping, där han intet längre hade att göra, var ganska naturligt. Af den brefväxling som fördes mellan biskop Mennander och professor Kalm framgår dessutom att domkapitlet ingalunda var ogynnsamt stämdt emot Chydenius. Redan tre år tidigare, då Chydenius efter sin fader sökte Gamlakarleby pastorat, heter det i Kalms bref till Mennander: «Mag. And. Chydenii inlaga om Gamle-Carleby Pastorat är inkommen; nog skulle jag tycka om, at han blefve kyrckioherde der, endast man nu är i stånd at få honom först på förslag; nog skal jag arbeta derpå»[3].) Nu, i april 1769, skrifver Kalm: «Mag. And. Chydenius lärer svårl. kunna komma på förslag til Gamle Carleby; Kyrckioherdarna Stenbäck och Kranck, V. Pastor Forshäll samt Rector Cavander äro redan sökande; och flera torde än infinna sig».[4]) Säsom synes, förutsätta bägge brefven att Mennander intresserat sig för att Chydenius skulle erhålla pastoratet. Han uppfördes också denna gång af konsistorium i tredje förslagsrummet. Kalm skrifver härom: «At Chydenius kom på förslag til Gamle Carleby var at åtskillige, som sökt det, åtrade sig och sökte dels Ny Carleby, dels Janackala; nog lärer han ock kunna säga: Aboæ omnia venalia».[5])

---

[1]) Prof. Palmén i inledningen till *Pol. Skr.*, s. CLXXXII.

[2]) Kalms bref till Mennander af $^{3}/_{4}$ 1769, i *Mennanderska brefsamlingen*, bd 7.

[3]) Kalms bref till Mennander af $^{20}/_{6}$ 1766.

[4]) » » » » » $^{28}/_{4}$ 1769.

[5]) » » » » » $^{11}/_{7}$ 1769. — På hvad Kalm syftar med tillämpningen af Jugurthas ord är svårt att afgöra.

Vid valet i församlingen, som förrättades den 25 mars 1770, erhöll Chydenius flesta rösterna. Den 19 april utnämndes han af konsistorium till kyrkoherde i Gamlakarleby,[1]) och den 1 maj s. å. tillträdde han detta pastorat, som han i trettiotre år, ända till sin död, skulle komma att innehafva.

Vid denna tid, på sommaren 1770, stiftades i Åbo af några unge män, C. F. Mennander (Fredenheim), P. Jusleen, H. G. Porthan och M. J. Alopæus,[2]) det i Finlands vittra häfder namnkunniga sällskapet Aurora. Till ledamöter af detta samfund kunde äfven frånvarande antagas, och desse erhöllo då sig tillsändt sällskapets herstecken jämte en underrättelse om sällskapets hufvudgöromål och den vanliga inträdesafgiftens storlek: 36 daler kmt.[3])

En bland de första utom Åbo och dess närhet bosatte män, som på detta sätt kallades till ledamöter af sällskapet Aurora, var Anders Chydenius; han invaldes redan den 1 september 1770.[4]) I oktober s. å. erhöll han i bref af förbundets interimssekreterare Porthan meddelande om sällskapets «önskan» att upptaga honom bland sina ledamöter. «Vinna vi vår åstundan», skref Porthan bl. a., «så skall Herr Kyrkoherden sedermera genom ett ordentligt protokollsutdrag underrättas om hvad vidare är nödigt att veta angående sällskapets inrättning».[5]) På detta bref måtte

---

[1]) *Consistorii Ecclesiastici Aboensis Protocoll för åhr 1770*, s. 199 f.; ms. i Å. D. A.

[2]) Att desse voro stiftarne framgår af sällskapets matrikel, räkenskaper och första protokoll (ms. i H. U. B.). Mennander-Fredenheim utelämnar i sin «konceptbiografi» Alopæus (se N. Erdmanns uppsats *Ur C. F. Fredenheims papper* i *Finsk Tidskrift*, t. 41, s. 129), hvarför äfven dr G. Castrén i uppsatsen *Sällskapet Aurora* i Svenska Litteratursällskapets *Förhandlingar och Uppsatser*, h. 14, ss. 160 o. 187, tvekar huruvida Alopæus bör betraktas som en af stiftarne. Men Fredenheims anteckningar härröra från en senare tid, hvarför dem icke kan tillmätas obestridligt värde som källa.

[3]) Se art. VIII, § 4, och art. VI, § 4, i sällskapets «allmänna lag» (ms. i H. U. B.; äfven tryckt i dr Aug. J. Hjelts uppsats *Några bidrag till Aurora-förbundets historia* i *Historiallinen Arkisto*, IX, s. 113 ff.).

[4]) Enligt protokollen; se äfven Castrén, a. a., s. 194.

[5]) Brefvet är publiceradt af W. Lagus i *Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen*, s. 44 f., not, samt ofullständigt af Gabr. Lagus i *Den Finsk-Svenska Litteraturens Utveckling*, I, s. 121 f.

Chydenius genast hafva svarat jakande och måhända samtidigt lofvat att bidraga med 100 daler kmt, ty sällskapets räkenskaper upptaga på debetsidan för den 30 november 1770 följande anteckning: «Kyrkoherden Chydenius för 1:a graden 100 d:r kmt». I början af år 1771 sände Porthan till Chydenius det utlofvade protokollsutdraget jämte sällskapets tecken. Chydenius tackade härför och berömde de första numren af sällskapets *Tidningar* samt bifogade nu den omtalade afgiften, 100 daler kmt, ett större belopp än någon annan utom «en okänd» hade erlagt.[1]) Svarsbrefvet lyder i sin helhet:[2])

Ädel och Höglärde Herr Magister.

Under d:n 16 Februarii inhändigade jag Sälskapets Extractum protocolli om mitt antagande bland Sälskapets ledamöter jemte bijfogade hedersteknet, för hvilcka jag aflägger en ödmiuk tacksejelse och önskar at så deruti kunna deltaga, at jag ei må finnas dess förtroende ovärdig. Åhåga felar mig icke, men saknas mig tid och styrcka at upfylla mina skyldigheter, så utbeder jag mig tilgift.

Tidningarna äro rätt artiga.

Stycket om Tryckfriheten ved rätters Protocoller är af mycken vigt; jag arbetade mycket förra Riksdagen uti det ämnet, och ingen nött var hårdare att bijta på, än den at få Censor bort, och jag hade i Tryckfrihets utskottet föga bijträde i den puncten af Gynnare och vänner. Gudi låf! den är vunnen. Men at så mycket mera bekräfta denna frijhetens grundpelare skulle det tiena altför mycket, om *samma Stora Deputations tryckfrihets- eller Tredie-Utskottets betänckande rörande Censuren* skulle genom trycket blifva allmänt; Ty deruti äro alla hufvudskäl för Censuren uptagne och som jag håppas in compendio grunde-

---

[1]) Ledamöterna erlade i regeln den föreskrifna summan, 36 daler: stiftarne erlade (för alla grader) 66 daler kmt. Att Ulric Scheffer, sällskapets skyddsherre, var den okände gifvaren af 300 daler synes mig sannolikt på grund af denna hans ställning och på grund af att gåfvan, likasom Scheffers namn i matrikeln, nämnes först i räkenskaperna.

[2]) *Porthanska brefsamlingen*, ms. i H. U. B.

ligen besvarade. Det är vidlöftigare än at det kunde beqvämligen få rum uti Auroras Tidningar, men efter mitt tycke saknar allmänheten likväl skälen til et så välsignat Högsta Magtens beslut; och då våra lagar icke hos oss äga bestånd efter det de oryggeligen fastställas, utan i mån af Allmänhetens öfvertygelse om deras nödvändighet och nytta, så underställer jag i ödmiukhet, om icke Värda Sälskapet genom någon notification behagade uti sina tidningar upmuntra någon Frihetens vän at just i denna Riksdags början genom trycket göra samma betänckande allmänt. Jag tviflar icke derpå at ju mången boktryckare funnos benägen dertil, ty det papper saknar ei afsättning. Det finnes bland Stora Deputations handlingar, som ei äro hemliga, för 1765 och 66 års Riksdag, inbundit med andra handlingar, daterat i Junii el:r början af Julii månad 1766. Jag såg det i Norrköping uti Riddarehus Cancelliet och tänkte extrahera det, men fick ei tid dertil. Conceptet ligger väl dertil hemma i mina papper, men är ei correct eller avtentikt. Särskilta vota därved äro mycket vidlöftiga, och af Stora Deputation förkastade och onödiga at tryckas, men sielfva betänckandet, som bijföls, tror jag ei med Ciceros styl göra öfver 3, högst fyra arck trykt.

Vaker, mina Värda Herrar, för detta frihetens smycke, derpå hafva Edra Tidningar, derpå har ock hela vår Frihet sitt bestånd.

Härjemte följer til Sälskapets uprättande och bestånd per Banco Ett Hundrade Daler Kmt af den som med ömmaste känslor för Gud, Konung, Sälskapet och Fäderneslandet framhärdar at vara

Ädle och Höglärde Herr Magisterns
ödmiuke tienare

G.Carleby d:n 26 Martii 1771. *Anders Chydenius.*

Tryckfriheten var och förblef för Chydenius ett palladium, «frihetens grundpelare», «frihetens smycke», «frihetens ögonsten». Sina önskningar beträffande publikationen af tryckfrihetsutskottets vid 1765—1766 års riksdag betänkande torde Chydenius icke ha fått se förverkligade. I *Tidningar utgifne af ett sällskap i Åbo* ingick ingen sådan uppmaning

som Chydenius i sitt bref till Porthan föreslog, och betänkandet synes icke under Chydenii lifstid ha blifvit tryckt. Först då hans *Politiska Skrifter* ett århundrade senare samlades och utgåfvos, blef det ifrågavarande aktstycket i den biografiska inledningen till skrifterna tryckt efter originalhandlingarna.

Kort innan Chydenius skref nyss anförda bref, hade en händelse af stor politisk betydelse för Sveriges rike inträffat: Adolf Fredrik hade den 12 februari 1771 aflidit, och till konung hade af rådet utropats den för tillfället på resa i Frankrike stadde kronprins Gustaf; samtidigt hade kallelse till riksdag blifvit utfärdad.[1])

Vi hafva icke i behåll något dokument, som skulle utvisa Chydenii uppfattning af tronskiftet. Men vi torde icke misstaga oss, då vi säga att han, i likhet med mången annan fosterlandsvän, hälsade Gustaf III:s tronbestigning med synnerlig tillfredsställelse och däri såg gryningen af en ny, bättre tid. Ty nu bar åter — för första gången sedan det fria statsskicket införts — «infödd svensk man svensker krona», såsom Chydenius själf något senare framhåller.[2]) Och nu satt på tronen en ung, rikt begåfvad och beslutsam, mot det demoraliserande partiregementet intagen och därjämte af liberala och humana idéer genomträngd man. Var det icke just sådan Chydenius önskade sin konung?

I riksdagens hyllning af den nya monarken fick Chydenius icke deltaga. Han tillhörde ej numera såsom kyrkoherde den valmanskår, Österbottens kapellaner, som vid tvenne föregående riksdagar befullmäktigat honom, och af sina nya medbröder erhöll han ingen röst vid valet.[3]) Men då under ständermötet Gustaf III:s kröning den 29 maj 1772 försiggick, blef Chydenius i tillfälle att vid den fest som till dagens ära firades i Gamlakarleby bringa konungen sin hyllning i ett glänsande tal, som sedermera trycktes.

[1]) Malmström, a. a., d. 6, s. 201.

[2]) *Tal hållet vid vår Allernådigste Konungs, Konung Gustaf III:s höga kröning*, s. 27.

[3]) *Consistorii eccl. Aboensis prot.* för 1771.

Detta tal, som numera torde vara mycket sällsynt,[1]) har icke tillbörligen beaktats af Chydenii biografer,[2]) ehuru i många afseenden märkligt. Vi icke blott lära af detsamma känna huru Chydenius bedömde Gustaf III:s första regeringsår; vi finna däri tillika, jämte den konstfulla och på samma gång smakfulla retoriken, en frimodighet och djärfhet i tankarnas utsägande som ställer Chydenii festtal högt öfver andra samtida. Ett referat däraf jämte utdrag ur detsamma torde därför icke sakna intresse.

Nedriga själar, som vilja bemästra sig förstars hjärtan och därigenom bana sig ginvägar till äran, äro alltid redebogne att sjunga stora loford för svaga regenters öron; gunstlingar smickra dem, då de göra små skyldigheter till stora välgärningar och gröfsta laster till anständiga företaganden. Ingen kan tro huru mycket ondt dessa svarta själar tillfogat mänskligheten, i det de icke allenast själfve svingat sig upp under en för dem lyckelig ställning till våldsverkare öfver egna bröder, utan ock genom sitt tjusande gift röfvat från folket deras visa och vältänkta konungar och i det stället gifvit dem svagsinta veklingar och tyranner.

Talare nödgas ock stundom, för att visa sin konst och att intaga sina åhörares hjärtan, göra små saker till stora och medelmåttiga bedrifter till makalösa gärningar.

Tror icke, mine åhörare, att någon af dessa biafsikter skulle i dag leda mig. Nej! Jag är ingalunda mer, jag har ock aldrig varit ett lyckones vaggebarn, som hos Majestätet ville söka någon annan nåd än den hvar svensk man bör hafva rättighet att begära.[1]) Sanningen allena skall vara min ledare; ty blott den kan sätta

---

[1]) Helsingfors universitetsbibliotek eger intet exemplar däraf. Det som jag begagnat tillhör Kongl. Biblioteket i Stockholm. Äfven Upsala universitetsbibliotek eger ett exemplar.

[2]) Palmén, a. a., s. CLXXXII, säger blott att Chydenius «af varm öfvertygelse och med retorisk ståt» prisade Gustaf III:s gåfvor, dygder och bedrifter, «öfver hvilka hela Europa flatnar». Öfriga biografer hafva alls ej uppmärksammat talet. — I Salvii *Lärda Tidningar* för 1772, n:o 96, anmäldes det rätt utförligt. Äfven Lüdeke i *Allg. Schwedisches Gelehrsamkeits-Archiv*, d. 1, s. 105, anmäler talet under framhållande af att Chydenius «sich hernach durch Schriften von allerley Art sehr bekannt gemacht hat».

[3]) Jfr ofvan, sid. 242.

det rätta värdet på GUSTAF, och utom den är smickrares ros en skugga på så stor konungs bedrifter. Höga målningar för att kunna afskildra rätt vår konung har jag visst ej sökt, ty det behöfves icke. Hans stora gärningar afmåla honom allrabäst.

Dygden allena är den som gör konungar store. Den är prisvärd hos alla; men då vi eftersinne att förstar uppväxa i mera maklighet, retas af flera begär, förvillas af en lysande prakt och likasom förtrollas af smicker, måste ju den dygd vara större som uthärdar så svåra anfall än den som under mindre frestelser håller stråten.

Dygden är ett litet ord, men af mycken betydelse; den är tunt sådd ibland människor; men rar ibland förstar. Den fordrar ett skarpsinnigt förstånd, ett godt hjärta och en outtröttelig möda. Den regent som fått dessa förträffeliga förmåner på sin lott bör med skäl heta stor ibland dödeliga.

Hvad äro förstar utan förstånd och urskillning? Svaga bilder, hvilka våndas och tillskapas efter dens behag som eger tillfälle att röra dem. Där icke ömhet och människokärlek är rådande, tjänar det skarpa förståndet allenast att uppsöka de listigaste ränkor och i löndom smida de bojor som dess medmänniskor skola bära. Saknas arbetsamhet vid att göra människor lyckeliga, så stannar allt uti en god tanka och välmening. De bästa räddningsmedel för folket dö i sin uppfinnares hjärna; det ömmaste hjärta lämnar sina undersåtare att förgås, då det förnöjer sig endast vid att önska dem godt.[1])

Chydenius öfvergår efter denna inledning till att framställa Gustaf III:s snillegåfvor, därvid särskildt uppehållande sig vid konungens tal till ständerna den 25 juni 1771. Han utropar härefter:

Men vår kära GUSTAF! Vi äro icke nögde att känna allenast Ditt stora snille; vi vilje ock se in uti Ditt hjärta. Vi tro oss ega rättighet därtill; ty Svea land är Din fosterbygd, och Du eger vårt hjärta. Du vet ju att svenske män födas till frihet; det vore då en fläck på Din vandel att råda öfver slafvar, som

[1]) *Tal* etc., §§ 3 o. 4, s. 5 f.

tyglas med blind lydnad. Nej! Din stora själ begärer otvungna offer, och de skola aldrig tryta på Ditt altare.

När jag talar om förstars hjärta, så kommer jag ihåg folket, de millioner människor som från dem härleda sina öden.

Regenter! Hvad ären I utan folket? Nedfallande stjärnor, hastiga luftsyner och irrbloss. På hvems axlar stån I, att man ser Eder öfver andra? Är det icke på folkets? Af hvem hafven I det öfverflöd som lyder i Edra hof? Af undersåtares och den fattigas möda. Lärer då att älska de matkar som spinna Eder purpur, och ej trampa de myror som arbeta för Eder vällust.

Jag vill ingenting nämna om de mänsklighetens skamfläckar, regenter som misstänka alla, som alltid törsta efter blod, jag menar Neroner och tyranner, de där aldrig oftare ses glade än då städer brinna och undersåtares blod strömmar. Våra och tillkommande tider glömme bort sådana, och jorden bäre aldrig mer slika missfoster bland människor!

Men det är ingalunda nog för förstar att mildhet och nåd omgifver själfva tronen, då de ej sträcka sig till folket.

Svaga förstar kasta sig uti gunstlingars armar, de se ej med egna ögon och höra ej med egna öron. De nyttja syneglas af andra och hållas af smickrare bakom skärmen; jag tycker mig se gunstlingen med två glas i handen, af hvilka det ena gör de förekommande tingen mångfalt större än de äro, och ett annat som gör allt mycket mindre. Då nu regenten vill se på sina undersåtares egodelar, så nyttjar smickraren det förra, men då han vill se på folkets tyngder och gärder, sticker han fram det senare. Här stanna prinsar uti synvilla och ropa om undersåtarenas välmåga under en allmänt tryckande fattigdom. Det står väl till, fastän de gärder hvarunder deras undersåtare sucka ofta kostat dessas sista egendom, ända till deras jordtorfva; och under allt detta kunna de vara välmenta för sitt rike och undersåtare.

Hvart löper nu min tanka? Skall denna skugga synas på den tafla som tecknar vår Gustaf? Nej! Skuggor falla ju på de lägsta ställen, och dem sätta målare bredvid de största bilder, att gifva dem sin rätta högd. Låga prinsar vilja väl berömmas för godt hjärta, för sin välmening, fast de ej hafva skarpsinnighet nog att utdela den. De tro sig födda till fullkomlig besittning

af allt som finnes inom deras rikes gränser och inbilla sig ega den oinskränkta frihet att af detta sitt öfverflöd tilldela förtroende, heder, ämbeten, rättvisa och egendomar, blott efter godtycko. De känna icke att de äro för folkets skull, och folket för deras. De förstå icke att allt hvad de gifva åt den ena, det måste de taga af en annan; och att allmakten allenast satt dem med vågskålen i handen, att efter rättvisans grunder utdela förmåner och tyngder ibland sitt folk.[1])

Efter att hafva berömt Gustaf III:s oväld vid ämbetstillsättningar, hans rättvisa och ädelmod, yttrar Chydenius:

Men ett har i synnerhet satt mig i stor förundran öfver GUSTAFS hjärta.

Uti envåldsriken, där den högstes vilja är de andras lag, ser man folket täfla med hvarandra, att bemästra sig förstens hjärta; men i fria samfund, där folket eger sina utstakade rättigheter, där uppkomma ofta stridiga tankesätt om medlen. Egennyttan och regeringslystnaden upptända där ofta eldar, som förtära själfva friheten. Häftiga hvälfningar af olika tankesätt gifva där anledningar för förstar att sträfva efter envåldsmakt, behagelig för svaga sinnen, hvarföre de ock hellre blåsa under än släcka sådana lågor.

Sverige har ock under sin frihetstid nog länge släpats med detta onda, som alltid synts vara i tilltagande och hotat friheten. Det smickrar regenter att vara själfrådande, och det är rart att finna så ädelsinta, som bemöda sig att släcka denna elden.

När våldsverkare vilja förstöra allt, och ingen ser sig vara säker, då kunna Catoner, Cassier och Bruter finnas, som för att försvara sin egen frihet äfven försvara andras och ofta under frihetsnamnet själfva söka vara det de icke unna androm, nämligen tyranner.

Häfdatecknare! Jag trotsar Eder att kunna visa många exempel af den äkta frihetsandan, som lika hatar själfsvåld och tyranni.

Vår GUSTAF kännes här rätt igen ibland tusende. Låt

---

[1]) *Tal* etc., §§ 8 o. 9, s. 12 ff.

Ciceroner tala stort och göra litet för friheten. Låt Atticus visa ömhet emot de af tyranner förjagade, när vår GUSTAF söker släcka den elden som mest kunde smickra människliga begären.[1])

Chydenius anför därefter de ord ur konungens redan omnämnda tal till ständerna som i detta hänseende hafva den största betydelsen och finner att «han söker med de skäligaste villkor att förena folkets stridiga tankesätt» och att «han betingar sig själf inga förmåner, utan för sitt folk. Värdigare prins har ju då ej kunnat bära Sveriges krona», utropar Chydenius. «Du, GUSTAF, är berättigad till den, och på Ditt hufvud har den af friheten sin rätta glans; men Du är berättigad till mera, och det bör Du ock få: Dina undersåtares hjärtan. Det vinnes icke med härar och vapenbrak. Fria själar offra det otvunget åt sin frihets beskyddare».[2])

Chydenius öfvergår nu till att prisa sin konungs sparsamhet i hofhållningen, hvarpå som bevis anföres hans af folket med obeskriflig glädje hälsade beslut att bortsända en trupp franska skådespelare från hofvet.[3]) «Hans ära var högre», säger Chydenius, «än att den kunde sökas uti en lysande fåfänga. Han försakade de kittlande och kostsamma nöjen, skådespelen. GUSTAF fann nu för sig en större skådeplats». I detta röjer sig enligt Chydenius den äkta människokärleken. «Du, o GUSTAF», utropar han, «tål icke se den fattiga utarmas genom Ditt öfverflöd; Du vill draga oket jämnt med Dina undersåtare och med Din hand taga under dens börda som vill digna. Du folkets vän bör ock därföre hafva rum ibland världenes stora konungar».[4]) — Detta omdöme eller, rättare sagdt, dessa förhoppningar måste Chydenius blott alltför snart öfvergifva.

---

[1]) *Tal* etc., § 10, s. 15 f.

[2]) *Tal* etc., § 10, s. 17.

[3]) Se härom Schück o. Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, d. 2, s. 363, och Levertin, *Teater och drama under Gustaf III*, s. 4 f. — Chydenius säger om detta steg af Gustaf III, att «belackare ville göra det till intet i folkets tankar, tills menigheten genom trycket förvissades härom».

[4]) *Tal* etc., § 11, s. 18 f.

Mildheten är enligt Chydenius så inneboende hos Gustaf III, att man blott behöfver se hans anlete för att vara öfvertygad om att en rättvis sak kan räkna på honom. Chydenius uppmanar alla »friborne svenske män», alla «tryckte medborgare», att själfva uppsöka konungen. «Hofvets trappor äro icke mer hala; ty där bor rättvisan. Vår sol skymmes icke af falska luftsyner; ty GUSTAF skall lysa allena». Folket kan så mycket säkrare räkna på honom som han är i beständig verksamhet och icke tänker på sin egen bekvämlighet. Därpå anför Chydenius talrika exempel.[1])

Huru olik andra regenter är icke i detta afseende Gustaf III! Det är skarpa ord Chydenius fäller om samtidens monarkers sätt att regera. Han säger:

I styren folk och stiften lagar och kännen själfve ingendera; ty därtill fordras bekymmer och arbete, och det skyn I. Hvarföre vaken I icke öfver Edert folk, då de vaka för Eder? Hvem liten I uppå? Ministrar och ämbetsmän, och de åter uppå Eder. Hvarföre klagen I att det går bakvändt till uti Edert rike, då I själfve icke viljen rätta det. Ämbetsmännerne, sägen I, äro försummeliga, då I, som innehafven det högsta ämbetet, ären likadane. De arbeta för lega, men I umgås med Eder egendom.

I viljen vara herdar, då fåren skola klippas, och dricka af hjordens mjölk, men att leda dem i bet tron I kommer andra till.

O, Förstar! Öfverser icke således folket, de äro Edra bröder. Är det en ära att kallas folkets fader, så försaker icke heller den mödan att vara det. I torden räkna det för lågt att lära flit af folket; välan, så låter då GUSTAF, vår outtrötteliga

---

[1]) *Tal* etc., §§ 12 o. 13, s. 19 ff. — «Han säger sin tanka [i rådkammaren], och det blir därvid; ty *sanningens strålar tränga sig igenom* och öfvervinna all motsägelse», yttrar Chydenius bl. a. (s. 21).

Sanning, sanning, dina strålar,
Tränga genom hårda sten, o. s. v.

lydde de verser hvarmed Chydenius afslutade *Den nationale vinsten*. Dessa verser äro icke, såsom G. H. Stråle (mottot till *Alingsås manufakturverk*) antagit, af Chydenius själf, utan af Olof Dalin (se dennes *Vitterhetsarbeten* (1767), d. 3, s. 113).

Gustaf, låter honom lära Eder sådant, så skolen I ock en gång välsignas, såsom Gustaf nu af oss.[1])

Efter att ytterligare hafva prisat Gustaf III:s ömhet för folket, de fattiga och förtryckte, utropar Chydenius: «O, Gustaf! Hvar är din like? Låt Vespasianus dagligen själf dela ut bröd ibland folket; stor sak, det hade ock ett pundhufvud kunnat göra. Men att dela rätt ibland undersåtare och taga sig den fattigas sak an, själf upptäcka de lönnsnaror hvaruti dess mäktige motståndare inväft densamma, och skaffa den förtryckta rätt, därtill fordras Gustafs snille, Gustafs hjärta och Gustafs flit. Sälla folk, som fått Gustaf till fader, säg mig dock, är han icke stor?»[2])

I en ståtlig peroratio apostroferar Chydenius efter tidens smak olika grupper af samhället — arbetarne, herdarne, sjömännen, krigsmännen, talarne, skalderna och spelmännen — att de alla måtte bidraga till att fira kröningsdagen med tillbörlig glans. «Du, Svea folk!» utropar Chydenius sist, «låt fröjde rop höras öfverallt uti våra bygder: ty nu bär åter infödd svensk man svensker krona. Värdigare hjässa har därmed ej kunnat prydas; ty du har i Gustaf din frihets kraftiga försvar. Gråt af glädje, Du Svea inbyggare, ty sorgemolnen äro förskingrade, och Gustafs sol lyser i dag. Värdaste åhörare! Görer ett med Svea folket. Blander edra glädjetårar med deras, och kyssom den allmaktshand som välsignat oss. Stämmom in med deras glädjerop och ropom: Lefve konung Gustaf! Lefve Gustaf den store!»[3]) — En bön till den Högste afslutar talet . . .

Att Chydenius efter statshvälfningen den 19 augusti icke förändrade sin tanke om Gustaf III framgår redan däraf att han i slutet af året lät trycka sin oration i Stockholm. Direkt uttalar Chydenius sitt fulla gillande af revolutionen i ett till Wargentin skrifvet bref, som för öfrigt ådagalägger att publikationen af talet skett i samförstånd med Wargentin

---

[1]) *Tal* etc., § 14, s. 23.
[2]) *Tal* etc., § 15, s. 24 f.
[3]) *Tal* etc., § 16, s. 25 ff.

och Chydenii «synnerliga goda vän» Anders Schönberg, antagligen efter uppmaning af denne. Brefvet lyder:[1])

Högädle Herr Secretaire och Riddare af
Kongl. Nordstierne Orden.

Af Herr Secretairens och Riddarens vördade skrifvelse jemte öfversända tvenne exemplar af mitt tal finner jag mig ännu vara hos Herr Secretairen i minne, ehuru jag uprichtigt måste tilstå mig ganska litet hafva giordt mig förtient deraf. Iag ärkänner sådant med mycken vördnad, och aflägger derföre ödmiukaste tacksejelse. Men det som än mera förbinder mig, är den mogna granskning hvarmed Herr Secretairen bevärdigat öfverse sielfva talet, det jag så väl af min synnerliga goda Vän, den för vårt allmänna nitiske Kongl. Secretairen Schönberg, som ock af sielfva talet kunnat inhämta. Det var första utkastet, som jag sände til honom, och har jag ingen rad manuscript deraf hemma.

Iag är väl på mitt Prästebohl en Landthushållare, men påliteliga rön böra anställas med mera noggranhet än min tid för trägna Àmbetssyslor vill tillåta, och lösa förslager behaga mig icke; derföre tviflar jag ock om och huru snart jag kunde åstadkomma något som duger. Iag roar mig ock stundom uti mitt Chymiska Laboratorium, men det är applicerat helt och hållet åt den Medicinska sidan, hvarigenom jag förser mig med påliteliga ingredienser til allehanda slags läkemedel för allmogen, som vidt omkring anlita mig om sådant. Men til nya röns anställande vill tiden blifva för knap. Dock om jag uti någondera kunde uptäcka något gagneligit skall jag altid anse det för en heder, at få uptäcka sådant för Allmänheten, genom et så uplyst samfunds granskning som K. Vetenskaps Academien är.

Den som med ömt hierta för Fosterlandet släpats med på några Riksdagar, och sedt huru ingen ting kunn at uträttas, måste ju ledsna vid hela Regerings sättet; men at utse hielpen förr än GUSTAV steg på thronen var omöjeligt, och jag ansåg alt ifrå Riksdagens början det för en dumhet af våra Ständer, at med våld söka undertrycka GUSTAVS stora snille och hierta. Man ville

[1]) *Bergianska samlingen*, bd 16.

med våld göra honom, det andra tilförene kunnat vara af naturen, neml:n inactivi. Men de missräknade sig, och ett hotande partivälde satte alla vältänkta i harnesk, at afskudda sig ett odrägeligit ock af egna bröder.

Magten är väl fahrlig i hvems hand den ock vara må, ty den kan missbrukas, men då den til samhällens bestånd är oumgängelig, är den bätre uti dens hand, som uti alla undersåtares gemensamma välgång har sitt interesse, än deras, som uppå hvarandras undergång ville bygga sin lycka, men aldra bäst i GUSTAVS, hvars ädla siäl drifver honom til mäst lysande gierningar ibland menniskor, långt öfver allmänna interesset. Gud välsigne honom!! Nu är papret fult. Flera reflexioner få ei rum. Jag sluter derföre med en trogen önskan af ett i Herranom välsignat och godt nytt år, med många påföljande, och en uprichtig försäkran om den vördnadsfulla högachtning hvarmed jag är

Högädle Herr Secretairens och Riddarens

ödmiuke tienare

Gamle Carleby d. 2 Januarii 1773. *Anders Chydenius.*

Samma känslor af beundran för konungen och uppriktig tacksamhet mot honom för den genomförda ändringen af regeringssättet taga sig ofta uttryck hos Chydenius. Bland hans efterlämnade papper finnes ett tal med bön, som han höll i sin församlings kyrka söndagen den 18 augusti 1776, med anledning af att den nyinrättade hofrätten i Vasa påföljande onsdag skulle vidtaga med sin verksamhet.[1]) Chydenius prisar Gustaf III för hans fredskärlek samt för hans omtanke om rikets ekonomiska välfärd och undersåtarnes rätt. «Vår store GUSTAF», säger han, «bär ingen tyngre börda än en grundad klagan öfver våld hos sina undersåtare; han känner ock ingen större vällust än att se glada anleten hos sitt folk och önskar ej rikare skörd af sin

---

[1]) Enligt *Inrikes Tidningar* för 1776, n:o 84, begynte Vasa hofrätt den 21 augusti sina sessioner. Såsom af talet framgår, hölls detta föregående söndag. Datum har sålunda kunnat bestämmas.

utsådda, outtrötteliga möda än de välsignelser han upphämtar af ett genom lagens kraft och noggranna utöfning för invärtes öfvervåld befredadt folk. Himmelen välsignar oss med ömnog skörd, och vår nådiga Konung sätter sin högsta nämnd till väktare ibland oss, att hvar och en må sitt roliga behålla och nyttja. Huru skole vi löna Herren för allt det goda Han oss bevisat och hugna Landets Fader, vår Allernådigste Konung, som om vårt väl är så öm och angelägen? Helig vördnad intage vår själ, och ett otvunget lof flyte utur våra munnar till Skaparens ära. Konung GUSTAFS minne blifve ibland oss odödeligt, och hans välgärningar gifve glada intryck hos senaste efterkommande!»[1])

Chydenii rojalism delades af bl. a. hans vän Schönberg. Den öfverensstämmelse i politiska åsikter hvari deras ursprungliga meningsskiljaktigheter förbytts efter ständerväldets fall bidrog väl i sin mån till att Schönberg vid denna tid föreslog Chydenius till ledamot af Vetenskapsakademin.

I Vetenskapsakademins dagbok omtalas detta hittills obekanta faktum första gången den 31 juli 1776, då nio nya inländske ledamöter föreslogos, bland dem «Kyrkoherden Chydenius, af Herr Schönberg». Den 2 november «voterades om de til Ledamöter föreslagne Herrar och Män». Chydenius erhöll 8 ja och 9 nej; han var den ende, hvars kandidatur möttes med öfvervägande nej. De andra blefvo alla uppställda som kandidater, hvarefter senare det slutliga invalet skedde mellan de sålunda gillade kandidaterna.[2]) — Schönberg var hvarken vid förslagets väckande eller vid voteringen närvarande; han vistades på sin egendom Åsberg i Gestrikland.

Enligt Vetenskapsakademins år 1762 antagna, nya regler för inval af ledamöter kunde den föreslagna kandidat som vid första omröstningen fallit igenom «ej ånyo föreslås, förrän han visat nya prof».[3]) På hösten följande år, 1777, utgaf

[1]) Talet publiceras nedan, bland Chydenii otryckta skrifter. — Den i talet ingående bönen synes mig särdeles anslående.

[2]) *V. A. Dagbok*, ms. i V. A. B.

[3]) Ms. i V. A. B.

emellertid Chydenius sin 1776 till Göteborgs Vetenskaps- och vitterhetssamhälle ingifna prisskrift om landthandeln[1]) och kunde således på denna grund åter ifrågakomma vid ett inval. Schönberg begagnade sig också af denna omständighet.[2]) I ett bref till bankokommissarien Bengt Bergius af den 8 januari 1778 förutskickade han en erinran om Chydenii nyss utkomna arbete, fällande tillika ett mycket fördelaktigt omdöme om sin väns författaregåfvor. Han skrifver: «Chydenius om Landskjöp är den siste Auctor jag nu haft att explicera. Jag tror at han har rätt i principen, men jag ser, vid våra inrättningar, och svaga rörelser i städerna, föga möjelighet i värkställigheten. Imedlertid ege vi icke många Auctorer i Sverige, med Chydenii eld och styrka i géniet. Fastän vi en gång disputerade något, äro vi goda vänner nu, och des génie förtjänar all högaktning». En månad senare, den 6 februari 1778, framställer Schönberg kandidaturen i bref till samme Bergius: «Detta bref torde komma för sent», skrifver han, «at recommendera Kyrkoherden Chydenius, den jag hade proponerat förledit år i Academien, och då blef utvoterad. Förmodeligen är Runeberg[3]) och Stockholms Stads adhaerenter i gamla Stapelstadsfrågan än emot honom; Men han är ofelbart en Svensk Rousseau i géniets eld och styrka, och däraf flytande stark penna. Herr Banco Commissarien har väl läst des sista skrift om Landskjöp, som ej ökar des

---

[1]) Denna skrift blef omnämnd i Lüdekes *Gelehrsamkeits-Archiv*, d. 4, s. 188 f.

[2]) I ett bref till Tengström, dat. Åsberg $^{31}/_{10}$ 1780, således tre år senare, omnämner Schönberg sitt förslag att invälja Chydenius i Vetenskapsakademin. Han säger: «Det fägnar mig at voteringen för Advoc. Fiscalen Rückerschöld gick mycket väl, och jag hoppas väl at det går så, när han en gång kommer till Ledamots val. Sällan misslyckas någon i denna Candidats voteringen, men vid Ledamots valet, där $^{3}/_{4}$ dels röster fordras, gå många bort ändå. Jag proponerade Doct. Chydenius år 1776. Det gick väl i Candidats valet, men det var omöjeligt drifva det vid båda Ledamots valen, ty om en Candidat voteras två år å rad, då det ej går första året». Att Schönberg orätt ihågkom det skedda äfvensom bestämmelserna om inval framgår af det föregående.

[3]) Sannolikt E. F. Runeberg, med hvilken Chydenius 1765 varit i polemik (se Palmén, a. a., s. LXVI). Äfven brodern E. O. Runeberg var ledamot af Vetenskapsakademin.

vänners antal, men visar lika des génie. Han torde hafva rätt i theorie», tillägger Schönberg, upprepande sitt tidigare omdöme, «men värkställigheten är omöjelig vid våra inrättningar».

Huruvida Chydenius vid denna tid för andra gången officiellt föreslogs till inval i Vetenskapsakademin är osäkert. Ty hvarken finnes detta omnämndt i akademins dagbok eller var, enligt de gällande reglerna för dylika val, februari månad den tidpunkt då omröstning om de föreslagna kandidaterna egde rum. Emellertid ansåg Schönberg något senare sitt förslag om Chydenii inval hafva för andra gången förfallit, såsom framgår ur följande passus i ett bref till Wargentin af den 10 mars 1778: «Ack! Chydenius blef åter och sluteligen utvoterad. Stockholms Stads adhaerenter, i förre tvister, lära än varit honom vidrige. Kanske ock at ej alla varit nöjde med des sista skrift om Landskjöp, där ämnet väl kan vara stridigt, men i géniets och stylens eld och styrka, är han ändock altid en Svensk Rousseau».[1])

Vare med detta senare förslag huru som helst, Chydenius blef aldrig ledamot af Vetenskapsakademin. Att orsakerna härtill voro de af Schönberg uppgifna, eller öfver hufvud motviljan mot hans konsekvent liberala ståndpunkt, får tagas för gifvet. Chydenius kunde under slika förhållanden trösta sig med att vara uppskattad af sådane män som Wargentin och Schönberg.

Schönbergs entusiastiska omdöme om Chydenii författarskap i brefven till Bergius kompletteras i tvenne andra bref af honom från samma tid. Dessa bref, skrifna till dåvarande landshöfdingen i Gefleborgs län, grefve N. Ph. Gyldenstolpe, innehålla en särdeles intressant karakteristik af Chydenius, sådan Schönberg uppfattat honom.[2]) Schönberg skrifver från Åsberg den 18 november 1777:

---

[1]) Alla de anförda brefven i *Bergianska samlingen*, bd 18.

[2]) Brefven finnas i Sjöholms arkiv, som med utmärkt beredvillighet öppnats för mig af framl. fru enkegrefvinnan Charlotte Lewenhaupt och hennes son, kammarherren m. m. grefve Adam Lewenhaupt. — Det förra af dessa bref har uppmärksammats af riksarkivarien Odhner, som äfven aftryckt en mening därur i *Sveriges politiska historia under Gustaf III*, d. 1, s. 596.

Ifrån år 1772, har jag mera än förr corresponderat med några bekante af de litterati, och som jag känt någres lynne, sökt at hålla dem tilhopa för den allmänna saken; Men en del äro underlige djur, än grälar någon utan kunskap om Borgerliga Regeringar, och raggen hinner icke altid öfvertyga dårar, än är en omåttelig légéreté hos någre, äfven de, som enskilt af K. Mt. njutit lyckans nåd, än åter göra någre sig de orimligaste praetentioner, och så snart någon hunnit öfver gränsen af hjertats tilgifvenhet, tro de altid snarast det värsta. En af våre Auctorer, Kyrkoh. Chydenius, har jag firat mäst af alla. Han är en Svensk Thomas eller rättare Rousseau. Ingen af våre prose Auctorer liknar honom i Géniets eld och styrka. Om han varit upfödd annorstädes än i Finlands mäst aflägsna orter, om han ägde connoissance du Monde, så vore han oförliknelig, så framt des hjerta liknar des génie, som jag ej kan bestrida, men ej aldeles tror; Nu är han en så ifrig Democrat, at han ofta fanaticerar, fast ej i anseende til Regeringen, dock med den inbillade människors likhet, följaktligt, fast han ej säger mig det, i agg mot Adeln, och i öfverdrifna begrepp om Frihet. Lyckeligt vis hade han blifvit sacrifierad af Mössorna, ej antagen af Hattarne, som fruktade honom, så at han hatade bägge Partierna vid Revolutionen, och således var beredd at älska den nya Regeringen. För mig visar han sig ej annorlunda, än en nitisk Förfäktare däraf, och jag är glad, at han är så försedd med et oförliknelikt Pastorat, at han ej kan hafva praetentioner, och bor aflägse, at han ej hör så mycket dårarnes skrik som här neder i landet, ty han är lätt retad at fatta eld. Alla goda historier berättar jag för honom, och minskar ej en god historia hvad jag ej ökar den. Nyss har han låtit trycka en Skrift om Landskjöp, som innehåller en del goda tankar, ibland andra öfverdrifna, men alt med des vanliga styrka och hetta i stylen. Jag är visst ej nöjd med alt i des skrift, där han så absolute fordrar, at des tankar måtte följas, at han tror, det folket ej eljest skulle njuta den Ed, som Konungen dem svurit hade; Men jag ämnar med det första skrifva til honom och complimentera oändeligt öfver des vackra skrift. Jag finner af des correspondance, at han intages af krus. Om Min Nådige Herre läst des Skrift, så torde Tit. finna, at det vore mycket väl, om Regeringen sökte fästa honom. Jag sade en gång åt

H. Exc. Scheffer, at et Vasa Band eller en Medaille af guld kunde aldrig nyttigare användas. Det är väl, så länge han håller sig vid de ämnen, där det mindre folkets interesse är deladt; Men man behöfver förebygga, at han ej med sin enthousiasme och öfverdrifne Frihets idéer slår sig på andra ämnen.

Ett par månader senare, den 23 januari 1778, sänder Schönberg «i ödmjukhet» till Gyldenstolpe «afklipta stycken af bref» [1]) och skrifver bl. a. följande:

Det ena långa stycket är ifrån Kyrkoherden Chydenius i Gamla Carleby. Jag sänder det, för at glädja Min Nådige Herre med den förträffeliga ton, som är i Österbotten. Sådan kan den blifva öfver alt, om man endast, så långt möjeligt är, på de flesta orter söker hafva sådana förespråkare för Folket som Chydenius, et ypperligt génie, som af själ och hjerta älskar nuvarande Regering, lyckeligt vis förut stött af bägge de förra Partierna. Han är aldeles en Svensk Rousseau, så väl i Snillets eld och styrka, som i några egna meningar i Oeconomiska mål.

Jag har aldrig märkt vanité eller egennytta hos honom, men om jag ej misstager mig på människohjertat, så styrkes en sådan man oändeligen i det goda, om des fåfänga litet flatteras, och han föreställer sig, at des snille och förtjänst är känd. Förledit år proponerade jag honom derföre i Vetenskaps Academien. Efter vanan för de flesta, blef han där utvoterad, och blir det förmodeligen äfven i år. Nu har han i höst utgifvit en Skrift om Landskjöp mycket väl skrifven, kanske riktig i theorien, fastän, som jag tror, des tankar näppeligen kunna värkställas. I Skriften har han complimenterat Hans Excellence Gref C. Scheffer, [2]) och han har någon gång upvaktat Hans Excellence, och fått gracieuxt Svar.

[1]) Beklagligtvis äro dessa ej längre instuckna i brefvet och hafva icke kunnat hittas i Sjöholms arkiv.

[2]) Chydenius hade i slutet af sitt svar på Göteborgs vetenskaps- och vitterhetssamhälles prisfråga om landthandeln yttrat: «Då jag känner Vetenskaps- och vitterhetssällskapets upplyste skyddsherre [C. F. Scheffer] och dess ädla tänkesätt, tror jag mig utan misstag kunna sluta att sällskapet i gemen röres af samma frihetsanda». (*Pol. Skr.*, s. 338).

Nu underställer jag Min Nådige Herres Höggunstiga ompröfvande, om i fall Hans Excellence Scheffer vore i staden, Min Nådige Herre skulle finna det nyttigt at hemställa til Hans Excellence, huruvida Hans Excellence skulle täckas hedra Chydenius med et Nådigt Bref, i anledning af denna des Skrift. Hans Excellence känner bäst det gracieusa sättet, hvarmed medborgare stärkas i det goda. Detta är något, som framför alt vore flatteust för honom och ofelbart skulle värka mycket godt.

När jag ser en god medborgare, som gör alt det goda han kan, både som människa ibland sina likar, och i nuvarande ställning i samhället, så vet jag icke nog uptänka alla utvägar, at stärka des goda hjerta, i synnerhet vid det sednare, ty det förra sker nog af hjertats drift, men vid det sednare kan stundom den bästa förvillas af de många dårars skrik och ovilja. När nu Chydenius altid skrifver til mig, at han utom Finland icke har liaison med någon, som kunde säga honom hvad som förefaller i Samhället, utom med mig, så kan jag tänka, at han än mindre af någon i den större verlden har tilfälle at blifva styrkt i sina goda tankesätt, dem han inplantar hos sin Slägt och hos alla han råkar, hvarom jag hört särskilta underrättelser från Åbo, där Waldius är vän med des qvicke Systerson;[1]) Och derföre har detta fallit mig in, til at underställa Min Nådige Herres gracieusa ompröfvande, såsom nyttigt at visa honom, huru des snille och förtjänster icke äro okände af Hans Excellence Scheffer och i den stora verlden.

I allmänhet får jag ock bifoga en anmärkning, at ju längre det är ifrån hufvudstaden, desto bättre är tonen i landet, det jag nästan allestädes ifrån förmärkt.

Det är icke osannolikt att Schönberg lyckades ställa så, att Scheffer tillskref Chydenius, ehuru något spår däraf icke kunnat finnas i de följande brefven till Gyldenstolpe. Man känner att Schönbergs brefväxling med Gyldenstolpe i dylika fall plägade medföra åsyftadt resultat.[2])

---

[1]) Chydenii systerson Jacob Tengström underhöll korrespondens med Schönbergs systerson, sedermera hofpredikanten Elias Waldius, som sannolikt här åsyftas.

[2]) Se min uppsats om *Jacob Tengström och Anders Schönberg* i *Finsk Tidskrift*, t. 44, s. 418 ff.

Huru riktigt Schönberg bedömde Chydenii karaktär är svårt att afgöra. Han anser honom mottaglig för smicker eller «krus», på samma gång han erkänner sig «aldrig märkt vanité eller egennytta hos honom». Att Chydenius med fägnad tog del af berömmande uttalanden om sin författareverksamhet är mycket sannolikt. Men att han med en ordensdekoration eller genom någon annan yttre utmärkelse skulle låtit sig «fästa» af regeringen och svikit sin en gång fattade öfvertygelse, detta strider fullständigt mot hans oböjliga, envisa, österbottniska lynne och hans öfver hvarje tvifvel upphöjda redbarhet. «Jag tål gerna motsägelse», säger han i företalet till sin skrift om landthandeln, «men inga andra skäl gifva mig öfvertygelse än de som handgripligen leda till det enda rätta ändamålet af alla politiska författningar, *vårt släktes lycksalighet*».[1]) Detta är lika kännetecknande för Chydenius som slutet af hans själfbiografi, där det heter: «Det gläder mig innerligen att genom mitt ringa bemödande för Konung och Fosterland hafva vunnit min dyra Konungs speciella nåd med uttryckelig försäkran om all möjelig befordran och grace i hvad jag kunde åstunda. Ty ehuru jag aldrig varit ett lyckans vaggbarn,[2]) som fikt efter den stämplade äran och ved min syssla icke saknar den utkomst, som med ett förnöjdt sinne kan förslå till en jordisk lycka, och ehuru jag i anseende därtill aldrig tänker söka eller emottaga någon befordran, blir dock ett sådant högt oah nådigt tillbud i sig själf det jag oändeligen högt värderar».[3]) — Det förra skrefs 1777, det senare 1780, bägge således vid den tid här är fråga om.

Chydenius kunde för öfrigt nu med känslor af stolthet öfver framgång för sina idéer blicka tillbaka på det förflutna. Tryckfriheten bibehölls, enligt förordningen af år 1774, i hufvudsak sådan 1766 års tryckfrihetsförordning, Chydenii verk, infört den. Spannmålshandelns frigörelse 1775 för-

---

[1]) *Svar på frågan, huruvida landthandeln för ett rike i gemen är nyttig eller skadlig*, s. 10.

[2]) Jfr ofvan, sidd. 242 o. 261.

[3]) *Pol. Skr.*, s. 437.

verkligade ett af honom 1766 uttryckt önskningsmål. Myntrealisationen genomfördes år 1777 enligt samma princip som han 1766 föreslagit med den för honom olycksdigra påföljden. Och de bottniska städernas stapelfrihet, så vältaligt och framgångsrikt förfäktad af honom 1765, blef den 6 oktober 1777 bekräftad af konungen.

Denna sista händelse gaf, såsom tidigare är bekant,[1]) anledning till firandet af en glädjefest i Gamlakarleby den 24 januari 1778, årsdagen af Gustaf III:s födelse. Talet till konungens ära hölls af Chydenius och finnes ännu i behåll bland hans efterlämnade papper.

Ehuru behandlande samma ämne som orationen på Gustaf III:s kröningsdag, är detta tal dock helt olikt det förra. Språket är mer på sak gående och innehållet rikare, allmänna betraktelser förekomma blott sällan. Som vältalighetsalster är det kröningstalet underlägset; där saknas den upphöjdhet i tanken och flykt i stilen som åt kröningstalet förläna en delvis monumental karaktär. Ett hafva de bägge talen gemensamt: beundran för konungen och hans regering.

Chydenius framhåller först att Gustaf III:s «snille, eld och tankestyrka» voro bekanta redan före hans tronbestigning, men att «hans drift, hans dygd, ömhet och människokärlek» framstodo först därefter och «allra mest sedan han hunnit lossa Sveriges barn från de olycksband, som de så länge invefvat sig uti». Sin uppfattning af revolutionens innebörd utvecklar Chydenius längre fram i talet. «Det stod illa till i Sverige», säger han, «då Gustaf emottog riksspiran. Vi voro alla så sysslosatta med riksstyrseln, att prästen ville glömma bort sin bok, köpmannen sina räkenskaper, och bonden drogs ifrån plogen in uti riksdagskonklaven. Alla ville styra, men ingen lyda. Friheten hade under en 50-åra förvandling redan så vanskapat sig ifrån sitt första kynne, att där var föga mera i behåll af den första friheten än blotta namnet. I så bekymmersam ställning syntes mera ingen hjälp möjelig; alla, som med sammanhang sågo in uti

---

[1]) Se Palmén, a. a., s. CLXXXV f.

sakerna, beklagade Sveriges öde, men små själar och sölade hjärtan trodde den rätta gyllene tiden vara inne, då man på medborgares frihets bekostnad fick utöfva det vidsträcktaste själfsvåld man ville. Just i en sådan tidpunkt, då inbördes agget begynte att jäsa öfver alla bräddar och riket hotades med den fullkomligaste anarki, då tog vår GUSTAF själf i betslet. Himlen, som ännu tänkte på Sverige, gaf honom mod i! bröstet och framgång i dess företagande att tygla själfsvåldet och egennyttan. Kuren var hård. Den förvirrade riksstyrseln, som låg i själtåget, måste hel och hållen stöpas om, men Gudi lof utan lifs- och blodspillan, och med den verkan att den äkta, den urgamla friheten kvicknade och fick nytt lif, och vi kommo lyckeligen ifrån mycket hufvudbryderi och fingo uti vår store konungs skugga hvar och en sköta sin syssla. Ett storverk af vår konung, som uppväckt hela Europas förundran och gjort honom icke mindre vördad än fruktad, så vidt GUSTAFS namn och dater hunnit blifva bekanta i hela världen».

Driffjädern för Gustaf III:s regeringshandlingar anser Chydenius vara fosterlandskärleken. «Han utmärkte sitt mynt», säger Chydenius, «med det ena ordet: *fäderneslandet*. Han hade ej annat föremål af alla sina gärningar än att göra det lyckeligt med sig. Han ville själf vara *medborgare*, då han likväl var kung, och hellre med dem dela ljuft och ledt än att på tronen underhållas i sin glans af förtryckta undersåtare. Med ett ord: han älskar sitt fäderneslandoch sitt folk».

Chydenius uppvisar de mångfaldiga yttringarna af Gustaf III:s fosterlandskärlek. Först hans intresse för det svenska modersmålet och den svenska litteraturen. «Vitterheten fick ej mera», säger Chydenius, «visa sin eld i främmande dräkt. Svenska snillen borde under hans regering uppmuntras, och modersmålet drifvas till den höjd af renhet och stora uttryck att det kunde täfla med de mest luttrade språk i Europa». — Likaså ha vetenskaperna och deras idkare gynnats af Gustaf. Detta sammanhänger med hans kärlek till upplysningen. «En upplyst konung», säger Chydenius, «älskar ljuset, den rätta frihetens grundfäste; där står

han alltid säker. Vår GUSTAF tål ej allenast ljuset, han uppmanar äfven ädelmodigt sina undersåtare att ifrån alla kanter troligen meddela honom det. Han anser och förklarar lastaren icke för sin fiende, utan för en oupplyst eller förledd medborgare, som icke bör blifva ett mål för hans hämd, utan ömhet och medömkan». Skrif- och tryckfriheten «uppmuntras» af honom «på ett så kongligt och nådigt sätt, att det hos fria medborgare ej annat kan än uppväcka en innerlig glädje».[1]) — Försvarsväsendet har upphjälpts, så att riket vunnit i anseende hos främmande makter, «men allt utan mans- och blodspillan», säger Chydenius. «Självrådige monarker måge med flera tusende människors blod köpa igenom många slaktningar de kvarlämnade mod i bröstet och förfarenhet att kriga. Sådant är för vår GUSTAF för dyr lärogärning, [han] som lärt sig att sätta rätt värde på människor och medborgare. — — — Icke är den vis som gör mycket och gagnar litet, utan den bör heta en klok regent som med små anstalter kan uträtta stora saker». Chydenius anser att man kan «med full visshet lita på» konungens fredsvänlighet, som sammanhänger med hans folkvänlighet. — I rikets finanser har bragts ordning och reda. Chydenius uppehåller sig vid denna punkt; han ger en rätt utförlig historik af myntväsendet och redogör för myntrealisationen. «Hvad var handel», frågar han, «hvad spekulationer och öfverslag i rörelserna under ett oändeligen sviktande penningevärde? Ett Farao-spel, där den rikaste kapitalist inom par månader kunde blifva bankruttspelare, blott genom kurssiffran på börsen. Men GUSTAF vare prisad, som så grundeligen stadgat vårt mynt, att det ej i hela Europa har sin like. Nu kunna uträkningar göras på ett osvikeligt mynt, nu kunna försäljningsprisen byggas på inköp, nu kunna kontrakter slutas, långifvare och -tagare njuta lika rätt, och vår nådiga konung hafver ock fägnat de länge klagande ämbetsmän, som innehafva penningelöner, med hopp om deras löners fördubb-

[1]) Vid denna tid hade dock redan passerat sådant som bort göra Chydenius en smula skeptisk i detta afseende (se Odhner, a. a., d. 1, s. 565), men måhända var detta honom icke bekant.

ling». — Rättskipningen har förbättrats. Chydenius erinrar om den bekanta räfsten med Göta hofrätt[1]) och prisar särskildt att Gustaf III i 1772 års regeringsform bibehållit bestämmelsen om att konungen i justitieärenden eger endast två röster. «Det är en stor visdom för en konung», säger Chydenius, «att misstro sig själf, hvad man kunde blifva med större makt öfver människor. Han såg som en vis man längre in uti tillkommande tiders händelser: den tron som nu prydes af den mildaste konung i världen kunde i en annan tid bestigas af någon med mindre ömt eller svagare hjärta, som kunde missbruka makten till vårt släktes förtryck». — Förvaltningen i «det vidsträckta Finland» har likaså varit föremål för reformer.

Slutligen prisar Chydenius den regeringshandling som föranledt Gamlakarleby stads borgerskap att festligt begå konungens födelsedag: seglationsfrihetens stadfästande. «Öm om folkets fri- och rättigheter se vi vår konung ogärna röra dem», säger Chydenius, «och när det någon gång händer, då målen i en förvänd gestalt honom föredragas, är han själf färdig att rätta det, så snart han hinner blifva i målet bättre underrättad.[2]) Här måste en vis konung se sakerna ifrån flere synpunkter, att eganderätten ej sättes i osäkerhet, att välfångna privilegier ej störtas, och huruvida de allesammans instämma med rikets och folkets sannskyldiga intresse. Gustaf afväger allt på rättvisans och billighetens vågskålar. Det är ju allt hvad man kan vänta i denna delen af en stor konung». Chydenius vill därför, såsom han säger, «gifva en fast kort och ofullkomlig, dock sannfärdig målning af detta fröjdeämne». Han skildrar lifligt de svårigheter med hvilka de bottniska städerna haft att kämpa för ernåen-

---

[1]) Se härom Odhner, a. a., d. 1, s. 316 f.

[2]) Tullkommissionen hade år 1774 föreslagit att alla de österbottniska städernas stapelrättigheter skulle «sammanflyttas» till Kaskö, och kammarkollegium hade tillstyrkt detta förslag år 1776. Kommerskollegium hade däremot motsatt sig detsamma, men föreslagit att Vasa stads stapelrätt skulle öfverflyttas på Kaskö. I enlighet härmed utföll Kongl. Maj:ts resolution af $^{6}/_{10}$ 1777. Vasa återfick dock 1779 sitt privilegium. — Se J. F. Nyström, a. a., s. 110 ff., och Odhner, a. a., d. 1, s. 336 f.

det af sina rättigheter; «den saken söktes», säger han bl. a., «vid den tiden då den solklaraste rättvisa och frihet måste köpas för penningar». Men, säger Chydenius tröstande, «hade stapelfriheten intet kostat något att vinna, hade den ej haft häftigt motstånd, så hade hvarken städer eller land vetat skatta den så högt; men när man efter flere hvälfningar ändteligen blifver mästare af spelet, så måste nöjda känslor öfver den vunna friheten uppgå i vårt hjärta». Länge skulle emellertid de bottniska städerna icke få i lugn njuta sina med möda förvärfvade rättigheter. «Fängelset öppnades, och hundrade års fångar kommo på fri fot. Men hvad framsteg, hvad luftsprång kunde man vänta af dem som till lemmar och leder likasom styfnat i ett långvarigt fängelse? Man måste såsom barnen först börja att krypa, sedan leda sig fram, förrän man kunde gå. Förtryckarena logo åt våra små anstalter, och friheten syntes således vara utan afund, men huru länge? När eftertanka och flit i de nya stapelstäderna förenade sig, när den lilla styrkan samlade sig, när våra handlande i flera år tråkat igenom de obanade vägar och ledt sig igenom den dimma som allestädes mötte och omgaf dem i denna rörelse, begynte de att se en ny dag för handeln och att med framgång sträcka sin rörelse åt flera hamnar. Då vaknade de forna behärskarena utur sin dvala, fulla med oroliga tankar öfver rikets förlust genom friheten; ty för dem var en minskning i deras inkräktningar en grufvelig förlust för riket». Chydenius hånar motståndarnes öfverdrifna framställningar af de förment skadliga verkningarna af de österbottniska städernas stapelfrihet. Han skildrar huru behändigt de under namn af «allenast en reglering af österbottniska städernas sjöfart» ville förlägga hela stapelhandeln till Kaskö, «en plats, om den än vore försedd med bästa hamn i världen, som låg i yttersta ändan af länet, för sin aflägsenhet alldeles obrukbar för hela öfre delen af Österbotn, i flera afseenden för våra städer långt otjänligare till stapelort än självfa Stockholm». Detta försök afvärjdes emellertid. «Efter flera omgångar uppklarnar ändteligen ett inveckladt mål för den stora Gustafs skarpsinnighet. Hvad händer då? Jo! Gustaf ser,

Gustaf gör, och friheten segrar. Träldomen måste fly för Gustaf den 3:djes frihetsanda. Vår stapelrätt bekräftas, och hans egen, vördade hand gör den för oss i alla tider oryggelig».

Chydenius riktar till slut några maningsord till borgarne att sammansluta sig och sålunda åstadkomma de stora kapital som behöfvas för utrikeshandelns drifvande. «Tiden synes äfven vara inne», säger han, «uppå hvilken något borde kunna uträttas, då engelsman har att föra ett kostsamt krig i Amerika, nästan hela Europa rustar sig och vi sitta i det bästa fredslugnet. Då är rätta tiden att skörda. Vare då allt agg i dag dödadt ibland oss! Den allena vare vår ovän, som svärtar medborgare, men ej den som genom flit söker sin lofliga förkofran, och den som bäst kan fördraga oförrätt och stifta allmänt förtroende vare den största i edert borgerskap». Talet afslutas med verser i samma anda och till konungens ära — vittnesbörd om Chydenii fortfarande intresse för vitterlek.[1])

Vid denna tid, eller rätteligen redan på sommaren 1777, upplågade i den periodiska pressen en liflig polemik i frågan om tjänstehjonens eller jordbruksarbetarnes ställning. Närmaste anledningen därtill gaf ett på landsting i Helsingland samma år fattadt beslut om tjänstehjonens fördelning på hemmanen genom lottning, hvilket beslut under loford bragtes till allmänhetens kännedom i *Dagligt Allehanda* och Patriotiska sällskapets *Hushållnings-Journal.*[2]) Samma förslag som redan 1761 framställts (se ofvan, sid. 37) hade således nu genomförts i en del af riket. De missnöjda agrarerna i hela riket uppmuntrades af exemplet och begynte yrka på ändring af den ännu i väsentliga delar gällande tjänstehjonsstadgan af 1739; framför allt borde lottningen införas, detta vore det enda medlet att få den kännbara, jordbruket ödeläggande bristen på arbetsfolk afhjälpt och lönerna sänkta till de belopp som i de länsvis uppgjorda taxorna bestämdes.

[1]) I sin helhet är talet publiceradt nedan, bland otryckta skrifter af Chydenius.

[2]) *Hushållnings-Journal* för 1777, s. 423 ff.; se äfven Odhner, a. a., d. 1, s. 597.

Emot dessa yrkanden uppträdde andra — och de voro mindretalet —, som framhöllo att, då taxorna, i trots af de dryga böterna för öfverträdelse af dem, icke följdes, detta visade deras obehöflighet; bristen på arbetare berodde på tjänstehjonsstadgans olidliga och massutvandring föranledande bestämningar, främst skyldigheten för legohjonen att antaga årstjänst vid äfventyr att eljest behandlas och eftersättas som lösdrifvare, och lottningen, som ökade tvånget i betänklig grad, skulle göra förhållandena än värre. Från detta håll påyrkades därför en reform af tjänstehjonslagstiftningen i human och liberal riktning, — en riktning hvari frågans resultatlösa beredning under Frihetstidens sista riksdagar äfven gått. [1])

Med spänd uppmärksamhet följde Chydenius med denna strid. Vi känna af det föregående (se sid. 36 ff.) huru han redan 1761 varit i beråd att offentligen uppträda till den arbetande klassens försvar och i dennas intresse yrka på fria legohjonsaftal. I sin skrift om folkutflyttningen hade han sedan delvis förverkligat denna afsikt, utan att dock där framställa något preciseradt förslag angående tjänstehjonslagstiftningens omgestaltning. Det var klart att de reaktionära uttalandena, yrkandena och besluten från början i hög grad skulle på en gång gräma och oroa Chydenius. Han bidade blott det rätta ögonblicket att ingripa i striden. När slutligen en insändare i *Dagligt Allehanda* på sommaren 1778 gick ända därhän att yrka på spöstraff och tukthus för lata och vårdslösa tjänstehjon, brast Chydenii tålamod. «Det var så hårdt och så positivt», säger han själf, «att jag ej utan fasa kunde läsa det, och det rörde mig så, att det ej stod i min frihet lämna det obesvaradt». [2])

---

[1]) Malmström, a. a., d. 5, s. 389, uppger detta beträffande riksdagarna 1760–62 och 1765–66. Af handlingarna i frågan vid 1778—79 års riksdag framgår att kammar-, ekonomie- och kommersedeputationen vid 1771—72 års riksdag utarbetat det mest frisinnade förslaget till tjänstehjonsstadga. — Beträffande 1766 års förslag påstår Chydenius (*Pol. Skr.*, s. 343) att det var reaktionärt och «anbefallde enrolleringen af alla husbönder och tjänstehjon».

[2]) *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt*, § 2 (*Pol. Skr.*, s. 344).

Det synes sannolikt att Chydenius först nedskref en uppsats till *Dagligt Allehanda,* hvilken af sin författare kännetecknas som «en liten Prodromus till det försvar som mänskligheten och en rätt borgerlig frihet utkräfver».[1] Omedelbart därefter tog han itu med en ingående undersökning af den brännande frågan. Redan den 12 september 1778 daterade han sin till konung Gustaf III ställda dedikation af *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt.*

Bland Chydenii efterlämnade papper finnes konceptmanuskriptet till denna i flere hänseenden synnerligen märkliga skrift. Vi kunna af detsamma se att hans afsikt ursprungligen var att undersöka, ej blott om tvungna årstjänster, bestämda årslöner och tjänstefolkets fördelning genom lottning äro med de allmänt mänskliga rättigheterna samt med rikets och dess inbyggares sannskyldiga intresse öfverensstämmande, utan ock «om sådana lagar, som härutinnan äskas, enligt Sveriges grundlag nu kunna utfärdas», d. ä. utan ständernas medverkan. Sedan Chydenius fått veta att proposition till ny tjänstehjonsstadga komme att föreläggas ständerna vid den snart stundande riksdagen, har han ej längre aktat nödigt diskutera denna sistnämnda sak, utan från manuskriptet uteslutit den del som rör sig härom. En paragraf om nyttan eller skadan för riket af tjänstefolkets

---

[1]) Aftryckt i *Pol. Skr.*, s. 373 ff. — Det är stilen mera än tankarna som tala för Chydenii författarskap. Chydenius stod visst icke ensam om sina åsikter i denna fråga; själf hänvisar han till A. G. Barchæi prisbelönade svar på Vetenskapsakademins fråga om bästa användningen af Sveriges «ringa folkhop» (1772) och framför allt till propositionen vid 1778—79 års riksdag (se *Pol. Skr.*, s. 377).

Prof. Palmén har bland Chydenii uppsatser i denna fråga upptagit äfven ett direkt svar på den ofvan omtalade, stötande artikeln i *Dagligt Allehanda.* Sedermera har visserligen prof. Palmén observerat att tidsskillnaden mellan de bägge uppsatsernas framträdande i tidningen varit för liten för att Chydenius, därest han hade vistats i Gamlakarleby, skulle ha kunnat skrifva svaret (se bibliografin, a. a., s. CCVIII). Då prof. Palmén detta oaktadt vidhåller att Chydenius författat det, så måste han anse att Chydenius vid denna tid vistats i Stockholm. Men hvilken anledning finnes att förutsätta detta? De skäl prof. Palmén anför till förmån för Chydenii författarskap synas mig långt ifrån tillräckliga, och stilen i den ifrågavarande uppsatsen är alls icke Chydenii.

fördelning genom lottning har strukits. Den hade enligt planen för undersökningen bort bibehållas, men Chydenius fann förmodligen att det mesta af hvad han där kunde säga redan var sagdt i annat sammanhang (§ 9), där han uppvisade lottningens oförenlighet med människans naturliga rätt. Likaså har Chydenius utelämnat en paragraf, där han utfäster en belöning af tio dukater guld åt den som bäst kan vederlägga hans åsikter.[1]) Medan sålunda den tryckta skriften upptager 17 paragrafer, innehåller manuskriptet 20. Äfven några mindre uteslutningar har Chydenius gjort. Efter första stycket af § 5 står i konceptet: «Hade de [arbetarne] haft den lyckan at vara ståndspersoners, handlandes och hemmansbrukares barn, så skulle de niuta för sig beskydd i lagarna, men då det ei skedt, blifver ödet för dem oundvikeligit, och Rikets Grundlag och Svea Konungaförsäkran oförmögna at skydda deras frihet». Denna radikala mening har Chydenius utmönstrat. I § 15 har utelämnats följande passus, som i konceptet följer efter det tredje stycket: «Jag har längtat efter den dagen, at se Rikets Lagar sådanna, at de kunna efterlefvas; jag har ock arbetat efter min lilla förmåga åt det ändamålet, at få dem sådanna, ty jag kan ei neka, at det oändeligen grämde mig, då jag ved 1765 års Riksdag såg alla arbetande Riksdagsmän syslosatta med nya lagars tilskapande, öfver hvilcka mitt utlåtande gemenligen var, at de lemna utan värkställighet; men denna för mig ouplösliga svårighet bemötte våra Lagstiftare dermed, at sådant borde Lag-Utskottet sörja före, och i sin välmening trodde, at det stod i något utskotts förmåga, som var omöjeligit för någon magt i verlden, nämligen at bringa

---

[1]) Om denna sin afsikt och orsakerna till att den icke kom att förverkligas nämner Chydenius i en polemisk artikel i n:o 126 af *Dagligt Allehanda* för 1779 följande: «Det är just dem [anfallen] jag längtat efter, så högt att jag i mitt koncept, som än ligger hos herr sekreteraren och riddaren Fougt, utfäste en belöning af egna medel för dem som starkast kunde vederlägga dessa mina tankar om tjänstehjon, hvilken jag dock vid tryckningen, af djupaste vördnad för min höga öfverhet, som i detsamma uppgaf detta grannlaga ämne till Riksens Högloflige Ständers utlåtande, nödgades indraga». (*Pol. Skr.*, s. 398.) — Prof. Palmén har observerat detta ställe (a. a., s. CLXXXVII).

konstiga och mot naturen stridande författningar til någon värkställighet». — Jämväl titeln har i den tryckta skriften starkt förkortats.[1])

Den ur manuskriptet uteslutna delen om tjänstehjonsstadgans rättsliga natur erbjuder stort intresse i synnerhet för oss finnar, hvilkas statsskick fortfarande till sina väsentliga beståndsdelar är det gustavianska.

Chydenius uppmärksamgör först därpå att 1772 års «af Riksens Ständer antagna och besvurna regeringsform innehåller att hvarken Konglig Majestät eger göra någon ny lag utan Riksens Ständers samtycke eller Riksens Ständer utan Konungens». Man har visserligen invändt, fortsätter Chydenius, att tjänstehjonsstadgan ej kan få namn af ny lag, då ju en sådan redan finnes af t. o. m. äldre datum än själfva regeringssättet. Chydenius framhåller emellertid att den påyrkade lottningen vore en fullkomlig nyhet för den hittills existerande lagstiftningen i ämnet och en nyhet af utomordentlig bärvidd, emedan den rör den personliga friheten. Man har vidare invändt att tjänstehjonsstadgan är en ekonomisk författning, som konungen ensam kan utfärda «till lättande af sina trogna undersåtares besvär». Om den ifrågasatta nya stadgan, svarar Chydenius, innebure blott en lättnad för undersåtarne och icke därjämte berörde andras rätt och frihet, «tro vi alla att Hans Kongl. Maj:t ville ofelbart skynda med hjälpen; men då hjälpemedlet innefattar dess ringaste undersåtares frihets förlust, strider det alldeles emot hans ömma hjärta att smida bojor för sitt folk». Chydenius granskar därefter begreppet «ekonomiska författningar eller rikets styrelse, i den mening som det ordet förekommer i regeringsformen». Han anser att till riksstyrelsen hör «att besätta rikets ämbeten, att vårda riksmedlens indrifvande och användande till rikets behof, att besörja om rikets krigsmakt och försvar, att befordra en oväldig lagskipning och sätta drift i exekutionsverket med flera sådana mål. Alla dessa har Hans Kongl. Maj:t nådigt

[1]) Den ursprungliga titeln samt de i den tryckta skriften felande paragraferna ingå nedan bland otryckta alster af Chydenii penna.

tagit på sina egna skuldror; men att stifta nya lagar, som för en framtid utstaka dess trogna undersåtares rättigheter sins emellan, har Kongl. Maj:t i högst åberopade regeringsform själf afsagt sig, och det så mycket mera som han i samma regeringsform för sina undersåtares säkerhet i alla tillkommande tider förbehållit att lagarnas tillämpning medborgare emellan äfven borde ske efter flesta röster i rådskammaren».

Den af Chydenius förfäktade uppfattningen att legohjonsstadgan icke vore en uteslutande ekonomisk författning, som kunde af monarken utan ständernas medverkan utfärdas, har ej i Sverige, men väl i Finland efter 1809 blifvit den gällande.[1]) Att arten af och icke blott föremålet för en författnings stadganden bör, såsom Chydenius framhåller, bestämma dess karaktär af ständerlag eller administrativ förordning kan ur rent abstrakt synpunkt förefalla oriktigt och godtyckligt. Men i själfva verket är emot detta resonemang intet att anmärka. Enligt 1772 års regeringsform måste monarken styra riket efter vissa i svenskt samhällsskick sedan urminnes tider djupt inrotade grundsatser (§ 2 R. F. 1772). En författning, som beröfvar den enskilde hans frihet eller «fördärfvar» hans «välfärd» i den grad som fallet skulle ha varit med den föreslagna fördelningen af tjänstehjonen mellan husbönderna på grund af lottning, en sådan författning kan icke enligt 1772 års regeringsform af monarken utan ständernas medverkan utfärdas. Häri har Chydenius ovillkorligen rätt.

---

[1]) Att praxis sålunda gestaltat sig olika beror därpå «att gränsen emellan lagfrågor och s. k. ekonomiska mål ingalunda är uppdragen med den bestämdhet som i ett sådant viktigt ämne skulle fordras; tvärtom röjer den gällande regeringsformen en uppenbar bristfällighet häri». (J. Ph. Palmén, *Rättshistorisk tolkning af ordet «Lag» i §§ 40—43 af 1772 års Regeringsform*, i *Juridiska Föreningens i Finland Tidskrift*, årg. 1, s. 178.)

Kap. 9.

Riksdagen 1778—1779: Chydenii val och fullmakt; — arbete i prästeståndets utskott för granskningen af ny tjänstehjonsstadga; — utskottets af Chydenius författade betänkande; — frågans behandling i prästeståndet och de öfriga stånden samt slutliga öde; — memorial angående granskningen af statsverkets tillstånd och bevillningen; — memorialet om religionsfrihet; — spridda fakta; — huru Chydenii uppträdande bedömdes. — Polemiken i tjänstehjonsfrågan efter riksdagen.

Den 9 september 1778 utfärdades kallelse till riksdag, den första efter statshvälfningen, och den 19 oktober borde ständerna vara samlade i hufvudstaden.[1]) Tiden var således knappt tillmätt för de aflägsnare delarna af riket, såsom Finland.

Denna olägenhet gjorde sig i synnerhet gällande för den valkorporation Chydenius tillhörde, Österbottens kyrkoherdar. I Kemi prosteri kunde intet val företagas; kontraktsprosten inberättade till konsistorium att kyrkoherdarne i prosteriet «i anseende till deras aflägsenhet icke kunnat sammankallas». I Kajana prosteri var förhållandet detsamma, ehuru något officiellt meddelande därom ännu icke i början af november hade ingått till domkapitlet.[2])

Chydenius visste att han i de prosterier som valt hade erhållit röstpluralitet. I slutet af oktober fick han dessutom

---

[1]) Odhner, a. a., d. 1, ss. 538 o. 542.

[2]) *Cons:ii eccl. Aboensis extr. protocolli* i Rikskanslersämbetets handlingar vid 1778—79 års riksdag (oordnad bunt ms. i R. A.).

underrättelse om att intet val i Kajana prosteri försiggått. Han skyndade sig då till Åbo för att af konsistorium utbedja sig fullmakt.

Den 4 november «berättade», heter det i domkapitlets protokoll, «Professoren Doctor Gadolin,[1]) det Kyrckoherden i G. Carleby Magister Anders Chydenius är hitkommen och anhåller om företräde i Consistorio, hvarföre Doctoren varit föranlåten at sammankalla Ledamöterne. Och som det sades, at bemälte Kyrckoherde var tilstädes kommen, så blef han inkallad, då han förmälte, at, sedan han, af redan bekanta Riksdagsmanna voteringar i Österbotniska Probsteriema, blifvit underrättad derom, at han af pluraliteten i de contracter, där Riksdagsmanna val redan för sig gått, erhållit kallelse at bivista påstående Riksdag, såsom Pastorum i Österbotn enskilte fullmäktig, han uppå flere Probstars derstädes tilstyrckan, tänckt resa til Stockholm, på den undfägna kallelsen, emedan de trodt honom ei kunna utan ansvar försumma Österbotniska Prästerskapets rätt vid denna Riksdag, hälst han, Kyrckoherden Chydenius, genom et ifrån Kyrckoherden i Cajana Magister Olof Westzynthius ankommit bref af d. 16 sistledne Octobr., hade säker kunskap, at intet Riksdagsmanna val där i Contractet skedt, utan at Pastores öfverlämnat sina angelägenheter til den som i de öfrige contracterne fått pluraliteten, ehuru ännu ingen berättelse derom ifrån probsten ankommit, och således ingen vidare votering derifrån är att förvänta, hvarföre bemälte Kyrckoherde anhöll, at Consistorium, i anseende til så öma och presserande omständigheter, icke ville hafva afsikt på Sotkamo Probsteriets utevaro, utan meddela honom, som i alla de öfriga Probsterierne erhållit fläste röstemes kallelse, fullmakterne, på det han kunde ofördröjeligen begifva sig til Stockholm».

Sedan Chydenius afträdt, tog konsistorium målet i öfvervägande. Det befanns då att i Limingo prosteri kyrkoherden H. Wegelius erhållit 4 och Chydenius 1, i Kalajoki

---

[1]) Gadolin var t. f. ordförande i biskop Haartmans frånvaro vid riksdagen.

prosteri Chydenius 3 och kyrkoherden Joh. Aejmelæus 2, i Närpes prosteri kontraktsprosten och hofpredikanten J. Laihiander 3, Chydenius 2, Aejmelæus samt kyrkoherdarne S. Hannelius och P. Hedman enhvar 1 röst, i Pedersöre prosteri Wegelius 2, Chydenius och Laihiander enhvar 1 röst. Från Kemi prosteri förelåg underrättelse från kontraktsprosten I. Fortelius att val icke förrättats och att han för sin del förenade sig med majoriteten. Från Kajana prosteri hade däremot ingen underrättelse anländt. «Kan hända at Påsternes tröga gång i denna aflägsna ort, infallande mehnföre och svårt väglag i denna års tiden, som ock Probstens och Kyrckoherdarnes kringresor i deras vidtbelägna gäll eller något annat oförmodeligit hinder vållat en sådant utdrägt på tiden», heter det i protokollet. — Tvenne röster för Chydenius, såsom afgifna af kapellaner (i deras egenskap af t. f. kyrkoherdar), kasserades af domkapitlet. — Chydenius hade således erhållit blott 7 röster af 22 afgifna och den närmast i röstetal stående, Wegelius, 6 röster.

Saken var tydligen brydsam. Om Kajana prosteri ändock hade valt och de två rösterna där (kyrkoherdarnes i Paldamo och Sotkamo) hade tillfallit Wegelius, så kunde ju resultatet hafva blifvit ett annat och Chydenius stannat i minoriteten. Å andra sidan borde någon företräda Österbottens kyrkoherdar vid riksdagen. Konsistorium redde sig ur dilemmat genom att icke införa Chydenii namn i de från prosterierna insända fullmakterna, men å andra sidan låta Chydenius resa till Stockholm med de blanka fullmakterna och protokollsutdrag från konsistorium. «I hög måtto ömtåligt om Hans Kongl:e Maij:ts allernådigste riksdagskallelses obråttsliga åtlydnad», heter det i protokollet, «fant Consistorium icke vara Sig tilständigt at vara Kyrckoherden Chydenius uti dess påbegynta resa hinderlig, emedan han uti alla de öfrige Österbotns probsterier undfått plurima vota at blifva den ortens Kyrckoherdars enskilta riksdagsfullmäktig. Och änskjönt Consistorium icke heller, för det uteblefne Cajana probsteriets val, vågade införa hans namn uti de ifrån Contracterne insända fullmakter, så beslöts dock, at samma fullmakter icke desto mindre, tillika med del af

detta protocoll, nu skulle lämnas honom i händer, så at han, vid sin ankomst til Riksdagen, å högveder[bör]lig ort sig thermed kunde anmäla. Hvilket efter inkallande honom förständigades».[1])

Chydenius reste alltså till Stockholm. Den 12 november anmälde han sig hos rikskanslersämbetet för erhållande af pollett. Skulle han mottagas eller icke? Den 17 i samma månad afgjordes frågan af den rikskanslersämbetet företrädande kanslipresidenten grefve Ulric Scheffer, som enligt det vid tillfället förda protokollet «pröfvade skäligt, det Kyrkoherden Chydenius interims vis väl måtte antagas til Riksdags Fullmägtig för Österbottns Presterskap, at detsamma, såsom utgiörande en betydlig del af detta Riksstånd, icke måtte uteslutas ifrån Kongl. Maij:ts nåd medelst sammankallande til en allmän Riksdag; men fann sig Hans Excellence tillika föranlåten, at Consistorium förehålla de flere af detsamma härvid begångna nog eftertänklige förseelser; neml:n först, at samma Consistorium blott med ett Extractum Protocolli vågat affärda en sig anmälande til et så betydligt, som granlaga värf af Riksdagsfullmägtigskap, hvilket så väl emot de Författningar, hvilka bort tjena Consistorium til efterlefnad, som ock anständigheten af Consistorio bort finnas vara stridande; därnäst at Consistorium, enär det såg Riksdagens början skynda, utur akt låtit med altid åliggande Ämbetes sorgfällighet infordra det ännu uteblefne Cajana Contracts valförrätning, hvarå pluraliteten eller utslaget af ett fritt val, hvilket endast och alenast kan constituera en Riksdags Fullmägtig, väsäntligen berodde, hvilket ock Consistorium så mycket lättare kunnat finna, som enligt dess egit Protocolls utdrag Kyrkoherden Chydenius ägt en så liten pluralité,| at den af uteblifvande contracte kunnat både rubbas och bringas til likhet, samt i sådant fall, han til Riksdags fullmägtig varit aldeles obehörig, hvartil kommer, at Consistorium äfven sjelft, förmodeligen i afseende härå, uti dess Protocolls utdrag i tvifvelaktige uttryck lika som blott medgifvit denna Pluralite med utlämnande af Blanquetter

---

[1]) *Cons:ii eccl. Aboensis extr. protocolli* af $^4/_{11}$ 1778.

til Chydenius, uti hvilka Consistorium icke understådt sig införa hans namn, hvilket sätt, at affärda Riksdags Fullmägtige, hvarken anstådt el:r med lagar och författningar kan förenas, hvilket ock i synnerhet icke bordt undgådt här ordförande Doctoren och Professoren Gadolins kännedom, såsom den der sjelf flere gånger varit Riksdags Fullmägtig. Och skulle Ämbetes bref härom afgå til oftabemälte Consistorium». [1])

Samma dag erhöll Chydenius sin pollett i Scheffers ämbetsrum på slottet, [1]) och samma dag afgick en «skrapa» till Åbo konsistorium, affattad i noggrann öfverensstämmelse med det ofvan anförda protokollet. [2])

Utan tvifvel kunde Chydenii riksdagsfullmäktigskap och domkapitlets i Åbo förfarande ur rättslig synpunkt både antastas och formligen underkännas. Men hufvudfelet låg hos Kongl. Maj:t, som afsiktligt utfärdat riksdagskallelsen blott litet mer än en månad före riksdagens början, i stället för att under Frihetstiden enligt 1723 års riksdagsordning kallelsen i regeln bekantgjordes fyra månader före riksdags öppnande. Till oskattbar fördel för fäderneslandet var att Chydenius fick deltaga i detta ständermöte.

Ännu samma dag, den 17 november, som Chydenius erhöll säte och stämma i prästeståndet, och ehuru elektorerna redan föregående dag sammanträdt och utsett ledamöter i de skilda utskotten, bereddes — såsom det tyckes, vid justeringen af valprotokollet — en plats åt Chydenius i det utskott som egde granska det till ständernas utlåtande öfverlämnade förslaget till ny tjänstehjonsstadga. [3]) Prästeståndets deputerade i detta utskott voro till antalet nio och arbetade för sig, i likhet med öfriga stånds vid denna riksdag utsedde deputerade för beredning af lagfrågorna och ekonomimålen. [4])

[1]) Rikskanslersämbetets protokoll i *Riksdags-Acta 1778—1779*, III: ms. i R. A. — Se äfven F. Sparres vackra samling *Riksdags Handlingar*, I, s. 37 ff.; ms. i K. B.

[2]) Rikskanslersämbetets registratur bland samma handlingar.

[3]) *Riksdags Acter För Åren 1778 och 1779* (n:o 91); ms. i R. A. (Presteståndets Archiv).

[4]) Gustaf III ville undvika samfällda riksdagsutskott (se Hildebrand, a. a., s. 567).

Det var klart att Chydenius i detta utskott, till hvilket behandlingen af en honom så djupt intresserande fråga hänskjutits, skulle göra sin person gällande. Också utsågs han att föra protokollet vid deputerades sammanträden samt att författa betänkandet.[1]) Med ledning af handlingarna rörande denna sak skall en skildring af Chydenii verksamhet i det ifrågavarande utskottet här gifvas.

Utskottet började sina arbeten dagen efter det valen tillkännagifvits för ståndet, eller den 18 november. Man genomgick punkt för punkt det utarbetade förslaget till tjänstehjonsstadga och jämförde det med riksens råds yttranden såväl vid ärendets första föredragning i rådskammaren den 11 februari 1774 som vid dess förnyade föredragning den 20, 22 och 26 oktober 1778. Af rådsprotokollen inhämtade utskottet att till grund för propositionen låg kammar-ekonomie deputationens vid 1771—1772 års riksdag förslag till ny tjänstehjonsstadga, hvilket bondeståndet då med några obetydliga ändringar godkänt, men hvaröfver kammarkollegium och kommitterade öfver landthushållningen sedermera 1774 afgifvit delvis afvikande utlåtanden.[2]) I skarp motsats till den gällande tjänstehjonsstadgan af 1739 uppställde det nya förslaget som princip legohjonsaftalets frihet.

Följande dag, den 19 november, granskades lagförslagets åtta första paragrafer. Någon meningsskiljaktighet yppade sig icke vid behandlingen af §§ 1 och 2, där det hette att hvar och en må hafva så många tjänstehjon han tarfvar och med dem öfverenskomma om städsla, lön och tjänstetid, bäst han gitter, helst skriftligen. Det fria löneaftalet segrade således utan strid.

Rörande § 3, om legostämma och fardag, uppstod däremot en liflig diskussion. Det var särskildt propositionens

---

[1]) Dessa papper, skrifna med Chydenii egen hand, finnas bland nyss anförda *Riksdags Acter* (n:o 54).

[2]) Jfr äfven Chydenii egen uppgift i *Pol. Skr.*, s. 392. — Kammarkollegium hade icke förordat frihet i fråga om lönen, utan dennas utsättande i markegångstaxorna länsvis. Landthushållningskommissionen icke heller; enligt denna borde dessutom legostämman vara densamma i stad och på landet. — Samtliga handlingar i ärendet bland denna kommissions papper i R. A.

stadgande om olika fardag för stad och för land (för städerna Mikaelisdagen, 29 september, för landet 15 juni) som gaf anledning härtill. Chydenius var emot olika fardag. I likhet med en annan ledamot insåg han icke huru genom en dylik bestämmelse arbetarne skulle kunna kvarhållas vid jordbruket. Han tillade dessutom, enligt det af honom själf uppsatta protokollet, «at Deputerades göromål ei egenteligen vore at projectera författningar allenast nyttiga för Landet, utan som här vore frågan om en allmän Tienstehionsstadga för hela Riket, borde den ock hafva afsende så väl på Städernas som landets bästa och en rätt medborgerlig frihet, men om han ock för sin del såsom Landtbo ville ingå i landtmanna interesset, fruchtade han före, at derigenom landet torde mera förlora än vinna i det at en stor del tienstehion på landet, i tancka at om hösten taga tienst i Staden, toge sig lösa ifrån sin tienst i Junii månad och under de tre månaders tid af den aldra angelägnaste arbetstiden tiente för dagspenning i Städerna eller å landet, hvilket de så mycket häldre torde göra som de utom sin årslön under hööbergnings- och skördetiden genom hög dagspenning kunde upbringa sin lön til alterum tantum och lika väl om hösten gå i tienst i någon Stad, hvarföre han för sin del ei vågade tilstyrcka olika flyttningstider». Med Chydenius förenade sig domprosten Rogberg, medan biskop Lamberg, utskottets ordförande, tycktes hålla både med och mot. Man beslöt att åt städernas fullmäktige öfverlämna bestämmandet af fardag i stad och undvek sålunda afgörandet af frågan, huruvida flyttningsdagen borde vara densamma öfverallt eller icke. — I fråga om tidpunkten för flyttningsdag på landet tillstyrkte flertalet den 15 juni, såsom i propositionen föreslagits. Chydenius hyste dock betänkligheter härutinnan. Han anförde «at, som denna flyttningstid vore ny, så kunde ock derved nya och oförutsedda svårigheter sig yppa. Sommartiden vore för vårt climat den dyraste, då ena handen räkte den andra handen, och i Österbotn tierbränneriet, en hufvudsakelig näringsgren, borde förrättas, ängar gärdas och åkrar dikas med flera vigtiga syslor, hvarföre han ei

vågade at tilstyrcka någon ändring i den af ålder brukeliga fardag d. 1 Octobr.».

Sannolikt var det på Chydenii förslag som utskottet införde den ändring i § 4 af lagförslaget, att uppsägningstiden ej begränsades till tiden från den 15 till den 25 april, utan blott bestämdes till före den 25 april. Vi äro berättigade till detta antagande dels af motiveringen, sådan vi snart skola lära känna den i utskottets betänkande, dels af följande orsak. Bland Chydenii efterlämnade papper finnes ett fragment, till omfånget ett skrifark och innehållande anmärkningar till en författning eller ett författningsförslag från och med dess sjunde paragraf. Dessa anmärkningar hänföra sig, såsom jag kunnat konstatera, till just 1778 års proposition till tjänstehjonsstadga och utvisa att de modifikationer af vikt prästeståndets deputerade vidtagit i propositionens följande paragrafer härrört från Chydenius.

Sådant var t. ex. förhållandet med § 7, där vid äfventyr af böter husbonde förbjöds att taga legohjon i sin tjänst och legohjon att ingå i husbondes tjänst, innan förre husbondens orlofssedel aflämnats. Chydenius har i sina anmärkningar häröfver antecknat: «Synes å vår ort betarfva någon ändring således: *Tager någor husbonde Legohion i sin tienst, om det ei i rätter tid sin förra tienst upsagt, böte husbonden och flyttande tienaren 3 Rd:r 16 sk. hvardera.* Orsaken til denna ändring är den, at upsägelsen är allenast det rätta bindande och lösande, men ingalunda Orlofssedeln, som dependerar af en kanske missnögd eller egensinnig husbondes godtycko at antingen neka eller gifva detta flyttningsmedel i sin förra tienares händer. Lagens befallning § 6[1]) gör här ingalunda tilfyllest, om icke i en stad, där man ville supponera at en mycket oväldug police residerade, men på landet kan den ej aftrugas husbonden förr än vid nästa häradsting, som kan infalla några veckor efter stemmodagen eller ock under upsägningstiden, då husbonden i förra fallet behåller tienstehionet öfver stemmodag, i det sednare smikrar tienstehionet

---

[1]) I denna paragraf ålades husbonden vid vite att inom dygnet efter uppsägelsen lämna tjänaren sådan orlofssedel som han förtjänt (se nedan, sid. 300).

med löfte om orlofssedel, men efter slutat ting vägrar at aflämna den och behåller det då innemot ett halft år til nästa ting». Af utskottets betänkande, sådant detta längre fram publiceras (se sid. 301), framgår huru väsentligt Chydenii anmärkningar i denna punkt inverkat på utskottets uppfattning, äfven om själfva ordalydelsen af paragrafen icke förändrats just så som Chydenius här föreslagit.

Mot §§ 5, 6 och 8 framställdes inom utskottet inga erinringar. Granskningen fortsattes den 21 november med § 9, i hvilken en ändring infördes, som dock icke återfinnes bland Chydenii anmärkningar. Oförändrad godkändes enhälligt § 10, om vräkning af tjänstehjon, men § 11 ändrades i öfverensstämmelse med hvad Chydenius, såsom det tyckes utan hopp om framgång, önskat. Chydenius har nämligen om denna paragraf, där bl. a. bestämdes att tjänstehjon, om det uteblir öfver 14 dagar efter stämmodagen, skall böta ett års lön, anmärkt följande: «Lärer ei kunna ändras, ehuru ett års lön för ett fattigt tienstehion är långt större plickt för uteblifvande än för en husbonde at ärlägga den för olagligt vräkande (§ 10)».

De följande paragraferna till och med § 16 godkändes enhälligt. Chydenius hade dock, ehuru han förmodligen ansett ett yrkande därpå olämpligt vid sakens gynnsamma förlopp i öfrigt, velat göra § 13, om tjänstehjons rymning ur tjänsten, mildare för den tjänande klassen än propositionens bestämmelser: förlust af ett års lön och skyldighet att ersätta all skada, kostnad och tidspillan. Han hade önskat inskjuta ett villkorligt tillägg att straffet för rymningen drabbade tjänstehjonet, *om det ej haft skäl därtill*. «Ty», resonerade Chydenius, «om det händer at tienstehion utan giltig orsak rymmer ifrån sin tienst och bör derföre stanna under lagens näpst, kan ock någon gång hända, at det för omennisklig medfart nödgas rädda sitt lif med flykten, i hvilket fall tienaren äfven må i lagen, om icke hafva någon ärsättning, hälst något försvar». Äfven i § 16 hade Chydenius velat införa en ändring, hvarigenom reciprocitet i tienares och husbondes ställning vid konflikter skulle ernås. Chydenius har antecknat: «Synes billigheten fodra at, såsom ett för

lätja och olydnad med rätta vräkt tienstehion bör plickta 3 Rd:r 16 sk., synes äfven husbonde för obillig och hård medfart jemte full upprättelse til den lidande böra erlägga samma plickt, så at det i slutet af denna § borde heta: — — — *tillägge honom full uprättelse, och plickte husbonden therutom 3 Rd:r 16 sk.* Änteligen synes och billigheten fordra at de öfriga tienstehion måge vara lika berättigade at vitna med tienaren som sin husbonde, ty hvar skulle han annors kunna få vitnen. Derföre anser jag oumgängeligit at denna mening: *I thessa mål måge the öfrige tienstehionen med husbonde vitne bära* går ut, och i det ställe borde § slutas så här: *I båda thessa fallen måge the öfriga tienstehion äfven vitne bära*».

Stadgandet i § 17, att tjänstehjon vid äfventyr af böter ej finge rata husbondes kost eller annars förklena hans hushållning, begränsades af utskottet enligt Chydenii önskan genom följande villkor beträffande kosten: *då den försvarlig är.* De smärre ändringar som utskottet införde i §§ 18 och 19 återfinnas däremot icke bland Chydenii anmärkningar. De tvenne sista paragraferna godkändes oförändrade enligt propositionen.

Den 27 november sammanträdde utskottet för att justera det senaste protokollet. Biskop Lamberg framhöll att deputerade, med frångående af sitt tidigare beslut, borde uttala sig beträffande stämmodagen i städerna, emedan prästeståndet «så i detta som alt annat ägde rättighet at fodra Deputerades utlåtande», och föreslog för sin del den 15 juni som gemensam dag för hela riket, med rättighet likväl för de större städerna till tvenne stämmodagar. Detta blef äfven de närvarande ledamöternes enhälliga beslut. Chydenius utsågs att affatta betänkandet, som redan den 1 december justerades och underskrefs.

Betänkandet, som i det allra mesta kan betraktas som ett uttryck för Chydenii egna åsikter, lyder:

Deputerades af Högvördiga Prästa-Ståndet utlåtande öfver det af Deras Excellencer Herrar Riksens Råd författade Project til en Ny och förbättrad Tienstehions Stadga, hvilcket Hans Kongl. Maij:t täkts Riksens Högl. Ständer i Nåder meddela, och hvaröfver Kongl. Maij:t med dem allernådigst åstundat samråda, afgifvit d. 27 November 1778.

Sedan Deputerade låtit sig föreläsas, så väl Kongl. Maij:ts Höga Remiss til Riksens Högl. Ständer af d. 31 Octobr. sidstl.[1]) såsom ock Deras Excellensers Herrar Riksens Råds yttranden af d. 11 Februarii 1774 och d. 20. 22 och 26 Octobr. innevarande år, och det i grund deraf författade Förordnings Project i detta ämne, hafva de vid nogaste granskning af de uti dem förekommande ärender funnit dem vara af Deras Excellencer med så mycken styrcka utredda, och på de naturliga Frihets grunder fotade, utom hvilcka ett Samhälles tilväxt måste blifva omöjelig, at Deputerade ingalunda hade vågat deruti föreslå några förändringar, om ei Högvördiga Ståndets förtroende hade ålagt Deputerade såsom en skyldighet, at häröfver afgifva sina tankar.

At i någor måtto söka svara emot detta förtroende nödgas derföre Deputerade liksom för en stund glömma sin svaghet i Lagstiftningen, för at genom sina anmärkningar allenast lemna Högvördiga Ståndet någon anledning til mognare granskning af förevarande ämne i den förhoppning, at om ock Deputerade ei varit nog lyckeliga i detta sitt företagande, må det doch vitna om deras redebogenhet at biuda til.

Den 1:sta § af Projectet til en förnyad Tienstehions stadga[2]) hafva Deputerade funnit väl å ena sidan altför mycket stridande emot allmänna fördomar och tänckesätt, men å den andra sidan så öfverensstämmande med vårt slägtes allmänna rättigheter och Husbönders och Tienstehions gemensamma intresse, at de ei vågade deruti föreslå någon inskränkning, utan trodde den böra blifva oförändrad, aldeles sådan som hon står i projectet.

[1]) Tryckt i *Riksdags Tidningar År 1778*, s. 78.

[2]) Den föreslagna lagtexten lydde (*Riksdags Acter*, n:o 52):

§ 1. Hvar och en må antaga och hålla så många Tjenste-hjon han tarfvar, på Landet och i Staden.

Ved den 2:dra § anmärkte Deputerade at orden: *taga dess förra husbondes bevis huru det tient, om det upsagt och när des tienstetid ute är*, borde gå ut, dels emedan om orlofs sedel i 7:de § särskilt förordnas och vite så husbonden som tienare förelägges, dels ock derföre, at förra husbonde kunde genom egenvilligt innehållande af orlofssedeln hindra så väl annan husbonde at få i tid stedsla sig Tienstehion, som en Tienare at taga stedia af en annan, då rättegången för vägrad orlofssedel enligit 6:te § komme för sent, sedan tienstehionet blifvit derigenom afhållet at antaga ny tienst. Ei heller kunde Deputerade inse nödvändigheten af det ordet: *tienstetid* i slutmeningen, då laglig stemmodag i följande § bijbehålles, utan trodde Deputerade, at denna § borde så lyda: *Vill man legohion stedsla, förene sig med hionet om Städsel och lön bäst han gitter, efter ty i hvarje landsort vanligit varit, hälst skrifteligen.*

Då Deputerade förehaft 3:die § hvaruti stadgas om rätter stemmodag, eller flyttningstid för tienstehionen, kunna de ei fördölja den villrådighet de därved stadnat uti. Deputerade hafva af flera til Högvördiga Ståndet inkomna besvär funnit så olika flyttningstider föreslagna, som nästan tidskiften gifvas om året; de hafva ock sökt noga granska dem alla och funnit en och hvar af dem medföra sina särskilta olägenheter, hvilcka alla at för Högvördiga Ståndet anföra blefve för vidlöftigt. De hafva icke mindre gåt in uti undersökningen af de olika flyttningstider, som Deras Excellenser, för att hindra folckets skockning ifrån Landtbruket til Städerna föreslagit, och ved närmare eftersinnande funnit detta medel icke leda til ett sådant ändamål, utan fast mera befordra inflyttningen til Städerna, och bijdraga dertil, at tienstehion kunde under hvarjehanda förevändningar hålla sig lösa ifrån årstienst den aldra angelägnaste arbetstiden och i anseende til alt detta ei utan största svårighet kunnat stadga sina tanckar, men änteligen beslutat, at hos Högvördiga Ståndet föreslå d. 15 Junii,

---

§ 2. Vill man Lego-Hjon städsla, tage dess förre Husbondes bevis, huru det tjent, om det upsagt och när dess tjenste-tid är ute; förene sig sedan med Hjonet om Städsla, Lön och tjenstetid bäst han gitter, häldst skrifteligen.

§ 3. Å landet vare rätter Lego-stämma från den 15 Junii til samma tid året därefter: men i Städerne vare Legostämma från Michaëlis dag det ena til samma tid året därefter: dock må hädanefter som hittils 2:ne Legostämmor i Stockholms Stad bibehållas.

såsom en allmän fardag, så i Städerna som på landet. Til följe hvaraf denna § blefve så lydande: *Å landet och i Städerna vare rätter Legostämma ifrån d. 15 Junii til samma tid året derefter*, och hvad tvenne Legostämmor om året beträffar, som varit brukeligit i Stockholm, trodde Deputerade, at de ei allenast i Stockholm borde bijbehållas, utan äfven andra Rikets större städer niuta samma förmån; hvarföre sista meningen i denna § borde blifva af detta innehåll: *Doch må hädanåt som hijttils tvenne Legostämmor ei allenast i Stockholms Stad bijbehållas, utan ock i andra Rikets större Städer införas.*

Uti den 4:de § af projectet til Tienstehions Stadgan ansågo väl Deputerade för oumbärligit at någon viss tid borde vara utstakad, til hvilcken upsägningen af Tienstehion, som flytta vill, bör ske, och bijfölls derföre, under den föreslagna flyttningstiden d. 15 Junii, at upsägningen borde ske til d. 23 aprill, men ansågs deremot terminum a quo? vara aldeles onödig och för det afflyttande tienstehionet och dess nya husbonde mera hinderlig, och således inskräncka bådas i naturen grundade frihet, at upsöka hvarandra, och tillade derjemte, at om ock den föreslagna terminus a quo, blefve i Tienstehions Stadgan ståndande, den doch, der brist på Legohion sig yppar, ei kunde hindra annan husbonde at äfven för den tiden redan upsöka sig något tienstehion; hvarföre Deputerade föreslogo, at denna § borde således ändras: *Vill husbonde upsäga sitt Tienstehion, eller Tienstehionet sin tienst, bör sådant ske til d. 25 Aprill* etc. Det öfriga i denna § kunde Deputerade ei annat än til alla delar bijfalla.

Vid 5:te och 6:te §§ funno åter Deputerade ei det ringaste at anmärka, utan trodde dem aldeles böra bijbehållas.

---

§ 4. Vil husbonde upsäga sit Tjenste-hjon eller Tjenste-hjonet sin tjenst, bör sådant skje ifrån den 15 April til den 25 i samma månad; försummas det, vare så Husbonde som Tjenste-hjon skyldige at, för följande år, rätta sig efter det gjorde aftalet. Är Husbonde eller Tjenstehjon, upsägelsetid, borto, gälle upsägning å ömse sidor, när den för det öfriga Hus-folket kundgöres.

§ 5. Nu hafver Lego-Hjon tagit städja, ege det ej våld at den återbära, utan bör sig i tjensten inställa; sker det ej, eller stedjer han sig til annor, vare plickt 3 Riksdahl. 16 sk. och hämtes af närmaste Crono betjent.

§ 6. När upsägelsen skjedt, vare Husbonden skyldig, at, inom dygnet därefter, lemna tjenste-Hjon Orlofs-sedel; denne vare sådan, som tjenste-hjon förtjent. Nekas det förra, eller förer Husbonde uti Orlofs-Sedel sådant in, som med Sanning icke öfverensstämmer, böte i begge fall 1 RD:r 32 sk.

Men vid 7:de § ärhindrade Deputerade, at ehuru i 6:te § förordnas, det husbonden innom dygnet efter upsägelsen bör meddela tienstehionet orlofssedel ved 1 Rd:rs och 32 sk:s vite, kunde doch hända, at husbonde för att få behålla sitt förra tienstehion egenvilligt innehölle med orlofssedelns aflämnande, tils han genom laga rättegång kunde nödgas dertil, hvarigenom tienstehionet skulle hindras at å stemmodag afflytta til sin nya husbonde, och trodde derföre at denna § borde så lyda: *Tager någor husbonde legohion i sin tienst, innan förra husbondens orlofssedel är aflemnad, eller i fall den orätt vägras, innan han ifrån sin förra tienst ledig är, böte etc.*

Den 8:de § ansågo åter Deputerade för aldeles öfverensstämmande med Kongl. Maij:ts höga rätt, och derjemte bibehållande emellan husbonde och tienare träffade öfverenskommelser, och kunde derföre ei annat än bijfalla den til alla delar.

Och hvad den 9:de § beträffar, hade väl Deputerade dervid ei synnerligit at anmärka, men trodde doch i ansende til den allmänna brist på tienstefolck hvaröfver i hela Riket klagas någon närmare inskränkning vara nödig. Deputerade ville ei göra åtal derpå, at allmoge och Torpare ved jordbruk kunde hålla så mycket folck hos sig, som de åstundade, men tyckte dock någon inskränkning härved böra hafva rum i så måtto, att bakstugu- och inhyseshion ei ägde frihet at skydda flera från årstienst, än de nödvändigt til sin skötsel betarfvade, och trodde derföre, at denna § i sednare meningen borde så lyda: *Ei må någor til försvar hos sig låta antekna ogifta hion, man eller qvinna, eller något inhyses- och Backstuguhion hysa flera än de til sin skötsel nödvändigt betarfva, utan vare desse skyldige til sitt försvar skaffa sig års tienst.*

---

§ 7. Tager någor husbonde Lego-hjon i sin tjenst, innan förra Husbondens Orlofs-Sedel är aflemnad, böte 3 RD. 16 sk:r, och tjenste-Hjonet plickte som förr sagt är.

§ 8. Husbonden vare skyldig til antekning af Cronans utskylder upgifva alla dess Tjenste-Hjon, vare ock Cronan därföre ansvarig, men det må på Husbonde och Tjenste-Hjon ankomma, om Skatten å Lönen bör afdragas eller ej.

§ 9. De Tjenste-Hjon husbonde hos sig tekna låtit, vare han skyldig, at i årstjenst behålla: ej må någor til försvar hos sig låta tekna ogifte Hjon, man eller qvinna, utan vare desse skyldige til sitt försvar skaffa sig årstjenst.

10 § funno åter Deputerade intet vid at påminna, utan tilstyrckte i ödmiukhet, at den borde aldeles bestå oförändrad, såsom på rätt och billighet grundad.

Men ved 11:te § tykte Deputerade, at då 14 dagars uteblifvande utur husbondens tienst skulle, då husbonde ei vill det i sin tienst antaga umgällas af tienstehionet, utom Stedselns återbärande, med både ärsättning af husbondens skada och hel års lön, detta vara en plicht som vida vägnar öfverstiger brottet. På detta ställe kan ei frågan vara om ett Tienstehion af sielfsvåld eller illvilja utur sin tienst uteblifver, såsom om hvilcket i 5:te § tydeligen stadgas, och är där ansett med 3 Rd:rs 16 sk:rs plicht, utan handlas här endast om drögsmålet med inställandet i tiensten, då ei laga förfall mellan kommer, då ett tienstehion i sina eller andras angelägenheter drögde öfver 14 dagar, och föreslå Deras Excellencer, at tienstehionet för ett sådant uteblifvande borde, utom stedselens återbärande, kunna vräkas utur sin tienst, ärsätta alt husbondens skadestånd, och dertil plichta ett helt års lön. Deremot hafva Deputerade tykt med någorlunda billighet vara öfverensstämmande, om tienstehionet i sådant fall, då det vräkes, återbär städselen och ärsätter all husbondens skada, och at den öfriga plicht går ut, i grund hvaraf denna mening komme i Stadgan at så lyda: *Dröjer Tienstehion öfver 14 dagar utan laga förfall, och vill husbonde det ei behålla, återbäre stedseln och fylle allan skada efter mätismanna ordom;* men at det öfriga i denna § såsom för hårdt går ut alt til slutet.

Deputerade hafva äfven sökt granska 12:te, 13:de, 14:de, 15:de och 16:de §§ af denna projecterade stadga, men funnit

---

§ 10. Vill Husbonden vräka tjenste-hjon, vise därtil laga skjäl, brister han däri, gälde skadan och gifve ut lönen til nästa Stämmodag.

§ 11. Å Stämmodag inställe sig Tjenste Hjonet, dock må eij Husbonde vägra Tjenste Hjonet 3 dygn til sine behof vid flyttningen: dröijer tjenstehjon längre, ärsätte Husbondens saknad, för hvarje dag efter thy Markegångz taxan et dags värke, för samma år, utsatt. Dröijer Tjenste-hjon öfver 14 dagar, utan laga förfall, och vill husbonde det ej behålla, återbäre städslan, fylle allan skada och böte så mycket Tjenste-hjon sig i Lön betingat, Husbondens ensak: finnes hos Tjenstehjonet ingen tilgång, vare skyldig at hos annor husbonde denna skuld aftjena.

§ 12. Husbonden hämte Tjenste-hjonet med sin Kista och Kläder, och vare Tjenstehjonet skyldig att desse Saker behålla uti Husbondens hus;

dem så aldeles på lag och billighet grundade, at de vid dem aldeles ingen ändring kunna föreslå.

Deremot synes uti 17:de § saknas en billig reciprocitet husbonde och tienstehion emellan, då det heter: Ei må tienstehion rata husbondes kost — — — gör det någor böte 1 Rd:r 32 sk.; då likväl hända kan, at kosten är antingen altför svag, eller förskämd, eller ock illa tillagad, hvarigenom tienstehionet kunde lida til hälsa och krafter, och efter en sådan lags klara lydelse derutöfver blifva belagd med plicht, utan at ved domstolen äga den ringaste talan äfven til sitt försvar; hvarföre Deputerade höllo före, at denna § borde så lyda: *Ei må tienstehion rata husbondes kost, då den försvarlig är, eller på något sätt etc. — — — Gör det någor etc.*

---

sker annorlunda plickte Tjenstehjon ett halft års lön och den som Sakerna hyste 3 RD:r 16 sk., Husbondens ensak.

§ 13. Rymmer Tjenstehjon, hafve Husbonden magt, at det fasttaga och til sin tjenst återhämta: tarfvas i desse fall Cronobetjeningens Handräckning, varde den genast meddeldt, och tjenstehjon hafve på detta sätt förvärkadt ett års lön, svare ock til all skada, kostnad och tidspillan. Den et rymdt Tjenste-Hjon hyser böte 1 RD:r 32 sk.

§ 14. Tager Tjenstehjon i fredstider värfningz-penningar, tjene ej dess mindre til nästa Lego-stämma; skulle värfvare el:r oficerare vålla tjenstehjonets ostadighet och icke tilhålla honom, at tjena ut sin åhrs tjenst, vare skyldig att gälda husbondens skada och försummelse.

§ 15. Nu är lego-stämma ute, gifve då Husbonden ut alt hvad utfäst varit: gitter han det ej, njute Tjenste-hjonet hos närmaste Cronobetjent genast handräckning til utmätning: ej må Husbonde vägra sitt förra hjon dess Saker afhämta, sker sådant, utan laga skjäl, böte husbonde hälften af den lön tjenstehjonet njuta fått, svare ock til allan skada och vare det Tjenste-hjonets ensak.

§ 16. Jemte en sann Guds frugtan, vare och Tjenste hjonet skyldig at emot sin Husbonde visa trohet, flit och lydno, före ock en skickelig och nyckter lefnad, samt vise emot den Husbonde i sitt ställe sätter samma lydnad som emot Husbonden sjelf, bryter tjenste-hjon häremot, ege husbonden magt at nytja föreställning och måttelig husaga, hjelper det ej, ege husbonden rätt at vräka tjenstehjonet ur tjensten, böte dessutom 3 RD:r 16 sk. I dessa mål måge de öfrige Tjenstehjon med Husbonde vittne bära, klagar åter tjenstehjon öfver obillig och hård medfart, söke Domaren, som pröfva eger, om tjenstehjon haft fulla skjäl och i thy tillägga honom full uprättelse.

§ 17. Ej må Tjenstehjon rata husbondens kost eller på något sätt förklena husbondens Hushållning: gör det någor böte 1 RD:r 32 sk., husbondens ensak.

Den 18:de §, som handlar om tienstehionets vårdande etc. af husbonde under sin siuklighet utan särskilt betalning, ansågo Deputerade så öfverensstämmande med en Christelig ömhet för menniskor och medborgare, at de aldraminst borde sätta den i fråga, emedan de just härved igenkände sin dyra plicht, at til ett sådant Christeligit medlidande på alt sätt söka förmå sina åhörare, och dem med eget efterdömme deruti förelysa. Den enda händelse förekom dem härved allenast betänckelig, at ett tienstehion kunde genom sin egen liderliga och lastfulla lefnad ådraga sig några långvariga siukdommar, hvilckas botande kunde falla husbonden så kostsam och besvärlig, at kostnaden med skäl ei kunde husbonden utan ärsättning åläggas, hvarföre Deputerade tykte at denna § borde sålunda börjas: *Siuknar Legohion i Husbondes tienst, utan eget förvållande, då äger husbonde etc.*

Den 19:de § hade ei heller Deputerade något at påminna ved, men trodde allenast, at gamla och orklösa tienare i Städerna må niuta lika beneficium med dem på landet, at i fattighusen intagas, och at det derföre mot slutet af § må heta: *vare berättigad at i fattighus, så i Städerna som på landet, niuta sitt uppehälle.*

Sluteligen förehade ock Deputerade den 20 och 21 §§ af den föreslagna Tienstehionsordningen, men funno ei något ved dem at ärhindra, utan trodde dem aldeles böra blifva oförändrade.

Således hafva Deputerade sökt efter sitt bästa vett och förstånd, at fullgöra sin af Högvördiga Ståndet ålagda skyldighet, och så liten som ock Deputerades åtgärd härvid nu kan synas,

---

§ 18. Sjuknar lego-hjon i Husbondes tjenst, tå eger husbonde det vårda och skjöta låta: men ej må husbonde äska ärsättning för dylik kostnad, utan vare detta en följd af hvarje husbondes öma sinnelag.

§ 19. Tjenstehjon, som varit stadiga i sin tjenst, men eij vid annalkande ålder kunna af sin husbonde til dödsdagar underhållas, vare berättigad at uti Sockneus fattighus njuta sit uppehälle.

§ 20. The böter, som icke äro ansedde för Husbondens eller tjenstehjonets ensak, tilfalla Socknens fattighus.

§ 21. Alla Kongl. Maij:ts Embetsmän, som utmätningen i större eller mindre mohn är anförtrodd, anbefallas, at vid alla tilfällen, lemna skyndsam handräckning, och i öfrigt tilse, at denna Stadga varder noga efterlefvad, äfven som den en gång om året, i början af April månad, allmännel:n å Predikstolarne bör upläsas.

så har det doch kostat dem flera brydsamma öfverläggningar innan de uti flera förekommande ömma frågor hunnit stadga sina tanckar och hinna til en fullkomlig unanimitet. Deputerade underkasta nu alt detta i ödmiukhet Högvördiga Präste-Ståndets eget mognare pröfvande, lika redebogne at på ena sidan omständeligare uplysa Högvördiga Ståndet om de orsaker som föranlåtit dem at fatta sådanna beslut, än det skrifteligen sig göra låter, och på den andra sidan, at antaga en helt annan öfvertygelse, då de af Högvördiga Ståndets diupare insichter och skarpsinniga omdömen få se sakerna satta i ett större lius. Datum ut supra.[1])

Eric Lamberg.

Joh. Rogberg. *Magnus Constans Pontin.* *Pär Hultman.*
Johan Pihlman. *Anders Chydenius.* *Lars Ståhl.*
Ionas Rhodin. *Carl Genberg.*

Betänkandet föredrogs icke i ståndet förrän på nya året. Under tiden, mot slutet af år 1778, utgaf Chydenius sina *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt.* Skriften väckte genast stort uppseende, ty så långt hade ännu ingen gått i denna sak som Chydenius, då han yrkade på upphäfvandet af alla tid efter annan utkomna stadgar om tjänstehjonen, med undantag för bestämningarna om uppsägnings- och flyttningstider, äfvensom på fullständig frihet för tjänare och husbönder att öfverenskomma om årstjänst eller dagsverke samt om lönerna härför.[2]) Några funno Chydenii *Tankar* innehålla mycken sanning,[3]) men de flesta angrepo häftigt skriften och författaren. En af de första angriparne var ledamoten af borgareståndet, lagmannen R. Antonsson, som med *Dagligt Allehanda* lät utdela först sina *Anmärkningar vid Herr Kyrkoherden Chydenii för lösdrifvare och*

---

[1]) I Chydenii egenhändiga, här följda koncept till betänkandet finnes till sist följande anteckning: »renskrefna exemplaret justerades och underskrefs af alla Ledamöter d:n 1 Decembr. 1778, in fidem Anders Chydenius».

[2]) Se *Pol. Skr.*, s. 364 f.

[3]) Lüdeke (a. a., IV, s. 190 f.) säger: »Der nunmehrige Herr D. Chydenius nahm sich auf eine sehr bündige Weise des niedrigen Theils der Menschheit, der Dienstboten, an».

lättingar antagne fullmägtigskap (4 sid. 4:o), dat. 5 januari 1779, och kort därpå (dat. 13 januari) *Närmare påminnelser* i samma sak (4 sid. 4:o).[1]) Måhända skadade *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt* genom sin radikalism den ståndpunkt hvarpå regeringen och prästeståndets utskott vid riksdagen hade ställt sig i frågan om den nya tjänstehjonsstadgan. Åtminstone blef utgången i ståndet en annan än man kunnat vänta sig.

När utskottets betänkande, efter att först (den 7 januari 1779) ha lagts på bordet,[2]) slutligen föredrogs i prästeståndet den 11 januari, förelåg samtidigt ett af prosten A. Holmqvist från Helsingland inlämnadt memorial, gående i en helt annan riktning än betänkandet. «At vidtaga den föreslagna och af Herrar Deputerade til största delen gillade nya Tjenstehjons Stadgan», yttrade denne prästman, «förekommer mig ganska vådeligit, och om jag får så lof att säga, just det samma som at igenom Lag och Författningar eij allenast tillåta och stadga alt det sjelfsvåld hvaröfver man härtils klagat, utan ock gifva anledning til ännu större och oförsyntare». Utan att framställa något bestämdt yrkande, angrep Holmqvist tjänstehjonens «oskäliga och syndiga frihet», som man gjort till hufvudprincip i lagförslaget;[3]) han försvarade därmed äfven medelbart de i hans hemtrakt vidtagna författningarna till stäfjande af tjänstefolkets «självsvåld».

Den uppfattning för hvilken Holmqvist gjort sig till tolk vann i ståndet mera gehör än den kungliga propositionens och utskottsbetänkandets. Protokollet i sin ytterliga knapphet förtäljer endast att i anledning af Holmqvists memorial, «och hvad annars under öfverläggningen af en och annan af Ståndets Ledamöter kunde erhindras och anmärkas, blefvo fördenskull någre tillägg och ändringar vid vissa Paragrapher uti den projecterade Tjenste-

[1]) Prof. Palmén har observerat endast det senare af dessa flygblad: det är dock mot det förra Chydenii polemiska uppsats riktar sig (se *Pol. Skr.*, s. 380 ff.).

[2]) *Protocoll — — — uti Det Högvördige PrestStåndet Åhr 1778 och 1779*, s. 275; ms. i R. A.

[3]) Holmqvists memorial ingår som n:o 55 bland *Riksdags Acter*.

hjons Stadgan föreslagne, hvilka ock genast på sine behörige ställen i Utskottets skrifteliga yttrande antecknades.»[1]) Men af det till Kongl. Maj:t öfverlämnade utlåtandet framgår att de af ståndet beslutna ändringarna i propositionen och betänkandet voro af principiell art och rätt många. Redan i § 1 infördes det för den gamla uppfattningen karakteristiska tillägget, att *ingen vare tillåtet att under hvad sken som helst skydda eller i försvar taga några hjon, dem han icke nyttjar.* Legoaftalets frihet förkastades, och i stället anhölls att taxor för städsel och lön blefve länsvis fastställda. Såväl den gemensamma fardagen som den i propositionen för landet föreslagna flyttningsdagen förkastades; äfven denna borde enligt ståndets åsikt bestämmas efter förhållandena i hvarje län. Uppsägningen skulle ske inom åtta dagar, sju veckor före stämmodagen. — Af de ändringar utskottet föreslagit i propositionen godkände ståndet endast dem som hänförde sig till §§ 7, 11 och 17.[2])

Chydenius tyckes hafva erhållit i uppdrag att affatta ståndets utlåtande till Kongl. Maj:t, ty bland prästeståndets handlingar från denna riksdag finnes konceptet till utlåtandet, skrifvet med hans handstil. Det måtte hafva varit med föga angenäma känslor Chydenius skred till detta arbete, som i självfva verket innebar majoritetens förkastelsedom öfver hans egen, djupa öfvertygelse i den viktiga frågan. «Fria beting om städsel och lön emellan husbönder och tienstehion», måste Chydenius bl. a. skrifva, «anser Ståndet medföra så många och svåra olägenheter, at det håller för betänckeligit i den delen instämma med projectet».[3]) Den 16 januari godkände ståndet förslaget till utlåtande;[4]) detta daterades dock först den 25 januari, då det jämte de öfriga ståndens utlåtanden öfverlämnades åt konungen.

Frågans hela utgång vid riksdagen var för Chydenius allt annat än uppbygglig. Äfven ridderskapet och adeln

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{11}/_{1}$ 1779.
[2]) *Riksdagsacta 1778—79*, IV; ms. i R. A.
[3]) *Riksdags Acter* (n:o 54).
[4]) *Prästeståndets prot.* för $^{16}/_{1}$ 1779.

Ständernas rättigheter enligt 1772 års regeringsform voro icke stora, och likväl gjorde Gustaf III redan vid denna första riksdag allt för att ytterligare inskränka dem. Motsägelsen mellan vissa stadganden i regeringsformen och den afsiktliga otydligheten hos andra kommo honom härvid väl till pass. Så t. ex. i fråga om ständernas rätt att granska statshushållningen och den i samband därmed stående bevillningsrätten. Enligt § 50 R. F. borde »statsverkets tillstånd uppvisas åt riksens ständers utskott, på det att de måge inhämta att penningarne blifvit brukade till rikets gagn och bästa». Redan denna paragrafs formulering var tvetydig.[1]) Men härtill kom att § 47 stadgade det ärenden, som syntes Kongl. Maj:t böra hållas hemliga, skulle öfverlämnas till behandling i utskott, åt hvilka voro »alldeles uppdragne alla de rättigheter som riksens ständer själfve innehafva». Konungen kunde med stöd häraf på ett dylikt utskott öfverflytta ständernas rätt till statsverkets granskning. Beträffande bevillnings- eller beskattningsrätten i allmänhet stadgades i § 45 att »nya gärder, utskrifningar och andra afgifter utan riksens ständers vetskap, fria vilja och samtycke» ej må af konungen undersåtarne påläggas, men å andra sidan bestämdes att, skulle under ständermötet, som fick vara högst tre månader, »ingen ny bevillning vara fastställd, då förblifve vid det gamla» (§ 46). Härigenom hade konungen möjlighet att oberoende af ständerna låta bevillning utgå, blott denna ej öfversteg den tidigare gifna.

Den 28 november 1778, då redan mer än en månad förgått från riksdagens begynnelse, förklarade konungen sig vilja för ett hemligt utskott uppvisa staten.[2]) Detta steg från konungens sida väckte genast betänkligheter hos de riksdagsmän som icke önskade en tolkning eller förtolkning af regeringsformen i syfte att minska ständernas maktbefogenhet, och till dem hörde, trots sin oskrymtade beundran för Gustaf III:s personlighet, Chydenius. Betänkligheterna

[1]) Se härom närmare E. V. Montan, *Bidrag till Gustaf III:s historia*, I, s. 35.

[2]) Montan, *De äldsta statsutskotten*, i *Historisk Tidskrift*, årg. 1, s. 99.

togo sig uttryck den 5 december, då ledamöter i det sekreta statsutskottet valdes för ridderskapet och adeln, präste- och borgarestånden[1]) — bondeståndet var uteslutet från representation i utskottet, en omständighet som var egnad att öka de konstitutionella betänkligheterna.[2]) På riddarhuset föreslog kapten J. J. von Bilang — finne, på sin tid känd dels som riksdagsman och politisk skriftställare, dels som konstnär[3]) — att »man endast continuerade i så många år, som Riksens Ständer det för godt finna, den bevillning, som nu utgiöres, och det så mycket hälre, som Kongl. Maij:t af Riksens Ständer icke eskat något mera».[4]) I borgareståndet yttrade borgmästar Bergström bl. a. att all fråga om bevillningar borde hvila, tills ständerna från statsutskottet fått kunskap om statens behof.[5]) I prästeståndet slutligen framhöll prosten D. Backman, kyrkoherde i Finström på Åland, svårigheterna för det s. k. faddergåfveutskottet att bestämma bevillningens storlek, innan en öfversikt af statsverkets tillstånd erhölles.[6])

Chydenius tog sig af dessa uttalanden anledning att vid följande plenum, den 8 december, inlämna ett memorial till prästeståndet. Detta memorial, som i korthet omnämnes i protokollet, men icke finnes bland allegaterna därtill, har till eftervärlden bevarats bland sin upphofsmans papper. Huru det kommit dit är svårt att veta. Mähända har Chy-

---

[1]) Montan i *Historisk Tidskrift*, årg. 1, s. 100.

[2]) Se Odhner, a. a., s. 563.

[3]) Om Bilangs konstnärsverksamhet, se *Finsk Biografisk Handbok*, sp. 182 f., och *Finskt Museum*, 1899, s. 65 ff.; hans politiska och litterära verksamhet är tills vidare så godt som obeaktad.

[4]) *R. o. A:s prot.* för $^5/_{12}$ 1778; ms. i R. H. A. — Att Bilang redan den 5 december upptog denna fråga har undgått Montans, Odhners m. fl:s uppmärksamhet. I sitt memorial i saken, dat. den 15 december 1778, yrkade Bilang på bevillningens fastställande »på vissa determinerade år, högst till 5 eller 6» (*R. o. A:s prot.* för $^{19}/_{12}$ 1778 jämte *Allegater*). Montans och efter honom Odhners uppgift (a. a., s. 565) tarfvar således en liten korrigering.

[5]) Montan, *Bidrag*, I, s. 67, not. — Det fanns två borgmästare med namnet Bergström vid riksdagen: den ene från Luleå, den andre från Örebro. Hvilkendera den nu ifrågavarande var känner jag icke.

[6]) *Prästeståndets prot.* för $^5/_{12}$ 1778.

denius tvungits att borttaga memorialet från handlingarna, ty hos ståndets kungligt sinnade majoritet väckte detsamma ond blod, såsom synes däraf att ståndet genast beslöt att hvarje memorial borde uppvisas för ärkebiskopen, innan det i ståndet föredrogs.[1]) Måhända har han, osäker om hans memorial finge kvarblifva bland handlingarna, af eget initiativ uttagit det och sedan behållit det hos sig. Måhända ock har han frivilligt återtagit memorialet af anledningar som nedan (sid. 316) skola beröras. Att det just är det till ståndet ingifna exemplaret som nu återfunnits bland Chydenii efterlämnade papper, framgår fullt tydligt däraf att på aktstycket med främmande stil — synbarligen notariens — antecknats: «upl. d. 8 Dec. 1778». Memorialet har följande lydelse:[2])

Aldra ödmiukaste Memorial.

Då en Värdig Ledamot ved Högvördiga Ståndets sednaste sammanträde in Pleno[3]) behagade grundeligen yttra sig, huru svårt det för Herrar Ledamöterna uti det Utskott där Riksens Högl. Ständers Faddergåfva til Hans Kongl. Höghet KronPrinsen kommer at regleras måste falla, at kunna determinera sig til någon viss summa, til detta behof, så länge det icke vore faststält, under huru många titlar några sammanskott skulle ske af Riksens Högloflige Ständer, då de först såsom i ett sammanhang kunde å ena sidan se sin undersåteliga skyldighet, til Sin Höga Öfverhets nöje, och Rikets och Statens bestånd, och å den andra sin och sina Medborgares förmåga, at bijdraga til så goda ändamål: Har detta

---

[1]) Montan, *Bidrag*, I, s. 69; Palmén, a. a., s. CXC.

[2]) R. Castrén har trott sig hafva att göra med tvenne aktstycken, af hvilka han betecknat det ena som «memorial om faddergåfvan», det andra som ett fragment af ett andragande eller memorial rörande bevillningen (*Helsingfors Dagblad*, 1881, n:o 185). Vilseledd af Castréns konvolut kring Chydenii papper, trodde äfven jag länge att här förelågo två skilda memorial, — något som förorsakade mig icke ringa hufvudbry. En noggrann undersökning af texten till det föregifvet fullständiga memorialet utvisade slutligen en lucka vid första bladets slut. Denna lucka fylldes — af det ark hvarpå det föregifna fragmentet var skrifvet.

[3]) Har afseende på prosten Backmans yttrande (se ofvan, sid. 311).

ämne ei kunnat undgå min ömmaste upmärksamhet, då jag å ena sidan känner hos mig en brinnande åhoga, at för min Nådiga Öfverhet, vårt Dyra Konungahus, och mitt fosterlands väl upoffra nästan alt, men å den andra äger den fullaste öfvertygelse, at ibland Sveriges Rikets inbyggare gifvas många fattiga medborgare, som kunna digna under de bördor, som för oss kunde falla drägeliga, hvars sak i denna vägen är Riksens Högl. Ständer anförtrodd.

Iag kan derföre ei annat, än aldeles förena mig med samma Värda Ledamot, om högsta nödvändigheten deraf, at de Lemmar, hvilcka Högvördiga Ståndet satt uti detta Utskott, måtte på en gång få se alla de behofver, til hvilckas fyllande de komma at föreslå de bästa utvägar.

Sådanna särskilta titlar blefvo af Högvördiga Ståndet ved sidsta pleno upnämde och granskade, men flera torde ännu återstå.

Men dessa äro ingalunda de endaste. Här gifves en annan af mera betydelse, som ved ett sådant tilfälle lärer finnas nödig, at hafvas afsende uppå, nemligen Riksens Högl. Ständers Bevillning, til Rikets och Statsvärkets upräthållande, hvarom hos Högl. Ridderskapet och Adelen äfven sidstledne Pleni dag[1]) skall fråga upkommit, och hvarved Högvördiga Ståndet för sin del ei eller kan vara känslolös.

Ved denna är det, som jag i synnerhet för denna gången fästat min upmärksamhet, och utbeder mig ödmiukast Högv. Ståndets tålamod, at derved i enfallighet få yttra mina tanckar.

Det är Högvördiga Ståndet ganska väl bekant, huru Riksens Högl. Ständer, under de framflutna tider för Rikets trängande behof, och under förminskandet af Kronones ordinarie räntor, genom ett uphögt räknevärde varit nödsakade, at genom extra ordinarie Bevillningar taga Riket under armarna, som gått ifrån den Riksdagen, och slutat sig ved en annan. Denna Friheten, eller som den med skäl må kallas *dess ögnasten*, at Riksens Ständer få til Rikets behof taxera sig sielfva, hafver Hans Kongl. Maij:t, af högst bepriselig nåd äfven täkts i Regerings Formens 45 § af d:n 21 Augusti 1772, såsom ett dyrt klenod skäncka

---

[1]) Syftar på Bilangs uppträdande (se ofvan, sid. 311).

Riksens Högl. Ständer, då det heter: *Kongl. Maij:t må ei emot Lag, Konunga Ed och Försäkran pålägga undersåtare några nya gärder, utskrifningar och andra afgifter, utan Riksens Ständers vetskap, fria vilja och samtycke.* I stöd hvarpå Riksens då församlade Ständer i sin derpå skende Bevillning af d:n 8 September samma år åtaga sig densamma frijvilligt, med sådanna uttryckelige ord: pag. 5: *Så förbinde och åtage vij oss å egne och våre hemmavarande Medbröders vägnar, at för nästkommande år 1773 och the påföljande til och med det årets utgång, uti hvilket nästa Riksdag kan slutas, utgöra och ärlägga en lika bevillning til allmän afgift eller contribution [som] vij oss vid sidsta Riksdag åtagit* [med] mera. Hvaraf är klart och handgripeligit, at antingen Rikdagen [!] slutar si[g] på detta eller nästkommande år, samma Bevillning då med samma års slut går til ända och uphörer, hälst samma Riksens Ständer uti 6:te momentet eller mot slutet yttra sig således: *Sidst — — förbehålle vij oss på det kraftigaste, at hvad vij oss til Rikets trängande behof nu påtagit, icke måtte lända til något inbrott i våra Privilegier, frij- och rättigheter, eller til exempel i framtiden åberopas.*

Ingen af Högvördiga Ståndet är, som ei känner Hans Kongl. Maij:ts vår allerNådigste Konungs ömma och Landsfaderliga hiertelag, at lindra sina trogna Undersåtares bördor, då de höra honom ifrån Thronen just betyga sin *innerliga förnöjelse* deröfver, at han *emottager* Riksens Ständer *utan at behöfva anlita* dem om *hielp och understöd til Rikets behof.*

Men långt ifrån, at denna vår Allernådigste Konungs stora ömhet, at lätta sina Undersåtare, skulle binda våra händer och hiertan, at än ytterligare ärbiuda, hvad vij och våra hemmavarande Medbröder kunna åstadkomma.

Så många välsignade och stora mått, som af Hans Kongl. Maij:t äro tagna til Rikets förkofran och ansende, hafva visserligen fordrat ansenliga medel, det kan ei eller annors vara, än at ännu mycket måste återstå, som äfven fordrar någorlunda tillgångar hvarmed hälst det nödvändigaste må kunna värckställas, det åligger Riksens Högläfliga Ständer, at vara omtänkta på medel och utvägar dertil; och jag vet, at Högvördiga Ståndet ei vill vara det sidsta i den vägen.

Om, och huru stora dessa sammanskott eller bevillningar borde vara til Rikets och Statens upräthållande, därom lärer Högvördiga Ståndet neppeligen kunna äga någon tilförlåtelig underrättelse, innan de delar af StatsUtskottet blifvit vederbörligen granskade, och deraf så mycket til Riksens Ständers Plena upgifvit, som til Bevillningens projecterande kunde finnas nödigt.

Häremot torde väl invändas: at Riksens Ständer behöfva ei bekymra sig om någon bevillning, då Reger:s F[or]men § 46 säger at om ved Riksda[gens] *slut ingen ny Bevillning vore fa[st]ständ, tå förblifve thet vid then gamla.* Men jag svarar: af sammanhanget [är] handgripeligit, at detta är ett nödfall i händelse Riksens Ständer intet ville bevilja något, til Rikets trängande behof, eller ock utdroge med regleringen deraf öfver den i samma § fastställa Riksdagstiden.

Men hvarföre skulle Riksens Höglofl. Ständer så vårdslösa denna perlan af si[n] frihet, utan at i tid uptaga den? Eller huru kunde Riksens Ständer vara känslolösa ved Rikets behof emot den bästa Regent i verlden, och låta det ankomma på en slump eller nödfall, då alla likväl glada och sielfmante vilja offerera Kongl. Maij:t och Riket det som betarfva[s] och de förmå. Hans Kongl. Maij:t har ju genom sin mildet[!] och Nåd banat sig en ärofull väg til alles våra hiertan, huru skulle vij då kunna neka honom några medel, at öka vår ock Rikets sälhet?

Sluteligen, och emedan det är omöjeligit för Riksens nu församlade Ständer, at kunna inse långt uti tilkommande tiders händelser ehvad då större behof kunde yppas eller ock Rikets Stat umbära något af det, som nu kunde beviljas, underställer jag i diupaste ödmiukhet Högvördige Ståndets eget mognare ompröfvande, om ei en sådan Bevillning, i fall den tarfvas, kunde vara ständ på vissa år til exempel 4 eller 5, då den antingen uphörde, förökades eller förminskades.

Anders Chydenius.

Såsom synes, är det två yrkanden Chydenius framställer i detta märkliga memorial. Han vill för det första att ständerna af statsutskottet skola erhålla de upplysningar rörande statsverkets tillstånd som för bevillningens fastställande äro

af nöden. Men ej nog med att han i oförtydbara, om ock underdåniga ord, stödjande sig på regeringsformen, häfdar ständernas rätt att granska rikets behof och tillgångar för att därefter kunna lämpa bevillningen — han framhåller tillika önskvärdheten af att begränsa tiden för bevillningens utgående, i tydlig afsikt att sålunda ernå en effektivare och regelbundet återkommande granskning af statshushållningen från ständernas sida äfvensom riksdagarnas periodiska sammankallande. Hela memorialet innebär en direkt, men lojal opposition mot konungen. Yrkandet på att statsutskottet måtte delgifva ständerna finansernas läge stred emot konungens uttryckliga beslut att utskottet skulle vara hemligt; yrkandet på bevillningens fastställande för ett visst antal år uppfattades af konungen som ett försök till inkräktning på hans rätt att efter behag sammankalla ständerna. Detta sista yrkande hade gjorts af adeln vid riksdagen 1772, efter statshvälfningen, men blef af konungen då afvisadt.[1]) Chydenius var den förste som nu vågade framställa det, och den tidpunkt han valt härför, d. v. s. före statsutskottets sammanträdande, sådan att memorialet därigenom fick adress till detta utskott och således karaktären af en uppmaning till opposition mot konungens vilja.

Chydenii memorial bordlades och — graflades därmed. När statsutskottet efter ett par betydelselösa sammanträden, i öfverensstämmelse med Kongl. Maj:ts den 14 december till utskottet öfverlämnade proposition, föreslog att den del af bevillningen från 1772 som icke blifvit «nådigst eftergifven» måtte «än vidare» utgå,[2]) bifölls detta af prästeståndet (den 18 dec.) utan att någon röst höjde sig däremot. Chydenius insåg sannolikt lönlösheten af ytterligare opposition och återtog måhända sitt memorial. Sin åsikt hade han i alla fall uttalat, till föredöme för samtiden och till upplysning för eftervärlden. Möjligt är att han vid detta tillfälle äfven lät sig ledas af samma känslor och tankar som riksdagens mest inflytelserike ledamot, Axel von Fersen, och med honom

[1]) Montan, *Bidrag*, I, s. 19 f.
[2]) Se Montans uppsats i *Historisk Tidskrift*, årg. 1, s. 111.

många andra «ärligt sinnade». Fersen motarbetade nämligen ett af den ofvan nämnde kapten Bilang vid adelns plenum den 19 december väckt förslag om bevillningens fastställande för en tid af högst sex år, på den grund att han visste eller trodde sig veta att Bilang var danske och ryske ministrarnes «pensionerade agent bland ständerna», och han föredrog att för ögonblicket uppoffra ständernas rätt framför ett eventuellt återupplifvande af de främmande makternas inblandning i riksdagsangelägenheterna. «Denna fråga [om bevillningens gifvande på bestämda år]», skrifver Fersen senare i sina memoarer, «står alltid öppen för riksens ständer. Deras rättighet att reglera kontributioner och bevillningar är deras frihets förnämsta i lag grundade motvikt mot konungamaktens tilltagsenhet; den bör med all ömhet skötas; den är blottställd för faran att genom tiden falla i förgätenhet eller dvala och genom prejudikat och praxis försvagas till sin verkan, konungamakten till utvidgande och nationens rätt till inskränkning. Den tid kommer ock att riksens ständer lära utsätta vissa årtal till deras bevillningars uppbörder och törhända till deras riksdagsmöten, som deras förfäder påyrkat under konung Gustaf Adolfs regering. Men denna tid bör ej komma, så länge den generation lefver som sysslat i riksdagarna med främmande hofs och grannars penningar, och så länge de personer sitta i Rysslands och Danmarks ministär hvilka genom korruptionsmedlen tagit sig ett utmärkt välde öfver hela Sveriges rikes styrelse och där verkat så mycket ondt».[1])

Man vore frestad att tro det Chydenii memorial om bevillningen icke blifvit för Gustaf III bekant, ehuru i allmänhet allt som tilldrog sig i stånden inberättades åt honom af talmännen och andra. Prästeståndets talman, ärkebiskop Mennander, Chydenii forne förman, kan ju tänkas ha velat skydda Chydenius för att falla i kunglig onåd. Det som i synnerhet talar för antagandet om konungens obekantskap med memorialet är den omständigheten att Chydenius vid denna tid sattes i tillfälle att åt Gustaf III öfverlämna ett

---

[1]) Fersens *Historiska skrifter*, utg. af R. M. Klinckowström, d. 4, s. 114 ff.

förslag till memorial om religionsfrihet, som mycket väl upptogs. Detta faktum har endast genom Chydenii egen berättelse varit kändt, [1]) men bekräftas till fullo däraf att bland Gustaf III:s papper finnes ett koncept till religionsfrihetsmemorialet, dateradt den 17 december 1778.

Detta aktstycke är icke skrifvet med Chydenii hand och ej heller undertecknadt; egendomligt nog, ha äfven ändringarna däri gjorts af den obekanta kopisten. [2]) Af likheten i innehåll och form med Chydenii sedermera tryckta *Memorial angående religionsfrihet* och i synnerhet med det bland hans efterlämnade papper befintliga manuskriptet framgår emellertid otvetydigt att vi hafva att göra med ett första koncept till hans ryktbara *Memorial.*

Då det erbjuder intresse att lära känna utvecklingen af Chydenii tankar och hållning i denna viktiga fråga, publiceras här det ifrågavarande, Gustaf III företedda konceptet: [3])

Den 17 Dec. 1778.

I en tid, då Sverige under en mild och vis regering, är nästan det enda rike i Europa som åtniuter en fullkomlig in- och utvärtes fred, kunna våra hiertan ej annat än blöda öfver de förskräkliga olyckor, vedervärdigheter och förföljelser som nu häftigt utbreda sig öfver större delen af verlden. Månne då någon ting kunde vara mera välbetänkt, mera enligt med en rätskaffens christelig kärlek för alla menniskor i gemen, mera instämmande med den ädla frihets och enighets anda som anstår et sällt folk, och, torde hända, äfven med detta vårt eljest goda men folkfattiga Fäderneslands sanskyldiga interesse, än om vi, vid et sådant tilfälle, med ömhet öpnade våra armar mot alla de olycklige som redan äro eller blifva i hela den öfriga delen af verlden, antingen utan fristad i sine fädernesland, eller, genom afsky för andras

---

[1]) *Pol. Skr.*, s. 433 f.

[2]) Kunde kopisten ha varit fru Elsa Fougt, född Momma, som i ett samtida bref nämnes såsom den egentlige författaren (sic!) af Chydenii memorial (se min senare uppsats *Till religionsfrihetsfrågans historia vid 1778—1779 års riksdag* i *Historisk Tidskrift*, årg. 14, s. 332)?

[3]) *Gustavianska papperen*, fol. XXIX (F. 438); ms. i U. U. B.

grymhet och våld, emot dem kalsinnige? Månne, i en tid, då vår invärtes sällhet genom den af Försynens hand oss hitsände stora välsignelse i vårt Konunga Hus, i hela nationens hiertan väkt en täflan till barmhertighets verk och ädla gerningar, månne då, säger jag, någon föresats kunde vara det Högv. Stånd. värdigare, än at genom underdånig anhållan och tilstyrkan söka förmå vår milda Konungs hierta til en sådan allmän nåd emot menniskoslägtet, emot nästan, Guds ädlaste verk, af hvad stånd, ålder, kön eller trosbekännelse den helst vara månde.

Jag vågar tro, at lika som kärlek och miskundsamhet i alla afseenden åligger dem som hafva sig det Hel. predikoembetet ombetrodt, och likasom det visserligen är deras skyldighet at deruti innan förelysa andra med goda efterdömen, så skulle ock det Högv. Pr. St:ts underdåniga bön icke blifva kraftlös utan finnas värdig någon upmärksamhet hos en Konung, hvilkens goda hierta och ädla siäl ej annat kan, än med välbehag anse alla de förslager som leda til Fäderneslandets upkomst och menniskoslägtets rädning.

De fördomar äro, Gudi lof, länge sedan skingrade, som i fordna tider velat genom förföljelser utrota villomeningar. Erfarenheten och alla tiders Historia ådagalägga ovedersägligen at under Guds välsignelse äro mildhet, tålsamhet, uplysning och en sagtmodig undervisning de enda medel som rätteligen kunna omvända vilsefarande menniskor. Och vare långt ifrån oss alla som utgöra Sveriges Rikes Presterskap, det misstroende til Guds uppenbarade Ord och vår Hel. Evangeliska Lära, at vi skulle befara någon rubning derigenom, at fremlinger af andra religioner som således kunde inkomma at bland oss nedslå sina bopålar, skulle icke vilja genast den samma antaga, utan i stilhet och späkt efter hvar sin öfvertygelse dyrka den evige och alsmägtige Guden, eller Vår Fader. Nej! icke är Stockholm blefvet Calvini tilhängare ehuru der i flere år varit offentelig Gudstienst för de så kallade Protestanter! Icke är Danmark Judiskt, fast detta osälla folket der lefver i fred och besöker sina synagoger offenteligen! Icke är Preussen Romersk Catholsk, fast desse och alle fremmande trosförvandter der idka ofentelig Gudstienst!

Mit allerödmjukaste hemställande är således, at det Högv. Stånd. skulle, i samråd med de öfrige Respect. Stånden hos

H:s M:t i underdånighet anhålla, det täktes H:s M:t för nu och alla tilkommande tider mildeligen förordna:

1:o) At alla Fremlingar, af hvad Stånd, ålder, kön eller trosbekännelse som helst, hvilka hädanefter vilja i Sverige och des underliggande provincer, Pommern allena undantaget, inflytta, at derstädes nedslå sit bo och sig ärligen nära, skola dertil ega fullkomlig frihet, med allernådigste tilsägelse af samma Konungsliga beskydd och huldhet, som alle andra Sveriges undersåtare, ifrån den dag de Kongl. Maj:t tro och lydno svärja; hvilket kunde ske vid Rådstufvu Rätt i den första stad dit de varde ankommande: Och skulle för den skul vid gränse-orten icke göras minsta svårighet för pass, utan kunde allenast efterfrågas och för vidare tilfällig underrättelse noga annoteras hvilka dermed varit försedde eller icke. Dock skulle denna tilsägelse icke komma dem til godo, som inom någon viss tid efter sin ankomst, blefvo öfvertygade at för grofva brott vara från sine hemorter förrymde.

2:o) At alla inkommande Fremlingar skulle af Konungen försäkras om fullkomlig samvets frihet för sig, sina barn och efterkommande och altså ostörde och offenteligen, dock med sedighet och utan at göra våra infödda menigheter förargelse, idka hvar sin gudstienst samt af sine egne Präster låta sig viga, döpa, begrafva etc. efter hvarje religions och nations öflige sed. Dock med alfvarlig och sträng tilsägelse för dem alle, andelige och verldslige, at hvarken offenteligen eller hemligen förleda eller söka förleda någon till affall från den rena Evangeliska Lutherska läran; hvarå hårdt straff både för den förförande och den som låte sig förföras, kunde blifva utsatt; och torde efter min tanke, all egendoms confiscation och evinnerlig landsflygt dertil vara tienligast. Och skulle likaledes deras andelige vara strängt förbudne at icke befatta sig med några Presterlige förrätningar i de infödde menigheterna.

3:o) At desse inkommande fremlingar skulle hafva lof at i städer och på land, ehvarest de kunna sig nedsätta, opåtaldt idka hvar och en den slögd, konst eller vetenskap han kan och förstår: Dock skulle de isynnerhet, så vida utan tvång möjeligt vore, förmås at antaga sig jordbruk, och, om deras antal blefve så stort, samhälls vis flytta til de i Riket varande mäst obebodde men til cultur tienlige ställen, hvarest de, om ibland dem icke

vore folk af penninge styrka, borde genom förlag och understöd i början hielpas, och kunde sedan snart nog genom flit och arbete af stora ödemarker tildana frugtbara provincer. — Och borde deras flit i denna vägen med största omsorg väckas och upmuntras, såsom hvarigenom nya skatter för hela riket efterhanden kunde upkomma.

I anledning af ofvanstående 2:ne moment torde jag ännu i ödmiukhet få tillägga et i mit tycke bevekande skäl. — Alla religions tvång oaktadt, finnes i Sverige en myckenhet fremmande trosförvanter, egentligen af lägre classen folk, såsom soldater och fabriks-folk m. fl. och då så okunnige menniskor gerna äro vidskepelige, hvarifrån och til grof ogudaktighet, Gudi klagadt, ofta är en kort väg: Ho vet då, om icke just i religions tvången som göra tusenden slags hinder i deras giftermål, och som förbiuder dem at i den tro de sjelfve idka upföda sina barn, just ligger förborgad en källa til många grufveliga brott och synder som hos oss taga öfverhanden, och hvilka ifrån dem kunnat blifva bland vårt eljest sediga folk utspridde, såsom lösaktighet, många stumma synder och i synnerhet Barnamord. Månne icke t. ex. en Fanatisk Catolsk moder, som i sin blindhet tror at ingen Luthersk Evangelisk kan blifva salig, tror sig göra sit barn en stor välgerning, då hon antingen i moderlifvet eller strax efter födslen afhänder det lifvet. Jag rys vid denna tanka och alla des Fölgder, och jag önskar, at ingen af et blindt och öfverdrifvit nit måtte blifva oskyldigt saker til sådana och flera styggelser.

Alt detta öfverlemnas det Högv. Stånd:s ömma behiertande och pröfning etc.

Det är två skiljaktigheter mellan detta koncept och det inlämnade memorialet som främst tilldraga sig granskarens uppmärksamhet.

I konceptet talas om «underdånig anhållan och tillstyrkan», ja t. o. m. om «underdånig bön» hos konungen i åstundadt syfte, och det hela utmynnar däri att prästeståndet i samråd med de öfriga stånden «skulle hos Hans Maj:t i underdånighet anhålla det täcktes Hans Maj:t» o. s. v. Dessa petitionsformen angifvande uttryck återfinnas icke i det slutliga memorialet. Där talas endast om prästeståndets

«underdåniga yttrande» i saken, och förslaget går ut på att prästeståndet i samråd med de öfriga stånden «funne för godt att hos Kongl. Maj:t i underdånighet anmäla, om icke Hans Kongl. Maj:t i nåder täcktes förordna» o. s. v. Olikheten har ur konstitutionell synpunkt rätt stor betydelse; dock är att märka hurusom äfven konceptet innerhåller ett detaljeradt förslag, ej blott en i allmänna ordalag affattad begäran om religionsfrihet, såsom frih. Hans Ramels, sannolikt på konungens tillskyndan ingifna memorial i saken.[1]) Man frågar sig ovillkorligen: har Chydenius först efter det hans utkast visades för Gustaf III insett att formen icke var öfverensstämmande med ständernas rätt och värdighet, eller har han, af fruktan att annars vedervåga hela saken, för konungen dolt sin afsikt att göra bruk af motionsrätten? Frågan kan icke med bestämdhet besvaras. Men man måste antaga att Chydenius, med sin noggranna kännedom af regeringsformen och med sin strängt konstitutionella ståndpunkt, från början varit medveten om ändringens innebörd.

Den andra i ögonen fallande skiljaktigheten mellan konceptet och det slutliga memorialet gäller självfva innehållet. Yrkandena äro visserligen i hufvudsak desamma: inflyttningsfrihet, bekännelsefrihet och näringsfrihet för främmande icke-lutheraner; endast förslaget om rikets glest bebodda delars uppodling genom dessa inflyttade kolonister återfinnes icke i memorialet. Men motiveringen skiljer sig väsentligen så till vida som i konceptet den ekonomiska fördelen för riket af religionsfriheten knappast beröres, medan den i memorialet framställes som ett motiv jämte de religiösa och humanitära skälen för reformen. Man ser häraf att Chydenii förslag icke uppstått af statsekonomiska grunder, icke haft «den industriella vinsten» till «hufvudsyfte»,[2]) utan framsprungit ur hans kyrkopolitiska frisinthet och hans

---

[1]) Se min tidigare uppsats i *Historisk Tidskrift*, årg. 14, s. 55.

[2]) Detta är Odhners omdöme (a. a., d. 1, s. 573). — Odhner har känt endast det tryckta memorialet, men ej heller detta berättigar hans ord, att man «af hela motiveringen ser» att den ekonomiska fördelen för riket varit hufvudsaken för Chydenius.

världsåskådning i allmänhet. Måhända först under inflytande af finansministern Liljencrants' i prästeståndet utdelade memorial i samma sak[1]) har Chydenius bland sina motiv upptagit äfven det ekonomiska.

I allmänhet har den ursprungliga motiveringen utvidgats. En större uteslutning har dock skett. Hela slutet om religionstvångets skadliga inflytande på moraliteten saknas i memorialets definitiva affattning. Detta stycke har sannolikt synts Chydenius egnadt att minska utsikterna för sakens framgång i prästeståndet. Ända till det sista har han emellertid tänkt bibehålla det.

Bland Chydenii efterlämnade papper finnes nämligen, såsom redan antydts, manuskriptet till hans *Memorial angående religionsfrihet.* I detta manuskript hafva blott några få ändringar gjorts af författaren, innan det lämnats till renskrifning[2]) och sedermera till tryckning. Den största ändringen består just däri att Chydenius utstrukit slutet och ersatt detta med det sista stycket i det tryckta memorialet.[3]) Slutet i manuskriptet lyder:

Men utom alt detta bör jag äfven under Högv. Ståndets ömmaste eftersinnande yppa en tancka, som härved fallit mig in och synes värd dess upmärksamhet. Alla religionstvång oachtat finnas likväl i Sverige en myckenhet folck, fast af lägre classen, såsom Såldater och Fabriks-folck af främmande religioner. Sådanne menniskor blifva, utan all handledning i moral eller Christendom, ju längre ju blindare, och så godt som utan någon Gud eller Gudsdyrckan, och om där vore något qvar, är det ei annat än den gröfsta vidskeppelse, och därifrån är, Gudi klagat, en helt kort väg til lika grof ogudaktighet. Ho vet då om icke just i Religionstvången, som afhålla dem ifrån sin Gudstienst, hindra deras giftermål och förbiuda dem at i sin egen tro upfostra sina barn ligger en hemlig källa til många grufveliga synder, som hos

---

[1]) Se härom min nyss citerade uppsats, s. 56.

[2]) Några sådana renskrifna, af Chydenius endast undertecknade exemplar finnas äfven bland hans efterlämnade papper.

[3]) Se *Pol. Skr.*, s. 418.

oss taga öfverhanden, och hvilcka ifrån dem kunnat blifva bland vårt eljest sediga folck utspridde, såsom Lösachtighet, många stumma synder och äfven barnamord? Jag rys vid denna tancka och dess följder, och önskar innerligen, at min fruchtan vore ogrundad, och at ingen af vårt Stånd genom öfverdrifvit nijt, under bästa välmening, skulle gifva någon anledning til sådanna ohyggeligheter.

Sluteligen underkastar jag alt detta Högvördiga Ståndets eget mogna ompröfvande. Rörd öfver mina medmenniskors olyckor och öm om min Fosterbygds tilväxt och styrcka har jag yttrat mina tanckar, men lijka nögd, antingen Högv. Ståndet täckes granska dem, eller ock såsom aldeles onyttiga straxt afslå dem, bör jag allenast på det heligaste försäkra, at de ingalunda upkommit af någon mindre ömhet för vår oryggeliga Evangeliska Lära, utan tvertom af en innerlig åhoga at äfven i tålsamhet söka träda i vår Eviga Förbarmares fotspår, som velat låta ogräset växa, utan tvifvel at genom sina underfulla nåde värkningar under trogna Skaffares händer få det i tiden förvandlat uti hvete.

Anders Chydenius
Kyrckoherde i G.Carleby och
Riksdagsman.

De mindre ändringarna i manuskriptet äro rätt karakteristiska. På ett ställe [1]) har ursprungligen stått: «Det drager ofelbart långt ut på tiden, innan alla dessa brister kunna fyllas af infödda Svenska, *om ock Författningarna ei lade hinder för en nödig folckökning*». Den kursiverade satsen är struken. På ett annat ställe har uttrycket «sina af mångfalliga näringstvång utflyttade barn» ändrats till «sina af hvarjehanda orsaker utflyttade barn». I första momentet af slutyrkandena har ursprungligen stått: «til Sverige och dess underliggande provincer, *Pommern allena undantagit*», men de kursiverade orden, som äfven återfinnas i det åt Gustaf III visade konceptet, ha utmönstrats. I stället hafva i samma moment tillagts orden: «åtminstone i Rikets större Stapel-

[1]) Jfr *Pol. Skr.*, s. 416.

städer». Att Chydenius ursprungligen gjort ett undantag för Pommern beror därpå att i detta land redan 1774 medgifvits en utsträckt religionsfrihet.[1]) Senare har Chydenius sannolikt insett undantagets obehöflighet med hänsyn till de tyska provinsernas särskilda ställning enligt regeringsformen (§ 53 R. F. 1772).

I sin slutliga form ingafs memorialet den 11 januari 1779 i prästeståndet, enligt uppgiften på de tryckta exemplaren. Man måste tyda denna uppgift så, att Chydenius nämnda dag lämnade memorialet åt ärkebiskopen, för hvilken jämlikt ståndets beslut alla memorial borde uppvisas innan föredragningen (se ofvan, sid. 312), och samtidigt måhända utdelade handskrifna exemplar i ståndet. Först efter det frågan, med all sannolikhet på uppmaning af konungen, väckts äfven i adeln, fann sig ärkebiskopen föranlåten att föredraga Chydenii memorial jämte ett annat, senare än Chydenii inlämnadt och till innehållet obetydligt memorial i samma sak af prosten Anders Bäckerström.[2])

För frågans behandling och Chydenii andel däri har tidigare utförligt redogjorts.[3]) Här må endast framhållas att Chydenii motion var i dubbel måtto betydelsefull, — kyrkopolitiskt genom att ett sekelgammalt tvång sålunda bröts, — konstitutionellt genom att ständernas rätt till direkt lagstiftningsinitiativ, tvifvelaktig enligt 1772 års regeringsforms äfven i denna punkt hvarandra motsägande stadganden (§§ 38 och 42), faktiskt sålunda blef erkänd af konungen.[4]) Hvad den konstitutionella sidan af saken beträffar, så är det naturligtvis icke säkert att hos Chydenius förelegat en medveten afsikt att genom ett lagförslag, hvilket i så hög grad tilltalade Gustaf III som förslaget om religionsfrihet, rädda den af konungen ifrågasatta motionsrätten. Men Chydenii hållning i frågan om bevillningen och hans i memorialet härom ådaga-

---

[1]) Se Odhner, a. a., d. 2, s. 47 f.

[2]) Se härom närmare min tidigare uppsats i *Historisk Tidskrift*, årg. 14, s. 49 ff.

[3]) Montan, *Bidrag*, I, s. 81 ff.; Palmén, a. a., s. CXCI ff.; Schauman, a. st.

[4]) Se min nyss citerade uppsats, s. 53 f.

lagda grundliga kännedom af regeringsformen tala starkt för ett dylikt antagande.

Det gafs icke vid denna riksdag många tillfällen för en ledamot att yttra sina tankar i rikets allmänna angelägenheter. Men någon fullständig bild af förhandlingarna torde man ej heller få af de knappa ståndsprotokollen. Chydenii namn förekommer där, utom i sammanhang med det som ofvan redan anförts, blott några få gånger. Då bankoutskottets förslag om periodiska bankrevisioner behandlades i prästeståndet, yttrade Chydenius i anslutning till andra talare «det man ingalunda borde vara likanögd eller kallsinnig i ett ärende, som rörde Bancoverkets vårdande: han ansåge Banquen såsom Rikets yppersta klenod och derföre trodde att så väl den föreslagne revision som alla andra steg, hvilka kunde möijeligen tagas och påfinnas til dess behöriga förvaltning, bestånd och säkerhet, aldrig borde eller kunde anses för öfverflödiga». [1]) — En stor del af riksdagstiden utfylldes med pråliga ceremonier, främst i anledning af kronprinsens födelse. Underdåniga lyckönskningar och hälsningar från ständernas sida hörde till ordningen. I tvenne af sådan anledning påkallade deputationer invaldes Chydenius: den ena hade att lyckönska drottningen till återvunnen hälsa efter nedkomsten, [2]) den andra att uppvakta majestäterna till afsked. [3])

Enligt sin egen berättelse fick Chydenius mot slutet af riksdagen enskildt företräde hos Gustaf III, som mycket nådigt mottog honom. Att döma af själfbiografin — det enda vittnesbörd vi hafva från denna tid — var Chydenius fortfarande intagen af beundran för sin «stora konung». [4]) Men denna beundran kan icke mer ha varit så hel, så oreserverad som före ständermötet. I Gustaf III:s under riksdagen tydligt framträdande benägenhet att göra sig oberoende af ständerna, i hans absolutistiska tendenser låg någonting för Chydenii konstitutionella uppfattning osympa-

---

[1]) *Prästeståndets prot.* för $^{14}/_{1}$ 1779. — Jfr äfven Palmén, a. a., s. CXC f.

[2]) *Prästeståndets prot.* för $^{28}/_{12}$ 1778.

[3]) *Prästeståndets prot.* för $^{13}/_{1}$ 1779.

[4]) *Pol. Skr.*, s. 437.

tiskt. Frånstötande måtte ock åtgärden att efter adelns debatt om bankoutskottets instruktion inställa utgifvandet af riksdagstidningen[1]) ha verkat på en så varm vän af tryckfriheten som Chydenius. Å andra sidan tilltalade honom Gustaf III:s hållning i religionsfrihets- och tjänstehjonsfrågorna. Han hade dessutom konungen att tacka för personligt skydd emot förföljelser, som kunde träffa honom för hans djärfhet att väcka frågan om fri religionsöfning för främmande trosbekännare.

Ett sådant skydd var också väl behöfligt. Förbittringen i prästeståndet öfver Chydenii uppträdande var oerhörd: toleransen betraktades som ett attentat mot den evangeliska läran och Chydenius såsom en den där brutit sin prästaed. Hade ståndet varit «maktegande», hade ej Chydenius haft den kungliga protektionen som sitt värn, så skulle han troligen drabbats af samma öde som 1766.

Oberörd af stormen, vädjade Chydenius till allmänheten genom att i tryck utgifva sitt *Memorial angående religionsfrihet*. Bland prästerskapet i riket väckte skriften öfverallt, tyckes det, ond blod. De flesta kunde eller ville icke ens fatta att Chydenii frisinthet i denna fråga stod i full samklang med hans allmänna frihetsidéer och enkannerligen med hans ekonomiska liberalism, med andra ord, var en djupt rotad öfvertygelse hos honom. De sammanställde hans ifver för religionsfriheten med utnämningen till teologie doktor efter riksdagens afslutande: «sidenhatten» var hans motiv.[2]) Äfven lekmän bedömde honom strängt och orättvist. Sålunda talar Fersen i sina memoarer om att «några gunst- och befordringssökande läto sig binda [af konungen], bland dem en Chydenius, pastor i Österbotten, hvilken lät trycka en skrift att

---

[1]) Se Fersen, a. a., d. 4, s. 126.

[2]) Se härom närmare min senare uppsats i *Historisk Tidskrift*, årg. 14, s. 330 f. — Lüdeke, som också var präst, omnämner dock förmånligt Chydenii *Memorial* (a. a., d. 4, ss. 18 o. 20): «Der Verfasser, Pastor und Probst in Finnland, dessen schon anderweitig nach Gebühr Erwähnung geschehen, suchet auf eine anständige Weise seinen auf dem Reichstage versammelten Stand zu bewegen» o. s. v.

bevisa nyttan af frihet i religionsöfning, hvilken ej gjorde särdeles verkan och blef med mycken styrka vederlagd af Celsius, biskop i Lund».[1]) Slika beskyllningar och insinuationer tillbakavisas bestämdt af eftervärlden, som icke i Chydenii karaktär och handlingar finner ett spår till berättigande för dem.[2])

Mycken ovilja framkallade äfven Chydenii uppträdande i tjänstehjonsfrågan. Vi veta redan af det föregående hvilket oväsen hans *Tankar om husbönders och tjänstehjons rätt* åstadkom i pressen. Af allt att döma stod en af Chydenii tidigaste motståndare i *Dagligt Allehanda,* tillika den hyggligaste af dem alla (Sincère & Moderate),[3]) hans vän Schönberg nära, så vida ej Schönberg själf dolde sig under denna pseudonym. Efter riksdagens slut skref Schönberg i denna sak till Gyldenstolpe, hvilken såsom landshöfding i Gefleborgs län hade stor andel i de emellertid af Kongl. Maj:t upphäfda landstingsbesluten i Helsingland (se ofvan, sid. 282) och som i pressen erhållit beröm härför.[4]) Brefvet är dateradt Högbo den 11 april 1779, och hvad här anföres utgör ett «Ödmjukaste Postscriptum» till det:[5])

Ännu en omständighet, som interesserar det Allmänna, supplicerar jag få tillägga.

---

[1]) Fersen, a. a., d. 4, s. 136.

[2]) Gjörwell skref den 2 februari 1779 till magister C. Kämpe i Göttingen (brefvet i K. B.) om religionsfrihetsfrågan bl. a. att «i synnerhet bröt Hr Chydenius, som altid drifver något Nytt, spetsen emot Zeloterne». Han sände samtidigt Chydenii *Memorial* och andra skrifter i frågan för vidare befordran till Schlözer «såsom högst smakelige Articlar af hans Briefwechsel och särdeles susceptible af hans critiske Noter». Jag har dock ej funnit dem omnämnda i Schlözers *Briefwechsel.* — Schönberg skref till Jacob Tengström den 17 augusti 1781 (brefvet i H. U. B.): «Doct. Chydenii Memorial passade visst icke för sista Riksdag. Man har altid den ressourcen som den yttersta, när nödfall fordrar det». Schönbergs konservativa tendenser förnekade sig aldrig.

[3]) Se referatet af Sincère & Moderate's artikel samt Chydenii svar i *Pol. Skr.,* s. 386 ff. — Författaren är från Gefleborgs län och uttalar sig i allmänhet förmånligt om Chydenii författarskap.

[4]) Se *Hushållnings-Journal* för 1777, s. 423.

[5]) Brefvet i Sjöholms arkiv.

Probsten Chydenius i Gamla Carleby skickade sig väl Politice väl nog vid Riksdagen. Men som han är fanaticus för democratiska principer, utgaf han en Skrift om Tjänstehjons Författningarna, hvarest mycket chimerer yrkas med qvick penna. Men skriften har gjort mycken skada til at upstudsa menigheten. Min Nådige Herre lär väl skaffa sig den i Stockholm. Han har ock på et impertinent sätt angripit Lands Tings Besluten i Helsingland i detta ämnet.

Des hufvudsats är, at alt försvar skal borttagas, ingen anses för lösdrifvare, backstufvo- och inhyseshjon ingenstädes hindras, och alla stadgar om Lön och annan ordning uphäfvas. Jag bör ej nu besvära Min Nådige Herre med demonstrationer, huru dessa principer, om de af Regeringen auctoriseras, skulle aldeles förstöra Landtbruket; Men det jag nu i ödmjukhet ville hemställa är, om icke det vore nödigt, at Min Nådige Herre nu under vistandet i Stockholm värdes efterfråga, huru Tjenstehjons Författningarna tilämnas, samt hafva därpå et vakande öga, at denna öfverdrifna såkallade Friheten ej må auctoriseras.

Chydenii sats har många Förfäktare i den stora verlden, men de känna ej landtbruket och minnas icke hvad nöd yppas under missväxttider, at föda dessa tiggare i backstufvorna, hvilka late och oduglige upföda sådana barn. I anledning af Kongl. Maij:ts Nådigste remiss, var til slut af Riksdagen ventilation på Riddarhuset om Tjenstehjons Författningarna, endast infordradt af Kongl. M:t til uplysning. Chydenii sats hade några Förfäktare, men när man voterade därom, utgjorde et mycket litet antal emot dem, som visade fördärfvet at en gång lösgifva et sådant Sjelfsvåld. Håf Rätts Rådet von Post upsatte då Adelns tankar, som voro väl grundade, och fastän mera kunnat behöfvas, tycktes nu innefatta det mästa, som kunde vid detta ämnet vidgjöras. Efter mitt begrepp är saken mycket vigtig för hela Fäderneslandet.

Presspolemiken i tjänstehjonsfrågan fortgick hela året 1779 och en stor del af följande år. För densamma har tidigare af annan forskare redogjorts,[1]) och det är endast obetydliga tillägg till denna redogörelse som nu skola meddelas.

---

[1]) Palmén, a. a., s. CLXXXVIII f., o. *Pol. Skr.*, s. 376 ff.

I *Stockholms Posten* för den 7 april 1779 uppträder en insändare, som kallar sig Rupertus, emot Chydenius i ett fingeradt bref «från en dräng i Stockholm till en dräng i N. N. Uppstad». Drängen låtsar skrifva: «Nå du ska tro ja jole et härli fynd endera dan, ja hitta på e ny bock i Herens kamare tåf en Prost i Finlan åm Husbönder å tjenstefälk. Först drog ja öråna åt mej hiskeli, för ja trodde at dåm åter ville at vi skulle jöra gott, men gusinna den prosten hä va inte så, utan han ha jolt 3 frågor at vi få strykia kring så myckie vi årka, å ta vår goa lön så myckie vi vill, å ingen få tvinga åss hvartien hitt eller ditt. Dåm ha klaga på åss så grymmeli i dåm här förgiftiga paperen at såmliga tåf åss ä gormelaka, å ja va rädd han skulle å lägga på åss nån ting när vi ä stygga, å ha åss tä göra gang för dä vi få, men du ska alri tro hur behändit han strök öfver den punten mä harfoten å blanda bårtän så atn intä syns, å vi bli så beskeliga å bara husböndra elaka, å så mykie ja nu kan förstå tåf hans bock så ä dä vår menniskiorätt tä äta å ta lön å göra va vi vilja, för han talar assintä däråm bara på Tytteblaä at husbon har nån rätt tåf åss tä baka ijän, äller hur dä ska gå åm ej han får sit jolt å vi vil jöra åss stygga å lea. Se du så lär den som förstår å läst sin bok, men jag undrar åm dåm å läsa katjesän å hustaflan i hans sokn där dä står litä för varje, men dä må han förstå å ta på sej som ä lärd å vet bätre«.[1]) O. s. v.

Genljud af polemiken i tjänstehjonsfrågan förnimmas äfven i den tidens poetiska utgjutelser. Sålunda skrifver en skald i *Stockholms Posten* uti ett stycke, som kallas *Anvisning för unga sysslolösa Fruntimmer:*[2])

Kaffebordet ren serveradt,
  Skvallertimmen inne är,
Där bör nu bli delibreradt
  Åt hvad kant visiten bär.

---

[1]) *Stockholms Posten*, 1779, n:o 70, s. 277 f.

[2]) » » » n:o 222, s. 892. — Måhända är stycket författadt af Anna Maria Malmstedt, sedermera fru Lenngren?

Du kan några äpplen skala,
När din mor och mormor tala
Om sitt hushålls bryderi,
Med hvad uselt folk de dragas,
Hör Chydenius bör anklagas
Som tycks stifta myteri.

I samma tidnings Knutsdagen 1780 utgifna nummer tyckes redaktionen vilja intaga en helt annan ståndpunkt i frågan, om man får döma af följande yttrande: «I dag, då man förmodeligen på alla ställen kör julen ut med allehanda slags lekar, har äfven Stockholms Posten föresatt sig att slå sig lös och leka understolen. Hela världen undrar och Stockholms Posten allra mest. — — — Somlige undra om icke allt hvad som är skrifvet emot Chydenius kan på goda skäl få anses som dumheter».[1]) I denna undran torde åtminstone eftervärlden instämma.

[1]) *Stockholms Posten*, 1780, n:o 9, s. 34.

Kap. 10.

Karaktären af Chydenii verksamhet 1780—1791. — Teologiska sällskapets i Upsala första homiletiska pristäflan. — Chydenii predikosätt. — Tidigare polemik med evangelisk-herrnhutisk riktning. — Chydenii inbjudning till pristäflan i apologetiskt ämne. — Teologiska sällskapets andra pristäflan. — «Predikningar öfver tio Guds bud». — Kritiken i «Stockholms Posten». — «Predikningar öfver andra hufvudstycket i katekesen». — Chydenii teologiska ståndpunkt. — «Tal hållet på afrättsplatsen i Kronoby».

Efter riksdagen 1778—1779 och afstannandet af polemiken i tjänstehjonsfrågan inträder i Chydenii lif en ny period, afslutad först med kallelsen till riksdag 1792. Chydenius egnar sig under denna period uteslutande åt sådan verksamhet som står i samband med hans prästaämbete, äfven hans skriftställeri blir teologiskt. Det är som om Chydenius ansåge sina nya värdigheter af teologie doktor, prost och kontraktsprost ålägga honom större förpliktelser emot kyrkan; det är som ville han låta sina belackare i religionsfrihetsfrågan tydligt få se af hvilket varmt religiöst intresse han besjälades. De egentliga orsakerna till förändringen i Chydenii verksamhet äro dock sannolikt andra. Genom förordningarna af den 6 maj 1780 och den 3 maj 1785 samt kungörelsen af den 7 december 1787 inskränktes tryckfriheten väsentligen, och i självfva tryckfrihetsfrågan så godt som omöjliggjordes hvarje uttalande i den riktning Chydenius skulle ha gjort det. De enda tillfällen att fritt få säga sin mening om

dessa och andra olyckliga regeringsåtgärder af Gustaf III utgjorde riksdagarna, men hvarken 1786 eller 1789 valdes Chydenius af sina ämbetsbröder till representant. I de flesta ekonomiska lagstiftningsfrågor saknade åter Chydenius direkt anledning att uppträda, emedan konungen eller regeringen på detta område fortfarande vidhöll sin liberala politik.

Chydenii biograf står således nu inför en kyrkohistorisk uppgift. För en icke-teolog blir denna uppgift ofta svår, i vissa afseenden t. o. m. omöjlig att lösa. Men det försök som här göres skall måhända framdeles få en tillbörlig komplettering från teologiskt håll.

I maj månad 1780 utlyste «Theologico-Homiletiska» eller Teologiska sällskapet i Upsala[1]) en pristäflan för predikningar rörande tio Guds bud eller första hufvudstycket i katekesen. Sällskapet — «som har för ändamål Guds äras befrämjande och människors lycksalighet, då den kristeliga läran på ett öfvertygande och rörande sätt föreställes», heter det i ett officiöst meddelande om täflingen — ville genom en serie pristäflingar, till en början öfver katekesen, skapa predikomönster för yngre präster. Programmet för den nu ifrågavarande, första täflan var affattadt på följande sätt: «Man äskar ej betraktelser öfver hvarje bud särskildt; utan, indelt efter sitt innehåll uti tvenne hufvudafdelningar, fordras öfver hvarje tafla fyra eller fem utförde betraktelser, hvilka på ett bevekande sätt upptaga alla de skyldigheter som tio budorden innehålla, så väl emot den höga lagstiftaren själf som människor imellan. Därtill bifogas flere smärre dispositioner, som hvar och en lämnar en redig sciagrafi till en predikan, och kan hänvisas till de föregående utförda.

[1]) Detta sällskap hade stiftats 1778 af ärkebiskop Mennander. Enligt Wallqvist (*Ecclesiastique Samlingar*, I, s. 550) var dess ändamål «att utarbeta och utgifva sådana skrifter som efter hand skulle förklara vår dyra religions förnämsta lärdomar samt i någon mån befordra god smak i den andliga vältaligheten». — En förteckning öfver sällskapets ledamöter 1789 (i *Homiletiska Försök*, vol. XII) upptager 36 namn. Af ledamöterna voro blott fyra finnar, bland dem Chydenius.

De bäst författade, och hvilka närmast träffa det påsyftade ändamålet, belönas med högsta priset, 10 dukater, och det därnäst med det mindre, 5 dukater.» Täflingsskrifterna borde vara inlämnade inom juli månad 1780. Ärkebiskop Mennander skulle själf genomgå dem, afgifva omdöme och tilldela prisen, «hvarvid sällskapet ock fullkomligen låter bero».[1]) — Inom den utsatta tiden inkom endast en täflingsskrift, hvarför tiden för inlämnandet af dylika i september 1780 förlängdes till utgången af mars 1781.[2])

Chydenius hade städse vinnlagt sig om ett godt predikosätt. Huru han fattade predikantens uppgift framgår bäst af hans självbiografi, som är daterad den 14 februari 1780, således just vid den tid hvarom nu är fråga. Han säger där att han med åren kommit till den uppfattning att en predikan bör vara så enkel som möjligt. Då ändamålet med en sådan är «att öfvertyga och röra, förändra och förbättra på kristendoms- och dygdevägen, så böra grunderna därtill blifva så enfaldiga, medlen så begripeliga och uppmuntringarna så kraftiga som möjeligit är; hvaremot den höga lärdomen ej annat är än en förmörkande dimba för en vandringsman som fiker efter lycksalighetsmålet». Han ansåg katekisationen (och således i viss mån äfven katekespredikningarna) kräfva än mer i detta afseende. «Därtill fordras en tydelighet och enfaldighet, som nästan icke får förutsätta någonting såsom bekant — — —. Därtill fordras en ordning, uti hvilken sanningarna med otvungna länkor sitta tillsammans och flyta utaf hvarandra, det fordras en ren och otvungen tankegåfva och trägen eftertanka, om ej språng ifrån det ena till det andra skola göra ett mischmasch af alltsammans. Och ändteligen fordras ock därtill en gnista i hjärtat af den himmelska elden, det är en af Gud upptänd åhåga att befria sin egen själ och deras som höra oss».[3])

Af allt att döma var Chydenius en utmärkt predikant. Jacob Tengström säger att han «med en skarp och redig omdömesförmåga förenade en lycklig lätthet att tala både

[1]) *Stockholms Lärda Tidningar*, 1780, s. 290 ff.
[2]) » » » , » , s. 564 f.
[3]) *Pol. Skr.*, s. 425.

med behag och eftertryck». [1]) I publiciteten hade dock Chydenius före 1780 veterligen icke framträdt i sin egenskap af predikant mer än en gång, och äfven då anonymt. Tillfället var följande.

I en liten religiös, men långt ifrån högkyrklig tidning *Stockholms Dageligt Godt*, som rätt ofta innehöll meddelanden från Finland, [2]) hade ingått ett utdrag ur ett bref från Gamlakarleby af den 18 maj 1775, där det berättades att en piga i Storkyro och en nioårig flicka i Lillkyro med framgång predikade, förmanande till bättring «på ett rätt evangeliskt sätt, hvilken metod är eljest här i landet helt främmande»; prästerskapet beskylldes för att «på allt upptänkeligit, både groft och fint, sätt hindra och tysta ned alltsammans». [3])

Några månader senare ingick i samma tidning som svar på detta meddelande ett till utgifvaren ställdt bref. Insändaren fann påståendet att det rätta evangeliska predikosättet icke förekom i landet innebära en beskyllning mot hela det andliga läroståndet och «störta bekymrade själar i villrådighet, hvart de skola vända sig». Påståendet kunde vederläggas endast genom meddelande af utdrag ur i landet hållna predikningar, «intet genom tvister, intet genom försvar af prästernas renlärighet, och aldra minst genom hämdsökning för en så hård beskyllning». Såsom ett första prof lämnades ett referat af innehållet i en högmässopredikan, som hållits i Gamlakarleby stad juldagen 1774. Insändaren tillade därefter bl. a.: «Han [författaren till det första brefvet] kunde säga: jag har aldrig hört den prästen, om han icke vore boende i Gamlakarleby, och just där äro denna och flera predikningar i samma smak, efter ämnet ofta mera evangeliska, hållna. Han har ju haft tillfälle att flera gångor se Herrans verk på skriftebarnen och den evangeliska be-

---

[1]) *Allmän Litteratur-Tidning*, 1803, n:o 58.

[2]) Såsom utgifvare af *Stockholms Dageligt Godt* fungerade enligt Lundstedt, *Sveriges periodiska litteratur*, I, s. 88, Friedrich Kahl. Denne man, ursprungligen tysk, omtalas af Akiander i *Historiska upplysningar om religiösa rörelserna i Finland*, d. 2, s. 224 f., bland herrnhutare i Finland; han var (senare?) bokhållare i Vasa.

[3]) *Stockholms Dageligt Godt* för $^{27}/_{7}$ 1775, n:o 4.

dröfvelse de varit, ända till rop och tårar, intagne af vid sitt dyra döpelseförbunds förnyande inför Herranom. Det är sant att det evangeliska sättet att förmana till bättring ej är så allmänt bland oss som det borde; men så finnas de likväl, Gudi lof, icke en, utan flera, som genom Jesu brinnande kärlek emot syndare söka bringa dem till blygsel öfver sig själf». [1])

Det är tydligt att den här åsyftade predikanten i Gamlakarleby var Chydenius. I brefvet säges att predikningarna, på hvilka prof lämnas, «under en allmän nåderörelse hos själarna äro hållna i kyrkan och sedan ofta med ömnogare nåd i hundradetals människors öfvervaru upprepade samma afton uti lärarens eget hus». Enligt egen uppgift plägade just Chydenius på helgdagsaftnarna hemma hos sig för sina åhörare, som ofta uppgingo till 200 à 300 personer, förklara dagens predikan och närmare lämpa den «på de närvarandes samveten, till bestraffning, lärdom och tröst». [2]) — Sannolikt hade Chydenius äfven författat och insändt brefvet till utgifvaren af *Stockholms Dageligt Godt*. Den förste insändaren tog i sitt genmäle för gifvet att brefvets författare var «en prästman i Gamlakarleby», som «vill bevisa med ett utdrag af *sin* predikan att det rätta evangeliska lärosättet därstädes brukas». [3])

Genmälet mot Chydenius — om han nu var brefvets författare — innehöll många bäska piller för både prästerskapet i gemen och Chydenius i synnerhet. Vi kunna icke uppehålla oss vid den läsvärda, af en fri och radikal, ehuru något fanatisk, evangelisk anda kännetecknade uppsatsen. Endast en punkt, som direkt rör Chydenius, påkallar uppmärksamhet från vår sida. Artikelförfattaren angriper bl. a. prästerskapets skymteri och dess förledande af människorna till «en gudstjänst, hvaruti man nalkas Gud med

---

[1]) *Stockholms Dageligt Godt* för $^{23-25}/_{10}$ 1775, n:is 78—80.

[2]) *Pol. Skr.*, s. 426.

[3]) Akiander, a. a., d. 2, s. 265. — Alla artiklarna i denna fråga äro aftryckta af Akiander. Universitetsbiblioteket i Helsingfors eger endast n:is 1—80 af *Stockholms Dageligt Godt* för 1775 och alls intet nummer för 1776, hvarför vi härefter citera Akianders aftryck.

munnen och hedrar honom med läpparna, men hjärtat är långt därifrån». Han anför följande exempel på «huru otroligen långt en lärare, som gör profession af skrymteri, kan gå med förförelse till en skrymtaktig och en falsk gudstjänst». En präst plägade instruera skriftbarnen att efter förrättad konfirmation vid syndabekännelsens uppläsande «ropa med ett läte, som liknade hundars ylande», därmed åstadkommande offentlig förargelse i församlingen ända därhän att, första året detta skedde, den präst som predikade efter skriftermålet föranleddes «att i sin predikan bestraffa ett så grymt skrymteri och Guds namns försmädelse». Den förre prästen var just densamme som i det omtalade brefvet berättat om sina skriftbarns evangeliska bedröfvelse, deras rop och tårar.[1])

Chydenius blef således häftigt angripen för sitt lärosätt. Angreppet innebar emellertid stora orättvisor mot honom. Det är icke tu tal därom att Chydenius menade allvar med sin undervisning och att han var uppriktigt religiös — man läse blott bekännelserna i hans *Herdakväde* (jfr ofvan, sid. 240). Utpräggladt sann och ärlig, kunde Chydenius icke uppfostra andra till skrymteri, än mindre göra profession däraf, såsom de kränkande orden lydde. Episoden med skriftbarnen visar ingenting, äfven om framställningen däraf är riktig, hvilket kan betviflas på den grund att Chydenius fortfor att låta ungdomen högt ge uttryck åt sin (verkliga eller inbillade) ångerfullhet.[2]) Chydenius skattade härutinnan åt tidens smak för det teatraliska och sentimentala, och om barnens uppträdande verkligen väckte förargelse, eller snarare kanske löje, så måtte detta berott icke så mycket på Chydenius som på barnen. Men måhända har själfva konfirmationsakten, som då var en nyhet och i Gamlakarleby kanske införts af Chydenius, då han blef kyrkoherde där, stött angriparen och synts honom vara en katolsk kulthandling, oförenlig med evangelii lära. I hvarje fall får man af genmälet i *Stockholms Dageligt Godt* intrycket att dess författare

---

[1]) Akiander, a. a., d. 2, s. 273 f.
[2]) Akiander, a. st.

låtit sig af religiös självtillräcklighet och trånghet förledas till sina ohemula påståenden: han kände «Herrans Jesu Kristi egen förklarning», medan Chydenius hade «ett helt annat begrepp om hufvudsaken än vår himmelske lärare oss lämnat hafver».[1]) — Innan Chydenius var i tillfälle att tukta sin motståndare, hade *Stockholms Dageligt Godt* råkat illa ut för den teologiska censuren och försvunnit från den religiöst-litterära vädjobanan.[2])

Men vi återgå till Teologiska sällskapets i Upsala pristäflan. Chydenius fann det frestande att genom deltagande i täflingen underställa sin predikoverksamhet kompetent bedömande ur kyrklig synpunkt och sålunda eventuellt skapa sig ett namn som predikant utanför den trånga kretsen af sina åhörare. Han författade ej mindre än elfva predikningar öfver budorden. Bifogande en innehållsöfversikt («sciagrafi») till dessa predikningar äfvensom ett «utkast till (tvenne) inträdespredikningar öfver senare taflan», insände han manuskriptet i behörig tid. Af «flera» inkomna täflingsskrifter befunnos Chydenii vara «med mesta grund och utförlighet affattade» och erhöllo därför det större priset. Predikningarna skulle tryckas i de af sällskapet utgifna *Homiletiska Försök*.[3])

Det är betecknande för Chydenius att han, omedelbart efter mottagandet af sitt pris, själf utfärdade inbjudning till en litterär täflan i religiöst ämne, utsättande som premium samma belopp af 10 dukater han af Teologiska sällskapet i Upsala erhållit. Inbjudningen, daterad Gamlakarleby den 12 juli 1781, infördes i *Dagligt Allehanda* och *Upfostrings-Sälskapets Tidningar*. Ämnet för täflan var «Jämförelse emellan den hedniska och kristliga sedoläran, till den kristnas försvar». Beträffande ämnets behandling angaf Chydenius att det «ej gör till fyllest att här och där uppsnappa några utlåtelser af hedniska skrifter, utan att känna och i ett kort och sannfärdigt sammanhang, jämfö-

[1]) Akiander, a. a., d. 2, s. 265.
[2]) Akiander, a. a., d. 2, s. 258; Lundstedt, a. a., I, s. 88.
[3]) *Inrikes Tidningar*, 1781, n:o 39.

relsevis med den uppenbarade, anföra deras sedoläror och, om möjligt vore, uppsöka åtminstone sannolikheter, huru det förnuftiga uti dem hunnit fortplantas hos de äldsta folkslag, antingen genom traditioner ifrån världens första bebyggare efter syndafloden eller genom omgänge med Guds eget folk.» Chydenius inledde sitt upprop med följande ord: «Det kan icke undgå en tänkande kristens uppmärksamhet huru vår tids pseudosofer vid alla tillfällen söka upphöja hedningarnas sedoläror, att därigenom fördunkla den uppenbarade religion och en kristelig moral. Man ser afsikten, att oförmärkt undergräfva hela vår dyra salighetslära och att, om ej i vår tid, dock hos efterkommande, bereda otron en seger öfver den uppenbarade sanningen.» [1])

Valet af det apologetiska ämnet för täflingen och de uppgifna grunderna för detta val visa hvad andas barn Chydenius var. Den s. k. upplysningsfilosofin hade i honom en afgjord motståndare. Redan i polemiken om tjänstehjonens ställning hade han en gång i förbigående tagit uppenbarelsereligionens och kristendomens försvar gentemot särskildt Voltaire. «Jag är alldeles ense med min herre», skref han om sommaren 1779, «därom att religionen är ett stort band att förena ett samhälle och ett medel, som leder till dess lemmars och det helas lycksalighet; ack, att denna satsen vore mera trodd än omtalad i vår tid, då en Voltaire (vårt teatraliska tidehvarfs orakel) spelat den roll att hvarken religion eller samvete, än mindre kristendom, behöfdes därtill.» [2]) I Sverige var det förnämligast Kellgren och den af honom redigerade *Stockholms Posten* som höjde Voltaires och de öfriga «pseudosofernes» lof, på samma gång spridande deras idéer. [3]) Chydenii upprop till täflan är sannolikt

---

[1]) *Dagligt Allehanda* för $^{26}/_{7}$ 1781, n:o 169; *Upfostrings-Sälskapets Tidningar* för $^{2}/_{8}$ 1781, n:o 58. — Ett koncept till denna inbjudning, dat. Gamlakarleby prästgård den 11 juli 1781, finnes bland Chydenii efterlämnade papper. Det företer, oafsedt dateringen, några smärre afvikelser från den tryckta inbjudningen.

[2]) *Pol. Skr.*, s. 407.

[3]) Se härom Ljunggren, *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död*, d. 1, s. 79 ff.

föranledt af dessa i hans tycke skadliga tendenser inom den svenska litteraturen.

Det förefaller egendomligt att en man, så genomträngd af frihetens idéer på hela det politiska området, äfven det kyrkopolitiska, som Chydenius var, med samma intensitet hängde fast vid «den uppenbarade sanningen» och «hela vår dyra salighetslära». En sådan inre motsägelse är dock icke ovanlig: äfven stora andar hafva sin begränsning. För Chydenii praktiska och positiva kynne var det religiösa tviflet helt och hållet främmande, för att icke säga ofattligt. Han fann dessutom kanske kristendomsundervisningen enligt den evangelisk-lutherska kyrkans bekännelse nödvändig för folkets sedliga uppfostran; själf hade han «oftast rönt därved en synnerlig Guds välsignelse».[1])

Täflingsskrifterna skulle enligt Chydenii bestämning inlämnas före 1781 års slut. Inom den utsatta tiden inkom en enda skrift. «Något val har således icke haft rum», säger Chydenius i ett den 1 februari 1782 dateradt meddelande till *Dagligt Allehanda*. «Afhandlingen är kort och vacker; fast ej i den vidd eller smak utförd som ett sådant ämne i vår tid synes fordra. Hos den okände auctorn betygar jag härmed min fullkomligaste erkänsla för den heder han täckts bevisa mig, och kan han vid uppgifvandet af sitt namn och devisen hos mig afhämta såväl priset som sitt manuskript. Önskeligit att flera ville arbeta i ett så rikt och angeläget ämne.»[2])

Samtidigt som Teologiska sällskapet i Upsala meddelade att Chydenius erhållit det större priset för sina predikningar öfver första hufvudstycket af katekesen, tillkännagaf sällskapet om en ny pristäflan för predikningar öfver katekesens andra hufvudstycke eller trosartiklarna. Täflingsskrifterna borde inlämnas inom mars månad 1782; ett enda pris, om 15 dukater, skulle utdelas.[3])

Chydenius beslöt att deltaga äfven i denna täfling. Han författade tre grundliga predikoafhandlingar och ett

[1]) *Pol. Skr.*, s. 426.
[2]) *Dagligt Allehanda* för 27/2 1782, n:o 49.
[3]) *Inrikes Tidningar*, 1781, n:o 39.

utkast till inalles sexton predikningar öfver det uppgifna ämnet. Endast en annan täflingsskrift inlämnades. Chydenius erhöll priset. Manuskriptet skulle tryckas i *Homiletiska Försök,* så snart alla Chydenii predikningar öfver budorden hunnit publiceras. [1])

Homiletiska Försök utgåfvos i häften eller «stycken», hvarvid fyra bildade en volym och i regeln äfven en årgång. Tryckningen af Chydenii *Predikningar öfver tio Guds bud,* som påbörjats i andra stycket för 1781, afslutades först med fjärde stycket för 1782.

När första stycket för 1782 utkom, innehållande bl. a. Chydenii predikan öfver sjätte budet, kastade sig *Stockholms Posten* genast däröfver. I ett «Bref till en vän i Upsala» låtsar en anonym skribent visa stort intresse för *Homiletiska Försök* och i synnerhet för Chydenii predikningar. «Med särdeles nöje», skrifver han, «har jag genomläst det senare stycket du mig sände af Hom. Sällskapets Försök. Jag må öppenhjärtigt bekänna att jag äfven i mina tankar tilldömt Doctor Chydenius det större priset, fast jag ej ännu sett någon rad af de öfrige medtäflarne». Författaren föreslår ironiskt att hädanefter också några obelönade predikoafhandlingar trycktes. «Huru fingo vi läsande då icke tydligen se huru den ena stjärnan öfverträffar den andra i klarhet», utropar han. «Mig misstycker äfven det dessa Försök ej få köpas styckevis, ty då hade jag genast upphandlat 50 exemplar af förklaringen öfver 6:te budet, för att sprida den ut ibland menigheten; eller kan du icke genom din ve[r]ksamhet anstalta det denna predikan särskildt aftryckes med våra vanliga svenska karaktärer; jag går i borgen att efter god uträkning par tusende exemplar däraf kunde försäljas; och månne det intet vore gagnande i ett land, som gjort sig förtjänt af den vanhedrande beskrifning auctor nödgas göra pag. 52? [2]) Månne intet de fördärfvande ådror till öfver-

[1]) *Inrikes Tidningar* för $^{22}/_{7}$ 1782, n:o 56. — Samma meddelande ingår i *Upfostrings-Sälskapets Tidningar* först $^{4}/_{11}$ 1782.

[2]) Den ifrågavarande «beskrifningen» lyder hos Chydenius: «Det otuktiga snack, de retande omgångessätt, det allmänna nöje i lättfärdigheter och lösaktiga romaner, de många vitterligen framfödda oäkta barn, och ett hiskeligen

trädelser emot detta budet i någor måtto kunde härigenom tillstoppas? Mig tyckes det concubinage skulle blifva ansedt för mindre hedrande, då såväl putassier [1]) själf som dess concubine funno sig blottade ifrån den sanna äran, hvilket här så grundeligen bevises. Men om du ej finner dig i stånd att uträtta något annat, så lämna af denna uppbyggliga predikan en kort recension i något af våra allmänna papper».[2])

En sådan recension infördes också några månader senare i *Stockholms Posten.* Den innehöll enligt rubriken endast «Några strofer utur Doct. Chydenii predikan öfver 6:te budet, införd i Hom. Försöken Vol. IV». De ställen i predikan som hänföra sig till de samtida förhållandena i Sverige, bland dem äfven det i «Brefvet» särskildt omnämnda, äro här uttagna och sammanställda. Reflexioner förekomma öfver hufvud icke. Endast vid citerandet af Chydenii påstående «att alla de, som under oloflig eller oordentelig beblandelse vilja dock visa sig såsom oförkränkte, med detsamma förlorat den sanna äran» ställes följande fråga: «Huru många ärelöse finnas då icke ibland oss?» [3]) Afsikten med utdragen ur Chydenii predikan är tydlig, trots den för öfrigt objektiva tonen i referatet: det gällde för *Stockholms Posten,* såsom vanligt, att framhålla öfverdrifter eller ensidigheter, dumheter eller löjligheter hos prästerskapet. [4])

Chydenii *Predikningar öfver andra hufvudstycket i katekesen* trycktes först 1784 i *Homiletiska Försök,* vol. VI, st. 2 o. 3, och vol. VII, st. 2. Det var digra afhandlingar om tillsammans 380 sidor. Till dem anknöt sig ännu ett *Utkast till predikningar öfver trones artiklar,* tryckt 1785 i

---

tilltagande barnamord, och ändteligen de allt mer och mer sig ibland oss utbredande liderlighets smittor och sjukdomar, som rätt nu sysslosätta alla läkare och detta oaktadt mer och mer utvidga sig och göra många trolösa uslingar, förhindra vårt släktes naturliga och ordentliga fortplantning och förstöra hela tillkommande släkter, detta allt, säger jag, visar nogsamt huru litet i denna vägen kunnat uträttas».

[1]) Putassier = horkarl.

[2]) *Stockholms Posten,* 1782, n:o 70.

[3]) *Stockholms Posten,* 1782, n:o 125.

[4]) Jfr Ljunggren, a. a., d. 1, s. 102.

Homiletiska Försök, vol. VII, st. 3, och upptagande 60 sidor. Inalles utgjorde Chydenii i denna samling publicerade predikningar och predikoutkast öfver 1,000 sidor. [1])

Det ligger hvarken inom området för dessa biografiska undersökningar eller inom vår kompetens att bedöma Chydenii homiletiska författarverksamhet. Det vore önskligt att denna uppgift någon gång blefve löst af sakkunnig forskare. Endast några antydningar om Chydenii teologiska ståndpunkt, sådan den i dessa predikningar framträder, kunna här vedervågas.

Jacob Tengström säger i sin redan citerade «lefvernesbeskrifning» öfver Anders Chydenius att han var «en både upplyst, renlärig och varm försvarare af religionens helgd».[2]) Denna karakteristik jäfvas endast i en punkt af innehållet i Chydenii predikningar: upplyst visar sig Chydenius icke vara. Detta ord i Tengströms uttalande hänför sig synbarligen till hans tolerans mot olika tänkande, ådagalagd bl. a. genom det upplysta initiativet till religionsfrihets införande. I predikningarna är det uteslutande renlärigheten som framträder. Var Chydenius i kyrkopolitiskt hänseende frisinnad, så är han som dogmatiker konservativ.

Guds ära och människosläktets lycksalighet är enligt Chydenius ändamålet med skapelsen. Människornas lycksalighet kan befordras endast genom Gud. [3]) Med andra ord, utan gudsdyrkan och dygd kan ingen lycksalighet ernås. [4]) I sin heliga lag har Gud föreskrifvit oss «idel dygde- och lycksalighetsregler». [5]) Dessa följas likväl icke af människorna: «vi se det goda, vi gilla det, men göra

---

[1]) Prof. Palméns bibliografi (a. a., s. CCIX f.) är ofullständig i fråga om dessa predikningar. Hvad som ingår i vol. VII af *Homiletiska Försök* har blifvit utelämnadt. — Det exemplar jag varit i tillfälle att begagna (tillhörigt prof. K. A. Appelberg) har för öfrigt, i motsats till det af prof. Palmén använda exemplaret i U. U. B., för hvarje volym generellt titelblad.

[2]) *Allmän Litteratur-Tidning,* 1803, n:o 58.

[3]) *Homiletiska Försök,* III, s. 122, IV, s. 282. — Så formulerade äfven Teologiska sällskapet sin uppgift (se ofvan, sid 333).

[4]) *Hom. Försök,* III, s. 339.

[5]) *Hom. Försök,* IV, s. 250.

ändock det onda». Orsaken härtill är syndafallet. «Uti fullkomlighetenes stånd egde människan under namn af Guds beläte en tillräckelig kunskap om Gud, det högsta goda, och om medlen och sättet att ernå och behålla sin lycksalighet i föreningen med honom. All denna kunskap förlorades genom fallet». [1]) Till ny kunskap om Gud kunna vi komma och från Guds vrede kunna vi räddas endast genom nyfödelsen i tron på Jesus Kristus, Guds son, och hans försoningsdöd. [2])

Om trons och evangelii förhållande till lagen uttalar sig Chydenius på följande sätt: «Ehuru lagen är alldeles oumgängelig vid en människas omvändelse, att känna sitt fördärf och sin hotande olycka, hvarigenom den nödvändiga syndasorgen uppväckes, så eger den dock alldeles ingen lifgifvande kraft, utan måste lifvet upptändas genom trona på Jesum Christum, hvilken åter verkas endast af evangelio». [3]) På ett annat ställe säger han: «Kärleken allena är lagens fullbordan, och den är en otvungen, en ljuflig själens böjelse». [4]) Och på ett tredje ställe: «Lagen visar vår förbindelse emot Gud att lyda honom: den föreställer oss våra plikter emot Gud och nästan, våra mångfaldiga öfverträdelser och det straff vi därmed ådragit oss, men däremot visar oss evangelium Guds oändeliga kärlek emot oss och Jesu fullkomliga tillfyllestgörelse för våra synder, och vi få tillika krafter att anamma försoningen. Verkan af denna upplysningen är att vi genom den vinna en tydelig och lefvande kännedom uti de oss till saligheten nödiga sanningar». [5])

Chydenius polemiserar särskildt mot dem som hålla lagen för öfverflödig och tron ensam för saliggörande. Han särskiljer mellan å ena sidan dem som anse lagen vara gifven Israels barn i Gamla testamentet, men icke längre gälla i Nya testamentet, och å andra sidan dem «som väl aldrig

---

[1]) *Hom. Försök*, IV, s. 299; jfr VI, s. 148 ff.
[2]) *Hom. Försök*, IV, ss. 283, 297 f. o. 320 f.; VI, s. 229 ff.; VII, s. 106 ff.
[3]) *Hom. Försök*, VII, s. 110.
[4]) *Hom. Försök*, III, s. 150.
[5]) *Hom. Försök*, VII, s. 103 f.

samtycka till ett sådant laglöst självsvåld [som de förre], utan vinnlägga sig genom Guds nåd och i Jesu kraft om en gudelig vandel, men förneka likväl alldeles lagens nytta vid omvändelsen». Dessa senare «predika icke såsom de förre om den döda tron, utan tvärtom ställa försoningen genom trona på Jesum i en klar dag, och huru syndaren i sin nöd skall fly till denne sin evige förbarmare, i hvilkens sköte han blir af blotta nåde rättfärdigad, men säga ock tillika: man bör aldrig predika lag, utan allenast evangelium». Chydenius opponerar sig mildt emot denna då för tiden, såsom bekant, af herrnhutarne företrädda åsikt. Han säger bl. a. att «så länge han [syndaren] intet kommit till känslan af sina fel och det med dem ådragna straffet, kommer han visst icke att söka någon nåd». «Våra plikter böra därföre flitigt och med allvare föreställas och Herrans hämnande vrede läggas människom på hjärtat, annars läre vi förgäfves utbjuda nåden åt syndare». Såväl lagen som evangelium bör predikas, «men i en rätt ordning». [1])

Tengströms omdöme om Chydenii teologiska ståndpunkt har motsagts i våra dagar på det enda håll där någon uppmärksamhet egnats Chydenii omfattande homiletiska skriftställeri. [2]) Man har hos Chydenius velat se inflytelser af den s. k. neologin, såväl rationalistiska som eudemonistiskt-utilitaristiska. [3]) En sådan karakteristik synes mig emellertid bero på missuppfattning.

Med det föregifna rationalistiska «draget» i Chydenii teologiska åsikter förhåller det sig i verkligheten sålunda. Chydenius hänvisar ofta till det sunda förnuftet eller erfarenheten såsom källan till våra kunskaper, men betygar tillika städse dess otillräcklighet eller underlägsenhet i religiösa ting. När han t. ex. bevisar Guds tillvaro, framhåller han

---

[1]) *Hom. Försök*, III, ss. 169—174.

[2]) Ett katalogartadt omnämnande ha Chydenii predikningar funnit hos Lüdeke, a. a., IV, s. 147, och i Wieselgrens *Svenska kyrkans sköna litteratur* [2], s. 386. — Skarstedt omnämner dem alls icke i *Predikoverksamhetens och den andliga vältalighetens historia i Sverige*.

[3]) B. H. Helander, *Piirteitä neologian vaikutuksesta Suomen kirkollisiin ja uskonnollisiin oloihin*, s. 90.

att erfarenheten, som är «grunden till alla våra kunskaper», leder oss «till nödvändigheten att erkänna en enda allmän orsak och upphof till hela världens varelse och alla tingens däruti», d. ä. Gud. [1]) Men längre komma vi icke på denna väg: «förnuftet», säger Chydenius på ett annat ställe, «afgör således tydeligen nog den saken att en Gud måste vara, men har ej lika lätt att visa oss hvem denne Allfadren är». Detta få vi veta genom uppenbarelsen, m. a. o. genom den Heliga Skrift. [2]) Häftigt angriper Chydenius rationalisterna eller deisterna. «Kommer fram, I världslige vise», utropar han, «och betyger, om I kunnen, att det förnufts ljus, som I allena upphöjen, då I viljen trampa denna uppenbarelsen, någonsin har varit i stånd att gifva så höga och värdiga begrepp om detta allsmäktiga väsende»? Och han frågar bl. a.: «Hvad tycken I om denna [Bibelns, «vår uppenbarelses»] beskrifning på det Högsta Väsendet? — — — Är den icke med själfva Edert förnuft till alla delar instämmande, fast öfver detsamma»? [3]) — Ännu några för Chydenii ståndpunkt betecknande uttalanden må anföras. «Så tydeligen förnuftet öfvertygar oss därom att Gud skall dyrkas», säger Chydenius på tal om andra budordet, «så litet utreder det hurudan denna dyrkan skall vara. — — — Därföre måste ock den i allting välgörande Guden genom någon uppenbarelse förklarat jordenes förnuftiga inbyggare sin vilja». [4]) Då han framställer försoningsläran, säger han: «Blotta förnuftet kan väl ingalunda af sig själf ega minsta kunskap om denna slags försoning, men noga underrättadt om densamma, kan det ej eller undgå att gilla den». [5]) I fråga om uppståndelsen säger Chydenius, efter att ha polemiserat med «religions bespottare»: «Vi hafve således bevisat möjeligheten af de dödas uppståndelse, men det gör icke

---

[1]) *Hom. Försök*, VI, s. 106 ff.

[2]) *Hom. Försök*, III, s. 190; jfr VI, s. 113.

[3]) *Hom. Försök*, VI, s. 120 f.

[4]) *Hom. Försök*, III, s. 299 f. — Liknande uttalanden t. ex. i fråga om tredje, sjätte och åttonde buden (III, s. 346; IV, ss. 9 o. 243).

[5]) *Hom. Försök*, VI, s. 301.

tillfyllest, här måste ock verkeligheten bevisas, hvilket är det tredje som oss härvid förekommer. Men det måste endast ske af uppenbarelsen, ty ehuru förnuftet billigar både straff och belöning efter detta lifvet, och det både för kroppen och själen, känner det dock ingenting af denna sanning utaf sig självt». [1]) I fråga om treenigheten vädjar Chydenius alls icke till förnuftet. «Den är och blifver för hela förnuftet en hemlighet och måste därföre endast fattas och läras af uppenbarelsen». Men han kan dock icke låta bli att med en analogi ur verkligheten gifva läran ett stöd, efter sin uppfattning. «Tre gudomelighetens personer», säger han, «äro icke en person, utan ett gudomeligit väsende, så att vår kristna läras bespottare, som utmåla denna hemligheten för orimmelig, icke hafva mera grund därtill än om de ville neka en högsta makt uti ett rike kunna bestridas af tre särskilda personer; hvilken liknelse», tillägges försiktigt, «likväl ingalunda bör lämpas hit i flera afseenden än blott att bevisa möjeligheten däraf att tre kunna vara ett». [2])

Lika litet som vi i Chydenii predikningar finna rationalistiska åskådningar, lika litet finna vi där eudemonistiskt-utilitaristiska. Chydenius talar, såsom vi redan sett, om lycksaligheten såsom målet för människans religiösa sträfvanden. Men denna lycksalighet fattade han på ett helt annat sätt än neologerne, så vida desse därmed verkligen afsågo jordisk lycksalighet. [3]) Måhända tydligast uttalar

---

[1]) *Hom. Försök*, VII, s. 142; jfr VII, s. 288 (§ 12).

[2]) *Hom. Försök*, VI, s. 124 ff.; jfr VI, s. 102.

[3]) Cornelius säger i *Svenska kyrkans historia efter reformationen*, d. 2, s. 106, att «det stora flertalet» neologiska predikanter i Sverige «framför allt» förkunnade dygdens lof, «ehuru utan att ställa henne i sammanhang med den kristliga lifsprincipen, ja ofta utan att tillmäta henne annan betydelse än såsom medel att vinna jordisk lycksalighet samt befordra egen och andras nytta». — Begreppet «neologi» skulle för öfrigt tarfva en precisering i kyrkohistorien. Enligt Cornelius betecknar det i Sverige en betydligt mildare form af rationalism än i Tyskland; den svenska neologin var «sällan positivt irrlärig» (a. a., d. 2, s. 105 f.). Biskop Råbergh i *Teologins historia vid Åbo universitet*, II, s. 6, finner neologin vara en «för den nordiska kyrkan egendomlig företeelse», «en sammanblandning af rationalism och supranaturalism». Beträffande neologin i Finland yttrar samme förf. (a. a., II, s. 42): «Hos de finska teologer som

Chydenius sin uppfattning af lycksaligheten i förklaringen af andra trosartikeln. «Hela vårt begär», säger han, efter att ha anfört orden i Jesu öfversteprästerliga bön (Joh. 17: 3), «syftar ju på intet annat än lycksalighet: all vår diktan och traktan sysselsätter sig med intet annat än att vinna den; må vi då icke gå till denna himmelska läromästaren och fråga honom huru vi dock måtte vinna detta alla våra gärningars endaste ändamål, nämligen vår lycksalighet. Vi få ett tydeligit svar därpå i de anförda orden, då vår Frälsare säger: detta är evinnerligit lif, att vi först känne Gud Fader och sedan den han sändt hafver, hans enda Son Jesum Christum». [1]) I utkastet till inträdespredikningar öfver senare taflan af lagen heter det: «§ 19. Förmanar dem [åhörarne] att söka sin lycksalighet ifrån den rätta lycksalighetens källa, nämligen föreningen med Gud genom en ångerfull kännedom af sitt intet och nådsökande genom Jesum och en rätt dygdevandel». [2]) — Så vidt jag kan förstå, är detta den evangelisk-lutherska kyrkans rena lära. Blotta orden lycksalighet och dygd (såsom ett af medlen att ernå lycksalighet) känneteckna icke neologin; de äro ord som i den tidens språk förekomma oftare än nu och därförinnan, men deras klang måste anses lika äkta kristlig eller evangelisk

med större eller mindre skäl ansetts tillhöra denna riktning framträder dock neologin i en form, vida olik den som utmärker densamma i andra länder. Hon bryter icke blott icke öppet med kyrkans lära och ordning, utan bekänner sig till desamma och intager en högkyrklig ståndpunkt särskildt i förhållande till de religiösa lifsrörelserna inom kyrkan, för såvida de i någon mån frigöra sig från det nog allmänt härskande formalistiska åskådningssättet inom den officiella kyrkliga organismen». Dr Helander, som undviker att bestämma begreppet neologi, ehuru hans undersökning just gäller neologins inflytande i Finland, förtunnar ytterligare det luftiga begreppet genom att låta det innefatta ej blott den «rationella» supranaturalismen i Finland, utan äfven den «dogmatiskt i allmänhet obestämda» [!] (hos Råbergh den «latitudinära») och den «ortodoxa» (hos Råbergh den «äldre» och den «senare konfessionella») supranaturalismen (a. a., s. 30 f.). Man kan fråga: hvad är då *icke* neologi i adertonde seklets finska kyrka? Så vida man icke snarare bör ställa frågan så: ha vi haft en neologi som är värd att talas om?

[1]) *Hom. Försök*, VI, s. 230 f.; jfr III, s. 179.

[2]) *Hom. Försök*, IV, s. 356; jfr III, s. 333: «Ty därigenom varda vi förenade med Gud, som är det högsta goda och själfva lycksaligheten».

som de omskrifningar för samma begrepp hvilka på en annan tid stå högre i kurs.

Såsom ett «bevis på Chydenii utilitarism» har anförts hans tolkning af fjärde budet. Men äfven detta beror på ett missförstånd. Chydenii tankegång är följande. Af naturlig böjelse älska människorna mest sig själfva; denna kärlek är tillika en plikt, gillad och anbefalld i den Heliga Skrift. Chydenius definierar kärleken till oss själfva såsom «ett välbehag uti eller till oss själfva, som uppväcker ett bemödande att befreda vår egen lycksalighet». Men denna lycksalighet kan ernås endast genom kärleken till Gud och till nästan. Med nästa «förstås alla människor, som på något sätt kunna blifva föremål för vår kärlek», och mot dem alla äro vi förbundna att utöfva några plikter. [1]) Så allmän denna förpliktelse är, har den dock «sina grader». Först kommer kärleken mellan makar, så mellan föräldrar och barn, «sedan blodsförvanter och kristendomsbröder, löftes- och välgärningsmän, och ändteligen alla människor, äfven ovänner». [2]) — Detta är, så vidt jag kan förstå, den enda möjliga öfvergången från det allmänna kärleksbudet «du skall älska din nästa såsom dig själf», hvilket ju icke ingår i Mose lag, till denna lags bud «du skall hedra din fader och din moder», som det här gällde för Chydenius att förklara. — Man har hakat sig upp på ett par föga lyckade vändningar i början af Chydenii femte predikan. [3]) Chydenius säger att budet «du skall älska din nästa såsom dig själf» icke borde förstås så «som vore det möjeligit för oss människor att med en alldeles likadan, lika öm och verkande kärlek omfatta alla människor som oss själfva». Och han tillägger omedelbart därpå: «Vårt eget själfbestånd fordrar och naturens egen drift utkräfver af oss den första omtanken om vårt eget väl, hvilket likväl aldrig rätt kan befordras, om vi icke tillika redeligen vårda nästans gagn och nytta. Men som alla människors väl icke på lika sätt befordrar

---

[1]) *Hom. Försök*, IV, ss. 351—357.
[2]) *Hom. Försök*, IV, s. 334 f.
[3]) Helander, a. a., s. 91.

vårt bästa, utan den enas mera, den andras mindre — — —, uppkommer deraf den olika grad af kärlek som naturens egen röst pålägger oss att bemöta den ena människan med framför den andra». [1]) Men man har icke beaktat tankesammanhanget hvari dessa ord förekomma, icke fäst sig vid att de inleda förklaringen till Mose lags fjärde bud. Än mindre har man uppmärksammat ett annat ställe i Chydenii *Predikningar,* där han begrundar plikterna mot nästan. Vi hafva sådana plikter af tre orsaker: emedan Gud bevärdigat nästan «med oändelig nåd och förbarmande», emedan Han anbefallt oss att älska nästan, och emedan vår egen sällhet är förknippad därmed. «Den ena människan«, tillägger Chydenius, «kan ej ombära den andra. Den enas omgänge lättar den andras, den enas flit ökas den andras bekvämligheter och nöjen, och naturens ordning är sådan, att den störste, den högste, den rikaste, kan tränga till hjälp af den fattiga, ringa och föraktade. Vägre vi alltså vår kärlek emot nästan, sakne vi därigenom den vänskap, tjänst och nöje han likasom erbjuder oss». [2])

Enligt vår uppfattning vittnar således innehållet i Chydenii *Predikningar* om hans renlärighet. Att de prisbelönats af ett sällskap, hvars ordförande var ärkebiskop Mennander, talar äfven för riktigheten af detta omdöme. Om Chydenii renlärighet vittnar dessutom hans anslutning till sällskapet Pro Fide & Christianismo, som hade till syfte att bekämpa dels otron, dels sekterismen, sannolikt äfven neologin. [3]) Följer man emellertid den skematiska indelning af de teologiska åsikterna som tecknaren af *Teologins historia vid Åbo universitet* uppställt, så bör väl Chydenius hänföras till «den äldre supranaturalismen». Men det är svårt att förstå hvartill en sådan etikett tjänar, då några afvikelser från den svenska evangelisk-lutherska kyrkans lära icke kunna påvisas hos

---

[1]) *Hom. Försök,* III, s. 403 f. — Dr Helander citerar icke fullt korrekt Chydenius på detta ställe.

[2]) *Hom. Försök,* III, s. 180 f.

[3]) Levin, *Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782,* s. 135 f.

målsmännen för den föregifna riktningen. [1]) Med full rätt synes oss däremot en annan finsk teologs karakteristik af en af dessa «supranaturalister» (C. F. Mennander) kunna tillämpas äfven på Chydenius: han stod på kyrkans läras och bekännelses grund, men framställningssättet kunde icke mer vara detsamma som ortodoxins i sjuttonde seklet; teologins historiska utveckling sedan dess hade icke gått spårlöst förbi. [2])

Gå vi från det dogmatiska till det retoriska, från innehållet till formen i Chydenii *Predikningar,* så finna vi icke heller här de egenskaper som ansetts utmärkande för neologin eller de neologiska predikningarna i Sverige och Finland: «kälkborgerlig trivialitet» och «veklig sentimentalitet». [3]) Trivialt förefaller oss väl mångt och mycket i Chydenii *Predikningar:* det beständiga framhållandet af tidens ondska, [4]) de lika ofta återkommande angreppen på fritänkeriet och otron, [5]) vädjandet till «den brinnande sjön, som står för dina ögon, dit du, olyckeliga människa, måste gå att i evighet umgälla dina brott». [6]) Men det torde icke vara denna trivialitet som kyrkohistorikerna åsyfta. Sentimental visar sig Chydenius vara i sitt *Herdakväde* (jfr ofvan, sid. 240, och själfva texten nedan, bland hans otryckta skrifter), men denna sentimentalitet återfinnes icke i predikningarna. Stilen är varm, där ämnet ger anledning till värme, men i allmänhet trycker den kateketiska uppgiften sin kyliga prägel på formen.

---

[1]) Biskop Råbergh erkänner själf att (den äldre?) supranaturalismens ståndpunkt «icke i nämnvärdt afseende afviker från kyrkans lifsåskådning» (a. a., II, s. 160).

[2]) Se J. R. Forsman, a. a., s. 133 f. — Här må särskildt endast anmärkas att den i annat sammanhang redan omnämnde Pehr Högströms *Förnuftige Tankar om Gud* (1741), hållna i en mycket beskedlig wolfiansk anda, lästes vid Åbo akademi under Chydenii studenttid (se Wieselgren, a. a., d. 4, s. 115).

[3]) Cornelius, a. a., d. 2, s. 105 f.

[4]) *Hom. Försök,* III, ss. 326, 339 f.; IV, ss. 30 ff., 237 ff., 358; VII, ss. 271 (§ 17), 272 (§ 1), etc.

[5]) *Hom. Försök,* III, ss. 161 ff., 327, 332, 391 ff.; IV, ss. 3 ff., 334; VI, ss. 96 f., 198 f.; VII, s. 289 (§ 15), etc.

[6]) *Hom. Försök,* IV, s. 136 f.; jfr VII, s. 156 ff.

Såsom predikningar, afsedda att hållas för en församling, motsvara de öfver första hufvudstycket bättre sitt ändamål; predikningarna öfver trons artiklar äro lättfattliga dogmatiska afhandlingar, stilistiskt förtjänstfulla, men praktiskt omöjliga genom sin längd, och det är endast utvidgade och afdelade enligt den bifogade «sciagrafin» som de kunna fylla sitt ändamål att uppbygga åhörarekretsen. [1]) I hvilket förhållande Chydenii *Predikningar* stå till andra samtida alster af svensk andlig vältalighet, är för oss omöjligt att bedöma. Oförtjänta af den glömska hvari de råkat äro de i hvarje fall, om ej för annat, så för deras författares skull,

Till Chydenii *Predikningar* ansluter sig på sätt och vis hans *Tal, hållet på afrättsplatsen i Kronoby* den 12 april 1786, hvilket samma år trycktes i åtminstone en svensk och två finska upplagor hos G. W. Londicer i Vasa. Såsom vältalighetsalster torde det för sin tid ha varit framstående, och man måste ännu i våra dagar uppskatta kraften, enkelheten och liffullheten i Chydenii språk; äfven friheten i disposition och behandling af ämnet intresserar än i dag. Men den hårda, på gammaltestamentlig grund hvilande uppfattningen af det barbariska straffet (halshuggning och stegling) såsom en naturlig och rättvis vedergällning för brottet, oförmågan eller bristen på vilja att finna det försonande i de trenne missdådarnes död, frånvaron af innerlighet och kärleksfullhet i tonen, allt detta verkar numera i hög grad osympatiskt på läsaren.

«Så har nu dessa tre mördares blod strömmat», begynner Chydenius; «det ryker ännu för att mota det hämdeskri som de mördades blodsröst nedkraft ifrån himmelen: jorden skall uppsluka det, att afplana den förbannelse som menlöst blod befläckat den med». Följer så en liflig skildring af tillgången vid utförandet af de illgärningar (dubbelmord, rån och mordbrand), för hvilka de brottslige, alla tre soldater,

---

[1]) Anmärkningen om de senare predikningarnas längd göres redan af Lüdeke (a. a., d. 4, s. 147). Han kallar dem «Abhandlungen» och säger: «es wäre wohl schicklicher gewesen, eine in mehrere zu vertheilen, obgleich das derjenige selbst thun kann, der davon Gebrauch machen will».

blifvit afrättade, — en skildring som Chydenius anser behöflig «för de aflägsnares skull, som i dag så talrikt samlats hit att se denna förskräckeliga synen och till äfventyrs fått därom otillräckeliga eller osäkra berättelser». Chydenius anställer därefter betraktelser öfver händelsen «för att rätt kunna visa dess grufvelighet, uppväcka hos eder [åhörarne] en rätt fasa för samma eller andra mänskligheten vanhedrande missgärningar och därigenom leda eder på kristendomens och dygdevägen». Såsom ett prof på Chydenii sätt att «öka rysningen» för brotten må anföras följande stycke:

Grufveliga brott! rysliga gärningar! förskräckeliga ändalykt! Hvem af oss kan vara nog förhärdad att icke fasa för missgärningar, som leda till så svåra straff? Mån någon kunna födas med mänskliga känslor, som under dessa föreställningars intryck kunde begå dem?

Mig är ålagdt af Konungens Befallningshafvande att tala till eder förvarning, som i dag sett denna faseliga synen. Mitt ämbete och mitt samvete älägga mig det dessutom, då jag i dag följt tre mördare af mina åhörare till stupstocken, hvilka för begånget mord, rån och mordbränneri efter Guds och Sveriges lag äro dömda till döden och därföre mistat den hand hvarmed de mördat och röfvat och det lif hvars förmåga de användt att angripa oskulden och döda den värnlösa nästan. Deras hand och hufvud skola stå på stegel, deras kroppar på hjul skola blifva himmelens fåglar till rof, och korparna skola uthugga deras ögon. En förfärlig syn för vandringsmän, som färdas förbi denna afrättsplats! Blifve den en skräck för vanartiga människor att tygla deras ondska, en spegel som visar lasternas förskräckeliga ändalykt, och ett vittnesbörd för närvarande och tillkommande släkter om den rättvisa hämd öfver mördare hvarmed en kristelig öfverhet tuktar våldsverkaren och den allmänna fridens förstörare!

Med en enkel realism, som ännu i dag gör intryck, tecknar Chydenius de tre missdådarnes utveckling från snattare i barndomen till grofva brottslingar i mannaåren. Han finner här äfven i samhällsförhållandena en «länk i den

olyckskedja som ledt dem in uti lasterna», nämligen knektehållet. «Föreställen eder, mine åhörare», utropar Chydenius, «en redan femton år i själfsvåld uppvuxen yngling, som än i 5, 6 eller 8 år därtill får lefva och göda sig utan tuktan, tillsyn eller arbete i lättja och laster; han måste ju blifva liderlig och i grund fördärfvad, helst han utom extra plägningar af sina rotebönder kan ofta på sin rotelön få lyfta större eller mindre summor att antingen supa eller spela bort eller ock att erlägga plikter för några mindre brott». Chydenius kallar denna uppfostran af de blifvande soldaterna «djurisk» och säger sig «tidt och ofta, allmänt och enskildt, fast oftast förgäfves» ha ifrat emot den. Huru går det sedan med de olycklige? «Som vargeringskarlar», fortfar Chydenius, «inskrifvas de för soldater uti någon ledig rota, då de på en gång utfå sin lega: med den falla de i krögarenas armar, som med all beredvillighet erbjuda dem sina varor och genom hvarjehanda tjänster bibehålla deras förtroende och släppa dem sällan förr ifrån denna lasternas högskola än de uppslukat alla deras penningar, deras roteko och nästan hela torpets afkastning, hvarigenom de blifvit utliderliga, stocklata och sturska. Hvad kunna väl dygdeläror verka hos sådana? Hvad må väl förmaningar uträtta? Afvande från arbete, måste de lida brist på uppehälle: deras outsläckeliga brännvinsbegär sätter dem i oumgängeligit behof af penningar, och det måste nödvändigt fyllas. Dessa missdådare få väl i sådant trångmål anvisning att genom angifvelser af lönnbrännerier hos kronobetjäningen få del i angifvarelön. De försöka denna penningeådra, blifva hemliga angifvare på medborgare och tillika vittnen, hvarvid Hjelt [en af de afrättade] efter egen muns bekännelse gör mened, att fälla den angifna, men får i stället för penningar ett gnagande samvete, som stundom förer honom med rep i handen till skogs att hänga sig själf, stundom med knifven att mörda en oskyldig nästa, och hvad en eller annan af dem får, förslår ej länge till så stora behof. Hvad återstår då? Tjufnad, röfveri och mord».

Chydenius apostroferar till slut särskilda kategorier af vid tillfället närvarande. Sig själf och sina ämbetsbröder

ålägger han att fördubbla fliten «och med fullt nit genom försoningens nåd drifva på en lefvande och verksam gudaktighet och däraf flytande samfundsdygder»; föräldrarna förmanar han «i Herrans namn, vid denna faseliga syn, att med mera grannlagenhet vårda de plantor som Försynen låter uppväxa under eder vård och att med mera tillsyn och ordning handtera dem som stå under edert befäl»; ynglingarna besvär han «att ifrån denna dag troligen tjäna eder Gud och följa den trånga dygdens stig, som allena kan leda eder till en rätt lycksalighet»; äldre syndare, »som igenom lättja, fylleri, tjufnad och ett mordiskt sinne trädt dessa afrättade missgärningsmän tätt i spåren», anropar han att, om detta ännu är möjligt, vända om «för Guds skull, för eder egen timeliga välfärds, för eder eviga salighets skull»; de på befallning talrikt församlade soldaterna lägger han på hjärtat att icke betrakta prästerna som sina ovänner, för det att de varna och bestraffa utan vara öfvertygade om «vår yppersta välmening» och «på helt annat sätt anamma våra råd och bestraffningar» än tillförene.[1]) Hela menigheten tilltalar Chydenius sist på följande karakteristiska sätt: «Betrakta i detta blodiga skådespel ondskans och ogudaktighetens grufvelighet, och se här lasternas förskräckeliga ändalykt! Detta har i dag skett, att Herrans fruktan måtte falla öfver eder, att I icke skolen synda. Vare dygden ifrån denna dag alltid täck och behagelig i edra ögon, och den minsta öfverträdelse af Guds och naturens lag återhämte i edert minne denna dagens fasa och en afsky i edert hjärta för all ogudaktighet! Taler om denna förskräckeliga händelse med rysning för de hemmavarande! Förtäljer den flera gånger för edra barn och barnabarn, och förkunner dem att lättjans, olydnans och liderlighetens lön är så förskräckelig, och görer däraf rörande

---

[1]) Orden till soldaterna tyckas mig vara de enda i hela talet i hvilka en varm ton af medkänsla framträder. «I hafven ju sett och hört», säger Chydenius bl. a., «med hvad kärlek och förtroende vi bemött dem [edra olyckeliga kamrater] under sitt fängelse, sedan de redan blifvit dömda ovärdiga att lefva med människor; huru mycket gladare hade vi icke omfamnat dem, om de förut sökt råd och nyttjat vår vänskap».

tillämpningar på dem, när de förbryta sig! Ack! tager eder själfve till vara för lasterna, och lägger eder alla genom Guds nåd vinning om att föra en dygdig och kristelig vandel och att hafva ett godt samvete inför Gud och inför människor alltid! Förvarer eder ifrån de första afstegen, och låter den minsta synden, som föranleder till större, vara så förskräckelig i edra ögon såsom själfva bödelsyxan!»

I ett par punkter belyser Chydenii *Tal* tidsförhållandena på ett sätt som icke saknar intresse. Vi ha redan anfört Chydenii uttalanden om knektekontrakten och sett huru han därvid berörde äfven det demoraliserande angifvaresystem som det regala brännerimonopolets upprätthållande framkallat. På flere andra ställen i sitt *Tal* ger Chydenius oss en inblick i det ekonomiska och moraliska fördärf som åtföljde den genom kronobränneriernas inrättande starkt ökade, af öfverheten gynnade brännvinskonsumtionen. Brännvinet fanns öfverallt, och alla, äfven barnen, förtärde det. »Har icke mången af Eder», utropar Chydenius, «i ett blindt oförstånd, då i velat fägna edra barn, flera gånger likasom med våld tryckt brännvinskoppen på deras läppar, tills de lärt att själfva gripa till den, då I sedermera förgäfves sökt att hålla den tillbaka!» Att döma af detta och ett annat ställe i Chydenii *Tal,* ligger det således en viss öfverdrift i påståendet att «dryckenskapslasten, som på Gustaf III:s tid hade sitt tillhåll på krogarna, flyttade sedan [med husbehofsbränningen] in i hemmen». Den förpestade äfven under kronobränneriernas tid hemmens atmosfär, och redan då fick allmogebarnet, såsom man sagt, «insupa brännvinssmaken med modersmjölken.» [1])

---

[1]) Odbner, a. a., d. 2, s. 164.

GAMLAKARLEBY PROSTGÅRD.

Efter fotografier af kyrkoherden Edv. Johansson.

Kap. 11.

Chydenius kontraktsprost: hans prostevisitationer. — Verksamhet som kyrkoherde: församlingsdisciplinen; — nybyggnader på bolet; — sockenkyrkans om- och tillbyggnad; — andra förbättringar. — Biskopsvisitation och prästmöte. — Biskopsval. — Krig, farsot och sjukvård. — Korrespondens med Schönberg och Tengström.

Chydenii under 1780-talet förvärfvade ryktbarhet såsom teologisk skriftställare och andlig vältalare förmådde icke upprätta hans politiska anseende hos ståndsbröderna. Som riksdagsman var han i deras ögon omöjlig efter sitt uppträdande i religionsfrihetsfrågan vid riksdagen 1779. Vid riksdagsmannavalet 1786 erhöll Chydenius blott *en* röst, och vid valet 1789 ej mer än fyra röster.[1]

Utestängd från det politiska lifvet och ej längre upptagen af det teologiska skriftställeriet, egnade sig Chydenius med fördubblad energi åt sin ämbetsverksamhet. Denna hade 1781 utvidgats genom hans utnämning till kontraktsprost.[2] Såsom sådan hade Chydenius förnämligast att vid behof visitera de till prosteriet hörande församlingarna, hvilka — utom Gamlakarleby lands- och stadsförsamlingar jämte kapellen Öfvervetil, Nedervetil och Kaust(by) (från 1776) samt predikogället Perho (från 1780) — voro: Lochteå med kapellen Ylikannus och Toholampi (från 1775) samt prediko-

[1]) *Cons:ii eccl. Aboensis protocoller* för 10/8 o. 13/8 1786, 21/1 o. 28/1 1789; ms. i Å. D. A. — Den valde, kyrkoherden Wegelius i Lillkyro, erhöll 18 röster 1786 och 25 röster 1789.

[2]) De första prosteritabellerna med Chydenii hand äro från 1782.

gällen Lestijärvi och Himango (från 1794), Kelviå med Ullava predikogäll (från 1783) äfvensom Kronoby med Terijärvi kapell.[1])

I behåll finnas fortfarande åtskilliga af Chydenius uppsatta protokoll öfver prostevisitationer som han företagit.[2]) De som tillhöra det nu behandlade skedet af hans lif erbjuda dock föga af intresse. Antydningar om innehållet i de tal Chydenius såsom visitator höll belysa i någon mån hans religiösa och dogmatiska ståndpunkt. Vi få sålunda veta att han i Kelviå 1786 talade öfver Mal. 2 : 7: «Prästens läppar skola bevara läran, att man må fråga lagen af hans mun, emedan han är ett Herran Zebaots sändebud.» I Terijärvi 1788 «hölt Visitator ett Tal ifrån Altharet öfver Rom. 1 Cap. 16 vers [«jag skämmes icke vid evangelium, ty det är en Guds kraft till frälsning för hvar och en som tror»], hvaruti både Lärare och Åhörare upmuntrades at icke skämmas ved Christi Evangelium, och de förra anmantes at troligen, enfalligt och med ett af nit för Frälsarens Jesu ära och åhörarenas salighet brinnande hierta förkunna alt Guds råd och det samma genom egen Christelig dygdevandel i andras hiertan diupt intrycka, och de senare at med flit öfva sig i salighets lärans lefvande kännedom och utöfning». Vid visitationen i Kronoby 1791 talade Chydenius öfver 1 Tim. 4 : 7—11: «Men visa ifrån dig de oandeliga och käringaktiga fablerna och öfva dig själf till gudaktighet. Ty den lekamliga öfningen är till litet nyttig, men gudaktigheten är nyttig till allt och har löfte om detta lifvet och det tillkommande. Detta är ett fast ord och värdt att på allt sätt mottagas. Ty fördenskull arbeta vi och varda försmädade, att vi hoppas på den lefvande Guden, hvilken är alla människors frälsare, i synnerhet de troendes. Bjud och lär detta.» — Efter vederbörliga förhör plägade Chydenius vid visitationerna «förmana Föräldrarna til mera flit ved sina barns bokläsning och at icke tilstädia ungdomen förnöta

---

[1]) Leinberg, *Finlands territoriala församlingars ålder*, s. 57 ff.

[2]) Kontraktsprostearkivet (åtminstone dess äldre del) är f. n. inrymdt i ett visthus på Gamlakarleby prostgård och icke ordnadt. Kontraktsprosten är bosatt på annan ort.

sina helgedar i bylöp, onyttiga tidsfördrif och skadeliga utsväfningar, såsom ock at sielfva vinlägga sig om förkofran i sin Christendom och en rättskaffens dygdevandel» (Terijärvi 1788). Någon gång såg sig Chydenius föranlåten att angripa seder och bruk af helt oskyldig art, såsom då vid visitationen i Kronoby 1791 «anmältes den nyligen af ungdomen införda osed och förargelse, at vid lysning för Brudefolk de börja stampa med fötterna och dermed åstadkomma ett oanständigt buller i Kyrckan». Chydenius «ei allenast förestälte huru oanständigt sådant var, utan ock til hämmande af sådant oväsende fant tienligast at Curam Gerens genom kungörelse först varnar ungdomen och, om sådant ei gäller, låter uppsyningsmännerna angifva en eller flera, som sedan anmälas hos Kronobetienten at lagföras för Kyrckoförargelse». Seden att fira bröllop på sön- och helgdagar skulle Chydenius ha velat utrota «för det ogudachtiga väsende som vid sådana tilfällen föröfvas af de så kallade golfståndare, men som vigningar och bröllop på Söndagar hvarcken i Kyrcko Lagen eller andra Kongl. Stadgar finnas aldeles förbudne, men väl allehanda oskick dervid, kunde ei Visitator mera än afråda Församlingens lemmar derifrån för sitt eget lugn och önskade at Författningarna, som Församlingen sielf vidtagit om dem som obudna inställa sig vid b[r]öllop, blefve efterlefvade, hvarigenom det öfverklagade oskick säkrast kunde förekommas» (Kronoby 1791). Hvad ordningen under gudstjänsterna beträffar, förehöll Chydenius på flere orter allmogen, och särskildt ungdomen, dess oskickliga beteende att komma för sent till kyrkan och gå för tidigt därifrån; i händelse varning af prästen ej hjälpte, skulle stadgan om sabbatsbrott af den 17 oktober 1687 tillämpas och den skyldige vid domstol tilltalas.

Kontraktsprosteämbetet gaf icke Chydenius mycken ökning i arbetet. Hans tid och tankar upptogos främst af vården om den egna församlingen och dess ekonomi jämte förvaltningen af prästbolet. Äfven på detta område fick hans verksamhet en i flere afseenden reformatorisk prägel, och dess betydelse för de lokala förhållandena måste anses genomgripande.

Allt hvad man på grund af fakta eller genom tradition känner om arten af Chydenii församlingsvård i Gamlakarleby talar för riktigheten af Jacob Tengströms karakteristik af morbrodern «som präst och pastor». Tengström säger att Chydenius var «nitisk att själf till punkt och pricka, ända till sin lefnads sista dagar, fullgöra de plikter hans ämbeten både offentligen och enskildt åtföljde, och en uppriktig vän af kristendomens sanna och praktiska utöfning, den han ej blott med sin lära, utan ock med sitt eget uppbyggeliga efterdöme och med flitiga enskilda uppmuntringar sökte att bland sina åhörare befordra». [1]

Det ligger i sakens natur att vi icke numera, hänvisade uteslutande till arkiven som vi äro, kunna få sikte på mer än en och annan yttre sida af Chydenii verksamhet såsom kyrkoherde. Församlingsdisciplinen är en sådan. Chydenius tyckes ha varit mycket noggrann och sträng i öfvervakandet af det sedliga tillståndet, af den första kristendomsundervisningen och af ordningen inom kyrkan.

Särskild uppmärksamhet egnade Chydenius åt sön- och helgdagarnas firande. Han hyste, såsom äfven af hans *Predikningar* framgår, [2] den gammaltestamentliga eller sabbatariska, men icke evangelisk-lutherska uppfattning af söndagen och dess rätta begående som den svenska kyrkan i 17:de seklet tillegnat sig. För exemplets skull «har jag», berättar han själf, «ved inträdet till församlingen straxt afsagt ifrån mig att om helgedagarna göra och emottaga andra besök än de som leda till någon uppbyggelse i kristendomen». [3] Och antalet af dessa helgdagar ville han på inga villkor minska (se ofvan, sid. 85), ja, han gick så långt att han vägrade åtlyda 1772 års förordning om deras inskränkande och lät ställa sig till ansvar härför. [4] — När Chydenius blef kyrkoherde, tyckes det ha varit vanligt i socknen att på helgdagsaftnarna roa sig med dans. Denna sed,

[1] *Allmän Litteratur-Tidning*, 1803, n:o 58.

[2] Se *Homiletiska Försök*, III, ss. 355 ff., 367 ff., 383 ff.

[3] *Pol. Skr.*, s. 426.

[4] Se härom J. R. Forsman, a. a., s. 249.

«hvarigenom sabbaten kommit at förnötas uti onyttigt tidsfördrif», beslöt Chydenius att utrota. Han plägade vid katekesförhören varna för «danss och annat sjelfsvåld om helgedagarna», men varningarna hjälpte föga. Chydenius lät då kalla inför kyrkorådet de skyldige, d. v. s. husbönderna som tillstadt dans i sina hem, och oaktadt dansen i regeln begynt sent om aftonen — en gång uppgifves tiden närmare till kl. 9 —, pliktfälldes de.[1]) I Nedervetil genomdref Chydenius på sockenstämma ett beslut «det bör den Fader eller Husbonde som, sedan han af Sexmannen eller Prästen i Församlingen är varnad, tilstäder sina barn eller tienstefolk at löpa ut om helgedagsaftnarna, böta 3 d:r kmt, men det barn eller tienstehion, som utan sin Husfaders låf går ut, böte för hvarje gång 6 d:r kmt, ehuru han om ingen annan odygd kunde öfvertygas, eller i brist af botum sitte en söndag i Stocken».[2]) I moderförsamlingen blef en yngling för självsvåld natten mot en söndag, «och emedan han samma vecka om torsdagen blef af Pastor, jemte andra Skriftebarn, på det alfvarligaste förmant och dagen derpå skulle begå H:s H:a Nattvard», af kyrkorådet under Chydenii ordförandeskap dömd till «en söndags stockstraff, utan at få lösa sig derifrån med pengar». Hans «brott» var att han sparkat upp en låst dörr; kyrkorådet kunde «icke utan rysning betrackta sådant öfverdåd».[3]) För det medeltida, i 1686 års kyrkolag föreskrifna skamstraffet att ställas i stocken vid kyrkodörren kände Chydenius däremot ingen «rysning».

I allmänhet försökte Chydenius stäfja s. k. nattlöpande. Han framförde en gång klagomål «öfver den obudna ungdomens sammanlöpande på bröllop om nätterna, med begäran att någon författning blefve tagen til hämmande af sådant, hälst en del vore förklädda och föröfvade allehanda skälmstycken,» men pluraliteten af socknemännen höll med rätta före «at då de intet ondt föröfvade, kunde de ei heller

---

[1]) Gamlakarleby moderförs:s kyrkorådsprot. för $^{5}/_{8}$ 1773, $^{20}/_{2}$ 1774, $^{1}/_{1}$ o. $^{26}/_{11}$ 1775, $^{17}/_{8}$ 1778, $^{25}/_{8}$ 1783.

[2]) Nedervetil sockenstämmeprot. för $^{25}/_{9}$ 1774.

[3]) Gamlakarleby moderförs:s kyrkorådsprot. för $^{23}/_{4}$ 1775.

med plickt anses.»[1]) Senare lyckades det dock Chydenius och kronolänsmannen i förening att få allmogen att bestämma höga böter (2 rdr för gången) för den husbonde «som tilstäder hos sig eller i sina rum någon sammanskockning af Tienstehion eller ringare inbyggares ungdom ifrån Staden.» Såsom motiv anförde Chydenius att han «hört flera Husbönder i Staden klaga deröfver at deras tienstefolk ofta til nätterna förlöpa sin tienst och, utmattade af dants, fylleri och natvak, voro den följande dagen helt oskickelige til sina syslors förrättande och at de genom Magistraten ei hade så lätt at rätta slika utsväfningar, emedan de skedde på landet.»[2])

«Dans, fylleri och nattvak!» Mot dansen och nattvaket fann Chydenius — eller trodde sig åtminstone finna — verksamma korrektiv i sockenstämmebeslut och andra stadganden. Men fylleriet kunde svårligen offentligt angripas på denna tid då — såsom man träffande sagt — «öfverheten själf iklädde sig frestarens skepnad och brännvinsförtäringen nästan blef en patriotisk handling».[3]) Helt säkert försökte Chydenius enskildt att göra allt hvad han kunde för att motarbeta dryckenskapen. Likasom hans *Tal på afrättsplatsen i Kronoby* (se ofvan, sid. 356), så innehålla äfven hans *Predikningar* uttalanden af bedröfvelse öfver denna lasts framsteg under den rådande regimen. «Fyllerislasten hafver beklageligen tagit och tager allt mer och mer öfverhanden och i synnerhet brännvinets omåtteliga förtärande,» säger han på ett ställe; och på ett annat klagar han öfver «de nästan otaliga brännvinskrogar hvilka, fast orätt, anses för fridlysta ställen att få föröfva all slags ogudaktighet.»[4]) Äfven i de annalistiska anteckningarna för tabellverket (publicerade nedan, i sammanhang med Chydenii otryckta skrifter) har Chydenius upprepade gånger uttalat sig i samma riktning. Sålunda säger han 1783: «det är beklageligit att många

---

[1]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{14}/_{11}$ 1773.
[2]) » » » $^{25}/_{4}$ 1791.
[3]) Odhner, a. a., d. 2, s. 163.
[4]) *Homiletiska Försök*, III, s. 486 f. o. 490.

genom krogarnas margfallighet afhända sig själfva uti fylleri både egendom, hälsa och lif.» Och 1784 antecknar han: «Hvad man allra mest har att beklaga är att fyllerislasten tager allt mer och mer öfverhanden och med den allehanda andra laster, såsom otukt, tjufnad, slagsmål och röfveri, så att hela tidehvarfvets fördärf bör hänledas från de otaliga till kronans förmån inrättade krogar. O tempora! O mores!»

En gång var Chydenius äfven i tillfälle att på sockenstämma bringa frågan om brännvinsförsäljningen till tals. Till följd af rådande brist på spannmål till brödföda, ja, hungersnöd, hade Kongl. Maj:t den 28 november 1785 inskränkt brännvinstillverkningen och från 1 januari 1786 tills vidare förbjudit all försäljning af brännvin utom från kronans lagerkällare[1]) — «en af Konung Gustaf den 3:djes stora författningar, allenast dess varelse ej blefve för kort», utropar Chydenius med förklarlig skepsis i de ofvan nämnda annalistiska anteckningarna. Landshöfdingen i Vasa län hade den 3 januari 1786 härtill fogat ett förbud mot brännvinsminutering i närheten af kyrkorna.[2]) Chydenius begagnade sig af dessa regeringens åtgärder för att få uttalanden mot brännvinshandteringen till stånd. Sålunda upplyser protokollet vid sockenstämman i Nedervetil den 25 mars 1786 att Chydenius «gaf Capellboerna tilkänna huru de Kaust och Öfver Vetil Capellboer, rörde öfver Kongl. Maijestets Lands Faderliga omvårdnad för sina af hunger försmäktande och af fylleris lasten til helsa och seder förderfvade undersåtare — — — och öfver Kongl. Maij:ts Höga Befallningshafvandes prisvärda vaksamhet och nitälskan för Religion och Sederna — — —, hafva skyndat sig at genom frivilliga öfverenskommelser under påstående allmänna förbud söka sin emellan fastställa huru nära deras Kyrckor framdeles ingen minuteringskrog måtte få inrättas — — —; och tilsporde nu Nedervetil Capellboer, om de icke äfven på lika sätt och efter en frivillig öfverläggning ville yttra sin tancka öfver samma ämne.»

---

[1]) Modée, a. a., d. 13, s. 251 ff.

[2]) Prostevisitationsprot. i Kelviå för $^{28}/_{8}$ 1786; sockenstämmeprot. i Nedervetil för $^{25}/_{3}$ 1786.

Chydenius har formulerat nedervetilbornas svar och beslut sålunda: «Capellboerne betygade härved sin innerlige fägnad öfver den stora förändring och det märckeliga lugn som åfvan nämda förbud åstadkommit ibland allmänheten och önskade ingenting högre än att all bränvinsminutering skulle för all tid upphöra, såsom den där utsugde all deras förmögenhet, ja, kläder, husgeråd och boskap, som vore begifna på fylleris lasten, och genom samma begärelse reta de dem sedan at stiäla, utom alla de andra laster som med fylleri gemenligen äro förenade.» — — — «Ingen Bränvins minutering borde i Nedervetil Capell och byalag inrättas, hälst samma byboer på circa $1^1/_2$ mil från G. Carleby Stad ved dageliga Stadsresor vinter och sommar til alla sina behofver kunde dermed förse sig ifrån Lager Källaren hos Fru Holst; men som Capellboarne ei kände huruvida en sådan deras frivilliga afsägelse kunde öfverensstämma med Lag och Kongl. Maij:ts Höga afsigter, anhöllo de enhälligt, af den grund at inga Krogar finge planteras nära til Kyrckan, at åtminstone ingen Krog skulle beviljas på $^1/_4$ mil nära Kyrckan, om den ei skall medföra flera skadeliga följder. Och anmodades Ordföranden at denna deras välmenta förening skulle af honom hos Konungens Höga Befallningshafvande til nådgunstigt öfversende och stadfästande underdånödmiukast afsändas.» [1])

Till sedliga missförhållanden räknade Chydenius naturligtvis äfven vanvördnad gentemot prästerskapet. Det var förnämligast bland ståndspersoner en dålig ton i detta afseende rådde. Från Gamlakarleby stad föreligger ett karakteristiskt och i våra ögon egendomligt fall, då Chydenius ville ingripa med åtal för religionsbrott. Han anmälde för kyrkorådet «huru han i ansende til det förtroende han hyste til Kyrcko Rådets värda ledamöter ei kunde dölja för dem den oro han sielf känner öfver Herr Cammerens och

---

[1]) Nedervetil sockenstämmeprot. för $^{28}/_{2}$ 1786. — Vid samma års prostevisitation i Kelviå uppmanade Chydenius kyrkoherden och «alla, som ömmade för religion och goda seder,» att se till att förbudet mot utminutering af brännvin nära kyrkan strängt upprätthölls.

Krono Befallningsmans Olov Hollstens grofva försmädelser emot Guds ord och den allmänna Gudstiensten, dem han utom flera andra tilfällen i synnerhet yttrat skrifteligen uti ett allmänt circulerande papper rörande prænumeration på K. Bibliothecarien Giörvels så kallade Svenska Archivum, så lydande ord ifrån ord: *Underskrefven prænumererar på Svenska Archivum, ehuru ei Interessent, hälst man derutaf lär mera än af Predikningar, som endast derpå gå ut, at tilvinna sig vid vanliga tilfällen de nödvändighetsvahror som T— — re* [Tiggare] *vanligen för prat och genom en förstäld uselhet undfå. Af den literata classen af Herrar Redacteurer* (torde förstås avis Interessenter, ty annors är det ingen mening) *marqveras nog okunnighet, at vilja inhämta annan kunskap än hvad provianten vidrörer. Ol. H.* Med tilkännagifvande, at han [Chydenius] väl ansåg slika hädelser vara af den beskaffenhet, at deras uphofsman och utspridare för dem borde lagligen tiltalas, men at han ei ännu beslutit, om och hvad bruk han ville göra af en sådan skrift, som i sitt orignal i namn och styl förde sitt bevis med sig, hvarvid samtelige ledamöterna förklarade sin afsky för ett så straffbart pasqvillerande emot vår Christel. Religion och Gudstienst.» [1]) Vid detta uttalande af indignation lät Chydenius det bero, — åtminstone omtalas det afskyvärda fallet icke därefter i protokollen.

En viktig sida af pastoralvården utgjorde, åtminstone på denna tid, anställandet af katekesförhör äfvensom husförhör. Chydenius visade häri stort nit. Han beifrade också stundom försummelse att närvara vid dylika förhör. Sålunda dömdes en gång två allmogemän «så väl för sin långvariga försummelse af Catechismi förhör som olydna emot lärarena deruti at de ei velat infinna sig til undervisning i sin Christendom, såsom ock ett långvarigt föracht af den H:a Nattvarden,» till en söndags stockstraff eller 6 d:r kmts böter. [2]) Ofta

---

[1]) Gamlakarleby stadsförs:s kyrkorådsprot. för $^{10}/_{8}$ 1791.
[2]) Gamlakarleby moderförs:s kyrkorådsprot. för $^{20}/_{2}$ 1774.

hotade Chydenius med «stocken» dem som vid förhören ådagalade bristande kristendomskunskap. [1])

Ordningens upprätthållande inom kyrkan öfvervakade Chydenius äfven sorgfälligt. I moderförsamlingen tyckes ofog eller kyrkoförargelse icke just ha förekommit. En gång hände det visst att midt under gudstjänsten alla kyrkans klockor begynte ringa: några öbor hade gått upp i klockstapeln och ringde för ett medfördt lik, som begrafts före gudstjänsten. De skyldige kallades inför kyrkorådet och tillspordes af Chydenius «huru de understått sig at genom en så otidig klämtning och ringning åstadkomma en allmän häpenhet och förargelse i församlingen». De, eller egentligen deras hufvudman, svarade trotsigt, hvarför kyrkorådet tog sin värdighet i akt och «fant sig icke tilständigt at lägga vidare hand härved eller sielf beifra den spotskhet och föracht, hvarmed Erik Sveins [hufvudmannen] bemött Kyrcko Rådet uti des lagliga förrätning och på ett priviligerat rum, utan hänsköt så det ena som andra til den Högtärade Härads Rätten». Fridstörarne ångrade sig emellertid och betalade en plikt till kyrkan, «och emedan Kyrcko Rådet häldre söker förbätring än straff, fick målet denna gången derved bero». [2]) Att ringa klockorna öfver ända var ett ofog som då och då förekom. För att stäfja det fastställde sockenstämman på Chydenii förslag rätt höga böter för «öfverdådig ringning»; [3]) hvilket icke hindrade att redan kort därpå några ynglingar roade sig därmed. [4]) Vida oskyldigare var det påhitt en gosse i stadsförsamlingen hade att «en söndag på eget bevåg draga på Klåcksträngen i Kyrckan och gifva dermed tekn til 3:die ringningen». Chydenius ansåg emellertid «at, om sådant får onäpst passera, kunna gossarna i Choret efter godtycko commendera Kyrckoringningarna och genom

[1]) Husförhörsprot. i Gamlakarleby moderförs. och Nedervetil; Gamlakarleby stads kyrkorådsprot. för $^{4}/_{3}$ 1772; moderförs:s kyrkorådsprot. för $^{17}/_{3}$ 1778.

[2]) Gamlakarleby moderförs:s kyrkorådsprot. för $^{10}/_{8}$ o. $^{21}/_{9}$ 1783.

[3]) » » sockenstämmeprot. för $^{6}/_{5}$ 1781.

[4]) » » kyrkorådsprot. för $^{12}/_{1}$ 1782.

dem hela Staden». Kyrkorådet delade icke Chydenii mening, utan ansåg varning tillräcklig i detta fall.[1])

I Nedervetil stördes ordningen under gudstjänsten en tid ofta af ungdomen. Man kom sent till kyrkan och gick tidigt därifrån, men framför allt åstadkom man genom ropande under sången förargelse i kyrkan. Chydenius framhöll för sockenstämman «huru slika oordenteligheter voro snörrätt stridande både emot Guds och verldslig lag och förmante föräldrarna at ved ansvar förmå sina barn at i rättan tid infinna sig i Kyrckan och taga sig til vara at ei med förargeligit skrikande under sången göra oliud i Kyrkan».[2]) Det hjälpte icke; snart förelågo nya klagomål öfver att «flera af ungdomen tagit sig det sielfsvåld före, at genom ett oordenteligit ropande under sången i Kyrckan förstöra den samdräcktighet och ordning, som bör vara i en väl inrättad Gudstienst, hvaröfver flera af utsockns folk til denna församlings vanheder berättat sig hafva fallit i en diup förundran». Inför kyrkorådet kallades därför några ynglingar och gossar. Förhöret var, att döma af protokollet, rikt på komiska poänger, från hvilkas relaterande här dock afstås. Kyrkorådets värdighet räddades genom ett af Chydenius formuleradt, högtrafvande beslut, där det bl. a. heter att kyrkorådet visserligen egde fog «at en sådan sturskhet och olydna til verldslig domstol hänvisa, såsom en olydnad af Konungens och sina lärares bud och förargelse i sielfva Gudstiensten, at af lagens kraft näpsas, men trodde sig dock vid mål af sådan beskaffenhet häldre än böra försöka en lindrigare utväg», nämligen att låta protokollet uppläsas i kyrkan «dem til rätmätig blygd som, utan at lyda några förmaningar, åstadkommit sådan oordning i Gudstiensten».[3]) Sången i Nedervetil kyrka förföljdes för öfrigt af otur. Klockaren var hemfallen åt «fyllerislasten» och fick vid samma kyrkorådssammanträde som det nyss nämnda beslutet fattades en «alfvarligaste förmaning» af Chydenius «at afstå ifrån en så förderfvelig

---

[1]) Gamlakarleby stadsförs:s kyrkorådsprot. för $^{4}/_{8}$ 1773.
[2]) Nedervetil sockenstämmeprot. för $^{20}/_{2}$ 1780.
[3]) Nedervetil kyrkorådsprot. för $^{22}/_{7}$ 1781.

last och beflita sig om en nyckter vandel, både uti och utom sin sysla». Men hans sätt att sjunga led dessutom af felet att vara släpigt — kanske den yttersta orsaken till de förefallna oordningarna. Chydenius hade också förehållit honom «at härutinnan rätta sig efter Kyrkolagen, at sången intet utdrages för mycket, såsom hvarmed tiden onödigtvis utdrages och andachten äfven förstöres».[1] — Äfven annat ofog än störandet af sången bedrefs stundom under gudstjänsten. Ungdomen kastade vid in- och utgåendet kyrkodörren, så att enligt uppgift buller och oro däraf uppstodo; «till förekommande hvaraf beslöts, at den som i så måtto slängde Kyrckodörren, at deraf buller förorsakades, skulle Söndagen derpå blifva nämd på Predikostolen, men om han ei derigenom ville rätta sig, skulle han för hvar gång plickta til Kyrckan åtta skilling specie, hvilcka af Kyrckones Sexman skulle utmätas».[2] En dräng skrattade under predikan, en annan satte flere gånger midt under katekesförhöret mössan på en tredje. De skyldige lofvade sedan bot och bättring samt böter till kyrkan. Chydenius «gaf dem tilkänna, at båda dessa målen voro en Kyrckoförargelse och hörde egenteligen til verldslig domstol, men at han denna gången ville låta det därved bero, som de utlåfvat, dock med alfvarligaste åtvarning at ei allenast med andacht bijvista Gudstiensten, utan ock ifrån denna dag taga sig til vara för nattlöpningar och allehanda andra utsväfningar, så kärt dem vore at äfven för denna Kyrckoförargelse blifva lagförda».[3]

Upprätthållandet af den i och för sig osympatiska kyrkotukten hvilade på en ytterst motbjudande förutsättning: ett organiseradt angifvarsystem. Sexmännen och uppsyningsmännen eller rotemästarne, prästerskapets och församlingens förtroendemän, hade till uppgift att spionera på folks «lefverne och förhållande» och hos kyrkoherden ange personer för försummelse i kyrkogång, sabbatsbrott, otillbörlig sammanlefnad af äkta folk, svordom, bannor, slagsmål

[1]) Nedervetil kyrkorådsprot. för $^7/_1$ 1776.
[2]) Nedervetil sockenstämmeprot. för $^3/_1$ 1790.
[3]) Nedervetil kyrkorådsprot. för $^1/_{10}$ 1780.

dryckenskap m. m. samt i synnerhet för otillbörligt och emot Kongl. Maj:ts förordningar stridande förhållande vid allmänna samkväm.[1]) Chydenius tyckes icke ha funnit någonting nedsättande eller ovärdigt vare sig i angifvandet eller i mottagandet af angifvelserna, tvärtom uppmanade han flere gånger, i anledning af sådant som timat, sexmännen att till honom inberätta hvad de iakttagit. Folkets rättsmedvetande var dock vaknare och känsligare än kyrkans och dess tjänares. Från Chydenii egen församling föreligger icke något dokument som skulle intyga detta, men lyckligtvis ha vi ett sådant från en annan af de till Chydenii prosteri hörande församlingarna. I Terijärvi klagade nämligen sex- och uppsyningsmännen vid prostevisitationen 1788 «deröfver at de af sina medbröder måste emottaga mycken fiendskap och vedervilja, då de för samvetets skull äro nödsakade hos sina Lärare angifva hvarjehanda sielfsvåld och förargelse som föröfvas i hushållen, hälst af ungdomen». Hvad svarade Chydenius härtill? Han «å ena sidan förklarade huru Sexmännernas göromål helt och hållit syftade på hvars och ens sanskylliga förmån, i det de sökte at mota i tid ett ondt, som ohämmat skulle blifva farligt för dem sielfva och hela samhället, och at släcka en gnista för at hindra det onda slå ut i liusan låga, hvarigenom de fast häldre giordt sig förtienta af Föräldrarnas och hela allmänhetens ärkänsla»; men å andra sidan åter underrättade han «Församlingens lemmar derom at Kyrckones Sexmän i Kongl. Resolution på Prästerskapets besvär af d:n 10 Martii 1719 § 34 äro af Kongl. Maij:t tagna i dess besynnerliga hägn och försvar och må derföre ei af någon illa bemötas eller ofredas». Man ser af ett uttalande som detta huru Chydenii kyrkliga ämbetsställning kunde förkrympa och förvrida hans af naturen så rika och ärliga själ.

Jag talade ofvan om den i flere afseenden reformatoriska karaktären af Chydenii verksamhet som kyrkoherde i Gamlakarleby och om dess genomgripande betydelse för

[1]) Hällström, *Utdrag ur Dom-Kapitlets i Åbo Cirkulär-Bref*, s. 44 f.; Ekman, *Systematisk Samling af utdrag utur gällande författningar rörande ecklesiastik- och skole-staterne uti Stor-Furstendömet Finland*, III, s. 634.

orten. Därmed afsåg jag närmast de ekonomiskt-praktiska sidorna af denna verksamhet. Ett stort företag, hvartill Chydenius tog initiativet och som under senare hälften af 1780-talet i hög grad lade beslag på hans tid och hans intresse, var om- och tillbyggnaden af Gamlakarleby landsförsamlings kyrka. Till detta arbete hade han tidigare på sätt och vis förberedt sig genom en hel serie byggnadsföretag på sitt prästbol.

Chydenius hade inledt raden af byggnadsarbeten på prostgården med att låta bygga en ny, ståtlig ladugård af gråsten (1771).[1]) För den därpå nedlagda kostnaden hade han, jämlikt förordningen af 19 januari 1757, erhållit tjugu års frihet från alla personliga afgifter för sig samt hustru och barn.[2]) Följde så en omfattande remontering af karaktärsbyggnaden (1772—74).[3]) I ordningen kom därpå en ny, enligt Chydenii egna ritningar uppförd brygg- och bagarstuga af sten (1775). Chydenius bestod själf «kalck til hela byggnaden, och murmästarens både mat och lön, och dertil hela den ansenliga mängd gråsten som han dels upbrutit, dels sprängt ifrån prästegårds åkrarna»; teglen däremot bekostade församlingen. Den nya stenbyggnaden skulle enligt Chydenii tanke «tiena til ett upmuntrande efterdömme för andra at i en tid, då man i högsta måtton borde vara omtänkt på skogens besparing, äfven lemna allmogen anledning at på egna hemman värkställa sådana varacktigare byggnader».[4]) För denna nybyggnad ansökte och erhöll Chydenius 1777 frihet äfven för sitt legofolk från alla personella utskylder.[5]) Redan året efter det brygg- och bagarstugan uppförts, föreslog Chydenius att ett nytt stall af gråsten skulle byggas. Han hade hösten 1776 låtit uppbryta «en

---

[1]) Årtalet var enligt benäget meddelande af prosten Edv. Johansson inhugget nära ingångsdörren till den numera raserade byggnaden.

[2]) Förordningen i M. Calonii samling af gamla författningar i H. U. B.

[3]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{14}/_{11}$ 1773 o. $^{23}/_{1}$ 1774.

[4]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{28}/_{8}$ 1775; Nedervetil sockenstämmeprot. för $^{24}/_{9}$ 1775.

[5]) Den kungliga resolutionen finnes ännu i behåll bland Chydenii papper. Vi aftrycka den här för kuriositetens skull:

ansenlig mängd Sten» på en åker (Rosunds-åkern), och däraf kunde de bästa och jämnaste utväljas till byggnaden, medan resten skulle sättas i stenmur omkring åkern. Socknemännen beslöto väl att uppköra den behöfliga stenen till prästgården, men gingo hvarken detta eller följande år in på att bygga stallet. Först 1778 på sommaren kom byggnaden till stånd.[1]) Därförinnan hade Chydenius på egen bekostnad byggt nytt vagnslider och nya gårdsbodar, uppsatt nytt plank och ny port samt reparerat de gamla stugorna (1777). Kvarnen i Vitsar-forsen hade socknemännen sistnämnda år åtagit sig att från grunden ombygga. [2]) Därmed var nybyggnadsverket så godt som afslutadt; först flere år senare (1785) tillkom ytterligare en ny riebyggnad (Rosunds-rian). [3])

Kongl. Maij:ts Nådiga Resolution uppå Kyrkjoherdens vid Gamla Carleby Stads och Lands Församling Magister Chydenii genom Landshöfdingen General Majoren och Riddaren Baron Bror Cederström anmälte ansökning, at han, som förut efter Författningarne för upförd Ladugårdsbyggnad af Gråsten vid dess innehafvande boställe njuter Frihet för personelle utskylder för sig, hustru och barn, måtte såsom barnlös för en af honom sedermera vid samma dess boställe förrättad Stenhusbyggnad af Mur Tegel njuta en slik befrielse för sit Tjenstefolk. Gifven Drottningholms Slott den 15 Sept. 1777.

Kongl. Maij:t har denna underdåniga ansökning, tillika med bemälta Landshöfdinges afgifne yttrande och Cammar Collegii infordrade betänkande, uti behörigt öfvervägande tagit: Ock som Kongl. Maij:t af handlingarna inhämtat at Chydenius vid desse Byggnader nedlagt en ansenlig kostnad, hvaremot de förmohner han enl:t 1757 års Kongl. Förordning åtnjuter äro litet betydande, då han utan barn sig befinner; Så pröfvar Kongl. Maij:t i nåder billigt at Chydenii underdåniga ansökning bifalla och befria honom från personelle Utskylder, icke allenast för sig och Hustru, utan äfven för Mantalsskrifvet Lego-folk. Hvilket vederbörande til underdånig efterrättelse länder. Datum ut Supra.

GUSTAF.

E. Schröderheim.

[1]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för 17/11 1776 o. 16/3 1777; Nedervetil sockenstämmeprot. för 6/1 1778.

[2]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för 13/7 1777.

[3]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för 12/12 1784; Nedervetil sockenstämmeprot. för 1/1 1785.

Det var efter att sålunda ha omskapat prostgården som Chydenius beslöt att skrida till utvidgandet och ombyggandet af sockenkyrkan.

Den dåvarande kyrkan, uppförd af grof gråsten under slutet af katolska tiden,[1]) hade ursprungligen varit enskeppig; först 1709—1710 blef ett kors tillbyggdt åt söder.[2]) Församlingen hade naturligtvis sedan stora ofredens tid ansenligt tillvuxit — den räknade nu 1,300 medlemmar öfver femton års ålder —, och kyrkan var längesen vorden för trång för sitt ändamål. Redan 1761 hade en utvidgning af densamma befunnits nödig såväl af församlingens medlemmar som af utsedde synemän samt ritningar jämte kostnadsförslag i sådant syfte uppgjorts af en byggmästare: ett kors åt norr, bredvid sakristian, skulle tillbyggas och det södra korset utvidgas. Till förmån för det blifvande byggnadsföretaget hade 1769 på församlingens anhållan påbjudits en kollekt öfver hela riket, hvilken med räntor 1784 belöpte sig till 2,707 daler kmt.[3])

På våren 1784 väckte Chydenius förslag om förverkligande af den länge närda planen. Församlingen biföll enhälligt härtill; «för dess grannlagenhets skull» uppsköts dock det slutliga afgörandet till en annan sockenstämma, hvars utlysande i tid borde kungöras församlingen. Äfven vid denna stämma, som hölls i början af sommaren, beslöts enhälligt att utvidga kyrkan. Några mindre ändringar i de tidigare ritningarna gjordes, och kostnadsförslaget höjdes med tredjedelen, till inemot 40,000 daler kmt. Prästerskapet befriades samtidigt från alla utgifter och allt arbete vid kyrkobyggnaden. I gengäld förklarade Chydenius för sin del «at han genom trägen upsigt ved arbetet, genom corres-

[1]) Jac. Chydenius, a. a., II, s. 12, känner ej dess ålder. — I *Österbottningen* för 1901, n:o 28, uppgifves 1470 som byggnadsår. Men detta torde bero därpå att «Carleby» veterligen första gången 1469 omnämnes såsom kapellförsamling (se Leinberg, a. a., s. 56).

[2]) Jac. Chydenius, a. a., II, s. 13.

[3]) *Handlingar rörande utvidgandet af G. Carleby Moderkyrka ifrån 1784;* ms. i G. K. A. (Chydenii utkast till skrifvelse till landshöfdingen, afsänd $^{19}/_{6}$ 1784).

pondensens bestridande och en reglerad arbetsordning skulle söka at tjena Församlingen ved denna kyrkobyggnad». [1])

Den första åtgärd Chydenius hade att vidtaga var aflåtandet af en skrifvelse till landshöfdingen, generalmajoren frih. Bror Cederström, med anhållan om ritningarnas och kostnadsförslagets insändande till Kongl. Maj:t i och för stadfästelse. Enkelt och klart framställde Chydenius frågans historia samt motiverade ritningarna, hvilka åsyftade att, med bibehållande af kyrkans gamla arkitektur, ernå den nödiga tillbyggnaden på det mest praktiska och för församlingen minst betungande sätt; sålunda skulle man begagna sig af sakristians ena vägg för det nya, norra korset, som till följd häraf blefve något smalare och, för undvikande af «en irreguliaire brytning», jämväl något kortare än det södra. [2])

Först i början af sommaren 1786 anlände den öfverhetliga stadfästelsen af ritningarna. Men hurudana voro nu dessa ritningar? Utan att taga hänsyn till församlingens anhållan, utan att fästa afseende vid det ärevördiga templets ålder, utan att uppskatta den enkla skönheten i dess 60 fot höga och 6 fot tjocka gråstensgaflar, hade öfverintendentsämbetet utarbetat nya ritningar efter sina, såsom man trodde, tidens kraf motsvarande schabloner. Gaflarna, jämte det spetsiga skurtaket, voro slopade, men till församlingens anhållan att ej behöfva höja murarna (under takbandet 19 $^1/_2$ fot höga) hade man samtyckt: endast en 2 fots list af tegel skulle påbyggas. Hela den imponerande resningen var borta och kyrkan förvandlad till — ett sockenmagasin, där korset på taket kunde göra åskådaren villrådig om byggnadens ändamål. Andra, smärre ändringar fulländade öfverintendentsämbetets vandaliska modernisering.

Hvad stod att göra? Chydenius sammankallade genast sockenstämman. Men ifrig att framför allt få arbetet i gång, synes han ha framställt saken i en mildare dager än den hade förtjänat; åtminstone heter det i protokollet att den

---

[1]) *Handlingar* etc. (sockenstämmeprot. för $^9/_5$ o. $^{13}/_6$ 1784).

[2]) *Handlingar* etc. (anf. utkast af Chydenius).

af Kongl. Maj:t den 11 maj stadfästade ritningen vidhandengaf «at Kongl. Öfverintendents Ämbetet aldeles antagit och exeqverat den härifrån öfversända project ritning undantagandes det, at altaret blifvit flyttadt under Predikostolen och ingången til predikostolen giord ifrån Sacristian genom muren, och at de höga stenrösten i östra och västra ändan äro aftagne och ett tak i stället upsat med lutning från båda ändarna». Stämman beslöt att byggnadsarbetena redan strax efter midsommar skulle påbörjas. [1]) Kort därpå aftalade kyrkorådet (sexmännen) med den tidigare af församlingen antagne byggmästaren om dennes villkor och bestämde då bl. a., att han skulle utföra arbetena «under pastors tillsyn och öfverinseende». Chydenius åtog sig detta så mycket hellre «som han sielf i alla hufvudomständigheter ville nagelfara hans arbetsförslager och göromål och derföre sade sig tillika med honom derföre kunna stå i ansvar». [2])

Den 26 juni 1786 begynte man med arbetena. Dagen därförinnan hölls på Chydenii kallelse sockenstämma för att öfverlägga om arbetsordningen och andra i samband med byggnadsföretaget stående omständigheter. Chydenius «förestälte den mangrant samlade menigheten», säges i det af honom uppsatta protokollet, «huru det vore til befrämjande af framgång och välsignelse uti detta vicktiga företagande hufvudsakeligen nödigt at ved alla öfverläggningar rörande arbetet bruka den kärlek, förtroende och enighet, som lättar alla göromål, och den ordning och drift i arbetet, som med minsta känning fortskyndar deras lyckeliga fullbordan, och önskade dem härtil den Högstas milda nåd och välsignelse och försäkrade på sin sida at bispringa dem med råd och lika benäget taga godt råd, om det ock vore af den aldra ringaste bland dem; men undanbad sig ock alla otidigheter och en i alla angelägna öfverläggningar skadelig envishet, om han ei skulle ledsna at dela med dem bekymret derved, eller rättare sagt, at bära tyngsta ändan däraf». [1]) — Om de nya ritningarna yttrade Chydenius intet.

---

[1]) *Handlingar* etc. (Prot. för $^{11}/_{6}$ 1786).
[2]) *Handlingar* etc. (Prot. för $^{24}/_{6}$ 1786).
[1]) *Handlingar* etc. (Prot. för $^{25}/_{6}$ 1786).

Först två veckor senare, då arbetena i lika lång tid pågått, framhöll Chydenius för «samteliga husbönderna» hela innebörden af de ändringar emot den ursprungliga utvidgningsplanen som öfverintendentsämbetet vidtagit. «Och emedan denna moderkyrcka annors ligger i en däld, och nu genom en lägre takresning kommer at visa sig för ögat mycket lägre, och därjemte blefve mera mörk på lächtaren än förut, understälte han», säges det i protokollet, «om icke Sochne männerna för sin del inståge nyttan och nödvändigheten deraf at, då Kyrckan vore under bygnad, med detsamma äfven förhöja den på väggarna til 3 al:r alt omkring, hvarigenom den finge den högd af 12 al:r Kongl. Maij:t annors ved nya Kyrckobygnader fordrar, finge ett mera ansende, blefve liusare genom bibehållandet af de i östra och västra gafvelen nu stående fönster, och kunde genom tvenne runda fönster af 3 alnars diameter åfvanpå södra och nårra Korsets dörar göras ännu liusare». Chydenius tillade att hans förslag visserligen icke kunde utan höga vederbörandes bifall bringas till utförande, men ej heller kunde anses «för någon värckelig ändring i den af Kongl. Maij:t i nåder gillade dessein, utan som en nödig och Kongl. Maij:t altid behagelig förbättring, grundad på de därved förekommande omständigheter, som ei så noga kunde vara Högl. Kongl. Öfver Intendents Ämbetet bekanta». En del af allmogen anslöt sig till förslaget «och tykte (enligt Chydenii formulering i protokollet) at deras barnabarn skulle sucka öfver dem, om de genom besparing af några dagsvärcken skulle lämnat sina efterkommande en i tillkommande tider ännu mera vanhedrande, mörk och låg Kyrkobygnad, och trodde at en sådan förhöjning, nästan oumgängelig sedan båda gaflarna blifva nedtagna, ingalunda kunde vara Kongl. Maij:t oangenäm». Andra önskade uppskof med frågans afgörande. Åter andra motsatte sig hvarje ändring i de stadfästade ritningarna, — en af desse utmärkte sig för «en ovanlig häftighet» och ville icke «låta stilla sig eller tillåta någon annan tala».

Höjningen af kyrkomuren var icke den enda kostsamma ändring af ritningarna Chydenius önskade genom-

drifva. Den gamla sakristian, som i verklighetrn sköt $1^1/_2$ fot mindre ut från skeppet än på ritningarna angafs och därtill var vindig, borde utflyttas och ombyggas i rät linje med det nya norra korset. Men då det vid undersökning af byggmästaren visat sig att sakristian var så illa grundad och uppförd, att den ena väggen icke kunde bära den af det nya korset betingade påbyggnaden och den andra redan remnade, så ville Chydenius dessutom att hela sakristian skulle byggas om i linje med kyrkans östra gafvel; sålunda kunde de bägge korsen göras lika stora och symmetri ernås. Till det förra förslaget biföll allmogen enhälligt, men beträffande det senare voro meningarna delade, «hvarföre äfven Församlingens lemmar hafva at härutinnan afvachta Konungens Höga Befallningshafvandes nådgunstiga befallning och förordnande», säges i protokollet. [1])

Chydenius afsände omedelbart en ämbetsskrifvelse i ärendet till den nye landshöfdingen, den i Finlands häfder minnesvärde Adolf Tandefeldt. På sitt vanliga, klara sätt framställde han saken, anförande tillika att han ej kunnat på eget bevåg afvika från de fastställda ritningarna, ehuru han «tydeligen insedt at såväl Kongl. Maij:ts som des Öfver Intendents Ämbetes Höga afsicht, som är Sirlighet och ordning, derigenom säkert kunde vinnas, och det med ganska måttelig tilökning i kostnad». I slutet af brefvet säger Chydenius: «Nådige Herre! Det beror altsammans uppå Eders Höga Nådes föreskrift och befallning häruti; men jag räknade mig skyldig förebråelser af samtida och efterkommande, om jag icke hade i tid yppat sådana considerationer och sökt mota de irregulariteter, som nu så lätt, men kanske sedan aldrig kunna rättas, och hvilcka egenteligen ingen rubbning göra uti den anbefalta bygnadsplan». [2])

I slutet af sommaren anlände landshöfdingens utslag i ärendet jämte nya ritningar, uppgjorda af arkitekten Elfström, som byggt hofrättshuset i Vasa. Chydenii förslag hade vunnit fullständigt godkännande. Rustiken å fasaden med sina pelare jämte fönster och dörrar skulle för öfrigt för-

[1]) *Handlingar* etc. (Prot. för $^9/_7$ 1786).

[2]) *Handlingar* etc. (Utkast till bref, odateradt).

storas i proportion till muramas förhöjning. Predikstolen skulle flyttas midt emot altaret. [1]) «Församlingens lemmar», heter det i sockenstämmans protokoll, «sågo väl häraf at dessa ändringar til någon del förökade den kostnad och arbete, som til deras kyrckas utvidgande erfordrades, men funno och tillika, at den derigenom blifver fullkomligen reguliere, rymlig och i alla afseenden vacker, så at församlingens lemmar icke allenast betygade deröfver sin fägnad, utan äfven sin underdånödmiuka ärkänsla emot Konungens Befallningshafvande, som åtagit sig så mycken möda och så öm vård ved denna Kyrckobygnad, at nagelfara sielf til och med de minsta omständigheter, besörja omritning på förändringarna och genom nådig upmuntran til flit och enighet så kraftigt understödja detta arbete». Chydenius anmodades att på församlingens vägnar uttrycka dessa känslor för landshöfdingen. [2]) Det bref han med anledning häraf tillsände landshöfdingen slutade Chydenius på följande för tidens retorik karakteristiska sätt: «En beqväm och prydlig Kyrckobyggnad blifver altid tidehvarfvets heder, och i synnerhet deras som styra Landet, men aldrig hafver någon Kyrckas dessein blifvit mera förbätrad än denna, och det genom Eders Höga Nådes egen uplysta granskning och handläggning. Moder Kyrckans handlingar skola til sednaste efterkommande förvara minnet af denna välgierning, och Allmogen utfäster sig at med flit, enighet och lydnad, så långt hos dem står, bemöta en så stor och utmärkt ynnest. [3])

Utan tvifvel hade ritningarna vunnit på de förändringar som sålunda vidtagits, men vi kunna icke numera uppskatta — för att begagna Chydenii ord i det nyss anförda brefvet — «den fullkomliga symmetrie som derigenom vinnes uti hela Kyrckobyggnaden, som annors ved en så irregulaire bygnad som den förra Kyrckan är var så svår att träffas». Såsom vi i vår tid, med större förståelse för det historiska, fatta den konstnärliga skönheten, var det en olycka att de

[1]) Landshöfding Tandefeldts bref till Chydenius af $^{11}/_{8}$ 1786 (ingår i en bunt handlingar och ritningar i G. K. A.).

[2]) *Handlingar* etc. (Prot. för $^{3}/_{9}$ 1786).

[3]) *Handlingar* etc. (Utkast till bref af $^{7}/_{9}$ 1786).

förkättrade «irregulariteterna» i kyrkans gamla arkitektur och den af dåtidens smakregler äfvenledes utdömda, höga takresningen icke blefvo bibehållna. Dessutom ställde sig kostnaderna för kyrkans ombyggnad efter de slutliga ritningarna, såsom vi skola se, ofantligt mycket högre än de ursprungligen afsetts.

Byggnadsarbetena, hvilka i afvaktan på landshöfdingeämbetets utslag hade fått hvila, återupptogos nu, eller begynte på allvar, den 11 september 1786. Arbetslagen arbetade i tur och ordning en vecka; arbetstiden var 12 timmar, måltidsrasterna icke inberäknade.[1] Om sommaren 1785 afstannade arbetena; man tyckes intill denna tid ha arbetat på tillbyggnaden åt norr och måhända på den nya sakristian. Som väderleken var regnig och skörden försenad, så att landtmännen först i medlet af oktober, då köld och mörker redan rådde, kunde åter vidtaga med byggnadsarbetena, beslöts att låta därmed anstå till följande vår.[2] Den 31 mars 1788 fortsattes arbetena. Man nedref nu kyrkans höga gaflar och tak. Gudstjänsterna kunde naturligtvis under rifningstiden icke förrättas där, utan höllos efter öfverenskommelse med stadsförsamlingen i den närbelägna stadskyrkan.[3] Enligt en af Chydenius uppsatt, kort berättelse öfver byggnadsarbetena, hvilken han bifogat ett sammandrag af utgiftsboken, «åtgick otrolig mängd dagsvärcken at nedbryta de gamla höga rösten eller gaflarna och til uphuggning af gamla murarna för södra och norra Korsen, så at den ringa del af dugelig sten, som deraf kunde nytjas, ingalunda ärsatte fierde delen af det arbete som måste användas på dess lösbrytning och bortförning».[4]

Om sommaren 1789 blef kyrkan färdig. Tvenne deputerade anhöllo hos domkapitlet om kyrkans högtidliga invigning och om förordnande för Chydenius att verkställa

---

[1]) *Handlingar* etc. (Prot. för 8/9 1786).

[2]) *Handlingar* etc. (Prot. för 26/8 1787).

[3]) *Handlingar* etc. (Prot. för 13/1 1788, 10/2 1788); stadsförsamlingens kyrkostämmeprot. för 3/2 1788.

[4]) *Handlingar* etc. («Summarisk Räkning öfver Kostnaden vid Gamla Carleby Moderkyrckobygnad», dat. 10/9 1793).

invigningen. Detta förordnande gafs äfven[1]), och vi kunna däraf sluta att Chydenius mot slutet af sommaren hade tillfredsställelsen att inviga det ombyggda templet.

«Genom fönsters och dörars uphuggning i den gamla kyrckan är föga qvar af den gamla Kyrckomuren, utan näst altsammans ånyo bygt», skrifver Chydenius. Kostnaderna uppgingo till 3,887 rdr 41 sk. 8 öre eller i det närmaste 70,000 daler kmt, alltså till 75 % större belopp än det ursprungligen beräknade. Chydenius säger också «at man med trygghet vågar försäkra at Kyrckan för god del bätre köp kunnat aldeles upbyggas på ett annat ställe til samma storlek». Ej mindre än 14,474 karldagsverken och 600 ökedagsverken, representerande ett värde af 1,959 rdr 12 sk., hade sockenborna presterat.[2]) Det öfriga, frånsedt den lilla byggnadsfonden och kapellförsamlingarnas andel i reparationsarbetena på kyrkan, hade kontant erlagts genom uttaxering af församlingens medlemmar.[3])

Under hela byggnadstiden öfvervakade Chydenius arbetena, rekvirerade materialier, korresponderade med leverantörer och myndigheter, skötte räkenskaperna, ledde förhandlingarna och förde protokollen vid sockenstämmorna. Med ett ord, han var, såsom sig borde, den ledande själen i det för tidens och ortens förhållanden stora byggnadsföretaget.

Chydenii reformprogram var härmed ännu icke genomfördt. Redan innan kyrkobyggnaden hunnit blifva färdig, föreslog han anläggandet af en ny begrafningsplats för moderförsamlingen. Han framhöll på sockenstämman «huru en del af grafvar på Kyrkogården ved den nya Sacristiebygnaden blifvit förstörda, andra ligga så nära til Kyrckomuren, at grundvalen under Kyrckan derigenom kan stå i äfventyr at rubbas, och öfriga äro til stor del illafarna under Kyrckobygnaden och andra så oordentligt anlagda och vanvårdade, at Kyrckogården har ett obehageligit utseende, och en skadelig stanck utur dem åstadkommer en stor olägenhet för dem

---

[1]) *Consistorii eccl. Aboensis prot.* för $^{21}/_{7}$ o. $^{10}/_{8}$ 1789.
[2]) *Handlingar* etc. («Summarisk Räkning etc.»).
[3]) *Handlingar* etc. (Prot. för $^{2}/_{7}$ 1787, $^{28}/_{8}$ 1787 o. $^{13}/_{1}$ 1788).

som besöka Herrans hus». «Han gaf därjemte vid handen huru Högvälborne Herr Landshöfdingen och Riddaren Tandefeldt förleden höstas [1787] vid besicktigandet af vår Kyrckobygnad en sådan begrafningsplatsens flyttning från Kyrckogården påyrckat och tillika ansedt den mark som är emellan Klockstapeln och munderingsboden för den tienligaste dertil, såsom både torr och högländt och äfven nära til belägen». Allmogen samtyckte härtill.[1]) Begrafningsplatsen planerades och inhägnades på hösten 1789.[2]) På Chydenii förslag och efter hans ritningar uppfördes 1790 ett bårhus eller «skjul» på den nya begrafningsplatsen.[3])

Trots den ogynnsamma tidpunkten — midt under brinnande krig — och trots det motstånd mot Chydenii byggnadsplaner som begynt förmärkas hos allmogen, ville Chydenius efter kyrkobyggnadens afslutande låta uppföra en ny kyrkogårdsmur med portar.[4]) Han fick först såväl moderkyrko- som kapellborna att samtycka till detta arbetes utförande sommaren 1790, sedan nödig kvantitet lämplig sten framsläpats föregående höst och vinter.[5]) Men tvärtemot Chydenii önskningar «at arbetet nästa sommar, vill Gud, ei komme at studsa,»[6]) vardt däraf intet «för de under kriget infallande täta och svåra skiutsfärder». Efter krigets slut uppmanade Chydenius socknemännen att påbörja arbetet våren 1791. Men nu ville desse icke höra talas om hela arbetet. «Oacktat alla föreställningar blefvo de beständige uti sin motvilja», så att Chydenius måste hänskjuta ärendet till landshöfdingens afgörande.[7]) Landshöfdingen ålade sannolikt allmogen att uppföra inhägnaden, ty af sockenstämmeprotokollen framgår att arbetet pågick under sommaren 1791 och blef fullt färdigt följande sommar.[8])

---

1) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{14}/_{9}$ 1788.
2) Gamlakarleby kyrkorådsprot. för $^{12}/_{9}$ 1789.
3) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{6}/_{12}$ 1789 o. $^{30}/_{5}$ 1790
4) Gamlakarleby kyrkorådsprot. för $^{22}/_{9}$ 1789.
5) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{25}/_{10}$ 1789.
6) » » » $^{6}/_{12}$ 1789.
7) » » » $^{31}/_{10}$ 1790.
8) » » » $^{3}/_{7}$ 1791.

Om Chydenii rastlösa byggnadsverksamhet medförde välsignelser för kommande släkten, så måste å andra sidan erkännas att han väl mycket betungade det dåtida släktet. Nästan hela den tid han varit kyrkoherde hade allmogen nödgats utföra allmänna arbeten, vare sig för kyrkan eller för prästgården, och detta delvis under missväxt och örlig. Huru högt värde församlingsborna än satte på sin utmärkte prost, framkallade hans raska och målmedvetna tillvägagående missnöje bland en stor del af allmogen — ett missnöje som gestaltade sig till en öppen konflikt, då Chydenius framlade sitt sista byggnadsprojekt. Men härom längre fram.

Kort innan Chydenius väckte förslaget om kyrkans om- och tillbyggande, hade biskopsvisitation egt rum i Gamlakarleby (16 och 17 februari 1784).[1]) Visitator, biskop Haartman med sitt följe bodde sannolikt hos Chydenius på prostgården, där ett gästrum med stora, intressanta väggmålningar af religiöst innehåll ännu långt senare kallades «biskopskammaren».[2]) Det är också möjligt att då redan planen till kyrkobyggnaden dryftades, framkastad vare sig af Chydenius eller af Haartman. För den obetydlige biskopen, som varit en af Chydenii många motståndare i religionsfrihetsfrågan vid riksdagen 1779 och som visst aldrig kunnat smälta att Chydenius och andra af hans stifts prästerskap, men icke han själf, erhållit teologie doktors värdighet — orsaken härtill var Gustaf III:s ringaktning och motvilja för mannen efter en hans misslyckade predikan vid samma riksdag —, för denne obetydlige och småaktige förman hyste Chydenius knappast sympati, och något andligt utbyte af visitationen kunde det icke gärna blifva tal om. Sådant gaf då i någon mån det i samband med visitationen den 18—20 februari anordnade prästmötet för Österbottens klerus — det första sedan 1760, då biskop Mennander presiderade (jfr ofvan, sid. 28). Man disputerade «de ritibus ecclesiasticis», efter det akten öppnats af biskopen «med ett till tillfället och

---

[1]) Gamlakarleby sockenstämmeprot. för $^{25}/_{1}$ 1784.

[2]) *Finskt Museum*, 1897, s. 15.

disputationsämnet lämpeligt tal», och extra opponerade härvid äfven Chydenius. [1])

Haartman dog 1788, och val af hans efterträdare som biskop och prokansler försiggick samma år. Jacob Gadolin, redan vid föregående biskopsval den förste på förslaget, fick äfven nu första förslagsrummet och vardt denna gång utnämnd. Chydenius ihågkoms vid valet med 8 röster (han var den nionde i ordningen). [2])

Biskopsvalet egde rum under kriget mot Ryssland. Ehuru fjärran belägen från krigsskådeplatsen, berördes dock Chydenii hembygd medelbart af kriget. «Det emellan Sverige och Ryssland i denna sommar utbrutna kriget», antecknar Chydenius 1788 i tabellverksuppgifterna för Gamlakarleby stadsförsamling, «har verkat en nästan total stagnation i utländska handeln». Och 1789 annoterar han därsammastädes: «I slutet af detta år har genom hemkomna kronosjömän en smittande och dödande rötfeber inritat sig i staden, som hotar med svår ödeläggelse. Krigets olyckor sträcka sig således äfven till aflägsnaste vråar af riket». 1790 antecknar Chydenius i prosteritabellerna: «Rötfebern, i landet förd af hemkomna sjuka soldater och sjömän, har detta år bortryckt en stor del af landets raskaste arbetare. — — — Detta år är i tideböckerna märkeligit för den i Julii månad efter ett blodigt krig af himmelen oss skänkta hugneliga fred. Gud gif frid i tino lande!» För att motarbeta spridningen af rötfebern inrättades 1790, till stor del genom Chydenii tillskyndan, ett provisionellt sjukhus i Gamlakarleby; medellösa patienter vårdades på stadens bekostnad. På våren sköttes de sjuka af en fältskär, men om sommaren och hösten af Chydenius själf och komministern Stenhagen. Chydenius anser att epidemin «ofelbart hade ödelagt stor del af staden», om ej lasarettet funnits. Landshöfdingen Tandefeldt omnämnde i sin 1792 till Kongl. Maj:t afgifna berättelse öfver tillstån-

[1]) *Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo*, 1784, n:o 16, s. 127 f. — Oriktig är notisens uppgift att föregående prästmöte hållits för 23 år sedan; bör vara 24.

[2]) *Cons:ii eccl. Aboensis skrifvelse till Kongl. Maj:t* af $^{18}/_{8}$ 1788; ms. i R. A.

det i länet Chydenii «nitfulla omsorg och bemödande» med inrättandet och skötseln af sjukhuset.[1]) Från kriget återvändande soldater, sjömän och trosskarlar, som så svårt skadats eller sårats att de ej kunde förtjäna sitt uppehälle, erhöllo på Chydenii förslag fattigförsörjning af församlingen, så vida de hade hemortsrätt där; «peningesammanskotter vore svåra at upbringa, äfventyrliga at vårda och äfven snart förtärda».[2])

Hvad Chydenius tänkte om kriget, om Anjala-förbundet och om Förenings- och säkerhetsakten, känna vi tyvärr icke. Det är särskildt ledsamt att de bref Chydenius under hela tiden efter riksdagen 1779 växlade med Schönberg gått förlorade. Allt som vi nu veta om denna korrespondens grundar sig på Schönbergs bref till Tengström, och hvad de i den vägen innehålla är mycket magert. Ett bref från Schönberg kort före riksdagen 1786 (odateradt, men skrifvet $^{21}/_{4}$ 1786) är det mest upplysande. «Ifrån Finland lär ingen kunna komma til d. 1 Maji,» skrifver Schönberg, «i synnerhet då hafvet nu går up och på en tid blir upfyldt af is. Af Herr Doctor Chydenius hade jag bref i Febr. Mycket fremmande här och andra hinder uppehöllo mit svar, som vi icke oftare pläga skrifva oss emellan än en, högst två gånger om året, men jag ämnade skrifva til honom efter min hemkomst från Högbo. Då kom detta oförtänkta Riksdagsbudet. Då kan jag icke skrifva, förr än jag får höra, om han förmodeligen blifver Riksdagsman för Österbotten, då mitt bref icke hunne dit, förr än han vore bortrest. Om han reser til Riksdagen, lär vägen vara igenom Åbo. Var god och säg honom det då, och om han ej kommer til Stockholm, skrifver Herr Adjuncten väl til sin Mor Broder vid tillfälle, då detta torde kunna hos honom, med otaliga complimenter från mig, blifva anmäldt, til des jag får veta, om han blifver Riksdagsman».[3])

---

[1]) Landshöfdingerelationen af $^{10}/_{9}$ 1792 i R. A. (afskrift i Åbo stads bibl.). — Lasarettsjournalen (med Chydenii anteckningar däri) finnes ännu till största delen i behåll.

[2]) Nedervetil sockenstämmeprot. för $^{26}/_{9}$ 1790; Gamlakarleby d:o för $^{3}/_{10}$ 1790.

[3]) Tengströmska brefsamlingen; ms. i H. U. B.

De enda bevarade bref af Chydenius själf från denna period af hans lif äro tvenne som han skrifvit till Tengström. I dem finnes dock icke egentlig politik, åtminstone icke ett spår af dagspolitiken, utan likasom Chydenii hela verksamhet under denna tid behandla de religiösa och kyrkliga angelägenheter. De utgöra emellertid mycket intressanta bidrag till kännedomen af Chydenii ställning till kyrkan och af hans karaktär. [1])

Det förra af dessa bref är föranledt af Tengströms utnämning till teologie adjunkt 1784. Chydenius skrifver:

Gamla Carleby d:n 4 Febr. 1784.

Min käraste Bror.

Nu på stunden hemtade Johannes [2]) til mig inneliggande fägnesamma nyhet, den han sielf för sin upbörds resa til öjarna ei hant expediera; han har uttagit ditt bref ifrån påsten och öpnat det; jag skyndar derföre at nu affärda det til dig, men ei ensamt, utan beledsagat med tusende gratulationer ifrån alla vänner och slächtingar, som taga en ganska nära del i din lycka. Och som denna sysla medförer Prästaämbetet och curam Pastoralem, önskar jag dig dertil mycken nåd och krafter af sielfva den öfversta Herden, såsom ock at blifva en värksam och lyckelig handledare för våra Ministerii Candidater.

Tillåt mig ännu göra härved en practisk reflexion. Iag känner dig altför väl, du har ett ganska godt hierta, det må du utöfva af din egendom, af din flit med mera emot dem du förnuftigtvis vill; men at göra gracer emot vänner, gynnare och deras barn, i det man drager antingen idioter, slösare och liderliga ynglingar in uti ämbetet, bör efter min tancka så mycket mindre få namn af dygd, som det med rätta bör kallas en svaghet, men af bedröfveliga följder. Vårt eget ämbete blifver derigenom förachteligit, och vi anses göra efter väld, dessa äro argumenta Philosophica, men theologica äro starckare. En extremt liderlig

---

[1]) Bägge i Tengströmska brefsamlingen; ms. i H. U. B.

[2]) Systersonen Joh. Tengström, Chydenii adjunkt och fosterson (far till «filosofen» J. J. Tengström).

präst skadar aldrig så mycket Christi församling, som den hvilcken släpper några tiåg ulfvar och röfvare i Iesu fårahiord. Gifves något ansvar för våra gemingar, ach! det måste ju gifvas, huru svårt måste den hafvat, som således bidragit til hela Zions förderf eller urachtlåtit hvad han likväl deraf bordt eller kunnat mota, blott under den förevänning i sitt sinne, jag var skyldig at tiena den eller den. Iag är mycket generel i denna principe. Ämbeten äro, åtminstone böra de intet vara inrättade at utdelas såsom gracer, utan åt dem som värdigast tros kunna och vilja bestrida dem; sker annorlunda är det orätvisa; derföre bör en tienster utdelande ämbetsman i denna delen vara Brutus, en hielte, som känner i denna vägen hvarcken slächt eller vänner, om ei det, at förmå och upmuntra dem til skickelighet och dygd. Än mera: jag går så långt, at orden i vår nya Regerings Form: *Konungen äger nåd göra* NB. om vi supponera lagen vara billig, är det samma som K. äger orätt göra: h. e. slå den ena brotsliga och befria den andra. Är lagen orätt el:r obillig, så bör den rättas, men ei manna mån brukas. Du säger väl: jag har i min post ännu intet at göra med befordringar, men jag svarar: du blir redan genom din post något betydande. Du bör straxt låta Studerande förstå, at de utan skickelighet och dygd aldrig må begära din föreskrif [!] til ordines sacros; men hvad gäller den? Den må gälla hvad den vill, så har du åtminstone ingen del i orätvisan, och jag försäkrar, Gubben må vara huru grälig han vill, när man är redelig och hieltemodig i sina ytranden, vinna de gehör. — Iag vet at du genom din trohet och flit kommer at hufvudsakeligen handleda de flästa Theol. studioser. Det har varit ved vår academie et så förachteligt namn at ingen har velat antaga sig det, om ei någon aboit el:r satacundense, men visa dem, at det är det största heders namn som en student kan få. Uphöi deras siäl at vinlägga sig om at rätt vara det. Lättingar, liderliga, stupida och mållösa säg ärligen til, om du ei kan hielpa dem, at de välja annat vitae genus, etc. etc.

Förlåt min Bror at jag besvärar dig med mitt gräl. Du vet ju af gammalt, at min penna är bitande, jag kan ännu på gamla dagar intet styra den; men om du viste utaf huru mycken kärlek til dig jag skrifver, så toge du det visst icke illa upp; ty jag älskar dig altför högt, och gläds innerligen då jag fått dig i

den station jag redan länge önskat, och väntar derföre kanske för mycket af dig; men om och alt mitt gräl ei duger til annat, tienar det åtminstone til bevis deraf, at jag nitälskar för det ämbete jag bekläder, och anser det ei med många vår tids Pastores Seculares för en blott födekrok. Dit k. bref fult med granlåt och tacksejelser borde jag nu betala med samma mynt; men hvarcken är här mera rum på papperet, eller är du särdeles belåten därmed. Nog af, din närvaru var oss ganska angenäm, och vi sakna dig mycket. Håll ord, blif ei länge borta ifrån

Din
trogne morbror och tr:e
Anders Chydenius.

Man ser i hvilket afseende Chydenius fruktade för Tengströms «goda hjärta» och hvarför han icke kunde låta bli att ge systersonen en varning i rätt ampra ordalag. Hela brefvet är en ypperlig illustration till Chydenii karaktär och till hans höga och vackra uppfattning af den offentliga verksamheten. Man finner äfven huru uppriktigt han nitälskade för kyrkans och de teologiska studiernas upphjälpande. Ännu tydligare framgår detta af nedanstående, sex år senare skrifna bref till Tengström:

G. Carleby d:n 7 Aprill 1790.

S. T. Högtärade Kära Bror.

Med synnerlig fägnad har jag af Tidningarna sedt den privata underrättelse bestyrkt, at Hans Kongl. Maijst:t utnämt Dig til 3:us Theologiæ Professor. Af innersta hierta gratulerar jag Dig til denna heders post och Kongliga nåd. Ditt upträde vid vårt Finska lärdoms Säte blifver nu mera lysande, men ock Dina skyldigheter så mycket dyrare. Dig är anförtrodt, at handleda en stor del af Rikets studerande ungdom at ei allenast känna vår dyra Religion och de däruti uppenbarade himmelska sanningarna utan ock at vörda och antaga den samma, och tillika at troligen efterkomma dess heliga föreskrifter, såsom ock at danna dem til skickeliga bådbärare af Herrans Rätter, och tillika upväcka hos dem en åhoga, ett brinnande nit at fortplanta och utvidga

Frälsarens Iesu lefvande kännedom och helgade Sedolära. Ungdomen i gemen är böjelig, och genom ditt förr vunna förtroende hos dem äro de aldeles i dina händer. Dina tanckesätt, din vördnad för Guda läran, ditt nit at befästa och förkofra den, din visdom at handleda siälar, til ock med ditt lefnads och umgänges sätt, alt hafver intryck på dem, och innom några års förlåpp spridda omkring fosterbygden fortplanta de samma intryk, samma utöfning hos sina Åhörare. Huru mångfalliga, huru dryga och högst vichtiga blifva icke i anledning af alt detta Dina skyldigheter. Du kan ej vara känslolös vid din Frälsares fråga: *Älskar du mig?* den du lika ömt och redeligen besvarar som Petrus, och derföre ei kan försaka at så långt det står i din magt föda hans får. Dina föreläsningar ifrån Cathedern, beledsagade af detta nit och hela hiertats värma, måste altid göra säkra äröfringar, bibehållas genom din egen likstämmighet i din vandel, och blifva verksamma i den mån du sielf värkställer dem på de tvenne dyra Fårahiordar som dig äro anförtrodda. Då behöfver du vist ei klaga med Juvenalis: Penituit me vanæ sterilisqve cathedræ. Vare långt ifrån mig at med mina välmenta råd vilja tilskapa af dig en misantrop eller gammalmodig skenhelig Patriarch. Iag ville allenast afböja den köld, försummelse och hoglöshet, hvarmed våra religions fäder oftast blifva smittade, så snart de vunnit sin bytt, och önskade än at vårt tidehvarf äfven måtte få omtala några Wallenier och Biörklundar. Iag högachtar ditt pund, din arbetsamhet, dina gåfvor, jag känner din lätthet at arbeta, din ömhet för dina Pikisboor, dina upbyggeliga Skriftskolor etc., med alt sådant har du vunnit hela mit förtroende. Iag älskar dig såsom en nära slächtinge, och vår famille är redan hedrad genom dig, men jag sätter långt större heder deruti at hafva en Systerson som vakar öfver vårt finska Zion, och börjar med alfvare upbygga dess förfallna murar, hvarvid jag önskar dig tålamod och mycken välsignelse. Detta ämbets nit medförer redan här stora belöningar. En ädel tilfredsställelse innom oss är en stor lön, en öm kärlek af våra åhörare för vårt bemödande at upbygga dem kan ei annat än gläda hiertat. Allmänt förtroende kan ock stundom förbätra våra vilkor, och lägga grunden til nya Heders rum.

Det var väl oförmodat at, sedan jag på begäran afsändt mina Musicalier, under försäkran at de skulle allesamman inköpas

allenast jag ville afslå något af inköpspriset, och jag afslagit circa 50 procent, då först fråga skall väckas om de tagas och köparen åsätter värde. Om Röringens spridda och fattiga arfvingar ville aflåta dödmans egendom til 10 proc. lär det ei blifva lag för den som ei är trängd at sälja. Det må nu blifva dervid, om de ei tagas må de då ligga, och hvad pris låfl. Sälskapet vil bestå måste jag vara nögd med, men sedan jag under förberörde vilkor sändt dem, tager jag ei dem mera tilbaka. De må hälre brännas upp om de ei gagna någon. Om min assignations inlösen af Hl. Not Chytræus beder ödmiukel. När jag får veta mitt debet, skola pengar öfversändas. Med ömmaste helsningar til Fru Syster och Syster Anna Hedda har äran at vara

min värdaste Brors
ödm. tienare
And. Chydenius.

Hvad Chydenius sist i brefvet behandlar tarfvar en liten kommentarie. Samma år 1790 hade Musikaliska sällskapet i Åbo stiftats. För dettas räkning uppköptes instrument och noter. [1]) Chydenius, som i Gamlakarleby hade bildat ett litet musikkapell, hvari äfven Tengström tidigare deltagit, [2]) var sannolikt genom systersonen underrättad om sällskapets tillvaro och afsedda inköp. Han hade skyndat sig att sända noter till Åbo, men fann — såsom synes — sällskapets eller Tengströms köpslående alltför starkt.

Hufvudsaken i brefvet är emellertid det varma religiösa och kyrkliga intresse som Chydenius ådagalägger. Att uppväcka hos den studerande ungdomen ett brinnande nit att fortplanta och utvidga Frälsarens Jesu lefvande kännedom och helgade sedolära samt att börja med allvar uppbygga det finska Zions förfallna murar, — så tedde sig för Chydenius de uppgifter som närmast förelågo Tengström. Det är icke neologisk indifferentism, utan gammal luthersk religiositet som kännetecknar slika uttalanden.

---

[1]) Se W. Lagus, *Musikaliska sällskapet i Åbo 1790—1890*, s. 8.

[2]) Tengströms *Vittra Skrifter i urval med en lefnadsteckning* af M. G. Schybergson, s. XXIII.

Kap. 12.

Riksdagen 1792: Chydenii val; — försenad ankomst till Gefle; — intryck därifrån; — ledamotskap i ecklesiastikutskottet; — enskild petition om Österbottens prästerskaps rättigheter; — hållning i realisationsfrågan; — yttrande i likvidationsfrågan; — vid kronprinsens examen; — allmän politisk ståndpunkt; — återfärden öfver Kvarken.

Kriget åren 1788—1790 hade bragt en fullständig oreda i rikets redan tidigare intrasslade finanser, och huru ogärna än Gustaf III, särskildt efter sin brutalt genomförda statskupp 1789, sammankallade ständerna, fann han dock för godt att anlita deras bistånd i rikets och sin penningenöd. Flere gånger uppmanad därtill, gaf han i november 1791 vika för några sina rådgifvares, främst G. M. Armfelts, påtryckningar. Armfelt «visste att smickra konungens fåfänga genom förespeglingen af den allmänna beundran som ett möte med representationen på den tid då alla öfriga länder jäste af revolutionära känningar skulle väcka i Europa». [1])

Den 21 december afgick riksdagskallelsen till Finland, och den 23 januari borde de under tiden valda riksdagsmännen samlas i Gefle, där ständermötet denna gång skulle hållas. Endast tre veckor återstodo från kallelsens kungörande, som på de flesta orter skedde den 1 januari, till riksdagens öppnande. För att öfverskyla den för valens förrättande beviljade tidens knapphet hade kallelsen daterats den 8 december, ehuru den då ännu icke förelåg ens i

[1]) C. F. I. Wahrenberg, *Bidrag till historien om Gustaf III:s sednaste regeringsår* i *Tidskrift för Litteratur*, 1851, s. 356.

koncept [1]) — ett af dessa knep som Gustaf III och hans omgifning älskade.

Till följd af denna afsiktligt bristfälliga anordning försenades, likasom 1778 (se ofvan, sid. 288), valet för Österbottens prästerskap. [2]) Vid tiden för riksdagens begynnelse hade valprotokoll ingått till domkapitlet i Åbo från blott tre prosterier. I Vörå kontrakt hade kyrkoherden Jonas Lagus erhållit 2 röster och Chydenius 1 röst; i Limingo Chydenius, Lagus och doktorn m. m. Joh. Laihiander samt kyrkoherdarne prosten Joh. Westzynthius och And. Kikovius enhvar 1 röst; i Gamlakarleby Chydenius 3 röster och Laihiander 1 röst. [3]) Den 1 februari hade valprotokoll inkommit från alla prosterier utom Sotkamo (Kajana), och sedan af dem inhämtats att Chydenius erhållit pluralitetens kallelse, beslöt konsistorium att utfärda fullmakt för honom. [4]) Huru rösterna fallit i de öfriga prosterierna framgår icke af domkapitlets protokoll, men ett privatbref från d. v. hofrättsrådet C. Hisinger till M. Calonius upplyser om att i Närpes prosteri, som valde den 12 januari, Chydenius erhöll 6 och Lagus 2 röster. [5])

Agitation och intrigspel saknades icke vid valet. Ett bref af landshöfdingen Tandefeldt till Jacob Tengström är i detta afseende upplysande och ådagalägger för öfrigt att Chydenius var det kungliga partiets kandidat. Tandefeldt skrifver den 15 januari 1792: [6])

Högvördige Herr Professor.

Snart torde i Consistorio förekomma val protocollerna från Probsterierne til Riksdagsman för Präste-Ståndet i Österbottn; men jag tviflar at deraf kan ses de cabaler och intriguer som

---

[1]) J. A. Almquist, *Riksdagen i Gefle 1792*, s. 31 f.

[2]) Riksdagsmännen för Borgå stift M. J. Alopæus och Joh. Lagus ankommo först den 24 februari, eller samma dag riksdagen afslutades (enligt uppgift i prosten And. Lanæri *Dag-Bok*).

[3]) *Consii eccl. Aboensis protokoller* för $^{19}/_{1}$ 1792.

[4]) » » » » » $^{1}/_{2}$ 1792.

[5]) Brefvet tryckt af W. Lagus i *Politiska bref till Calonius 1792* (Sv. Littskpts i Finland *Förhandlingar och uppsatser*, 2, s. 212).

[6]) Tengströmska brefsamlingen; ms. i H. U. B.

dervid förelupit. Jag anser Herr Professoren såsom min vän, för hvilken jag med fullt förtroende kan mig yppa, och om jag ej misstager mig, tänka vi lika i de allmänna sakerna. Herr Doctor Chydenius har otvifvelagtigt med pluralitet blifvit vald til Prästerskapets fullmägtig, om icke en viss man här i staden sielf och genom andra öfvertalt en del af Prästerskapet i synnerhet i Probsten Westzynthii Contract [1]) at votera på Kyrkoherden Lagus i Laihela, som man trodt blifva en trogen man af oppositionspartiet. I sådant afseende är den olaglighet begången at Probsten Hartman blifvit öfvertald at långt efter det valet var til ända ändra sin röst och i stället för Doctor Chydenius gifva den åt Lagus och likaså tror jag det skiedt med Kyrkoherde Sterbhuset i Lappo. Vid det härstädes af Doctor Laihander[!] skiedde Riksdagsmanna val öfvertaltes han att med de frånvarandes bifall och samtycke låta inflyta i valprotocollet at i händelse Lagus erhöllo pluraliteten i de andra probsterierne, skulle deras röster som voterat på Doctor Chydenius äfven anses gällande för den förre, ett förbehåll giordt af Laihander på egit bevåg och hvilket ej mindre än hvad skiedt i Vöro Contract Consistorium aldrig lärer gilla. Jag beder Herr Professoren at härå i synnerhet och på alla valen i allmenhet gifva all mögelig upmärksamhet samt tillika förmå de öfriga Herrarne att giöra en gemensam sak til uphäfvande af alt hvad olagligt är i dessa val samt så begå at Herr Doctoren Chydenius enligt de flästes önskan kunde blifva Riksdagsman från Österbottn. Capellanerne vilja väl ock alt af konster och spel hafva sin särskilta Riksdags fullmäktig, men sådant bör Herr Professoren hindra. Annars äro Capellan Vegelius i Vöro och unga Magister Wegelius som söker Lillkyro pastorat afreste til de Norra Probsterierne at operera för Kyrkoherden Lagus. På ett sådant sätt må Wegelius väl icke förvänta någon grace af Konungen i dispense af prästeår och at vinna förslag til Lillkyro. Dierfheten har likväl i våra tider nått sin högd, när det folk som aldramäst ifrar emot Konungen icke blyges at ändock söka af Dess nåd ända til sådane ovanlige prof som dem Vegelius eftersträfvar. Dylikt förtjente at komma för K. öron. — — —

---

[1]) Westzynthius var kyrkoherde i Pyhäjoki; kontraktet kallades vanligen Limingo.

Utan att afvakta domkapitlets fullmakt begaf sig Chydenius på väg till Gefle. Den 5 februari anlände han dit. Oaktadt dagen var en söndag, blef hans fullmakt omedelbart granskad af riksdrotsen, som vid denna riksdag företrädde rikskanslersämbetet. I det protokoll som vid tillfället fördes finnes om fullmaktsgranskningen följande antecknadt: «Prosten och Kyrkoherden i Gamla Carleby Doctor Anders Chydenius, som för tidens korrthet icke hunnit afbida ordentlig Fullmagt af Consistorium i Åbo, aflämnade i stället alla Contract Prostarnes, ett enda Contract undantaget, bevittnade Förtekningar på Kyrkoherdarnes val uti Österbottn; Och då af dessa Handlingar tydeligen inhämtades att, ehuru rösterne i det felande Contractet än utföllo, ägde Doctor Chydenius i alla fall en ostridig pluralitet, drog Hans Excellence icke i betänkande att erkänna berörde Doctor för lagligen vald Riksdagsman och att meddela honom den vanliga Inträdes polletten». [1]) Följande dag, den 6 februari, intog Chydenius säte i ståndet, där han «lyckönskades». [2]) Det var i gymnasiihuset — enligt en ståndsledamots utsago «ett uselt och förfallet trähus, fullt af drag och olidligt kallt», — som prästernas plenisal var inrymd; [3]) «finnarne sutto för sig på en bänk längs ena väggen», upplyser vidare en annan ståndsledamot i sina anteckningar från riksdagen. [4])

Chydenius kunde icke undgå att lägga märke till de osympatiska polisåtgärder som på konungens befallning vidtagits, för att säkerställa lugnet, såsom termen lydde och lyder, — eller för att utföra en ny statskupp, hvarom ryktet icke utan skäl förmälde. Redan utanför den lilla, för tillfället så lifliga staden förhördes alla resande och undersöktes deras pass af militärpatruller, försedda med gevär och skarpa skott; från Stockholm hade, utom en styrka af gardet, kavalleri beordrats till byarna i stadens närhet. Inne i staden stod borgerskapet och halfva Helsinge regemente under

---

[1]) *Riksdags Handlingar För Ar 1792;* ms. i R. A.

[2]) *Prestesťandets Protocoll för år 1792*, s. 92; ms. i R. A.

[3]) O. Wallqvist, *Minnen och bref*, utg. af E. V. Montan, s. 103.

[4]) And. Lanærus, *Dag-Bok öfver min varelse ved Riksdagen i Gefle 1792;* ms. i L. U. B.

gevär, och efterskrifna polisbetjänter syntes öfverallt. Riksdagsmännen måste hålla till godo med de bostäder de fingo sig anvisade af poliskammaren; andra resande tillätos icke dröja öfver natten i staden; brefven öppnades allmänt. Kort sagdt, staden gjorde intryck af en fästning i belägringstillstånd. Kronan på verket sattes några dagar efter Chydenii ankomst (den 9 februari) genom ett kungligt förbud för boktryckarne att under riksdagen «trycka eller utgifva något som i mer eller mindre måtto kan röra eller angå Våre och Riksens Ständers göromål samt de finans- eller andra ärender hvilka Vi anse nödigt att till Riksens Ständers öfverläggningar öfverlämna». [1]) Allt detta, och i synnerhet censuråtgärden, måste i hög grad smärta Chydenius och afkyla hans konungskhet. Hans kritik antog väl icke så utpräglade former som hos en hans samtida landsman, hvilken, uppfylld af adelns berättigade hat till konungen, redan med hänsyn till valet af riksdagsorten antecknat att «herren ville ej blottställa hvarken sin person eller sina vidtutseende planer för den osäkerhet stora sammankomster lätteligen kunnat åstadkomma», och som för sin del «hjärteligen beklagar den konung som så regerar att, undviken krigets faror, han bland egna undersåtare tyckes tvifla om säkerhet». [2]) Men förvisso uteblef kritiken icke.

Samma dag Chydenius vann inträde i prästeståndet, utsågs han till ledamot af det då tillsatta ecklesiastikutskottet. [3]) Detta utskotts arbeten blefvo utan betydelse, emedan betänkandena icke hunno behandlas af ståndet och kanske också därför att petitionsrätten ansågs tvifvelaktig, sedan i 1789 års Förenings- och säkerhetsakt stadgats att «vid riksdagar förehafves hos Riksens Ständer inga andra

---

[1]) *Hemliga Handlingar, hörande till Sveriges Historia efter Gustaf III:s Anträde till Regeringen*, d. 2, ss. 228, 230 o. 264; Almquist, a. a., ss. 37 o. 39. — Närmaste orsaken till censurpåbudet torde ha varit Thorilds skrift *Det enda nödvändiga för ett rikes finanser*, som just hade utkommit.

[2]) H. T. Adlercreutz, *Historiskt-politiska anteckningar för 1743—1796*, utg. af E. Lagerblad, s. 99 f.

[3]) *Preseståndets Protokoll för år 1792*, s. 115.

ämnen än dem konungen proponerar». [1]) Åtskilliga kyrkan och skolan berörande ärenden bereddes dock i utskottet. [2]) Chydenius inlämnade vid utskottets sammanträde den 9 februari följande besvär: [3])

Desiderierne, som Prästerskapet i Nerpes Probsterie vill genom deras Fullmächtige vid förestående Riksdag, som den 23 dennes i Gefle Stad tager sin början, hafva anmälda samt bevakade, äro följande.

1:o Att Rijkets gäld, så vida möijeligit vara kan, måtte blifva nationel och utlänningen utestängas ifrån Interessens uppbärande, hvilket i det mästa torde vinnas, om Riksgälds Contoiret äfven upptager lån i små summor och dess reversaler få gälla i hvars hand de finnas samt interessen därå godtgiöras af Uppbörds männerna å den ort, där de upptees.

2:o Att Finnland icke längre tid besväres med sådan myntsort, som äger ingen valeur i andra rikets provincier, såsom ock att bristen på skiljemynt antingen genom ymnogare myntning eller smärre sedlars tillverckning afhielpes.

3:o Att den frivilliga öfverenskommelse, om Prästerättigheter i Österbottn, som Kongl. Mayestet 1743 stadfästat, icke måtte af Embetsmänn eller Collegier rubbas än mindre häfvas. Wasa d. 12 Januarii 1792.

Johan Laihiander
Theol. D. Prof. Pr. i Nerpes
(Sig.)

---

1) Hildebrand, a. a., s. 566. — Sådana tvifvelsmål hystes äfven vid landtdagen i Borgå 1809 och vid 1863—1864 års landtdag (se Bergh, *Vår styrelse och våra landtdagar*, d. 1, s. 184).

2) Se Almquist, a. a., s. 193 f.

3) *Riksdags Handlingar För År 1792;* ms. i R. A.

Uti dessa desiderier af Nerpes Prosteri förena sig alla de öfriga Prosterierna uti Österbotn.

Anders Chydenius
samtl. Pastorum Riksdagsman
i Österbotn
(Sig.) [1])

De två förstnämnda af dessa besvärspunkter upptogos icke af utskottet till pröfning, synbarligen af det skäl att de berörde det ärende som af konungen öfverlämnats till ständernas behandling: finansfrågan. Chydenius meddelar själf i den *Berättelse om det hufvudsakligaste som vid Riksdagen i Gefle år 1792 blifvit förehaft och beslutat,* hvilken efter en samtida afskrift blifvit i utdrag tryckt i Bihanget till B. von Schinkels *Minnen,* att han i stället anmälde besvären för det med finansfrågans behandling sysselsatta hemliga utskottet, «där de, om ej gjorde stor effekt, dock bidrogo till upphöjande af den allmänna rösten ifrån Finland om krigskommissariatets polletters omväxling till annat, öfver hela riket gångbart mynt». [2])

Den tredje besvärspunkten blef af utskottet afslagen med följande motivering. «Som dessa besvär endast rörde en särskildt Landsort, och hvar och en ägde frihet at öfver liden oförrätt hos Kongl. Maj:t klagomål i underdånighet anföra, så ansåg Utskottet onödigt för hela Ståndet at häruti deltaga; utan kunde Herr Doctor Chydenius såsom Presterskapets i Österbottens fullmägtig, för sig och sine Comittenter, enskildt med underdåniga besvär deröfver, om han sig dertil befogad finner, til Kongl. M:t ingå». [3]) Chydenius berättar själf att han, efter att ha rådfört sig med den inflytelserike biskop Wallqvist, verkligen efterkom utskottets

[1]) Detta är enda gången jag sett Chydenii sigill. I midten en rund, tom sköld, längs hvars ena sida en lagerkvist smyger sig. Strax under skölden ett liggande kors samt ett ankare och en palmkvist. Ofvan skölden en uppgående sol och allra öfverst valspråket: *Auxilio Iesu Christi* (initialerna betyda äfven Andreas Iacobi Chydenius).

[2]) Schinkel, *Minnen ur Sveriges nyare historia,* Bihang, utg. af S. J. Boëthius, I, s. 156. — «Affect» bör uppenbarligen läsas «effect».

[3]) Ecklesiastikutskottets prot. för $^{9}/_{2}$ 1792, § 4.

uppmaning att direkt vända sig till Kongl. Maj:t. Den skrift han i sådant syfte affattade ingår emellertid icke i det tryckta utdraget ur hans riksdagsberättelse. Bland Chydenii efterlämnade papper har jag emellertid funnit konceptet till skriften; det lyder:

Prästerskapet uti Österbotn har ifrån äldre tider tilbaka haft med sina Åhörare särskilta öfverenskommelser, efter hvilcka de af dem blifvit lönta, som genom Landshöfdingarna i orten och Consistorii Fullmächtiga blifvit uppå Kongl. Maij:ts befallning i alla Församlingar undersökta och skrifteligen författade, hvilcka alla af Riksens Högl. Ständer blifvit vid Riksdagen 1742 granskade, och på Allmogens egen trägna begäran, under namn af Kongl. Maij:ts Nådiga Förordning om Prästerskapets rättigheter i Österbotn, sammanfattade, med uttryckelig Kongl. befallning, at samma Kongl. Förordning borde tiena både Lärare och Åhörare til obrottslig efterlefnad.

Samma Kongl:a Förordning har ock ifrån den tiden nu snart uti et halft seculum tient för båda til ett rättesnöre, utan at hvarken Lärare eller Åhöra[re] någon ändring deruti sökt eller vunnit; icke destå mindre hafva Konungens Befallningshafvande nyligen tagit sig frihet, att vid en ock annan casus specialis uti den samma göra efter välbehag ändringar och limitationer, som ei annat kan än gifva anledningar til osäkerhet och mångfalliga tvister och deraf flytande rättegångar, til förstörande af den samdrächtighet, som altid varit emellan Lärare uti Österbotn och deras åhörare. Hos Kongl. Maij:t anhåller derföre Österbotns Prästerskap allerunderdånigst, det täktes Hans Kongl. Maij:t åfvan nämde 1743 års Kongl. Förordning ytterligare i Nåder fastställa och ifrån all rubbning eller förtydning frikalla och lika nådigt anbefalla de Kongl. Collegier och Ämbetsmän som några tvistemål emellan Prästerskapet och deras åhörare i Österbotn komma at afgöra, at dervid låta samma Kongl. Förordning och dess orda förstånd tiena sig til efterrättelse.

På Prästerskapets vägnar i Österbotn
underdånigst af
Anders Chydenius.
Th. D. Präp. et pastor i G. Carleby.

Chydenii petition ledde också till det åsyftade målet. Genom Kongl. Maj:ts därpå gifna resolution af den 22 mars 1792 förklarades att den åberopade förordningen af 1743 «vid laga kraft och verkan bör tjäna till obrottslig efterlefnad så för lärare som åhörare i den ort för hvilken den blifvit utfärdad». [1])

Den enda fråga af vikt som behandlades af ständerna var den för hvars skull de sammankallats: mynt- och finansfrågan. Såsom äfven af de nyss återgifna besvärspunkterna framgår, var denna fråga i ett afseende särskildt brännande för Finland, nämligen beträffande realisationen af de under kriget utgifna förskrifningarna, i främsta rummet finska krigskommissariatets fältkassepolletter — «fahnehjelmarne» (så kallade efter kammarrevisionsrådet Fahnehjelm, i hvars namn de utgifvits) —, men äfven mindre sedelmynt, såsom «kaplanerne» (så kallade efter landshöfdingen frih. S. W. Carpelan) samt «knorringarne» (efter öfverstelöjtnant Knorring). «Fahnehjelmarne», berättar biskop Wallqvist, «infördes under namn af växlingsmedel, och man växlade med dem så länge, till dess intet annat mynt i Finland fanns. De föllo ända till 15 % i agio mot riksgäldsmynt, och när detta en tid åter var 15 % under bankmynt, samt alla finska löntagare måste nöja sig med aflöning i fahnehjelmar, så är kalkylen på deras förlust gifven. Kronoutskylderne intogos i dessa sedlar, som till aflöningen genast skickades dit igen.» [2])

Realisationsfrågan behandlades, såsom redan antydts, i hemliga utskottet. Finnarne voro där svagt företrädda: för adeln satt ingen finne, för prästeståndet en (biskop Gadolin), för borgareståndet en (borgmästar Fagerström från Uleåborg) och för bondeståndet en (bonden Alopæus från Karelen), eller tillsammans tre af hela antalet fyratiofem ledamöter. En samtida har också antecknat: «finska bönderne äro mycket missnöjde därmed att blott en enda finne är i hemliga utskottet». [3])

---

[1]) Tengström, a. a., d. 1, s. 264.

[2]) Wallqvist, a. a., s. 77.

[3]) *Hemliga Handlingar*, d. 2, s. 244. — Den därsammastädes omtalade historien att konungen blifvit utsedd till riksdagsman från vissa distrikt i Finland och i anledning häraf frågat riksdrotsen förefaller osannolik.

Chydenius, intresserad af frågans lösning lika mycket ur finansteoretisk som ur patriotisk synpunkt, utarbetade «en finansplan». Censurpåbudet omöjliggjorde naturligtvis dess tryckning, och han måste därför sannolikt vända sig till bekanta ledamöter af hemliga utskottet. «Men saken var då redan så långt hunnen», berättar han själf, «och principen fattad, att den ej kunde frångås». Chydenius var emellertid envis. «Jag inlämnade likväl», skrifver han «mitt första utkast uti Konungens egen hand». [1]) — Förmodligen skedde öfverräckandet af finansplanen vid ett tillfälle som af den nyss citerade dagboksantecknaren omnämnes den 11 februari i följande ord: «Deputerade från Finland voro i dag uppe hos konungen och anhöllo om hans beskydd och hjälp i sitt genom fahnehjelmare iråkade betryck. Detta lofvades dem så mycket mera som den saken redan vore anhängig i hemliga utskottet.» [2]) Själfva skriften har jag icke kunnat öfverkomma; det åt Gustaf III lämnade utkastet bör emellertid bevaras i något band af de omfattande gustavianska papperen i Upsala universitetsbibliotek.

Det vore naturligtvis af intresse att känna Chydenii finansplan, — af så mycket större intresse som Chydenius icke till ståndets protokoll uttalat sina tankar i frågan. I hans kort efter riksdagen (den 13 april 1792) affattade riksdagsberättelse antydes en från hemliga utskottets och ständernas beslut afvikande ståndpunkt genom orden: «Den tid torde komma, att min plan blifver antagelig». Af samma berättelse framgår därjämte att Chydenius insåg hurusom till följd af ständernas beslut «riksgäldssedelstocken ansenligen tillväxer utan någon solid fond», hvarför fara vore för handen att agiot mellan speciemyntet och riksgäldssedlarna «kan stiga nog högt». [3]) Men det är också allt hvad vi nu veta om Chydenii från ständerbeslutet afvikande mening i realisationsfrågan. Att han godkände ständernas öfvertagande genom riksgäldskontoret af den återstående krigsskulden,

[1]) Schinkel, a. a., Bihang, I, s. 153.
[2]) *Hemliga Handlingar*, d. 2, s. 257.
[3]) Schinkel, a. a., Bihang, I, s. 152 f.

$8^1/_2$ millioner rdr, hvartill äfven hörde inlösandet af fahnehjelmarne (1,300,000 rdr) med riksgäldssedlar inom årets lopp, det få vi å andra sidan taga för gifvet. Likaså godkände han synbarligen att en del af bevillningen skulle utgöras i speciemynt, ty han säger i sin berättelse utan reservation att detta blef «oumgängeligt».[1]) Han begick härutinnan ett grundligt misstag: i stället för att, såsom afsedt var, erhålla ökadt värde i förhållande till speciemyntet, förlorade kreditsedlarna genom åtgärden ytterligare i värde, af den enkla orsak att speciemyntet blef mer eftersökt.[2]) Egendomligt och beklagligt är att Chydenius, som 1778 häfdat ständernas rättigheter gentemot konungens inkräktningar och bl. a. yrkat på bevillningens gifvande på vissa år, nu icke höjde sin röst ens däremot att bevillningens såväl storlek som fördelning och beskaffenhet bestämts af hemliga utskottet och icke af ett bevillningsutskott.

I särskild proposition hänsköts till ständerna den del af finansfrågan som berörde gångbarheten af riksgäldssedlarna i enskildes likvider, och i självfva verket var detta också en fråga för sig, ehuru den i hemliga utskottet behandlats i ett sammanhang med finansplanen. Under öfverläggningarna i utskottet hade prästerna, borgarne och bönderna — de förstnämnde dock blott med en rösts öfvervikt — enats om ett från «finansdirektören» Håkansson härrörande förslag, att i likvider man och man emellan all ränta, som öfverstiger 4 %, skulle få betalas med kreditsedlar, äfven om kapitalet var upptaget i speciemynt, samt att vid långifvarens uppsägning eller utkräfning af innestående speciekapital låntagaren tillätes, därest han icke såg sig i stånd att anskaffa speciemynt, att med kreditsedlar betala kapitalet, på villkor att han därtill erlade 6 % på kapitalet såsom ersättning för skillnaden i värdet mellan specie- och riksgäldsmynt; banken och diskontverken skulle dock härifrån undantagas. Adelns ledamöter i hemliga utskottet hade med stor pluralitet afböjt

---

[1]) Schinkel, a. a., Bihang, I, s. 152 f.

[2]) Jfr. M. Hamnström, *Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800*, ss. 8 o. 11, not 2.

förslaget, utan att framställa något annat. Sedan konungen några dagar betänkt sig på saken, afläts den 20 februari propositionen i öfverensstämmelse med det af hemliga utskottets flertal omfattade förslaget; och som Kongl. Maj:t häröfver velat inhämta ständernas tankar, hette det i propositionen, så förväntade Kongl. Maj:t ett skyndsamt svar, huruvida Ständerna i förslaget instämt eller icke.[1]

Den föreslagna lösningen af likvidationsproblemet innebar ett omöjligt försök att fastställa tvångskurs på kreditsedlarna; agiot uppgick vid denna tid eljest till 10 %, men bestämdes enligt förslaget till 6 %. Härigenom afsågs visserligen att bereda lättnader åt gäldenärerna, men då det värsta för gäldenärerna naturligtvis vore lånens uppsägande och indrifvande, så förfelades äfven detta ändamål totalt. Förslaget innebar dessutom en orättvisa mot den enskilde kapitalisten och dennes gäldenärer, då den ställde dem i ett ogynnsammare läge än banken och diskontverken samt deras låntagare. Oppositionen i hemliga utskottet hade därför också yrkat på att frågan skulle afgöras af ständerna såsom en lagfråga (enligt § 42 R. F.).[2]

Chydenius insåg klart förslagets alla fel, och då frågan den 22 februari förekom till afgörande i ståndet, afgaf han ett längre yttrande, så lydande i protokollet:[3]

Om Hans Kongl. Maj:t hade i nåder täckts befalla til allmän efterlefnad hvad Han i lika nådig proposition behagade underställa Riksens Högl. Ständers eget bepröfvande, så hade jag för min ringa del dermed varit fulleligen nögd, äfven som jag ei haft dervid det minsta att påminna, om Hemliga Utskottet tagit en sådan författning til liqvid emellan privata Debitorer och Creditorer; hvartil jag äfven bör tillägga, at jag finner mig aldeles nögd, om Högv. Ståndet täckes dertil straxt lämna sitt samtycke;

---

[1] *Protocoller, Hållne hos Högloft. Ridderskapet och Adelen*, s. 124 f.; Wallqvist, a. a., s. 81 ff.; Almquist, a. a., s. 108 ff. o. 143 f.

[2] Almquist, a. a., s. 109.

[3] *Presteståndets Protokoll för år 1792*, s. 263 ff. — I original, med Chydenii egen handstil skrifvet, finnes yttrandet bland bilagorna till koncept-protokollet. Originalets skrifsätt har här följts.

men då Hans Kongl. Maj:t täkts hänskiuta målet til Ständernas egen granskning, tror jag det ei allenast vara mig låfligit, utan äfven en skyldighet at deröfver fritt yttra mina tanckar. Saken synes efter mitt begrep hufvudsakeligen bero på 3:ne Frågors uplösning, neml. 1:o. Om genom den föreslagna liqvidations grund emellan debitorer och creditorer egendomsrätten på något sätt finnes rubbad; hvarvid jag så mycket mindre behöfver ingå uti någon vidsträkt bevisning, som densamma näst förut af Herr Biskopen och Commend. Hesselgren är förklarad och grundeligen bevist, och som detta liqvidations sätt emellan privata ei allenast strider emot Allmänna Lagen, utan ock olika betalningsgrund i så måtto stadgas emellan Banquen samt andra publique discont-värk och privata, än emellan privata sins emellan, synes detta förut blifva en lagfråga, som af Ständer komme at afgöras, hvilket likväl nu icke skedt eller kan ske. Men denna fråga bryr mig dock icke mycket, då jag på andra sidan ser huru medborgare genom Riksgäldssedlarna och deras fallande värde emot specie lidit större eller mindre förluster, som i alla fall blifva oärsätteliga. Den andra frågan blifver: om det ändamål dermed värckeligen vinnes som åsyftas, nemligen en lättning för skuldenärerna til sina låns afbördande? Hvilcket väl så förekommer vid första påseende af saken. Men lätt oss se litet längre in. Om efter en sådan utfärdad författning långifvaren, som försträkt til exempel ett förskott af 100 RD:r banco til 10 torftige låntagare, hvilcka lagt dem uti sina näringar, eller skulden forseras genom hotad utmätning efter denna författning, månne de icke til dess undvikande häldre bedja för sig och gifva en ny revers, som innefattar det agio långifvaren vil pretendera, då igenom densamma är intet til den fattigas lindring uträttat; ty det blifver altid dervid at omnia obediunt pecuniis, penningekarlen topprider altid den fattige. Den tredje frågan blifver den: Om detta stadgade Agio, emellan debitor och creditor, är nog kraftigt medel at hålla Agio emellan credit sedelen och specie vid den här stipulerade gräns? Kunde detta ändamål vinnas, så vore förslaget stort, och i detsamma ett nytt medel uppfunnit, som ännu aldrig i penningevägen kunnat finnas, att hålla ett creditmynt, som ei kan förväxlas til specie, uti ett visst förhållande deremot; men som sådant strider aldeles emot sjelfva sakens natur, vid en til-

växande sedelstock, speciemyntet synbart mer och mer försvinner, och dock nödvändigt fordras årligen til åtminstone 5 a 6 tunnor Guld uti bevillningen och utom dess uti utländska Tullen, det vi alt måste köpa af Specie mynts ägaren, må vi vara försäkrade, at han vet sätta det värde derpå, som förhållandet emellan bägge myntsorterna honom medgifver. Detta alt har jag i det Högv. Ståndet trodt mig böra anföra, ingalunda at dermed afleda H. Ståndet ifrån bifallandet af Kongl. Maj:ts höga proposition, så mycket mindre som jag äfven, om Högv. Ståndet så behagar, är färdig at dertil sjelf samtycka, utan blott at yttra min enfalliga öfvertygelse om saken, och at i ståndess Protocoller hafva förvarat mina tanckar för en eftervärd.

En präst, tillhörande oppositionen, har om detta yttrande antecknat: «Doctor Chydenius talade länge och med styrka deremot [emot det kungliga förslaget], wisande at detta förslag, derest det går i werkställighet, i framtiden mera skadar än gagnar Debitores. En hård Creditor finner wäl utwägar at klämma en debitor, som vill betjena sig af sådan lag; och at det war den minsta delen som wore i stånd at deraf draga fördel, m. m.» [1]) Det är möjligt att Chydenii yttrande var annorlunda formadt än det nu ter sig i skrift, och att det icke blott i sak var starkt, utan också till formen bar en oppositionell prägel. Sådant det nu föreligger, kan det just för sin forms skull icke göra annat än ett i hög grad osympatiskt intryck. Den undersåtliga tillintetgjordheten i inledningen och flatheten i slutet kontrastera på ett pinsamt sätt mot den lojala frimodigheten i Chydenii språk vid riksdagen 1778. Hade Gustaf III:s despotism, i förening med hans koketteri för prästerskapet under de senaste åren, böjt Chydenius? Eller hade Chydenius helt enkelt blifvit gammal, så att han i ett diplomatiskt språk såg rikets räddning från det öppna, fullständiga enväldet? Frågor på hvilka något svar icke kan med säkerhet gifvas!

Med 31 röster mot 18 bifölls propositionen i prästeståndet. I de bägge andra ofrälse stånden fattades samma

---

[1]) Lanæus, *Dag-Bok.*

beslut. Ridderskapet och adeln afstyrkte bifall, men lät vid de andra ståndens beslut bero. — Efter att ha hållit en konselj på Stockholms slott den 15 mars, därvid fem närvarande afstyrkte och fyra tillstyrkte en författnings utfärdande i enlighet med propositionen och de ofrälse ståndens mening, beslöt sig konungen på Håkanssons inrådan den 16 mars på Haga att underteckna en kungörelse i ämnet. [1]) Författningen, den sista af Gustaf III underskrifna — samma dag på kvällen träffades konungen i operahuset af det dödbringande skottet från Anckarströms pistol —, väckte mycket missnöje och måste i slutet af följande år upphäfvas. [2])

Af de ceremonier som förekommo under «denna pappersriksdagen» [3]) bivistade Chydenius såsom deputerad för sitt stånd den trettonårige kronprinsens examen, som försiggick den 20 februari. Chydenius beskrifver i sin riksdagsrelation rätt vidlyftigt och med oförställd beundran tillgången därvid. Särskildt anslagen tyckes han ha blifvit af förhören i religion och i svensk historia. På öfverhofpredikanten doktor Flodins frågor svarade den blifvande konung Gustaf IV Adolf «med så ömma känslor för religion, att han och en stor del af det höga auditorium flöto i tårar». [4]) Alla togo dock ej saken lika sentimentalt; åtminstone berättar en annan vid riksdagen närvarande riksdagsman att «under religionsförhöret, vid hvilket den unge herrens svar voro uppbyggliga och högst ortodoxa, vände konungen sig till en ung grefve De la Gardie och sade: 'så mycket kan jag ej ljuga på ett helt år'». [5]) Vid kanslirådet Nils von Rosensteins förhör i Sveriges historia lade Chydenius i synnerhet märke till, «huru kronprinsen, i flere händelsers vidlöftiga berättande, talte ganska otvunget och med fullkomligaste redighet, som utmärker en redig eftertanka och en lätthet

---

[1]) Wallqvist, a. a., s. 84 f.
[2]) Hamnström, a. a., s. 11.
[3]) Uttrycket är Wallqvists (a. a., s. 71).
[4]) Schinkel, a. a., Bihang, I, s. 154.
[5]) A. L. Hamilton, *Anekdoter till svenska historien under Gustaf III:s regering*, utg. af O. Levertin, s. 187.

att exprimera sig». Chydenius tillägger efter beskrifningen af examen: «Jag hade dessutom det nöjet att pläga ett förtroligt umgänge med bägge hans värdige ledare [Flodin och Rosenstein], som försäkrade mig om herrens dygdiga och redliga hjerta samt hans fallenhet för att spara och hushålla, så att han i alla afseenden gifver Sverige ett godt hopp. Han är icke lång till växten, nog mager, men försäkrades dock vara frisk.» [1]) — Chydenius behöfde icke upplefva olyckan att se sina förhoppningar fullständigt grusas, — en följd mindre af den unge furstens egna regeringshandlingar och karaktär än af hans företrädares på tronen.

En af Chydenii ståndsbröder, hvars anteckningar jag redan tidigare varit i tillfälle att citera, karakteriserar Chydenius vid riksdagen sålunda: «En gammal rask Gubbe, med två brinnande ögon. Riksdagsman 1765, då han blef utvoterad, sedan 1779. Nu troddes han tillhöra oss [«patrioterna», oppositionen].» Och han berättar under den 11 februari följande om ett tillfälle då Chydenius och han voro tillsammans: «Om Aftonen war jag på Adelens lilla klubb, i sällskap med Doctor Chydenius från Finland och Håf-Pr. och Prosten Kiellin från Carlstads stift. Wi blefwo mägta wänligen emottagne, och för at förwara åminnelsen af wår Swenska Frihet, blefwo wi nödgade at nyttia det gamla signum libertatis, at behålla wåra hattar på hufvudet.» [2])
Också detta besök tyder ju på oppositionella tendenser hos Chydenius. Men hans rojalism var dock starkare trots allt. Utom det redan anförda må framhållas, hurusom han deltog jämväl i beslutet att de ofrälse stånden skulle genom deputerade tacka konungen för Förenings- och säkerhetsakten, — denna våldsamt genomdrifna akt, hvarigenom de tre ofrälse stånden offrade en stor del af ständernas äfven eljest begränsade rättigheter för ernåendet af likställighet med adeln vid besättandet af rikets ämbeten samt delvis i fråga om jordbesittning. Det riktigaste synes därför vara att känneteckna Chydenius såsom moderat och själfständig rojalist.

---

[1]) Schinkel, a. a., Bihang, I, s. 155.
[2]) Lanærus, *Dag-Bok.*

Med en gammal vän fick Chydenius sammanträffa under riksdagen: Anders Schönberg. Denne, som trots sina krämpor kommit till Gefle från sitt inom länet belägna Åsberg, skrifver i ett bref till Tengström af den 9 mars 1792: «Det gladde mig oändeligen at än en gång få råka Herr Doctor Chydenius och påminna oss de fordna tider, när vi lefde vid Riksdagarna tilhopa. Jag var några gånger på Presteståndets klubb, som hölls i et hus, där jag ofta logerat; där träffade jag Doct. Chydenius och många vänner af det Ståndet. Och den morgon jag reste var jag hos min gamle Vän och tog afsked af honom.»

Riksdagen afslutades den 24 februari 1792. Chydenius dröjde sannolikt ännu några dagar i Gefle eller annorstädes, innan han anträdde återfärden. Den 5 mars skulle han jämte riksdagsmannen Falander från Vasa och några riksdagsbönder komma öfver den isbelagda Kvarken. «Då de voro $^1/_2$ mil nära Valsörarne, som äro på denna sidan», skrifver C. Hisinger till M. Calonius, «mötte dem en stor råk, ehuru de nyss förut midt på Kvarken mötte bönder, som dagen förut skjutsat hit. Riksdagsmännen måste vända om; Kvarken var i full rörelse, och de kunde ej hinna fast is, förrän till deras stora lycka det isstycket, hvarpå de seglade och kanske var 1 mil långt, som hastigast stötte mot ett grund, och ena ändan då sprängdes mot fasta isen, så att de i hast sluppo därpå, men måste lämna alla kistor, en del slädar och tre hästar. Två Holmö skjutsbönder ihjälfröso ock, en riksdagsbonde förkylde föttren illa, och med lånta pengar kommo alla norra vägen hem.» [1]) Det var således nära att riksdagen hade kostat Chydenius lifvet. [2])

---

[1]) Sv. Littskpts i Finland *Förhandlingar och uppsatser*, 2, s. 213 f. — I den på självbiografiska uppgifter grundade lefvernesbeskrifning öfver Chydenius som publiceras nedan såsom bilaga till dessa undersökningar står att «flere skjutsbönder drunknade och af köld omkommo» och att «isen stannade mot en klippa på några minuter».

[2]) Schönberg skrifver till Tengström från Åsberg $^{17}/_4$ 1792, då han fått höra om Chydenii återfärd: «Det var en bedröfvelig öfverfart öfver hafvet för Doctor Chydenius. Gud ske lof, at han kom öfver med lifvet. Var god och vid tilfälle förmäl min hjerteliga compliment och fägnadsbetygelse, at Guds Försyn bevarade honom i så farligt tilfälle.»

Till den farliga resan anknyter sig en rätt lustig tradition, hvilken offentliggjorts af en forskare, som länge vistats i Gamlakarleby-trakten. [1]) Chydenius hade jämte en bonderiksdagsman från socknen, vid namn Hassinen, kommit i land vid några torpstugor i mycket medtaget tillstånd. På fönsterposten i en stuga låg en nedsmetad smörgås, och som gårdsfolket var borta, åt Chydenius upp den utan vidare omgångar. Men det hade han inte bort göra. Ty när han senare en gång besökte en sjuk i trakten, en som var «ansatt af djäfvulen», hade djäfvulen i den sjuke börjat «skälla» på Chydenius, sägande: «Alder e tu helder så häv. Komber tu ihåg, tå tu stal smör å brö?» («Inte är du heller så god. Kommer du ihåg, när du stal smör och bröd?»)

---

[1]) L. H. Sandelin, a. st., s. 117. — Se äfven skriften *Österbottens svenska kommuner*, s. 6.

Kap. 13.

Karaktären af den sista perioden af Chydenii lefnad. — Förmyndarregeringens debyt. — Chydenius kommitterad för landtbrukets upphjälpande i Vasa län. — Tryckfriheten. — Rosensteins «Upplysningen» och Chydenius. — Förhållande till franska revolutionen. — Åtgärderna mot yppighet och öfverflöd. — Ett bref till Tengström. — Fortsatt kyrkobyggnadsverksamhet. — Bekämpande af sekterismen.

Den 29 mars 1792 afled Gustaf III. Med hvilka känslor Chydenius mottog underrättelsen härom, likasom ett par veckor tidigare underrättelsen om mordet, kunna vi förstå, ehuru vi sakna vittnesbörd härom: Gustaf III var och förblef, trots allt, föremål för Chydenii beundran och kärlek.

I Chydenii lefnad betecknar regentombytet i och för sig ingen vändpunkt. Men förhållandena gestalta sig dock så, att biografen från denna tid och ända till Chydenii död har så godt som intet att anteckna, som skulle bringa hans verksamhet i kontakt med politiken eller det offentliga lifvet i allmänhet. Sådan vi känna honom från denna sista lefnadsperiod, upptages Chydenius visserligen icke helt och hållet af sin ämbetsverksamhet, utan sysslar äfven med ekonomiskt skriftställeri, men han framträder icke därmed i offentligheten. Det är möjligt att bilden framdeles kan förfullständigas, särskildt genom upplysande bref från denna tid. Tills vidare ter sig Chydenius som den för religionen, kyrkan och församlingen nitälskande prosten, nu på sina gamla dagar myndigare och envisare än förut, begripande sig på alla praktiska ting mellan himmel och jord, från

potatisodling till kyrkoarkitektur, men tillika på sin kammare sysselsatt med att forma nya tillämpningar åt sitt gamla politiskt-ekonomiska ideal: menige mans bästa genom friheten.

En i vissa hänseenden förändrad politik inslogs omedelbart efter Gustaf III:s död af hertigen-regenten Carl och dennes gunstling Reuterholm. Sålunda utfärdades den 11 juli 1792 en mycket liberal tryckfrihetsförordning; åtgärder vidtogos i syfte att förenkla och förbättra seder och bruk — knäfallandet vid supplikers framlämnande afskaffades, hasardspel förbjöds, mot yppighet och öfverflöd «varnades» —; och för upphjälpandet af landtbruket och landthushållningen i riket anbefalldes landshöfdingarne att sammankalla framstående representanter för befolkningen i länen och i samråd med dem uppgöra reformförslag.[1])

Till en af dessa nyssnämnda representanter för Vasa län kallades af landshöfdingen Tandefeldt äfven Chydenius. Kommitterade sammanträdde i början af december i Vasa och afgåfvo sitt betänkande den 14 december.[2]) Hvilken roll Chydenius spelade i kommissionen är oss endast bekant genom ett par bref af en mot Tandefeldt afvogt sinnad korrespondent, den förut citerade hofrättsrådet Hisinger, som styggt bedömer också Chydenius, en af Tandefeldts vänner. Hisinger skrifver den 14 december 1792: «Vid öfverläggningen om landthushållen äro Idman[3]) och Chydenius nu här jämte flere. Den senare smilar, krusar, synes bifalla, men slår ändå sluteligen omkull Hr Landshöfdingens fleste propositioner.» Och den 31 december skrifver Hisinger: «Hade ej assessor Jusleen[4]) här bivistat landtdagen [kommissionen], så hade flere galenskaper, som Hans Nåde pro-

[1]) Stavenow, *Den gustavianska tiden*, s. 192 f. (*Sveriges historia*, red. af E. Hildebrand, afd. 8).

[2]) Betänkandet finnes i afskrift (enligt originalet i R. A.) i Åbo stads bibliotek.

[3]) Gustaf Idman, lagman i Österbottens lagsaga.

[4]) Fredrik Jusleen, assessor i Vasa hofrätt, sedermera ledamot af högsta domstolen. — Utgifvaren af brefven tror med orätt att Hisinger åsyftat brodern Pehr Jusleen, tidigare assessor i Åbo hofrätt och 1792 ledamot af högsta domstolen (se personregistret, s. 266).

ponerade, gått igenom och blifvit anmälte till länets både nesa och skada. Doktor Chydenius var väl ock en utkorad, men hans vanliga lismeri gjorde, att han icke motsade Tandefeldt, men gjorde sluteligen ett med Jusleen.» [1]) Att döma af denna karakteristik, från hvars elakheter vi böra frånse, gick Chydenius i kommissionen till väga på ungefär samma sätt som i sitt ofvan (sid. 400 ff.) återgifna yttrande vid riksdagen i Gefle. Om detta sätt verkligen blifvit det vanliga hos Chydenius, så hade det kommit med åldern och med den nya tiden; på 1760- och 1770-talen uppträdde Chydenius annorlunda.

Det är sannolikt att Chydenius, ehuru en beundrare af Gustaf III, med glädje hälsade den nya regeringens första åtgärder, särskildt tryckfrihetens återinförande. Denna glädje blef emellertid kortvarig. Redan den 21 december 1792 utfärdade hertig Carl en «varning emot öfverträdandet af tryckfrihetsförordningen», hvilken betecknade att återgående till 1774 års tryckfrihetsförordning, i det att dennas stränga straffbestämmelser återupplifvades och boktryckarne gjordes lika ansvariga som författarne för innehållet af skrifter, i hvilka grundlagarna tadlades och angrepos. [2]) Därmed var den politiska censuren å nyo införd, och tryckfriheten utgjorde numera blott en skylt. För att understryka och illustrera detta faktum häktades Thorild för sin skrift *Om det allmänna förståndets frihet* och dömdes till fyra års landsflykt. [3]) Allmänheten uppbragtes öfver dessa åtgärder. [4])

Reaktionens snabba återvändande berodde i främsta rummet på intrycket af de revolutionära händelsernas utveckling i Frankrike: konungadömets afskaffande, septembermorden, Ludvig XVI:s fängslande och, på nyåret, hans af-

[1]) Sv. Littskpts i Finland *Förhandlingar och Uppsatser*, 2, ss. 261 ff.

[2]) (C.) Q(vist), *Ett och annat om våra äldre och nyare förordningar rörande tryckpressen* i *Juridiskt Album*, utg. af R. Lagus, I: 2, s. 44. — I själfva verket betecknade 1774 års tryckfrihetsförordning (trots Gustaf III:s vackra fraser) ett stort baksteg från 1766 års förordning; mitt tidigare omdöme (se ofvan, sid. 276) tål en justering.

[3]) Ljunggren, a. a., d. 2, s. 44 ff.

[4]) Adlerbeth, *Historiska Anteckningar*, d. 2, s. 182.

rättning. Äfven frihetsvänner och demokrater begynte nu med oro se tiden an. En del, hos hvilka liberalismen satt på ytan, sviktade. Andra åter, hvilkas politiska öfvertygelse var för fast för att rubbas af de blodiga skakningar Sveriges gamla bundsförvant och subsidiegifvare genomgick, underkastade sina åsikter en allvarlig pröfning. Och deras pröfning underlättades af det resultat hvartill den unge konungens lärare Nils von Rosenstein kommit vid sin revision och hvilket han i slutet af juni 1793 delgaf allmänheten i sitt *Försök till en afhandling om upplysningen.*

Redan i företalet till denna märkliga bok vände Rosenstein sig emot den rådande pressregimen i följande svåråtkomliga form: «Min uppriktiga öfvertygelse är att skrifter af sådan beskaffenhet som denna i våra tider icke kunna skada, men väl gagna. Sedan vissa frågor en gång äro väckta, är det omöjeligt att hindra allmänheten att sig därmed sysslosätta, och vår tystnad är af föga betydenhet, när hela Europa tvistar och skrifver. Hvad man bör önska är att bibringa sunda begrepp, verka måtta och sansning; och detta ändamål vann ännu aldrig någon författare, som sökte att förleda, som icke vågade att säga sanningen.» Hela boken är en apologi för tankefriheten och upplysningen. Rosenstein söker med en filosofisk bevisning, i hvilken begreppet Gud alls icke ingår, ådagalägga att grunderna för «borgerlig lycksalighet» utgöras af «frihet, säkerhet och en otvungen utöfning af våra förmögenheter» och att «allt tvång på denna utöfning, alla företag att hindra utvecklingen af mänskliga böjelserna och egenskaperna sluteligen skola blifva lika fåfänga som de till sin beskaffenhet äro orättvisa»; vidare att «upplysningen är en väsentelig del af vår sällhet, efter den födes af bruket af våra förmögenheter, efter den grundas i den böjelse som alstrar begäret att veta och undersöka, att den således är en rättighet som oss tillhör och att intet skäl, hämtadt från den borgerliga lycksaligheten, kan förmå människorna att uppoffra denna ädla rättighet».[1]) Han förkunnar i ett verkligen vackert språk, med värme,

[1]) Rosenstein, a. a., s. 67.

ja, entusiasm, upplysningens seger öfver fördomarna, sanningens öfver lögnens. «Lögnen och bedrägeriet hafva ingen värre fiende», säger han bl. a., «sanningen ingen säkrare vän än tiden. Vi hafva redan sett så många fördomar falla för ljuset och sanningen, att sättet huru upplysningen förjagar fördomar och i dess ställe reser sanningens välde, icke kan vara oss obekant. Alla nya sanningar möta i början motstånd. Fördomarne sakna icke försvar, icke i skäl som anföras, ännu mindre i konster, egennytta, missbruk af makt, tvång, våld. Nyttjas skäl, så tvistar man länge, förvillar sig med ord, slutar gärna med att hvar och en blifver vid sin mening. På den sidan, där åldern och egennyttan strida, sparas icke utrop, icke smädelser. Mängden blir ännu på denna sida. Men några rena hufvuden, några dygdiga hjärtan se sanningen och våga antaga henne. Deras antal ökas. Ungdomen, som är friast för fördomar och egennytta, går på denna sida. Den blifver i sin tid gammal och myndig. Ett nytt släkte uppkommer, som antingen af öfvertygelse eller af efterdöme och vana tror det rätta, som numera finner intet motstånd. Om sanningen än nog lycklig att få till anhängare de mäktige på jorden, är dess seger så mycket lättare och hastigare. Nyttjas tvång, våld, förtryck, så lyckas de blott till en tid. Förtrycket ger ofta både dygd och mod. Mer än en har vågat sitt lif för det han trott vara sant. I de afhuggna hufvudens ställe komma nya, lika dristiga, men med flere anhängare, ty orättvisans och förtryckets säkraste verkan är att vända hopen till den lidandes sida. De bål som förtärt sanningens förfäktare hafva ofta ej annat varit än bloss, som upplyst åskådarne. Öfvertygelsen sprider sig, och till slut är den allmän. Då är ej mera fråga om tvång och våld; ty makten är ej mera på tvångets sida.» [1]) Rosenstein uppmanar slutligen allmänheten att icke misströsta om framtiden, äfven om «en äfventyrlig ställning i våra dagar inbrutit» — hvilket uttryck han i en not förklarar sålunda att franska revolutionen «åtminstone för någon tid» framkallat en reaktion,

---

[1]) Rosenstein, a. a., s. 101.

«tillskapat villrådighet, fruktan och kanske återfall till redan aflagda fördomar och villfarelser». Modet får icke fällas för sådant. «Störst skulle faran blifva, svårast följderna för mänskligheten, om, djärfvare än Prometheus och brottsligare än han, vi skulle försöka att släcka snillets och sanningens heliga låga, af en mild Försyn ämnad till människors tröst och deras lycksalighet».[1])

Rosenstein, som under riksdagen i Gefle eller kanske redan tidigare blifvit bekant med Chydenius (se ofvan, sid. 404), sände till honom sin bok. Såväl denna uppmärksamhet från Rosensteins sida som innehållet i boken beredde Chydenius en mycket stor tillfredsställelse, och han tackade Rosenstein för gåfvan i ett bref af den 21 augusti 1793 — dagen sannolikt icke vald utan afsikt.[2]) «Det är ej bokens värde», skrifver han, «icke en gång dess grundeliga innehåll, icke en gång själfva ämnets behagelighet, som likväl varit mitt favoritämne ifrån den tid jag begynt att tänka, och hvilket ämne aldrig så grundeligen som här blifvit utredt, som hos mig väckt den djupaste vördnad och erkänsla, hvaraf mitt hjärta öfverflödar; nej, det är något annat att vara ihågkommen af tankefrihetens och upplysningens högsta försvarare i Norden, som mörkret och dess stämplingar till trots, med den värma som bör åtfölja sanningar af högsta nödvändighet för samhället, och den tydelighet som allena kan gifva en oryggelig öfvertygelse, vågat tala sanningens språk just i en tid, då begreppen om upplysningens nytta för samhällens bestånd genom irrbloss och själfsvåld öfver hela Europa blifvit för mycket sviktande». Chydenius framhåller huru han i sin «lilla krets arbetat för upplysningen i synnerhet vid 1765 års riksdag» samt att han «med fullkomlig tillfredsställelse vågat sig i spetsen för friheten emot fördomen» och «ifrat emot hemligheter och tvång» i ekonomiska och finansiella frågor. «Men då jag för några år fick se», tillägger han, «under upplysningens och frihetens fana strömmar af blod rinna och under upplysningens helgade

---

[1]) Rosenstein, a. a., s. 215.

[2]) Brefvet är i sin helhet tryckt i *Historiallinen Arkisto*, IX, s. 234 ff.

namn ett självsvåldsraseri i en hast utsprida sig omkring hela Europa, som hotade regenter, undersåtare och medborgare med den rysligaste anarki, begynte (jag må bekänna uppriktigt) min öfvertygelse att svikta och mina förra grundsanningar att sätta mig uti bekymmer om deras riktighet». I allmänna ordalag angriper Chydenius derpå den dåvarande regeringens, d. ä. Reuterholms, politik. «Bespottaren må ju umgälla sitt brott, och lögnen kan ju vederläggas, men när snillet, sanningen och patriotismen stanna under boktryckarens förmynderskap oeh han för sin säkerhet under ministerns osvikeliga gudomlighet, då tystnar sanningens röst, patrioten suckar och de styrande smida bojor i mörkret och smickra regenten med löften om guld och gröna skogar, så länge tills han ser sig hafva förlorat det dyrbaraste och sin väsenteliga storhet, sina undersåtares kärlek, för hvilken förlust han dock skyller folket och ej sina rådgifvare». — — — «Det är en nog allmänt antagen regeringsmaxim att vid första tillträdet kasta öfver ända allt det gamla och straxt i början göra stora saker; men jag misstror sådant: moderata durant». Till slut berör Chydenius den unga franska republikens kamp mot yttre och inre fiender. «Avisorna beskrifva för oss ofta anarkin såsom i sin höjd, men man ser af deras tapperhet, stora anstalter och otroliga ihärdighet att där måste vara någon aktiv styrelse».

Rosensteins afhandling bidrog säkert i hög grad att under denna period af jäsning och omhvälfning uppehålla och befästa de folk- och frihetsvänliga åsikterna hos Chydenius, som enligt sina egna ord till Rosenstein «hvarken egde tid, insikter eller styrka att utreda en i vår tid så borttrasslad härfva».

På grund af sin ämbetsställning såg sig dock Chydenius föranlåten att ur religiös synpunkt angripa franska revolutionen. Sålunda har Chydenius själf i protokollet från en prostevisitation i Kelviå 1794 antecknat att han från altaret «hölt ett tal i anledning af Hesek. 3 Cap. 17 vers [«Människobarn! Dig har jag satt till en väktare för Israels hus; och hör du ordet af min mun och varna dem på mina vägnar»] och förestälte däraf såväl andeliga Väcktares skyldighet at

med all möjelig omtänksamhet taga vara på de faror som hota Jesu församling och at i tid och med alfvare gifva sina åhörare sådant tilkänna och med trohet förmana dem at vara verksamma och bemanna sig emot sina andeliga fiender, och det så mycket mera som flera laster beklagligen äro ibland oss uti ett synbart tilltagande och Frankrikes förskräckande exempel nogsamt visar huru all Religion och Gudadyrckan kan innom få år kastas öfverända, hvilcken Gudlöshet som en Pest snart kan utvidga sig och förstöra alt det lugn som den välgörande Christeliga religionen meddelat vår verldsdel». Och i ett annat visitationsprotokoll (Kronoby, 1794) har Chydenius antecknat: «Efter slutad Gudstienst — — — hölts af underteknad ett tal ifrån Altaret öfver 2 Petr. 1 : 19 [«Och så mycket fastare hafva vi det profetiska ordet, och I gören väl, att I akten därpå såsom på ett ljus, som skiner i ett mörkt rum, till dess det dagas och morgonstjärnan uppgår i edra hjärtan»], hvarvid Församlingens lemmar ärhindrades om den stora Guds välgiärning för Svea Inbyggare at ännu äga detta fasta och Prophetiska ordet til sin handledning på salighetens väg, och huru väl de giorde emot sig och sina talrikt upväxande barn, at de togo vara deruppå, hvartil de upmuntrades med rörande föreställningar i en tid då Gudlösheten i ett mäcktigt Konunga Rike, ledsagat af uprorsandans raseri, innom få års tid så godt som utsläkt Christi läras välgörande lius, och förmantes at troligen bevara detsamma och vandra deruti».

Regeringens i det föregående (se sid. 408) omnämnda «varning» mot yppighet och öfverflöd efterföljdes i april 1793 af en ny åtgärd i samma syfte: en skrifvelse till konsistorierna, hvari dessa anbefalldes att genom prästerskapet förmå «allmogen och den ringare klassen af undersåtare så i städer som på landet» att aflägga bruket af sidentyger och annan yppighet i klädseln.[1]) I anledning af Åbo domkapitels cirkulärbref af den 5 juni 1793 upptog Chydenius ärendet till åtgärd vid kyrkostämmor såväl i lands- som i stadsför-

---

[1]) *Consistorii Ecclesiastici Uti Åbo Af Trycket utgifne Circulair Bref*, 1 Flocken.

samlingen. Vid sockenstämman framhöll han för den talrikt tillstädeskomna allmogen, «ei allenast huru en skadelig yppighet efter hand alt mer och mer inritat sig äfven hos Allmogen af båda könen, utan ock huru densamma förtärde den låfliga vinst hvar ock en Landtman af sitt arbete hade under Guds välsignelse at förvänta, och de fattigare af dem, trykta under svåra utlagor til Rikets räddande ifrån en genom kostsamt krig åsamkad skuld, derigenom sattes i yttersta förlägenhet och utur stånd at afbörda dem och i nödvändighet at öfvergifva en jord, som förfäders svett och möda upodlat; och derföre anmantes at nu vara betänkta på några kraftiga utvägar at hämma ett inritat öfverflöd och tillika igenkänna Kongl. Maij:ts Högbepriseliga Nåd, som ei med tvungna lagar velat lägga band på sina undersåtare, ofta olämpeliga til hvar landsort och deruti antagna plägseder, utan lämnat det til allmogens eget pröfvande at antaga sådana inskränkningar i sin klädedrägt, som de sjelfva funno vara lämpeligast och mäst bijdragande til ändamålet». — Det kan vara af ett visst kulturhistoriskt intresse att enligt det af Chydenius uppsatta protokollet lära känna förhandlingarnas gång i detta högviktiga ärende.

Den församlade Allmogen rörd öfver en så hög och utmärkt Kongl. Nåd och Landsfaderliga ömhet emot sina ringaste skattdragande undersåtare igenkände här sin Nådiga Öfverhets välgörande, som ei allenast sträkt sin Höga omvårdnad äfven til deras räddning utan, det som än mera är, tillåter och upmuntrar den lägsta classen af undersåtare, at sief [!] få rådpläga och öfverlägga om sitt bästa, kunde ei annat än nedlägga derföre inför Thronen sin allerunderdånigaste tacksejelse med heligaste försäkran at med gladaste hiertan för en så välgörande och huld öfverhet våga alt ända til sidsta blodsdroppen, och ville nu i förtroende och med omtancka för framtiden sins emellan härom rådpläga.

På ena sidan förestälte sig allmogen med grämelse huru yppigheten i kläder i synnerhet hos de yngre af båda könen men mäst hos deras pigor och döttrar på sednare åren hade stigit til en beklagansvärd högd, för hvilcken fäder, husbönder

och alla ålderstegna förklarade en allmän afsky; på den andra mente doch en och annan, at en sådan ungdomens lust för granlåter medförde den nytta, at den fattigares döttrar just derigenom bragtes til flit och trägenhet i allehanda detta könets slögder, för at genom deras föryttrande förvärfva sig sina efterlängtade granlåter, som vid mognare år redan blifvit nyttig vana, den de utan sådan upmuntran blott genom tvång af sina föräldrar näppeligen kunnat bringas til; hvilcket oachtat alla doch instämde uti ifrigaste önskan at en nu inritad yppighet uti kläder måtte kunna hämmas.

Därnäst yppades fråga huru långt denna indragning borde sträcka sig och hvarifrån taga sin början. Hvarvid i synnerhet förekom ömt at beröfva ungdomen de prydnader de antingen med egen svett och möda redan sig förvärfvat eller ock såsom upmuntringar för flit, tilgifvenhet och lydnad undfått af sina Föräldrar, för än de vore utslitne och förlorade, och på andra sidan huru svårt det vore at förekomma det icke under de förra sidentygs plaggers namn nya lätt kunde understickas och derföre räcka ouphörligen, hvarvid Allmogen ei kunde fatta något vist beslut.

Ändteligen kom under öfverläggning om värkställigheten af någon härvid tagande författning, då Allmogen väl giorde sig i underdånighet försäkrad derom at Kongl. Maij:t vore i nåder bered at stadga den til efterlefnad, men insåg icke dess mindre at svåra plichter för en i sig sielf oskyldig gierning vore oundgängeliga til deras efterlefnad, dem Föräldrarna sielfva til at lösa sina barn från en plicht, den de i sin ungdoms yrsla föga veide at göra sig skyldig til, finge sielfva til råga af sina kostnader ärlägga, utom otaliga deraf flytande rättegångar, eller och täta contingenter til Kronobetienter och upsyningsmän för at afvända deras upmärksamhet från Allmogens barn och tienstehion, om de ei ville blifva åsyna vitnen deraf huru deras döttrar, såsom vid förra yppighetförordningar skedt, blefvit vid Kyrckodörarna til hufvudbonader och halsdukar afklädda, hvilcka svårigheter bestyrkta af forntidens än i minnet varande händelser vållade at Allmogen ei kunde förmås at ingå i någon sådan författning, hvars värkställighet skulle bero af Kronobetienter och rättegångar; utan samsatte sig husfäder och föräldrar deremot, at med den macht som en och hvar husfader

äger at på alt möjeligit sätt inskränka nytjandet af alla öfverflödiga granlåter hos sitt folk och genom en faderlig aga, som ei fordrar vidlöftiga rättegångar, näpsa förbrytarene hvar och en uti sina hus, hvarigenom de trodde Kongl. Maijstets Höga och Nådiga afsicht säkrast och med minsta omgång vinnas, hälst då de förnämare, hvars lefnadssätt kraftigast värkar på de ringare, til följe af Högsta Öfverhetens gifna Nådiga efterdömme ei lärer underlåta at en och hvar efter sina Stånd gifva dem exempel af sparsamhet och indragningar. [1])

Hvilken verkan regeringens välmenta, men misslyckade åtgärd hade i Gamlakarleby-trakten är oss icke bekant. Måhända kunde det af allmogen fattade beslutet i denna aflägsna del af riket upprätthållas; i andra trakter visade sig sådant omöjligt. Emellertid utfärdades den 1 januari 1794 en förordning mot yppighet och öfverflöd, hvari förbjöds bruket af en mängd, särskildt från utlandet införda, artiklar: kläder, möbler, mat och dryckesvaror. [2]) Synnerlig uppmärksamhet väckte förbudet att dricka kaffe, som skulle gälla från 1 augusti 1794. [3]) Denna förordning hade samma verkan som tidigare förordningar med samma syfte: den öfverträddes genast, råkade efter en kort tid i glömska och upphäfdes slutligen formellt, åtminstone delvis. [4]) Chydenius och hans församling hade en riktigare uppfattning af sådana författningars nytta än regeringen.

---

[1]) Gamlakarleby moderförs:s sockenstämmeprot. för $^{28}/_{7}$ 1793. — I samma beslut stannade sedermera äfven stadsförsamlingen (prot. för $^{11}/_{8}$ 1793).

[2]) Modée, a. a., d. 15, s. 550 ff.

[3]) Förbudets inträdande firades högtidligt. Sålunda berättas från en ort i Finland följande: «Den 31 juli, den glada dag, då det fördärfveliga kaffedrickandet upphörde, blef på Sundholms gård i Nykyrka socken af Åbo län allt vid sätesgården befintligt folk af alla slag uppkallade och med kaffe trakterade, till dess det än befinteliga förrådet af denna vara blifvit förtärdt. Sådant skedde under full musik och kanoners lossande, hvarefter kaffeköket, med flor betäckt, uti fullkomlig procession begrafdes, och denna glada ceremoni slutades med 8 kanonskott.» (*Extra Posten*, 1794, n:o 193).

[4]) Adlerbeth, a. a., d. 2, s. 248.

I det föregående (se sid. 384 ff.) ha återgifvits ett par bref från Chydenius till Jacob Tengström, hvilka vittna lika mycket om Chydenii varma intresse för kyrkan som om hans lifliga sympati för systersonen. Från denna period finnes i behåll ett tredje bref, föranledt af underrättelsen om att Tengström ärnade lämna akademin i Åbo och söka ett inbringande pastorat i Österbotten.[1]) Chydenius afråder för akademins, kyrkans och fosterlandets skull på det bestämdaste Tengström att så göra, förutspående denne en lysande framtid inom «vårt finska Zion» äfven utan det feta pastoratet. Det vackra brefvet lyder:[2])

G. Carleby d:n 13 Maji 1794.

S. T. Min Värdaste Bror.

En med syslor och mångfalliga göromål öfverhopad Vän och Slächtinge vil jag ei betunga med min Correspondance, men då jag har något synnerligit, kan jag vist intet hålla mig ifrån at öpna mitt hierta för den som sielf äger det.

Ett allmänt rykte i hela landet säger at Du min Bror söker eller täncker söka Nerpis Pastorat efter Doct. Laihiander, hvilcket nog länge velat falla mig otroligt, men änteligen har fleras försäkringar om sanningen deraf satt mig i farhoga, at sådant kunde äga grund, och det är för at afråda Min Bror från ett sådant beslut, som jag tagit til pennan, ehuru misströstande at dermed kunna något värcka hos en Man af egen diup eftertancka, som ei rusar i förhastade steg. Iag känner skälen som kunde förmå dig at affectera Nerpes. En rik utkomst vid ett stort Pastorat, en stilla och förnöjande landtlefnad, en egen Församling hvars siälavård man hade tilfälle at antaga sig med alfvare, och ett gladt hopp at derigenom få skörda en kärlek af sina åhörare som bör anses för en stor belöning af den som för sin Frälsares skull älskar sina får, med mera dylikt, och derigenom slippa det oändeligen trägna Academiska grälet och cabalerna i Con-

---

[1]) Att Tengström verkligen hade denna afsikt framgår af *H. G. Porthans bref till M. Calonius*, utg. af W. Lagus, I, s. 89.

[2]) *Tengströmska brefsamlingen.* — Ett postskriptum af privat innehåll har här utelämnats.

sistorierna. Emot hvilcka skäl jag kunde andraga många bijsaker som borde afråda dig från ett sådant beslut, såsom Pastoratets delning i 2:ne eller 3 Pastorater, etc., men de vore allenast skäl at ei söka Nerpes, men väl andra stora Pastorater. Men mitt rätta skäl är det at du vid vår Academie och i synnerhet Consistorium Ecclesiasticum eller vårt Finska Zion är omistelig. Din egen modestie hindrar dig väl at tilvälla dig et sådant prædicament, men det är doch sanning, som af alla redeliga, för Fosterland och Församlingen nitiska med full öfvertygelse ärkännes, derföre måste du tro det; ty när jag tager Prof. Porthan och dig undan, hvad är vår Academie? båda Österbotningar. Hvem skall lära vår ungdom, at i Religion och vetenskaper täncka redigt och förnuftigt? Hvem skall handleda dem i den practiska Christendomen? Hvem uptända det nit hos våra Prästcandidater för Iesu lära, som är för dem så oumgängelig, och den visdom som i våra tider är oumbärlig, vid förandet af Herdastafven? Hvem utom Dig kan där säga med Paulo Act. 20 : 35 *Alt ting hafver jag vist eder, at så måste man arbeta?* eller hvem i lära och lefverne vara dem til eftersyn? Gud har gifvit dig ett pund, at med lätthet arbeta; skall det nedgräfvas? Du svarar: mig tilkommer ei sådant beröm. Men det är och blir sanning. Iag är, säger du, för mycket öfverhopad, och står ei ut därmed, jag vill komma i roo. Du är skapt, du är beqväm at arbeta, och de få lediga ögnablecken äro så mycket mera förnöjande, och tro aldrig at de längre lediga stunder gifva en hundrade del af den förnöjelse. Iag hindras, tror du, genom det academiska arbetet från at rätt vårda mina Församlingar. Du hinner doch mycket; och hvad jämförelse at sköta två församlingar emot det at likt en sol sprida lius och värme til flera hundrade, det blir väl ej så synbart på hela vidden, men du bör känna igen det deraf med hvad kärlek för dig och enthusiasme för sitt ämbete dina elever lika solens strålar sprida sig kring hela Finland. Om någon likt afl. Prost Stenbäck [1]) som bekläder en lägre sysla sade: den är för liten för mitt pund, vore det en förmäten egenkärlek, men då jag bekläder en mera vidsträkt, at vid bästa år göra en indragning vore för någon som äger lärdom, snille, verld och hierta

[1]) Thomas Stenbäck, prost i Limingo († 1776).

ett brott emot Staten hvars medlem man är och Församlingen hvars vächtare man blifvit. Du har ju läst hvad den stora Atheisten K. Fred. den 2:dra i Preussen skrifver i en piece om Kärleken til Fäderneslandet, deruti han söker förmå en af sina Herrar, som retirerat sig, at åter träda i Fäderneslandets tienst, han citerar per ridicule äfven deruti bibelen. Non nobis sed patriæ, sed ecclesiæ vivimus. Han bevisar starkt vår förbindelse at tiena det fosterland som utöst på oss sina välgiärningar.[1]) Då Försynen ledt dig in uti ett Förmynderskap för Församlingen och dess lärare, gifvit dig lärdom, gåfvor och förfarenhet at förestå det, säg med hvad hierta skall du nedlägga det och gräfva ditt pund i en vrå som var ämnat at leda flera hundrade Zions sänningebud. Du kunde ju vid din flyttning til Nerpis eller Wasa etc., hedrad med studenternas förtroende och omfamnad med tårar, ei undgå den förebråelse innom dig sielf: för mitt eget nöje och roo öfvergifver jag eder åt eget öde, och jag tror väl at Bror vid ett ömt afsked af fler kunde läsa i någon längre tänkt eleves upsyn samma beskyllning, at din ömhet ei måtte varit uprichtig mot dem, då du utan hunger, utan törst, utan nöd, blott för egen beqvämlighet öfvergifver dem. Men din besvärliga Påst är ei eller utan sin belöning. Ett allmänt förtroende i Stiftet försäkrar dig äfven om ett rum på Förslaget efter Biskop Gadolin, och om den tiden skickelighet och förtienst än äga något afsende i Sverige, kunde du ock blifva utnämd och med en Pontoppidan sätta dig i tilfälle at med alfvare vaka öfver vårt Finska Zion. Dessa enfalliga, men i min tancka ouplösliga skäl öfverlämnar jag til Din högre eftertancka och är med hierta och Siäl

Min Värdaste Brors
ödmiukaste tienare
And. Chydenius.

Vi ha i det föregående (sid. 372 o. ff.) sett huru Chydenius på 1780-talet tog initiativet till och ledde Gamlakarleby landsförsamlings kyrkas om- och tillbyggande äfven-

[1]) Den skrift af Fredrik II som Chydenius åsyftar är *Lettres sur l'amour de la patrie* (1779) (se *Oeuvres de Frédéric le Grand*, IX, s. 211 ff.). Enligt benäget meddelande af öfverbibliotekarien E. W. Dahlgren utkom skriften 1780 i svensk öfversättning af G. Regnér under titeln *Bref om Kärleken til Fäderneslandet.*

som, i sammanhang därmed, andra byggnadsarbeten. Det var ett helt program Chydenius föresatt sig att genomföra, men för allmogens knot måste han lämna en del till en senare tidpunkt.

Först år 1796 återkom Chydenius till sina byggnadsplaner. I form af en anmälan från några sockenbor hos honom, «det klockstapeln vore i flera afsenden redan så bristfällig, at man under ringningen deruti vore uti äfventyr», upptog Chydenius på sockenstämman den 28 augusti frågan om byggande af ny klockstapel. «Och som saken var af största vigt», heter det i protokollet, «så infunno sig äfven i dag husbönderna temmeligen mangrant i Sacristian, at öfver detta ämne rådpläga med hvarandra». Nämndemannen och kyrkobyggmästaren Johan Lillhonga, som besiktigat kyrkan, intygade muntligen att klockstapeln «i flera afsenden vore förfallen och, om den skulle på något sätt förses, kunde sådant ei ske utan något dryg kostnad, utan at någon kunde ansvara, huru länge en så gammal och svag byggnad ändoch kunde äga bestånd». Enligt det af Chydenius uppsatta protokollet var byggandet af en ny stapel härmed en afgjord sak, och man öfverlade nu endast därom, huruvida den skulle byggas af sten eller trä och hvar den skulle få sin plats. Stämman var enhälligt för en stenbyggnad, «hälst Kongl:e författningarna tydeligen innehålla, at sådana publiqva Bygnader borde upsättas af sten och här nog finnes tilgång på den varan». Beträffande platsen för klockstapeln voro meningarna till en början delade, men Chydenius genomdref slutligen sin åsikt, att klockstapeln borde förenas med kyrkan och stå i dess västra ända, där den skulle bilda en kvadratisk tillbyggnad med lika stora sidor som kyrkans bredd; «hvarigenom först kyrckan, som nu är kortast uti västra ändan finge en nödig förlängning af circa 6 famnar och får ett vackert utsende, hvartil äfven det kommer at, om den gamla kyrckomuren eller gafvelen uti västra ändan aldeles borttages, kan hela kyrckan få en lika stor förlängning af 6 famnar, med ordenteligit hvalf, som äfven ganska väl betarfvas, emedan den på högtidsdagarna redan fyller sig temmeligen när». På Chydenii förslag antogo sockne-

borna till byggmästare Carl Rif, «om han ei vore dem för dyrlegd». — Enligt anteckning i marginalen till protokollet expedierade Chydenius de af Rif i öfverensstämmelse med beslutet utförda ritningarna till öfverintendentskontoret ett halft år senare (15 febr. 1797).[1])

Öfverintendentskontoret underkände ritningarna, emedan tornet eller stapeln komme att uppbäras af snedt sammansträfvadt virke (kyrkans förlängda trähvalf) «i stället för att äga en Perpendiculaire resning, som för dylika byggnaders bestånd är nödvändig». Kontoret uppgjorde «en annan Dessein, efter hvilcken kyrckan både blifver förlängd i en mot dess nu varande plan svarande proportion samt försedd med vederbörlig och pålitelig grund för ett torn, som i fall råd och Lägenhet ei medgifver dess byggande helt och hållet af Sten, till öfra delen ofvan taknocken af träd kunde fullbordas, då Cornichen äfven i träd värkställes». Denna ritning blef af Kongl. Maj:t fastställd att tjäna till efterföljd (18 sept. 1797). I skrifvelse till kronobefallningsmannen ålade landshöfdingeämbetet «G. Carleby moderkyrkio Läns invånare at skyndsammeligen värkställa samme byggnad under någon tillkallad skickelig Byggmästares tilsyn».[2])

Genom ändringarna i Chydenii projekt kom tornbyggnaden att blifva betydligt kostsammare än man beräknat. Olyckan fogade dessutom att året 1797 var ett så dåligt år, att enligt Chydenii egna anteckningar hungersnöd rådde på orten. Missnöje bland allmogen förspordes därför genast. Då Chydenius på sockenstämma uppmanade sockenborna att välja byggmästare, vägrade de «tämmeligen allmänt», på den grund att kapellen icke ännu blifvit härom hörda, och dessa också borde deltaga i kostnaderna.[3]) Ny stämma utlystes, till hvilken kallades äfven kapellborna. Af dessa infunno sig fullmäktige för Nedervetil, Kaust(by) och Öfvervetil kapell; från Perho var däremot ingen tillstädes. Kapellborna vägrade enhälligt att deltaga i valet af byggmästare,

[1]) Gamlakarleby moderförs:s sockenstämmeprot. för $^{24}/_{8}$ 1796.

[2]) Wasa läns landshöfdingeämbetes skrifvelse af $^{3}/_{12}$ 1797 (afskrift i G. K. A.).

[3]) Gamlakarleby moderförs:s sockenstämmeprot. för $^{18}/_{2}$ 1798.

emedan de ej haft någon vetskap om moderförsamlingens beslut, «ei eller kände hvad skyldighet som pålade dem at deltaga i en bygnad hvaröfver de ei blifvit hörde». Chydenius försökte nu förmå moderförsamlingen att välja byggmästare — kandidaten Rif, var «dock opåkallad», närvarande —, framhållande att, om kapellen ålades att deltaga i byggnaden, de också måste åtnöjas med moderförsamlingens val. «Men allmogen satte sig emot alt val af Bygmästare, och begärde en del at den gamla Klockstapelen skulle besichtigas, och andra nekade aldeles til hela församlingens samtycke til någon Klockstapelbygnad, äfvensom Mårten Andersson Silahka ville inlämna en skrift med beskyllningar emot Ordföranden i hvarjehanda ämnen, som doch ei togs emot, med tilsäjelse at han kunde nytja den, då laglig fråga upkommer om Riktigheten af de protocoller, som äro förda, men at sådant ei nu hade rum, då fråga endast var om Byggmästare skulle väljas eller icke.» Chydenius förklarade till slut att han nödgades i saken vända sig till konungens befallningshafvande, «på det genom hans förvållande icke måtte något hinder upkomma uti den af Kongl. Maj:t anbefalta Tornbygnaden». [1])

Den skrift som Chydenius vägrade mottaga, och som är undertecknad af nio bönder på åtta byalags vägnar, finnes ännu i behåll. Opponenterne påstå där att största delen af församlingen var emot byggnaden, då frågan första gången upptogs på sockenstämman; att Chydenius författat protokollet «ensides efteråt»; att laglig syn på gamla klockstapeln ej förrättats, men att, då den sker, det skall visa sig att stapeln med en liten reparation kan hålla ännu minst 50 à 60 år; att i kyrkan är så godt rum, att ingen läktare på länge behöfver anlitas; att byggnaden betungar en fattig och utmattad allmoge med onödigt arbete och kostnad under en hård och dyr tid; och att det fördenskull var «en tilltagsenhet» af Chydenius att álägga moderförsamlingen utan kapellbornas hjälp denna tunga. Besvär skulle af de missnöjde inlämnas till högsta ort.

---

[1]) Gamlakarleby moderförs:s sockenstämmeprot. för $^{25}/_{2}$ 1798.

Det saknades således verkligen icke beskyllningar mot Chydenius i detta diktamen till protokollet. Sannolikt var det ett hos allmogen länge närdt missnöje med Chydenii storartade byggnadsplaner som nu ändtligen framträdde med en viss våldsamhet. För Chydenius måtte detta utbrott ha varit så mycket oangenämare som han icke kunde undgå att gifva allmogen rätt däri, att tidpunkten för byggandet var olämplig för nödens skull. Han vände sig emellertid, trogen sin uttalade föresats, till landshöfdingen och framhöll att 600 tunnor kalk föregående sommar allaredan uppköpts för byggnadsarbetet och stenkörningen om hösten påbörjats samt anhöll att antingen sockenborna vid vite måtte äläggas att inom viss tid välja byggmästare eller ock landshöfdingen själf måtte därtill utse Carl Rif, «hvarvid väl Eders Höga Nåde lätt inser at så väl för närvarande svåra hungersnöd som ock för bristande materialier intet betydeligit i år kan företagas, men ske inga materialförslager, så kan ock ingen bygnad företagas».

Landshöfdingen ålade sockenborna att välja byggmästare åt sig, och de nödgades nu gifva vika — af de tillärnade besvären vardt sannolikt intet. Men de valde icke Rif, utan den jämväl tidigare omtalade nämndemannen Lillhonga, som emellertid då vistades i Lovisa, sysselsatt med skeppsbyggeri. På skriftlig förfrågan om han åtoge sig värfvet svarade Lillhonga icke, men då han på sommaren kom hem, förklarade han sig redan hafva tagit engagemang för två år framåt i Lovisa. Chydenius visste icke hvad nu stode att göra: Rif ville hvarken allmogen eller numera ens Chydenius själf taga till byggmästare. På hösten 1798 — sommaren hade gifvit en utmärkt skörd — hemställde han att landshöfdingen måtte därtill förordna den som vid valet erhållit näst flesta rösterna, nämligen byggmästaren Erik Murik eller Granlund, «såsom densamme hvilcken 1788, 89 och 90 med en otrolig drift och omhugsan så bedref arbetet vid denna Moderkyrckan innom 3:ne år, med de vakraste Kyrckoportar och fulkommelig symmetrie, så at neppeligen kan upvisas exempel på en så lindrigt bygd Stenkyrcka». Mot Rif — eller «Rifvarna», «hvilkendera det hälst må vara, ty de

äro alla i ett band» — anförde Chydenius tillika flere graverande fakta från kyrkobyggnaderna i Luleå, Skellefteå, Kemi, Oravais och Laihela, «hvartil kommer at han är för dryg uti sina reqvisitioner af Jern och andra materialier, hvarved en fattig allmoge ei kan uthärda». [1]) Ofvannämnde Murik eller Granlund blef emellertid af församlingen själf antagen till byggmästare, så att arbetena sannolikt i början af år 1799 kunde vidtaga. Rif klagade hos landshöfdingen öfver att han blifvit förbigången. I anledning häraf utsågs Chydenius på sockenstämma att uppsätta förklaring häröfver på egna och församlingens vägnar. [2]) Mellan moderförsamlingen och kapellen tyckes dessutom ha tvistats om kapellens skyldighet att deltaga i kostnaderna — med hvilket resultat är oss obekant.

Arbetena på tornbyggnaden gingo långsamt. Allmogen knotade och fogade sig endast med ytterlig motvilja i de beständigt ökade utgifterna för kalk och andra byggnadsmaterialier. Vid en sockenstämma i slutet af år 1801, då en ny taxering var af nöden, underrättade Chydenius allmogen «huru detta nu var nästan det sidsta steget, hvarmed Församlingen nu kunde complettera sin tornbygnad, som redan stode på 5:te året under bygnad». På våren 1802 behöfdes emellertid mera penningar, och icke heller därmed var det slut. Hvilket obehag och hvilka svårigheter Chydenius hade att utstå under detta byggnadsarbete kan man förstå, då man läser följande ord i det af honom såsom ordförande uppsatta protokollet för sist antydda stämma: «Ordföranden sökte först at öfvertyga Församlingens lemmar om den uprichtigaste trohet och nit, hvarmed han sökt at så väl under Kyrcko som nu påstående Tornbygnad gå Församlingen til handa, med at förena dem och befria dem från onödiga rättegångar, som i Laihela, Cronoby och Kelviä förstört större delen af de medel som borde användas på sielfva bygnaderna, at han haft bekymmer för alla reqvisitioner til

---

[1]) Relationen grundar sig på Chydenii brefkoncept i sockenstämmeprotokollboken.

[2]) Gamlakarleby moderförs:s sockenstämmeprot. för $^{31}/_{3}$ 1799.

bygnaden och fört en noga correspondance om alla materialiers anskaffande för bästa priset, utom tilsyn öfver arbetet» o. s. v. Vid denna stämma åtogo sig sockenborna «ändteligen til slut» att betala den återstående skulden. «Men deremot påstodo Sockneboerne, som redan i 4 år arbetat på denna tornbygnad, at nästa Sommar, vill Gud, hålla up med den samma; hvilcket intet stod i min macht at bevilja eller afslå», tillägger Chydenius i protokollet, «utan beror helt och hållet af Konungens Befallningshafvande, hos hvilcken utdrag af detta protocoll skal i diupaste ödmiukhet inlämnas».[1])

Chydenius, som vid denna tid redan — att döma af den darrande handstilen — kände sina krafter aftaga, måtte dock ha ångrat sig att ha väckt frågan om detta olycksaliga kyrkobyggnadsarbete. Honom unnades icke ens tillfredsställelsen att se arbetet fullbordas. Det blef färdigt först 1804, efter hans död.[2])

Enligt en på orten ännu gängse tradition hade Chydenius för vana att dagligen under byggnadstiden infinna sig på arbetsstället, hvarvid han ej försummade att gifva råd och säga några uppmuntrande ord åt arbetarne. En dag hade han stått helt nära tornmuren och sett efter huru arbetet förrättades. I detsamma hade en murbruksbalja genom oförsiktighet af arbetarne uppe på muren fallit ner ifrån muren så nära «doktorn», att den snuddat vid hans axel. Genast hade Chydenius gått och insatt en tioriksdalers-sedel i «fattiggubben», hvarpå han vandrat hem, utan att yttra ett ord till någon af de närvarande.

Enligt samma tradition plägade Chydenius hvarje afton under den tid tornet byggdes, efter slutadt arbete, hålla bön i kyrkan, hvartill alla arbetare måste infinna sig. Bönen hade ungefär följande lydelse: «Allsvåldige Gud och förbarmande Fader, vi dina fattiga barn hafva tagit oss före att göra en utvidgning på denna Din helgedom eller en

[1]) Gamlakarleby moderförs:s sockenstämmeprot. för $^{8}/_{6}$ 1800, $^{20}/_{12}$ 1801 o. $^{4}/_{4}$ 1802.

[2]) *Österbottningen*, 1901, n:o 28.

GAMLAKARLEBY LANDSFÖRSAMLINGS KYRKA.

Efter fotografi af kyrkoherden Edv. Johansson.

nödig torn- och klockstapelbyggnad. Men hvad äre vi eller hvad förmå vi utom Ditt bistånd; ty om Du Herre icke själf bygger huset, så arbeta de fåfängt som därpå bygga. Kom Du Herre, vår Gud, och var med oss och välsigna detta vårt företagande! Gif alla arbetare en rätt samdräktighet och flitighet i sitt göromål, och bevara dem för svåra fall och olyckliga händelser samt tungomålsförbistring, som tillintetgjorde Babels tornbyggnad. Låt oss än få se Din helgedom byggd och prydd, så skola vi gladeligen lofsjunga och med glädje upphöja Din ära. Hör oss, vår evige Gud, för Frälsarens Jesu Kristi skull. Amen.» [1])

Från denna tid finnes bevaradt ett vittnesbörd om Chydenii ställning till den sekteristiska rörelsen i hans församling. På 1770-talet hade, såsom redan i det föregående (sid. 335 ff.) antydts, herrnhutismen eller en evangelistisk riktning vunnit en del anhängare på orten. Under följande årtionde begynte en bondehustru Anna Stina Silahka — kallad Silahka mor — utöfva väckelseverksamhet i närmast herrnhutisk anda. Senare, på 1800-talet, höll den begåfvade allmogekvinnan riktiga predikostunder, samlande en talrik åhörarskara kring sig. Chydenius vände sig till henne med anhållan om att hon ville uppgifva de anmärkningar hon hade att göra mot den lära han predikade. Silahka mor svarade skriftligen med att angifva sin lära om rättfärdiggörelsen: lagen och gärningarna hade ingen betydelse, tron var allt.

I ett om tolerans och mildhet vittnande svar bemötte Chydenius sin opponent. Han framhöll som en brist i Silahka mors lära förbiseendet af bättringen eller helgelsen, utan hvilken «den frälsta själen står i fara att lida skeppsbrott i trona». Sina åsikter om trons och gärningarnas, evangelii och lagens, förhållande till hvarandra sammanfattade Chydenius på ett sätt som öfverensstämmer med hvad vi lärt

---

[1]) Bönen är af J. Wenelius upptecknad efter bonden Anders Backmans eller Björks minne, sådan han hört den af sin farfader Erik Back, från Knifsund by, hvilken själf deltagit i tornbyggnadsarbetet. För meddelandet af den och traditionen i öfrigt är jag herr Wenelius och kyrkoherden F. W. Nejnstedt i Nedervetil tack skyldig.

känna genom hans *Predikningar* (se ofvan, sid. 344 f.). Lagen, d. ä. våra plikter emot Gud, nästan och oss själfva bör flitigt predikas, «såsom ock Jesus själf gjorde i Matth. 5: och mång annorstädes, att syndare måge ej genom kraft utan med den Helige Andes verkan lära känna sin uselhet och de trogna flitigt påminnas om sina skyldigheter, som apostlarne alltid gjorde, t. ex. Paulus i Rom. 12 och 13 kap.». Kärnan af hela vår salighetslära blir dock läran om en syndares rättfärdiggörelse för Jesu blod, genom tron, och den bör därför förnämligast drifvas. Därjämte bör visas «huru ett godt träd alltid bär goda frukter, ej allenast utvärtes, utan ock i själfva hjärtat, att det ej tillstädjer hemliga lustar uppvakna, utan dämpar dem genom nåden, och att onda frukter alltid äro ett bevis till ett ondt träd». Slutligen «behöfva Guds barn under sin vandring här i jämmerdalen flitigt uppmuntras till en kristelig dygdevandel, Tit. 2:11—15, att de icke förtröttna, Ebr. 12:3, men ock de ogudaktiga allvarliga bestraffningar, för att genom Guds nåd vakna upp och blifva frälste». Chydenius slutar sitt svar med följande ord: «Detta är den tro som jag bekänner och predikar; detta är Jesu egen lära af Hans heliga ord, en lära som i alla tider gjort stora under; därigenom är ock genom mig (lofvad vare Herren!) tusendetals själar barmhärtighet vederfaren. Jag ser med stor grämelse många af mina skriftebarn, som kommit kraftigt rörda af Guds nåde tillbaka till sin själaherde, att de gå snart igen uti sina förra synder. Jag gläds att du ej är ibland dem. Jag tackar dig för ditt förtroende mot mig. Vi hafve en Herre, en tro och ett dop; låt oss då vara ense till sinnes i Herranom, för att en gång i evigheten få blifva tillsammans.» [1])

---

[1]) Silahka mors och Chydenii bref hos Akiander, a. a., d. 2, s. 220 ff.; där redogöres äfven närmare för Silahka mors uppträdande.

Kap. 14.

Ekonomiskt skriftställeri på gamla dagar. — Intresse för Finska Hushållningssällskapet: täflingsskrift om finska landthushållningens upphjälpande; — memorial om Lappmarkernas uppodlande; — «Tankar om koppympningen» och tvisten om denna skrifts offentliggörande; — afhandling om opiumberedning af finsk vallmo.

Under de sista åren af sin lefnad sysselsatte sig Chydenius på lediga stunder med författandet af ekonomiska afhandlingar, härmed återgående till sin första kärlek. Han insände till det i Stockholm 1794 grundade «Sällskapet för allmänne medborgerlige kunskaper» en uppsats *Om saltpetter-sjuderierne, särdeles i Österbotten,* som anonymt publicerades i andra bandet af sällskapets *Skrifter* (1795). För innehållet i denna lilla afhandling har tidigare af annan forskare redogjorts.[1]) Här må än en gång framhållas det för Chydenii ekonomiskt-politiska ståndpunkt karakteristiska slutet, som lyder: «Man klagar öfver svenska folkets industri, och man lägger så många hinder i vägen för den och krånglar allt bort uti blandiga och ombytliga författningar, som hindrar näringsidkare, hvilka aldrig kunna trifvas utan frihet». Måhända insände Chydenius äfven andra bidrag till ifrågavarande sällskaps *Skrifter,* i hvilkas andra band bl. a. ingick jämväl ett utförligt referat af hans *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt.*

---

[1]) Palmén, a. a., s. CXCV f.

Snart vände sig Chydenius emellertid till ett annat sällskap med sina afhandlingar: Kongliga Finska Hushållningssällskapet. Då detta sällskap 1797 stiftades, anslöt sig Chydenius, på uppmaning af stiftarne i Åbo omedelbart till sällskapet [1]), och han visade under hela sin återstående lefnad ett så lifligt intresse för dess verksamhet som hans aflägsna vistelseort, hans ämbets- och privata göromål samt hans ålder det kunde tillåta.

Redan 1798 i augusti sände Chydenius till sällskapet en berättelse öfver årsväxten på orten, — ett af de bästa år i mannaminne till följd af en den härligaste sommar. Då sällskapet i april 1800 utsåg korrespondenter för landsorten, anmodades Chydenius att från Gamlakarleby meddela underrättelser till sällskapet. [2]) Att han i sådan egenskap regelbundet skulle ha brefväxlat med sällskapet i enlighet med det härför uppgjorda programmet, framgår likväl icke af tillgängliga handlingar. Det var hufvudsakligen på annat sätt än detta officiella som Chydenius ådagalade sitt intresse för det unga sällskapets sträfvanden.

År 1798 hade sällskapet utlyst en pristäflan om ämnet: *Hvilka äro de hinder som fjättra finska landtmannens idoghet? och hvilka medel äro de kraftigaste och lämpligaste att väcka honom till mera drift och omtanke i sin landthushållning?* Svaren skulle anonymt inlämnas före den 1 september 1799. Inom utsatt tid inkommo också trenne svar, af hvilka likväl intet erhöll pris. [3]) Ett af dessa svar hade Chydenius författat.

Vi kunna konstatera Chydenii författarskap på följande grunder. Bland hans efterlämnade papper finnes ett med hans handstil skrifvet svar på ofvanstående fråga. Detta svar slutar med mottot: *Quid liceat nescimus adhuc, sed æqua licere credimus,* — ett motto som för öfrigt användes af Chydenius jämväl för prisskriften om folkutflyttningen år

---

[1]) G. Cygnæus, *K. Finska Hushållningssällskapet 1797—1897*, s. 110.

[2]) *Utdrag af Kongl. Finska Hushållnings-Sällskapets Dagbok, År 1800*, s. 67 ff.

[3]) Cygnæus, a. a., s. 132.

1763.[1]) Nu finnes samma sentens i Hushållningssällsskapets protokoll angifven som motto för ett af de vid ifrågavarande täfling inlämnade svaren (n:o 3).[2]) Det är således tydligt att Chydenius varit en af de tre täflande författarne.

Härmed blir tillika en oklar punkt rörande Chydenii litterära verksamhet ändtligen utredd. I första tomen af Hushållningssällskapets handlingar (tryckt 1803) ingår ett med sällskapets guldmedalj prisbelönt, af okänd författare inlämnadt svar på samma fråga om hindren för finska landtmannens idoghet. Författaren antogs redan vid den tiden vara Chydenius, med hvars åsikter innehållet väsentligen öfverensstämmer.[3]) Rabbe återgaf sedermera i sin lefnadsteckning öfver Chydenius detta antagande i positiv form, «Både handstilen i manuskriptet och namnsedeln», säger Rabbe, «intyga att afhandlingen är af Chydenius. — — — De häri uttalade åsikter äro ock så öfverensstämmande med de af Chydenius härförinnan offentliggjorda tankar, att man genast anar författaren. Han behöfver icke försäkra att hans «penna endast varit styrd af rent nit för Finlands välgång». Detta framlyser öfverallt i afhandlingen, där han ifrar mot alla konstlade tvångsåtgärder.»[4]) Professor Palmén fann emellertid i litteraturen uppgifter om att den bekante superkargören P. J. Bladh vore författare till afhandlingen, och lyckades genom att låta anställa efterforskningar i Hushållningssällskapets arkiv konstatera riktigheten af dessa uppgifter.[5]) Men icke långt därefter meddelade Castrén att han bland Chydenii efterlämnade papper påträffat ett svar till ifrågavarande prisfråga, likväl icke detsamma som belönats och sedermera intogs i Hushållningssällskapets handlingar.[6])

---

[1]) För kuriositetens skull må nämnas att den från Ovidius hämtade sentensen orätt citerats af Chydenius som skrifver: *Qvid dicere liceat* o. s. v. Ordet *dicere* bör bortfalla. I skriften om folkutflyttningen är citatet riktigt.

[2]) *Hushållningssällskapets protokoll* för $^1/_{10}$ 1799, ms. i F. H. A. — Se äfven *Åbo Tidningar*, 1799, n:o 45.

[3]) Cygnæus, a. a., s. 191 f.

[4]) *Finlands Minnesvärde Män*, bd 2, s. 344.

[5]) Palmén, a. a., s. CCXIII.

[6]) *Helsingfors Dagblad*, 1881, n:o 195.

Häraf drog professor Palmén konklusionen att Bladh och Chydenius täflat med hvarandra om Hushållningssällskapets pris.[1]) Sakens rätta sammanhang är detta.

Chydenius har författat ett svar på prisfrågan och Bladh ett annat, men de hafva icke täflat samtidigt. När intet af de svar som 1799 inlämnades till Hushållningssällskapet ansågs förtjänt af pris, utlyste sällskapet ny täflan om samma ämne inom den 1 maj 1801. Denna gång inkommo fyra svar, af hvilka n:o 2 med mottot *Fortiter in re, leniter in modis* erhöll första priset.[2]) Författaren bevarade länge, och i trots af en vidlyftig brefväxling med sällskapets sekreterare om ifrågasatta ändringar i afhandlingen, sin anonymitet, men på sommaren 1809 anmälde P. J. Bladh sig som författare och erhöll, efter att hafva styrkt sitt författarskap, den utfästa belöningen.[3])

Chydenii afhandling om hindren för den finske landtmannens idoghet och medlen för deras undanrödjande blef, såsom sagdt, hvarken prisbelönad eller tryckt. Ehuru den nu, bland hans efterlämnade skrifter, i sin helhet publiceras efter det illa medfarna och på sina ställen svårtydda manuskriptet, synes dock ett referat här på sin plats.

Afhandlingen begynner med det bestämda påståendet, att den finska allmogen icke bär skulden till landtbrukets på de flesta ställen dåliga belägenhet, utan att grunden härtill ligger i de ekonomiska författningarna. «Fastmera», tillägger Chydenius, «har man orsak att förundra sig däröfver att ett folk, som oftast varit tryckt af sina styresmän, hvars land ock i detta mannaminne tvenne gånger varit härjadt af fiender och på folk utblottadt, hunnit så långt resa sig ifrån stoftet som finska allmogen gjort det». (§ 1). Chydenius nekar icke att en viss tröghet och overksamhet utmärker en stor del af denna allmoge, men han kan lika litet häri som i andra föregifna lokala egenheter, t. ex. bristen på

---

[1]) *Historiallinen Arkisto*, IX, s. 237.

[2]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{1}/_{10}$ 1801, § 15.

[3]) Cygnæus, a. a., s. 192.

städer i Finland samt på lämpliga föredömen för bonden eller dennes envishet och fallenhet för fylleri, finna de verkliga hindren för den finske landtmannens idoghet och arbetsdrift. «Kongl. Hushållssällskapet», säger han, «må i dessa och flere sådana grenar söka att mota allt hvad som är möjeligit, och nation måste under allt dock blifva densamma som hon varit förut, om ej någon allmännare orsak häfves, nämligen den *som ligger uti alla våra hushållsförfattningar och lagar*».[1]) (§ 3).

Härmed kommer Chydenius in på sitt älsklingsområde, kritiken af det ännu till stor del bestående ekonomiska tvångs- och förmyndaresystemet. Han inleder denna kritik med några allmänna betraktelser, af intresse för kännedomen af hans teoretiska åsikter.

«Skaparen», säger Chydenius, «satte människan blott att arbeta, men föreskref ingalunda med hvad slags arbete hvar och en skulle sysslosätta sig. Tjufnaden var allena den som allmakten förbjöd, men för idogheten var intet mål föresatt, hvarken huru långt den finge gå eller hvad tillverkningar den finge frambringa. Han band hvarken någon vid plogen eller gjorde någon till skråhandlande, utan när och hvarest en och hvar såg sin bästa vinning, där fick han förkofra sig.» Det är «egennyttan» som anvisar människorna «alla möjeliga utvägar till sin förkofran», och ett folk kan således ej «drifvas till arbetsamhet, då det på alla sidor fängslas». Chydenius medgifver att människorna endast i naturtillståndet kunde vara utan alla ekonomiska författningar och att det ordnade samfundslifvet kräfver dylika lagar. «Men», säger han, «det måste tillika blifva ovedersägeligt att, ju närmare samfundets lagar instämma med den naturliga friheten, ju lyckeligare måste de menigheter vara som därunder lyda, och alldeles tvärtom. Ty just i näringslagarna ligger grunden till ett folks förkofran eller undergång. Välmågan för ett folk tillskapas af lagarna.» Man skulle tycka, fortsätter Chydenius sin tankegång, att regenterna, som det tillhör «att befreda den dygdiga och straffa lasten», skulle

---

[1]) Kursiveringen af Chydenius.

beakta detta; «men erfarenheten visar huru de tränga sig in uti alla näringsgrenar för sina undersåtare och pålägga dem det ena och förbjuda dem ett annat, hvilket jag ej trott egenteligen höra dem till och det de ej rätteligen förstå», tillägger Chydenius. Emedan regenterna lita på sina aristokratiska rådgifvare, får den ekonomiska lagstiftningen en aristokratisk karaktär; den arbetande klassenförtryckes öfverallt, — en olycka, säger Chydenius, «den jag långt hellre ville begråta i min kammare såsom sjukdom, hvilken synes efter många seklers förlopp redan vara obotelig, om jag ej egde något hopp att genom Kongl. Hushållssällskapets vidsträcktare verkan helst i någon del se den blifva mildrad». (§ 4).

Chydenius öfvergår nu till att uppräkna de författningar som lägga hinder i vägen för det ekonomiska framåtskridandet. Dessa äro enligt hans åsikt:

1:o Skråförfattningarna, «hvarigenom allmogen afhålles från allehanda slöjdeöfningar, dem de för långt drägeligare kunde föryttra till städerna än våra skråmästare kunna eller vilja tillverka dem». «Man säger väl att en landtman bör ju sysslosätta sig med jorden och hemmansbruk, men man strider emot naturen och hindrar flere tusende människor att få årligen föda sig, hvilka därför måste fly en olyckelig fosterbygd eller stjäla eller dö af svält, och sådant allt vålla våra skråförfattningar.» Chydenius gör i sammanhang härmed den allmänna anmärkningen att «varor utan afsättning få uppå sig en svart stämpel med den bedröfveliga påskrift: *förlorad möda* [1]), och kunna därför aldrig tillverkas. Idogheten upptänker ett eller annat medel till sin förkofring, men här möta förbud på alla håll, och då förfaller hågen.» (§ 5).

2:o Förbuden mot landthandel. De skadliga verkningarna af dessa förbud framhåller Chydenius utförligt. «Det bör tagas för ett axiom i den allmänna hushållningen», säger han, «att varor aldrig tillverkas, om de ej blifva sökta och

---

1) Man jämföre detta ställe med första stycket i § 15 af *Den nationale vinsten* (*Pol. Skr.*, s. 126).

efterfrågade [1]), och tvärtom, ju flitigare de blifva eftersökta, ju ymnigare tillverkas och föryttras desamma, så långt som naturen kan det tillåta och möjeligt är». Landtmannen kan icke afsätta sina varor, och han bryr sig därför icke om att tillverka dem. Så t. ex. är produktionen af en «i vår svenska hushållning» så betydande vara som smöret i aflägsnare trakter så godt som omöjlig. Ty då landthandlande ej finnas som kunde uppköpa smöret, och då de långa stadsresorna för afyttringen däraf för de mindre hushållen ställa sig dyrare än värdet af det smör de kunna producera till afsalu, så förtär man hemma allt och vinnlägger sig ej om mjölkhushållningen. «Är det då under», utropar Chydenius, «att ett så härligt land som Savoland, Tavastland och Karelen är, ej förmår frambringa till våra städer mera sofvelvaror än nu sker; och jag går än längre, att om alla landthandelslagar hade ord från ord blifvit efterlefvade, så vore alla dessa landskaper ännu nästan i samma linda som ryssen 1721 lämnade dem uti, så att lagbrott äro de som hafva förkofrat dem». (§ 7). Liknande förhållande som med smöret är äfven med slaktboskapen. «Huru många kunna väl vara», frågar Chydenius, «som med ett eller två, högst tre slaktnöt ville åtaga sig att hvar för sig med två eller tre personer köra dem på 12 à 20 mil neder till närmaste köpstad? Och hvad kostar väl en sådan resa? Därför kan den näppeligen hafva rum, om icke någon landthandlare förbarmar sig, eller som är detsamma: bryter lag.» De anförda exemplen kunna mångfaldigas, anser Chydenius. «Allt hvad nu är bevist om smör och slaktnöt kan på samma sätt bevisas om alla slags landtmannaprodukter, fast i större eller mindre mån; och kan landtman aldrig upphöra att sucka under handelslagarnas träldom, så länge handelen icke är helt fri på landet, ty landtman hafver många behofver och eger flera landtmannaprodukter utom dem som än ligga döda under lagarnas tvång, som betarfva all möjelig uppmuntran att kunna föryttras. Ligga några hinder i vägen, så hämmas

[1]) Denna sats återfinnes ordagrant i första stycket af § 15 i *Den nationale vinsten* (*Pol. Skr.*, s. 126).

rörelsen, och då må man förgäfves vänta lif uti hushållningen.» — Invändningarna mot landthandelns frigifvande bemöter Chydenius ingående och lifligt: «Man svarar mig: landet blifver ju således uppfylldt med skojare och landtstrykare, när hvar och en får handla som han vill. — Jag svarar först: sådan är naturens första rätt, som ingen bör få betaga en fri född människa. — Men han bor ju i samhälle och måste således underkasta sig dess lagar. — Då frågar jag: eger något samfund rätt att betaga sina medlemmar någon så hufvudsakelig rättighet? och svarar: nej!» Till stöd för denna sin åsikt anför Chydenius några «middagssanningar» [1]) ur Turgots berömda edikt om skråtvångets upphäfvande. (§ 8). Farhågorna för att jordbruket, om landthandeln blir fri, skall öfvergifvas anser Chydenius oberättigade. «Hvad göra flera arbetare vid landtbruket» säger han, «då den nödiga afsättningen på landtmannavaror dem felar? Eller månn' icke en välgörande Försyn utan konstig åtgärd förser ett land med så många arbetare som i sin frihet kunna nära sig? Tviflom ingalunda däruppå! Skaparen har inom nog få år uppfyllt hela jordklotet med folk, och det är hvarken krig, hunger eller pest som så minska en tillväxande folkmängd som olyckeliga författningar göra det.» Svårigheterna beträffande landthandlandenas beskattning anser Chydenius icke vara oöfvervinnerliga; de förefinnas för öfrigt endast till följd af den «mest imaginära» skillnaden mellan stads- och landtmannanäringar, på hvilken skatteväsendet grundar sig. «Men att för en sådan mindre lyckligt träffad beskattningsgrund», säger Chydenius, «förbjuda all handel på landsbygden, som där är så nödvändig, det vore icke annat än att slakta en ko för ett sugningsbens skull». Chydenius anser att landthandlandena kunde erlägga en särskild afgift till kronan, såsom i Ryssland. (§ 9). Hvad slutligen beträffar invändningen att flere städers grundande skulle aflägsna de rådande missförhållandena i detta hänseende, så tillmäter Chydenius den föga värde. «Samma svårigheter

---

[1]) Detta uttryck återfinnes i § 16 af *Svar på Vetenskapsakademins fråga om folkutflyttningen* (*Pol. Skr.*, s. 24).

måste alltid möta, fast i mera eller mindre mån; på två och tre mils väg blifver redan för långt för en landtman att under brådaste arbetstiden resa till staden att där falka ut sina varor och uppköpa sina dageliga behofver». Därtill kommer att i och med nya städers anläggande «en stor mängd ämbetsmän och lättingar i dessa städer, som dock aldrig hafva tillräckeliga göromål att sysslosätta sig med, dragas från landtbruket och privilegieras med detsamma att den mesta tiden slå dank på sina gator blott för att bibehålla den favoritidén att göra skillnad emellan stads- och landtmannanäringar och att därigenom bibehålla ett felaktigt kammarverk, som strider emot sakens natur och hindrar den jämna gång som rörelsen i sin natur bör ega, hvilken, så snart lagarna emot landthandel upphöra, jämkar sig själf alldeles utan öfverhetens påbud. Och», tillägger Chydenius, «jag måste bekänna att, om Kongl. Finska Hushållssällskapet genom de allra ömmaste föreställningar hos vår allernådigste konung kunde så mycket uträtta, att den med allone blefve förkastad såsom onaturlig och för landt- och stadsboen högst skadelig, så hade det motat en utvandring af medborgare, som nu sysslolöse måste fly, befordrat folkökningen, ökat tillförseln till städerna och satt den halfsofvande landtmannen i full rörelse.» (§ 10).

3:o Tjänstehjonsstadgan. Chydenius anmärker i största korthet att den strider «snörrätt emot all folkökning och näringarnas drift». «Det är väl visst», tillägger han, «att densamma på flera orter icke mera efterlefves, i synnerhet hvad tjänstehjonslöner beträffar; dock torde än flera ställen vara, där dessa band ännu utjaga mängder af mest arbetande människor utur vår fädernebygd». Husböndernas obarmhärtiga behandling af tjänstehjonen bidrager härtill; många «vilja anse fria människor af den arbetande hopen för fädrifter, som under en sträng aga med hugg och slag böra tvingas till arbete, ehuru man under själfva arbetet fordrar vett och urskillning af dem uti sina sysslor». (§ 11).

4:o Författningarna rörande jordeganderätten och -besittningen. Chydenius framhåller att jordbruket väl är «det säkraste och i längden det mest lönande» näringsfång, men

att dess idkande tillika är förenadt med stora svårigheter, dyrköpta erfarenheter. Att därför begära «trägen flit af en jordbrukare alldeles utan afseende på någon egen vinst» är att fordra «att han skall mera likna ett oförnuftigt djur än ett förnuftigt väsende». Jordbrukaren bör hafva i utsikt en belöning för sitt arbete, och denna belöning består i «trygghet att själf ej allenast få besitta den jord han med svett och möda uppodlat och brukat, utan ock för hustru, barn och efterkommande». (§ 12). Med exempel ur historien visar Chydenius att jorden ursprungligen tillhört alla familjer i samhället. Numera vore det «väl alldeles omöjeligt att tilldöma hvar och en person, ja till och med hvart hushåll i hela samhället någon absolut rättighet till någon evärdelig arfvejord. Lofliga och af kloka regeringar befrämjade äktenskap göra det alldeles omöjeligt, hvaraf händer att en del alltid nödgas taga sig tjänster eller vara dagakarlar, andra utvälja sig några andra näringsgrenar i handel och handaslöjder eller ock tränga sig fram i ämbetsvägen, eller att blifva landbönder hos några som själfva bo på sina hemman. Sådant kan aldrig undvikas i ett vidsträcktare samhälle. Men det synes allenast utgöra hufvudsaken, att de flesta jordbrukare, och så långt möjeligt är, kunna blifva egare af större eller mindre andelar, antingen genom egna föräldragiften, arbete eller pengar, ty därigenom uppdrifves han att tränga sig fram och vinnlägger sig om skickelighet och besparing, och att man således får se jorden i deras ego som mest arbeta med densamma.» (§ 13).

På ett ingående sätt redogör härefter Chydenius för krono-, skatte- och frälseböndernas samt torparnes ställning. Kronoböndernas läge anser Chydenius icke gifva anledning till klagomål, förutsatt att skatteköpsförordningen af 1789 «kunde oförändradt få blifva beståndande, hvilket dock sällan med våra ekonomiska författningar händer. Ehuru», tillägger Chydenius, «det ofelbart hade varit långt bättre, om intet något Upsala öde hade varit till, utan innehafvaren af all jord hade varit dess rätta egare och burit samma tyngder med skatteman. Ty hvad är kronan? Intet annat än den högsta makt som blifver nödvändig till bibehållande af

millioner människor i ett samfund, hvarest folket således utgör själfva stammen, som alla världens tider bott och bebyggt jorden, förrän någon högre makt var till, som skulle hålla dem under ett hufvud; hvaraf nog klart kan ses att den jord som Gud satte människan uppå tillhörde ingen annan makt på jorden än den som arbetade däruppå, och detta äro de millioner undersåtare som nu bo uti ett rike, hvilkom eganderätten till rikets jord ej med något skäl kunde beröfvas.» (§ 14). — Skattebönderna äro nog i viss mening jordegare, säger Chydenius, men flere inskränkningar i deras jordeganderätt göras af den gällande lagstiftningen till förfång för dem, jordbruket och folkökningen i landet. Sålunda är det «en uppenbar orätt», om ett skattehemman skall blifva skattevrak för tre års oguldna räntor eller gå till kronan för mindre summa än andra vilja bjuda för det.[1]) En annan orättvisa ligger i lagens stadganden om arf af jord, hvilka göra jorden till ett slags fideikommiss. «Ett sådant begrepp», fortsätter Chydenius, «hafva många trott blifva ett hufvudsakeligt medel till befrämjande af ett godt jord- och landtbruk, men jag måste erkänna att sådant är icke annat än ett medel att äfven bland jordbrukare upprätta aristokrater, som sedan mera eller mindre nyttja de andra såsom sina tjänare eller trälar, hvarigenom de större hemmansegare ganska mycket hindra de andra ifrån uppodlingen af all möjelig under hemmanet liggande jord eller ock göra dem till skattdragare under sig och därigenom lägga hinder i vägen för den folkförökning som annors vore möjelig». (§ 15). En tredje inskränkning i eganderätten till skattejord ligger i kronans rätt till kontroll öfver förvaltningen af skattehemmanen, särskildt öfver skogshushållningen. Skattebonden är till följd häraf utsatt för ständiga trakasserier från kronobetjäningens sida. «Det är otroligt», säger Chydenius, «ja, det är ömkeligt att se huru mycket en skattebonde härigenom blifver betungad. Han måste bäfva för en och hvar sådan kronobetjänt och vara färdig att göra dem hvad uppoffringar som helst de begära, för att kunna befria sig från deras trug.

---

[1]) Dessa äldre bestämningar hade emellertid upphäfts genom skatteköpsförordningen af den 21 februari 1789.

Hvad betyder då eganderätten eller skattefriheten?» Slutligen anmärker Chydenius att det ännu torde gifvas flere herrskap och indelningshafvare som förplikta underlydande skatte- och kronobönder att erlägga sina räntepersedlar in natura och att föra dem till det ställe inom lagsagan eller lagmansdömet de behaga bestämma, hvaraf följden blir att bönderna föredraga att betala herrskapen hvad de begära. (§ 16). — Frälseböndernas ställning är vida sämre. Chydenius framhåller «dels att de af sina herrskaper efter godtycko kunna betungas med dagsverken, skjutsfärder och penningeafgifter hvarigenom de kunna sättas i nödvändighet att öfvergifva sin jord, då de anse sig för svaga att emot sina rådande herrar våga någon rättegång, hvarvid de förr eller senare måste duka under, dels ock att de af sina herrar under någon föregifven orsak kunna alldeles uppsägas och andra i deras ställen antagas, hvarigenom de se sin på jorden nedlagda möda vara alldeles förlorad. Sådana kunna föga annorlunda anses än som trälar, hos hvilka hvarken snille, förnuft eller nödig omtanka för sig eller efterkommande någonsin kan väntas.» Chydenius framhåller att frälseböndernas ställning väsentligen beror af deras herrars behandling af dem och medgifver att många herrar «ej allenast göra sina bönder rätt, utan ock af kristeligt medlidande öfverhopa dem med kärlek och välgärningar», om ock å andra sidan rätt många i «förtreten eller ock för egen must och vällust trycka den arma jordbrukaren». (§ 17). — Allra sämst är dock torparnes ställning. De «kunna vid första vink afvisas från den jord som de bebo» och våga icke åberopa några rättigheter, «hvarföre äfven flera påstått att pålar med halsjärn och tukthus borde inrättas vid landtgods att med stryk tillhålla dem till sina skyldigheter». Chydenius tager torpare och drängar i försvar gentemot dem som klaga öfver att de äro «stocklata, liderliga och på flerahanda sätt lastfulla». «Hvad flit och hvad dygd», frågar han, «vill man väl fordra af dem som näppeligen hinna i sin ungdom få de nödvändigaste begrepp om dygd och kristendom, som aldrig ega den minsta uppmuntran och som, förtviflade om sin framtid, ledas till all slags liderlighet?»

Chydenius anställer härefter «en kort betraktelse» om sättet att behandla människor. Det är genom lämplig uppmuntran som såväl barn som ungdom som personer i mognare ålder drifvas att fullgöra sina plikter, icke med buller, hot, svordomar och slag. En vänlig min eller ett billigt beröm, på det högsta «ett kvarter tobak eller en liten sup brännvin, när det utdelas af en kär hand», räcker i de flesta fall till att lifva arbetaren. «Han känner då igen att han ännu hörer till människoklassen, såsom en fri varelse, som ännu får se sitt föraktade väsende bestrålas med milda blickar från en sol, som alltid förr bränt och förtärt honom». (§ 18). Man måste dessutom betänka att enhvar dock har ett ändamål med sitt lif, «nämligen att på något sätt förbättra sitt tillstånd». «Arbetsmyran», säger Chydenius poetiskt, «samlar barr om sommaren att betäcka sin hydda; sparfven bygger sig sitt bo att fortplanta sitt släkte; utsikten för människor måste sträcka sig längre. Kärlekens yra medförer ofta en sen ånger, då de nödgas sakna alla utsikter för sina barns framtid, förtviflan gör dem nedslagna och modfällda, och hvarken tukthus eller stryk kan göra dem verksamma.» Hvart användandet af våld och tvång mot underhafvande leder, synes af förhållandena i de engelska och holländska besittningarna i Batavien och de spanska i Mexiko. «Mänskligheten blöder», säger Chydenius, «då man ser hedningar under sina egna förstar tillväxa i folkmängd och rikedomar, men förstöras under ett herravälde, som bär namn af Jesu dyrbara lära». Äfven otaliga exempel från Europa ådagalägga detsamma, menar Chydenius. Och han tillägger: «Uti de fruktbaraste provinser i Finland ser man stora landtgods och herregårdar efterhand tränga fria arbetare undan sig, hvilka oftast bäfva för öfvermakten, som hotar dem; hvarigenom de afhållas från alla dristigare företag vid uppodlingen af sin jord, och därföre är ännu största delen af vår finska jord ett öde land». (§ 19).

5:o Landttull- och accisförordningarna. Chydenius framhåller att de hinder som härigenom läggas i vägen för all handel och rörelse redan länge varit allmänt insedda, och att ständerna därför flere gånger, såsom han uttrycker sig,

«likasom inom sig beslutit att upphäfva alla landttullar utan afsikt att minska kronans inkomster vid dem, men vid utförandet af detta sitt företagande hafva de måst erfara huru de som haft detta verk under sina händer hafva så slugt förstått att under självfva afgiftens reglerande invefva en och hvar uti sina särskilda intressen, att de aldrig kunnat blifva ense om beloppet af denna afgift på hvart stånd eller hvar person, hvaraf alltid händt att dessa landttullar allt framgent blifvit bibehållna». Chydenius påstår att trakasserierna äro så stora, att personer «nödgas lämna hästar och varor i rofgiriga tullbetjänters händer, för att undvika en accisrätt, där samma person oftast är angripare och domare. Ingen räknemästare», tillägger han, «är i stånd att utreda huru mycket handeln och varutillverkningen lidit blott genom dessa författningar». (§ 20).

6:o Vägunderhållet och skjutsningsbesvären. «Det händer oftast», säger Chydenius, «att den allra angelägnaste vårsåningstiden allmogen stämmes ofta på 10 mil att iståndsätta sina vägastycken med hot af svår plikt, hvilken att undvika landtmannen nödgas plikta med vanhäfd eller försummad såning på sin egen åker, och det så ofta som de till vägens reparation anbefallas». Chydenius anser att «det på visst sätt tillhörde resande att vid sin genomfart med någon del af skjutslegan bidraga till deras [vägarnas] iståndhållande, såsom redan på flera utländska orter är brukeligt». — I sammanhang med olägenheterna för allmogen af att nödgas ställa hållhästar på gästgifverierna framhåller Chydenius äfven «landtmännens bittra klagan öfver den oskonsamma och hästmördande körning som våra aristokrater nu bruka, som ingen annorstädes än i vårt rike är loflig och dödar mången landtmans endaste ök». (§ 21).

7:o Skatternas ökning. Chydenius finner orsaken till detta hinder för landtbrukets förkofran, utom i krigen, i ämbetsmännens tillväxt; «den öfra delen af rikskroppen», säger han, «uppsväller till en ofantelig storlek, så att fötterna omöjeligen förmå att bära densamma». Han medgifver att «många betydeliga indragningar» gjorts under Gustaf IV Adolfs regering, «men verkningarna af dem hafva ingalunda

ännu hunnit till skattdragande undersåtare, och så länge man ser ej allenast alla ämbetsmäns barn i full gång att klifva uppåt på lyckans trappa, utan äfven de ringares med makt arbeta sig uppåt, att likasom oljan få flyta öfverst, så visar sig föga förhoppning om någon reduktion». Chydenius vädjar dristigt till en annan svensk regents föredöme. «Konung Carl den 11:te var en envåldsherre; han vågade, han gjorde, men han — — —. Dock hvarföre skulle vi fälla modet? Vi äro väl insjunkna i riksskulder öfver öronen, men det är ingen tvifvel: om Svea inbyggare blefve lösa från sitt fängelse och de andra banden, så skulle ännu detta folk klättra sig upp utur detta djup, men i annat fall ser det alldeles omöjeligt ut.» (§ 22).

Sedan Chydenius uppräknat «alla dessa hinder uti vår finska hushållning», såsom han säger, «som alla på visst sätt ligga uti själfva författningarna», omnämner han några hinder af annat slag. Främst ämbetsmännens, och särskildt domarnes, mångenstädes dåliga behandling af allmogen. «Forna tiders händelser», säger Chydenius, «upplysa nogsamt huru mycken våld och orättvisa då för tiden tryckt finska allmogen. Jag ville ingalunda misstänka närvarande styrelsen om sådant; men om man likväl med lugn betraktar närvarande händelser, så måste man märka äfven en stor åtskillnad.» Chydenius påstår att en eller annan lägre domarebefattning «beklädes af ynglingar, som antingen sakna nödig erfarenhet eller ledas af egennyttan och blifva tryckande för menigheten». Önskligt vore att fredsdomareinstitutionen efter danskt mönster infördes, så att förlikning blefve vanlig i stället för rättegångar. Fredsdomarens ställning borde vara sådan att han «fann det stridande emot sitt intresse att uppskjuta med målen från den ena rättegångstimmen till en annan; ty den nu brukeliga förökar alltid sportlerna genom uppskof, och då kan man förstå att därtill alltid gifvas anledningar». (§ 23). Chydenius framhåller vidare som ett hinder de dåliga kommunikationerna. Han anbefaller nya vägars byggande och nya strömrensningar. (§ 24). Slutligen anför Chydenius landböndernas eller hälftenbrukarnes svåra läge, då de «af sin årsafkastning

nödgas aflämna hela ena hälften till gårdsinnehafvaren och därjämte stå för alla hemmanets utskylder och årliga reparationer» äfvensom den på vissa orter i Finland en stor del hemmansegare betungande sytningen. (§ 25).

Chydenius öfvergår nu till besvarandet af den positiva delen af prisfrågan. Han begynner med att framhålla nödvändigheten af en fullständig systemförändring på den ekonomiska lagstiftningens område, med att — såsom han uttrycker sig — «förklara alla hushållsförfattningars skadelighet, så snart de genom vissa lagar skola verkställas, hvarmed jag likväl ingalunda menar dem som bland människor skilja *mitt* och *ditt* ifrån hvarandra, ej heller lagar om arf och allra minst lagar emot verkeliga och i naturen grundade brott och missgärningar, dem jag alla högaktar och anser för högst nödvändiga». (§ 26). Härvid kan Chydenius till en början icke neka sig nöjet att ingå på orsakerna till den i nästan hela Europa rådande ekonomiska tvångs- och förmynderskapspolitiken. Han finner dem bestå 1:o i «förstars uppfostran», 2:o i «beskattningarna», hvilka föranleda kollegierna att indela alla undersåtar i vissa näringsklasser, 3:o i «aristokratiska sammansättningars» beständiga «klagomål och ansökningar» — «nödrop, som understödjas, antingen af hat eller nit eller egen profit, af stora män som omgifva tronen». (§ 27). Skadligheten af den följda politiken i dess allmänhet ådagalägger Chydenius genom att hänvisa till naturen: «oskäliga djuren ledas genom en naturlig drift att ej allenast skaffa sig sina nödtorfter, utan ock bekvämligheter, bäfvern att bygga sig en tjänlig boning och mullvaden att samla sig en ömnog vinterföda, skulle då förnuftiga varelser ej ledas till sådant utan författningar?» Historien visar detsamma. «Det kan ju aldrig nekas att forntidens människor, långt förr än styrande makten visste eller ville befatta sig med näringarna, frambragte de ädlaste och dyrbaraste tillverkningar och ömnogaste tillgång på uppehälle — sådant intyga många redan till en del förlorade konster — och att Sverige för flera hundrade år tillbaka var i tillstånd att förse sina inbyggare, som då voro mycket talrikare än nu, med egen spannemål». Chydenius tillägger att han väl anser en

systemförändring omöjlig för närvarande, men tillika möjlig i en framtid, «i hvilket afseende jag nödgas», säger Chydenius, «med all upptänkelig vördnad för författningarna, föreställa dem såsom tillintetgjorda». (§ 28).

Så abstrakt och öfverlägset behandlar dock Chydenius icke sitt ämne, att han ej angåfve de närmast behöfliga reformerna. Hvilka dessa äro framgår redan af den förra delen af hans svar, men han uppräknar dem till yttermera visso, därvid hållande sig till samma ordning som vid uppvisandet af missförhållandena.

Skråprivilegiernas afskaffande och införandet af näringsfrihet stå följaktligen främst bland hans reformyrkanden. En enkel anmälan hos magistrat i stad och kronobetjäning på landet vore till en början till fyllest för idkande af näring. Anmäld eller oanmäld, borde näringsidkaren, året efter det han begynt sin verksamhet, till kronan betala t. ex. en riksdaler eller mera. Blefve ett handtverk bedrifvet i större skala af någon utanför skrået stående, så borde denne antingen det följande eller det tredje året betala dubbla afgifter.[1]) (§§ 29, 30). Landthandelns frigifvande är Chydenii andra yrkande. Likasom i den kritiska delen af svaret uppehåller sig Chydenius länge vid denna sak, som han tjugu år tidigare behandlat i en särskild skrift. Han anför som ett godt föredöme Toskana, där handeln frigifvits. Västgötarnes gårdfarihandel försvarar han varmt. Invändningarna mot reformen bemötas i detta sammanhang å nyo. «Månn' den satsen ännu behöfver bevisas», utropar Chydenius, «att inbyggarenas antal i ett rike alltid tillväxer i mån af tillgångar att lofligen föda sig? Den borde redan, af flera tusende exempel bestyrkt, antagas för ett politiskt axiom, men skall den bevisas, så bör jag blott åberopa mig på tillväxten af inbyggare uti södra Finland och Österbotten, då flera utvägar till hemmansklyfningar, nybyggen och flera andra friheter inom ett halft seculum fördubblat folkmängden. Naturen är alltid lik sig, när hon enfaldigt följes.»[2])

---

[1]) Häraf synes framgå ett Chydenius tänkte sig skrånas bibehållande äfven efter näringsfrihetens införande.

[2]) Denna sista mening erinrar starkt om ett ställe i *Källan till rikets vanmakt* (*Pol. Skr.*, s. 94, st. 1).

(§§ 31—33). Chydenii tredje yrkande gäller ett af honom äfvenledes tidigare behandladt ämne, tjänstehjonsstadgan. «Vårt Finland kan aldrig hjälpas eller det antal af arbetare som fordras till dess uppodling frambringas, om ej den hel och hållen upphäfves och det helt och hållet lämnas i hvarje husbondes hand att efter godtycko betinga sig så många tjänstehjon och dagakarlar som hvar och en åstundar, och arbetarena må betinga sig årslöner och dagspenning efter ackord med sina husbönder — — —. Är hög lön betingad och arbetet är odugeligt, må husbonden vräka en sådan arbetare; är tjänaren oförnöjd med sin tjänst, och husbonden ej blifver vid betinget, och han utan skäl stannar under hugg och slag, må han söka sin förmån på ett annat ställe, men om laga tvist dem emellan förekommer, må därom dömas efter slutade aftal och bådas förhållande. De allenast som äro arbetsföra och vilja med tiggande föda sig, eller blifva misstänkta för tjufnader och bedrägeri, skola förklaras fridlösa, bland hvilka jag äfven ville att alla brännvinskrögare borde räknas», tillägger Chydenius. (§ 34).

Chydenii uttalande beträffande jordeganderätts- och jordbesittningsförhållandenas omgestaltning förtjänar ett närmare omnämnande. «Sedan eganderätten redan blifvit stadgad emellan människor i samfundet», yttrar Chydenius, «kan här ej fråga mera uppkomma, om någon finge utan vedergällning träda till andras jord, hvilken eganderätt alltid bör hållas helig, utan blifver det egenteliga frågeämne, om människor, som genom arf, arbete eller pengar äro i stånd att förvärfva sig jord, om ej de borde utan hinder få bebo den större eller mindre jordtorfva, den de kunna blifva egare af, utan något förmynderskap af bröder eller gelikar». Chydenius anser medlet att ernå detta bestå i en fri delning af jorden, krono eller skatte, i huru små delar som helst. Invändningen att jordlotterna i sådant fall icke skola förslå att föda egarne bemöter Chydenius ifrigt. «Hvarföre», frågar han, «skall då den ena brodren blifva herre och den andra antingen en tjänare eller torpare under sin bror? Hvarföre son träda till hemmanet, då mågen ville behålla sin lilla fjärde- eller sjättedel däraf, som honom med rätta tillkom-

mer?» Och vidare: «Hvem har sett huru långt en uppodling kan drifvas? Hvem kan sätta mått däruppå eller hvem vet huru många binäringar skola räcka honom bröd? — — — Ho vet om han icke vill använda sina små åkertäppor, en del till jordpäron-, en annan till allahanda kålplanteringar och åter en annan, den bördigaste, till pepparrotsplantering, till sockerärter, röd- och hvitlök med morötter och palsternackor, som försåldes till städerna? Och ho vet, om icke afkastningen däraf kunde förse honom och hans barn med brödföda, fast han själf ej hade tillfälle för andra mer lönande växter att så någon säd? Tre à fyra väl födda kor kunde förse honom med smör och mjölk, månn' en driftig hustrus vinterarbete med spånad och väfnader ej kunde lätta mannens penningebehofver, utom många andra utvägar, hvarmed de kunde försörja sig.» (§ 35). Frälsejorden anser Chydenius böra fördelas och utarrenderas på 50—70 år, «under hvilken tid innehafvaren emot en fastställd ränta, som ej vore alltför odrägelig, hade fullkomlig besittningsrätt af den jord han brukar och utan en total vanrykt ej kunde skiljas ifrån». Både egaren och innehafvaren skulle däraf hafva fördel. Än bättre vore, om frälsejorden blefve försåld till skatte. «Förmånerna för själfva ridderskapet och adeln vore häraf ganska stora, verkeliga behållningen af säteriet visst 40 à 50 procent högre än den genom en inspektors hand kunnat komma själfva herren till godo. Men huru mycket sådant verkar på uppodlingar af jorden kan ingen beskrifva, och huru många tusende Finlands barn därigenom blefve behållne för hela riket.» Chydenius tillägger att förslaget ej är nytt, utan pröfvats i Danmark, «hvarest den stora ministern Berensdorfs [Bernstorffs] efterdöme troligen följes». (§ 37).

Landttullarna borde enligt Chydenii åsikt afskaffas och inkomsten från dem «såsom fastställd summa af Riksens Högl. Ständer upptagas såsom en särskild bevillning till kronan, som efter vanliga bevillningsgrunder fördelas emellan stånd och personer». (§ 38). Landsvägarna borde underhållas af de resande, som vid bommar skulle erlägga de härför nödiga afgifterna, olika för olika slags fordon. Chy-

denius medgifver dock att förslaget är förenadt med olägenheter och hoppas att «någon kunde uppgifva ett mera antageligt sätt till denna afgiftens erläggande». (§ 39). På möjligheten af en beskattningsreform och en minskning af «stater och utgifter för kronan» tror Chydenius icke; «man talar om reduktioner och tänker på multiplikationer», säger han. Blir näringsfrihet införd, blir salpetertillverkningen från ett regale fri, så kunna nya inkomster flyta till kronan. I Österbotten ha nya näringsgrenar uppstått, såsom hartskokeriet, pottaskesjuderiet och myrjärnstillverkningen, hvilka kunna tåla någon beskattning, blott de få förblifva fria och icke privilegieras. (§ 40). Beträffande lagskipningen upprepar Chydenius sitt yrkande på fredsdomareinstitutionens införande. «Danmarks exempel må väl redan hafva gifvit om sakens nytta full öfvertygelse, och det vore högst gagneligt att därifrån få inhämta hela detaljen i denna domstol». Chydenius anser att, om valet af en fredsdomare utfallit mindre lyckligt, borde allmänheten få utse en annan, som den «känner för pålitelig», i hans ställe. Lagmansrätterna kunde däremot umbäras, det hade äfven en väl förfaren och kunnig lagman medgifvit. (§ 41). Behofvet af förbättrade kommunikationer framhålles ytterligare af Chydenius. «I general Ehrensvärds tid gjordes redan några försök på strömrensningar i Finland, sedermera torde ock något vara tillgjordt, om icke större delen åtgått blott till direktörers aflöning, men det ankommer förnämligast därpå att sådana båtfarter först öppnas på de nödvändigaste ställen, som mest gagna landet och befordra transporten af varor». (§ 42).

I slutet af sin afhandling yttrar Chydenius: «Helt andra orsaker torde uppgifvas af de flesta, som svara på denna frågan, och således äfven helt andra botemedel, och till äfventyrs än flera inskränkningar och hushållslagar och författningar och nya uppsyningsmän öfver deras efterlefvande. Men en framtid skall visa att de invefva vår finska allmoge i nya band och än mera fängsla friheten och minska deras antal som nödgas bära tyngden af rikets mångfalliga behof på sina skuldror.» (§ 43).

Hushållningssällskapets beredningsutskott, till hvars granskning Chydenii täflingsskrift jämte de bägge andra svaren lämnats, afgaf följande i sällskapets protokoll intagna bedömande: «Svaret på bemälte fråga med Devise: Qvid dicere liceat! nescimus etc. har Utskottet funnit inneholla åtskilliga för Landtbruket nyttiga anmärkningar, som utmärka en tänkande och i hushållningen icke okunnog man; men en dehl ämnen äro öfver behofvet utvidgade, hvaremot åtskillige omständigheter, som egenteligen äro locale för Finland, saknas; äfven som flere tankar och uttryck ansågos vara mindre tjenliga, hvarföre utskottet icke eller härföre kunnat tillstyrka någon Belöning». [1]) Då ny täflan om samma ämne af sällskapet utlystes, skedde detta under uttrycklig förklaring, att «Sällskapet önskar att de författare, som i besagde angelägna ämne torde vilja sina tankar och uppgifter sällskapet meddela, ej blott ville upprepa de allmänna och ofta förut uppgifna hinder, som än kunna ligga landthushållningen i vägen, ej mindre i Finland än i rikets öfriga landskaper, utan att uppmärksamheten i synnerhet måtte fästas vid *Finska Bonden,* hans lynne, seder, lefnads- och hushållningssätt, de lokala och särskilda omständigheter framför allt anmärkas, som svårast fjättra hans arbetsflit, och de utvägar tillika uppges, som egentligen i afseende å *Finlands innevånare* må vara att vidtaga till vår landthushållnings upphjälpande». [2])

Det måste erkännas att Chydenius för litet beaktat de rent finska förhållandena, och man bör anse detta som ett fel eller en brist, äfven om Chydenius afsiktligen icke velat framhålla de lokala missförhållandena, utan klandra tidens allmänna ekonomiska politik (se t. ex. §§ 1 och 25). Större än detta fel synas mig dock de formella bristerna vara. Oaktadt Chydenius delar afhandlingen i två delar, en kritisk och en positiv, behandlar han i bägge afdelningarna såväl missförhållandena som medlen att aflägsna dem. Särskildt upprepandet af kritiken i den senare afdelningen gör stundom

---

[1]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^1/_{10}$ 1799, § 5.
[2]) *Åbo Tidningar,* 1799, n:o 45.

intrycket af ett gnatigt grälande. I rent stilistiskt afseende är afhandlingen rätt svag, enligt min tanke afgjordt underlägsen alla andra skrifter af Chydenius. Det hvilar öfver det hela en viss trötthet: man märker att ålderdomen infunnit sig och förtagit stilen dess friskhet och dess spänstighet. Himmelsvid är skillnaden mellan de båda täflingsskrifterna med det ovidianska mottot, skriften om folkutflyttningen och denna. Ungdomsskriften verkar som en käck stridsfanfar, men denna som en klagovisa; och likväl äro tankarna i allt väsentligt desamma i dem bägge. Ett drag, som måhända också får skrifvas på ålderdomens räkning, är att Chydenius ej kan låta bli att hänvisa till sina egna skrifter såsom «oomkullstöteliga» m. m. (§§ 10, 31, 34), medan han däremot icke plägar citera andra författare. Sympatiskt är emellertid att se huru trogen sina ungdomsideal Chydenius förblifvit. Han är lika radikal som någonsin, «tabula rasa» önskar han fortfarande, och skarpa som förut falla hans slag på den byggnad någras egennytta och mångas dumhet upprätthålla. När allt lägges till allt, så har sannolikt radikalismen i åsikter och framställningssätt, Chydenii «mindre tjänliga tankar och uttryck», i och för sig omöjliggjort afhandlingens premiering af Kongliga Finska Hushållningssällskapet.

Ur nationalekonomisk och litteraturhistorisk synpunkt erbjuda de i afhandlingen uttalade åsikterna om jordeganderätten och jordbesittningen ett särskildt intresse: Chydenius har nämligen icke annorstädes behandlat jordfrågan. Den uppfattning af frågan som här kommer till synes närmar sig till sin praktiska del våra dagars sträfvanden att åstadkomma en klass af småbrukare och parcellegare. Öfver den teoretiska delen hvilar en viss oklarhet — såsom det förefaller, afsiktlig. Enskilda satser och uttryck tyda på en grunduppfattning som icke är aflägsen från den socialistiska.

Till Chydenii afhandling om medlen till det finska landtbrukets förbättrande ansluter sig med afseende å innehållet ett memorial om Lappmarkernas uppodlande, som finnes i Hushållningssällskapets arkiv, försedt med följande ofvan-

skrift af Tengström: *Förslag til Lappmarkernes uphielpande af A. Chydenius.* När detta memorial författats, har icke kunnat utredas. Huruvida det någonsin blifvit till Hushållningssällskapet inlämnadt af författaren, synes mycket tvifvelaktigt. Det omnämnes icke i sällskapets protokoll, så vidt jag vet. Innehållet berör icke det dåtida Finland, utan Norrland och Lappland. Att Tengström tillfogat rubriken styrker ytterligare antagandet att memorialet tillhört Chydenii efterlämnade papper och af systersonen sedermera lagts till sällskapets arkiv.

Chydenii förslag är ganska originellt. Han vill afskilja en del af Lappmarkerna, området närmast väster och söder om riksgränsen (af det nuvarande Finland endast Enontekis, Enare och Utsjoki socknar), till ett slags experimentalfält för sina demokratiska och liberala idéer och sålunda kolonisera denna så godt som obebodda landsdel «till svenska kronans heder och styrka». Alla som ville bosätta sig inom området borde, oberoende af nationalitet, religion, stånd eller villkor, hafva lika fri- och rättigheter; resande desslikes. Ingen skulle få ega eller besitta mer än $^1/_2$ kvadratmil jord; «och vilja flere sätta sig ned på ett ställe, ege ändå ej rättighet till vidare utrymme». Tidigare förefintliga nybyggen finge njuta alla sina förmåner okvalda, «dock utan att få tillvälla sig onyttjad skog och mark eller att utestänga andra från fiskens nyttjande». «Jämte denna boningsfrihet», fortfar Chydenius, «som i sig själf icke annat är än tillstädjelse till det som ingen ännu velat göra eller, rättare sagdt, som hvar och en dragit afsky före att emottaga, böra alla som inom denna gräns vistas och bo, ega en fullkomlig och oinskränkt näringsfrihet». Inga lagar eller författningar och inga uppsyningsmän finge hindra eller besvära dem i deras handteringar. Likaså borde de ega fullständig frihet att afyttra och tillhandla sig varor både inom och utom riket och jämväl frihet att idka transitohandel alla tre rikena emellan (Sverige—Finland, Danmark—Norge och Ryssland), utan att besväras med «tillsyn och konfiskationer».

Med en viss stolthet utropar Chydenius om sitt förslag: «Här vågas inga premier, förlager eller omkostnader på en

osäker utgång, här beskattas ingen medborgare att hjälpa dess invånare på benen, här graveras icke staten med ny betjäning, här trugas ingen att flytta dit». Staten komme icke att befatta sig med inbyggarne i detta «Friland» på annat sätt än genom att till en början sörja för deras själavård och rättsvård. Med tiden borde dock kolonisterna själfva underhålla och kalla sina präster och själfva aflöna och välja sina domare, hvilka sistnämnde för öfrigt hvart tredje år borde ombytas.

Mot slutet af samma år som Chydenius till Hushållningssällskapet inlämnade sin täflingsskrift om det finska landtbrukets upphjälpande sände han till sällskapet en afhandling med titeln *Tanckar om Koppympningen för allmogen.* [1])

Hushållningssällskapet uppdrog åt sitt beredningsutskott att granska afhandlingen [2]), till hvilken under granskningens fortgång bifogades en genom Tengström insänd förteckning öfver kronans utgifter för koppympningen i Österbotten under åren 1787—1799. [3])

I beredningsutskottet satt bland andra ledamöter medicine professorn G. E. Haartman, som i slutet af 1799 författat en på domkapitlets i Åbo föranstaltande i tryck utgifven och genom dess försorg spridd *Underrättelse för Menige Man om Koppors ympande* (äfven på finska). Haartman underkastade Chydenii afhandling en sorgfällig granskning i ett den 20 febr. 1800 dateradt, vidlyftigt memorial.

Öfver hufvud bedömde Haartman välvilligt Chydenii afhandling. Sålunda yttrade han i början af sitt memorial: «Det nit hvarmed Herr Probsten och Doctorn Chydenius både befrämjat Koppympningens införande bland Allmogen i Österbottn, och äfven sedermera befordrat dess fortsättning, gör Honom berättigad til alla redliga medborgares aktning. Ofvanförmälde afhandling är et förnyadt vedermäle af Hans

---

[1]) Afhandlingen var enligt anteckning i Hushållningssällskapets protokoll daterad den 6 dec. 1799. — Konceptmanuskriptet finnes bland Chydenii efterlämnade papper.

[2]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{2}/_{1}$ 1800, § 4.

[3]) *Beredningsutskottets prot.* för $^{27}/_{1}$ 1800, § 7.

outtrötteliga bemödande at både vidmagthålla och äfven vidare utsprida denna hälsosamma inrättning, hvilket utan tvifvel lärer ådraga sig Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets förtjenta afseende. För min enskildta del smickrar det mig, at jag så nära träffat denna uplysta medborgares tankar och erfarenheter rörande detta ämnet i den underrättelse, hvilken jag i anledning af det Högvördiga Dom Capitlets begäran författat för allmogen om koppors ympande och hvilken genom Dess föranstaltande blifvit til trycket befordrad samt til Församlingarna utdelad. Men som Herr Probsten och Doctorn i åtskilliga delar synes hysa skiljaktig mening med Läkares maximer och erfarenhet i detta ämne, torde mig tillåtas at i anledning häraf uplysa de omständigheter, hvilka synas förtjena det.» Haartman framhöll längre fram ytterligare Chydenii förtjänster: «Utom hans klokhet, förtroende hos sina åhörare och nit för den goda saken, är jag öfvertygad at framledne Herr Assessor Hast med all sin kunskap och skicklighet icke mer än andra varit i stånd at befordra koppympningen ibland allmogen i Österbottn. — — Måtte då en förtjenst, hvarigenom så mångas lif blifvit räddade, aldrig förgätas af tacksamma Medborgare!» Samtidigt framställde Haartman emellertid anmärkningar mot särskilda påståenden i Chydenii afhandling, hvarjämte han redogjorde för sina erfarenheter rörande lämpligaste sättet att ympa. Anmärkningarna gjordes i en alltigenom städad form, men Haartman betonade kanske för starkt sin medicinska öfverlägsenhet, såsom på sätt och vis äfven framgår af slutet i hans memorial: «Dessa Medicinska tilläggningar til H:r Probsten D:r Chydenii ofta berörde afhandling hoppas jag af honom sjelf skola billigas, hälst ändamålet därmed ej varit annat än at förena de äfven för andra än Medici fattliga begreppen om hvad, som hör til koppympningen, med ej förkasteliga Medicinska grundsatser. För öfrigt kan jag ej annat än på det högsta högakta Herr Probstens nit för det allmänna bästa och önska at det må uplifvas hos hvarje Svensk man.» [1])

---

[1]) Haartmans memorial har delvis refererats af arkiater J. I. Björkstén i hans *Vaccinationens historia i Finland*, I, s. 45 f.

Beredningsutskottet beslöt efter slutförd granskning föreslå att Chydenii afhandling skulle tryckas i sällskapets «Handlingar», såsom innefattande «icke allenast en practisk undervisning om det lättaste sättet at ympa koppor, utan ock en kort historia öfver koppympningens öden i Österbotten». Den skulle åtföljas af Haartmans memorial, hvarigenom sällskapet blefve i tillfälle «at äfven i afseende å det theoretiska uti koppympningen meddela allmänheten nöjaktig uplysning i detta ämne». Utskottet föreslog tillika att Chydenius för sina «utmärkta förtjänster» om koppympningen skulle erhålla sällskapets medalj i silfver — en belöning som, «i anseende til hvad i Herr Doctorns [Chydenii] afhandling förekommer», äfven borde tilldelas komministern mag. Stenhagen i Gamlakarleby.[1]) Till dessa förslag biföll sällskapet.[2])

I anledning af beslutet afgick till Chydenius följande skrifvelse, här publicerad enligt konceptet[3]):

Kongl. Finska Hushållningssällskapet har med mycken erkänsla emottagit Tit. upplysande anmärkningar om koppympningen, som vunnit ett ökadt intresse genom den Historia om samma operations öden i Österbotten Tit. därtil fogat. Sällskapet, som icke kunnat misskänna de betydliga förtjenster Tit. äger om des införande och fortsättning i denna Province samt sanningens seger öfver fördomarne, har med mycket nöje nyttjat detta tilfälle at för Tit. uplysta Patriotisme betyga Tit. sin högaktning genom et Exemplar i Silfver af den Medaille Sällskapet til åminnelse af sin stiftning låtit prägla.

Sällskapet har tillika åt Tit. skrift ämnat et välförtjent rum i Sina framdeles utgående Handlingar. Men för den hvilken så högt som Tit. älskar sanning och uplysning, bör Sällskapet ej draga i betänkande at yppa sina betänkligheter vid en och annan punkt, särdeles i hvad som rörer de Theoretiska grunderna för

---

[1]) *Beredningsutskottets prot.* för $^{22}/_{2}$ 1800, § 3.

[2]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{15}/_{4}$ 1800, § 11; jfr *Utdrag af Kongl. Finska Hushållningssällskapets Dagbok för 1800*, s. 87 f.

[3]) *Hushållningssällskapets brefbok 1800—1805.*

operationen och vissa andra omständigheter. Sällskapets Ledamot Hr Professoren Doctor Haartman har i anledning däraf upsatt några påminnelser, dem de öfrige härvarande Läkare, som tilhöra Sällskapet, til alla delar bifallit och erkänt som sina egna. Tryckningen af dem är således äfven besluten, men innan Sällskapet sätter dessa beslut i verkställighet, har Sällskapet velat af Hr Prof. Haartmans Skrift lemna Tit. del. — Om Tit. vid genomläsningen däraf skulle finna skäl at i vissa, genom sednare tiders förbättringar i vetenskapen, närmare uplysta omständigheter frångå sina förra idéer, så behöfver Allmänheten icke misstaga sig hvarken om Författarens eller Sällskapets ändamål. Den är ofta benägen at anse all granskning för Critik, och har vanligen ganska svårt at skilja saken ifrån Författaren. Illviljan gläder sig at uptäcka fel hos andra, och kallar ofta kärleken för sanning tadelsjuka. — Anmärkningarne behöfvas icke då föremålet för dem försvinner; och en okunnig eller illvillig läsare skall icke finna anledning til någon slags misstydning.

Tit. behagade i detta ämne framdeles meddela Sällskapet sina tankar och Hr Prof. Haartmans skrift tillika återställa. Åbo den 15 april 1800.

H. G. Porthan.

J. F. Wallenius.

Chydenius besvarade skrifvelsen på följande sätt[1]):

Kongliga Finska Hushållnings Sällskapet.

At mina ringa försök rörande Koppympningen blifvit af Kongl. Finska Hushållnings Sälskapet med gunst emottagne och med en ganska vacker Skådepenning i Sölfver belönte, kan ei härflyta af Afhandlingens inre värde, utan af Kongl. Sällskapets välvilja emot mig och för sielfva ämnet.

Åhoga för saken har jag burit hos mig öfver 40 år, men har doch därmed ganska litet uträttat och tyks nu först hoppas at få se den dag då Koppympningen genom Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets värksammare åtgärd kunde blifva mera all-

[1]) Vol. «N:o 91» i F. H. A.

män ibland oss, hvartil jag äfven sökt at i Afhandlingen upgifva de enklaste, om ei de endaste medel.

För den oförtjenta välvilja och upmuntran, som mig vederfarits, aflägger hos Kongl. Finska Hushållnings Sällskapet min ödmiukaste tacksejelse, äfven för Herr Professoren Doctor Haartmans anmärkningar, som mig benäget tilstäldes. Genom flera inkast i ett så vigtigt ämne vinner altid sanningen. Med första skall jag insända dem, jemte mina enfaldiga tanckar.

Framhärdar med mycken vördnad

Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets

ödmiuke tienare

Anders Chydenius.

Gamla Carleby d:n 20 Junii 1800.

Två veckor senare sände Chydenius till Hushållningssällskapet de utlofvade «Tankarna».[1] Chydenius vidblifver i dem alla sina åsikter och gendrifver efter förmåga Haartman. Det märkes lätt att Chydenius tagit illa upp vissa Haartmans anmärkningar, särskildt en i förbigående framställd af farmakologiskt innehåll, hvilken han med hänvisning till sitt koncept och till den nyaste editionen af farmakopén ifrigt bemöter. Naturligtvis har Chydenius, som ansåg sig väl förfaren i farmacin och medicinen, icke heller funnit behag i den af Haartman uti hans memorial, visserligen med en artig bugning för Chydenius, uttaläde meningen att prästerskapet endast borde upplysa allmogen om farsoters spridande och hämmande, men att «all annan Medicinsk kunskap hos Prästerna är mindre nödig och ökar endast antalet af Qvacksalfvare, utan at skaffa det allmänna någon verkelig båtnad». Chydenii ton är dock öfver hufvud lugn. Han har naturligtvis icke kunnat neka sig nöjet att besvara Haartmans medicinska exklusivism med en liten spetsighet, men äfven den framställer han i en så väl afvägd form, att den kan tagas ute-

[1]) Denna skrift finnes, likasom Haartmans memorial, i vol. «N:o 92» i F. H. A. och är nedan publicerad, bland Chydenii otryckta skrifter. Den är renskrifven af någon annan, men försedd med egenhändiga tillägg och undertecknad af Chydenius.

slutande såsom en kvitterad artighet från hans sida. I slutet af sina «Tankar» skrifver han nämligen: «Herr Doctoren och Professoren har efter min ringa tanka varit den förste, som velat ingå med omedicinske varelser i ett ämne, som man förr trott endast böra tillhöra konstens mästare, och bör han därföre få namn af en allmän fader för dem hvilka af allmogen genom Kongl. Finska Hushållningssällskapets enkla vård kunna frälsas medelst ympning. Jag ville då gärna vara Herr Professorens och Doctorens handtlangare på mina gamla dagar.»

Chydenii memorial remitterades af sällskapet till beredningsutskottet.[1] Först i slutet af året utlät sig utskottet och fann memorialet «af Sällskapet icke kunna nyttjas», men tillstyrkte å nyo att Chydenii afhandling — den första — och Haartmans memorial skulle «oförändrade, för Författarnas räkning, i Handlingarne tryckas».[2] Detta beslut ändrades emellertid af utskottet vid ett följande sammanträde. Härom förmäler protokollet följande [3]):

Sammanträdet öpnades med justering af Protocollet för den 13:de i denne Månad. Utskottet hade däruti tillstyrkt Sällskapet at, med åsidosättande af Herr Probsten och Ordensledamoten Doctor Chydenii sednaste skrift om Koppympningen, låta förblifva vid sitt beslut af den 15 sidstl. April, i kraft hvaraf Herr Probstens första afhandling skulle, jämte de af Herr Professoren Doctor Haartman därvid gjorde anmärkningar, intaga et rum i Sällskapets Handlingar. Men Herr Professoren anmärkte nu, at Herr Doctor Chydenii afhandling vore mera omständlig och vidlöftig än ändamålet fordrade, och at denna vidlöftighet i synnerhet härrörde däraf, at Författaren utförligen uptagit äfven de mäst bekanta och allmänna detailler icke allenast om operations sättet, utan ock om de ympades beredning för och skötsel under sjukdomen, hvilka kunskaper, ehuru de verkligen saknas hos Finlands Allmoge, likväl icke skulle kunna igenom Handlingarne spridas

---

[1]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{16}/_{7}$ 1800, § 12.
[2]) *Beredningsutskottets prot.* för $^{13}/_{12}$ 1800, § 5.
[3]) » » » $^{20}/_{12}$ 1800, § 1.

til des krets; samt föreslog därföre, at Herr Doctorns afhandling icke hel och hållen, utan i utdrag borde i samma Handlingar tryckas, och Historien om Koppympningens öden i Österbotten såsom af statistiskt innehåll, och förnämligast intresserande för Allmänheten, egenteligen bibehållas. Härigenom skulle Herr Doctorns afhandling icke allenast vinna i redbarhet och förtjenst, utan Sällskapet skulle äfven undgå at öpna sina Handlingar för en litterair strid, som icke vore förenlig med deras bestämmelse eller värdighet. Också skulle Herr Professoren på sådant sätt komma i tilfälle at förkorta sina egna anmärkningar, som då allt det tvistiga å båda sidor undantoges, til en del komme at förfalla. Och ehuru Sällskapet, uti skrifvelse af den 15 sidstl. April redan utan verkan föreslagit Herr Doctor Chydenius en sådan utväg, hoppades likväl Herr Professoren, at Herr Doctoren vid närmare öfvervägande af alla dessa skäl torde finna sig nögd med den föreslagna förkortningen af Des afhandling, hvars förtjenst Herr Professoren icke därföre misskännt, at han i en eller annan del nödgats bestrida Herr Doctorens öfvertygelse i et ämne, om hvars grunder det egentligen tilhörde Läkarekonsten att dömma.

Med detta Herr Professorens yttrande förenade sig äfven Utskottets öfrige Ledamöter, och tillstyrkte därföre Sällskapet, at med Herr Doctor Chydenius ytterligare brefväxla, och begära Des samtycke til förkortande af den öfver behofvet vidlöftiga afhandlingen, på sätt Stadgarnes 37 § ger anledning til.

Beredningsutskottets nya förslag godkändes af sällskapet, och bref i enlighet härmed afgick till Chydenius.[1])

Hvilket intryck meddelandet om sällskapets beslut skulle göra på den äfven eljest i dylika frågor ömtålige Chydenius är lätt att fatta. Chydenius betraktade synbarligen beslutet såsom en akt af småsint hämnd eller afund från Haartmans och hans medicinska kollegers sida, och efter någon tids dröjsmål med besvarandet af sällskapets bref lät han också sällskapet förstå detta, samtidigt tillkänna-

[1]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{2}/_{3}$ 1801, § 23.

gifvande att hans afhandling väl kunde förkortas, men endast af honom själf, och att han vidblef sina åsikter. Chydenii svarsbref lydde i sin helhet [1]):

Det Kongl. Hushållnings Sälskap i Finland.

Högtvördade skrifvelsen af d:n 2 hujus har jag ägt hedern at inhändiga, men för trägna Ämbets göromål har ei kunnat besvara den förut.

Om Kongl. Hushållnings Sälskapet täckes införa min lilla afhandling om Koppympningen eller icke, sådant beror helt och hålligt af Kongl. Finska Hushållningssälskapets välbehag, som det hvad omdöme Herrar Läkare fält öfver Herr Professorens Doctor Haartmans anmärkningar, hvarvid jag dock näppeligen tror at alla af dem vilja påstå med honom, at Mercurius Dulcis efter nya methoden kan tilvärckas utan aqva Fortis. Hans infallibilitet vil jag dock ei draga i tvifvelsmål, men torde dock Kongl. Finska Hushållnings Sälskapet lätt ärhindra sig, at så mycket som vi hafva att tacka Läkare för införandet af Koppympningen, så litet torde dem tilkomma hedern af dess lyckeliga framgång, hvilcket med hundrade skäl kunde bestyrckas, hvarföre jag instämmer med Herr Doctor Faxe pag. 114: *det vore derföre den lyckeligaste vinst för det allmänna, om hvarochen kunde förmås ympa koppor på sina barn, ty Nb. operationen är obetydelig, och de omständigheter, som kunna förefalla, dels sällsynte dels lätt afhulpne.* Men at Herr Professoren och Doctoren Hartman vill recommendera koppsmittans afhållande ifrån Riket, det strider jag emot så länge jag lefver, at öfverheten genom så förhastade och inbillade möjeligheter ei måtte förledas til så äfventyrliga försök, som jag bevist i mina påminnelser; ty här är äfventyret ju längre ju värre. Redan är en rund tid förlupen utan at något allmänt försök blifvit giordt til en allmännare ympnings befordran, och ännu torde flera åtgå innan några tvister oss emellan kunna biläggas; emedlertid står ympningen, och hvad betyder det at 50 a 60 barn här och där ympas, det betyder ingenting om ei några tusende om året få smittan genom ympning, ty det har varit

[1]) Vol. «N:o 92» i F. H. A.

ändamålet med min skrift, utan att bero af någons auctoritet; ty jag bygger blott uppå några och 40 års ärfarenhet, och den öfvergår alla myndighetsskäl. Jag ä[r] nögd at min skrift förkortas, men ingalunda af n[ågon] annan än mig sielf, och måhända, om ei annars, för min egen räk[ning] tryckas, hvarvid Hr. Doct. Haartman må göra hvad anmärkningar han vill och niuta dervid Kongl. Finska Hushållssälskapets beskydd; blotta sanningen skall allena blifva mitt stöd, och mitt bemödande at utvidga koppympningen min heder.

Contingenten til Kongl. Hushållnings Sälskapet 3 Rdr torde för detta år ei ännu vara betalt, hvarföre den härmed följer. Med mycken vördnad framhärdar

Kongl. Finska Hushållnings Sälskapets
ödmiukaste tienare
Anders Chydenius.

G. Carleby d:n 31 Martii 1801.

Chydenii bref kunde endast öka spänningen mellan honom och Hushållningssällskapets medicinska auktoriteter. Af sällskapet anmodadt att uppgifva och föreslå på hvad sätt Chydenii afhandling i sakens nya läge kunde användas för sällskapets «Handlingar» [1]), fann beredningsutskottet det «icke vara tjenligt att lemna Herr Doctorens afhandling et rum i den utgående första Tomen af Sällskapets Handlingar, utan med uppfyllande af Sällskapets i den delen gifna löfte böra anstå til des Herr Doctoren sig annorlunda besinnar och lemnar Sällskapet en friare disposition öfver sitt arbete». [2]) Måhända försökte ännu Tengström privatim — ehuru utan resultat — förmå morbrodern att samtycka till ändringar, ty först ett år senare, då tryckningen af första delen af sällskapets «Handlingar» förestod, beslöt sällskapet att icke »för närvarande» däri intaga vare sig Chydenii afhandling eller Haartmans memorial. [3]) Att Chydenii *Tankar om koppympningen för Finlands allmoge* dock slutligen fingo plats i Hushåll-

[1]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{15}/_{4}$ 1801, § 9.
[2]) *Beredningsutskottets prot.* för $^{20}/_{4}$ 1801, § 1.
[3]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{1}/_{3}$ 1802, § 3.

ningssällskapets *Handlingar,* första delen, synes ha berott på att man efter författarens död ansåg sig ha fria händer med manuskriptet och icke behöfva respektera den aflidnes vilja — eller envishet.

Chydenii *Tankar om koppympningen* publicerades nämligen icke i det skick hvari han själf önskade se afhandlingen tryckt. I de flesta tvistepunkterna mellan Haartman och Hushållningssällskapet å ena sidan och Chydenius å den andra ändrades manuskriptet utan vidare i öfverensstämmelse med Haartmans åsikt. Sålunda har i § 1 uteslutits den sista meningen, som lyder: «Hvarföre jag för min ringa del ville aldeles afråda från alla steg at hindra koppsmittan i ett rike såsom högst äfventyrliga, och at ingen borde leda Öfverheten uti några sådana förslager». Huru smärtsam skulle icke denna ändring ha varit för Chydenius: han hade ju uttryckligen förklarat sig vidhålla sin åsikt i saken, så länge han lefde (se ofvan, sid. 459). Likaså har i den omtvistade meningen om kalomelens tillverkning (§ 8) uteslutits mellansatsen: «[Calomel,] som doch efter nyare Pharmacopen ei mera existerar på våra Apothek, utan en simpel Mercurius Dulcis, blott edulcorerad med vatn, aldeles utan någon sublimation». I § 9 har andra stycket i Chydenii manuskript haft följande lydelse, som af utgifvaren fullständigt ändrats: «Man talar väl om bättre och sämre koppor och anser dem, som utan at löpa synnerligen tilsammans höja sig, för de bästa, af hvilcka kopp materien borde tagas, men ärfarenheten har på intet sätt bestyrkt denna granlagenhet, då man funnit at ehvad koppvar som hälst värckar på hvart och ett subject icke efter materiens så kallade godhet eller kopparnas mera eller mindre sammanflytande, utan efter mängden af des blandning i blodmassan och hvars ock ens särskilta naturell samt luftens mer eller mindre inficerande af koppmaterien, som åstadkommer en ganska vederstyggelig stank, allenast at man ei hämtar koppvar af dem som jemte kopporna plågats af skabb eller andra stygga utslag. Emedlertid blifver det högst angeläget, då några smittkoppor ei äro i gång, att se sig väl före, at ymparen ei lämnar utan ympvar. Ty när koppor lyckligen ympas, så får man

på de flesta ei se mera än här och där någon liten qvisla och rätt få som hafva några större koppor.» — I stället för Chydenii statistiska antaganden ha införts uppgifter som grunda sig på tabellverket (§§ 2 och 15). Följande stycke i § 11 har helt och hållet ändrats: «Om stället på kroppen, hvarest ympningen helst bör ske, har jag anmärkt at, ju närmare den sker hiertat och lungorna, dess starckare synes kopporna angripa, men ju längre från dem, ju mindre. När afledne Hr Ass. Hast ympade koppor genom en incision på armen, så blefvo de nog stora och täta för många, men deremot när han begynte at ympa emellan tummen och framfingret, såg man hos de flästa kopporna så små och obetydliga som små qvislor, utan att derföre behöfva fruckta för svårare anfall, hvilcket ärfarenheten nogsant visat.» I sammanhang härmed har gjorts en ändring i § 12. — Af hänsyn till höga vederbörande och läkarne har i § 6 (i slutet af näst sista stycket) uteslutits följande mening: «Hälst det ser så ut som hvarcken någondera Länens Höfdingar eller högre Ämbetsmän och Läkare i den delen mig vitterligen tagit någon värksam del häruti för barnen». Början af § 15 har i Chydenii manuskript lydt: «Då jag tydeligen inser huru Kongl. Finska Hushållssälskapet visar sig angelägen derom at få denna ympningen i gång med de ringares barn öfver hela Finland, som nu en tid varit något allmännare i Österbotn, men snart tyckes ligga i siältåget äfven hos oss, tilkommer det en ock hvar som älskar menniskor och Fädernesland at, hvad som hos oss står at göra, äfven gifva något förslag i bästa välmening huru Kongl. Hushålls Sälskapet säkrast kunde vinna sin önskan». Äfven denna mening med dess inneliggande lilla klander af myndigheterna har ansetts opassande och fullständigt omskrifvits. — I stilistiskt afseende har manuskriptet underkastats en genomgående retuschering och modernisering, — såsom det förefaller en nutida läsare, till fromma för afhandlingen. [1])

[1]) I tryck har § 14 undergått väsentliga ändringar, men då dessa för det mesta utgöra tillägg till det ursprungliga manuskriptet och de där berörda omständigheterna icke varit föremål för Haartmans anmärkningar, är det sannolikt

Hvad de sakliga ändringarna beträffar, måste Hushållningssällskapets förfarande, oafsedt ändringarnas måhända riktiga innebörd, betecknas såsom ett otillbörligt intrång i Chydenii författarerätt. Men dessutom kan man icke undgå att fråga sig: var Hushållningssällskapet verkligen i sakens intresse tvunget att så handla som sällskapet gjorde? Hade icke den rätt långa och mycket tydliga reservation som af sällskapet i en not bifogades afhandlingen kunnat inbegripa äfven de punkter sällskapet ansåg sig böra emot författarens i lifstiden uttalade önskan rätta eller ändra? «Denna afhandling», sades det i ifrågavarande reservation, «införes här, icke i afsikt att sprida något nytt ljus öfver ett af läkarevetenskapens mest och fullständigast utredda och jämväl utom läkarekretsen bekanta ämnen, hvars senaste förbättringar icke heller synas hafva kommit till förf. kunskap. — — — Hvad själfva förfarings- och behandlingssättet angår, så är ändamålet med dess beskrifning icke att föreskrifva något rättesnöre till efterföljd, utan att visa huru därmed i Österbotten tillgått.»

Innan Hushållningssällskapet första gången ändrade sitt beslut angående tryckningen af Chydenii afhandling om koppympningen, insände han (i slutet af år 1800) till sällskapet en annan afhandling af medicinskt-ekonomiskt innehåll, *Om en ny tillredning af opium.*

Chydenius framhåller i denna afhandling till en början hvilken fördel det vore att få ett så viktigt läkemedel som opium till billigare pris och hemma tillverkad. Af vallmons blad, stjälk och «hufvud», men icke af dess frön och sannolikt ej heller af blombladen, erhålles opium. Kan icke den i kryddgårdarna här hemma växande vallmon, likasom den orientaliska, lämna brukbart opium? Chydenius säger sig

---

att Chydenius själf ändrat sitt manuskript i denna del. Af Chydenius tillagd är naturligtvis äfven afhandlingens allra sista mening, som icke återfinnes i konceptmanuskriptet: «Jag väntar motsägelser, men om jag lefver vill jag besvara dem, och sanningen i hvarje sak kan ej vara mera än en».

redan i yngre år, då han «afsides på landet» [i Nedervetil] hade ett eget apotek, af den inhemska vallmons «knoppar» ha samlat opium på sockerbitar och, sedan dessa torkat, användt dem i medicinskt syfte. Nu hade han i en dansk tidning [1]) läst en uppsats, hvari noggrant beskrifves tillvägagåendet vid insamling af opium ur den inhemska vallmons «knoppar». I anledning häraf hade Chydenius med biträde af apotekaren i Gamlakarleby under sommaren experimenterat med finsk vallmo och funnit att ej blott «knopparna», utan äfven stjälkarna gåfvo rikligt opium. Chydenius beskrifver sitt tillvägagående noga och klart. De terapeutiska verkningarna af detta opium hade han ännu icke hunnit pröfva, men en af honom enligt farmakopén tillredd tinktur hade i färg, lukt och smak alldeles öfverensstämt med den i apoteken vanliga, hvari ingår opium från Orienten. — I enlighet med den danske författarens råd föreslår Chydenius att barn i 10 à 12 års ålder, hvilka blifvit instruerade i saken, skulle begynna insamla vallmo i våra kryddgårdar, så att opium däraf kunde erhållas till billigt pris. Hushållningssällskapet borde delgifva allmänheten detta och uppmana till vidare försöks anställande i syfte att fullkomna metoden för beredandet af opium. — Till slut påpekar Chydenius att flere andra hos oss odlade växter borde kunna i apoteksbruk ersätta de utländska, såsom t. ex. rabarbern, «som redan i 40 eller 50 år blifvit planterad i Sverige och Finland, men dels för sin svaghet, dels ock därför att den är ganska lös emot den kinesiska, ej hafver vunnit förtroende på apoteken, men genom sin mognad kan få sin kraft och genom vidlöftiga omgångar med dess torkning sin hårdhet». Chydenius hoppas att, om han lefver, få återkomma till ämnet, som han länge studerat, ty hans rabarberplantering var redan 27 år gammal. [2])

---

[1]) *Danske Handels- og Industrie Tidender* för 1800. — Samma tidning för 1799 citeras af Chydenius i afhandlingen om det finska landtbrukets hinder (§ 26).

[2]) Chydenii afhandling är nedan publicerad bland hans otryckta skrifter enligt originalet i F. H. A., vol. «N:o 11».

Chydenii afhandling remitterades af Hushållningssällskapet till beredningsutskottet[1], som öfver den afgaf följande utlåtande[2]:

Utskottet fann igenom Herr Doctorens försök deras erfarenhet ytterligare bekräftad, som redan i flere tider tilverkat Opium af Europeiskt vallmoge, och hvaraf Läkare, åt hvilka det rätteligen bör vara förbehållit at pröfva och bestämma behofvet och dosis af detta läkemedel, vid oförmodade händelser af brist och oskälig dyrhet, med förmon kunna betjena sig, hälst Österländska insamlings-sättet vore bekant och i hufvudsaken lika med det Herr Doctoren nyttjat. Hvad Herr Doctoren förmodat om möjligheten at vinna opium icke allenast af torrkade fröhus, utan ock af vallmogens blad och stjelkar, instämmer däremot icke med Orientens erfarenhet, som funnit dessa producter både sig emellan olika, och til verkan ganska mycket svagare än det rätta Opium. Också återstodo än, enligt Herr Doctorens eget erkännande, åtskilliga försök som för ämnets fullkomliga uplysning voro nödvändiga, t. ex. om enkla och dubbla, röda och hvita vallmogars olika halt, om verkan af det Finska Opium, m. m. Resultatet af dem borde, efter Utskottets tanka, först afvaktas; men också, sedan detta framdeles inkommit, visste Utskottet icke, huru vida Sällskapet kunde finna sig fullkomligen berättigadt at därom lemna Allmänheten underrättelse. Insamlingen och tilredningen af en vara, som missbrukad förvandlar sin egenskap af Läkemedel til egenskap af gift och kunde blifva et medel til lönnmord i hvems hand som hälst, och hvars tilverkning kanske just af denna orsak blifvit i alla Europas Stater försummad, vore et ämne för den Medicinska Policen; och Utskottet höll på sådan grund före, at innan saken göres allmän, Collegii Medici betänkande däröfver först borde inhämtas.

Efter en längre tids dröjsmål, sedan tvisten rörande skriften om koppympningen utagerats, beslöt sällskapet aflåta

---

[1]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^{9}/_{1}$ 1801, § 4.
[2]) *Beredningsutskottets prot.* för $^{22}/_{1}$ 1801, § 1.

bref till Chydenius i enlighet med detta utlåtande.[1]) Chydenii afhandling föranledde således ingen åtgärd.

Trots dessa motigheter afbröt Chydenius icke alla förbindelser med Hushållningssällskapet. På grund af sällskapets särskilda uppmaning afgaf han i slutet af år 1802 en berättelse om potatisodlingens eller «jordpäronplanteringens» tillstånd i Gamlakarleby-trakten. Denna berättelse innehåller äfven historiska upplysningar om potatisens införande i trakten och utgör ett intressant bidrag till kännedomen af denna kulturväxts hitkomst och dess spridning och odling i Österbotten. Ur biografisk synpunkt har berättelsen ett särskildt värde såsom det sista kända alster af Chydenii penna. Den darrande handstilen, måhända äfven den dubbla dateringen — i början af berättelsen står den 8 november 1802, i slutet den 11 november —, förråder det annalkande slutet.

---

[1]) *Hushållningssällskapets prot.* för $^1/_6$ 1801, § 16.

Kap. 15.

Riksdagen i Norrköping. — Chydenii sjukdom och död. — Begrafning och bouppteckning. — Eftermäle. — Traditioner och sägner. — Slutord.

Bland Chydenii efterlämnade papper finnes ett färdigt koncept till en underdånig petition af Österbottens prästerskap, hvari anhålles om sänkning af det i ett nådigt cirkulär af 1786 stadgade åldersvillkoret för ordination till prästämbete. Då konceptet är odateradt, ställer det sig svårt att afgöra till hvilket år och hvilket tillfälle petitionen hänför sig. Att konceptet är skrifvet efter 1792 framgår emellertid af en utstruken sats, där det talas om «Högstsal. Konung Gustaf den 3:dje». Måhända har Chydenius författat petitionen till riksdagen i Norrköping 1800, vid hvilken likväl icke han själf företrädde Österbottens prästerskap, men hvarvid frågan förekom och föranledde åtgärd.[1]) Chydenii koncept lyder:

Kongl. Kyrcko Ordningen stadgar väl uttryckeligen Cap. 19 § 2 at den som skall ordineras til det Helga Prediko ämbetet skall hafva uppfylt sin ålders 25:te år, men gör dervid likväl det uttryckeliga undantag, om någon vore som dessförinnan,

---

[1]) Se Prästeståndets Circulaire af $^{17}/_{6}$ 1800, § 12, i *Consistorii Ecclesiastici uti Åbo Circulär Bref*, fl. 1. — Frågan hade äfven varit uppe vid prästerskapets sammanträde under jubelfesten 1793 (se Wallqvist, *Utkast till en Hand-Bok öfver Ecclesiastique Befordrings-Mål*, 2, s. 114, och *Handlingar rörande Jubel-Festen uti Upsala 1793*, s. 142 ff.), men af petitionens form och formen för upptagandet af frågan vid nämnda prästmöte kan man sluta sig till att petitionen icke hänför sig till detta tillfälle.

genom särdeles gåfvor och framsteg i Studier, samt berömligit lefverne har giordt sig dertil så särdeles skickelig, at Ordinationen honom icke utan ofog kan vägras, han då äfven förut kunde blifva ordinerad; men Kongl. Maij:ts Nådiga Circulaire af d:n 21 Augusti 1786, § 3, föreskrifver denna ålder aldeles utan undantag. Hvarvid Presterskapet i underdånighet först bordt göra den anmärkning, at Studiernas väg i förra Seculo, då Kyrcko Ordningen utgafs, var mycket tråkig och obanad, så at en mängd af år nödvändigt upgingo innan en yngling hant genomgå Scholorna och blifva en skickelig student, hvilcket nu kan äfven af mått eliga snillen läras innom färre år, genom flera i Scholæ vägen nytjade ginvägar, och således äfven tidigare hinna förvärfva sig nödiga Prästa Studier, i ansende hvartil den i Kyrcko Ordningen föreskrefna Prästa ålder snarare bordt förkortas, emedan en yngling, som tidigt börjat och flitigt fortsatt sina Studier redan vid 16 och 17 års ålder kan blifva en skickelig Student, och således efter 3 a 4 års flitigt anlagda Studier vid Academien vid 21 och 22 års ålder äga en någorlunda skickelighet at blifva Präst.

För det andra synes Kongl. Maij:ts Nådiga Circulaire af d:n 21 Aug. 1786 afskära alt afsende på utmärkt lärdom, snille, Ämbetsgåfvor och stadgad vandel, som ei altid vinnes med blåtta åren, hvilcket Kongl. Kyrcko-Ordningen så visligen vetat undantaga från den allmänna regeln; hvaraf måste hända, at arbetsamma, qvicka och driftiga snillen, som i Civil- och Militaire-Ämbeten ei se någon bom sin lycka i vägen af blotta åren, vända sig dit åt, hällre än i Prästa vägen, sedan de blifvit studenter, tråka igenom en 8 a 9 års evighet för qvicka snillen, den de hvarcken genom dygd eller drift se sig kunna förkorta, til en stor saknad i framtiden af qvicka och driftiga män i Presta Ståndet, då deremot blott de trögaste ämnen, som vid 21 och 22 års ålder blifva studenter, förmå uthärda till 25 år at då blifva Prester.

För det Tredie synes ei vara at befara hos yngre ordinerade Präster saknad af den stadga, som åren dem naturligtvis tildela, då yngre Prester sällan eller aldrig komma att förestå någon Församling, utan måste blifva privata Adjuncter, och högst Capellaner under stadgade mäns och Pastorers upsigt och handledning, tils de sielfva stadga sig.

Dessa underdåniga ärhindringar vinna vidare sin fulla styrcka om man allenast rådfrågar förfarenheten, den säkraste läromästaren. Redan under de 6 år då förut åberopade Nådiga författning blifvit efterlefvad hafva dess verkningar alt mer och mer blifvit synbara. 1:o deruti, at nästan alla qvickare Studerande aldeles slagit Prästa vägen för sin framtid utur hogen och vändt sig åt andra ämbeten, och de få som ännu ämna sig til Läro ämbetet räkna med otålighet de dem ännu återstående åren, hvarigenom alla yngre aldeles afskräckas at gå in uti denna Ämbetsväg.

2:o Yppas redan en synbar brist på Prästa ämnen, som fylt sina år, hvarigenom flera församlingar i detta och Borgo Stift sakna nödig siäla vård, och flera ålderstegna Präster medhielpare, til sina syslors bestridande; hvilcken brist innom par år måste blifva dubbelt känbarare, på venia ætatis hos Kongl. Maij:t en gång ei kan vinnas, och de öfverflödiga Krigs och Regements Prester redan hunnit til större delen få sina stationer.

3:o Hafva Consistorierna i Åbo och Borgo, i brist på skickeliga ämnen af laga ålder, nödgats til oumgängeliga behof i Stiften gilla och ordinera ett och 2 års gamla studenter, som grofva bonde sönner 15 och 20 års gamla gådt i Scholan och upnått 25 års ålder innan de hunnit til Academien och äga hvarcken kunskaper, upfostran, förfarenhet eller verld och deremot afvisa de skickeligaste Prestämnen för brist på ett eller 2 år.

4:o Intygar förfarenheten at, då synbar brist är på fullåriga Prest Candidater, blifva de som ändteligen hinna up åldren så nödige til Församlingarnes betiening, at de måste ordineras ehuru svaga de ock vore i studier och förklickade i sin vandel, hvarföre de i stället för flit i sina studier och dygdig vandel vänta ut sina år i lättia och bekymmerslöshet och blifva genom åren mera förderfvade än förbättrade.

I ansende til hvilcka alla vichtiga considerationer och olyksfölgder Prästerskapet i Österbotn i Underdånighet anhåller Kongl. Maij:t täktes i nåder minska den föreskrefna åldern til 22 el. 23 år och tillika allernådigst lemna Consistorierna den i Kyrcko-Lagen förunta frihet at vid särdeles vist skickelighet, flit och dygd få äfven antaga yngre til Ordination.

Prästeståndet anhöll vid Norrköpings riksdag om rätt för konsistorierna att ordinera till präster jämväl dem som icke fyllt 25 år, men som gjort sig kända för utmärkta framsteg i studier och ett stadgadt uppförande. Denna anhållan ledde dock ej till åsyftadt resultat. Först efter skilsmässan från Sverige upptogs saken i Finland med framgång. Vid landtdagen i Borgå 1809 petitionerade prästeståndet om nedsättning af åldersgränsen till 22 år.[1]) Genom författning af den 23 februari 1811 förverkligades önskningsmålet.[2])

Vid slutet af Norrköpings riksdag (den 14 juni 1800) utnämndes Chydenius till ledamot af Nordstjärneorden. Utmärkelsen var på den tiden vida sällsyntare än nu. Gustaf III hade 1783 inrättat «för dem af biskoparna och det förnämsta prästerskapet som igenom lärdom, ålder och utmärkta förtjänster finnas hafva rätt att af Kongl. Maj:t åtnjuta denna ypperliga nåd» ett antal af 8 kommendörs- och 12 mindre kors.[3]) Senare tyckes antalet mindre kors något ha ökats. Dock funnos icke vid denna tid flere än 14 ordensledamöter af det andliga ståndet, af hvilka fyra voro biskopar.[4])

Brefväxlingen mellan Jacob Tengström och Anders Schönberg gör det troligt att Tengström, som bivistade riksdagen, utverkat den kungliga utmärkelsen eller åtminstone bidragit därtill. Schönberg skrifver nämligen från Åsberg den 4 juli 1800: «Det fägnade mig ock högeligen at Herr Doct. Chydenius blifvit ihågkommen med en Nordstjerna. Jag gissade at Herr Professorn ock torde gjordt sin då frånvarande Morbroder billigt påmint. Jag nyttjade i förra veckan det tilfället at skrifva til denne min gamla respecterade vän.» Och ytterligare den 28 augusti: «Det trodde jag ock at Herr Professorn bidragit at göra sin morbror påmint. En kung kan omöjeligen utan påminnelse ihågkomma alla för-

---

[1]) *Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag*, utg. af E. Lagerblad, ss. 15 o. 142 f.

[2]) Ekman, a. a., II, s. 314.

[3]) Modée, a. a., d. 13, s. 349.

[4]) *Hof-Calender För Året 1801*, s. 131.

tjänta Män.» Det bör dock anmärkas att Chydenius egde inflytelserikare gynnare och vänner än sin systerson, t. ex. Rosenstein, som han måhända äfven hade att tacka för det kungliga nådevedermälet.

Chydenius «var af naturen begåfvad med god hälsa och stark kroppskonstitution, den han äfven genom en noggrann diet, trägen uppmärksamhet på sig själf och ett ganska försiktigt lefnadssätt bibehöll», säges i den lefvernesbeskrifning öfver honom som är publicerad såsom bilaga till dessa undersökningar. Men åldern tog ut sin rätt. På sensommaren eller hösten 1802 fick Chydenius ett häftigt anfall af «gikt», hvaraf han redan tidigare understundom haft plågsamma känningar, och krafterna begynte märkbart aftaga. Han upphörde dock icke att vara verksam, ty «hans största nöje och gladaste stunder voro alltid de, då han kunde uppoffra sig åt sina göromål». Mot slutet af året försämrades emellertid Chydenii tillstånd, och han insåg nu att förvandlingen var nära förestående. Den 24 och 25 januari 1803 inträffade ett så svårt utbrott af sjukdomen, att hans anhöriga fruktade en omedelbar död. En förbättring i tillståndet inträdde emellertid åter. «Med ett sinneslugn och en frimodighet, lika ovanlig ibland människor som utvisande den sinnesstyrka och det säkra hopp om en säll odödlighet, som under alla smärtor upplifvade honom», heter det i den ofvananförda lefvernesbeskrifningen, vidtog Chydenius alla med hänsyn till det stundande frånfället nödiga dispositioner och upptecknade «de historiska omständigheterna i sin lefnad». Intet lät en för tillfället ana huru nära slutet var. Efter ett hastigt anfall af sjukdomen — «andtäppa och slag», heter det i kyrkoböckerna — och utan synnerliga föregående plågor inträffade döden den 1 februari 1803 kl. $^1/_2$12 f. m. Chydenius hade uppnått en ålder af nära 74 år.[1])

[1]) I den ofvan anförda lefvernesbeskrifningen, likasom i *Åbo Tidning* för 1803, n:o 12, och antagligen i notifikationskortet om dödsfallet, uppgifves Chydenii ålder till 73 år, 11 månader och 15 dagar, som måtte bero på ett misstag vid förvandlingen af gamla stilen till den nya. Den riktiga åldern bör vara 73 år, 10 månader och 22 dagar.

Chydenii begrafning försiggick den 17 februari i Gamlakarleby stadskyrka. Likpredikan hölls enligt den aflidnes uttalade önskan af en anförvant, kapellanen i Vihandi Gabriel Borg (sedermera kyrkoherde i Brahestad och Salo).[1]) Texten *Jag åstundar skiljas hädan och vara när Christo* (Filipp. 1 : 23) hade Chydenius själf bestämt, och i anslutning härtill tecknade predikanten «En trogen Herrans tjänares längtan efter döden».[2]) I predikan inrycktes äfven en af Chydenius författad och vid predikandet nyttjad «bönesuck», så lydande:

Sötaste Iesu! Styr Du min tanka til at få skåda Din hemlighets bredd;
Tungan min rör, och sinnen samka från all fåfänglighets farliga redd.
Iesu! ack, Iesu! Lätt ordet Dit falla, uti en löser och bärande jord,
Säkra til bättring värdigas kalla, sörjande trösta med Nådenes ord.

I slutet eller «tillämpningen» yttrade predikanten bl. a.:

Ingen ibland oss är, som icke vet huru bevandrad Sal. Herr Doctoren var äfven i verldsliga kunskaper och insichter. Han hyste dem icke såsom någon död skatt, utan använde dem med en outtröttelig flit til sina medmenniskors välfärd. Af denna hans berömvärda och sällsynta hog och värksamhet at gagna såvähl det allmänna som enskildta finnes ganska många vedermälen ibland oss, hvilka skola ei mindre upväcka efterverldens än samtidas beundran och tacksamhet, och sent lär tiden kunna framvisa den som i slika högst lofvärda yrcken kan jämföras med Herr Doctoren. Men hvad var likvähl hans hufvudyrcke, hans förnämsta och liufvaste bemödande? At troligen arbeta i Iesu sak. Sielf innerligen rörd af Öfverherdens Iesu ömma kärlek, var han outtröttelig at lära, bedja, trösta och förmana, och äfven at

---

[1]) Borg var gift med en Chydenii brordotter (*Sukukirja*, I, s. 179).

[2]) Sådan är äfven titeln på predikan, af hvilken en afskrift välvilligt ställts till mitt förfogande af biskop J. R. Koskimies (Forsman).

upmuntra sina medbröder til samma nit och bemödande. Huru mycken välsignelse han förmedelst sina igenom Nåden helgade gåfvor, flit och idoghet åstadkommit til Iesu Rikes förkofran, därom vittna rikeligen de tårar hvarmed hans bortgång af dygdens och Christendomens vägnar varder begråten. Ei mindre igenom en i högsta måtto ärbar och dygdig vandel, än igenom den christeliga frimodighet hvarmed Sal. Herr Doctoren gick sin förvandling til mötes, har han nogsamt bevist, huru kraftigt intryck Iesu lära haft på hans egit hierta. Lärde han andra at med en sann tro på Iesum, med en christelig undergifvenhet under Guds vilja, öfvervinna dödens fasa och bitterhet; så var ock hans tillfredsställelse med Guds Nådiga vilja och behag, hans frimodighet så stor, at han vid sin annalckande förlossning kunde med ett gladt och efter himmelen längtande hierta säga: «Iag åstundar skiljas hädan och vara när Christo».

Min svaghet tillåter mig ei vidare at tala om en Lärare, hvars nit för Guds ära och menniskors välfärd, ja hvars bedrifter äro vida öfver det af mig sägas kan. Salige Herr Doctoren sökte ei i lifstiden menniskors loford, han äskar det icke heller efter sin slutna ärofulla lefnadsbana. Iag vänder mig därföre til Eder, vördade och värdaste åhörare! hos hvilka denne Trogne Herrans Tienare utfördt Iesu sak i 33 år, i hvilket mödosamma, men därjämte saliga arbete hans siäls och kropps krafter aftynadt, och uprepar de i förberedelsen anförda orden: «Tänker på Eder Lärare, den Eder Guds ord sagt hafver».

Chydenii lik bisattes i Katarina kyrkogård invid Gamlakarleby stad, i den s. k. femplåtsgrafven, som officiellt benämndes den «dyrare grafven».[1]) Denna graf utgjorde den genom en mellanbalk af tegel afskilda västra ändan af «kyrkans graf»; dem som hade råd att där blifva begrafna tillförsäkrades «en lika orubbad hvila som uti egna grafvar», «hvadan deras ben och stoft aldrig skulle flyttas».[2])

[1]) Detta framgår af kassakladden i stadsförsamlingens arkiv, där för den 9 maj 1803 är antecknadt såsom inbetaladt för Chydenius 1 rdr 32 sk., och bekräftas af böckerna för samma år.

[2]) Gamlakarleby stadsförs:s kyrkorådsprot. för $^{29}/_{7}$ 1785.

Chydenii lik bör således ännu finnas i detta grafhvalf, men kistan har trots sökande icke kunnat upptäckas bland mängden af dylika.[1])

Chydenius efterlämnade vid sin död blott en obetydlig förmögenhet. Vid bouppteckningen, som förrättades den 16 april 1803, upptogos boets tillgångar till inemot 700 rdr, hvaraf i reda penningar 120 rdr och i fastigheter 275 rdr; skulder funnos icke.[2]) Chydenii efterlefvande maka, som i 47 år varit förenad med honom i ett lyckligt, ehuru barnlöst äktenskap, fick sitta i orubbadt bo i enlighet med ett den 24 februari 1767 i Nedervetil på Forsskans prästbol upprättadt inbördes testamente. Ett till testamentet gjordt tilllägg af den 16 januari 1803 stadgade att hvad som vid den efterlefvande makens död är i behåll af egendomen skall upplåtas till delning i två lika lotter, af hvilka den ena tillfaller mannens och den andra hustruns arfvingar.[3])

Chydenii änka anhöll om ett extra nådår efter sin man. Domkapitlet förordade på det varmaste hennes anhållan. Chydenius hade, yttrar domkapitlet i sin framställning af den 17 augusti 1803, på prästgårdsegornas uppodling och förbättrande nedlagt en kostnad af 1309 rdr 9 sk., hvaraf efterträdarne njuta beständig förmån, och «dessutom med all trohet, vercksamhet och nit tjent både Fäderneslandet och församlingen, därhos jämväl användt stor del af sina inkomster till nödlidandes, isynnerhet fattiga anhörigas understöd, hvarigenom ock händt att Behållningen i Boet ej uppgått högre

---

[1]) Letningar, som af min vän och forne kollega Arthur Thesleff och mig med prästerskapets tillstånd gjordes under ett gemensamt besök på orten i november 1900, ledde icke till något resultat; ej heller senare företagna och noggrannare letningar ha lämnat resultat.

[2]) Bouppteckningsinstrumentets innehåll mig meddeladt enligt originalet i Gamlakarleby rådstufvurätts arkiv af min vän, stadsläkaren A. Strengell i bref af $^{22}/_{7}$ 1898. — Tyvärr ingår i instrumentet ingen specifikation af Chydenii bibliotek. — Det äldre bibliotek i Gamlakarleby som kallas «Anders Chydenii bibliotek» har icke tillhört Chydenius, utan har uppkallats efter honom endast för att hedra hans minne.

[3]) Häradsrättens i Gamlakarleby tingslag prot. för $^{3}/_{3}$ 1803; ms. i F. S. A.

än till ett värde i penningar af 555 rdr 47 sk. 6 r.».[1]) Anhållan blef äfven beviljad genom kunglig resolution af den 18 februari 1804.

Frånsedt likpredikan, saknas i allmänhet vittnesbörd om de känslor med hvilka underrättelsen om Chydenii död mottogs i de kretsar som berörts af hans offentliga verksamhet. Endast i tvenne bref af hans gamle vän Anders Schönberg till Jacob Tengström finna vi uttryck för dessa känslor. Schönberg skrifver från Åsberg den 17 mars 1803: «Jag beklagar hjerteligen Doctor Chydenii dödsfall, hvarom jag ock ifrån Sterbhuset fått benägen notification. Han hade uppnått högre ålder än jag trodde. Jag vet ej, om han efterlemnar barn, och des Sterbhus lär väl vara skäligen behållet. Döden har i denna vinter härjat hiskeligen bland gamla.» Skola vi skrifva på álderns räkning att dödsbudet icke ingifver Schönberg annat än dessa torra reflexioner? En månad senare (25 april) föranledes dock Schönberg, måhända på grund af något meddelande i Tengströms bref, att å nyo taga till tals dödsfallet. Upprepande ett redan tidigare af honom fälldt omdöme om den aflidne, skrifver han: «Den värde Doctor Chydenii död beklagade jag i sista brefvet. Han ägde ostridigt stora talens och en sällsynt styrka at tänka och skrifva. Med litet mera kännedom af verlden, då han först inträdde på en större bana, hade han förmodligen icke stannat i G. Carleby, där han likväl som lärare ock lär gjort mycket gagn.»

Ett vackert minnesmärke öfver Chydenius reste Jacob Tengström genom sin i *Allmän Litteraturtidning* i juli 1803 offentliggjorda lefnadsteckning. Det omdöme om Chydenii karaktär Tengström här fäller är sannolikt träffande och i hvarje fall intressant. «Kall, betänksam och försiktig i sina företag», skrifver Tengström, «öfverlade han först länge och väl, helst med sig själf, sällan med andra, hvad göras borde;

---

[1]) *Consistorii ecclesiastici Aboensis Brefbok* för 1803, s. 189 f.; ms. i Å. D. A. (Enligt benäget meddelande af fil. mag. J. G. Nikander). — Uppgiften om behållningen i boet öfverensstämmer, såsom synes, icke fullständigt med den i bouppteckningsinstrumentet ingående.

men så snart beslutet var fattadt, var han fast, ihärdig och outtröttelig i dess verkställande, hvarföre han ock hann med mycket, både inom och utom sitt ämbete, och gick sällan miste om det mål dit han syftade». [1])

På ett annat, men lika vackert sätt hedrades Chydenii minne af en annan vän till honom. Vi läsa härom i en samtida skrift: «Efter Doct. Chydenii död blef hans porträtt graveradt år 1805, samt uti folio-format, af kgl. Hofgraveuren Hr. Joh. Fr. Martin, och läses under detsamma följ. af kgl. Bibliothecarien Pehr Malmström författade, lika vackra som sanna loford: Præclaram Ingenii, Virtutis, Eloquentiæ vim, Patriæ & Ecclesiæ consecratam, Comitia, Templa, Fama loquuntur; Animum lenem ac benignum, Amicis Propinqvis, Miseris devotum, piæ eorum Lacrimæ testantur. Den på porträttet tillfogade och emot denne lärares tänkesätt svarande sinnebild af Fides & Caritas är tagen på frånsidan af den medalj som Konung Gustaf III lät slå det följande året, eller 1779, öfver den då införda religionsfriheten.» [2])

Hvem den vän var som lät gravera Chydenii bild, framgår ur nedanstående bref till Tengström, hvilket äfven i öfrigt upplyser om de närmare omständigheterna vid tillkomsten af porträttet [3]):

Stockh. d. 15 April 1805.

Högvördigste Herr Doctor Biskop, Procancellaire och Ledamot af Kongl. Nordstierne Orden.

Herr Biskoppen känner utan tvifvel med hvad förtrolig vänskap Salige H:r Doctor Chydenius mig i lifstiden hedradt och hvad värde jag derå satte. Til ett ringa bevis af min tack-

---

[1]) Tengströms år 1776 skrifna, i våra dagar publicerade hyllning af Chydenius på vers (se Schybergson, a. a., s. XXX ff.) är enligt tidens sed för panegyrisk för att kunna tillerkännas vitsord vid bedömandet af Chydenii karaktär.

[2]) (Gjörwell), *Brefväxling*, bd 4, s. 178. — Riktigheten af påståendet om medaljen bestyrkes af B. E. Hildebrand, *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar*, II, s. 177 f., och af *Skåde-penningar öfver de Förnämsta Händelser som tillhöra Konung Gustaf III:s historia*, bl. 56.

[3]) *Tengströmska brefsamlingen*, ms. i H. U. B.

samhet och at hos efterverlden bibehålla minnet af en så förtjent medborgare har jag på min bekostnad, dock i Enkans namn, låtit gravera hans portrait i koppar efter ett i oljefärg som hon hitskickat. Men jag önskar at under portraitet få en nätt och sinnrik inscription på latin, som tolkade det förnämsta af den aflidnas egenskaper och förtjenster. Derom har jag anlitat flera, dock ei varit lyckelig at ernå någon mig fullkomligen til nöijes författad. Den bästa synes likväl vara den professor Malmström upgifvit. Jag tager mig den friheten öfversända dessa utkast til H:r Biskoppen, jemte de biografiska exquisser jag upsatt til underrättelse för dem som med dessa Inscriptioner sig sysselsatt, anhållande ödmiukt det Herr Biskoppen ville med det första dem öfverse och antingen rätta, eller som jag häldre såge, helt och hållit omskrifva inscriptionen med vackra adæquata Latinska ord, som få til antalet, likväl tecknade det förnämsta af Salige Doctor Chydenii caracter och förtjenster. Gravuren är redan färdig, och jag längtar at med det skyndsammaste få dertil foga under portraitet en vacker och den aflidne värdig inscription.

Med anhållan om obrotslig tystnad angående detta mitt företag har jag den äran at med utmärkt högaktning och vänskap framhärda

Högvördige Herr Doctoren Biskoppens och Ledamotens af Kongl. Nordstierne Orden

ödmiuke tienare
A. Tandefeldt.

Tandefeldt, som vid denna tid var bosatt i Stockholm såsom ledamot af högsta domstolen, ombestyrde antagligen själf gravyrens fördelande bland svenskar och finnar. Åt Gjörwell öfverlämnade han att utdela 40 à 50 för utlänningar afsedda exemplar. Bland de utländska män som erhöllo gravyren nämner Gjörwell fyra i Stockholm bosatta präster i icke-lutherska församlingar. [1]) Om en af desse, abbé Gridaine, «en man af både lärdom och belefvenhet», berättar Gjörwell att i hans rum hängde porträttet af Chydenius, «som vid

[1]) Gjörwell, a. a., bd 4, s. 177 ff.

riksdagen 1778 var ett så kraftigt redskap till införandet af fri religionsöfning för katolikerne». [1])

Tandefeldts bref och Gjörwells berättelse kullkasta de förmodanden och traditioner som rörande Martins gravyr meddelats af Chydenii tidigare biografer. [2]) Hvilket det oljeporträtt är som enligt Tandefeldts uppgift tjänat som förebild för gravyren, synes äfven kunna afgöras.

Af Chydenius existera veterligen tre samtida oljeporträtt: ett i Gamlakarleby stadsförsamlings kyrka, hvilket bär årtalet 1766 och torde vara måladt af Pehr Fjellström [3]); ett i Nedervetil kyrka, utan årtal och konstnärsnamn, men utfördt åtminstone före 1780, då det omnämnes i ett af Chydenius själf uppsatt inventeringsprotokoll; och ett tredje porträtt i Kaustby kyrka, måladt 1800 af Emanuel Alm. [4]) Det första porträttet har synbarligen senare undergått någon renovering, ty på Chydenii bröst är fästadt Nordstjärneordens riddarekors, som han först 1800 erhöll. Årtalet 1766 tyder på att porträttet målats vid Chydenii hemkomst från riksdagen och närmast måhända i anledning af den för Gamlakarleby stad lyckliga utgång stapelstadsfrågan, ej minst tack vare Chydenius, erhöll vid riksdagen. Porträttet är icke precis dåligt, men stelt och bärande en viss officiell prägel. Det har i våra dagar (1898) kopierats af artisten Pekka Halonen för österbottniska studentafdelningens räkning; kopian finnes i Studenthuset i Helsingfors. Kaustbyporträttet är uselt och ger icke intryck af annat än en åldrig präst med långa, hvita lockar och en stjärna på

---

[1]) Gjörwell, a. a., bd 6, s. 21.

[2]) Rabbe i *Finlands Minnesvärde Män*, II, s. 342, och Palmén, a. a., s. CXCVII.

[3]) E. Nervander, *Berättelse öfver Finska Fornminnesföreningens sjätte konsthistoriska expedition;* ms. i Statens historiska museum i Helsingfors. — Konstnärsnamnet säges där vara oläsligt; endast «Pehr» och «ström» kan läsas. Fjellström var en på den tiden bekant porträttmålare (se Hafström, *De bildande konsternas utöfvare i Sverige*, s. 28).

[4]) E. E. Takala, *Muinaismuistoja Pietarsaaren kihlakunnan suomalaisesta osasta* i *Finska Fornminnesföreningens Tidskrift*, XVII, s. 245, och J. R. Aspelin i *Suomen Museo*, 1899, s. 52. — Oriktig är dock dessa bägge författares uppgift om att porträttet skulle målats 1794.

CHYDENII BYST I GAMLAKARLEBY.

bröstet. Porträttet i Nedervetil, hvilket kanske målats 1770, då Chydenius lämnade sin befattning som kapellan i den lilla församlingen, eller måhända redan 1766, gifver däremot med sina uttrycksfulla och individualiserade drag, trots sitt skadade skick, en god föreställning om Chydenii utseende: en stor, men vackert böjd näsa, en fint skuren mun med ett på samma gång förbindligt och klokt, nästan satiriskt drag kring mungiporna, och under de starkt hvälfda ögonbrynen ett par öppna, lifliga ögon. Detta porträtt har tjänat skulptören dr Walter Runeberg som förebild vid modellerandet af den byst hvilken 1903, hundra år efter Chydenii död, uppställdes i den s. k. «lilla parken» i Gamlakarleby stad på initiativ af den som skrifver detta och med medel som dels insamlats af Ekonomiska Samfundet i Finland, dels tillskjutits af staden. Det synes mig otvifvelaktigt att icke samma porträtt, såsom en sannolikt på tradition grundad uppgift lyder[1]), utan porträttet i Gamlakarleby stadskyrka, utgjort Martins förebild vid graveringen; det är också annars svårt att fatta huru den verserade kopparstickaren kunnat göra ett så stereotypt, så flackt och ointressant arbete som ifrågavarande gravyr.

Traditioner och sägner, hänförande sig till Chydenius, lefva ännu på folkets läppar och vittna i sin mån om det mäktiga intrycket af Chydenii personlighet. Vi ha redan i annat sammanhang återgifvit några af dessa traditioner (se ofvan, sid. 406 o. 426 f.).

För några år sedan har en från Gamlakarleby bördig person i en veckoskrift meddelat några andra traditioner och sägner om Chydenius, nästan uteslutande från hans sista lefnadsår. [2]) En annan gammal «Kokkola»-bo har enskildt genomgått och rättat dessa uppteckningar efter de versioner han af sin far hört och som göra intrycket af att vara de ursprungliga; en del af berättelserna har dessutom denne sagesman bestämdt förklarat icke hafva sin tillämpning på

---

[1]) Palmén, a. a., s. CXCVII.

[2]) Ontrus (= O. W. Swahn) i *Lördagen*, 1903, n:o 9 o. 11.

Chydenius.[1]) I det följande skola med tillgodogörande af nyssnämnda rättelser återgifvas de traditioner som med visshet hänföra sig till Chydenius.

En i staden bosatt sjömansänka, vid namn Röring, hade vid ett tillfälle af en landsskomakare tillhandlat sig ett par kängor, hvilket enligt dåtida skråförfattningars bestämmelser var olofligt. Hon blef därför inför rätta åtalad för sin förbrytelse. Som endast halft bevis mot henne kunde företes, ålades hon att gå värjemålsed, hvilket hon äfven gjorde.

Kort därpå insjuknade änkan emellertid. Samvetsförebråelser med anledning af den mened som hon låtit komma sig till last inställde sig, och hennes tillstånd blef hopplöst. Hon var medveten om att hennes slut var nära förestående, och hennes samvetsförebråelser öfvergingo till svåraste ruelse och förtviflan. Hon trodde sig sålunda se djäfvulen stå vid sin säng och invänta hennes död.

Chydenius hade för sed att hvarje söndag efter slutad aftonsångsgudstjänst vandra längs stadens gator. Under denna sin rond genom staden frågade han alltid mötande personer, huruvida dessa visste, om sjuka eller hjälpbehöfvande funnos, dem han kunde bispringa eller råda. På detta sätt erhöll han äfven kännedom om änkan Rörings tillstånd och begaf sig skyndsamt till henne.

Genast vid hans inträde i yttre rummet frågade den sjuka, som befann sig i rummet innanför, hvem det kunde vara som anländt, eftersom den onde anden tvungits att lämna sin plats vid hennes säng.

Då Chydenius iakttog hennes tillstånd, fann han att någon lekamlig hjälp här ej kunde uträtta något. Och vid hans fråga, huru det stod till med den stackars kvinnans själ, brast hon i gråt och sade sig vara för evigt förlorad. Chydenius intalade henne tröst och mod, sägande att allt hopp ännu ej var ute. Men änkan endast delgaf honom, att det för hennes själ ej gafs någon nåd; detta hade den onde sagt, som ej lämnade henne.

[1]) Sagesmannen är notarien T. Möller (död 1904), hvars son med. dr T. W. Möller godhetsfullt lämnat mig del af faderns anmärkningar.

— «Han är en lögnare, såsom han varit allt från tidernas begynnelse», svarade Chydenius, hvarefter han begynte bibringa henne religionens tröst. Hon blef äfven lugnad och mottog nattvarden.

Chydenius begaf sig därefter till sitt hem, och efter det han enligt daglig vana hållit gudstjänst med sitt husfolk, slog han sig ned att läsa i sin bibel. Han fortsatte därmed till kl. 1/4 före 10, då han, såsom det berättas, kände som ett slag i ansiktet, så att blod flöt ur näsan ned på bibeln. Han gick emellertid en stund därpå till sängs.

Följande morgon hade bud anländt till honom från staden, som han särskildt anhållit om, angående änkan Rörings tillstånd. Budet medförde underrättelsen, att den sjuka aflidit aftonen förut kl. 1/4 före 10.

Chydenii bibel hade i många tiotal år därefter förvarats i sakristian i Gamlakarleby sockenkyrka, där den kanhända ännu i dag som är finnes.

På prostgårdens egor underhölls under Chydenii senare lefnadsår en sinnesrubbad man, kallad Lappil-Jaakko. Då dennes sinnessjukdom var af lindrigare beskaffenhet och han därtill var en duktig arbetare, tilläts han att bo tillsammans med drängarne samt deltog med dem i utarbetena. Han var prosten mycket tillgifven, och denne uraktlät ej att vid alla tillfällen göra sig underrättad om Jaakkos befinnande. Många anekdoter om Chydenius och Jaakko berättades i forna dagar.

En varm sommardag hade Chydenius kommit in i drängstugan, där hundratals flugor sutto på väggarna. Lappil-Jaakko kom då fram till Chydenius och sade: «Herr doktorn, som är så lärd och klok, kan väl säga hvilken af flugorna är äldst». Chydenius besinnade sig ett ögonblick och svarade därpå: «Käre Jaakko, hvad en galen frågar kan ej tio kloka svara på».

En dag sammanträffade Jaakko med Chydenius på gården. Jaakko stannade och utbrast i ett högljudt skratt. Vid Chydenii fråga hvad det var som roade Jaakko, sade denne: «Jo, jag skrattar åt prosten, som är så lik spaderkungen». — «Ja, ja, min käre Jaakko», svarade Chydenius, «du kan ej ha så orätt. När man blir gammal, blir man både svart och grå.»

Jaakko öfverlefde Chydenius ännu i många år och befann sig intill sin död på prostgården. Några dagar innan han dog, återfick han sina sinnens fulla bruk (?), och han påminde sig då, såsom i en dröm, hela sitt förflutna lif. Isynnerhet hade minnet af «salig doktorn» inpräglats hos Jaakko, och hade han djupt beklagat sig öfver att han mot prosten på långt när ej varit så som han bort vara.

Om Chydenii sista dagar berättades följande:

Under de tre sista dagarna af sin lefnad hade Chydenius nästan oafbrutet predikat för en talrik folkmassa, som infunnit sig i prostgården. Predikandet hade försiggått delvis på svenska, delvis på finska språket. Då Chydenius på den tredje dagens eftermiddag afslutade sin predikan, hade han plötsligt på finska utbrustit: «När den här göken upphört att gala, går församlingen tillbaka». (Enligt en annan version skulle Chydenius ha yttrat: «Nu har den här göken upphört att gala, och tider komma att förgå, innan dess like blir hörd»). Efter att ha legat tyst en stund, hade han åter yttrat: «I skolen ej tro att jag med mina sista ord menat mig själf. Nej, jag menade blott den ande som varit mig förlänad. På det att ni måtte få se, huru usel och ringa denna min kroppshydda i sig själf är, så ber jag eder att ni fjorton dagar efter min begrafning öppnar min likkista.»

Detta skedde äfven, och då kistan öppnades, befanns att råttorna gnagat ett hål på kistan samt äfven sargat «doktorns» hals, så att hufvudet var skildt från kroppen och ansiktet vändt mot hufvudgärden.

Historien om kroppsförvandlingen och förutsägelsen därom äro emellertid en senare tids legendbildning, som sannolikt uppkommit däraf att, då «kyrkans graf», där Chydenii kista låg, reparerades flere årtionden efter hans död, hufvudet befanns löst från kroppen och ansiktet vändt mot kistans botten.

Målet för dessa undersökningar har nåtts. Återstår endast att i några sammanfattande drag teckna Anders Chydenii personlighet och angifva hans betydelse såsom tänkare och skriftställare.

Hvilken rikedom på idéer och arbeten utmärker icke Chydenii lif på den anspråkslösa prästgården i Nedervetil kapell vid början af 1760-talet, — den tidpunkt då hans verksamhetsbegär tyckes vakna och med en viss våldsamhet kräfva af själen allt hvad den kan gifva. Vid sidan af sin prästerliga syssla, hvaråt han ägnar en synnerlig omsorg, och sitt jordbruk, vid hvilket han tillämpar på orten nya metoder, idkar han med stor framgång läkarepraktik och utför ett banbrytande arbete för koppympningens spridande bland allmogen, sysslar med fysikaliska frågor och lyckas därvid rätta en då för tiden allmänt erkänd sats, författar framstående små afhandlingar om odling af mossar och om en ny typ af kärror som han uppfunnit, sätter sig slutligen in i politiken och nationalekonomin, bildar sig sina egna tankar i dessa ämnen och skrifver den epokgörande afhandlingen om folkutflyttningens eller emigrationens orsaker samt den dräpande kritiken af det bottniska stapeltvånget.

Samma andliga lifaktighet, samma mångsidighet i begåfningen och energi i handlandet ådagalägger Chydenius ända till det sista. Vid sjuttio års ålder författar han ännu en diger afhandling om det finska landtbrukets hinder och medlen att aflägsna dem samt mindre skrifter af medicinskt-ekonomiskt innehåll, leder ett kyrkobyggnadsarbete och sköter för öfrigt sina ämbeten såsom kyrkoherde och kontraktsprost med sällspordt nit. Sådan vi numera känna Chydenius, är det blott Frihetstidens sista år som bilda en död punkt i hans lifs historia. Men hvilken omåttlig intellektuell kraftansträngning har icke föregått dessa år! Den verksamhet Chydenius utvecklar vid riksdagen i Stockholm 1765—1766 är rent af häpnadsväckande. Med brinnande intresse följer han prästeståndets förhandlingar och är en af ståndets flitigaste talare, i fyra utskotts arbeten deltager han aktivt och gör sig öfverallt bemärkt — i tvenne af dem, fiskeri- och tryckfrihetsutskotten, äro resultaten väsentligen hans verk —, riksdagsmemorialer för egen räkning och för andras flyta ur hans penna, och under allt detta utgifver han de ofvannämnda skrifterna om emigrationen och stapeltvånget samt därutöfver fyra nya utmärkta skrifter af politiskt-ekonomiskt

innehåll jämte några mindre betydande sådana i andra ämnen.

Trots intresseomfattningen och intressesplittringen når Chydenius åtminstone på det ekonomiskt-politiska området längre än sina samtida, tränger djupare än de in i de ekonomiska, sociala och politiska företeelsernas sammanhang. Hans djup är dock mindre af logisk än af intuitiv art. Det är icke genom mödosamma forskningar, icke genom grundlig lärdom och sträng skola, Chydenius kommer till sina resultat; det är med siareblicken han finner sanningen: hans snille och hans sinnelag vägleda honom.

Chydenius var ingen vetenskapsman i detta ords akademiska betydelse; han var snarare en dilettant. Redan Tengström anmärker att «han hade goda kunskaper i åtskilliga vetenskapsdelar, men var ej hvad man egentligen kallar lärd». Chydenii naturvetenskapliga och teologiska insikter voro rätt omfattande. Men på det område där han med rätta förvärfvat sig den största ryktbarheten, det ekonomiskt-politiska, var hans beläsenhet mycket ringa — han känner knappt andra författare än den lärdomsspäckade och oklare, men hederlige och jämförelsevis frisinnade Nordencrantz. Denna brist är på samma gång en svaghet och en styrka. Med vidare och djupare studier, med bättre metod och intensivare tankearbete, hade han måhända nått ännu längre. Men å andra sidan vinner hans tänkande därigenom i ursprunglighet och självständighet. — Formen, hvari Chydenius meddelade sina tankar, är ej heller den skrålärdes, den skolvises, utan den frie skriftställarens, publicistens: i broschyrer, som framkallats af yttre anledningar och som hänföra sig till aktuella frågor, utlägger han sina åsikter. Förgäfves söker man därför i hans politiskt-ekonomiska skrifter ett system, men sammanhanget i hans tankar är ej svårt att finna, och märkligt nog förefinnes detta sammanhang så att säga från början, från det Chydenius begynner rikta sin uppmärksamhet på det politiska och ekonomiska lifvet.

Det är två stora idéer som behärska Chydenius såsom ekonomisk och politisk tänkare: frihet och jämlikhet. Han

finner det för tidens hela förvaltningssystem i så hög grad karakteristiska tvånget, förmynderskapet och reglementerandet skadligt, dumt och förhatligt, och han bjuder i stället på friheten såsom «motgift». Han finner privilegier och monopol, ståndssamhällets grundvalar, orättvisa och yrkar i stället på jämlikhet. I sitt betraktelsesätt utgår han från erfarenheten, men vädjar samtidigt till naturen och en på denna grundad rätt.

Det var icke i och för sig någonting nytt eller märkvärdigt under Frihetstiden att ropa på frihet; ordet var tvärtom ett slagord, som litet hvar förde på läpparna. Men huru uppfattades friheten? «En nations frihet består däruti att ständerna ega och öfva den lagstiftande makten», säges i det för tiden tongifvande, af biskop Browallius författade betänkandet «om irriga begrepp rörande fundamentallagen». Det var förnämligast i denna statsrättsliga betydelse frihetsbegreppet togs. Och där yrkanden på frihet af annat slag framställdes, inskränkte de sig i regeln till halfheter, sådana som den eller den näringens frigifvande — friheten var bra, men icke utan «ordning», hette det — eller skrifoch tryckfrihetens införande i förening med censurens bibehållande.

Chydenius däremot tager steget ut. «En sönderdelt frihet är ingen frihet, och ett blandadt tvång är ett fullkomligt», säger han om tryckfriheten. På det ekonomiska området yrkar han på fullständig närings- och handelsfrihet och fria arbetsaftal. «Lägg undan alla fördomar», yttrar han i slutet af *Källan till rikets vanmakt,* «föreställ dig icke friheten uti en näringsgren allena, ty då hinner du ej långt, förrän du träffar motstånd och oredor. Lös staten i dina tankar på en gång ifrån de band och författningar som fängsla honom; låt andras exempel öfvertyga dig om möjligheten, och tag dig rådrum att gå in i själfva saken, så får du snart se, huru en fri ut- och inrikes rörelse upplifvar den minsta näringsgren, hindrar utlänningen att skinna riket och den ena medborgaren att rikta sig på den andras kostnad; huru säkerhet för landtmannen att få besitta sin jord, och frihet att slöjda och nära sig det bästa han gitter,

leda honom oförmärkt och utan lag till det näringsfång som lönar honom och riket mest; huru handtverk och manufakturer i sin frihet upplifva arbetaren till flit och måttlighet, då han ej får lita uppå några illa lönta gesällers dåliga arbete och är sysselsatt att genom idoghet och god vara taga lofven för de andra; huru alla näringar tillsammantagna i sin frihet jämka folket på sina rätta ställen; och ändteligen huru inga politiska lagar i världen varit i stånd att rätt reglera detta, som naturen så lätt och utan möda uträttar.»

Friheten var för Chydenius både ett ändamål och ett medel. «Friheten med torra bitar är ofta angenämare för en människa än en ymnig föda under en annans välde», säger han i *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt.* Ett sådant yttrande visar hvilket värde han tillerkände friheten i och för sig, utan afseende på dess ekonomiska verkningar. Men främst tedde sig dock friheten för Chydenius som ett medel att utjämna förmögenhetsförhållandena, att ernå en «någorlunda jämlikhet» i ekonomiskt och därigenom äfven i socialt afseende. Hvarken han eller öfver hufvud den äldre liberalismen tänkte sig att friheten under en regim af fri konkurrens och fria aftal kunde blifva liktydigt med «friheten att dö af svält» och sålunda förlora sin gudomlighet, såsom Carlyle uttrycker sig. Tvärtom trodde Chydenius fullt och fast att friheten på det ekonomiska området skulle bryta kapitalisternas eller, såsom han sade, monopolisternas välde, den skulle hindra dem «att lefva af andras möda» eller «af arbetslös vinst», «afskära alla utvägar att lefva utan arbete», och å andra sidan låta arbetarne «själfva njuta frukten af sitt arbete». Rent socialistiska tankar, så aflägsna från den senare liberalismens som humanitet från klassegoism! «Rikedom och välmåga böra ej finnas hos få allena och fattigdom hos största delen», yttrade han äfven; «bättre är att ingen är rik, men alla hafva sin tillräckeliga utkomst». I ljuset af dylika tankar böra vi skåda hans liberalism, med ljuden af dylika ord i våra öron skola vi höra honom säga: «jag talar allenast för det ena, lilla, men välsignade ordet: *friheten*».

Chydenius var framför allt demokrat. Det var för «den rätta friheten, nämligen folkets», han själf sade sig kämpa. Massornas, de breda lagrens, menige mans bästa, hvem tänkte under Frihetstiden därpå? Folket var om ej ett bortglömdt, så åtminstone ett innehållslöst begrepp; blott stånden existerade. I det omsorgsfullt knutna nätet af privilegier fastnade folket och blef ett rof för «ståndspersonerna». Friheten gick under i friheter på alla håll, säger Geijer epigrammatiskt sant om denna tid.

Följande sin landsman Peter Forskål — Frihetstidens djärfvaste och djupaste tänkare — i spåren, skakade Chydenius själfva grundvalarna för ståndssamhället genom att yrka på allas likhet inför lagen och förklara den sanna friheten innebära jämlikhet. Vi ha redan lärt känna det märkliga yttrandet i hans politiskt-ekonomiska förstlingsarbete: «Ett sällt rikes frihet består ingalunda däruti att en eller annan af medborgarne eger några särskilda förmåner, då andra arbeta under någon slags träldom; men när den ringaste undersåte i ett samhälle får under en säll regering med lika fria händer som den yppersta, jämte det allmännas, söka sitt eget väl, då bör det först heta frihet». I skriften om emigrationens orsaker formulerar Chydenius denna tanke i satser sådana som att «alla ega i samfundet lika rätt», att «hvar medborgare» bör komma i åtnjutande af friheten genom ett rikes lagar och författningar, att «ingen bör vara den andras herre, ingen den andras träl; alla ega lika rätt, alla lika företräde». Det låg någonting upproriskt i dylika åsikter. Chydenius ville dock undvika en omstörtning, en revolution, och förordade därför radikala reformer. «Att vända allt öfver ända är en våldsam kur», sade han. «Det är ock ovisst huru snälla och redliga byggmästare vi träffa på, och utom dess plägar vid sådant tillfälle mycket byggnadsvirke förspillas. Dock är det ingalunda nog att på rikets smärtande sår här och där lägga några små plåsterlappar i mening att bota hela dess sjukdom. En frätande skärpa i blodet fordrar kraftiga invärtes medel, om ej allt snart skall blifva förtärdt.»

Hela den anda eller ton som genomgår Chydenii behandling af den sociala frågan är så starkt demokratisk, att

den i vår tid har sin motsvarighet endast i den socialistiska litteraturen. «Träla i andras arbete, så länge de orka, vräkas bort i armod på sina gamla dagar och dö i uselhet äro de lagrar som skola locka den arbetande hopen att älska fäderneslandet... Man läser i alla deras gärningar detta tänkespråk: *fädernesland utan frihet och förtjänst är ett stort ord af liten betydelse.* — Så går vår ädla arbetshop ifrån oss. Månn' det betyder ingenting? Det är den hopen som sticker hvar brödbit i våra munnar; af deras skatt och deras slöjder kläda och smycka vi våra kroppar, som utom dess icke ens kunna hvarken genom förfäders heder eller adlig härkomst skiljas från arbetarnes. Högheten smälter till väder, när ingen betjänar oss, och herraväldet är slut, när lydande äro borta.» — — — «Lysande och ansedda män, som hafva åtskilliga höga ämnen att tänka på, anse mat och kläder för lumpna saker att bekymra sig om och söka klifva till högre och ädlare ämnen i sin tanke. Sådant går an för dem, som få sin nödtorft från skattkammaren, baka sig bröd af andras svett och kläda sig af andras väfstolar; men att vilja inplanta en lika hög smak hos alla medborgare är en fåkunnighet. Lifvet är ju det käraste, men det förloras inom några dagar, när födan tryter; utan ved och kläder är man på några timmar ihjälfrusen. Arbetaren har ingen annan att lita uppå, och ett litet uppskof af dessa behof sätter honom snart utom alla behof i tiden. Att vara bekymmerslös om allt detta är alltså för honom att vara en dåre, och att af allt jordiskt sätta, näst lifvet, värde på de medel hvarmed det underhålles, är det allra förnuftigaste som kan begäras af människor.» Dessa ord äro hämtade ur skriften om emigrationens orsaker, men de långt senare författade skrifterna om landthandeln och om tjänstehjonen gifva icke denna tidigare efter i demokratisk radikalism. Sålunda säger Chydenius i skriften om landthandeln: «Små förstar understå sig att kvacksalfva i allt det de icke förstå, blott efter egna eller andras fördomar eller bestuckna ministrars råd. De samla en stor del af sina undersåtar i vissa flockar och tilldela den förmåner på de andras bekostnad, hvilka förmåner de omskansa med privilegier, hvar-

igenom en del blifver satt i stånd att med maklighet och lätja vinna öfverflöd, då de andra af arbetslöshet och svält i förtid sluta sina dagar eller ock genom utflyttningar söka rädda sitt lif från undergång.»

Det fordrades karaktär, mod, hänsynslöshet, för att uttala och förfäkta sådana åsikter som Chydenii. Han visste väl att han ställde sig i harnesk mot den klass han själf tillhörde — arbetsaftalets frihet t. ex. var den tidens öfverklass en styggelse och ett svärmeri —, han visste ock att han skulle förkättras, förhånas, förtalas, kort sagdt, bittert få lida för sin djärfhet. «Men detta kan ej afskräcka mig att noga följa min öfvertygelse», säger han. «Jag har alltid märkt att den aristokratiska makten är en böld, öm som en ögonsten; den som rörer vid den blir alltid öfverfallen med ett hiskeligt anskri att hela riket förgås, men [detta] bör så förstås, att aristokraterna förlora något af sina orättmätiga inkräktningar, hvarigenom riket och medborgare komma till sin rätt». Det fordrades äfven karaktärsstyrka för att uppträda vid riksdagarna så som Chydenius gjorde: angripa sitt parti, när han ansåg partiet hafva begått ett politiskt misstag, bryta med sitt stånd, när han ansåg detta ledas af trångbröstad kyrklighet, ställa sig i opposition till sin konung, när han ansåg konungen icke hafva tillvaratagit folkets intressen och grundlagsenliga rätt.

Hvad gaf Chydenius denna sällsynta styrka, hvad gjorde honom till den upphöjda politiska karaktär han var? Han säger själf i en af sina skrifter: «Sanningen har den kraft att hon gör oss oförsagda och behjärtade, då falskhet och egennytta krypa fram och gifva skott med tillbakavändt anlete». Och i slutet af *Den nationale vinsten* yttrar han: «Sanningen, som jag eftersökt, är så angenäm, att jag är nöjd att blott få hafva sagt henne för mina medborgare; hon är orörlig och fruktar ej, fast böljorna spruta sin galla öfver henne. Hon tål att af egennyttan begrafvas i bottengruset, som de retade vågor täcka henne med, men blifver dock vid allt detta bergfast och oryggelig.» Hans snille gaf honom det öfverlägsna medvetandet om att ha funnit sanningen i de frågor som sysselsatte hans tänkande, men

snillet bildade hos honom med hjärtat en oupplöslig förening. «Låt människokärlek och sanning göra dina slutsatser oryggliga», säger han i sina *Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt.* Människokärlek och sanning voro Chydenii ledstjärnor. I deras tecken fortfor han hela sitt lif att strida mot «fördomar, själfklokhet och egennytta, [hvilka] slingra sig undan, så länge ett enda hål finnes att krypa uti».

Chydenius stod före sin tid, delvis långt före sin tid. Hans framgång såsom författare måste tillskrifvas hans rent litterära förtjänster. Själf säger han också i sin autobiografi: «ehuru paradox jag ofta synts i mina satser, har dock mitt nog egna skrifsätt vunnit allmänhetens bifall långt öfver hvad jag kunnat vänta eller förmoda». Anders Schönberg, som alls icke uppskattade Chydenii tankar, vittnar ock att «ingen af våra prose auktorer liknar honom i geniets eld och styrka». Chydenii stil är på samma gång enkel och kärnfull, bildrik och liflig. Skarp och skoningslös i kritiken, varm och hänförande i apologin — en skriftställare full af temperament och känsla —, sådan ter sig Chydenius i sina bästa skrifter än i dag. Äfven i litterärt hänseende står han hufvudet högre än sin tids politiska och ekonomiska skriftställare.

Tankarna, åt hvilka Chydenius gaf en så klar, ofta glänsande form, blefvo oförstådda för de allra flesta af hans samtida — folket, för hvars frihet och rätt han kämpade, räknades den tiden ännu mindre med än nu. Själf tröstade han sig med att framtiden skulle fullt uppfatta honom. «Det vår tid förtrampar», sade han på sitt vackra språk, «plocka efterkommande upp, och det som nu heter djärfhet hedras då med sannings namn».

Så har det äfven gått. Eftervärlden har gjort Anders Chydenius rättvisa. Den ser i honom en snillrik och ädel tänkare, den betraktar honom såsom den moderna demokratins främste föregångare i Sverige och Finland, den hyllar i honom en af de utmärktaste män som Finland fostrat.

Tillägg.

Af den nedan, bland Chydenii otryckta skrifter, publicerade lefvernesbeskrifningen framgår att Chydenius 1760 erhöll kapellans fullmakt. Osäkerheten i denna punkt (se ofvan, sid. 28) är därmed häfd.

Den af Chydenius såsom öfversättning från danskan utgifna *Berättelse om chinesiska skriffriheten* (se ofvan, sid. 160) är verkligen öfversatt från danskan. Under en vistelse i Köpenhamn sommaren 1907 lyckades jag uppspåra originalet till skriften. Originalet är icke en självständig skrift, utan ingår i Fr. Lütkens *Oeconomiske Tanker til høiere Efter-Tanke,* Siette Part (Kjøbenhavn 1759). Det utgör en del (ss. 8—21) af uppsatsen «Nogle Chinesiske Stats-Regler og Oeconomiske Maximer eller Skikke: Uddragne af le Pere du Halde». Frederik Lütken var en på den tiden mycket läst och ansedd ekonomisk författare med moderat merkantilistiska åsikter. Af censuren hade Lütken haft oangenäma känningar.[1]) Du Haldes berömda *Description de la Chine* (Tome 1—4, Paris 1735) användes och bearbetades af Lütken i syfte att visa skriffrihetens nytta.

År 1768 utkom, «ifrån engelskan öfversatt», en liten skrift (8 sid. 4:o) med titeln *Maboths ansökning hos Parlamentet i England att få nedlägga sitt censorsämbete, såsom skadeligt för sanning och nationen.* Öfversättningen af denna skrift uppgifves af Apelblad i hans *Anonymi et Pseudonymi Sueciæ* vara verkställd af Chydenius, och prof. Palmén har styrkt sannolikheten af denna uppgift med en hänvisning till förhandlingarna i tryckfrihetsutskottet vid riksdagen 1765—1766.[2])

[1]) Se E. Holm, *Danmark-Norges Historie 1720—1814*, bd 3: 2, ss. 68 f. o. 144 f., och H. L. Bisgaard, *Den danske Nationaløkonomi i det 18. Århundrede*, s. 46 ff.

[2]) Palmén, a. a., s. CCVII.

Apelblad påstår emellertid att Chydenius öfversatt *Maboths ansökning* icke från engelskan, utan från danskan: «transtulit ex Danico Andreas Chydenius».[1]) Så egendomligt påståendet än kan förefalla, torde det dock vara riktigt.

«Maboths ansökning» ingår, såsom jag först nyligen observerade, äfven i Nordencrantz' *Tankar om hemligheter, tysthetseder, censurer* etc., del 1, ss. 74—79 (Sthlm 1769). Den föregås där af en inledning, i hvilken det heter: «Den är helt nyligen öfversatt på danska ibland andra skrifter samt säljes och läses offenteligen. Originalet på engelska är väl i mina händer, men jag tänker att införa den danska öfversättningen ord ifrån ord, till bevis på Dannemarks inbyggares frihet under ett despotiskt välde, på det den må kunna jämföras med vår, under ett ämbetsmanna- och medborgerligit välde. Men jag har tyckt att en ren öfversättning på svenska vore behageligare och uppbyggeligare. Min lyder fördenskull på följande sätt.» Här och där har Nordencrantz till yttermera visso inom parentes angifvit de mot öfversättningen svarande danska uttrycken. Nu är denna öfversättning, på några få ord när, likalydande med den enligt Apelblad af Chydenius verkställda. Man måste därför hålla för sannolikt att *Maboths ansökning* öfversatts af Chydenius från danskan.

Af de få (inalles nio) små olikheter som förefinnas mellan den af Chydenius utgifna öfversättningen och den af Nordencrantz meddelade synes mig tillika framgå att Nordencrantz utan vidare användt Chydenii öfversättning, den han jämfört med den danska och på sina ställen ändrat. Först i andra delen af sina *Tankar om hemligheter, tysthetseder, censurer* etc. (Sthlm 1769) hänvisar Nordencrantz, på tal om Maboths ansökning (s. 94, not), till att «denne märkvärdige ansökning finnes också särskildt tryckt på ett ark i 4:to 1768 hos Carl Stolpe i Stockholm».

Hvar den danska öfversättningen ingår har jag ännu icke varit i tillfälle att efterforska.

---

[1]) Bygdén, *Svenskt anonym- och pseudonym-lexikon*, II, sp. 2, samt enskildt meddelande i bref af $^{8}/_{12}$ 1903.

OTRYCKTA SKRIFTER

AF

ANDERS CHYDENIUS

Första sidan af konceptmanuskriptet till Chydenii politiskt-ekonomiska förstlingsarbete.

Tre politiskt-ekonomiska frågor.

1761 el. 1762.

FÖRSTA FRÅGA[N].

Om Förbud emot redba[rt mynt]s utföra[n]de utur ett Rijke kan gagna något samfund eller ei?

Ett Rijke måste ju i ansende til andra vara antingen i öfver- jämn- eller under vigt i handel. I öfver vigt är det, då det aflåter vahror til större värd[e] til andra, än det sielf emottager andras. Öfversk[ottet af] des vahrors värde måste då nödvändigt af [utlännin]gen med redbart mynt betalas. För et sådant [Rijke] är det ju lijka mycket, om det på ett eller flera ställen betalar til utlänningen några tusende daler i redbart, det måste på ett annat ställe få ei allenast dem nödvändigt igen, utan ock så många pengar til, som det är i öfver vigt. Hvad skadar då Myntets utförsel?

Är det i jemvigt, det är stiga Rijkets utgående vahror qvam proxime til lijka värde med de inkommande, då är det i stånd at byta alla sina förnödenheter af utlänningen med vahror, och tyks derföre ei behöfva utföra redbart mynt; Men en sådan uti jemvicht stående macht handlar ei allenast med flera utlänska machter, utan [h]andelen fortsättes ock oftast ifrån flera rikets Provincier. De utlänska med hvilcka han är stadd uti handel äga aldrig på långt när lijka styrcka uti handelen. Vinner han nu af de svagare handels Nationer, så måste han däremot tappa

---

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan sid. 35 ff.). — Manuskriptet på flere ställen illa skadadt. De häraf orsakade hålen eller luckorna af utg. fyllda inom klammer [ ]. Gemensam rubrik tillagd af utg.

något hos de starckare, och ändå lijka väl hålla den handelen ved macht, för några oumbärliga vahror, genom hvilckas tilhielp han kan så mycket vinna af en annan Nation at han förmår hålla jemvigten. Är redbara myntets utförsel förbuden, så frågar jag, hvarmed han skal lösa deras vahror emot hvilcka han är i undervigt? Äro de bägge supponerade Nationer med hvilcka han handlar äfven sins emellan i handel, låter det änteligen giöra sig genom växlar, men i annorhändelse intet.

Rubbas jemvigten til en undervigt i 2, 3 eller flera åhr af några synnerliga händelser, måste et sådant Rijkes Credit lida ansenligen då det på flera år ei får afbörda [sin skuld, utan] förbinda sig til nya intressens utbetalande, [hvilcka] årligen lagda til hufvudstohlen lära lägga de svåraste hinder i vägen för et sådant Rijke, at komma sig til sin förriga independance i handelen.

Alla Provincier behöfva ei heller lika mängd af utlänska vahror, de som behöfva flera vahror än de utskeppa stanna i samma svårigheter, som näst anfördes, om de ei få i redbart betala dem.

Men är Rijket i under Balance i handelen, det är om det nytiar vahror til större värde af utlänningen än de stiga til, som det utskieppar, tyckas svårigheterna blifva långt odrägeligare. Ty lät Rijket använda sina vahror som äro at aflåta til de vahrors betalande som han nytiar utifrån, så långt de räcka, ty til alt räcka de intet, det blifver då ett större eller mindre öfverskått af utlänska inkommande vahror, som med vahror omöjeligen kunna beta[las]. Det måste då antingen betalas med peningar eller läm[nas] obetalt och Rijket förskrifva sig skyldig til resten. Me[d pen]gar får det ei betalas, således är det sednare oundvike[ligit.] Förskrifning är ju här intet annat än et utfästande til [at] förr eller sednare ärlägga redbara pengar för det man åtnutit. Är förbudet emot red[bar]t mynts utförande ohvilckorligit, har jag då förbundit m[ig] at giöra det som snör rätt strider emot lag. Löser jag ut min förskrifning öfver[tr]äder jag lagen, lemnar jag den olöst handlar jag emot a[lt] folcks lag hvilcket til slut lärer bekomma ingen värre än mig sielf. Har Rijket i år måst förskrifva sig skyldig til 1 Million, utan at få i redbart mynt afbörda sin skuld, skal samma skuld blott genom en dräglig ränta af 6 procent på 16 och 2/3 år hafva stigit til 2 Millioner.

N[u kan] intet samma ränta årligen afbördas, hvarcken med re[dbart] mynt eller vahror, ty det ena är förbudit det andra i så fatta omständigheter omöjeligit, derföre måste hvart års rä[n]ta läggas til hufvudstolen hvarigenom skulden stiger i en långt större mån. Men är Rijkets underbalance i handele[n] i de 16 $^{2}/_{3}$ år lika med detta års, så måste det årligen förskrifva sig skyldigt til 1 Million mera och således til 16 Millioner i hufvudskuld utom alla deras intressen som årligen lagda till hufv[ud]skulden mångfalt öfverskrida den samma.

Ett sådant gäldbundit rike måste til slut pantsätta sina gods, hus, och egendomar hos sina Creditorer, [s]älj[a] [sin v]älmåga och frijhet och sucka under et träl achtigt ook, det man sielf lagt uppå sina skuldror.

Den utgående vahro mängdens tilväxt får heller ingalunda anses ensidigt för prof af någon värckelig räddning ifrån undervigt innan man vet om värdet af de inkommande vahror intet stigit i samma eller ännu större mån.

Tilstädia umbärliga öfverflöds vahrors införse[l, me]n förbiuda myntets utförande, tyks ju vara det samma [som g]ifva sin dräng låf at gå uti en boda och där utsmycka si[g med a]llehanda granlåt, men hårdeligen förbiuda honom a[t der]före lemna där några peningar.

Förbiuda utlänska öfverflöds varors införsel, men tilstädia mitt om liusa dagen deras nytiande, tyks vara det samma, som at hota lasten men med det samma bädda under henne allenast den bedrifves försichtigt.

Öka tärande lemmarnas antal genom många nya ämbeten utan at några gamla indragas är at i det samma taga dubelt så många medborgares händer ifrån näringar (hvaraf ena hälften straxt träder til de nya ämbeten andra hälften, i hopp om befordran til dem, giör de förra bijträde och föres[tår] deras syslor) det är at öka utgiften men minska inkomsten. Taga många händer ifrån näringar är åter at minska utgående och öka inkommande vahro mängden och i det samma mer ock mer förvärra ett gäldbundit rikes tilstånd.

Men at utom des anförtro flera lönföljande ämbeten i en mans hand är at på et besynnerligit sätt öka tärande lemmarnas antahl långt öfver det de värckeligen gifvas, Rijkets närande

lemmar til en odrägelig tunga men vällusten och yppigheten til en ogemen förkofran.

När den Store Konung Gustav den första åtog sig Styrseln öfver et giäldbundit folck, förböd han intet myntets utförsel, utan grep til alla publica och privata cassor som han kunde, ända til Klåckorna i riket, och skieppade ut til Hanse Städerna at derigenom hindra deras blodsugande. Han sökte at uphielpa landtbruk handel och slögder och ansåg yppigheten i ett så fatt Land för en ödande smitta.

A[NDRA FR]ÅG[A]N.

Om misstroendet til det repræsentativa myntet hos almänheten är grundat eller ei?

I en utkommen Skrift, Om Sveriges närvarande tilstånd i ansende til rikedom och välmåga, då man af flera skiäl vil bevisa Rijkets välstånd, klagas allenast öfver Almänhetens misstroende til det repræsentativa myntet, men utan [at] noga utstaka huruvida samma misstroende är grundat eller [ei,] hvilcket likväl är en så vichtig fråga at nästan på dens [bes]varande allena största delen af Sveriges väl- eller o[b]e-stånd beror; Ty kan det vijsas vara ogrundat så är Sverige et ibland de rikaste machter i Europa, men är det grundat så lärer det finnas tvert om. Saken är derföre nödig at undersöka, och på det Auctoren til denna skrift, med lika grundelighet som i det öfriga, kunde vijsa äfven Sveriges välstånd härutinnan, vil jag genom några motsatser lemna dertil någorlunda anledning.

At hos Almänheten gifves ett misstroende til d[et] repræsentativa myntet, kan ingen neka, som intet vil [slu]ta ögon och öron til i sina medborgares umgänge eller ock med båda öpna vil svärja at han hvarcken ser elle[r] hör något. Detta misstroende lägger grunden til almänt missnöje, och missnöjet åstadkommer mycket buller och oro i Regements kroppen, som aldrig kan trifvas annars fulkomligen väl, än då hvar lem har sitt nöj[e].

Repræsentativa myntet är ju intet annat än Riksen[s] Ständers Bancs uttryckeliga försäkring, at innehafvaren deraf hafver

insatt därsammastädes i redbart myn[t] eller pengar så ock så många daler, dem han för sin och andras beqvämlighet låter uti Banqvens rum vara uti förvar, tils han finner godt och nödigt at lyfta derifrån sina penningar. Repræsentativa myntet är således intet några pengar utan Banqvens *Förskrifningar* på pengar. Det redbara myntet som emot sådana förskrifningar är inlefvererat är således intet Banqvens egna, intet kronans, intet publica medel, utan hvars och ens Privats, som äger någon Banqvens förskrifning.

Banqven kallas altså Riksens Ständers, icke derföre at de i Stockholm församlade Ständers Deputerade skulle v[a]ra ägare däraf, utan derföre at pluraliteten af dem, hoc est Tre stånd, gått i bårgen för des [säk]erhet, at hvar Privat som vågade dijt sina pengar skulle vara [v]iss, at de där til hans förmån skulle förvaras, så länge hvar behagade, och ved påfordran utan ringaste svårighet utlefvereras. Det äger således samma Deputerade så mycket mindre frihet, at anse Banqven såsom sin, och hålla des förvaltning hemlig, som de fast mera i ansende til sin borgen tyckas böra stå hvar ock en Privat til svars, hvart deras pengar äro lagda, och hvi de intet utlefvereras, och såsom löftesmän i en så vichtig sak tillika ärsätta til pricka hvar ock en Privats, som här bör ans[es sås]om Principal, skadestånd, eller i det aldraminsta vij[sa en] lidande medborgare til den Domstohl hvarest han ka[n å]tervinna det af honom i Banqven nedlagda redbara capital.

Banqvens Förskrifningar misstänktes i början af Almogen af samma grund, som myntteknen och myntsedlar tilförene. Ty sielfva inrätningen var dem intet til sin grund bekant. Mån det då var obilligt at misstäncka et mynt som de väl sågo intet hafva något invärtes värde, då de ännu hade uti minnet de dryga pungslag de före lidit på sådant ringa- eller ingenting-haltigt mynt. Ingen Publication kunde här heller giöra tilfyllest, utan egen förfarenhet, at derved altid redbart mynt kunde commenderas. Det var denna förfarenhet, som kort efter Sedel-myntets inrätning så uphögde smaken på det repræsentativa myntet, at det var få, som frågade efter det redbara, undantagandes de som kunde samla sig någon cassa, hvilcka intet utan skiäl ansågo det Repræsentativa för otienligare dertil än det redbara, emedan det

kunde snarare af eld och vatn förderfvas, och ofta af tiufvar behändigare bortsnappas. Icke des mindre fordrades en myckenhet skiljemynt til handelens fortsättande, och en frij tilgång på annat redbart mynt när hvar ock en behagade, ty NB. det är deras eget, som de med sitt arbete och vahror sig förtient. Brister det förra stannar den jemna handels circulation uti en regements krop, som är rät så nödig som blodens hos oss sielfva. Inskränkes det sednare så innehålles ju f[ör] en tiena[n]de lem den lön som honom är [ut]fäst för sin vahra, då han åstundar den, och han blir nödgad at nöja sig med förskrifningar i afbetalning för det redbara. Begärar säljaren för sin beqvämlighet häldre af det repræsentativa myntet än redbart, skier honom dy medelst stor tienst. Men åstundar han redbar betalning och det repræsentativa påtrugas honom, blir det intet annat än et lån det Banqven nu antingen intet kan eller vil betala, men medelst förskrifning likväl utfäster sig at framdeles ohvilckorligen giörat.

Kan nu en säljare för en redbar vahra intet comm[ende]ra en redbar betalning, utan emot sin vilja måste [nöj]a sig med en Förskrifning, så är det sannerligen redan [et] stort tvång, och i handel med en, som vil draga Förskrifvarens säkerhet i tvifvelsmål, bör han anses såsom utan pengar och med det samma aldeles satt utur stånd, at med en utlänninge i brist på vahror idka någon handel, därest han genom en hundrafemtio procents förhögning ei vil tilväxla sig något mynt af dem som fått alt omhänder det almänheten mist och i följe deraf äro fulkomligen i stånd at utan intrång af andra efter godtycko stegra det redbara myntet. Går han med förskrifningen et år eller flera därefter til Banqven, och begärar des inlösande m[ed] redbart mynt, och det förmenas honom, och förskrifnin[gen] renoveras allenast, om den är utnött, blir tvånget onek[e]ligen större; men giör han det 5, 6, 8 ja 20 resor, utan a[t] få den för redbart inlöst, utom det han då ock då med lit[et] skiljemynt blifver soulagerad, han äfven hörer alt o[m]kring andras öde vara enligit med hans, då måste han a[l]deles sättas i förvirring.

Säg då mån han ogrundat misstror den förskrifning, s[om] ingen vil inlösa, ingen heller stå honom til svars före?

Sådana Förskrifningar måste ock då falla uti sitt värde emot redbara myntet eller, som är det samma, vahrorna, som med dem köpas stiga i pris, emedan de tyckas äga ringa eller aldeles ingen säkerhet, som NB. intet består i annat än deras prompta och ohvilckorliga inlösa[n]de.

Och efter Banqven är intet någon Person, fast den förvaltas af personer, utan det är en cassa, som består af deras pengar, som för sin beqvämlighets skuld häldre velat nytia Sedlar, inrättad til hvars och ens nytta, så beror äfven denna Cassans credit derpå, at hvar ock en har fulkomlig kundskap om hela inrättningen, huru stor cassan är in alles, huru många och huru stora förskrifningar äro därifrån utgifna, om de skie på Pengar, egendomar, hus eller Actier. Af hvilck[a], i hvad or[dn]ing och för hvad lön den förvaltas. Des vinst eller Balance med mera. Sådant borde korteligen och begripeligen gifvas almänheten ved handen, hvilcket likväl allena ännu ingalunda giorde tilfyllest; Ty det låter alt skrifva sig, saken må sedan vara så i sanning eller annorlunda. Utan borde hvar ärlig medborgare, som kan vijsa sig där hafva innestående 10 a 12000 daler, äga frij tilgång at få se alt med egna ögon vara så i sanning.

Det är heller ingalunda nog at ved Riksdagarna vissa Deputerade taga en eller annan gång denna cassan i ögna sichte. De äro få och med an[dr]a syslor så öfverhopade, at de ei hinna gå in uti sp[ec]ialia, äro utom dess den faran underkastade at kun[na] bestickas. Ty saken är sannerligen för öm at anförtro millioner menniskiors medel under någras insende eller revision af hvart stånd, så mycket mer, som Almä[n]heten af sina Fulmächtiga ännu aldrig fått någon redo huru det står til, hvilcket äfven blifver Riksdags männerna så mycket svårare at giöra, som altför få förstå sielfva inrätningen med sina bruk och mi[ss]bruk i grund och i följe där af nödgas hålla tilgodo hvad af Förvaltarena dem upgifves.

Det bör derföre ingen undra uppå at Almänheten[s] missnöj[e] blir odrägeligt, när hvar medborgares pengar och vahror gå ifrån honom, utan at få veta hvarest de läggas, huru de förvaltas, och om de någonsin honom mera kunna tilställas, och af fruchtan at anses för Myteri makare nödgas för alt det han i redbart mynt skulle äga hålla til godo några arck papper, som

låfva det de ei hållit, och tro dem vara svarande mot alt det han mistat.

Dessa äro de inkast mig fallit in ved denna sak. Iag tror dem ingalunda sielf, men jag är intet i stånd at vederlägga dem.

TREDIE [FR]ÅGAN.

Om Tienstefolckets fördelning genom Låttkastning eller annat ohvilckorligit sätt, och en stadgad Legohions lön äro med våra Grundlagar enliga, Moraliter billiga och Riket nyttiga?

Ett sält Rijkes frihet består ingalunda deruti at en eller annan af Medborgarena äger några särskilta förmåner, då andra arbeta under någon slags träldom; men när den ringaste undersåte i et samhälle får under en säll regering med lika fria händer som den yppersta jemte det Almännas söka sitt egit väl, då bör det först heta frihet. O[ch] som en sådan medborgarenas gemensamma frihet är vå[ra] helgade Grundlagars hufvud ögnamärcke, bör alt det s[om] stöter deremot anses såsom et inbråt uti sielfva Grundlagen.

De som årligen behöfva en myckenhet tienstefolck, och se hvad stora svårigheter dem dageligen möta, så väl ved dera[s] fående, dels genom en märckelig folckbrist, dels ock genom et sådant upförande emot Tienstefolcket, at de så länge någon a[n]nan tienst gifves gå gierna den husbonden förbij, såsom ock i ansende til deras lönande, då lönen på 20 år stigit til 2 a 3 gånger så stor, som den var förr, de, säger jag, hafva i sednare tider varit nog omtänkt[e] på så stora svårigheters undanrödiande. Til den ändan äro ock några förslag i dagsliuset komna om Tienstefolckets fördelning genom låttande och en viss löns förordnande med mera.

Sant är det, om förslaget vid tienstefolks flyttning genom låttande eller annan ohvilckorlig fördelning blefve antagne, så kunde hvar ock en husbonde vara säkrast, at intet blifva aldeles utan tienstehion, allenast man hade några at kasta lått om. Det är

ock sant, at om Förordningen om en viss lön för dem någon gång kunde efterlefvas, vore det då. Men om därmed är något vunnit i almänhet och i längden? det blifver en särskilt fråga, eller om icke detta Läkeplåster på så gammalt sår lägger grunden til en frätande Kräfta i Rijkets inelfvor, den man til äfventyrs intet blifver varse förän en stor del däraf är förtärdt.

Tienstefolcket äro ju Svenska undersåtare likaväl som vij deras husbönder. Deras tienst eller arbete är intet annorlunda at anse än vahror dem de til sin och det almännas förmån hålla fahla; Ty just derigenom äro hu[s]bönderna [i] stånd at öka sina vahror. Hvar ock en säljare hos oss [ni]uter den friheten at förytra sina vahror, om intet til alla åtminståne til flera personer, hvem han hälst vil handla med. Han får ock sielf sätta priset på vahran och komma derom med köparen öfverens, undantagande ved några vissa taxor, som antingen åhrligen eller månatligen förändras, hvilcka likväl huru mycket de efterlefvas eller tiena til Rijket[s] sanna väl jag intet nu vil säga något om. Men at et Tienstehion

1:o intet får sielf behålla sin vahra utan

2:o nödgas sälja den åt den, som et blindt öde bef[all]er, och än

3:o til et af Köparen sielf fastställt pris; Ty NB. Tienstefolcket har ingen del i den Lagstiftande machten, d[et k]allar jag med skiäl ibland fritt folck för träldom.

Det ginge ändå an, om denna handel vore så [snar]t beställd som et helt Skiep med gods kunna säljas, men at hafva än på köpet at giöra med sin tvungna Köpman et helt år, det måste giöra honom mångfaldigt ledsen, hvarföre jag ock vet många, som velat låta häldre sina hela åhrs lön, än stå unde[r] et hårdt och tvungit ook.

Den naturliga längtan efter frihet är sannerligen för stor, at kunna dödas med sådant tvång. Til en tid kan den kufvas men des utbrått blifva så mycket större och för hela Rijket surare än mången torde föreställa sig.

Det äro stränga Förbud utfärdade emot folckets flyttningar utur Riket, de kunna ännu giöras strängare och et stort antal Fiscaler på publici bekostnad underhållas, til deras efterlefnad, och vij få säkert ändå tåla den harm, at se Engelska och Hål-

ländska skiepp til en god del utrustade med infödda Svenska. Ökas tvånget för Svenska Undersåtare, lära de des förr hasta, at sielfva försätta sig i frihet under et blidare beskydd, hälst så länge en stor stråt väg genom Siömans contoiret i Stockholm ligger dertil öppen. Hvilcken at med tienliga förhuggningar tilsluta är en af de vichtigaste Riksvårdande ärender, som den Högsta Machten kan vara omtänkt uppå.

Klår Hålländaren och Ängelsman sig bakom örat då de se Portugisarens ifver at uphielpa slögder och handel i sitt Rijke, så försäkrar jag, at de sk[u]lle [de]remot mysa rätt godt uppå munnen åt en så [tr]älachtig författning i Sverige.

Nei! Intet skola vij så arbeta sielf på vårt förderf för en liten vinning. Lät oss först jemte Guds fruchtan inplanta Kärlek för Fäderneslandet uti våra medborgares hiertan. Ock emedan det hos de flästa heter *Patria est ubi bene est*, så lät oss därnäst befrämja deras välmåga, nöje och låfliga frijhet, som intet består i lasters utöfning, så vinna vij säkrare vårt ändamål. Lät oss gå så långt deruti, at vij kunde hälst låcka några förrymda tilbaka, om intet utlänningar skulle stå at vinnas in. Lät oss upmuntra dem til [gi]ftermål, lemna dem frijhet at boo uti backstugor på våra ägor, och af Publicum ändå et soulagem[en]t, fö[r hv]art barn de fostra up. Lät oss sielf föda en eller f[ler]a af deras barn til vår ock andras tienst. När de t[iena] oss, så lät oss bruka kärlek, tålamod och sachtmodighet och intet fara fram som Tyranner.

Iu tarfligare en vahra är, och ju mindre tilgång det gifves på densamma, ju högre pris stiger den til; Men ju dyrare en vahra är på en ort, ju större tillop a[f] den vahran skier där, från andra orter där de äro umbärliga.

Stora löner för tienstefolcket äro således intet aldeles at lasta, de äro på sitt sätt kraftiga medel at ä[r]sätta ett lands folckbrist.

Men om de förbud tiena til hela samfundets vältrefnad, hvarigenom den ena Provincien hindrar sina inbyggare at ärsätta en annans folckbrist, då de likväl hemma i brist på rörelse och förtiänst häldre tilbringa sin tid i lätia, än arbeta på någon förment upodling, som ännu är utan motiver, är äfven en angelägen fråga.

Uti en sund krop meddelar hiertat den mästa bloden til den lemmen där mästa afgången skier, altid så lagandes, at ehvad kroppen har för mycken eller liten blod alla lemmarna hafva däraf en proportionerad del, hvilcket om det intet skier, råkar snart den ena lemmen i vanmacht och då är hela kroppen ofrisk. Men om en hvilckom landets välfärd är i händer ombetrod kunde uphitta sådana näringar som låckar länets inbyggare at blifva hemma, och förachta andras hvilckor, lärer han slippa at skärpa stra[ff]et för rymmare, få uphäfva hela förbudet och ändå behålla folcket qvar. Då han i annor händelse lärer nödgas se alt bemödande därhän vara fåfängt.

At fastställa et vist pris eller åhrs lön för Legohion, förekommer mig altför obilligt; Ty 1:mo Differera arbetarena ganska mycket uti krafter, hoglek, handalag, trohet och dygd, som varor äro skiljachtiga uti värde. Ex. gr. Tvenne drengar af lika ålder äro ofta så skilda i krafter at då den ena förmår bära en börda af 4 *L℔*, bär den andra 12. Äro de nu lijka flitiga, så [ä]r ju klart, a[t d]å den ena förtienar 4 Plåtar i lön är den andra berättigad til 12. Men är den förra ännu senfärdig och den sedn[are] drifvande, så at den sednare altid bär 2 bördor tils [den] förra en, fast ingendera kan sägas vara lat, så måste, om den förra bör få 4 Plåtar, den sednare då få 24. Så hugger en karl $^1/_2$ famn Kastved om dagen, en annan har jag sedt hugga tre. Den ena kan knapt klyfva giärdsle och ved hela vinteren igenom och giör föga rätt för mer än maten, men den andra drängen står på skieps hvarfvet eller bygnings platsen och hämtar sin husbonde 600 d:r tilhanda. Skola de nu få lijka lön?

Men skulle en sådan skilnad emellan arbetare delas i tu, och af bådas förtienster giöras et medium til en viss drenglön, så är ju klart at den ena får för mycket och den andra för litet. Hvilcket ingalunda må ansees för en bagatel, utan så vist, som et lika pris på en god och skiämd vahra giör, at ingen lägger sig vinning om vahrans förbätrande, och den som har en god vahra söker up en köpman, som betalar hans vahra efter värde, så vist giör en sådan fastställt legofolcks lön, at ingen beflitar sig om idoghet och slögder, och den som änteligen har hoglek och drift får altid utväg at på en annan ort välja sig en husbonde, som vet bätre betala hans arbete, då däremot idel vräklingar

lemna hem, til hvad obotelig skada för det almänna eller hvar enskilt är lät at begripa. En sådan författning förekommer mig som ett risel som drifver igenom all den finaste och feta mylla och behåller sten och stickor qvar.

Det må ingen heller täncka at några förbud emot folckets utflytningar kunna förekomma detta. Årfarenheten öfvertygar ju en och hvar derom, at uti så intressanta saker med förbud intet uträttas, när de äro stä[l]da emot et folcks almänna smak, böjelse eller billighet. De äro bojor, som hvart ögnableck böra bevak[a]s. Bevachn[i]ngen skier af fria Vächtare. Vächtare slumra åtminståne ibland. Och då blifver m[an] v[ar]se at de som burit banden hafva kastat dem ifrån sig och hopet[ahl]s satt sig uti frihet.

2:o Är Daler talets förhållande emot arbete och vahro[r] altför olika på särskilta ställen och tider, ty på en ort ka[n] jag med en daler lösa de varor, som på en annan ei kunna fås för fem. Det blefve derföre lijka orimmeligit at bet[a]la en lijka års lön åt Tienstefolcket på åtskilliga ställen, som emot åfvannämde vahrornas naturliga värde sätta på dem ett stadigt pris, hvilcket naturliga värde oändeligen varierar.

I en ock samma ort varierar icke mindre en ock samma vahra på särskilta tider, dels af varomängdens mycke[n]het och tillop, dels och af daler talets särskilta invärtes vä[r]de, så at det som för 20 år sedan kallades en daler, det heter nu två och derutöfver. Huru obilligt vore det då intet a[t] pålägga tienstehionet, utan afsende på någondera, alti[d] åtnöja sig med lika dalertal i årlig lön.

Emot alt detta föreställer jag mig de flästa hushållare invända, at, genom Legohionens frihet, at tiena eller ei, [hos] hvem, och för hvad lön de behaga, blefve års lönen steg[rad,] årslegda nog få och de, som uti sit landtbruk tarfva många arbetare, med arbetet strandsatta, eller åtminstone fölle arbetet, då det nödgades drifvas med dagahion, odrägeligen dyrt.

Men märck min hushållare! Arbetarenas antal i landet blefve genom de[n]na frihet ei minskat, utan geno[m] befordrade giftermål, och deras qvarhållande, som nu af altför inskränkt frijhet nödgas bortflytta, innom liten tid ansenligen förökt. Dessa vore tvungna at föda sig med arbete, ty arbetslös näring finnes ingenstädes. De som då tycka om års tienst fordra så mycket

i lön som de tro sig kunna förtiena med dagsp[enn]ing, men i ansende til större beqvämligh[e]t uti en ans mans kost och hus, och en jämn förtienst, [som] en dagakarl ei kan giöra sig säker om hela året [i]genom, en god del mindre, hvilcket torde blifva föga mer, än den nu redan vanliga års lönen, när hv[a]rjehanda beklädnings persedlar, med städsel och [ann]at slikt, lägges dertil. De åter, som häldre ville [sk]a[ff]a sig födan med dagspenning, torde i synnerhet i början blifva de fläste, och jämväl i framtiden långt flere än nu.

De äro nog få, som genom hvarjehanda tilfälligheter nuförtiden få nytia den föreslagna friheten, och derföre [in]tet annat än Monopolister, som de tider då deras arbet[e] är begärligit kunna efter godtycko stegra priset på sitt arbete, så högt de behaga: men när de blifva flera, så är ofelbart, at deras arbete, såsom all annan vahra, då den sluppit utur monopolisternas händer, uti en fri handel faller til sitt naturliga värde, och i proportion efter dagspenningens fallande, faller ock nödvändigt års lönen. Skulle dagspenningen icke dess mindre vissa ande tider något stiga, torde ingen deröfver hafva mera fog at klaga, än öfver andra vahrors stegrande, då åtgången är starck och nyttan mångfaldig; Ty en hushållare har ofta bätre sin räkning dervid, at i en ande tid nytia dyrlegda arbetare, än at den öfriga tiden, då arbetet är mindre lönande, hålla en myckenhet onödigt folck.

Fåfängt är ock at utropa låttkastningen för det oväldugast[e] delnings sätt af tienstehion, för det både Husbönder och legohion derutinnan underkastas et lijka öde, då hvar ock en ved ringaste eftertancka finner bådas frihet vara därved förlorad, och de endast hulpna, som ingen för deras oginhet nu vil tiena. Ty så missnögt som et legohion vore med en bestachtig husbonde, så litet betient vore ock en skickelig husbonde, om et blindt öde påtrugade honom en [ho]p vräklingar, som förtära hans mat, uttaga sin lön och eftersätta hans arbete.

Af dessa välmenta tanckar får hvar ock en anledning [at p]röfva, huru vida legofolckets fördelning g[en]om l[åt]t eller annat tvungit delnings sätt, och en [vi]ss lö[n], kan vara med en rättskaffens Medborgarenas frihet och i föl[je hä]raf med våra dyrt besvurna Grundlagar öfver[ensst]ämmande. Om de på något sätt kunna anses moraliter billiga. Och om Rijket deraf kan vänta

den nytta, som mången kunde smickra sig och andra med, förblindad af en understucken egen nytta, at utan afsende på sitt förhållande emot Tienstefolcket få vara så väl berättigad at få dem som någon annan för et ganska skiäligt pris.

Häraf torde äfven kunna slutas på hvad fot Legohions stadgan bör ställas, om man nu ock i framtiden vil hafva god tilgång på tienstefolck, och at de såsom närande lemmar i et sa[m]hälle böra intet med föracht anses, utan såsom Rijkets dyrbaraste skatt på det ömmaste vårdas och med all uptänckelig lindring och låflig frijhet under sitt, för vår beqvämlighet nog tunga och mödosamma arbete rättvisligen hugnas.

. Theorema Physicum.

1764.

I tätare och tyngre en krop är, ju snarare antager den en viss grad af värma och köld, som intet är emot dess natur, och ju fortare meddelar den äfven samma egenskap til närliggande ting.

Herr Musschenbroek säger i sin Physica Svecana[1]) § 803: *At ju tyngre och hårdare kropparne äro ju långsammare blifva de heta, såsom jern, koppar, Stenar; men dessa behålla och elden ganska länge, och* i samma § *ju lättare kropparne äro ju snarare förlora de elden.* Emot denna § anför vår Stora Klingenstierna allenast följande korta ord i sina makalösa anmärckningar: *Iag påminner mig hafva läsit i Dr Martyns bok om Thermometrar*[2]) *at qvicksilfver tager til sig och mister värman ganska hastigt, fast det är den tätaste liqveur som fins.*

Men som saken är af mycken vicht uti Physiqven, om täta eller glesa kroppar snarare emottaga och meddela köld och värma, de Physici jag äfven träffat se göra mäst ett med H:r Musschenbroek, ock sanningen likväl derutinnan öpnar en jämn och okånstlad väg, at uplösa otaliga Phænomena uti naturen, som höra hijt, tyks den förtiena nogare efterforskande. Denna gång skal jag allenast söka öfvertyga läsaren om sielfva satsens sanning, en annan gång (Om Gud vil) huru vidlöftigt hon influerar i hela naturen.

Utan at inlåta mig i någon discurs om värma ock köld är antingen någon krop eller ei, har någon tyngd, friction etc. för-

---

Original i V. A. A. (se ofvan, sid. 53 f.).

[1]) Härmed åsyftas Musschenbroeks *Elementa physices* i svensk öfversättning.

[2]) Skotten George Martins senare äfven till franskan öfversatta *Essays on the Construction of Thermometers.*

står jag därmed den kropparnas förändring, som vij nu almänt jemföre emot Thermometrar, eller den naturens förmåga som i Thermometern vidgar och ihopdrager qvicksölfret, af hvilcka när det förra sker kallas det varmare, men då det sednare händer kallare, hvilket likväl sker allenast comparative emot det andra och är i sig sielf en och samma förmågas särskilta grader.

Saken vil jag söka grunda dels på de rön H:r Mussenbroek sielf anförer, dels ock på egna rön och almän förfarenhet.

Han säger § 799: «Om tvenne aldeles lijka kroppar, som «äro af samma materia, äro lijka heta och den ena lägges på en «hård och tätare, den andra på en vek och glesare krop, så «förlorar den fortare och mera eld, som är lagd på den hårde «och tätare kroppen, än den andra, som är lagd på den vekare!» och § 791: «När en het krop lägges på en annan mindre het, «gör han honom af sin varma delachtig, men så mycket som «han meddelar, så mycket mister han sielf, och meddelar honom «så länge til dess de bägge blifva lijka varma!» När nu tvenne kroppar af lika skapnad och af samma slag blifva lijka heta lagda, den ena på tätare, den andra på glesare krop, och förlora olijka, nemligen den mera värma som ligger på den tätare och den mindre som ligger på en glesare, så måste äfven de omliggande kroppar vid hvilcka de röra emottaga olijka värma. Nu röra dessa glödgade kroppar i denna händelsen intet annat än luften, och den supponerade krop de ligga uppå, derföre är nödvändigt, at den ena af dessa glödgade kroppar skal meddelt, antingen luften eller den underliggande krop mera värma än den andra. Luften har det ei kunnat vara, emedan Auctoren utan tvifvel anstält detta rön uti en ock samma eller åtmenståne uti en i det närmaste lijkadan luft, då aldeles ingen orsak kan supponeras hvarföre en lijkadan luft, utur lijkadanna och lijka varma kroppar insupit en altför olika värma; Ty återstår intet annat, än at sluta det den underliggande kroppen emottagit mera värma, som burit up den förr svalnade åfvanliggande krop, än den som burit den sednare svalnade, och emadan Auctor säger at det varit den tätare, så måste den emottagit mera värma än den glesare på en ock samma tid, Hvilcket skulle bevisas.

§ 800 lyda Herr Musschenbroeks ord så: «Det samma «(neml: som föregående § blef anmärkt) sker också med fly-

«tande materier; Ty lät luft, vatn och qvicksilfver vara i lika «varma och stälte i tre lijka stora kärel. Läg deruti trenne lijka «stora och varma jernstycken, så behåller det sin värma längst «som lades i luften, det mister snarare sin eld som kom i vatnet, «och det kalnar snarast som lades i qvicksilfret.» Detta rön är åter det tydeligaste bevis til min sats, som någonsin kan åstundas; Ty miste det jernstycket, som lades i qvicksilfret, snarast sin värma och slät intet annat var förhanden, som emottog värman, så måste det samma fortare tagit til sig den uti lagda kroppens hetta, än de andra fluida. Där näst svalnade det jernet som låg i vatnet, hvarföre vatnet tog långsammare värman til sig än qvicksölfret; Sist svalnade det järnet som låg i luften, i ansende hvartil luften aldra långsammast drog åt sig den uti jernet varande elden. Och emedan samma fluida äro just i den ordning täta, som de hastigare emottagit värman, tyks dermed åter vara bevijst det som åstundades.

Men hvad Auctors gifna raison dertil angår kan jag intet på något sätt finna mig deruti. Orden lyda så i samma §: «Ty «när elden går utur en krop uti en annan, måste han sätta dess «delar i rörelse; hvilcka som de äro flera och starckare samman«hängande uti en tätare och hårdare krop, så röras de med «större besvär, och öda flera krafter hos elden, derföre synes en «upeldad krop snarare förlorat sin eld, och den emottagande «mindre eld bekommit.»

Ty emedan H:r Musschenbroek tager det för afgiordt at varman eller elden är en krop (§ 788) och jag lärer få taga det för lijka afgiordt, at ingen krop annihileras uti naturen, fast den på åtskilligt sätt förändras, tilpackas eller utvidgas. Lät nu al den eld qvantitet som det i qvicksilfver lagda jernet äger afmätas med 40, lät qvicksölfrets köld deremot vara = 0, när jernet lades deruti, lät ock jernet fullkomligen öfverhöljas af Mercurius. Om nu mercurius efter Auctors påstående emottagit af jernets värma et antal = 10, så påstår han det öfriga af värman vara förloradt och således af 40 ei mera än 20 igen, och det förlorade fås hvarcken igen uti jernet eller qvicksölfret, ehuru för omliggande mercurii täthet intet annat ting kunnat blefva delachtig deraf, och således 20 delar af elden annihilerade, hvilcket är orimmeligit och stridande emot dess egna ord § 791: «Så

mycket elden meddelar så mycket mister han sielf», emedan i denna händelsen jernet ei meddelt mer än 10, men mistat 30.

Herr Canc: Rådet Klingenstierna i sina anmärkningar pag: 605 tror at dessa Auctors rön bäst kunna därigenom förklaras, när man antager at kropparna emottaga en myckenhet af hetta, som är svarande emot deras tyngd och täthet innan de kännas lijka varma. Men som samma §§ intet egenteligen handla om den myckenhet af värma som hvardera kroppen emottager, utan om tiden innom hvilcken det sker, tyks den satsen heller ingalunda nog uplysa detta Phænomenon.

At derföre nogare undersöka detta, tog jag et stycke trä och jern, lika långa neml:n 1 al:n och tiocka 1 tum i fyrckant, och lät dem om vinteren ligga uti min kammare, tils de alt igenom blefvo lijka varma. Iag tog dem en i hvardera handen och gick ut i kölden, men ehuru de i början voro väl varma emot handen, begynte jernstycket först att kyla, fast det låg orördt och kölden i jernstycket blef för handen på slutet olidelig; Men i trädet ingalunda så. Iag sluter intet något deraf at jernet, som var i kölden, kändess kallare emot handen, än lijka kalt trä, men at den del af jernet som var inuti min hand, skulle blifva så odrägeligen kallare än trädet, dertil ser jag ingen annan orsak än at jernet utom handen emottog fortare kölden utur luften än trädet meddelte den fortare til jernet innom handen, och det åter fortare til handen. Det i handen hålna jernet drog efter samma satts fortare naturliga värman utur min hand, och meddelte det samma til luften fortare än trädet, som en glesare krop.

Sedan de legat ute uti kölden tils de fulkomligen svalnat, bårade jag hål för dem hvardera uti ett bräde och trådde dem der in tvär hands långt, och stälde dem at ligga på en spishälla för eldbrasan, så at elden fick tilfälle at badda på den längre ändan, men den kortare skyldes af brädet. Efter $^1/_4$dels timme började ändan af jernet som gick igenom brädet blifva varm och småningom aldeles brännande, men däremot märktes på samma ända af trädet föga värma, så at den på långt när ei svarade emot lika grad uppå Thermometern.

Iag tog äfven en degel af något mer än qvarters rum och fylde den med sönderkrossade äggskal, makade den småningom til elden, uti en smidia, änteligen, sedan hon var blefven varm,

öfverhölgde jag den aldeles med en starck glöd och med vädret dref elden det bästa jag kunde $^1/_2$ timmes tid i mening at äggskalen derigenom skulle brinna till kalck, men blef ved efterseende varse, at det innersta var ännu aldeles orördt. Säg mån en tyngre och tätare krop til exempel jern af samma volum och skapnad intet på denna tiden aldeles blifvit upeldad?

Naturen sielf räcker oss hundrade tals bevis härpå uti händerna. Hvar bonde vet, at om han bunde en efter handen passad jernplåt uppå sin ena hand och på den andra en lika stor och tun ylle lapp, och för elden gorde dem bägge väl varma, vet han väl, at den blifver af kölden långt svårare ansatt, som bär järn plåten, än om handen aldeles varit bar, då den likväl efter auctorens satts såsom en tät krop kunnat tiena til et långvarigt præservativ emot kölden, och i det aldraminsta til ett långvarigare än den tunna yllelappen, som var på andra handen.

En tegelsten kan eldas nästan eldröd i ena ändan, men bäras med bara handen utur den andra, men at det ei går an med ett jernstycke af samma storlek och skapnad, det veta de enfaldigaste.

Mitt inuti en dunbed som vore 5 el:r 6 qvarter igenom kan man hela vinteren i en öppen boda förvara ägg och äplen etc. utan at de skadas af köld, när de i god tid om hösten blifva väl inlagda, men har någon samma förtroende til en sten mur af lijka tiocklek, ångrar han det säkert innan våren.

Har jag med dessa mina bevijs antingen kunnat öfvertyga läsaren om min satts, eller förmå någon til nogare undersökning i saken, så är i båda fallen mitt ändamål vunnit. Så snart jag ser skäl är jag rätt så villig at återkalla den, ehuru jag i flera års tid ved allehanda tillfällen sedt den träffa in med naturen, som jag annars är at bygga på densamma.

Nedervetil d:n 3 Augusti 1764.

Anders Chydenius.

Memorial om skrif- och tryckfrihet.

1765.

Ödmiukt Memorial.

Det behöfver intet bevis at en billig skrif- och tryckfrihet är en af de fastaste Grundpelare, som ett fritt Regemente kan äga bestånd uppå, ty annors kunna Ständer aldrig äga erforderlig kunskap, at stifta goda lagar, Lagskipare ingen controll at följa dem i sina ämbeten, och lydande föga kunskap om lagens fordringar, ämbets manna magtens gränsor och sina egna skyldigheter: Lärdom och vett kufvas, grofhet i tankesät tal och seder vinna burskap och et fasande mörker höljer innom några år öfver hela vår Frihets himmel.

Men på hvad fötter samma frijhet rättel:n bör ställas, at hon på ena sidan ei kan af en eller annan undertryckas, och på den andra intet falla i ett sielfsvåldigt raseri, fodrar en närmare eftertancka.

Detta ämne fördelar sig efter mit begrep i tvenne hufvud frågor nemligen på hvems ansvar trykningen bör ske? och efter hvad lag[ar]? dem jag ödmiukast utbeder mig at få för Högvördige Ståndet besvara.

Trenne Alternativer tyckas i s[yn]nerhet i detta afsende förtiena at granskas, neml. Om censuren skal anförtros en viss person, eller Auctoren, eller ock öfverlemnas til flera.

Iag kan ei annat finna än at det för Friheten vore högst äfventyrligit, at anförtro den sak i en enda mans händer; at sätta honom således til en domare öfver hela nations tanckar och för-

---

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan, sid. 158 f.). — Rubriken tillagd af utg.

nuft, om han ock vore den aldrabästa. Det måste i längden blifva för bokvett en otrolig tunga, ty hvarcken kunde han hinna med alt, eller den ginväg som härigenom baanades til egennytta under et sådant slags envälde på något sätt tilslutas. Då skulle visserligen intet få se dagsliuset det som på något sätt rörde Censors eget interesse, ehuru det almännas bästa kunde fordra sådant. Då skulle Censor kunna bort rycka brödet ur deras munnar som ei lärt annat än vetenskaper, och vilja lefva af sina skrifter. Han kunde förhålla almänheten mycken nyttig uplysning endast af personelt hat til vist folck eller vissa sanningar och, det som aldra öm[m]ast förekommer mig, genom befordrande af de slags skrifter, som honom behaga, och hind[ra]nde af de andra innom få år omstöpa nation i sin egen form, hvad Tanck- skrif- och talesätt och äfven våra författningar beträffar.

Vare det långt ifrån oss at i dessa högmåls ämnen lita på instructioners ord eller några författningar om intet saken controllerar sig sielf. Det kan aldrig någon skrift i politicis så varsamt skrifvas, at den icke såsom stridande emot Grundlagar etc. kan anses af en öfvermagt el:r ett rådande tanckesät, då den strider emot dess intressen och afsigter, och derföre underkufvas. Dertil behöfves ei heller mera än et blott upskof med sådanne skrifters censur at utmatta auctorerne, så skal det på några år omskapa hela Nation efter Censors hufvud. Friheten i en nation består intet deruti [at] alsmächtiga Ständer få handla efter godtycko [1]) utan deruti at Nations lius binder händerna på dem at de ei får sielfsvåldas.

Hvad nu det andra alternativet beträffar, at ställa Auctorerna sielfva uti ansvar, så förekomma mig derved i synnerhet flera betänckeligheter. Först få intet då några hvarcken ano- eller psevdonymer gifva något fram genom trycket fast sådane ofta meddela det bästa liuset och kunna med mera oväldughet läsas och pröfvas. Non qværitur Qvis, sed qvid? Därnäst förekommer mig betän[c]keligit at Nation hos de flästa Auctorer kunde finna föga säkerhet då en smäde anda på sin norska resa stadd ville sprida ut pasqviller och en okunnog eller kitslig auctor viste intet veja för

[1]) Ursprungligen har stått: «Friheten i en nation består intet deruti at 1756 eller 1765 års Ständer äro fria utan» o. s. v.

sin olycka.[1]) Dertil kommer at hos de flästa saknas den oväldughet och urskilning som ärfordras at sätta et rätt värde på egna skrifter och gö[ro]mål. Och änteligen hvilcken ringa fattig och värenlös auctor vore väl då säker at skrifva det aldraminsta emot en öfvermagt, då han såg sig lättel:n kunna blifva ett offer för sanningen och sina Med-Borgares frijhet.

Iag hafver således intet [be]tänckande vid at hålla med det tredie: där censuren komm[er] i flera händer, och en emulation dem emellan mera upmuntrar än fängslar tänckande snill[en]. Denna censur kan åter värckställas på tvenne sätt, neml. antingen böra vissa Censores förordnas för hvarje vetenskap, eller ock saken simpliciter anförtros Boktryckerierna såsom i England. Det förra hafver altför svåra olägenheter med sig. Då upkommer 1:o dem emellan en afvundssiuk träta om vetenskapernas gränsor sins emellan, som likväl på otaligt sätt löpa in uti hvarandra. Då måste 2:o vår fattiga Riks Cassa betungas med mångfaldig ny Stat. 3:o Falla vetenskaper och lärdom under en ny tunga, at antingen efter lag betala dem eller ock genom en stickpenning i Censors hand hielpa fram några arbeten. 4:o Stadnar den politiska delen af vår Tryckfrihet som är Frihetens ögnasten på lijka sätt under en Censor politicus, som då äger et lijka enväl[de ö]fver denna delen som förr och blifver i stånd at trampa på et fint sätt medborgares rättigheter under magnaternas fötter. Om någon åter ville föra hela literaturen på den Academiska vägen och dömma alla utkommande skrifter til sina vissa faculteter, från faculteterna til vissa professorer innom dem at genomläsas och öfverses, blifver bördan på Literaturen derigenom mera ökt än lättad. Det blifver 1:o en lång omväg, för dem som ei bo ved academierne, at sända alla sina arbeten dijt. 2:o en ny kostnad med deras dijt och återsändande och Commissionairens lönande utom Censurens afbetalning. 3:o En stor tidsspilla så at både Auctor och boktryckare ledsnade förr än något arbete hunne blifva färdigt at läggas under Prässen på detta sättet.

---

[1]) Chydenius syftar här uppenbarligen på en tilldragelse 1756: smädeskriften »Svea rikes tillstånd», som tryckts i Kristiania af politiska flyktingar, utspriddes i Dalarne, Värmland och Västergötland och utspridarne dömdes till döden (se Malmström, a. a., d. 4, s. 244).

4:o Et lijkadant envälde öfver tanckar ock förnuft som någonsin tilförene. 5:o Ett monopolium i censurens afbetalning. 6:o Komme en ock samma skrift at ibland censureras i alla 4 Faculteterna, emedan där kan förefalla något pure Theologiskt, Juridiskt, Medicinskt och Philosophiskt. 7:o Kunna professorerne aldrig tilhållas at prompt expediera sådanne skrifter, som hafva oftast tilfälle at skylla på sina lectioner, Disputationer och andra tid-månna förrättningar.

Det åter står således intet annat än at öfverlemna den saken uti Boktryckarenas händer at intet trycka något som stöter Religion, Regements Constitution, och goda seder. Men Förmånerna som härigenom vinnas för Literaturen äro efter min öfvertygelse rätt stora. Då slipper en Auctor 1:o det mödosamma besväret at uti flera månader uppassa en med papper öfverhopad Censor. 2:o Besparer han vedpass 10 procent af hela förlaget til bokens tryckande som nu afgår til censuren. 3:o Upmuntras pennor til täflan med hvarandra, hvaraf Boktryckerierne få af flera arbeten som de öfverhopas med utvälja de bästa, och lägga dem under prässen. 4:o Blifver en ännu mera betydande äntring Boktryckerierne emellan, at vinna hos Nation credit för lärda, vitra och gagnande arbeten som från deras prässar utkomma. 5:o Skulle Rijket och Regeringen hafva en säker regress til Boktryckerierne om något emot instruction skulle finnas vara uplagt, som vijda öfverträffade den satisfaction som nation någonsin af en felande Censor och Auctor kunde påstå eller förvänta. Ty Boktryckare hafva nästan de dyraste värckstäder som finnas i Riket, deras instrumenter allena innehålla et förlag af 60- til 70,000 d:r Kmt och äro svåra att flytta och omöjeliga at rymma landet med, och utom dess sitta Bok[tryckare] uti en rörelse af annat så mycket til och derutöfver, och i ansende til alt detta äro genom sin egen hantering långt mindre äfventyr underkastade at vilja rymma än både Censor och Auctor kunde vara under god bevakning. De kunna tåla en ådömd plicht af flera 1000 d:r och ärlägga den til Kronan, men en Auctor ofta knapt en styfver. Missbrukar någon sin frijhet af Boktryckare, är plichten i stånd at fördärfva hans Credit och försvaga hans styrcka, och hans fall blifver dem androm en öpen spegel at se sielfsvåldets öde och en varnagel at intet skena öfver skaklorna, och det alt utan at besvära litera-

turen. 6:o Genom denna inrättning skulle våra Boktryckerier äfven vinna et sådant ansende som kan svara emot et så drygt och ansvarigt arbete, då lärda män skulle finna sitt nöje uti förvaltningen af ett så fritt och vigtigt göromål.

At nu större delen af Rikets Boktryckare ei äga en dertil nödig insigt bör ingalunda afskräcka oss at straxt vidtaga detta förslag, ty utan at en sådan frijhet unnas förut kan det aldrig ske. Och kommer det på deras egen omsorg och ansvar an som ei sielfva förstå saken at anlita under hvad hvilckor dem behagar så lärda stadiga och redliga män, om de inkomne manuscripters öfverse[n]de, a[t] de i deras hand våga en märcke[lig] de[l] af sin välfärd. Hvilcket icke heller kåstade Boktryckare så mycket om de höllo sig til lärdt och ärligt folck, af ringare lycka, hos hvilcka ofta finnes m[e]ra flit insigt och granskning än dem som repræsentera solar i samhället.

Någon kunde väl täncka: när Censuren beror af Boktryckare så har man knapt annat än dårskaper och lapperi från Tryckerierna at vänta. Men Boktryckerierna hafva under alt detta den starckaste controll på alla sidor om sig. Lagen och straffet tyglar dem at ei skrida öfver skranckorna, de genom trycket stötta och andra Boktryckare som på deras fall vilja bygga sin upkomst äro färdiga anklagare. Täflan om afsätning syslosätter dem at behaga allom. För de lärdas skuld tryckas ei andra skrifter än de som äro i varje vetenskap de utvaldaste, de föra ut- och inlänska correspondencer om böcker och blifva ved dem som af lärda anses för de grundeligaste, de vinlägga sig at tiena Vitterhetens älskare, och derföre söka ibland en stor mängd blott at få trycka mästarstycken. De tända up lius för menigheten at den ei skal stupa i mörkret, de lära den at känna sitt fäderneslánd, vörda sin Kung och lyda Rikets lagar.

Men som menniskliga förfatningar aldrig aldeles kunna befrias från missbruk, så kunde ock här hända någon gång, men jag finner sannerl:n derved intet något äfventyr.

Tryk är ju intet annat än et sätt at frånvarande sprida mina tanckar til flera. At af menniskior vänta ett så fulkomligt ytrande at det ei tål motsäjelse och ändring är ju dårachtigt. Är ytrandet orimmeligit, så finnas de snart som vederlägga det. Är det bygdt på sanning, så står det oöfvervinneligt. Och ingen fästning kan

prisas högre än den som uthärdat de svåraste belägringar. Är målet tvetydigt, så måste sanningen utletas genom skrift växlingar. Nekas det, så kan det ei flyta af annan källa än rädhåga för sanningens dag. I samtal med en munvig kan man snart sättas utur stånd at i hastighet försvara sig. Men ingenting kan hedra oskulden mera än då hon får lägga sina skäl för en almänhets ögon. Iag finner sannerligen ingen den minsta orsak hvarföre trycket skal vara under svårare censur än vårt tal. I sig sielf är det aldeles detsamma och skiljer allenast uti utförnings sättet. Läses det onda som blifver trykt af flera än som kunna höra ett tal, så läses på samma sätt det derpå gifna svaret af flere, och gifver en fulkomligare öfvertygelse, så at härutinnan är en fulkomlig reciprocitet. Lögnskrifter skämma ut sin uphofsman men gagna nation i det at sanningen grundas och får fästa bätre rötter. Fela vij åter och vilja ei tåla det läggas oss för ögonen, röjer det et högmod som intet bör falla på en Christen, och den skeefvare mantel som vij vilja pråla med i menighetens ögon. Således är det intet farligit antingen saken stadnar på Auctor eller boktryckare, men i ansende til den styrcka Boktryckare emot en privat auctor äga så är för Rijket altid säkrast at hålla sig först til Boktryckare, men kunna de åter leda saken från sig på auctorn, vare då sielf frie.

Nu kommer jag til den andra Frågan: Efter hvad lag skal denna Tryckfrihet inrättas? Iag känner många Svenska lagar som i vidd ofta öfverträffa sin efterlefnad, och ehuru de med all möjelig varsamhet äro upsatte, ser man doch näppeligen en enda rad vara frij från förtydning och inbrått. Lykligt det folck som har korta lagar och efterlefver dem. Rikets argaste fiender må aldrig önskas värre än många och mångfaldiga lagar. Iag tror den kunna bestå i följande få och korta puncter.

1:o Alt hvad rörer religion och Guda läran bör af Biskop, Consistorier, facultas theologica eller i brist på dem af en almänt känd och lärd Theolog öfverses och på dess ansvar tryckas.

2:o Alt som stöter vår Regements Constitution i så måtto, at det befordrar den afsvurna Souvreniteten och skadeliga Aristocratien, skal ved 1000 d:r Smts vijte vara förbudit at trycka. Träda flera i samråd och trycka sådant at derigenom störtta frijheten, straffes alla efter M. G. B. 4 Cap. 8 §.

3:o Alt som försmädeligen angriper personer, och kräncker dygd och Goda seder, skal lijkaledes vara förbudit ved 1000 d:r Smts vijte.

Hvar som häremot bryter skal ved nästa laga Justitiæ domstol anklagas och dömmas. Hvarföre Boktryckare först må sökas. Gitter han lagl. leda saken från sig på Auctorn i så måtto at auctor låtit trycka något på egen risqve, stadne då han i ansvar, doch må ingen af dessa ställas för rätta utan at en Actor Publici dem bijträder och deras sak utförer, ei heller gånge någon dom som rör näring lif och ära i värckställighet förr än Ständer sielf dömt i saken.

Reservation mot fiskerideputationens beslut om bibehållandet af premierna för hvalfisk- och själfångst.

1765.

Då Riksens Höglåfliga Ständers öfver Fiskerier[ne] tilförordnade Deputatio[n] förehaft ämnet om ock huruvijda några præmier vidare vore nödiga för fiskerierne, har bemälte Deputation funnit skäl, at styrcka Riksens Högl. Ständer til vijdare belöningars ärläggande för vahlfiskfångsten och Robbenslageriet på Grönland och Strat David[s], men som jag på intet sätt sedt dem vara Riket och medborgare nyttiga har jag i detta tilstyrckande ei kunnat taga någon del, utan tvert om trodt min medborgerliga skyldighet fodra min oförgripeliga tancka i denna delen Riksens Höglåfliga Ständers egna högt uplysta ögon framlägga och deras eget mogna ompröfvande underställa.

Hvad för[st præ]mier i gemen beträffar så äro de i sig sielfva intet annat än en ränta af den ena medborgaren til den andra, eller ock en viss slags tunga för en och samma medborgare i en omständighet, på det han skal få någon lijsa uti en annan. I detta sednare fallet är det intet annat än at taga utur den ena handen och lägga det uti den andra. Til exempel om en sill saltare betalar 1 d:r högre tul för saltet än tilförene och h[an] får af kronan en tredie[de]ls daler i belöning för hvar[je tu]nna Sill han insaltar, så är [det] en fåfäng operation som ingenting gagnar men genom mycket besvär och långa omgångar dämmer närings rörelsen.

Men hvad det förra sättet angår, neml:n at samla en fond af Krona eller Medborgare, och dela deraf til vissa personer och

---

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan, sid. 194 ff.). — Rubriken tillagd af utg.

närings idkare, så är klart at de som sådant undfå intet annat äro [än] Kronans och medborgares räntetagare, och dessa de förras skattdragare.

Iag vill väl intet inalles bestrida sådana sammanskots nytta i ett Rike, men finner dem aldrig annars böra äga rum, än när de af en florerande mindre nödig och mindre lönande näring upbäras at encouragera en ny nödigare och nyttigare; annars måste det en gång hända at vij få bära siden kläder med hungrig mage och mätta oss med sill utan bröd.

Vij bedraga oss nästan öfver alt på det ordet *Nationel vinst*, då vij påstå at fast arbetet intet lönar sig utan almänna sammanskott, så vinner doch Nation derigenom. När Sveriges brukbara jord vore ryktad öfver alt så som Hållands, när jorden intet mera vore tilräckelig at bygga på, utan pråmar blifva våra boningar som i China, och lönande näringar mera intet vore möjeliga på landet, så kan det i vist afsende kallas en nationel vinst, som et öfverskott af menniskior i en mindre lönande näring förtiena, fast deras öfriga medborgare som bijspringa dem blifva fattigare deraf. Men at hos oss, där jorden ligger i linda, bruken sakna smedar, väfstolar stå [lediga] och egna stränder sakna fiskare, at då genom præmier ei allenast upmuntra utan ock underhålla några andra handteringar, måste altid vara en nationel förlust.

Den ringaste medborgare som i sin aflägsna vrå skaffar födan för sig och de sina med sitt arbete behåller eller ökar altid den nationela vinsten, så länge han blifver qvar derved, men så snart han gifver sig til en näring som ei lönar sig utan hielp af Staten, är han ei allenast henne til tunga utan ock ökar i samma mån Rikets under Balance, ty hans förra arbete saknas då hemma och ärsättes i den mån som han verckel:n kan förtiena sig borta, men resten som han måste få af Staten blifver ovedersägel:n Nationens förlust. Den svåra belägenhet, i hvilcken våra inrätningar i ansende härtil stå, och den nästan öfver hela Europa antagna och gillade missräkning häremot om nationel vinst har i ansende til mit Fädernesland förekommit mig så öm at jag omöjel:n kunnat för Riksens Högl. Ständer dölja mitt bekymmer deröfver.[1])

---

[1]) Härefter har ursprungligen förekommit följande stycke, som af Chydenius senare utstrukits:

Kastar jag mina ögon på den til Fiskeriernes uphielpande i riket anslagna fonden, ser jag medborgare derigenom vara belastade årl:n vedpass — — —[1]) i en tid då Krona och undersåtare svigta under de invärtes olyckor som trycka oss, och hvaraf Riksens Högl. Ständer dagel:n inhämta de bedröfveligaste vedermälen, då medborgare ofelbart tarfva någon lindring och Kronan hielp.

Det gör mig ondt at se den märckeliga gäld denna Fiskeri fond stadnat uti för dess otilräckelighet til de utlåfvade præmiers prompta utbetalande. Då alt hvad sedan sidsta Riksdags influtit näppel:n hunnit til at upfylla den skuld samma fond stod uti til 1762, så at om fonden blefve lijka stor hädan efter som härtils utgår den samma i 6 års tid härefter endast at få de præmier betalta som fiskeri idkare och exporterare redan finnas vara berättigade til. Göres nu några förfatningar til nya præmiers utdelande för hvalfisk fångsten och Robbenslageriet, blifver ei allen[ast en] ny utväg at öka dess balance, utan ock Riksens Högl. Ständer dymedelst satta i en viss slags nödvändighet at äfven framdeles underhålla denna fond sedan någon på de af Riksens Högl. Ständer utlåfvade præmier för hvalfisk fångst och Robbenslageri bygt sin speculation.

Vänder jag mig til förvaltningen af denna fond, möta mig derved så besynnerliga omständigheter, at jag dem för Riksens Högl. Ständer med godt samvete ei kan förtiga.

Det är otroligt huru mycket Kongl. Commerce Collegium genom den samma blifvit öfverhopad med syslor, räkningar och protocoller, at alt skulle gå uti behörig ordning, som ei annat kan än sätta ämbetsmän, hvilcka utom dess ei hinna med sina öfriga göromål, uti villrådighet. I sednare åren hafver den mästa förvaltning stadnat under vissa ledamöter i bemälte Kongl. Collegio

---

«Lämpa vij nu dessa grundsanningar til den förevarande frågan huruvijda det är gagneligit för Riket at genom belöningar upmuntra Hvalfiskfångsten och Robenslageriet på Grönland och Hittland, så, ehuru den för Fiskeri Deputationen upsatta instruction til slika upmuntringar tyks gifva anledning, kan jag doch för min del intet finna vara Riket i någor måtto gagneligit, och aldra minst ved denna sakernas in och utrikes stälning».

[1]) Efter detta ord är lämnadt ett tomrum, synbarligen för ifyllandet af sifferuppgifter.

och derföre varit årl. fonden — — —[1]) d:r Smt til last, men alt doch under Kongl. Collegii tilsyn och på Dess ansvar. Dessa hafva derved blifvit fast för nog ringa lön syslosatte med et så vidlöftigt och trälsamt arbete at de litet eller intet hunnit i acht taga sina öfriga skyldigheter uti Kongl. Collegio.

Genom detta hafver pappers Consumtion ökts til flera hunndrade om icke 1000 sexterner, så at på några år et helt archivum blifvit fylt dermed. Men i synnerhet ryser jag då jag täncker på de tusende tals eder af fiskare, packare och vrakare, som derved blifvit enligit reglementen brukade, eller rättare sagt missbrukade så långt at Sånen svurit på sin faders, och betienten på sin herres redlighet.

Iag går med flit förbij huruvijda de utfalna præmier kommit i rätta händer eller någonsin kunna komma, en sak hvarom Deputationen framdeles torde få närmare ytra sina tanckar. Men hvad tvång sielfva fiskerierna hafva af de betienter och upsyningsmän jemte andra formaliteter som de för præmiernas skuld måste stå under, är så betydande at de största fiskare räkna præmierna för fiskerierna mera för en tunga än förmån. En så öm och betydande näringsgren som fiskerierna äro tål aldrig det minsta tvång om den skal hafva framgång, men när en fiskeri idkare måste stå i äfventyr at af en packare chicaneras, lakan förspillas, han på sin prompta r[esa] hindras och med et fullastat fartyg med sill under en god blåsande vind vänta 5 à 8 dagar på en packare och vrakare, som med en sup brännevin kan bringas at gilla en skämd fisk eller, om han den ei får, släcka sin harm på den andras goda vahra och käril, utan at utlänningen kan bringas, at rosa vahran för märckets skuld då hon är skämd, det säger jag kan ei annat än afmatta en trefven och vaksam fiskare.

Ser jag ytterligare på sielfva vahlfisk fångsten på Hittland och Grönland, hvartil Deputationen i synnerhet styrkt Riksens Högl. Ständer, finner jag äfven därved de största betänckeligheter.

Det är bekant huru mycket den ymnoga Guds välsignelse på sill som nu sökt Svenska stränder dragit af vår arbetshog til sig, och syslosätter dem därmed. Detta är väl en stor sak för andra närings idkare men måste tålas då välsignelsen är så öm-

[1]) Tomrum för ifyllandet af sifferuppgifter.

nig, men at nu genom præmier tillika upmuntra en hop fälck at öfvergifva et lönande arbete hemma, för hvilcket de med hälften kostnad tid och möda kunna köpa sig så mycket tran och hvalfisk ben som de på Grönland kunde få, anser jag för aldeles skadeligit för Riket.

I synnerhet yppar sig derved den märckeliga Consideration at Hålland, som tilförene med stor förmån idkat detta Hvahlfiske och äger deruti all kunskap och förfarenhet, klagar nu almänt öfver brist på dem under Grönland, och tilskrifver det sitt och andra Nationers för flitiga fångande, och har derföre ifrån 300 Hvalfisk hukare afslagit deras antal til 150 st. och än dagel:n minskar dem. Ängland, som likväl äfven är en siömacht och bor närmare det, har för samma orsaks skuld sedt sig nödsakad at lägga detta hvalfisk fånge neder. Deremot hafva Hvahlar nu för tiden årligen visat sig och äfven tilfälligt vijs blifvit fångade ved svänska stränder i Göteborgs och Bohus län. Huru obetänkt skulle icke det då vara för oss at genom belöningar söka upmuntra et fiske som de bästa mästare måste minska och aflägga i en tid då vij hafva händerna fulla med andra göromål. Iag håller före at Sverige skulle aldeles göra sig löjelig för andra Nationer, då hon skulle öfverse sina til egna stränder flytande vahlar och med dryg kostnad för Riket ved macht hålla en illa lönande handelsgren blått at få härma [en] Siömacht. Lägger jag nu härtil den ymnoga välsignelse som innom våra egna Siö vijkar finnes af Robbar eller siälar, den skada de tilfoga våra öfriga fiskerier, och den nytta egna fiskerierna derigenom skulle tilflyta, det ringa förlag som ärfordrades til deras fångande, kan jag ei annat finna än at de præmier som för Hvalfisk fångsten och Robbenslageriet af Deputationen nu äro föreslagna äro Riket i högsta måtton skadeliga.

I sådanne omständigheter har jag äfven sökt af infödda Hålländare göra mig underrättad, om några præmier där af Staterna förunnas, antingen för sill eller hvalfisk fänge, men har fått ärfara at från urminnes tider aldrig några sådanne præmier af publico bestådde blifvit. I synnerhet har det altför mycket ömmat mig at vår inlänska Tran är vid ett vist pris[1]) til utförsel

---

[1]) I marginalen står här: «1741 då hon går öfver 16 Plåtar».

utur Rijket aldeles förbuden, men den ute fångade exporteras med ansenliga præmier.

Iag är aldeles nögd med det beslut Riksens Högl. Ständer behaga taga härutinnan och giör mig ödmiukt försäkrad derom at det blifver sådant som omedelbarligen leder til Rikets och ei blott några få medborgares nytta och vårt beträngda Fädernes-lands hielp.

Herda-Qväde.

1766.

Min Fader var en herde, och jag plägade ofta i min barndom följa med honom i vall, och hade allt ifrån den tiden särdeles nöje för vall-pipan och herda-stafven. Hvar gång jag såg lammen skocka sig omkring min Fader tryckte ett ungt blod en glädje rodnad i mitt ansigte; jag sprang i kap med dem, och var innerligen glad, då jag fick stå med i raden.

Han var en gammal och alvarsam man; icke desto mindre älskade hjorden honom. Bekymmer och möda hade allaredan silfverklädt hans hjessa; Ålderdomens höst hade plöjt vinterfåror i dess panna och bestrött hans ögonbryn med rimfrost; likväl lekte han så nöjd med sina lamm, att hans uppsyn log och tårarne tillrade utför kinderna på honom när han talte med dem.

Då han på slutet blef orklös att sjelf följa med fåren, underrättade han andra om det en lång förfarenhet lärt honom, och förnötte det öfriga af sin tid i samtal med Öfverherden. Hjertat var med ögonen mästadels vändt åt himmelen, och hans förböner tvingade derifrån välsignelsens daggdroppar öfver hjorden. Herden sjuknade och fåren saknade sin ledsagare; dock gick det an, sålänge de visste att han lefde, och helst en ock annan gång fingo se honom. Men då han lade igen sina ögon, hördes ett skri —, hjorden blef tröstlös och skockade sig med bestörtning att se när han gömdes under det tjäll der de ofta varit vane, att höra honom tala.

Hvad för omsorg en så öm Fader bar för mig kan lätt slutas. Ifrån den dag jag lärt att skatta välgärningar har jag tusende gånger tackat Gud för en god Fader, men bör dock

---

Afskrift från 1840- eller 1850-talet meddelad af prof. E. Aspelin (se ofvan, sid. 239 f.).

förebrå mig för otacksamhet, och jag tycker ännu illa vara, att jag aldrig nog kunde visa huru itändt mitt hjerta för all hans godhet var emot honom.

Men, Ach! — Min Gode Fader är död! — En sådan Fader! — Nu vidrörde jag ett ömt sår, som ännu ej är läkt. Det blöder på nytt och Gud vet om det någonsin kan helna. Hvem möter mig nu, då de fötter styfnat som plägade gå emot mig? Hvem öpnar nu sin famn, då den hand kallnat, som tryckte mig emot ett brinnande Faders hjerta? Hvem skall nu gifva förfarna råd, då jag är rådlös? Hvem upmuntra mig när jag blifver illa till mods? Hvem hjelpa, då jag behöfver? För hvem öppna mitt innersta? Hvem — — —? Jag kan icke hålla mig. Låt — låt mig heldst gråta ut.

I min barndom bodde han långt afsides uti ödemark, skiljd ifrån verldsbullret, det han redan ledsnat vid i sin ungdom. Jag var 10 år gammal innan jag såg någon stad. Han kände stadens tjusande kraft på ynglingars hjertan och huru snart vi intagas af en lysande fåfänga. Då jag första gången skulle ifrån honom, tog han mig i kyrkan med sig. Vi föllo båda ned på våra knän inför den Allsmägtiga. Han gret och ropade till himmelen om välsignelse öfver mig: Han stafvade för mig och jag svor med tårarna i ögonen och händerna uppräkte åt himmelen, att aldrig öfvergifva min Skapare eller förgäta min Faders lärdomar. Men jag kände ännu icke hvarken verlden eller mig sjelf rätt.

Han hade icke bestämt sina barn till något visst yrke. Jag vet intet, plägade Han säga, hvarest den som gifvit eder lifvet vill hafva eder tjenst. Det stod i min frihet att välja hvad stånd jag behagade; men hade ännu hvarken stadga eller förfarenhet att rätt göra det.

En vid skådeplats, full med retande sinnligheter, stod för mina ögon, och jag visste icke sjelf hvad person jag ville agera deruppå. Verlden lekte då som aldra behagligast för mig: ingen ära så hög och ingen lycka så stor, dem jag ej förhoppades kunna vinna. En oförsökt yngling förgapar sig så snart på fåfängligheter, och ett hetsigt blod gäste i mina unga ådror. Jag drömde rätt godt om behageliga möjeligheter, dem jag tycktes likasom hålla i mina händer, tills jag omsider vaknade, helt harmsen öfver menniskodårskapen, som med falska stempel och glitt-

rande målningar kjusa ynglingens hjertan, och döljer ofta i ringa kojor under ett föraktadt vadmar den menlösa dygden, vår sanna lycksalighet, som i sig sjelf är för hög att pråla med lånta fjedrar, eller af lyckan få sin glans.

Jag märkte då huru svag jag var, och kunde lätt glömma min goda faders lärdomar, och mitt eget löfte. Det angelägnaste lemnade i förgätenhet, och när jag, efter en sådan yrsla, såg huru det stod till med mig, var jag dödssjuk; men kom dock aldrig i sällskap, än jag å nyo blef intagen deraf. Då jag såg mig förestå en svår tvinsot, om jag ej finge andas en renare luft, och på landsbygden hvar dag nyttja några kryddor, och vederqvicka mig af den blomsterlukt, som fanns på de parker der fåren plägade gå i bet, då tänkte jag: Åkermannen bör ju först få af frukterna; då jag föder andra, får jag först tillfälle att komma ihåg mig sjelf. — Af min Fader hade jag litet lärt mig blåsa i vall-pipan och tala med fåren, och när jag en och annan gång gjorde försök, begynte de att trygga sig till mig: ty jag höll allt för mycket af dem. Derför beslöt jag att blifva herde, som min Fader, och ville i lugn söka min lycksalighet.

Ute på landet blef mig en liten hjord anförtrodd, som likväl var stor nog för mig; ty jag hinner ej mera än sköta den rätt och min lilla lön räcker väl till, ty den utspädes med välsignelse och nyttjas med sparsamhet och förnöjdt sinne. — Mitt beslut blef, att framdeles vara okänd på den stora verlds Theatern och det öfriga af min vandel ligga i lugnet: att i en kär herdinnas sköte, och i sällskap med mina får skild ifrån afunden njuta så mycket af den sanna lycksaligheten som Allfadren i tiden täktes dela på min lott, och vida öfverträffar allt hvad lyckans barn med så stor oro och såradt samvete fika efter.

På trettonde året hade jag gått i vall med mina får, druckit med mina får, druckit med hjorden af samma källa och mången gång styrkt i de blomster parker, som jag drifvit henne uppå och sjungit visor för henne om Guds godhet. Derför var hjorden mig kär fast jag ej märkte huru högt, förr än då jag till en tid nödgades skiljas vid henne, eller såg huru mycket mina får älskade mig, förr än jag blef varse hvad min bortgång sårade dem.

Men ingenting har under hela min tid mer roat mig än att följa de täcka lammen åt som ännu icke sölat sin ull eller vant

sig att blifva skygga och innehållsna för sin herde. De hörde knapt min röst, förrän de sprungo mig i famn, och då de en stund varit i bet, lupo de till mig, der jag satt på min tufva och låto mig förstå huru det bekom dem.

När de ibland blefvo förskräkte af odjur, sprungo de till mig och somliga fingo ei förr någon ro än de somnade i mitt sköte.

Allt ifrån den tid mina ögon begynt att se solen har jag aldrig haft gladare dagar än då jag lekte med mina lamm, ty det var något högt och Gudomligt som vederqvickte oss. Klara strålar ifrån en långt herrligare sol än den synbara genomträngde oss, och mitt hjerta uppfyltes mången gång, under tårar, med en helig förnöjelse.

Men jag måste bort ifrån dem och till en tid öfvergifva det tält under hvilket vi plägade gömma oss för slag rägn och söka skugga för middags hettan.

Ach himmel! Hvar gång jag kommer ihåg denna boning faller en helig rysning öfver mig. Herre Gud! huru vackert och ljufligt der var inne! — Tältet var väl utsiradt med allahanda grannlåt, men det var det minsta. Den upmuntran och vederqvickelse, som jag och mången annan plägade få der, gjorde att vi alltid med glädje gingo dit, så ofta vi sluppo. — Jag minns alltför väl huru ofta jag der blåste på min pipa och sang visor, och huru hjertats eld trykte med det samma en rådnad i mitt ansigte, den jag ej ville visa för andra.

I ena hörnet stod en hög stol, der jag plägade stå uti och tala för dem, som voro tillstädes. De lyssnade och greto sig mången gång mätta öfver den salighet, som dem var till buds, och jag måste ofta blanda mina egna tårar med deras. Jag blef ibland så rörd, att jag på en lång stund ej fick ett enda ord fram.

Der stod på andra sidan ett dukadt bord, öppet för hvar man och på bordet de alldra läckraste rätter. Aldrig hafva några läckerbitar i verlden gjort så herrlig och underbar verkan på vår kropp, som dessa hjertstyrkande medel åstadkommit på den osynliga delen. Huru mången bars icke dit alldeles ängslig och utmattad, och gick frisk och munter derifrån? Vandringsmän togo häraf en hjertstyrkning som höll dem vid mod och krafter till dess de hunno hem. — Straxt ut med bordet stod ett kar fullt

med klart vatten af en renande och genomträngande kraft der alla lammen badade sig uti. Detta bad gjorde lammens ull hvit som en drifva, ehuru nedsölade de ock annars voro; tills de på nytt begynte att smutsa sig sjelfva, då de blefvo större.

På hvilkendera af dessa jag vände mina ögon blef jag orolig så snart jag tänkt på min resa, men den var oundvikelig. Ett annat slags förtroende hade pålagt mig densamma. Jag måste nu åter igen öfvergifva mitt lugn, som jag nyligen lärt mig att sätta rätt värde på och såg mig nödsakad att snart synas på den skådeplats jag mest fruktat före och fick för min vall-pipa en annan lärspån i händerna.

Jag såg upp till himmelen och suckade. Min Gud! jag vill ej strida emot Ditt behag, men bevara mitt hjerta från fåfängeligheten och släpp mig snart till mina får tillbaka! Hjorden klagade: han kommer mera aldrig i tält, och lammen gåfvo ett skri, ty de voro vane at få brö utur min hand, och ulfven grinade långt ifrån åt vår skilsmässa. Men jag svor för den Heliges altare och sade: Är Herren med mig i denna resone, så vill jag än se eder. Med tårar och tusende lyckönskningar ledsagades jag på vägen, och den som kunde slog några sorgliga slag på sin förstämda harpa.

Efter några dagars resa fann jag mig uti en helt annan verld, omringad af andra bekymmer. Här lyste grannlåt öfver allt; en prunkande ståt fyllde allestädes åskådarenes sinne. Präktiga byggnader som trotsade skyarna, höllo dagens ljus från de ringares boningar tillbaka. I hofven såg man här och der gamla sinnebilder af sedlighet och dygd bortgömda bakom nymodiga meubler, men dygden sjelf satt mestadels inhyses i låga kojor och var nog sällsynt.

En omättelig åtrå efter heder, som här var nästan en farsot, gjorde väl en del menniskor arbetsamma och äfven i andras ögon ärbara; men begärelserna skena gemenligen så mycket tygelfriare dess emellan. Allt ansågs lofligt som kunde ske i löndom och den osminkade dygden, som var bygd på rätt Gudaktighet, var rar.

Jag blef likväl varse en piga en gång kl. 5 om morgonen komma löpande fram till en igenläst kyrkodörr, som så ikring sig, om någon skulle se hvad hon tänkte gjöra; men blef likväl intet varse mig då jag stod i ett fenster. Hon knäpte ihop sina

händer, böjde sina knän, såg upp åt himmelen och suckade häftigt den ena gången efter den andra och bar i sin enfaldighet på detta sätt sitt morgon offer framför sin Gud. När hon slöt sin bön, vände hon om, torkade sina ögon och gick tillbaka med ett förnöjdt och gladt anlete. Det samma såg jag en grof arbetskarl gjöra vid middagstiden, som aldeles icke frågade derefter att flera voro åskådare af hans andakt, dem han dock i sitt bekymmer aldeles icke låtsade se. Men sådant kunde med skäl räknas bland sällsyntheter.

Jag blef ofta rörd, då jag gaf akt på tiggaren, som satt och sang på gatan och räkte ut sin hatt efter allmosor; jag såg den fattiga bryta med honom i tu sin enda brödkaka, eller af sin enda daler gifva honom några öre, men mången som ägde tunnor guld och hela Kyrko Soknar rörde ej sin hand, utan med hårda ord lade sten på hans börda eller låddes icke ens se honom. Brändt barn är altid räddast för elden, och ingen känner den fattiges nöd bättre än den, som sjelf varit sådan.

Ifrån min ungdom hade jag sökt studera ut menniskan, men jag kände icke igen henne då hon får fritt följa sina böjelser, och magten befriar henne från ansvar som menniskor i gemen pläga frukta före. Man höll sig här till blotta stämpeln, likasom den aldrig kunde vara falsk, och dolde ondskan under höflighet och höga miner. Lismare fattade här ofta med styrmannen i rodret och skeppet gjorde ojemna slag fram och tillbaka. Här voro sjömän, som icke ens förstodo sig på tacklaget en gång. Jag kunde ibland icke hålla mig för löje när jag såg huru de ibland sprungo till focken, då högbåtsman befalte dem göra lös meusarn. Andre åter gjorde intet stort annat, än ropade som aldratättast på Kockpojken och Vinkyparen, så länge der räckte något i fastagerna, tills de stupade och lågo sedan och sofde mitt under sin vakt; Och den, som stod på utkik, måste altid tala Styrmannen till lags. Jag var äfven om bord på samma skepp, och hisnade mången gång, då jag ej annat såg än det skeppet då och då skulle stöta på och kantra.

Ömkeligt var det att se huru der gick till. Men jag är glad att få vända mina tankar derifrån; sedan jag nu, Gudi lof! hunnit i mitt förra lugn, och får såsom tillförene, sitta på en sten och dikta visor under det lammen drifva i dalen på det gröna,

och släcka sin törst af den sorlande bäcken, som flyter derigenom.

Under min borttavaro sökte jag icke efter många vänner och stort sällskap; himlen skänkte mig några få som voro uppriktige, i hvilkas sköte jag ibland gömde mina bekymmer. — Vi spatserade då och då utom staden och förnöjde oss i det gröna. Stundom stego vi åter i en båt och låto ro oss i land på de ställen, der naturen sjelf gjort sina Mestarstycken.

En gång i aftonsvalkan satte vi oss ned vid en källa under en ek; det roade oss att knyta i hop krantsar af de blomster vi samlat ute på marken under det vi hörde på näktergalen, som med sin sång retade hela fjäderflocken att stämma in till Skaparens ära; och göken, som hade satt sig i en gran ett litet stycke derfrån, slog takten i denna annars fullstämmiga concert. Ankan med sina ungar plaskade i stranden, och ett par gäss med sin nysskläckta kulla, litet längre ut, tycktes lyssna till sångfåglarnes chor; villänder simmade fram och tillbaka partals, likasom i dans, till dess en fiskare-båt skrämde bort dem. Och ett sakta väder ifrån landet hade en ljuflig veplings lukt ifrån närmaste åkerfält i följe med sig.

Jag kom dervid en gång aldeles utom mig sjelf, så att jag på en stund icke hörde hvad andre språkade om. Det var likasom en dröm för mig. Ach! suckade jag vid mig sjelf, kan den okonstlade naturen här i dödligheten så ljufligen prisa sin Skapare och glädja menniskohjertat, huru hjertfröjdande skall då den himmelska blifva, då hela den herrliga himla-chor, biträdd af oräkneliga Guds barn, skola instämma på det stora Lammets i evighet välsignade bröllops dag för det han med en blodig segerfana i handen vunnit sin brud utur en glupsk mördares klor. — Jag tycktes höra något deraf och se en blick af denna klarhet; men vaknade i den sorg att jag ännu lefde i dödligheten och stod i äfventyr, att gå denna salighet qvitt.

Ofta plägade jag tänka på mina får, men ingen gång föllo de mig så ömt i sinnet som nu, då jag kom i håg, att jag var satt till vägvisare åt dem till denna lycksalighet; och erinrade mig under hvad ansvar de af Öfverherden blifvit mig anförtrodde. Jag såg med blygd uppå mig sjelf, som mången gång satt nog litet värde på en så högst angelägen sak. Jag blef orolig, för

det jag ej var hemma och fick använda denna påminnelse till inbördes upmuntran och vårt gemensamma nöje, samt sade vid mig sjelf: det är fåfängt att hoppas på denna förnöjelighet om jag vårdslöst handterar min och mina fårs välfärd.

Mitt goda sällskap, som väl såg, att jag på en stund ej deltagit i deras nöjen utan suckade djupt då och då, frågade mig ändteligen hvad jag tänkte på, och jag flatnade, att man fästat någon uppmärksamhet vid mig och sade med litet tvunget löje: «Jag har så långsamt hem». Men flere ömmande känslor betogo mig i det samma, så att jag tårades i ögonen och måste vända mig bort ifrån dem.

Under mitt långvariga vistande på denna lystra ort öppnades för mig flere tillfällen till förnäma bekantskaper, som i gemen pläga skattas högt. Men jag var ej mera lyckans vagge-barn. Innan jag for hemifrån hade jag beslutit att åtnöjas med den lott af jordisk välmåga som himmelen redan behagat tilldela mig. Jag umgicks utan fjäs med alla, men vördade ingenting annat än dygden; och derföre var jag ofta rätt så angelägen om en vän i vadmar, som en gynnare i purpur. — Jag kunde väl icke undgå, att äfven i denna delen några gångor ställas på prof, huru fast jag var i min föresatts, eller huru färdig att rygga min lofven, då man med smicker och beröm ville ställa mig på det hala, och intala mig att emottaga någon slags befordran. Men som jag var ovärd det ena afslog jag äfven det andra och erfor dervid (att) en märkelig förnöjelse intog mig sjelf.

Sysslan var mitt rätta tidsfördrif. När slöjde slammer och buller upphörde gaf midnattens lugn mig de roligaste arbetsstunder. Jag satt ofta och skref vid min pulpet, tills jag fick släcka mitt ljus vid mitt arbete, då den nya dagen gjorde det onyttigt, och ibland stack den herrliga morgonsolen sjelf med sina eldfärgade strålar mig uti ögonen, sedan fåglarne i en nära liggande trädgård öfver en timmas tid spelt för dess ankomst.

Mitt bord bognade icke af mat och duken fläckades icke af många slags viner. Jag släckte nöjder min törst i vatten och svagdricka, fast jag väl visste att andra mången gång rågade sin öfverlastade mage med pounsch- och bischof bålar. Jag ömkade dem, som sällan gingo någon afton hem, utan att deras samvete blödde af nya sår, då de af fruktan för smärta deraf nödvändigt

måste bada sig i viner och gå vimmerkantiga till sitt qvarter; på det de helldre måtte somna in full klädde, än under sömnlöshet nödgas emottaga ett oroadt samvets oblyga läxor.

Emot förmodan dröjde jag nog länge på denna ort, men hade den fägnad, att som oftast få tidningar från hemorten huru mine vänner der mådde. Ingen vecka gick förbi att jag icke blef hjerteligen helsad nu ifrån den ene, nu åter ifrån en annan, med påminnelser att ej öfvergifva min hjord. Fåren hörde ej så ofta nämnas mitt namn att de icke skriade efter mig, och det var rörande när det berättades huru kärt de under min borttovaro höllo sig till min kära herdinna fast hon icke ens kunde gå i vall med dem. Min kärlek upplifvades af sådant ganska ofta till dem, så att jag med otålighet räknade de dagar jag måste vara skiljd ifrån min hjord och längtade att slippa hem. Men det syntes omöjeligt förrän jag slutat mitt värf, tills en besynnerlig omständighet gaf mig anledning dertill.

Under förvaltningen af mitt herda embete hade jag med flit tillvant mig att tala hvad hjertat tänkte och ansåg för den svartaste fläck att dölja en oskyldig sanning. Men här blef jag varse att mången trodde allt hvad andra sade och teg med det som ej behagade androm. Fördomars herravälde har allt ifrån barndomen i mina ögon varit det förhatligaste, men verlden regeras dock af ingenting mera. Egennyttan har i alla tider velat göra sig förträfligt gagn af sådan villfarelse; men större delen begripa det icke fastän det sker på deras bekostnad. Jag kastade derföre upp i åtskilliga ämnen, dem ingen på en tid vågat röra vid, en och annan fråga, för att forska ut sanningen. Men det blef olideligt och satte hvar man i harnesk emot mig. Blotta granskningar af sådant ansågs för brott. Man vred först några gångor på hufvudet åt mig och hotade. Men då det ej kunde uträtta något, förklarade man uppenbar fiendskap mot mig, men det gjorde ej mera, än hvad jag sjelf önskade, nemligen att jag fick lof att resa hem; ty den Allsmägtiges hand bevarade mig. Afunden sprutade då sin galla efter mig och ondskan afmålade mig med svartaste färgor; luttra osanningar diktades af somliga, troddes lydigt och utspriddes af andra, och om någon vågade tvifla derpå, eller forska efter skäl, ansågs han lika brottslig som jag. Den som alltså ville undvika faran hade ej flere än tvänne

utvägar dertill: antingen tro, eller tiga. Då deremot att taga mig i försvar, var det samma som att våga allt.

Vid slika tillfällen sättes dygden på hårdaste prof. Förställningskonsten blifver här för svag; oförsökta sinnen härda ej eller längre ut i denna elden; och lyckans vänner blifva tröstlösa, då ett ädelt sinne, som först utgrundar sin sak i stillhet och Herrans fruktan och tager derefter sitt beslut, utförer det med rena händer och ett oförskräckt hjerta midt ibland dragna klingor, med den nit som ämnets vigt kräfver, och fruktar ej att för sanningens skull räcka halsen när så omtränger.

Ett skepp låg segelfärdigt i hamnen som var ämnadt till min hemort. Jag tog ett kärt afsked af mina der förvärfvade vänner och det var icke utan att det ömmade mig då jag skulle skiljas vid dem. Tack för det du mången gång roat oss! sade de: «vi sakna ditt umgänge; kom snart tillbaka». Men jag svarade: så mycket hos mig står, — aldrig; men edert förtroende vill jag ej mista.

Solen höll som bäst på att bädda sig i ett tjockt moln, som nyligen litet höjt sig öfver de västra bergen, då jag steg om bord. Vinden var önskelig; ankaret vindades; och jag kunde intet dölja för någon huru glad jag blef, då jag såg vädret fatta uti våra segel och fartyget falla hemåt. Jag kände dervid så många rörelser på en gång hos mig att hjertat blef helt ömt deraf.

När jag såg tillbaka, sade jag vid mig sjelf: «Farväl du fåfänglighetens skådeplats! — Jag har ledsnat vid dina inbyggares menlösaste nöjen, och skytt dem de mest söka. Jag vill hellre på bygden släcka min hunger med en beta bröd, som jag doppat i källan och kryddat med några saltkorn i min enslighet, då jag går i vall, än af dina välluster retas att söla mitt samvete eller i det sötaste vin dricka din galla.»

Jag såg upp åt himmelen och knäpte ihop händerna. Ach min Gud! tänkte jag. Du härarnas Herre, utom Din råd vore jag intet. Jag vore slagen af mine ovänner, och krossad som en matk, om Du icke varit mitt beskärm. Afunden stormade till, så att jag stupade i mina fienders fötter. Men du hade klädt mig uti harnesk, så att deras fot måste slinta, då de trampade på mig, och deras skott studsade tillbaka. Himlarna bäfva för dig. Jorden darrar vid Din vrede och vill öppna sig att sluka up dina ovänner.

Din allmagt tyglar dem, de fräsa eld i sin vrede; men Du har satt ett mål, der deras gallsprängda böljor måste sätta sig.

När jag vände mig framåt, lekte hemmet i min håg. Jag såg på seglen. Du ljufva tryckkraft, sade jag till vädret, ligg nu i våra segel och fola mig snart fram.

Den flytande christall, hvaruti fartyget begynte med sakta sqvalpande att stryka fram, och på hvilkets våg vi satt vårt lif, förekom mig i det samma, som en mjuk bäddad döds säng, der många tusende innom få minuter fått sin graf, och hvilken vid minsta vink af Skaparen äfven var färdig att gömma mig i sitt djup. — Tanken lopp hastigt och afbröts af vännernas rop på stranden, de der fläktade med sina hattar och önskade oss lycka. Du vindarnes Herre! huru skall jag prisa Din nåd emot mig uslan! Din hand ledsagade mig lång väg öfver hafvets djup på en spån. Böljorna sprutade skum efter oss men skeppet strök fram öfver vågorna, så att vattnet yrde som en regnskur framman för skeppet, och med tillhjelp af solens strålar gjorde regnbågar i vår åsyn.

En afton stod oss före ett trångt pass, der väl hundrade med lif och egendom blifvit vattenrikets rof, och vi hunno icke få känning deraf innan natten öfverföll oss. Men i det samma stack ett ljus upp utur hafvet, som smickrade oss med hopp om känningen, der man plägade tindra för sjöfarande; det höjde sig innan en handvänning och syntes som ett torn det der stode i ljusan låga, som likväl snart röjde sig vara spetsen af den aftagande månan, hvilken nu begynte, att skrida upp på himmelen.

En stund derefter blefvo vi varse den rätta känningen, hvilken i början då och då, som en stjerna, stack sig upp utur vågorna, men försvann till en stund, och vårt hopp med det samma, men det hade ingen nöd med oss, ty Herren hade gifvit elementerna befallning att tjena oss.

Vår kosa ändrades flere gångor men vädret måste ock åtlyda den Högstes vilja och vända sig derefter tills det folat oss fram.

Fiskare, som hade bygt sig några bodar på en klippa i hafvet, fägnade sig öfver vår ankomst, och hängde ut dukar på sina nätstakar, att flagga för oss, och andra mötte oss i sjön med sina båtar och gjorde oss skänker af den Högstes välsignelse.

Efter några dagars resa fällde vi ankaret; hela besättningen gladdes öfver en snar och lycklig resa, och sjöng till sin Skapares lof; men jag bugade mig för den Allsmägtige som ledsagat mig hem.

Jag rördes, då jag såg den byggd jag mången gång vandrat igenom. I dalar, ropade jag, med djuren som vistas i eder! I löfrika trän, med alla fåglar, som sitta på edra grenar, hjelpen mig att lofva Gud! I, under hvilkas skugga jag förr ifrån himmelen blifvit hugsvalad, då jag böjt mina knän och lutat mitt ansigte till jorden; — lofver Herren så att det skallar högt! Och I närstående berg och backar med edra kulor och ihåliga furustammar gifver ett genljud, som af väderhvirflar upsvingas i skyn, så att det hörs upp till himmelen, ty Herren har gjort oss godt.

Min kära herdinna, som oförmodadt fick tidning om min hemkomst, mötte mig och föll mig om halsen och gret. Hennes ömma hjerta hade under min borttavaro äfven fått erfara mycket. Ryktet hade ibland uphöjt mig, så att hon innerligen längtade att för mig få yttra sin fägnad deröfver, men ibland måste hon åter höra mig afmålas med svartaste färgor och nästan förlora allt hopp att mer få träffa mig i tiden. — Ach min herde, ropade hon nu, så lefver du än! — — — Herrans namn vare äradt som ännu låter oss råkas. Din saknad har fört mig längre in uti förtroende med Gud, och hans hugsvalelse har emedlertid mången gång innerligen glädt min själ och lindrat min sorg. Jag har ofta kärt omfamnat Honom och på Hans nådes arm sött insomnat och ibland vaknat upp i himmelsk förnöjelse. Stundom åter då jag om aftonen, uppå min säng, anförtrott Dig och mig sjelf i Hans händer har sömnen aldeles försvunnit och natten under ett kärt samtal med min Gud i en hast gått sin kos, då en obeskrifvelig sötma har intagit mitt hjerta, och en glädje som vida öfverträffat allt hvad verlden endast till en handvänning kan meddela åt sina slafvar, det de redan i tiden oftast få dyrt betala. Huru skall jag vedergälla Herranom allt det goda han mig gjort? Nu vill jag med glädje betala Honom mitt löfte. Min Herde! sade hon och gret, jag vill lofva min Gud för allt det goda Han gjort oss, hjelp mig! — Vi kunna ej göra det, som vi borde. Men lätt oss icke tröttas, så länge vi lefve! I himmelen, i him-

melen, der skola vi först rätt lofva honom. Jag blandade mina tårar med hennes och vårt hjerta brann af glädje.

Vänner och Anhöriga gladdes äfven att få se mig. Min ankomst var oförväntad och man hade nästan allmänt förlorat allt hopp derom; men så mycket innerligare gladdes de nu att få se mig. Under ömmaste känslor å båda sidor berättade jag för dem om mina omskifteliga öden och huru Herren underligen varit mitt beskärm.

Ifrån byggden allt omkring hördes glädje rop öfver allt, så att det skallade i marken och fåren skockade sig omkring mig, men lammen trängde sig närmast, ty deras åtrå efter mig var nog stor. Men en skadelig smitta hade under min frånvaro olyckligtvis inritat sig bland fåren. Huru bestört blef jag icke då jag fann en stor del vara uppsvullna och stå dåliga och skallota, likväl fägnade sig de flesta öfver min ankomst.

Jag skulle för några dagar sedan gå upp i vårt tält, der vi tillförene plägade råkas; men innan jag visste ord af föll en mig om lifvet på vägen och gret. Himlen vare tack! ropade hon som hulpit vår gode herde hem; Gud har ju hört vår bön! — Hon ämnade väl säga mera, men tårarna togo öfverhand, så att hon ej fick ett enda ord fram utan åtbörderna måste tolka hjertats glädje.

Så många rörande omständigheter gjorde mig bestört. Jag kastade mig i stoftet för min Gud, och sade: Herre jag är för ringa till all Din godhet emot mig uslan. Jag bygde honom ett altare i mitt hjerta och frambar med en helig vördnad tacksägelser deruppå, och det brann så att röken derutaf steg allt upp i himmelen och skall aldrig slockna. Lifliga känslor intogo min själ, men det var dock ingenting emot Guds godhet och nåd, som mig vederfarits. En usling kan aldrig erfara så stor förnöjelse, då han sättes på en Konunga thron och spiran räckes honom i handen, som mitt hjerta, då jag ifrån verldsbullret slapp i min låga koja och i lugnet hörde rösten af min hjord.

Dåraktiga verld! som i buller söker din ro och i qväljande lustars dån förnöjelse; du söker nöjet förgäfves, ty det finns icke der. Förblindade hop! dina nöjen reta mig aldrig. Du klifver dig tröttan och hinner aldrig upp, du fäktar efter skuggan och får icke fast honom. Du bär Guldstycket i din hand och näns ej

hugga en bit deraf att köpa dig bröd före. Du längtar efter egodelar och kan icke nyttja dem. Du betslas af dina otamda lustar som hade bordt betslas af dig. Du far efter att mätta dem och vet ännu icke att de äro omätteliga. Du läskar din läckra gom med det, som straxt derpå gifver dig en dödelig plåga.

Men himlarnes Herre! Du är sjelf Lycksalighetens medelpunkt och all lycksalighet är en stråle från Dig, och likväl sky menniskorna för dig. Du har redan i tiden velat göra oss lyckliga, men menniskorna känna det icke; de fleste stadna vid ett irrbloss och svärma såsom mygg deromkring tills de brännt vingarna af sig och falla i elden.

Men Du min Skapare! hvars klarhet jag ännu icke fördraga kan, Du är sjelfva godheten och i nalkandet till dig består den rätta lycksaligheten. Tillstäd då en jordmatk att redan här bestrålas af Din klarhet, så blifver jag rätt säll.

Kärleken är det ljufvaste af allt; lycklig är den hvars kärlek har Dig till föremål, och blir af Din igen vederqvickt! och den, hvars kärlek endast genom Dig kan träffa andra, som för Din skull älska honom tillbaka! Ty Du upplifvar allt; Du förädlar denna himlaböjelse och gjör den rätt brinnande, och just i den gjör oss lyckliga. Du har redan skänkt mig några droppar deraf, och jag har smakat henne, men hela verldenes ro är ett fnas deremot. Låt mig aldrig mer mista den! Lär mig mer och mer att förnöta det återstående af mitt lif i Ditt lof, och förtära mina krafter i Din tjenst; så vill jag i ett menlöst lugn söka den sanna lycksaligheten! Jag vill blifva vid mina får; i deras trefnad och kärlek har jag min ära; hjordens mjölk må blifva min spis, och den Högstes välsignelse min oförgängeliga rikedom!

Men Du Öfverherde! gif mig vishet af himmelen, välsigna min möda, jag vill icke spara den! och skilj mig icke ifrån min hjord, förrän Du kallar mig hem; hvarest jag för Dig, Du himlarnes herrlighet! med glädje får nedlägga den staf Du sjelf satt mig i handen och under den blodiga segerfanan får sista gången svärja dig en oryggelig trohet; der Du sjelf skall föda Din hjord och jag tillika med hela himlaskaran af Dig får ledas i bet på de välsignelsens fält, der en helig vällust i evighet mättar oss, och de honung-söta strömmar som flyta utur Ditt ömma och kärlekrika bröst släcka all vår törst.

Lycksaliga dag! då jag arma matk, fri från förgängligheten, får nalkas Ditt Majestät; då jag får se Din klarhet, får träda fram till Din thron och med denna min, af stoftet åter uplifvade, mun kyssa den hand som tillförene för min skuld droppat af blod, men då i himmelsk herrlighet utgjuter idel välsignelse.

Tal med bön i anledning af Vasa hofrätts första session.

1776.

Sedan Kongl. Maij:t d:n 28 sidstl:ne Junii med behörige ceremonier instält Ledamöterne af Dess och Riksens Wasa Håff Rätt uti deras Ämbeten, hafver Kongl. Maij:t uti nåder för godt funnit, at utsätta d:n 21 i denna månad eller nästkommande Onsdag til deras första sammanträde. Och ehuru Kongl. Maij:t icke underlåter, at sielf af innersta hierta tilönska dem den Stora Gudens nåd vid utöfningen af deras vigtiga Domare Ämbete, samt äfven draga til dem det nådiga förtroende, at de utbedia den Högsta Domarens kraftiga bijstånd, har doch Kongl. Maij:t icke kunnat underlåta, vid åtankan af den ofullkomlighet, som utom Herrans välsignelse vidhäftar alla göromål, och i betragtan af den menighets rätt och försvar, som denna Kongl. Maij:ts Högsta Nämd i hender lemnas, at uti ankommen nådig skrifvelse til Högv. Dom Capitlet i nåder anbefalla, at uti alla under denna Håffrätts jurisdiction hörande Kyrckor söndagen förut, eller i dag, för densamma skola anställas allmänna förböner, och menigheten genom Prästerskapet upmuntras, at inför Herranom knäböja och utbedia sig fullbordan af alt hvad Kongl. Maij:t vid denna inrättning til deras förmån och nytta påsyftat.

Älskade Åhörare! Hvem af oss skulle väl vid en sådan upmuntran vara känslolös? Herrans stora godhet och margfalliga välgerningar omgifva oss på alla håll och välsignelsen synes efter vår stora och välgörande Konungs önskan i ömnoghet rägna öfver oss. Då andra folckslag rusta til strids på alla kanter, och af

---

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan, sid. 269 f.). — Rubriken tillagd af utg.

krigets pålagor utblottade undersåtar bada i sitt eget och sina medborgares blod, sörjer vår Fridälskande Konung för sina ringaste undersåtares Rätt: Han eftergifver af sina egna beqvämligheter, han använder om det vore det endaste af Kronans inkomster för at snart och utan afmattande omgång fly den trykta medborgaren rätt. Vår Store GUSTAF bär ingen tyngre börda, än en grundad klagan öfver våld hos sina undersåtare, han känner ock ingen större vällust, än at se glada anleten hos sitt folck, och önskar ei rikare skörd af sin utsådda outtrötteliga möda, än de välsignelser han uphämtar af ett genom Lagens kraft och noggranna utöfning för invärtes öfver våld befredat folk. Himmelen välsignar oss med ömnog skörd, och vår nådiga Konung sätter sin högsta Nämd til vächtare ibland oss, at hvar ock en må sitt roliga behålla och nytia. Huru skole vij löna Herren för alt det goda hàn oss bevisat och hugna Landets Fader vår Allernådigste Konung som om vårt väl är så öm och angelägen?

Helig vördnad intage vår siäl och ett otvungit låf flyte utur våra munnar til Skaparens ära. Konung GUSTAFS minne blifve ibland oss odödeligt, och hans välgärningar gifve glada intryck hos sednaste efterkommande! Men det är ei nog at vij känna vår lycksalighet och glädias öfver en dyrbar skänk af himmelen friden och friheten. Nei! den bör göra ett diupare intryck i vårt hierta til dess värkeliga förbättring. Då Lagens högsta vächtare bor ibland oss, som på vår Allernådigste Konungs vägnar straffa lasten och skydda oskulden, så vare den en skamfläck ibland oss som vågar at trampa lagen, dölja sanningen och förfölja oskulden. En helig täflan upmuntre oss inbördes, at i laglydnad, i ödmiukhet, i enighet och alla Christeliga dygder öfverträffa hvarandra; At vij i sielfva värket och gerningarna uphöja Skaparens ära, gläda vår milda Konung och lindra tyngden af de Domares kall och ansvar, som hos oss lag och rätt skipa.

Bönen.

Men Herre du store och Rättfärdige Gud! Du Alsvåldige Styresman af alla menniskliga företaganden! Hvad äro mennisko råd förutan Dig? Hvad uträtta vij utom din hielp och Ditt bijstånd? Ach! stig då ned ifrån din höghet i dag och lätt vårt

rop om din välsignelse tränga sig fram till Din Thron, och röra dig till förbarmande! Du ser vår allernådigste Konungs ömma omvårdnad för sitt folck med inrättningen af denna dess högsta Nämd i vårt Land til rättvisans befrämjande och oskuldens försvar. Vij förene oss med Honom i dag och falla ned för Ditt Maij:stets säte och anrope Dig Herre vår Gud om välsignelse! Herre Du Himmelens och jordenes högsta Domare, Du hafver genom vår Allernådigste Konung insatt denna Kongl. Håffrättens ledamöter, at i din Stad och ställe vara Domare öfver sina Medbröder, emellan man och man. De utgöra den Högsta Rätt och hafva sina medborgares lif och egendom likasom i sina händer. Ach! Ett mer än vigtigt ämbete! Gif dem då milde Gud Din visdom anda och nåd, at altid med en helig vördnad för dina ögon förvalta det samma och i altting handla redeliga och efter bästa samvete, at de en gång på den dagen, då de ställas för din Maijestetiska Domstol ei måtte stå där med ett tärande samvetsagg och möta evigheten med en odrägelig fasa och förskräckelse! Mennisko begrepet är i sanningens utgrundande ganska trögt, men ach! skärp du deras eftertancka och urskillning, at träffa saken rätt, at altid blotta lögnen för sin domstol, och deremot låta sanningen stå trygg i sina egna kläder.

Gif Herre Gud dem nåd, at med flit gripa an sitt dyra ämbete och vara oförtruten, at denna nya Domstol ei må befläckas med allmänhetens klagan öfver oafgiorda mål, som kunnat afhielpas. Lätt all väld genom denna Höga Nämd hos oss blifva Landtförvist, at des lemmar aldrig sielfva söla sina händer med mutor; at den Rika och fattiga niuta lika Rätt, Herren och Tiggaren; at vänskap och afvund icke göra någon missvisning; at deras oväldugа tilsyn måtte sätta en skräck uti alla under domare ved lagens vrängning och öfverträdelse, och Deras rättrådighet gifva alla andra Domstolar ett upmuntrande efterdöme til en oväldug lagskipning! Tryck Herre Din fruchtan diupt i deras hiertan, och var du sielf med dem i domenom, at Din stora ära må härigenom ibland oss uphögd varda, at enighet sanning och rättvisa må grönskas i våra hyddor; At vår milda och Nådiga Konung må i sina undersåtares vältrefnad få se sitt fullkomliga nöje, och at Enkors och faderlösas och fattigas rop ei må höras ibland oss! Sidst o nådefulla Gud anrope vij dig: Ach! lät din

välsignelse falla öfver vår Dyra Smorda såsom en ström! Beskydda honom ifrån all fara, siukdom och olycka i långliga tider! Krön honom med ett ömnogt mått af nåd och visdom, at styra ditt folck! Välsigna dess höga Gemål Drottningen och lät hela vårt dyra Konunga hus vara af dig välsignat evärdeliga! Amen, hör oss milde Gud och förbarmare för Iesu Christi skull, amen!

Tal på Gustaf III:s födelsedag.

1778.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Himlen fuchtade sielf denna dyra Planta och e[n högre] Sol, än den som drifver jordens växter, bestrålade honom. Vårt hopp var stort, men vij åtnöto ännu intet af Honom. Vij räknade derföre med otålighet hans år, såsom vij nu gerna hölle dem tilbaka.

Men vår GUSTAF lyste redan för oss långt förr än han upsteg på Konunga Thronen. Hans Snille, hans eld, hans tancke styrcka satte alla hans Läromästare i villrådighet. Men hans drift, hans dygd, ömhet och mennisko Kärlek blef först för oss rätteligen synbar, då han med tårar i ögonen måste taga den, utur sin hulda och af alla saknade Faders hand undfallna spiran, och söka råda öfver ett villrådigt folk. Men aldra mäst, sedan han hunnit lossa Sveriges barn från de olyks band, som de så länge invefvat sig uti.

Nu är således först den rätta skörde tiden inne; nu kunna vij med fördublad glädie fira vår milda, vår Stora Konungs Höga Födelse dag, då vij i hans skugga få niuta hvad hans flit och möda förvärfvat oss. Iag ville säga något, och närmare uttrycka för Eder vår Store Konungs giärningar, at hos Eder förhärliga denna dagen, men jag ser mig villrådig i dag, icke af brist på ämnen, at tala om, utan öfverhopad af så mycket, at jag ei vet, hvar jag skall börja eller sluta. Om jag således förbijgår något

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan, sid. 277 ff.). Början till detta tal har redan under Chydenii lifstid förkommit eller förstörts; det som här aftryckes är nämligen i ms. pagineradt med Chydenii egen stil från «Pag.-1» till «20». Rubriken följaktligen tillagd af utg.

stort, så kommer det deraf, at alt är stort, hvad vår GUSTAF den 3:die har uträttat. Blifva de största gierningar ofulkomligt omrörda, så är det tidens och Talarens fel, som ei fått använda derpå så många stunder, som sakernas vidd och vigt fodrat veckor.

Vår dyra Konung hade ei förr stigit på Svenska Thronen, för än han utmärkte sig genom sin kärlek för sin Fosterbygd och dess tungomål. Vitterheten fick ei mera visa sin eld i fremmande drägt. Svenska Snillen borde under Hans regering upmuntras och Modersmålet drifvas til den högd af renhet och stora uttryck, at det kunde täfla med de mäst luttrade språk i Europa. Han utmärkte sitt mynt med det ena ordet: *Fädernes-landet*. Han hade ei annat föremål af alla sina gerningar, än at göra det lyckeligit med sig. Han ville sielf vara *Medborgare*, då han likväl var Kung, och häldre med dem dela liuft och ledt, än at på Thronen underhållas i sin glanss af förtrykta Undersåtare. Med ett ord: Han älskar sitt Fädernesland och sitt folk. Måtte doch ditt Höga efterdömme intrycka samma eld i dina undersåtares hiertan!!

Det stod illa til i Sverige då GUSTAF emottog Riks spiran. Vij voro alla så syslosatta med Riksstyrseln, at Prästen ville glömma bort sin bok, Köpmannen sina räkenskaper och Bonden drogs ifrån plogen in uti Riksdags conclaven. Alla ville styra men ingen lyda. Friheten hade under en 50 åra förvandling redan så vanskapat sig ifrån sit första lynne, at där var föga mera i behåll af den första friheten än blotta namnet. I så bekymmersam ställning syntes mera ingen hielp möjelig, alla som med sammanhang sågo in uti sakerna beklagade Sveriges öde, men små siälar och sölade hiertan trodde den rätta gyllene tiden vara inne, då man på Medborgares frihets bekostnad fick utöfva det vidsträktaste sielfsvåld man ville. Iust i en sådan tidpunct då inbördes agget begynte at jäsa öfver alla bräddar och Riket hotades med den fullkomligaste anarchie, då tog vår GUSTAF sielf i betslet; Himlen som ännu tänkte på Sverige gaf honom mod i bröstet, och framgång i dess företagande, at tygla Sielfs våldet och egennyttan. Curen var hård. Den förvirrade riks styrseln, som låg i siäl tåget, måste helt och hållen stöpas om, men Gudi låf utan lifs- och blodspillan och med den värkan, at den ächta den urgamla friheten qviknade och fick nytt lif, och vi kommo

lyckeligen ifrån mycket hufvud bryderi och fingo uti vår stora Konungs skugga hvar och en sköta sin syssla. Ett Storvärk af vår Konung som upvächt hela Europas förundran, och giordt honom icke mindre vördad än fruchtad, så vidt GUSTAFS namn och dater hunnit blifva bekanta i hela verlden.

Vetenskaper och Lärdom stå i små Förstars ögon så lågt under deras värdighet, at de ei hålla för mödan värdt, at låna dem mycket af sin efter tancka och åtgärd. De se icke huru snart et uplyst folck går utur verlden, och huru andra upväxa i mörker, och ledas på irrgångar och vilfarelser, och huru Regenter sielfva råka i en vådelig skymning, då dessa Landttärnor utslokna: slögder afstanna då de ei understödias af rön och insichter, trälachtiga begrep vinna burskap, Gudlösa gierningar öde lägga hans skatt dragare omkring hela riket, och han sielf blifver i detta barbariska mörker ingen dag säker för den förklädda Mördarens dolck. Men GUSTAF, Stor i alt, samlar sielf insichter i alla nyttiga Lärdoms grenar, benådar Kongl. Vetenskaps Academien ofta med sin närvaru och lånar ett upmärksamt öra åt alla deras idrotter. Lärda, Vittra och gagnande Män behöfva ei tigga bröd för GUSTAFS Thron, så snart han lärer känna dem; han anser dem altid förtienta til en nödlös utkomst, allenast de vilja gagna. Han skyddar vetenskaperna allestädes, och brefväxlar äfven med Lärda utlänningar. En uplyst Konung älskar Liuset, den rätta frihetens grund fäste, där står han altid säker. Vår GUSTAF tål ei allenast liuset, utan upmanar äfven ädelmodigt sina Undersåtare, at ifrån alla kanter troligen meddela honom det. Han anser och förklarar Lastaren icke för sin fiende, utan för en ouplyst eller förledd medborgare, som icke bör blifva ett mål för hans hämd utan ömhet och medömkan. En sådan Konungs födelse dag äro sielfva belackarena skyldiga at fira, då han med kärlek och Nåd försåkrar deras galla.

Den fordna Svenska Tapperheten hade under sielfsvålds tiden förlorat mycket af sitt ansende hos utlänningar. Den visade sig väl då och då i vissa blodiga träffningar med fienden, men förlusten blef altid vår lått til slut. Hvad är et rike utan Krigs macht? Hvad Krigs magten utan ordning och ansende hos främmande? en vacker och väl anlagd Trägård utan hägnad, som kan ved första vink förstöras af en afvundsiuk och härjande granne

och et okynnes få. Hvad eftertryck äga Regentens eller dess Ministrars ord i afhandlingar med främmande Magter om Armen och Flottan äro i obestånd och gränse fästningarna vanvårdas och förfalla? Sielfrådiga Monarker måge med flera tusende menniskors blod köpa igenom många slachtningar de qvarlemnade mod i bröstet och förfarenhet at kriga. Sådant är för vår GUSTAF för dyr läropenning, som lärt sig, at sätta rätt värde på menniskor och medborgare. Men månne han derföre icke tänkte på Rikets försvar? Icke är den vis, som gör mycket och gagnar litet, utan den bör heta en klok Regent, som med små anstalter kan uträtta stora saker. Flottan flyttas under Konungens egna ögon, alt rustas i ordning. Fästningar byggas, Läger slås, Härar campera, förstälda fiender angripas och öfvervinnas, men alt utan mans och blods spillan. Befallande ställas i ansvar, och de lydande i sin ordning. Hela detta stora dref värck sättes med GUSTAFS egen höga hand i rörelse. Han är färdig til alt. Sverige vinner ansende hos alla och Hans ord väga mycket hos främmande machter. Eller hvem ville väl möta vår Stora Konung GUSTAF i spetsen för den Svenska armen?

Men, månne vij i afsende på alt detta ei hafva orsak at fruchta för Krig, då anstalterna och utsigterna förekomma oss så krigiska? kunde någon härved täncka. Så tala ofta de, som med flit söka ämnen för sin tadelsiuka uti vår Konungs Kloka Regering. Men jag svarar trygt Nei! Vår dyra Regent gör det vist aldrig, utan i högsta nödfall; Ty han känner för mycket värdet af menniskolif, at utan tvångs mål låta medborgares blod rinna. Och det kunna vi med full visshet lita på, och derföre under de qvickaste anstalter til Rikets försvar med glädie fira vår Fridälskande Konungs Höga Födelse dag.

Vända vij oss åter Värdaste Åhörare! åt en annan sida så få vi se vår Sol i en fördublad fägring. En Monarch med det ömmaste hierta i verlden. Han anser icke millioner menniskor skapade för sin skuld, utan sig at göra dem lyckeliga. Vi behöfva icke leda oss fram med gissningar; Hans milda ögnekast på nödlidande vitna om hans hiertelag, hans ömma ord tolcka hans inre böjelse, och hans händer, som altid utdela välgiärningar å daga lägga hans alfvare at giöra godt. Han lijsar den fattiga, tiggaren välsigar[!] honom, och uslingen i Lazarettet får bröd och för-

plägning af sin milda Konungs hand. De gråta af glädie och välsigna denna dagen då himlen skänkte i GUSTAF den 3:die äfven åt dem en hielpare och beskyddare.

Vår GUSTAF har efter min tancka genom sitt höga efterdömme fört in i Sverige ett lika som nytt tidehvarf, skildt ifrån de förra genom allmänna och förundrans värda välgärningar emot nödlidande. Af vådeld förbrända städer kyrckor rådhus äro på kort tid upbygda genom rika sammanskott, fattiga underhållna, Enkor försörgda och Faderlösa barn vårdade. Sådant intryck har Konungens efterdömme hos sina undersåtare. Det bör således med skäl altsammans skrifvas på vår Välsignade GUSTAFS räkning. Lycka i olyckan, at vara nödlidande i GUSTAFS välgörande tidehvarf!

Nu åter til ett annat. Hvad synes eder väl om Rikets Penninge värk? Huru stod det til med vårt mynt före Konung GUSTAFS Regemente och huru står det nu? Här förekommer oss åter ett Hans Storvärk.

Tillåten mig at härved som hastigast göra ett steg tilbaka, in uti vårt Rikes Finance historie. Det har varit ett uråldrigt räknings sätt i Sverige at 8 öre gingo på en mark, men den marcken betydde i de älsta tiderna en mark eller 16 lod bergfint sölfver, och således utgiorde ett öre då för tiden 1 Riksdaler specie. I 1200 talet eller Konung Magni Ladulås tid hade genom ett försämrat mynt penninge marken blifvit försvagad til $^2/_3$ delar af sitt första värde, så at 3 penninge marker räknades på 16 lod fint sölfver, och 3 mark i pengar utgiorde då 8 Riksdaler specie. Penninge marken föll och försämrades sedan tid efter annan så hiskeligen, at i Gustaf den 1:as eller Ericsons tid uti 1500 talet penninge marken utgiorde allenast $^1/_{16}$ del af sölfver marken, och således begynte då redan at räknas 2 marker pengar på 1 Rdr. Specie. Men efter 1594 års myntfot räknades $4^1/_2$ mark pengar på Riksdalern. Och då i 1600 talet en skilnad giordes emellan mark och daler sölfvermynt och Kopparmynt så blef marktalet i detta Seculo förhögt först til 15 och 16 mark på en Riksdaler, men i Konung Carl den 11:tes tid til 24 mark Kopparmynt. 1715 Försämrades åter myntet hela 50 proCent, hvarigenom coursen steg til 36 mark per Riksdalern. Men då en stor skilnad var i vigten emellan 6 dr K:mt i Plåtar och 6 dr i

slantar då sedel myntet genom hiskeliga lån utur Banken öfversvemmade landet, som en vatu flod, då Banken hvarcken kunde eller ville inlösa sina sedlar med reelt mynt, så begynte Coursen hoflöst at rasa ifrån år 1756 til 1763 och 64 til 108 mk. Ved 1765 års Riksdag togs plan at efter hand fälla Cours til sitt sidsta alpari 36 mark, men Coursen föll 1767 om sommaren i en hast til 40 mark och gaf våra näringar en dödelig stöt. 1769 då åter ett annat folck tog i styret lemnades coursen frihet genom nya lån at rasa up, och ved vår sidst hållna Riksdag 1771 stridde Långifvares och tagares olika interesse så med hvarandra, at hela Riksens Ständer med all sin macht ei kunde komma utur fläcken, tils de uti sin högsta villrådighet kastade altsammans uti vår Gustafs armar, hvilcken utom dess näst förut åtagit sig Riks styrseln. Tunga bördor för svaga skuldror; men Gustafs kunde bära dem. En så trasslig härfva som vårt penninge värk var, var ingalunda lätt at utreda, som har giordt de bästa snillen rådlösa, men vår Gustafs flitt och diupa tancke kraft trängde sig genom alt. I Finance planen arbetades, men i sådan tysthet, at ingen viste hvart ut saken skulle välfva, utan Coursen stod lika som sielfmaant, genom Gustafs hemligen styrande hand til rörelsernas lif, ved 72 mark, tils Kongl. Maij:t til hela verldens förundran och de Svenskas glädie 1776 i November månad på en gång öpnade en så rik Gull och Sölfver grufva, jag menar den til sin Credit förut hos undersåtare förfallna Riksens Ständers Bank, där in och utlänsk man efter 72 marks Cours på en gång fick förvandla alt Banqvens ute löpande papper i hårda Riksdalrar, och alt mynt sitt värde emot sin halt efter Riksdalern, och all räkning efter specie, utan at Riksdalern undergick til skrot och korn den minsta förvandling. Hvad var handel, hvad speculationer, och öfverslag i rörelserna under ett oändeligen svigtande penninge värde? ett Pharao-spel där den rikaste capitalist innom par månader kunde blifva Bankerouts spelare blott genom Courssifran på börsen. Men Gustaf vare prisad, som så grundeligen stadgat vårt mynt at det ei i hela Europa har sin like. Nu kunna uträkningar göras på et osvikeligit mynt, nu kunna försälnings prisen byggas på inköp, nu kunna Contracter slutas, långifvare och tagare niuta lika rätt och vår Nådiga Konung hafver ock fägnat de länge klagande Ämbetsmän som innehafva penninge

lönen med hopp om deras löners fördubling. Må vij då ei räkna den dagen lyckelig för Svea barn då Himlen skänkt oss en så välsignad styresman och vår välfärds Beskyddare.

Bland det mykna, som i dag borde sägas til Gustafs ära, måste jag ännu säga något, som intet mindre förhärligar för Svenska män denna dagen, det är, at Lagen och friheten har uti honom sitt mächtigaste försvar. Hvad är et samhälle utan lagar? hvad lagar utan värkställighet? hvad ägodelar fri- och rättigheter utan säkerhet? Vår Konung införde något i 1772 års Regerings form, som värkeligen var stort, at han i Rättegångs mål i Rådkammaren ei ville äga större rättigheter, än hans företrädare innehaft; Han skulle råda öfver sitt rike och icke öfver sina undersåtares rättigheter egendom och lif. Lagen skulle skydda dem, och Råds Herrarna, folckets Fulmägtiga skulle bevaka dem, fast de aldrig kunnat komma i ömmare händer. Det är en stor visdom för en Konung, at misstro sig sielf, hvad man kunde blifva med större magt öfver menniskor. Han såg som en vis man längre in uti tilkommande tiders händelser: den Thron, som nu pryddes af den mildaste Konung i verlden, kunde i en annan tid bestigas af någon med mindre ömt, eller svagare hierta, som kunde missbruka magten til vårt slächtes förtryck.

En af Rikets Högsta domstolar hade genom svåra klagomål öfver orätvisa och väld blifvit hos vår skarpsynta Konung illa teknad. Han reser sjelf dijt, gifver sakerna med sin närvaro et eftertryck, som satte orätfärdiga Domare i bäfvan, Klagomålen lämnades i Iustitiae Cancellerens händer, de skyldige tiltalas och dömmas, och näpsas efter förtiensten. Ett dunderslag i vrånga Domares öron. Men ett frids båd för förtrykta Medborgare.

Han såg det vidsträkta Finland, sedan det blifvit mera befolckat, öfverhopa högre och lägre domstolar med flera rättegångs mål än de medhinna, och utmätnings värket för orternas aflägsenhet ifrån Befallningshafvande gå trögt, derföre tilskapar han med dryg känning för Skattkammaren nya Län, inrättar en ny Håfrätt och delar lagsagor.

Han hörer gerna en menighets klagan. Han upmuntrar Skrif- och Tryck friheten, såsom frihetens och rättvisans grundfäste, på et så Kongligit och nådigt sätt, at det hos fria Medborgare ei annat kan än upväcka en innerlig glädie. Han säger

sig sielf behöfva ett sådant lius, på det han af folckets röst må inhemta om han i sitt regemente är rätt lyckelig i det han råder öfver ett lykligt folck.

Öm om Folckets fri- och rättigheter se vi vår milda Konung ogärna röra dem, och när det någon gång händer, då målen i en förvänd gestalt honom föredragas, är han sielf färdig at rätta det så snart han hinner blifva i målet bätre underrättad. Här måste en vis Konung se sakerna ifrån flera synepuncter, at ägande rätten ei sättes i osäkerhet, at välfångna privilegier ei störtas, och huru vida de allesammans instämma med Rikets och folckets sanskylliga interesse. GUSTAF afväger alt på rättvisans och billighetens vågskålar. Det är ju alt hvad man kan vänta i denna delen af en Stor Konung.

Såsom vitnen i denna sak må jag i dag billigt åberopa mig den Vällofliga Magistraten här [!] Stapelstaden Gamle Carleby och dess högt ärade Borgerskap, hvilcka af egen ärfarenhet veta afgifva derom det gladaste intygande, då Eder Stappel- och Seglations frihet, som nu i flera år blifvit skakad, med vår Stora GUSTAFS egen hand ses vara bekräftad. En Frihet, som gifver glada utsigter ei allenast åt Staden utan för Landets inbyggare i gemen och genom dem för hela Riket, hvilcket på denna dagen fördublar en allmän förnöjelse i våra hiertan. Tillåten mig då, Värdaste åhörare, som är rörd af samma glädie känslor med Eder, at gifva en fast kort och ofulkomlig doch sanfärdig målning af detta frögde ämne.

De äröfringar som ske utan motstånd kunna litet förnöja Krigshieltar, men då de med värjan i handen måste gå emot en mägtig fiende, som gör dem hvart steg stridigt, och de med många svett- och blodbad änteligen förraska sin fiende och inkräkta länder, då känna de en förnöjelse innom sig, som öfverträffar alt. En bister himmel, siö, mörker, stormar och lifsfarligheter äro egenteligen de, som göra Siömannen så glad när han får ankra i en önskad hamn. Hade Stapell friheten intet kostat något at vinna, hade den ei haft häftigt motstånd, så hade hvarken Städer eller land vetat skatta den så högt, men när man efter flera hvälfningar änteligen blifver mästare af spelet så måste nögda Känslor öfver den vunna friheten upgå i vårt hierta.

Vid ett Högtideligit tilfälle slogs i slutet af förra hundrade talet en Skådepenning, som förestälte en borg på en liten kaal klippa i villa hafvet, hvarpå de ilskna böljor sprutade sin galla, men borgen stod orörlig. På samma villa haf sågs äfven ett litet Fartyg tryckas af vinden, kastas bland grymma vågor, stundom up emot skyn, stundom stupa ned åt afgrunden, och öfversköljas af de hiskeligaste våg-brott, med denna öfverskrift på latin: Jactatur, sed tuta tamen est. Det är: Skeppet kastas väl men har doch ingen fara. Sådan divise tycker jag skulle passa icke illa på vår Stapel frihet.

Det torde ännu icke hafva fallit eder utur minnet huru orimmelig denna frågan förekom dem ved 1756 års Riksdag, som blifvit vane ensamme[1]) [hålla m]arknad med utlänningen med edra expor[ter och hur]u otrolig den syntes eder sielfva. Hvem [af eder har ei se]tt af Riksdagshandlingarna för åren [1756 och 60, hvilcka] svåra krig och häftiga välfningar, som [denna frågan] förorsakade? och hafven i icke hunnit [läsa derom,] så hafva åtminstone alla den tidens [borgare kä]nt tyngden deraf; ty den saken söktes [af eder ved den] tiden, då den solklaraste rättvisa [och frihet m]åste köpas för penningar. Men tiden [var ännu i]cke inne då denna frihets borgen fick byggas. Saken såg svår och omöjelig ut, men änteligen lyckades det norrbotniska städerna at ved den påföljande 1765 års Riksdag vinna sig Stapel rätt, och Landets fullmächtiga fingo komma tilbaka med detta olive blad i munnen, och fägna sina hemma varande medbröder.

Fängelset öpnades och hundrade års fångar kommo på fri fot. Men hvad framsteg; hvad luft språng kunde man vänta af dem, som till lemmar och leder likasom styfnat i et långvarigt fängelse: man måste såsom barnen först börja at krypa, sedan leda sig fram, förr än man kunde gå. Förtryckarena logo åt våra små anstalter, och friheten syntes således vara utan afvund, men huru länge? När eftertancka och fl[it] i de nya Stapelstäderna förenade sig, när [den] lilla styrckan samlade sig, när våra handlan[de] i flera år tråkat igenom de obanade vägar, och ledt sig igenom den dimba, som allestädes mötte och omgaf dem i denna

[1]) Ett hörn af detta blad i ms. är tyvärr bortrifvet. Utg. har försökt att fylla tomrummen på ett acceptabelt sätt.

rörelse, begynte de at se en ny dag för handelen, och at med framgång sträcka sin rörelse åt fl[era ham]nar: då vaknade de fordna beherrsk[arena utur] sin dvala, fulla med oroliga [tanckar öfver Ri]kets förlust genom frihete[n; ty för dem var en] minskning i deras inkräkt[ningar en grufve]lig förlust för Riket: All [handel och sjöfart gick] under, och Sverige hotad[es med fördärf. Utur] denna ton upsattes svåra [anklagelser, som buros] fram för Thronen. Uti de[ras hiernor fostrades de gräs]ligaste Spöken tilskapade g[enom den måttlösaste] frihet, som igenkändes under namn af *Tullförsnillning* och *Lurendrägeri*, hvilkas varelse och förderfveliga följder man af en och annan ringa händelse giorde så vidsträkta, såsom en Roman skrifvare af några raders händelse med en lekande inbillnings kraft gör hela volumer.

Sådanna vildiur skadeliga för Kronan och Riket skulle derföre antastas och dödas. De målades på en svart tafla, och hela vår Stappel rätt ställdes bakom den, at med samma dart såras, som dessa spöken, och med samma skott som de få sin baane; ty det var egenteligen riktat åt hiertat af friheten.

Ett så hårdt tilbåd, en så vådelig tilställning, skulle doch ei få så fult namn; det blef allenast en reglering af Österbotniska Städernas Siöfart, den skulle bestridas genom Kasköön, en plas, om den än vore försedd med bästa hamn i verlden, som låg i yttersta ändan af länet, för sin aflägsenhet aldeles obrukbar för hela öfra delen af Österbotn, i flera afsenden för våra Städer långt otienligare til Stapel ort än sielfva Stockholm. Saken drefs med fors. De smärre Siöstäderna dömdes aldeles ohörda til detta fängelse, de andra skulle ock dijt, at om ei där upstapla sina varor doch nytia den til anländnings ort. Ständers beslut, Kunga ord och Privilegier begynte at svigta, och hela Friheten stod på vippen at ramla öfver ända. Då var åter ei tid at såfva. Saken måste läggas å nyo i sin dag för hela allmänheten, Österbotniska Städerna bevaka sin rätt, och ett hotat folk fly til Thronen. Målet kom til ny granskning och efter flera omgångar upklarnar änteligen ett inveklat mål för den Stora GUSTAFS skarpsinnighet. Hvad händer då? Io! GUSTAF ser, GUSTAF gör, och friheten segrar. Träldomen måste fly för GUSTAF den 3:dies Frihets anda. Vår Stapell rätt bekräftas och Hans egen vördade hand gör den för oss i alla tider oryggelig. Iag tycker, at vij stå i dag med

GUSTAF frihetens anförare på vahlplatsen och se våra skingrade fiender fly, och med vördnads lagrar kröna denna vår Makalösa Fältherre. Allmachtens dyra nåd har välsignat oss. GUSTAF har satt träldomen i eviga fiätrar, och upsatt friheten i högsätet. Våra skepp få med trygghet anlända til utländska hamnar: genom Bälten är deras väg banad, våra och våra efterkommandes Kölar klyfva fritt Oceanens vida rymder.

Lät eld och åska åka fram
at Firmamentet ryser,
vårt skep går lika lykligt an
Så länge GUSTAF lyser.

Mine Herrar! Handlande i denna Stapel-Staden Gamle Carleby.

Iag utbeder mig til slut at få ved detta glada tilfälle äfven gifva Eder en särskildt uppmuntran. Eder Frihet, at med egna skep få segla verlden omkring hafven I i dag hört vara med vår Allernådigste Konungs egen hand bekräftad. En frihet, som ei är eder lämnad blott för Eder egen skull utan för hela landet. Eder är således en vigtig del af Rikets väl anförtrodd, det ligger macht derpå huru troligen, huru värdigt i den förvalten. Nytien I icke flitigt den Eder i Nåder förundta friheten, liknen i aldeles fångar, hvilkom man öpnat dören, men de gå ändoch icke ut. I gagnen då icke Eder sielfva, icke Edert Fädernesland. Nu är tid at låta utlänningarna betala Edra Exporter, och förse landet med allehanda dess behofver, at med främmande skatter rikta Eder fosterbygd.

Men I sägen, til alt sådant fordras stora förlager, som ei kunna anskaffas af oss. Iag svarar: Rätt! det fordras så. Hvad skall man då göra? Io! mina Herrar! Här gäller det, at I gemensamt i Kärlek sammansmälten Eder förmögenhet och då kunnen I doch något uträtta.

Gamle Carleby Stads Borgerskap har ifrån äldre tider tilbaka förvärfvat sig ett allmänt låford af enighet framför många andra Städer, de hafva ock värckeligen giordt skäl för namnet. Konungens Höga Befallningshafvande har burit detta låford om Eder enighet nyligen på ett värdigt sätt infför Thronen. Genom

denna dygden hafven I äfven ehuru små Edra anstalter i utlänska Seglation hafva varit giordt Storverck deruti emot de andra nya Stappelstäderna. Men en ny bekräftelse af denna eder Frihet borde i dag och vid en så allmän glädie ännu närmare förena Eder, at giöra alt hvad möjeligit vore. Tiden synes äfven vara inne uppå hvilcken något borde kunna uträttas, då Engelsman har at föra ett kostsamt Krig i America, nästan hela Europa rustar sig och vij sitta i det bästa Freds lugnet. Då är rätta tiden at skörda. Vare då alt agg i dag dödat ibland oss; den allena vare vår ovän, som svärtar Medborgare, men ei den som genom flit söker sin låfliga förkofran, och den som bäst kan fördraga oförrätt och stifta allmänt förtroende vare den största i Edert Borgerskap.

Här går det ei an för Eder, at hvar för sig uträtta mycket. Edra skuldror äro ännu för svaga, at allena bära så svåra bördor. Hålländarens divise på sin Riksdaler bör altid vara vårt täncke språk, *Genom enighet kunna små egendomar blifva stora.* Görer Eder då mine Herrar värdige det låford som edra förfäder vunnit. Griper eder under Guds välsignelse an med alfvare, *alle man i repet.* Så skall edert låf öfverträffa edra Förfäders, och om i ei sjelf hinnen, [så] skola doch Edra barn skörda af eder enighet och möda, och med nöje nytia de vägar eder flit upbanat för dem.

Det är allena himmelens välsignelse, som skall kröna värket, och gifva alla edra anstalter framgång. Där enighet är, där är välsignelse. Men agg och afvud[!] förtära sig sielfva. Då skall ock vår nådiga Konung hugna sig deraf at han ei förgäfves stadgat eder frihet, när I således troligen gagnen dermed Eder sielfva, Riket och medborgare.

Kärlek, frid och endrächt gifve
Liuflig drift i Edra råd.
Agget aldrig vercket drifve.
Himlen kröne Er med nåd!
GUSTAFS Tid skal Kärlek pryda,
Dygd och snille rötter slå:
GUSTAFS Spira alla lyda,
Han om våra hiertan rå.

Frihet vill vår GUSTAF skydda,
Ei förtrycka någon siäl:
Frihet bor i minsta hydda:
GUSTAF har ei någon träl.
Lär då Svea rätt att vörda
GUSTAF, Nordens stora Drott:
Himlen lätte GUSTAFS börda:
Himlen göre GUSTAF godt!!!
Svear, Finnar up at prisa
GUSTAF, Sveriges Kung och Far,
Hiertat bör sin glädie visa
GUSTAF allas hiertan har
Stränge spel i dag må höras,
Stycke knall för detta lag,
Berg och klippor väl må röras
At uphöja denna dag.

Fragment ur „Tankar om husbönders och tjänstehjons naturliga rätt"

enligt denna skrifts ursprungliga redaktion.

1778.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

§ 16.

Ifrån detta håll återstår oss ännu at betrachta huru vida den föreslagna lottningen af Tienstehion kunde vara Riket nyttig eller icke.

I det föregående är § 9 bevist, at Tienstefolket derigenom förlora all utsigt och åtgärd för sitt väl i framtiden, som skall då bestyras al[le]na af lotten: Husbönderna förlora all farhoga

---

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan sid. 284 ff.). — Rubriken till skriften har ursprungligen lydt:

I. H. I. N.
Undersökning,
Om det är öfverensstämmande
med en
Borgerlig Frihet,
Rikets Grundlag,
och
Dess Sanskylliga Nytta,
at tvinga obrottsliga arbetare til
Års-Tienst, at *fastställa deras Löner*
och at *fördela Tienste Folck efter Lott*
Husbönder emellan,
anstäld
af
ANDERS CHYDENIUS,
Kyrckoherde i Gamle Carleby.

at blifva utan tienstefolck och sättas i stånd at utan någon motvigt betala sitt Tienstefolck antingen hvad lön de behaga, eller åtminstone efter den af Husbönderna upsatta taxa, och all uppmuntran til flit och idoghet hos tienstefolcket försvinner. Iag vill nu icke nämna om hvad svårigheter torde yppa sig uti värckställigheten af denna föreslagna lottning, ehuru jag vist vet, at de straxt i början blefve nästan oöfvervinneliga och åstadkomma så många irringar och rättegångar, at både husbönder och tienstehion borde derved beklagas, och snart ledsnade ved dem. Iag medgifver ock gerna, at om Rikets väl bestode deruti at ogina och Tyranniska husbönder finge legohion lika med de fromma, och at en obillig taxa kunde blifva efterlefvad, så vore denna lottning den gagneligaste för Riket. Men så låga afsichter vare långt borta, då Rikets väl är i fråga: Högre och ädelmodigare måste de vara.

Det är en aldeles förvänd Statsklokhet, at anse en myckenhet författningar i ett Rike för hufvudmedel för dess bestånd och tilväxt: Vij få, til exempel, i våra lagar stränga befallningar om årliga bygnader, om upodlingar och annat dylikt, man förordnar upsyningsmän och Fiscaler, man håller syner, man plichtfäller den lata, med mera; jag frågar, mån dessa steg äro de rätta at uphielpa idogheten? Nei! jag försäkrar, at om här icke gåfves bättre och starckare, så skulle vist rikets jord snart falla i linda. När lagstiftare icke känna dem, utan tro sig genom lagar uträtta alt, händer icke sällan, at de stöta emot de rätta, då lagarne måste hafva en contraire värkan til Rikets skada. Sådant har ofelbart händt ved det nya förslaget om lottningen. Hade upfinnarene deraf kunnat inse huru de genom samma förslag afhuggit vinningslystnaden, den rätta portådran til ett Rikes bestånd och tilväxt, huru de beröf[va]t äganderätten af tienstehionens egendom, jag menar deras arbet[e], hade de kunnat föreställa sig huru många husbönder de härigenom giort til tyranner och huru många tusende tienare til deras trälar, så hade de vist låtit ett sådant förslag dö i sin linda.

Skadan som härigenom tilflyter Riket är således tredubbel. Den första är, at då tienstehionen förlora all utsigt om sitt eget väl, då vinningslystnaden är dödad, blifva de äfven hoglösa, dåliga och förtviflade i sina husbönders arbete, och då blifver föga ut-

rättat til Rikets förkofran och enskiltas tienst. Den andra är den, at då husbönderna ei hafva något at fruchta före af sina tienare, blifva många af dem hårda och i sitt upförande emot sina tienare lastfulla, hvilcket ofelbart bör räknas för en stor förlust för Riket, hälst den ökar tvånget för tienare. Den tredie skadan som häraf förorsakas är den, at alt detta värckar omedelbarligen på folckets utflyttningar utur Riket. Innan tienstefolcket öfverlämnar sin välfärd åt ett blindt öde, där alla deras naturliga begär efter lycksalighet afskäras, så söka de om något rum gifves i verlden, där de få släppa denna fången lös; dijt trängta deras begär, dijt fly de, och hvarcken förbåd eller smikrande löften om några förmåner kunna qvarhålla dem, och denna förlusten blifver för Riket odrägelig ei allenast i ansende til deras egna personer utan än mera i längden i ansende til deras många afkomlingar, om de fått gifta sig och föda barn här hemma, hvilcka alla saknas i Sverige.

Iag kunde ännu mycket anföra i detta ämne, om jag trodde dessa olyksfölgder betarfva mera bevis, men de förekomma mig redan så handgripeliga, at jag snarare fruchtar mig hafva uttröttat dig min Läsare med bevis uppå axiomer. Hvad synes dig då om vår föreslagna nya Tienstehions Stadga?

§ 17.

Härtils hafva vij granskat sielfva tienstehions Stadgan, huru vida den vore öfverensstämmande med en rätt Borgerlig frihet och Rikets sanskylliga interesse; nu återstår allenast, at undersöka huru vida någon sådan Stadga nu värckeligen må kunna utfärdas, eller ei? Anledningen til denna fråga har jag fått i synnerhet af våra dagliga Tidningar, där man sett den ena efter den andra vilja straxt utkräfja af vår Nådiga Konung en sådan utan tvifvel å högre ort föreslagen författning, och det med sådan ifver, at man påstår den borde redan utkomma för Olofsmässa, annors trodde de anonyma Auctorerne, at Riket i höst skulle gå under, och alt husbonde folck lemna utan tienare.

Iag kunde väl ei annat än harmas öfver dessa lag-stöpares ifver at få sitt fram, men deras diupa insichter i vår närvarande Riks Styrelse eller Grundlag kunde dock ei annat än något roa mig, och då de til äfventyrs ännu med otålighet vänta hvar dag

på den utfordrade författningen och kanske yrcka på den genom andra vägar än genom dagbladet, tycker jag mig vara dem och alla andra som äro af deras tro så mycket förbunden, at jag ärligt säger dem til, at deras väntan måste helt vist slå dem felt, och at de om nya Lagars utfärdande i vårt Regerings sätt äro altför illa underrättade.

Den år 1772 d:n 21 Augusti af Riksens Ständer antagna och besvorna Regerings Form innehåller ju tydeligen, at hvarcken Konglig Majestet äger göra någon ny lag utan Riksens Ständers samtycke eller Riksens Ständer utan Konungens, huru har då någon annorlunda än af okunnoghet kunnat falla på den tanckan, at Konglig Majestet allena skulle vilja genom någon ny lag dömma om sina Undersåtares rättigheter, hälst sådant utom dess strider aldeles emot vår Stora och Milda Konungs ömhet för sina, äfven ringaste undersåtares i lagarna grundade frihet?

Men någon torde doch invända: En tienstehions stadga kan ei få namn af ny lag, den är redan gammal, och mycket äldre än sielfva Regerings sättet: en förbättring af en gammal kan således ei få namn af ny Lag. Dertil svarar jag: något torde väl vara gammalt i den föreslagna Stadgan, men hvad lottningen beträffar så är det en aldeles ny Lag där vahlfriheten beröfvas så af Husbonde som Tienstehion och båda kastas under en blind lått, en sak af oändeligen stor betydelse för en frij född Svensk undersåte, at antingen äga frihet eller ei, at få välja sig husbonde, och för Husbönder, at få söka sig trogna och idoga tienare, eller låta alt ankomma på en slump och blindt äfventyr; Sådant måste altså vara en aldeles ny Lag, och icke det allena, utan ock en Lag af högsta betydenhet, som Förslags makarena aldrig må tro kan utfärdas utan Ständers samtycke.

Sådan Stadga, invänder någon vidare, bör allenast anses för någon Oeconomisk Författning, den en mild och Nådig Konung, som äger sielf Riket sino styra, han och ingen annan, til lättande af sina trogna Undersåtares besvär hugnar sitt folck med, som annors se sig stå på brädden af ett hotande ödes mål. Iag svarar: vore detta blott en lättning för Dess Undersåtare, som derjemte intet rör andras rätt och frihet, tro vij alla at Hans Kongl. Maij:t ville ofelbart skynda med hielpen; men då hielpe medlet innefattar dess ringaste Undersåtares frihets förlust, strider

det aldeles emot hans ömma hierta, at smida bojor för sitt folck, som aldrig kunna innefattas under namn af Oeconomiska Författningar eller Rikets Styrelse i den mening som det ordet förekommer i Regerings Formen.

Efter min ringa tancka hörer til Riks Styrelsen, at besätta Rikets Ämbeten, at vårda Riks medlens indrifvande och användande til Rikets behof, at besörja om Rikets Krigsmacht och Försvar, at befordra en oväldug Lagskipning och sätta drift i executions värcket med flera sådanna mål. Alla dessa har Hans Kongl. Maij:t nådigt tagit på sina egna skuldror; men at stifta nya lagar, som för en framtid utstaka dess trogna Undersåtares rättigheter sin emellan, har Kongl. Maij:t i högst åberopade Regerings Form sielf afsagt sig, och det så mycket mera, som han i samma Regerings Form för sina Undersåtares säkerhet i alla tilkommande tider förbehållit, at lagarnas tillämpning medborgare emellan äfven borde ske efter flästa röster i Rådkammaren.

Sij så irrar man sig i de tydeligaste ärender, så bestormar man ofta en mild Konungs Thron med påståenden om omöjeligheter.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — [1]

§ 20.

Ved värkställigheten af alt detta möter mig doch ett ved första påsende af saken aldeles oöfvervinneligit hinder, hvarved likväl en upeldad nit för Fosterlandet ei får gifva saken aldeles förlorad; nemligen huru en sådan lag, om den ock vore den aldra helsosammaste, skall kunna utfärdas, då Konungen först ei äger, som förut är sagt, någon ny Lag göra, och för det andra denna Författning tyckes snörrätt strida emot alla husbönders närmaste interesse. När vij nu eftersinna, at Riksens Ständer, som skola med Kongl. Maij:t samråda om ny Lag, äro alla husbönder, har man svårt at förutse någon möjelighet huru Ständerna kunde samtycka, än mindre tilstyrcka Hans Kongl. Maij:t til sådanna författningar.

[1] De två följande paragraferna (§§ 18 och 19) motsvaras af §§ 16 och 17 i den tryckta skriften.

Emot detta onda känner jag för min ringa del åter intet något annat hielpe medel, än det den af Hans Kongl. Maij:t i nåder förunta Skriffriheten räcker oss i händerna, nemligen at uti utkommande Skrifter sprida lius och ädla tanckesätt ibland den uplystare delen af allmänheten, hvarigenom sanningarna efterhand vinna burskap och värka öfvertygelse. Men til ett så stort ändamål gör det ingalunda tilfyllest, at saken betrachtas allenast på en sida: den bör af tänckande Medborgare granskas i allmänna skrifter med och mot; då först, men ei förr, segrar sanningen i alla goda medborgares hiertan, som med en upplyst Konung instämma uti det stora ändamålet at söka Rikets och dess undersåtares sanskylliga välgång och sällhet.

At i vår allmänhet upkasta en sådan fråga har varit syftemålet med denna Skrift, men blifver den allena, så är föga uträttat i hufvudsaken, och ehuru ifrigt jag häruti fäktar för friheten misstror jag mig likväl sielf, at hafva träffat sanningen; derföre önskade jag, at af mina värda Landsmän blifva behedrad med någon motsäjelse. Men huru skall jag vinna denna min önskan? Iag har uptänkt ett medel efter mina omständigheter, det jag vördsammast anhåller mina Medborgare täktes til det bästa uttyda. Medlet är detta.

Iag underkastar härmed denna min lilla afhandling en vördad Allmänhets ovälduga granskning, med ödmiukaste anhållan at de som tä[nc]ka väl emot sitt Fäderneslаnd, och äga tilfälle at upsätta någon vederläggning på denna min Skrift, ville visa mig den vänskapen och öfversända den teknad med någon divise på Gamle Carleby PostContoir mig tilhanda, jemte en förseglad sedel, som utanpå är tecknad med samma divise som vederläggningen, men inuti upgifver Auctorns namn och Character; blifver jag behedrad med en eller flera sådanna Motskrifter, som med något eftertryck röra hufvudsakerna i denna afhandling, så försäkrar jag härigenom, at den som kraftigast vederlägger denna min Undersökning skall för sin bevågenhet emot det Allmänna undfå af mig en belöning af Tio Ducater i Gull. Pröfningen af inkommande Skrifterna måste denna gången vara mig förbehållen, doch med den försäkran at hvarcken häftighet i Skrifarten, eller något som rörde min person, skall minska Auctorernas apparancer til belöningen. Det utbeder jag allenast, om nödigt lius skall vinnas, at saken

uptages i sin vidd, så som den i § 3:die finnes utstakad, och at afhandlingen ei blifver för mycket vidlöftig, som i händelse af dess tryckning kunde åstadkomma något hinder. Vid Pris Sedelens öpnande täncker jag vara bijträdd af Hederliga Stånds Personer, som i Dagligt Allehanda skola bevitna det alla andra Sedlar oöpnade blifvit upbrända; och stå de andras Skrifter under Auctorernas egen disposition, som under sin divise äga dem at återfordra och, om dem så godt synes, såsom en controll öfver mitt vahl sielfva trycka låta.

Tiden innom hvilcken Skrifterna böra vara insända blifver d:n 24 Junii nästkommande år 1779 och den 19 Augusti derpå följande skall sedelen öpnas, och anstalt fogas om Prisens lyftande i Stockholm, så fort möjeligit är, och om hela tilgången Allmänheten omständeligen i Tidningarna underrättas. Men hvad tryckningen anbelangar af Vederläggningen så beror sådant på Förläggare, och Auctorns eget ansvar för sin skrift, men emot Auctorns vilja skall den doch ei tryckas. Hvilcket alt likväl ankommer derpå, om den Högsta som styrer alla våra öden täckes til den tiden mig lif och hälsa förläna.

Längre har jag för denna gången ei kunnat gå. Iag ömmar för mitt Fädernesland och mitt hierta blöder öfver des refvor: nögd om jag kunnat uppmuntra mina Landsmän at granska detta ämne; men lyckelig om jag kunnat gifva minsta anledning til deras botande.[1])

---

[1]) Det sista stycket är nästan lika lydande med slutet i den tryckta skriften (se *Pol. Skr.*, s. 368).

Svar på K. Finska Hushållningssällskapets prisfråga om det finska landtbrukets upphjälpande.

1799.

§ 1.

Då Kongl. Finska Hushålls Sälskapet med så mycken åhoga begynt at arbeta på vår Hushållnings förbätrande i Finland kan väl ingen Fråga vara mera nödvändig än den: *Hvilcka äro de hinder som fiätra Finska Landtmannens idoghet? och hvilcka medel äro de kraftigaste och lämpeligaste at väcka honom til mera drift och omtancka uti sin Landthushållning*, och om de ei häfvas så måste en allmoge altid blifva den samma som han varit tilförene och kan intet hielpas. Men deremot må väl ingen tro at Allmogen öfver alt i Sverige och andra Riken vore mera driftige och arbetsamme än den Finska. Man läser uselheten öfver alt ei allenast hos de flästa af Nordens inbyggare, utan äfven i sielfva Italien, alt i mån af de hinder som fängsla idogheten. Man ser på ett eller annat ställe, så väl i Finland som Sverige och lika ledes öfver hela Europa, en Allmoge driftig och trägen, då uppå de flästa ställen en dufvenhet och overksamhet är rådande, men en upmärksam måste ock tydel. inse orsakerna til hvarderas belägen[het]. Enahanda orsaker äro altid grunden til enahanda värkningar, i anledning hvaraf jag vill taga vår Finska Allmoge i försvar, at den intet annat är, än hvad den i grund af författningar tid och omständigheter måste vara; Fast mera har man orsak at förundra sig deröfver at ett folk som oftast varit trykt af sina

Original bland Chydenii efterlämnade papper (se ofvan, sid. 430 ff.). Ms. delvis illa skadadt. — Rubriken tillagd af utg.

Styresmän, och hvars land i detta manna minne tvenne gångor varit härjat af fiender, och på folk utblottat, hunnit så långt resa sig ifrån stoftet, som Finska Allmogen giordt det.

§ 2.

Många dömma om en Allmoges tröghet af helt oriktiga Grunder; den som vandrar genom flera Provincier, där han ser en Allmoge på ena stället syslosätta sig med trägen spå[n]ad, ei allenast Qvinnokönet, utan ock på somliga ställen Männerna, och han kommer til en annan Landsort och sakna[r] detta, så dömmer han den sednare straxt för lätja, emedan den försummar en så nyttig slögd, utan at pröfva hvad tilgångar de här kunde hafva på nödiga rååmnen, och hvad åtgånger och efterfrågningar gifvas til dessa slögders afsättning, och hvad andra öfningar och arbeten de kunna syslosätta sig med. Han märker i en Landsort männerna köra lächter och spiror alla sina vinter dagar och kl 2 om morgonen i rörelse at lägga alleha[n]da sla[gs] trä käril, han dömmer alla andra för lätting[a]r, som ei göra på samma sätt, då likväl andra ei äga sådana skogar at tilgripa eller någon afsättning på sådana trä arbeten. Han träffar ett Landskap där allmogen syslosätter sig antingen med trägårdar eller frambringandet af kål, ärter, rofvor och rötter, han trä[der] i ett annat landskap där inga fruchträn[!] bärga sig, och en otienlig jordmån hindrar all kryddgårds skötsel, eller ock där ingen frågar efter sådant, och han beskyller dem för lata, då de försumma sådant. Han ser några Sochnar vid siö kanten vara så upöfvade uti Fartygs bygnaden, at de trotsa bästa timmer män på Stadshvarfven, han saknar denna åhoga hos öfverbyggare, eller ock strandsochnar där folket aldrig blifvit öfvade deruti. Han kommer in på en storskiftad slättmark, där alla fikas med spadan i handen, at få sina åker och änges delar snör rätt stälda och väl brukade, men blir snart varse annorstädes oskiftade åkrar stå i största oordning och oftast vanskötta, han rosar den enas flit och fördömmer de andras lätja. Han finner en stenig mark i den ena Sochnen uptagen til vakra åker fält, med 2 a 3 alnars sten murar inhägnade, och i en annan där folket är aldeles ovant vid sådant åkerbruk saknar han all flit och åhoga. Man vill at alla skola göra alt, hvilcket likväl blifver

omöjeligit, och derföre blir en allmoge ofta beskyld för lätja och hoglöshet; och hvad under då, at sådana resebeskrifvare kunna afmåla den idogaste allmoge för dålig och lat.

§ 3.

Men dermed har man doch ei velat säga, at hos Finska Allmogen icke skulle felas någon flit uti de flästa närings grenar, ehuru en del af dem updrifvit sin arbetes flit til det högsta. Ty när ett folk intet arbeta sig up åtminstone genom en medelmåttig flit til all den förkofran som är möjelig, utan förnöta sina dagar ofta uti lätja eller ett hoglöst arbete, nögda med det at de kunna draga fram ett uselt lif, utan utsigt och omtancka för en möjelig framtid för sig och efterkommande, bör sådant anses för en värckelig dufvenhet eller lätja, som nödvändigt måste hafva sina orsaker, de må då finnas hvarest som hälst, hvarvid doch bör anmärckas, at då man talar om en sådan tröghet hos en Allmoge sådant ei bör lämpas på en eller annan enskilt person, utan på de flästa af en menighet; ty aldrig kan ett folk vara så idogt at bland dem ei finnes något rötägg eller någre så tanklösa, som aldrig fråga efter sin framtid och förkofran, hvartil enskilta orsaker kunna ligga dels uti någras naturliga lynne, dels ock i deras enskilta upfostran, som derföre ei utgöra mängden.

§ 4.

Frågan blifver då af högsta vigt: Hvilcka orsaker må vara som fiätra Finska Landtmannens idoghet och arbetsdrift? Kongl. Finska Hushålls sälskapet skal ofelbart finna af de inkommande svaren många orsaker föregifvas, såsom vår Finska bondes naturliga tröghet, brist på flera Städer at lätta rörelsen, försummade upmuntringar til idoghet och flit, en förderfvad barna upfostran i gemen och finska bondens fallenhet för fylleri, och at dem på flera ställen i Finland fela tienliga efterdömen, eller ock hans e[n]vishet at ei följa dem, med flera, och må Kongl. Hushålls sälskapet i dessa och flera sådana grenar söka at mota alt hvad som är möjeligit, och Nation måste under alt doch blifva den samma som han varit förut, om ei någon allmännare orsak häfves, nemligen den *som ligger uti alla våra hushålls författningar och lagar.*

Då det egenteligen är egennyttan, som drifver sig igenom alla möjeliga utvägar til sin förkofran, så är det ei eller möjeligit at drifva ett folk til arbetsamhet, då det på alla sidor fängslas. Man säger väl: den bör ei hindras i alt hvad låfligit är, men sådanna känna icke huru mångfalliga de inskränkningar äro, som binda händerna på den arbetande medborgaren. Skaparen satte menniskan blott at arbeta, men föreskref ingalunda med hvad slags arbete hvar ock en skulle syslosätta sig. Tiufnaden var allena den som allmachten förböd men för idogheten var intet mål föresatt, hvarcken huru långt den finge gå, eller hvad tilvärkningar den finge frambringa. Han bandt hvarcken någon vid plogen, eller giorde någon til Skrå handlande, utan när och hvarest en och hvar såg sin bästa vinning, där fik han förkofra sig. Man invänder väl, at så länge menniskorna voro i sitt naturliga tilstånd kändes inga närings lagar, men då vi bo i samfund måste vi vara under dess lagar, hvilcket ingalunda nekas; men det måste tillika blifva ovedersäjeligt, at ju närmare Samfundets lagar instämma med den naturliga friheten ju lyckeligare måste de menigheter vara, som derunder lyda, och aldeles tvert om. Ty just i närings lagarna ligger grunden til ett folks förkofran eller undergång. Välmågan för ett folk tilskapas af lagarna.

Det hörer egenteligen Regenter til, at befreda den dygdiga och straffa lasten, hvaremot de äga rättighet at upbära skatt af undersåtare, som bör användas til deras försvar, men ärfarenheten visar huru de tränga sig in uti alla närings grenar för sina undersåtare och pålägga dem det ena och förbiuda dem ett annat, hvilcket jag ei trodt egenteligen höra dem til, och det de ei rätteligen förstå, som efter aristocratiska rådgifvares handledningar altid blifva aristocratiska, til den ringare folkhopens förtryck, utsirade med prydligaste ord om allmänt gagn af sådana fiätrar. Och som jag redan sade, at det ingalunda är ensamt Finska allmogens lott, at vara trög, så är det ei eller endast deras del at af Författningar se sig fiätrade: en öfver större delen af arbetande hopen i hela Europa iråkad olycka, den jag långt hällre ville begråta i min kammare, såsom siukdom hvilcken synes efter många Seclers förlop redan vara obotelig, om jag ei ägde något hopp, at genom Kongl. Hushålls sälskapets vidsträktare värkan hälst i någon del se den blifva mildrad.

§ 5.

Nu blifver då frågan: Hvilcka må då de författningar vara, som synas ligga idogheten i vägen? Hit höra 1:o alla Skrå Privilegier där Mästare i Städerna ensamma äga rättigheter, at hvar ock en i sina handtvärk ei allenast förse städerna med sina tilvärkningar, utan ock i flera handtvärk hela landet omkring sig, såsom Koppar Mässings och Bläckslagare, Färgare, med flera, hvarigenom allmogen afhålles från allehanda slögde öfningar, dem de för långt drägeligare kunde föryttra til städerna, än våra skråmästare kunna eller vilja tilvärcka dem. Ty varor utan afsättning få uppå sig en svartstämpel, med den bedröfveliga påskrift: *Förlorad möda*, och kunna derföre aldrig tilvärckas. Idogheten uptäncker ett eller annat medel til sin förkofring, men här möta förbåd på alla håll, och då förfaller hogen. I vår tid tyks ei mera böra frågas om möjeligheten för andra at kunna tilvärcka dugeliga slögder än Skråmästare, då man ser de finaste Snickare arbeten, ända til Skatull makeri, Läder beredningar, Mässings slageri med flera, kunna tilvärckas på landet, genom hvilcka menigheter af menniskor kunde i synnerhet under våra långa vintrar hafva sitt uppehälle, om friheten at införa alt til Städerna vore allmän, och afsättningen på landet vore fri. Iag känner väl Allmogens friheter at få hålla några få slags handtvärckare på Landet, men sådana äro aldeles förbudna, at afsätta något uti Städerna, och flera slag äro aldeles förbudna at tilvärckas på Landet. Man säger väl at en Landtman bör ju syslosätta sig med jorden och hemmans bruk, men man strider emot naturen och hindrar flera tusende menniskor at få ärligen föda sig, hvilcka derföre måste fly en olyckelig fosterbygd, eller stiäla eller dö af svält, och sådant alt vålla våra Skrå författningar.

§ 6.

Det 2:dra är saknaden af en fri handel och rörelse öfver hela Finland, under namnet af *Landthandel*, som i våra författningar är aldeles förbuden, hvarigenom Landtmannen måste på flästa ställen sakna sina nödiga och ofta oumgängeliga förnödenheter af salt, tobak, järn, stål, och några oumgängeliga färgstofter, nödiga Krydd och Krambodvaror, med mera. Huru skola til-

värkningar, jordbruk, och Boskapsskötsel trifvas där man måste sakna sina nödtorfter? Man bemöter mig väl dermed, hvem kan rå derföre, at landet är för vidsträkt, Städer kunna ju ei planteras så tätt at en aflägsen allmoge kunde få sina varor på nära håll, och sådana Städers handlande kunna aldrig lefva af en så svag handel, det kan således aldrig hielpas. Iag svarar: Io! det kan vist, allenast Landthandel förbådet uphör, och en och hvar äger frihet under lagens skygd at handla när och hvarest han vill. Aldrig må någon tro hvad våra Aristocrater påstå, at Finska bonden är af naturen så trög, at han ei vill täncka på sin förkofran. Nei han är det vist icke, men lagarna göra honom sådan. Han vore färdig at ärbiuda sin tienst på hvad håll som hälst, allenast han ser sig någon vinning dermed, och sådant borde ingen lag förbiuda honom; men nu måste han risqvera hästar, pengar och varor, just då han som aldramäst bijdrager til Köpmans förmån at få föryttra och Landtmans at få på sin gård för en drägelig proCent tilhandla sig sina behofver.

Öpnom doch ögonen. Det gifvas flera Köpmans Expediter, som sälja på landsbygden varor til landtboer, och flera landtboer uphandla sig varor i Städerna at sedan få föryttra dem på landet, och hade sådant intet skedt så vore de aflägsnare hemman ännu uti sin gamla linda. Men det är vinnings lystnaden som sätter dem i rörelse, ehuru de under den samma nödgas ofta våga mera än en siöman och för olyckeliga och aristocratiska lagar stundom mista alt. Är då fel hos Nation? Nei. Den är värksam til sitt bestånd, långt öfver lagarna, som arbeta snör rätt däremot. Man invänder väl: At de på landet boende få ju likväl härigenom äfven de aflägsnare sina nödtorfter. Iag svarar, Nei! dem måste doch tryta mycket, när handelen icke är fri och låfgifven, och dessa Landthandlare stå altid uti äfventyr, och så snart de äro kända nödgas de bära en blygd såsom Landthandlare derföre af Skråhandlare, at de öfverträda Kongl:a förbud, hvilcket för en ärlig och redelig man måste vara ganska tryckande.

§ 7.

Ännu mera tryckande blifver ett sådant förbud, då Landtmannen felar en ferm afsättning på sina varor och slögder. Det bör tagas för ett axiome i den allmänna hushållningen, at varor

aldrig tilvärkas, om de ei blifva sökta och efterfrågade, och tvertom ju flitigare de blifva eftersökta, ju ymnigare tilvärckas och föryttras de samma, så långt som naturen kan det tillåta, och möjeligit är. Iag vill endast nämna par artiklar, som doch i vår Svenska hushållning äro altför betydeliga: nemligen först Smöret. Där denna vara flitigt upsökes, efterfrågas och straxt betalas, där är man ganska angelägen om förökningen af sin miölk, om bästa användandet deraf til smör, och om inskränkningen af egna behof och förtäring deraf, at få så mycket mera föryttra deraf, och använda til pennings; Men om ingen hela sommaren igenom frågar efter en allmoges Smör, och hon intet under samma tid besökes af några Landthandlare, af hvilcka hon får tilbyta sig sina nödvändiga behofver, så må man från aflägsnare orter, äfven af större Ladugårdar förgäfves vänta sig många Lispund deraf. Skall det af hvar ägare sielf föras til torgs, då likväl många smärre hushåll knapt hunnit spara deraf 1 eller 2 *L*℔, så hafva sådana hvarcken tid eller förmåga, at för så liten påst besöka Staden, hvaraf händer, at han hällre förtär sitt smör hemma, än han på en lång resa nästan måste förtära mera än hela smörets värde. En sådan vara kan ei eller anförtros en granne, då en sådan komme at hafva med sig 10 a 12 ägares Smör af olika godhet, olika mark- och lispundtal, hvarigenom det blefve för honom omöjeligit at liqvidera med dem alla, hälst då han nödgades debitera dem hvar och en för sin egen och des öks dagsvärcken i förhållande af ens och hvars smör påst. Sij! ett sådant orimmeligit tvång är det likväl som Landthandels lagarna pålägga medborgare. Är det då under at ett så härligt land som Savoland, Tavastland och Carelen är ei förmå frambringa til våra Städer mera Såfvel varor än nu sker; och jag går än längre, at om alla Landthandels lagar hade ord från ord blifvit efterlefvade, så vore alla dessa Landskaper ännu nästan i samma linda som Ryssen 1721 lämnade dem uti; Så at lagbrott äro de som hafva förkofrat dem.

§ 8.

Ett annat exempel må jag äfven få anföra, som icke mindre updagar saken. Hvarocken Landtman är efter lag skyldig sielf föra sina Får och slagtnöt til staden. Huru många kunna väl de

vara, som med ett eller 2, högst 3 Slagtnöt ville åtaga sig at hvar för sig med 2 eller 3 personer köra dem på 12 a 20 mil neder til närmaste köpstad? och hvad kostar väl en sådan resa? derföre kan den näppeligen hafva rum. Om icke någon Landthandlare förbarmar sig, eller som är det samma: bryter lag. Ty då kunna de ledda blott af egennyttan fara omkring flera aflägsna Sochnar, och upköpa hela skarar af Får, Koor och oxar, som med långt mindre än en tionde del af kostnaden komma til städerna, och til ett mångdubelt antal, hvarigenom sådana Sochnar upmuntras til förökande af sina boskapshiordar, då Slagtkreatur på stället efterfrågas och betalas.

La Peyrouse säger om det fruchtbara Chilis at Regeringens inflytelse värkar ouphörligt emot Climatets. Californien och de så paradisiskt härliga Philippinerne lika så. Den bedröfveliga nit hvarmed Regeringen fiätrar handel och rörelse qväfver aldeles arbetsamheten.

Man torde väl kunna invända, at det då torde vara nyttigt at vid sådana svårare fall tillåta någon landthandel, fast den i de flesta mål vore förbuden, men det blifver i sådant fall til största delen onyttigt. Ty alt hvad nu är bevist om Smör och slagt nöt kan på samma sätt bevisas om alla slags Landtmanna producter fast i större eller mindre mån; och kan landman aldrig uphöra at sucka under handels lagarnas träldom så länge handelen icke är helt fri på landet; ty Landtman hafver många behofver, och äger flera landtmanna producter, utom dem som än ligga döda under lagarnas tvång, som betarfva all möjelig upmuntran at kunna förytras. Ligga några hinder i vägen, så hämmas rörelsen, och då må man förgäfves vänta lif uti hushållningen. Man svarar mig då: Landet blifver ju således upfylt med skojare och Landtstrykare, när hvar ock en får handla, som han vill. Iag svarar först: Sådan är naturens första rätt, som ingen bör få betaga en fri född menniska; men han bor ju i samhälle, och måste således underkasta sig dess lagar. Då frågar jag: äger något samfund rätt at betaga sina medlemmar någon så hufvudsakelig rättighet och svarar nei! Åtminstone förklarar den sedan olyckeliga Konung Ludvig d:n 16, då han först besteg den Franska Thronen under sin oeconomistiska Minister Tourgot[!] saken aldeles sådan: då han säger: «Synvillan eller inbillningen har hos somliga gådt så långt,

«at de påstådt, det rättigheten at arbeta vore ett regale, som «Konungen kunde sälja och undersåtarena borde köpa af honom «(utan tvifvel genom Skrå privilegier). Vi skynde oss at förkasta «en sådan vilfarelse (maxime). Gud sielf då han gaf menniskan «behofver, och giorde för henne oundgängeligit at söka tilgångar «för dem genom arbete, har gifvit hvarje menniska til egendom «den rättigheten at arbeta, och denna egendom är den förste och «dyrbaraste af alla, den som minst kan inskränckas», och derföre heter det vidare «Hvar ock en af hvad egenskap och Stånd han «vara må, äfven väl hvar utländsk man, utan Naturalisations bref, «skall vara tillåtit i hela Riket, at begynna och öfva den art af handel «konst- eller handtverk, äfven väl flera af dem tillika, som han sielf «för godt finner; til hvilcken ända Hans Maij:t aldeles indrager «och afskaffar alla de Handlandes och Handtvärckares Mästerskap «och Skrån, samt gör alla derom utgifna privilegier, stadgar och «reglementer til intet, så at för deras skuld må ingen borgare oroas «eller hindras i dess handels eller handtvärks idkande.» Mån sådanna middags sanningar ännu våga at nekas i vår uplystare tid.

§ 9.

Om man ock icke aldeles vågar neka dem har man doch altför många inkast mot dem. Då säger man löper ju alt folket från en arbetsdryg landtbruks handtering och blifva skojare och Landthandlare; men denna fruchtan är onödig och dårachtig ty dit gå icke flera än så många som därmed kunna nära sig, och få de däremellan förtiena sig med slögder och andra handtvärk, jämväl jordbruk hvad de gitta. Vidare säger man, at derigenom drages en stor mängd menskor bort från Landtbruket, som behöfde flera arbetare. Iag svarar: Hvad göra flera arbetare vid Landtbruket, då den nödiga afsättningen på Landtmanna varor dem felar? eller mån icke en välgörande Försyn utan konstig åtgärd förser ett land med så många arbetare som i sin frihet kunna nära sig? tviflom ingalunda derupå. Skaparen har innom nog få år upfylt hela jordklotet med folk, och det är hvarcken krig hunger eller pest som så minska en tilväxande folkmängd, som olyckeliga författningar göra det.

Men det svåraste inkastet som härvid möter mig synes vara detta. Efter som Landthandlare äro Rikets inbyggare, och derföre

nödvändigt böra draga någon börda til Rikets mångfalliga behofver, så upkommer härvid den frågan: När och i hvad ordning och på hvad sätt skola sådana Landthandlare beskattas? hvartil jag först svarar, at för en lyckelig Regering är första omsorgen, at kunna befordra tilväxten och förkofran af undersåtare, som om ei i annat doch uti sina mantalspeningar redan kunde på vist sätt hålla sin öfverhet Skadeslös, men derföre är det ei sagt, at de ei böra efter sin rörelse äfven derutöfver beskattas. Men här ligger en falsk grund i hela vårt kammarvärk: nemligen den, at all beskattning är indelt efter Landt och Stadsmanna näringar, emellan hvilcka likväl ingen grundelig skilnad kan hållas, utan är den mäst immaginaire; ty i städerna nytjas ofta Landtbruk och Boskapsskiötsel, och på Landet drifves äfven någon slags handel och handtverk, hvaraf händer at för Städernas Landtbruk, utom tionden, lärer til Kronan föga eller intet betalas, och Handtvärckare och Landthandlare lika ledes gå mäst skattfrie för all sådan sin handtering på landet. Men at för en sådan mindre lykligt träffad beskattnings grund förbiuda all handel på lands bygden, som där är så nödvändig, det vore icke annat än at slachta en Koo för et sugnings bens skull. I Ryssland äger en och hvar frihet, at äfven på Landet anmäla sig til hvad slags handel som hälst, allenast han derföre ärlägger tvenne Rubel til Kronan. En sådan afgift kunde en Landthandlare i början tåla, om han vore från Staden eller landet, och samma handels genant kunde sedan efter tilväxande förmögenhet småningom förökas; hvilcket en landthandlare gierna ville ärlägga, för at ei framdeles behöfva fruchta alla fiscaler, Länsmän, Tull inspectorer, besökare och accis rätter, militairer med flera. Med ett ord för hvar räf som fiäskar i buskarna, som antingen slukar rofvet på en gång, eller ock blifver hans hvardags gäst.

§ 10.

Sådant alt säger man vidare kunde ju bäst förekommas, om uti Finland blefve planterade flere Städer på 4 a 6 mil emellan en och hvar, då vore ei så lång väg at föra sina varor til Städerna, och rörelsen blefve mera lifachtig; Men jag svarar derpå, at sådant aldrig hielper saken rätt; ty samma svårigheter måste altid möta fast i mera eller mindre mån; på 2 och 3 mils väg

blifver redan för långt för en landtman at under brådaste arbets tiden resa til staden, at där falcka ut sina varor, och upköpa sina dageliga behofver. Och hvad gör man då, när man på flera ställen priviligerar Städer? intet annat än man med det samma priviligerar en stor mängd ämbetsmän och lättingar i dessa Städer, som doch aldrig hafva tilräckeliga göromål at syslosätta sig med, dragas från Landtbruket, och priviligeras med detsamma at den mästa tiden slå danck på sina gator blott för at bibehålla den favorit ideen, at göra skilnad emellan Stads och Landtmanna näringar, och at derigenom bibehålla ett felachtigt Cammar värk, som strider emot sakens natur och hindrar den jämna gång som rörelsen i sin natur bör äga, hvilcken så snart lagarna emot Landthandel uphöra jämkar sig sielf aldeles utan öfverhetens åtgärd. Och jag måste bekänna, at om Kongl. Finska Hushålls Sälskapet genom de aldra ömmaste föreställningar hos vår allernådigste Konung kunde så mycket uträtta at den med allone blefve förkastad såsom onaturlig och för Landt- och Stadsboen högst skadelig så hade det motat en utvandring af medborgare, som nu syslolöse måste fly, befordrat folkökningen, ökat tilförselen til Städerna, och satt den halfsåfvande landtmannen i full rörelse.

Men man må ei tro at sådant aflöper så lätt, ty ett mål af sådan beskaffenhet som detta måste Kongl:e Commerce och Cammar Collegierna nödvändigt höras uti, hvilcka ofelbart sätta sig emot en sådan frihet; hvarvid endast vore til önskandes at deras yttranden finge införas uti dagbladen, och således komma under Allmänhetens granskning. Det är märkeligit at Doct. Chydenius redan 1777 uti sitt svar til Kongl. Vetenskaps och Vitterhets samhället i Götheborg om Landthandelen helt och hållit försvarat den såsom nyttig för hvar och en enskilt, och för hela Riket i gemen, på grunder som torde vara oomkullstöteliga, och dem ingen vågat sätta i tvifvelsmål eller antasta. Huru länge skall då en så vichtig sanning blåt vara en liudande malm och en klingande bielra, utan någon tillämpning på ett utarmat Fädernesland?

§ 11.

För det 3:die sträfvar Kongl. May:ts Tienstehions Stadga äfven snörrät emot all folkökning och näringarnas drift. Sådant

insåg redan vår Skarpsinnige Konung Gustaf d:n 3:die och kunde derföre aldrig förmås at ånyo uplifva den samma, oachtadt flera nödrop och flera förslager som giordes at med tvång förmå arbetare til års tienst. Det är väl vist, at den samma på flera orter icke mera efterlefves i synnerhet hvad tienstehions löner beträffar, doch torde än flera ställen vara, där dessa band ännu utjaga mängder af mäst arbetande menniskor utur vår fädernesbygd. Det gifves än många, som vilja anse fria menniskor af den arbetande hopen för Fädrifter som under en sträng aga med hugg och slag böra tvingas til arbete, ehuru man under sielfva arbetet fodrar vett och urskillning af dem uti sina syslor, då likväl andra med jämn tilsyn och lämpa kunna i kärlek bringa sina tienstehion til all möjelig omtancka och arbetsamhet.

§ 12.

För det 4:de höra til dessa författningar äfven alla de hinder, som afhålla en arbetare ifrån at äga och besitta den jord han bebor och brukar, eller annors kunde blifva ägare af.

Af alt hvad vi menniskor i tiden äflas med så blifver väl Landtbruket det säkraste, och i längden det mäst lönande, men dertil fordras och många år, stora förlager och en outtröttelig idoghet, hvarvid ofta afkastningarna i början visa sig mycket svaga, och genom flera misstag uti hushålls principerna helt förtviflade, och hvem är det väl som icke genom förfäders gamla plägseder eller genom förslags makares stora löfteen eller ock genom egen försök oftast irrar sig, då skadan altid blifver jordbrukårens egen. Hvad skall då väl vara i stånd at leda fram en landtbrukare genom så många svårigheter? Man säger väl, det bör ske genom trägen flit, det vet man, men begärar man den af en jordbrukare aldeles utan afsende på någon egen vinst, så begärar man at han skall mera likna ett oförnuftigt diur än ett förnuftigt väsende: Ia sielfva arbets diuren då de sakna öm vård och nödtorftigt uppehälle så upsäja de genom sin vanmacht det af dem fordrade arbetet.

Nei! förnuftiga varelser böra hafva några lykligare utsigter för sig och sina efterkommande i en framtid, annors blifver det omöjeligit at vänta något stort eller berömligit af dem i hvad företaganden det hälst må vara. Hvad gör en krigsman til hielte?

37

Ei allenast det lugn han äger at vänta efter en blodig fächtning utan ock den heder at af medborgare i fordna dagar varda Lagerkrönt och nu at blifva bestiernad af Regenten och uphögd bland sine medbröder. Hos en Iordbrukare, som dag ut och dag in måsta draga dagsens tunga, under köld och fråst, mycken heta och väta, gäller ett mun-väder icke stort, om det ock gåfves och kunde smikra honom en stund, nei! varachtigare måste det vara, här uträtta icke eller några små belöningar något hufvudsakeligit. Mera måste det vara, nemligen en tryghet, at sielf ei allenast få besitta den jord han med svett och möda upodlat och brukat utan ock för hustru, barn och efterkommande. Det är den belöning som en jordbrukare sätter högsta värdet uppå, och då är han nögd, ehvad andra bördor ock måtte trycka honom, om de ei blifva aldeles odrägeliga, allenast de blifva vissa och oföränderliga.

§ 13.

Detta är ingalunda någon ny sanning eller sats, ty såsom den ligger grundad i sielfva sakens natur så finnes han ock godkänd, och på vist sätt antagen af alla uplysta nationer, där intet despotismen och Aristocratien hunnit förmörka en så klar middags sanning. Israeliterna fingo således af det tätt bebodda Canans Land sina afskilda delar efter Iacobs sönners antal, hvilcka tvifvels utan sedan fördeltes emellan hvarje husfader, och gingo i arf emellan barn och barna barn. Romarena fördelte sina äröfrade länder enligit åkerlagarna hvar och en til en säker besittning, fast man sedermera fik ärfara så många bittra klagomål öfver otaliga aristocratiska inkräktningar. Förnuftets klarare lius har efter ett skingrat medeltidens mörker alt mera updagat denna sanning. Nu mera gifves ingen Regent i Europa, som icke bifaller denna sanning. Keisarinnan i Ryssland, den i sin tid stora Catharina, en Regentinna med den största despotiska macht, ärkände den. Uti Danmark har den redan giordt kanske de största framsteg. I England gifvas väl ännu ganska många egendoms Herrar, som sielfva ei stort röra vid jorden, men deras underhafvande besitta deras jord med föga mindre än egendoms rätt; ty de sluta med dem accorder eller Lambondskap på innemot hundrade år til en säker besittning, utan at få rubba dem, och deras barn och

barna barn få träda i förfädernas ställe, allenast jorden försvarligen vårdas, då de ei kunna vräkas af sina Herrar. Men ehuru saken är gifven ser man likväl tillämpningen deraf i de flästa Riken vara ännu ganska vaklande.

I hvart ock ett samhälle så väl under en republicansk som ock Konunga Regering blifver det väl aldeles omöjeligit at tildömma hvar ock en person ja til ock med hvart hushåll i hela samhälle någon absolut rättighet til någon evärdelig arfvejord. Låfliga och af kloka Regeringar befrämjade Ächtenskap måste göra det aldeles omöjeligit, hvaraf händer at en del altid nödgas taga sig tienster, eller vara dagakarlar, andra utvälja sig några andra närings grenar i handel och handaslögder, eller ock tränga sig fram i Ämbets vägen, eller at blifva Lambönder hos några som sielfva bo på sina hemman. Sådant kan aldrig undvikas i ett vidsträktare samhälle. Men det synes allenast utgöra hufvudsaken, at de flästa jordbrukare, och så långt möjeligit är, kunna blifva ägare af större eller mindre andelar, antingen genom egna föräldrar, giften, arbete eller pengar, ty derigenom updrifves han at tränga sig fram, och vinlägga sig om skickelighet och besparing, och at man således får se Iorden i deras ägo som mäst arbeta med den samma.

§ 14.

I Sverige gifvas ordenteliga jordbrukare, Krono- Skatte- och frälse bönder. Hvad de så kallade Krono [bö]nder beträffar så har väl förfarandet med dem i våra tider varit ganska olika. Första åren af Konung Gustaf den 3:dies regering voro aldeles olika med de sidsta. I början var ingen förhopning för en Krono bonde, at få inlösa sitt hemman til Skatte, utan ärbodos Krono hemmanen at på städja få besittas, men ifrån 1789 hafver en och hvar som är rätt innehafvare af krono jord frihet at lösa sitt hemman til börde, emot en icke odrägelig penning, som uppå detta sättet väl blifver en ny beskattning; men allenast för en gång, och sedan intet mera, emot hvilcken innehafvaren sedan får af Högl. Kongl. Cammar Collegium ett Skatte bref at man efter man, arfvinge efter arfvinge, få oklandradt behålla och besitta det samma, som en lagligen förvärfvad egendom, så at därvid för det närvarande intet egenteligen är at klaga, allenast at det

dervid nu kunde oförändrat få blifva beståndande, hvilcket doch sällan med våra œconomiska författningar händer. Ehuru det ofelbart hade varit långt bättre om intet något Upsala Öde hade varit til, utan innehafvaren af all jord hade varit dess rätta ägare, och burit samma tyngder med Skatteman. Ty hvad är Kronan? intet annat än den Högsta macht, som blifver nödvändig til bibehållande af millioner menniskor i ett Samfund, hvarest folket således utgör sielfva stommen, som alla verldenes tider bodt och bebygdt jorden förr än någon högre macht var til, som skulle hålla dem under ett hufvud, hvaraf nog klart kan ses, at den jord som Gud satte menniskan uppå tilhörde ingen annan macht på jorden än den som arbetade däruppå, och detta äro de millioner undersåtare, som nu bo uti ett Rike, hvilckom ägande rätten til Rikets jord ei med något skäl kunde beröfvas.

§ 15.

Hvad Skattemannen beträffar, så bör man väl medgifva, at han [på] vist sätt kan kallas Dominus fundi eller jordägare, men dervid insmyga sig icke deståmindre flera skadeliga sviter, dels vid dess försäljande dels ock då ett Skatte hemman skall gå i arf, dels ock då det skall stå under flera Ämbetsmäns tilsyn och räntetagare.

Ingen skatteman kan hafva at klaga, om Kronan vill inlösa ett sådant hemman för några behofver då Hon vill inlösa det til samma summa, som en Skatteman af andra biudes derföre, men om det för 3 års Skattevrak eller ock för mindre summa skall gå til Kronan än andras båd är, då måste honom beröfvas en egendom, den han lagligen i sin ordning sielf eller des förfäder eller af förra ägare sig tilhandlat och måste blifva en uppenbar orätt.

För det andra, om en sådan skattejord kommer at gå uti arf; och den samma skall hos den ena arfvingen blifva ett fidei commisse, som ei får delas, lida andra arfvingarna då de ei få deltaga i jorden, oachtat hvad lösen som kan bestås. Ett sådant begrep hafva många trodt blifva ett hufvudsakeligit medel til befrämjande af ett godt jord- och landtbruk, men jag måste ärkänna, at sådant är icke annat än ett medel at äfven bland jordbrukare uprätta aristocrater, som sedan mera eller mindre nytja de andra såsom sina tienare eller trälar, hvarigenom de större

hemmans ägare ganska mycket hindra de andra ifrån upodlingen af all möjelig under hemmanet liggande jord, eller ock gör dem till skattdragare under sig, och derigenom lägger hinder i vägen för den folkförökning, som annors vore möjelig.

Men när hemmanen få emellan alla barnen gå i arf i större eller mindre delar efter lag, utan någon tilfrågan om hemmanet tål någon sådan klyfning, så är grunden lagd til en märckelig förökning af folkståcken, och til upodling af all jord som möjeligen kan upbrukas. Eller hvad har Högsta machten, eller Domstolar at göra därmed om en hemmans brukare, til exempel af $^1/_8$ mantal, får 8 eller 12 sönner, af hvilcka en del torde se sig om på andra håll, men 5 eller 6 stycken dela jorden sig emellan, så måste alla dessa arbeta sig fram hvar på sin jordtorfva dels genom slögder des ock genom upodling af all brukbar jord. Man invänder väl: men om där icke finnes så mycken brukbar jord, som sedan kunde förslå för 5 a 6 nya hushåll, hvarpå jag svarar, sådant är ei Regeringens omsorg, det må en och hvar af dem sielfva sörja före, och då först kunna upodlingar ske på sådana ställen dem ingen förr trodt kunna göras växtliga, då kunna ängar dikas i tegar, då påtänckas plantger[!], då drifvas de til allehanda slags slögder, några blifva snickare, andra stolmakare, andra förfärdiga Chatuller, och andra blifva terpentin Kokare, med mera, och då tilväxer folkhopen, som under en aristocratisk styrelse måste fly landet, gå til siös och rymma til Ängland och Hålland. Man säger väl: det är omöjeligit, at så mycket folk som af deras flera hushåll kunna upkomma kunde lefva på en så liten jord? Sådant strider aldeles emot all kammar principe, de måste alla blifva tiggare. Men hvarföre fruchtar man nu för det, som doch är det man hälst önskar och mäst söker neml. tilväxt af menniskor, eller hvilcken räkenmästare eller reglerare är i stånd at utmärcka huru många personer skola möjeligen kunna lefva på en 50 a 60 tunneland, då inga närings författningar tvinga dem?

§ 16.

Utom detta gifves ännu några hinder för en Skatte Man, hvarigenom hans ägande rätt af sin jord kan inskränckas, nemligen det förmynderskap hvarmed kronan vill intränga sig uti hans

hushållning med sin Skatte jord, utan tvifvel i god afsigt. Här gifvas Krono Läns män, Lands Fiscaler och Iägeri betiening, som hafva sig anförtrodt efter vissa föreskrefna lagar huru så väl Krono- som Skatte hemman böra i synnerhet vårda sin jord och skog, huru många tunnor tiära de få bruka, hvad slags skog dertil får användas, om storvircke finnes på deras ägor det kronan förbehållit sig, til och med hvad giärdesgårds band de nytja til sin stängning med mera: alt står under denna Krono betiänings tilsyn, med svåra plichter, om ägaren ei i acht tager alla härom utkomna författningar; och som alt sådant ei af honom kan så noga efterlefvas, så angripes han nu af den ena, nu åter af en annan Krono betient, som antingen tiltalar honom derföre lagligen, eller ock låter honom försona sig med några hundrade eller några tusende daler, alt som utsigten är på hans förbrytelse. Det är otroligt ja det är ock ömkeligit at se huru mycket en Skattebonde härigenom blifver betungad. Han måste bäfva för en och hvar sådan Krono betient och vara färdig, at göra dem hvad upoffringar som hälst de begära, för at kunna befria sig från deras trug. Hvad betyder då ägande rätten eller skatte friheten?

Ännu torde det gifvas flera Skatte och Krono jords innehafvare, som stå under Herrskaper och Indelnings hafvare, som af dem förplichtas at ärlägga sina ränte persedlar ei allenast in natura, som til äfventyrs icke mera är möjeligit, utan ock at afföra dem til hvad ort och Stad innom hela Lagsagan, eller Lagmansdömet, som dem af sina Herrskaper pålägges, hvarigenom de syslosättas flera veckor om vinteren, at föra sina ränte persedlar til de aflägsnaste orter eller Städer, til undvikande hvaraf de nödsakas, at hälre betala sina Herrskaper hvad de begära, til en stor förlust i sin låfliga förkofring.

§ 17.

Det tredje slaget af jordbrukare äro Frälse bönder, hvilckas ägande rätt til jorden torde än mera kunna dragas i tvifvelsmål, dels därigenom, at de af sina Herrskaper efter godtycko kunna betungas med dagsvärcken, skiutsfärder, och penninge afgifter, hvarigenom de kunna sättas i nödvändighet at öfvergifva sin jord, då de anse sig för svaga at emot sina rådande Herrar våga någon rättegång, hvarvid de förr eller sednare måste duka under,

dels ock at de af sina Herrar under någon föregifven orsak kunna aldeles upsägas, och andra i deras ställen antagas, hvarigenom de se sin på jorden nedlagda möda vara aldeles förlorad, sådana kunna föga annorlunda anses än som trälar, hos hvilcka hvarcken snille förnuft eller nödig omtancka för sig eller efterkommande någonsin kan väntas.

Därmed är väl ingalunda sagt at alla Frälse bönders Herrar vore så kärlekslösa, at de utan skäl vräkte sina bönder ifrån sig, nei! tvertom finner man ganska många Herrskaper, som ei allenast göra sina bönder rätt, utan ock af Christeligit medlidande öfverhopa dem med kärlek och välgerningar. Men så gifvas äfven sådana rätt många, som antingen i förtreten, eller ock för egen vinst och vällust trycka den arma jordbrukaren och säja som Pharao sade til sina slafvar Israeliterna: I ären fåfänge, Fåfänge ären I, och lägga ännu sten på deras börda. Hvad upmuntran kunna väl sådana jordbrukare hafva? och hvad utsigter för sig och sina efterkommande. Om så vore säger man huru ser man då äfven Frälse bonden ib[la]nd, hälst vid något Herre gårds kalase vara glad och förnögd. Mån en slaf icke stundo[m m]åste le, eller mån han på en Herrgårds [hög]tid skulle våga annat än dricka sitt Herrskaps skål och ropa vivat, fast han ock hela natten derpå med sin hustru badade i tårar öfver sin och sina barns framtid? Hvad storvärk bör man vänta sig af sådana, när man ser uselheten i hans koja, hans uppehälle och klädebonad under ett nedslagit och trykt sinne?

§ 18.

Men utom dessa Frälse bönder gifvas sedan stora skarar af Torpare, som lyda under Adeliga Gods, som måste arbeta 2 a 3 dagar i hvarje vecka äfven med häst dagsvärcken och egen kost, utan at äga någon säkerhet om besittningen af sina torp dem de bebo, eller huru mycket de böra arbeta, och kunna vid första vink afvisas från den jord som de bebo, än mindre våga sig at åberopa några rättigheter, hvarföre äfven flera påstått at pålar med Halsjärn och tuchthus borde inrättas vid Landtgods, at med stryk tilhålla dem til sina skyldigheter.

Man klagar och tör väl hända icke utan orsak, at sådana dagsvärks Torpare och drängar äro ståcklata, liderliga och på

flerahanda sätt lastfulla, hvilcka då de ei med godo kunna förmås til sina skyldigheter nödgas man med stryk bringa dem dertil, och då stå de redan närmast vid slafveriet. Men hvad flit och hvad dygd vill man väl fordra af dem som näppeligen hinna i sin ungdom få de nödvändigaste begrep om dygd och Christendom, som aldrig äga den minsta upmuntran, och som förtviflade om sin framtid ledas til all slags liderlighet? derföre behöfves en Herregårds Rättare at stå med karbasen öfver dem i högsta hugg och lika väl äro de sturska och olydiga.

Men låt oss likväl til menniskleghetens tröst härvid anställa en kort betra[chtelse]. Ärfarenheten öfvertygar oss derom, at ei a[llena]st barn och ungdom, utan ock menniskor af mognare år kunna först genom flerahanda uppmuntringar a[f] hvad beskaffenhet de ock må vara drifvas ganska långt i efterlefnaden af sina skyldighe[ter,] hvilcka derföre ei behöfva bestå uti några dyrbar[a] skäncker, utan ofta uti en upmuntrande mine, förklarad välvilja, ett billigt beröm, en slags täflan eller til det högsta uti et qvarter tobak eller en liten sup bränvin, eller något annat sådant, när det utdelas af en kär hand. Han känner då igen, at han ännu hörer til mennisko classen, såsom en fri varelse, som ännu får se sitt förachtade väsende bestrålas med milda blickar från en sol, som altid förr bränt och förtärt honom, och det är vist at största delen genom sådant drifves til sina skyldigheter. En del stanna uti en mellan class, som stundom tåla någon upmuntran, men oftare måste bemötas med någon slags känslo löshet, hvilcket redan måste såra dem, då de se med hvad ömhet de andra bemötas. Men deremot de lastfulla måste med ömma föreställningar, utan banskap och svordom, föras til rätta, och då försäkrar jag vist, at om sådant sker med sachtmodighet och tålamod, så skola ei många pålar och tuchthus behöfvas vid Herregårdarna och doch långt mera uträttas. Hvaremot man åter måste se en aldeles motstridig värckan, om Rättaren eller gårdsfogden börjar straxt med buller, hot, och svordomar, och är färdig at slå til vid minsta förseelse, eller ock ofta utan brått, hvarigenom den arma trälens menniskliga begrep måste förvillas, och han nytjar i harmen sin gadd at komma åt sin förtryckare, ehuru han därmed icke annat uträttar, än förökar sina brått och fördublar sina plågor, och då blifva pålar och tuchthus nödvändige.

Sådant visar sig ännu dageligen vid barna undervisningen; den ena läraren upammar uti sin Schola nästan utan ris fria, qvicka, dygdiga och lydiga varelser, den andra börjar från hugg och slag, och sluter med det samma, och lämnar dum[ma] slafviska och dolska illgiärnings menniskor efter sig.

§ 19.

Utom alt detta så måste doch [h]varocken hafva något slags ändamål hvarföre han vil nytja lifvet, nemligen at på något sätt förbätra sitt tilstånd. Arbetsmyran samlar barr om sommaren at betäcka sin hydda: Sparfven bygger sig sitt bo at fortplanta sitt slächte: utsikten för menniskor måste sträcka sig längre. Kärlekens yra medförer ofta en sen ånger då de nödgas sakna alla utsichter för sina barns framtid: förtviflan gör dem nedslagna och modfälta, och hvarcken tukthus eller stryk kan göra dem värksamma.

Herregårdars innehafvare anse väl alt sådant med föracht, och påstå at deras underhafvande blott skola lyda, och om det ei sker med godo så måste det ske med våld, men hurudan blir värckan deraf uti vår Finska hushållning i gemen? Det är ömkeligit at läsa uti Historien om de Ängelska och Hålländska besittningarna uti Batavien; huru talrika de där boende hedningar voro tilförene och den otroliga mängd af varor som derifrån kunde utskeppas, men under det tyranniska herravälde hvarunder de nu stått en lång tid bortåt, är landet til större delen ödelagt, och antalet af inbyggare har minskats til två tredje delar. Man kan ei utan at fälla tårar betrachta Spanska besittningarna uti Mexico, där man får se det aldra härligaste land til stor del vara förstört genom uppenbart våld, och aristocratiska författningar. Menniskligheten blöder då man ser Hedningar under sina egna Förstar tilväxa i folkmängd och rikedomar men förstöras under ett herravälde, som bär namn af Iesu dyrbara lära. Otaliga exempel innom Europa öfvertyga oss om det samma.

Men hvarföre skulle Kongl. Finska Hushålls Sälskapet upkasta en sådan fråga bland sina medborgar[e]? Af samma [för]etaganden blifva altid följderna de samma. Mån icke de öpnade såren, som doch nä[ppe]ligen kunna läkas, föröka smärtan, som annors ei blifvit så märkbar? Uti de fruchtbaraste provincer i Finland ser man stora Landtgods och Herregårdar efter hand

tränga fria arbetare undan sig, hvilcka oftast bäfva för öfvermachten som hotar dem, hvarigenom de afhållas från alla dristigare företag vid upodlingen af sin jord, och derföre är ännu största delen af vår finska jord ett öde land.

§ 20.

Til sådana författningar höra ock med skäl för det Femte alla våra Landt Tull och Accis Förordningar, icke egenteligen för de afgifter, som derigenom skola flyta in uti Stats cassan, utan förnämligast för de hinder de lägga i vägen för all handel och rörelse. Alla Rikets inbyggare hafva redan i långliga tider suckat under denna bördan; derföre hafva Riksens Högl. Ständer ganska ofta vid sina Riksmöten fört en bitter klagan deröfver och oftast i början af dem likasom innom sig beslutat, at uphäfva alla Landt tullar, utan afsigt at minska Kronans inkomster vid dem, men vid utförandet af detta sitt företagande, hafva de måst ärfara, huru de som haft detta värk under sina händer hafva så slugt förstått at under sielfva afgiftens reglerande invefva en och hvar uti sina särskilta interessen, at de aldrig kunnat blifva ense om beloppet af denna afgift på hvart stånd eller hvar person, hvaraf altid händt at dessa Landt tullar alt framgent blifvit bibehållne.

Den som med mera ovä[ldu]ghet och upmärksamma ögon först betrachtar den stora mängd af menniskor som härvid fruchtlöst förnöta sin tid, dragna från jordbruket, bergvärk och handaslögder måste innerligen beklaga Rikets stora förlust på flera tusende arbetsföra personer, som härigenom dragas til syslolöshet och lätja; Han måste se dem något lönta af kronan, som upsluker en betydelig del af Kronans intägt, men at medborgare under hvarjehanda invänningar doch blifva nödsakade at ei allenast fylla bristen af deras nödtorftiga behof, utan ock at upsätta dem til sina Herrar, och understödja deras vällust eller girighet, hvarigenom de blifva en tryckande plåga för medborgare.

Doch hvad som aldra ömmast är så lider handels rörelsen genom det tvång och trug, som möter dem hvilcka föra varor til Städerna och dem som utföras derifrån til andra Städer eller marknads platser, under namn af förbudna varor, eller Landthandel. Och hvilcken handlande eller Landtman är i stånd at

genomgå och i minnet behålla alla från äldsta tider utkomna, och sedan år efter år förklarade bud och Förordningar, hvarigenom menniskor i oskyldigaste välmening inblandas i ledsamheter, och för at ei blifva för all tid olyckeliga nödgas lämna hästar och varor i rofgiriga Tull betienters händer, för at undvika en accis rätt, där samma person oftast är angripare och domare. Ingen Räkne mästare är i stånd at utreda huru mycket handeln och varu tilvärkningen lidit blott genom dessa författningar. Man torde väl härvid såsom vid många andra tilfällen vilja leda en sådan skada ifrån författningarna på dem som skola värkställa dem, men det är orätt; ty en och hvar bör förstå, at en författning altid drages så långt som möj[eli]git är til den mächtigares förmån, och må laga[r]na vara utgifna i huru god afsicht som hälst så måste inbyggarena och rörelsen lida. Emedlertid skrämer man Öfverheten och de[t, al]männa med spöken om Lurendrägerier landthandel och Städernas undergång, under det man som starkast arbetar på hela landets ödeläggelse.

§ 21.

Vidare och för det Siette borde hit ock räknas den tryckande tyngd för Landtmannen, at ei allenast först sätta sina Landsvägar i fullkomligit stånd, utan äfven at genom täta resor hela sommaren igenom bibehålla dem i god ordning genom flitigt påbyggande af sina väga lotter, då likväl det på vist sätt tilhörde resande, at vid sin genomfart med någon del af skiuts legan bidraga til deras i stånd hållande, såsom redan på flera utländska orter är brukeligit; ty det händer oftast, at den aldra angelägnaste vår sånings tiden Allmogen stämmes ofta på 10 mil at i stånd sätta sina vägastycken med hot af svår plicht, hvilcken at undvika, landtmannen nödgas plichta med vanhäfd eller försummad såning på sin egen åker, och det så ofta som de til vägens reparation anbefallas.

Med dessa olägenheter må äfven den förenas, at Landtmannen är plichtig enligt lag at ligga i håll några dagar med sin häst på gästgifvare gårdarna efter sina indelta skåf eller tourer några gångor om året, hvilcket allmogen för några år sedan sökte at undslippa, och derföre tilbödo Gästgifvarena en och 2 Rd:r af mantalet ehuru flera Gästgifvare ald[e]les intet nytja några håll

hästar, utan skiutsa med sina egna, och däremot upbära af dem som borde stå i håll en större summa pengar om året, hvilcket synes nog hårdt då Gästgifvaren först bär upp en dryg skiuts lega och sedan genom hållets betalande kanske 2 a 3 dubbel betalning deröfver, hvarmed jag äfven fogar tilsammans Landtmännens bitra klagan öfver den oskonsamma och hästmördande körning, som våra aristocrater nu bruka, som ingen annorstädes än i vårt rike är låflig, och dödar mången Landtmans endaste ök.

§ 22.

För det 7:de må äfven som hinder i vår hushållning hit räknas de svåra utlagor, som måste årläggas til Kongl. Maij:st och Kronan, hvilcka årligen tilväxa, så väl genom Rikets redan åsamkade ofanteliga skuld, som ock andra nya pålagor under hvarjehanda titlar, såsom Tull förökningar qvarn afgifter och saltpetter gärder etc., etc., så at undersåtarena ändteligen måste digna under bördan.

Ordsaken härtil kan väl ingen annan vara utom ödeläggande krig än at Ämbetsmanna corpsen dageligen tilväxer, så at den öfra delen af Rikskroppen upsväller til en ofantelig storlek så at fötterna omöjeligen förmå at bära den samma.

Man känner ganska väl många betydeliga indragningar, som skedt af vår Allernådigste Konung, men värkningarna af dem hafva ingalunda ännu hunnit til skattdragande undersåtare, och så länge man ser ei allenast alla Ämbetsmäns barn i full gång at klifva upåt på lyckans trappa utan äfven de ringares med macht arbeta sig upåt, at lika som oljan få flyta öfverst, så visar sig föga förhopning om någon reduction. Iag tviflar icke ens derpå at en Nådig Konung bomat emot dessa strömmar af ungdom som vilja tränga sig fram, men det gifvas så många små rännilar genom hvilcka de kunna tränga sig f[ram] förbi ett sådant slussvärk, at föga lärer kunna [ut]rättas. Konung Car[l] den 11:te var en envålds herre: han vågade, han giorde, men Han — — — Doch hvarföre skulle vi fälla modet? Vi äro väl insunkna i Riksskulder öfver öronen, men det är ingen tvifvel, om Svea inbyggare blefve lösa från sitt fängelse, och de andra banden, så skulle ännu detta folk klätra sig up utur detta diup men i annat fall ser det aldeles omöjeligit ut.

§ 23.

Utom alla dessa hinder uti vår Finska hushållning, som alla på vist sätt ligga uti sielfva författningarna, gifvas äfven några andra, mera eller mindre betydande, bland hvilcka jag först får omnämna det, som genom domares och Ämbetsmäns förvållande förorsakas. Fordna tiders händelser uplysa nogsamt, huru mycken väld och orätvisa då för tiden trykt Finska Allmogen. Iag ville ingalunda misstäncka närvarande Styrelser om sådant; Men om man likväl med lugn betrachtar närvarande händelser, så måste man märcka äfven en stor åtskilnad. Styrande Embetsmän på ena orten gå en menighet med råd och dåd tilhanda, at med all möjelig rättvisa bijträda ett trykt folk: de äro Fäder för en menighet, och kunna ei nog beprisas för sin rättvisa, oväldughet och outtrötteliga möda at tiena ett folk, men tilståndet torde ei vara ena handa allestädes. Sådana torde ock finnas, som oftast följa egna nycker, som med nya påfund vilja betu[nga] menigheter, hvilcka altid tryckas af den Aristo[cra]tiska machten och där rättvisan ofta kan blifva nog dyr.

Finlands Högre Domstolar måste ännu vara de säkra tilflychts orter där rättsökande skyddas under Lagen. Men bland de lägre torde doch gifvas en eller annan, som beklädes af ynglingar, som antingen sakna nödig ärfarenhet eller ledas af egennyttan, och blifva tryckande för menigheten. Huru önskeligit vore det icke, at det gåfves Freds-domare bland oss såsom i Danmark, hvarigenom flera tusende rättegångs mål blifvit förlikta, doch utan at dermed betunga den redan nog annors lastade Staten, och så inrättade, at Domaren fant det stridande emot sitt interesse at upskiuta med målen från den ena rättegångs timman til en annan; ty den nu brukeliga föröker altid sportlerna genom upskof, och då kan man förstå at dertil altid gifvas anledningar.

§ 24.

Ibland orsakerna som hindra den Finska Hushållningen at upstiga til all möjelig högd böra äfven räknas saknaden af nödiga genomfarter, som genom ström rensningar borde befordras.

Det blifver oumgängeligit at vägar blifva bygda å nyo på alla de orter där några varor skola föras fram; ehuru det ei kan

nekas at på våra fem vinter månader en otrolig mängd af varor föras omkring landet, hvarigenom städerna förses med sina nödtorfter Smör, talg, Spannemål, lin och hampa, och landet deremot får afhämta från Städer och bruk salt och järn med flera behofver; icke deslå mindre är doch i flera afsenden gagneligit, at äfven om sommaren få transportera sina inbördes behof på kärr[or] och hoppas jag at genom Höga Öfverhetens befallni[ng] i denna delen skall vara mycket uträttat. Men hvad vatuledningar emellan större och mindre Insiöar och elfvars uprensningar beträffar torde [det] mästa ännu saknas.

Hela Carelen, Savolax och Tavastland liknar en sk[är]gård, där varor i större mängder kunde föras på [stora] båtar, men hindras än genom flera vatudä[m]ningar, af hvilcka en del torde finnas möjeliga at öpnas, och nedfarterna efter älfvar göras mera beqväma, til befordran af en allmännare rörelse, men sådant torde ankomma på större eller mindre kostnader af Kronan, och där en synbar nytta straxt visade sig torde äfven Allmogen upmuntrad gå in uti några kostnader.

§ 25.

Til dessa hinder må väl ännu läggas den svåra tyngd, som trycker Lambönder eller hälften brukare, som af sin års afkastning nödgas aflämna hela ena hälften til Gårds innehafvaren och därjämte stå för alla hemmanets utskylder och årliga reparationer.

Man kan väl aldrig neka, at sådana vilkor äro nog svåra, men det gifvas doch flera, som genom sin sparsam- och trägenhet draga sig igenom, men de blifva doch rara efterdömen. I vissa Landsorter doch flera än uti andra, alt som yppigheten mera eller mindre fått tränga sig in ibland menigheten, hvaraf man doch kan inse huru långt et jordbruk möjeligen kan löna sig.

Här bör jag äfven vidröra den dryga afgift, som en stor del hemmans ägare på vissa orter i Finland måste betala under namn af syting ei allenast til sina gamla föräldrar, stiufföräldrar eller Svärföräldrar, då de öfvergifva hemmans bruket, utan ock til villfrämmande när de genom köp blifvit ägare deraf, och få ei afsäga sig denna skyldigheten; den kan på små hemmans delar til och med af $^1/_8$ mantal upgå til 5 a 6 tunnor säd, 6 a 8 skrindar eller vinter lass höö och ofta tobak och pengar til, som

på små hemmans delar utom alla hemm[an]ens öfriga tyngder utgör en betydelig börda på jordbrukaren.

Dessa äro de hufvudsakeligaste hinder som fiätra så väl Finska som Svenska Landtmannens idoghet, och ehvad andra orsaker ock förebäras så måste de antingen stå i närmaste förbund med dessa, och således hafva sina grundorsaker i författningarna, eller äro de mera enskilta som kunna röra en eller annan Sochn, men ei allmänheten; ty fåfängt må man beskylla Finska bonden mera är någon annan för overksamhet, om allenast banden lossas. Men sker det åter icke, utan Kongl. Hushålls Sälskapet tror sig genom några andra steg, och til äfventyrs genom nya inskränkningar uphielpa vår Finska Hushållning så skall en framtida ärfarenhet bevisa at både folk- och varumängden skola årligen förminskas; ty det är ömkeligit at se huru de aldra nyttigaste företaganden så snart de från sin frihet blifva brachta under författningar börja at tvina af och efter hand dö ut.

§ 26.

Af hvad således förut är sagt om orsakerna til Finska hushållningens förfall blifver lätt at förstå hvad medel efter min tancka då borde nytias at förmå Landtmannen til mera drift och omtancka i sin Landthushållning; hvarvid jag först bör söka at förklara alla hushålls författningars skadelighet så snart de genom vissa lagar skola värkställas, hvarmed jag likväl ingalunda menar dem som bland menniskor skilja *mitt* och *ditt* ifrån hvarandra ei eller lagar om arf, och aldra minst lagar emot värckeliga och i naturen grundade brott och missgerningar, dem jag alla högachtar och anser för högst nödvändiga. Ei heller vil jag förringa de uplysningar och upmuntringar som komma från högsta Öfverheten, eller från flera Konungens Befallnings hafvanden til antaganden af vissa slögder eller handteringar, eller från Kongl. Hushålls Sälskapet, [e]ller ock från andra välmenande Patrioter, hvilcka efter tid och omständigheter giordt mycken nytta; utan dem som anbefalla vissa classer af menniskor vissa syslor och göromål med förbåd för andr[a at] befatta sig med dem.

Sådanna Lagar hafva väl redan från långliga tider blifvit ansedda för nödvändiga i Sverige och snart sagt öfver hela Europa,

hvarpå jag må allenast åberopa mig en dansk Handelstidning N:o 3 af d:n 7 Ianuarii innevarande år, som lämnar underrättelse om Spanska hufvudstaden Madrit[!], «at i denna Staden gifvas flera «corporationer, som indelas uti 3 särskilta classer, neml. Handt-«värckare, Örte krämare och detaile Handlande, som alla äga «uteslutande rättigheter, at förse hufvudstadens talrika publicum «med alla lifvets förnödenheter och beqvämligheter, och det är «besynnerligit, at Folket icke hafver på sin sida något privile-«gium — — De många inskränkningar och Chicaner, hvartil detta «monopoliska systeme gifver anledning, och hvilcka äro til största «skada för det allmänna, och i synnerhet för industrien, och «Fabriks rörelsernas framgång, hafva hit intils icke tillåtit at införa «en Fri handel, hvarigenom allena varor til öfverflöd af god «egenskap och för godt Köp kunna til väga bringas.» Och samma Klagan måste mängden af menniskor föra nästan öfver hela Europa.

§ 27.

Och detta gifver mig anledning at här besvara en märkvärdig fråga: Då en stor del af Europas Regenter i hierta och siäl täncka godt för sina undersåtare i gemen, och gierna önskade se sitt Rike i alt möjeligit flor, och sina undersåtares tilväxt och förkofran, hvad kan då vara orsaken dertil at de immerfort arbeta på inskränkningar och närings lagar hvarigenom undersåtarena altid föras in uti särskilta flockar af näringar och handt[vä]rk? Dertil synas 3 hufvudorsaker för[nä]mligast vara värckande.

Den första ligger ofelbart uti Förstars upfostran. De se och höra intet annat omtalas, än sådana corporationer eller insk[rän]kningar bland sina undersåtare, och deras handledare veta intet annat om näringarna at föreställa dem än nödvändigheten af dylika lagar, enligt nästan alla redan i långliga tider utkomna och antagna hushåls principer och böcker, jemte en farhoga för större förstöringar af ett Riks samfund, om sådana författningar kastades öfver ända, hvarigenom de ifrån barndomen anse dem för ögnastenar vid sin Styrelse.

Den andra orsaken ligger uti beskattningarna. De collegier, som därmed syslosätta sig, hafva redan i flera hundrade år arbetat därpå, at få alla undersåtare uti vissa classer efter sina näringar,

och derföre fördömma all mångslögd, at få en och hvar beskattad efter någon viss näring, ehuru mången med en sådan handtering som han är dömd til näppeligen kan syslosätta sig halfva eller fierdedels året, då den öfriga tiden måste användas til lätja eller nöjen och tids fördrif, om han ei vil intränga sig uti någon för honom förbuden handtering, då likväl sielfva arbets driften är det första som välgörande Regenter böra söka hos sina undersåtare, och beskattningarna må sedan följa idogheten på spåren, och dertil gifvas nog många utvägar.

Den tredje orsaken bör sökas uti de mångfalliga klagomål och ansökningar, som sådana aristocratiska sammansättningar tidt och ofta öfverhopa den Styrande Machten med. Det är rysligt at med upmärksamhet genomgå förflutna äldre och yngre tiders handlingar i Sverige och se huru många Monopoliska steg [är]o vågade, med järn och salt handelen, och med kopp[ar] Contor, och Tieru compagnier, emellan Skomakare och Skoflickare, Guldragare och Snörmakare, emellan Slachtare och Garfvare, och Garfvare i [Sto]ckholm emot Garfverier i andra Städer, och e[mellan] Slachtare och St[ock]holms Stads inbyggare, med [ota]liga flera. Och man ser i äldre tider sielfvast[e] Collegierna beprisa och uphöja sådana sammansättningar. Hvad under at den bästa Regent i verlden förvillas genom så mångfalliga nödrop, som understödjas, antingen af hat eller nit, eller egen profit, af Stora män som omgifva Thronen.

§ 28.

Sådana Hushålls författningar anser jag i gemen först skadeliga för arbets driften och mängden af tilvärkningar. Det vore för hårdt tänkt emot en Allvis Gud, om han ei förstått att sätta menniskoslächtet i rörelse, at förvärfva sig sina behofver. Oskäliga diuren ledas genom en naturlig drift at ei allenast skaffa sig sina nödtorfter utan ock beqvämligheter, Bäfvern at bygga sig en tienlig boning och mullvaden at samla sig en ömnog vinterföda, skulle då förnuftiga varelser ei ledas til sådant utan författningar? Det kan ju aldrig nekas, at forntidens menniskor långt för än Styrande Machten viste eller ville befatta sig med näringarna frambrachte de ädlaste och dyrbaraste tilvärkningar, och ömnogaste tilgång på uppehälle, sådant intyga många redan til en del för-

lorade konster, och at Sverige för flera hundrade år tilbaka var i tilstånd at förse sina inbyggare, som då voro mycket talrikare än nu, med egen spannemål. Flera hundrade i den bekanta verlden utgångna stora städer, flera tusende ödelagda byar, och flera millioner menniskor saknas nu emot förra tider, alt genom olyckeliga Styrelsers inmängande uti näringa[rn]a. Och hvarifrån skola de Styrande inhämta några säkra uplysningar om näringarnas drift, då hvarcken deras undervisare eller böcker eller Collegier eller Rikets stora män hvarcken veta, kunna eller vilja uptäncka de tusende tals utvägar [so]m hvar enskilt verldsborgare kan påhitta och ville försöka til sin förkofring.

Men Kongl. Finska Hushålls Sälskapet torde äfven begära auctors yttrande derom, huru alt sådant ondt skall afhielpas? hvilcket jag uti närvarande ställning anser för omöjeligit, men sådana tider äro doch icke omöjeliga at framdeles kunna inträffa, då mera eller mindre blefve möjeligit, i hvilcket afsende jag nödgas, med all uptänckelig vördnad för Författningarna föreställa dem, såsom til intet giorda.

§ 29.

Ordningen i hvilcken jag förut beskrifvit hindren leder mig således at först nämna om alla Skrå-privilegier. Min mening är ingalunda at förbiuda eller förhindra alla Skrå mästare at fritt tillvärcka de slags arbeten, som en och hvar lärt uppå, och at få föryttra dem så väl i städerna som på landet, det bästa de gitta, utan at de fast hälre ägde frihet, om de sakna nödig utkomst i sitt eget handtvärk, at genom någon annan slögd eller handtering söka någon bättre förkofran, ty det kan aldrig nekas, at då någon i sin barndom af sina Föräldrar vid sin ofta trånga utkomst sättas i någon slags lära, hvarcken de eller deras barn kunna se förut hvad fallenhet en gåsse kan få til det handtverk han lärer, hvaraf lätt måste hända, at han i sitt handtvärk kan blifva en Klåpare i all sin tid, men deremot känner en innerlig lust [ti]l något annat, och kan genom några måna[de]rs öfning blifva en mästare deruti. Hvad lycka då at få gripa til det som bäst lönar sig?

Men att desse Skrå mästare skola hafva ut[es]lutande rättigheter, at utom dem ingen annan [får] afsälja samma [s]lags tilvärkningar i Städer[na] eller på landet, sådant måste jag anse för

ett intrång uti naturens aldraförsta rätt, då en tilvärckare förbiudes at föryttra sin vara, och köparen skall tvingas at af vissa personer tilhandla sig något, som likväl Svensk man tilvärckat och är antingen bättre vara, eller säljes til bättre pris; ty annors kan ingen handel ske af andra än dårar.

Det är så hårdt inpräglat uti den Styrande machtens hufvud, at hvarcken stad eller land utan sådana exclusiva rättigheter hos mästare kunna hafva bestånd. Hvem skulle säger man förse Städerna med bröd, dricka, kött och annat dylikt, om ei bagare, bryggare och slachtare? Och hvad nöd skulle icke upkomma, då dessa saknades. Men de känna icke, at det äro förbåden för alla andra at få afsälja något bröd, dricka, Kött etc. som åstadkomma denna bristen, annors skulle vist ingen brist vara; ty en och hvar vore omtänkt at kunna förtiena genom sina tilvärkningar, och det altid i mån af afsättningen. Inga taxor, hotelser eller straff på Skrå mästare äro i stånd at rätt mota bristen, som nu ses af Slagta[re Äm]betets tvist i Stockholm, men den naturliga vinnings lystnaden uträttar alt utan tvång.

I början af den så kallade Frihets tiden utkom en Kongl. Förordning om Fri mästerskap men den var för svag at uträtta något emot träldomens bojor, som alt sedan blifvit smidda, och hålla äfven Finlands inbyggare svåra fängslade.

De tilvärkningar som ske uti Guld, silfver och ten böra för medborgares säkerhet stå un[der] Kongl. Controll Co[n]toiret, hvarföre ingen oanmälter finge låf at tilvärcka något af dessa metaller; men om några så[da]na ville anmäla sig uti Kongl. Controll Contoiret, som kunde bevisa at de förstodo rätt metall blandningarna borde de med noga föreskrift undfå stämplar til sina arbeten, under samma ordning som de nu så kallade Skrå mästare.

§ 30.

Ingen är i stånd at rätt afmåla alla de förluster nöd och trångmål, som priviligerade skrå mästare hafva försatt mäst hela Europa uti, och då nödvändighets varor af sådana i Skrå sammansatta säljare skola aflemnas til menigheter ser man at stegringen blifver oärhörd, derföre måste taxor och lagar söka at mota den, och hvem ser icke at mächtiga Skrån derigenom, at de förse sielfva

Lagstiftarena med Bröd, dricka, Bränvin och kött och andra förnödenheter vercka altförmycket på Taxorna, då den fattiga Köparen får med sin lilla skärf betala laget. Nyligen var en fråga väkt om slachtare embetet hade i Stockholm kunnat göra en så Patriotisk gierning, at de ville afsäga sig all sin uteslutande rättighet at få sälja kött i Stockholm, allenast at Kött taxan blefve uphäfven, då hvar och en som ville ägde rätt handla med denna vara. Men jag har ännu ei hunnit se något svar derpå. Man svarar väl huru är det möjeligit då Slagtare Ämbetet, såsom äfven alla andra, stå för ganska dryga utlagor til Kronan och Staden, hvilket värkeligen äger sin goda grund. Men deremot blifver här första frågan, mån Kronans och Stadens behof äro de första, eller mån ei medborgares lif, välstånd och nödiga bärgning böra vara de första, hvarföre de ingått i samfund med andra menniskor, och at när sådant fattas, och de intet få låf at på hvad moraliter ärligt sätt som hälst förvärfva sig sådant, derigenom äfven sielfva samfundet uplöses? Huru skola då Kro[nan] och Staden få sina behofver? Denna frågan måste vara långt under den första. Den bör rätteligen besvaras af en tänckande och från fördomar fri Cammar-karl; ty får man först me[dborgaren] at lefva förkofras och tilväxa så bör väl någon väg gifvas, at få honom taxerad.

Hvar och en som vill anmäla sig til en eller fler[a] handteringar i Staden eller på landet kunde ju til en början hos Magistraterna i Städerna och hos Krono betiänte på landet anmäla sig, för at året derpå ärlägga til kronan ex. gr. En Riksdaler eller mera och i proportion til Staden, för hvarje handtering; och om någon oanmälter syslosatte sig med något, som han ei anmält sig til, så borde han utan vidare rättegång året derpå ärlägga samma Contingent, som de andra. Men om någon utom Skrået skulle drifva något handtverck i en stor mån högre än alla andra borde han antingen det följande eller tredje året betala dubla afgifter, och så vidare.

Man ser således förnuftiga menniskor, som förkofras i sin naturliga enfald, genom krongliga band lägga snaror på egen och andras hals och qvamna bort i de aldra lyckeligaste länder.

§ 31.

Hvad handelen beträffar är det i högsta måtton märkvärdigt, at den fordrar aldrastörsta snabbhet, och derföre icke tål det aldraminsta hinder eller tvång, då den ifrån alla håll samlar pengar och ägodelar för dem som med försichtighet och drift sätta handelen i gång, och utsprider välmågan til de aldra aflägsnaste trachter och derigenom tilskapar tusende tals nya varelser af menniskor där gastar och vildiur förut bodt, och här är egna vinsten allena den som utan all annan åtgärd sätter de största hiul i rörelse.

Men nu hafva större delen af Europas Regenter trodt sig vinna samma ändamål med tusende slags hinder och förbåd. Man klagar öfver underbalance, och man drager inrikes tilvärkningar under få personers privilegier, och med underpriser tvingar varu säljare: man tillåter varors inskrifning, och förbiuder at föra ut pengar at betala dem med: man leder undersåtare i blodiga och kost[sam]ma krig och betalar kostnaderna med papers poletter, som förr eller sednare måste förlora mera eller mindre af deras påteknade värde, och man skyller sådant på egennyttiga medborgare: man vill styra cours och med det samma öker tusende tals antalet af poletterna: man talar om Folkökning såsom den där bör befordras, och man binder händer och fötter på dem, med hårdaste förbud at intet göra eller röra sig med något annat än hvad den gamla slenterjan och Skrå principen föreskrifva.

Huru länge skall då den i långliga tider til döden dömda Landthandelen ligga i sitt fängelse, under Lagen, bevakad af Länsmän, Fiscaler, tullbetiente, Accisrätter och Magistrater, som intet annat gör än utsprider Landt- och Stadsmanna varor altomkring til Rikets aflägsnaste vråar, uptäcker ofta nya närings grenar och förökar Landets afkastningar genom en trägen efterfrågan stundom til flera hundrade proCent.

Vi läsa uti våra nyaste Författningar om åtskilliga i Öster botn inrättade Frimarknader, som i sin mån kunna på några ställen gagna. Men huru långt vill man hinna med dem, då tunga varor, Smör, Spannemål, tiära, harts, Terpentin, pottaska, utom timmer, gröfre och finare trävaror med flera skola på 6 a 10 mil på en gång samlas til marknads platser? hvem kan då

komma i hog alla sina behofver? hvem är på en gång i stånd at lösa dem alla, och sådant allenast 2 a 3 gångor om året. Nei handelen behöfver mera lif om folk och varor skola tilväxa.

Alt sedan 1776 då Kongl. Vetenskaps och Vitterhets Samhället i Götheborg upgaf frågan om Landthandel har den legat bevist för hela Svenska allmänhetens ögon, utan at en enda kunnat eller velat vederlägga den. Skall då icke redan en så långvarig tystnad vara fult bevis för sanningen och nyttan deraf?

§ 32.

Men som en ren och tydelig ärfarenhet utgör hälst i politiska mål det aldra säkraste bevis så kan jag ei underlåta at här införa en säker underrättelse från F[lor]e[ns] redan af d:n 15 Aprill 1777. Så lydande: «I några få år har folkmängden härstädes ögonskenligen tiltagit. Hvarest ock menniskor få lefva utan tvång och för[t]ryck där ökas den nödvändigt. Denna grundsatts har [vår uply]sta Regering ständigt för ögonen. Spannemåls han[delen] niuter en oinskränkt frihet, och ingen menniska hin[dras] i något nyttigt företagande. En och hvar handlar och le[f]ver här efter sitt tycke, under skygd af Lagarna. Regeringen har mycken omsorg för folkets helsa, och hämmar genom lämpeliga författningar alla farsoters utbredande. År 1767 dog i Toskana en stor myckenhet menniskor, som dels icke kunde lösa den oerhört dyra Spannemålen, dels af dess förderfvade beskaffenhet blefvo til hälsan angrepne. Regeringen hade likväl med högst bepriselig mildhet för egen räkning låtit utrikes ifrån inkomma, och bland det nödlidande folket utdela, för mera än 500,000 Romerska dalrar spannemål. Sedermera hafva åtskilliga års skördar varit ännu långt sämre än denna; men Toscana har icke dess mindre altid haft dessa åren öfverflöd på spannemål af god egenskap; icke eller hafva sådana allmänna siukdomar förhärjat landet. Hvad må man då kunnna tilskrifva den förunderliga skilnaden emellan dessa i vist hänsende lika tider? det först nämda året var Toscana ännu underkastatt den i Europa då än allmänna inskränknings principen i all handel, och i synnerhet med spannmål, hvaraf transport och afsättning betungades med de odrägeligaste hinder. De sednare åren har vår milde Regent lossat alla dessa fietrar, och denna frihet har Toscana at tacka

för sin nuvarande sällhet.»[1]) Huru länge skall man då arbeta snör rätt häremot? Förstars tid tillåter dem icke at läsa våra små afhandlingar och knapt deras lecteurer. Våra margkunnige Fäder o[ch Ko]ngl. Collegiernas Ledamöter torde vara öfver det at genom hvad anledningar som hälst ändra tanckesätt, och til äfventyrs ansåge för mödosamt at aldeles gå ifrån en gammal tabulatur, och man fruchtar för många spöken, som tilskapa sig uti aristocraters [hjä]rnor, hvilcka doch äro aldeles utan varelse. Skall då förbannelsen öfver Landthandel alt framgent bibehållas, som doch riktat vårt Finland under sielfva förbåds tiden både til folk- och varumängder.

§ 33.

Man skyller Vestgötarna för det at de genom sin priviligerade gårdfarihandel lämna sin egen jord obrukad, och förstöra en dyr tid uti handel med allehanda små saker, men jag får taga dem i försvar, då alla veta intyga at det folcket som lefver hemma syslosätta sig både män ock qvinnor med hvarjehanda väfnader och slögder med så mycken drift, at få gifvas deras likar, at tilvärcka mängder, som just är en följd af deras friheter, dem man doch med ängslan måste redan se vara til det mästa inskränkta, så at där nu föga återstår mera än blotta namnet, och några års ärfarenhet skall lära oss at tilvärkningarna, och de som tilvärcka dem, skola under den mildaste regering aftyna. Man säger väl, hvarföre arbeta de icke på jorden? men hvem känner icke deras fosterbygd för ett bergit, uselt och olyckeligit land? och hvem vet om icke de redan införda tvången skola utdrifva mängder af folk, och de qvarlämnade blifva oförmögne, at utbetala hvad Krona [och] präster af dem fordra? Emedlertid försedde de landet med allehanda behofver, f[ör] långt drägeligare, än Skrå-handlande voro i stånd at göra det, och må man i öfrigit lasta dem sielfva eller deras varor, så voro de i allmänhet ett stilla och sachtmodigt folk, och kunde aldrig med våld truga någon at köpa sina tilvärkningar, som under all sin svaghet hade en skön appretur, och kunde ei förbättras så länge de icke

---

[1]) Detta uttalande om Toskana åberopades af Chydenius redan under polemiken i tjänstehjonsfrågan 1779 (se *Pol. Skr.* s. 396).

kunnat hafva några medtäflare, hvarigenom deras fallenhet för Landt handelen äfven blef upretad i det längsta; ic[k]e annorlunda än en liten öpning på en aldeles tilstängd stor flod sprutar sitt vatn med en mångdubbel kraft men förlorar hela sin styrcka då dammen öpnas öfver alt, och vatnet står i sin naturliga jämvig[t].

Ach [de]t är denna jämvigten, denna naturliga friheten, som jag önskade måtte Finlands inbyggare hugnas med, så mycket hälre som den är aldeles fr[i ho]s v[å]ra Grannar som regeras af Despoter, och bidra[ger med] Millioner til Regentens och medborgares förkofra[n]. Fåfängt skrämer man oss med den busen: Då skulle [alla] skocka sig til Landthandeln och blifva skojare och lättingar, ty om några dårar utan uträkning och med förl[ust] ville löpa in deruti skullen ångern snart föra dem tilbaka.

Men man målar för oss än ett annat sp[öke.] Iordbrukare äro annars för få, tillåter man af [dem] ännu många blifva Landthandlare, så minskas ju jordbrukares antal, som likväl hällre borde til- än aftaga. Iag svarar: mån den satsen ännu behöfver bevisas, at inbyggarenas antal i ett Rike altid tilväxer i mån af tilgångar at låfligen föda sig? Den borde redan af flera tusende exempel bestyrkt antagas för ett [p]olitiskt axiom, men skall den bevisas så bör jag blott [åbe]ropa mig på tilväxten af inbyggare uti södra Finland och Österbotn då flera utvägar til hemmans klyfningar, nybyggen och flera andra friheter innom ett halft Seculum fördublat folkmängden på det sednare. Naturen är altid lik sig, när hon enfalligt följes. Ett enda trä, en ört, ett diur kan föröka sina slächten til ganska talrika när rum fins på jorden, och den är tienlig, och för diuren utvägar gifvas til nödigt uppehälle. Hvem vågade väl neka at icke det förnämsta på jordklotet fått af sin Skapare samma välsignelse.

§ 34.

Hvad Tienste hions stadgan beträffar så är den en af de mäst Aristocratiska författningar som kunna gifvas, då den tvingar fri födda menniskor absolut til års tienst och det för en betalning som Husbönder sielfva velat åtaga sig at ärlägga. Sednare författningar hafva väl til någon del låssat dessa band, genom fr[ihe]ter för alla gifta arbetare, at få med jordägarens samtycke bo hvarest

de vilja, hvarjemte de niuta någon lättnad uti sina Krono utlagor, då de hafva fyra barn, af hvilcka det yngsta ännu ei fylt 8 år. Det är doch osäkert om detta på alla orter noga följes. Hela detta ämne finnes af Hl. Doctor Chydenius utredt uti en kort afhandling redan 1778 *om Husbönders och tienstehions naturliga Rätt.* Hvad botemedel kunde väl här föreslås så länge Tienstehions stadgan i det mästa gäller för Lag? Nei! Vårt Finland kan aldrig hielpas, eller det antal af arbetare som fordras til dess upodling frambringas, om ei den hel och hållen uphäfves, och det helt och hållit lämnas i hvarje husbondes hand at efter godtycko betinga sig så många tienste hion, och dagakarlar, som hvar och en åstundar, och arbetarena må betinga sig års löner och dags penning efter accord med sina husbönder, och dertil behöfves ingen Stadga, mera än uti all annan handel, och accorder, som utan särskilta Lagar tusende tals slutas. Är hög lön betingad, och arbetet är odugeligit, må husbonden vräka en sådan arbetare, är tienaren oförnögd med sin tienst, och husbonden ei blifver vid betinget, och han utan skäl stannar under hugg och slag, må han söka sin förmån på ett annat ställe, men om laga tvist dem emellan förekommer må derom dömmas efter slutade aftal och bådas förhållande. De allenast som äro arbetsföra, och vilja med tiggande föda sig eller blifva misstänkta för tiufnader och bedrägeri, skola förklaras fridlösa, bland hvilcka jag äfven ville at alla Bränvins Krögare borde räknas.

§ 35.

U[ti] det föregående är tydeligen ådaga lagt, at vår Finska Landthushållning måste lida ganska mycket derigenom, at ei alla arbetare äga lika rätt at ärhålla större eller mindre andelar af jord, antingen af Föräldrar, genom giften, arbete eller pening[ar]. Sedan ägande rätten redan blifvit stadgad emellan menniskor i Samfundet, kan här ei fråga mera up[komma] om någon finge utan vedergällning träda [til an]dras jord, hvilcken ägande rätt altid bör hålla[s he]lig, utan blifver det egenteligen fråge ämne om menniskor, som genom arf, arbete eller penga[r] ä[ro i] stånd at förvärfva sig jord, om ei de borde utan [hin]der få bebo den större eller mindre jordtorfva, de[n de] kunna blifva ägare af, utan något förmynderskap af egna bröder eller geliker?

Iag vill aldeles icke ingå i någon förändring eller rubbning uti vårt Cammar-värk: Iag vill icke ens röra vid våra Svenska lagar om arfjord, men det anser jag för en stor nödvändighet, at jorden, den må vara Krono eller Skatte, må delas til hur[u] små delar man vill, så at son och dotter, ja de må va[ra] huru många som hälst, må få efter lag skifta dem, och äfven efter lag den som vill sälja sin andel, hvilcket ehuru motstridigt det synes vara skall doch i en framtid föröka folkstocken märckeligen innom ett enda Decennium. Man ropar hårdt däremot och säger: Så blifva de tiggare allesammans. Iag svarar: hvarföre skall då den ena brodren blifva Herre, och den andra antingen en tienare eller Torpare under sin Bror? hvarföre son träda til hemmanet, då mågen ville behålla sin lilla fierde- eller siette del deraf, so[m] honom med rätta tilkommer? Man säger väl: han kan icke lefva deraf, men han säger: det är min och icke eder sak. Han snikrar, svarfvar, smider och annat sådant [om] vinteren, m[en] arbetar hela somma[ren] med sin hustru at dika åker el:r äng [oc]h det kan hända at han efter 9 a 10 år har lika stora åkrar på sin lott som den aristocratiska Svågren, och [4 a] 5 barn i lifvet. [M]an invänder väl: huru långt [skola de kl]yfvas? Där måste ju nödvändigt brista fö[da]? Men hvem har sedt huru långt en upodling kan drifvas? hvem kan sätta mått deruppå eller hvem vet huru många bijnäringar skola [r]äcka honom bröd? Honom sker således uppenbar orätt då honom nekas den lilla jorde lott honom bör tilfalla. — Ho vet om han icke vill använda sina små åkertäppor en del til Iordpäron en annan til allahanda kålplanteringar, och åter en annan, den bördigaste, til Pepparrots plantering, til såcker ärter, röd- och hvitlök med morötter och Palsternackor som försåldes til Städerna? och ho vet, om icke afkastningen deraf kunde förse honom och hans barn med brödföda, fast han sielf ei hade tilfälle för andra mera lönande växter at så någon säd. 3 à 4 väl födda kor kunde förse honom med smör och miölk, mån en driftig hustrus vinter arbete med spåna och väfnader ei kunde lätta mannens penninge behofver; utom många andra utvägar, hvarmed de kunde försörja sig. Bort då med alla inskränkningar, för dem, som på något laglikt sätt kunna blifva ägare af jord.

§ 36.

En Öm mennisko vän lärer ingalunda med jemt sinne kunna se på en Allmoge, som angripes af Krono Länsmän, Lands Fiscaler, och Iägeri betiening för hvarjehanda missbruk af sin och andras skogar. Man söker icke at förekomma i tid sådana brott, utan man önskar häldre at de må ske, och lurar allenast på bevis, at kunna angripa dem, at antingen låta dem plichta efter lag eller för föga mindre låta försona sig. Iag vill ei gå i undersökning om dessa författningar äro billiga eller icke, men det tror jag, at [om] de göras borde sådana lagar straxt värkställas, eller ock aldeles lämna utan värkställighet, men at låta en menighet i flera år öfver träda lagar, och sedan [öf]verfalla dem med faseliga plichter eller mutor kan ei annat än värcka ondt i staten, och man ser, at en allmoge vid slika händelser stundom reser sig emot sina angr[ipa]re, hvaraf följderna blifva rysliga.

§ 37.

Hvad Frälse [b]önd[er]na beträffar och deras besittning af den jord de bebo, har jag hvad Högloflliga Ridderskapet [och A]delens Privilegier beträffar intet något at påmi[nna, men] den fulla öfvertygelse äger jag, at om en frälse jor[d blef]ve fördelt, och utarrenderades på 50, 60, 70 år, under hvilcken tid innehafvaren emot en fastständ ränta, [so]m [ei] vore altför odrägelig hade fullkomlig besittnings r[ätt] af den jord han brukar, och utan en total vanrykt ei kund[e] skiljas ifrån, så skulle ofelbart flera finnas som ville med ägaren af jorden sluta ett förmånligt accord, hvarigenom rätta ägaren af Frälse jorden märkeligen kunde skörda mera än han nu möjeligen kan ärhålla, ty då arbetade innehafvaren af jorden på sin och sina barns egen förmån.

Nyligen läste man i Tidningarna at Frösunda Frälse hemmans ägor, straxt utan för Norrtull i Stockholm skulle, sedan de blifvit fördelta, utarrenderas d:n 25 Iulii på 50 års tid, bestående uti åker, äng, Skogs mark, fiske och rörtäkt, och jag är fult öfvertygad derom, at ägaren deraf fattat ett godt råd til sin märkeliga förmån.

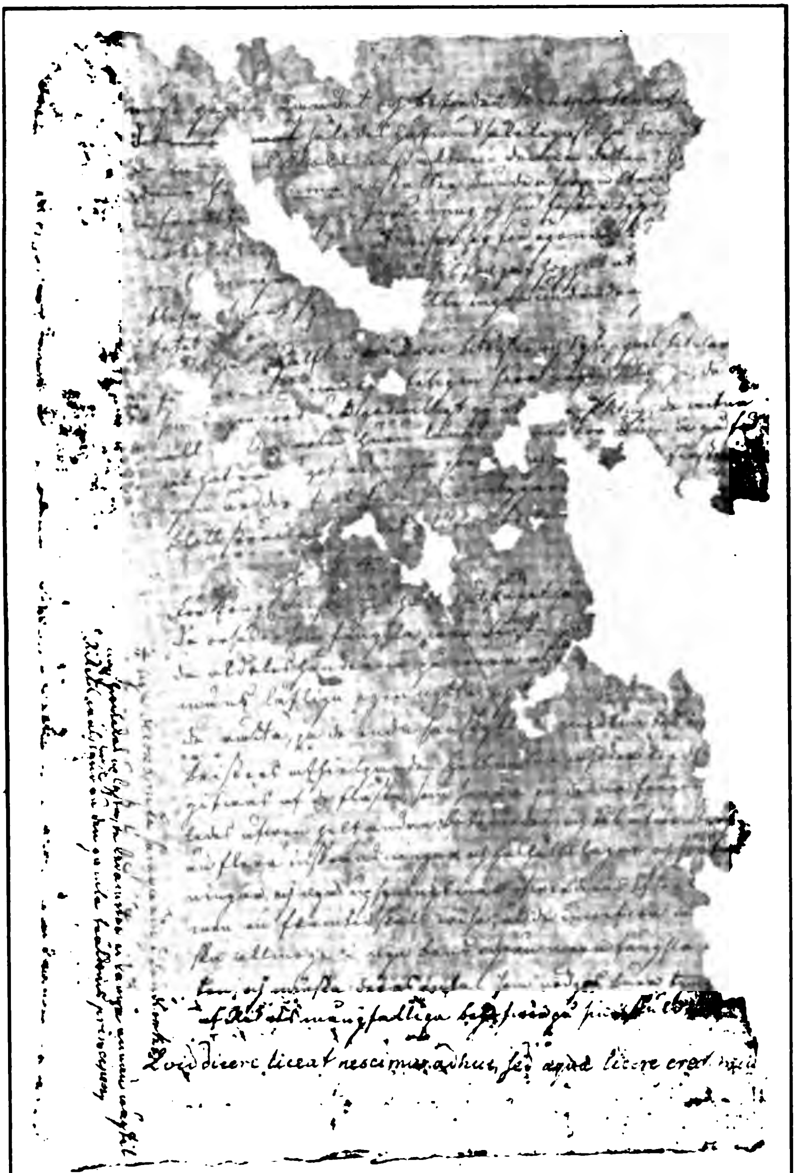
Mån icke stora Säteriers ägor äfven kunde antingen på hela hundrade åren, sedan de blifvit fördelta i smärre hemman,

på samma sätt utarrenderas, eller hvad ännu bättre vore straxt til Skatte af Högloffliga Ridderskapet och Adelen försäljas, emot en betydelig ränta til sina Herrar, som doch för Herrskapets egen säkerhet borde hälst ärläggas uti tilgängeliga persedlar, då penningarna äro uti en ständig välfning. Förmånerna för sielfva Ridderskapet och Adelen vore häraf ganska stora, och verckeliga behållningen af Säteriet vist 40 a 50 proCent högre än den genom en Inspectors hand kunnat komm[a] sielfva Herren til godo, men huru mycket sådant verc[kar p]å upodlingar [a]f jorden kan ingen beskrifva, och huru många tusende Finlands barn derigenom blefve behållne för hela Riket. Förslaget är ingalunda nytt, det värkställes redan på flera ställen om ei [i] Sverige doch i Danmark hvarest den stora Ministern Berensdorfs ef[terd]öme troligen följes. Tänk om kungsgårdarna dem Kronan sällan eller aldrig nytjar blefve på lika sätt til skatte försålde, intet hela utan i små lätter fördelta, då med en liten del af öfverskottet Konungen kunde om han ville vid macht hålla några bygnader och Trägårdar.

§ 38.

Uti det föregående är redan nog anmärkt huru olyckeliga Finlands undersåtare, icke mindre än Sveriges äro genom det svåra tvång som i all handel förorsakas genom våra Landt tullar. Om någon frihet i handel skall vara, så måste dessa Träldoms nästen aldeles förstöras, ingalunda för at minska Kronans intägt, ty den bör blifva med tiden så mycket större, som hela Landt tullstatens lön nu utgör, alt derefter som den gamla betieningen afgår genom döden eller ledes in uti andra syslor, och alla de utgifter som Tull hus och Staqvetter med bomar etc. nu utgöra. Men huru denna afgiften bäst skall fördelas, är en fråga som altid härtils har giordt hela förslaget til intet; och torde än framdeles göra det, om ei mera enighet vinnes.

Efter min oförgripeliga tancka borde hela Landt tulls inkomsten såsom fastställd summa af Riksens Högl. Ständer uptagas såsom en särskildt bevillning til Kronan, som efter vanliga bevillnings grunder fördelas emellan Stånd och Personer.

Sista sidan af konceptmanuskriptet till Chydenii svar på Finska Hushållnings-sällskapets prisfråga.

§ 39.

Hvad våra Landsvägar och Gästgifverier beträffar, så är det [vis]t at Landtmannen genom dem är ganska svårt b[etryck]t, at hålla vid macht en Landsväg, den resande allena bor[de u]nder hålla; men på hvad sätt sådant e[gen]teligen bör ske är lättare sagt än värkstält. Sådant syne[s ei lå]ta sig göra annorlunda, än då bomar göras öfver Lan[dsvägen] at ingen får passera den uta[n] at derföre betala vid bo[marna] viss afgift til Landsvägens reparation, olika för R[idande,] olika med Kärra eller Chaise och olika med vagn, för [hvilcka] peningar sedan måste legas arbetare, at sä[tta v]ägen om [vå]rarna i stånd, och vid bristfälligheter reparera den, [men detta] förslag är ingalunda utan sina svårigheter: Såsom hvarest så[dana] bomar borde stå? mån ei hälst vid gästgifvare gårdarna, och hvil[cka] sedan passade up de samma, som kunde emottaga medlen och antingen förvara dem sielf eller uti en sparbössa för hvilcka Brofogden borde anstalta om väga lagningen; ty det är ingalunda nog dermed, at de betala, som nytja Gästgifvare häst. Långt flera köra med egna hästar, som äfven böra betala för vägen. Men om någon kunde upgifva ett mera antageligit sätt til denna afgiftens ärläggande, vore han vist väl förtient af sitt Fädernesland, och ära värd.

Om hållskiutsen må man billigt anmärcka, at sedan Skiutslegan blifvit högd från 2:ne skillingar midt i detta hundrade tal, til 4 dubbel, så synas Gästgifvarena för en så dyr lega kunna bestå sig så många hästar som betarfvas, hälst vid större skiutsfärder reserverna komma at draga försorg för skiutsen, och vid större tåg skiutshästar upbådas af allmogen, hvarföre man äfven ser på flera ställen, at inga hållhästar finnas upbådade, utan skiutsa Gestgifvarena sielfva, för hvilcka allmogens Håll tourer hela året igenom den måste ärlägga betydeliga afgifter til Gästgif[va]rena, åter en ny tunga för Landtmannen; Och må man ei heller här förbigå det omenniskliga Körande hvarmed Allmogens hästar esomoftast förderfvas, och oftast tröt[na p]å halfva vägen. Iag kallar det derföre omen[ni]skligit, at då en qvick häst far i fult Curir, så mycket han n[ågon]sin förmår, så gifver antingen Herren sielf [hästen] eller hans dreng [det e]na grufveliga slaget af perforce pi[skan] på det andra, så at menniskli[hete]n måste fälla

tårar öfver en så grufvelig medfart med diur som tilbiuda oss sin tienst. Hvilcket efter min tancka a[l]drig kan motas så länge tömmar och piska få blifva i sådanna tyranners hän[der.] Det är märckeligit at resande från utrikes orter ofta betygat, at uti ingen Landsort i hela verlden en resande kan med så liten kostnad och så fort komma fram, som uti Sverige. Mån icke detta äfven vitnar om Landtmannens förtryck?

§ 40.

Det kan en och hvar lätt finna huru mycket tryckande Krono utlagorna äfven måste vara, då de växa årligen til uti Riksgäldens afbetalande, tullarnes förhögning, af ålder skattlagda qvarnars helt nya beskattande, nya Saltpetter gärder och hvad mera, och huru kan det annors vara, då Stater och utgifter för Kronan ökas och växa til, än at undersåtare måste digna under bördan. Detta onda synes redan vara ohielpeligit, och måste på en framtid värcka, at ett samhälle til slut måste ramla öfver ända. Man talar om reductioner och täncker på multiplicationer, så at på den sidan lärer vara föga at förhoppas.

Men om ett folk vinner frihet at utan hinder af författningar gå in uti allehanda slags näring[ar] så skola väl hundrade slags nya hanteringar och slögder u[pk]omma, som hvar och en i sin må[n vo]re i stånd at bidraga något til Kronan, om ei de[n bedröf]veliga Kammar principe, at fördela alt efter en viss tabulatur i Stads- och Landtma[n]na näringar blefve följd, utan Landtmannen äfven efter sin olika rörelse som åfvanföre är nämt finge [niuta] utom jordens naturliga afkastning äfven af [sina] bijnäringar til Statens gagn.

Om Saltpetter tilvärkningen, som nu är et [Re]gale, vore fri, och varan finge säljas åt högsta bi[udande, så] kunde den och bära näg[on] afgift til Kronan, som har [blif]vit til så stor män[gd ti]lvärckad i Österbotn [och] som efter all utsigt nu genom ett faseligit [slag] snart nog lärer gå ut.

I Österbotn [hafva äfven] mångfalliga andra närings grenar begy[nt qvik]na bland hvilcka jag utom slögde tilvärknin[gar] som äfven kunde tåla någon liten afgift må[ste i] synnerhet nämna Harts Kokeri, med en [stor] myckenhet af Terpentins olja til flera tusende lisp[und] Harts, och öfver 1000 kannor Terpentins olja,

och Påtask si[uderi] hvarigenom flera tusende Lispund färdig calcine[rad påt]aska skall utskeppas, som äfven kunde tåla [nå]gon beskattning, men om de komma under pr[ivile]gier så förloras de snart, men i sin frihet kunna [de til]växa väl hundrade falt. Myrjärns tilvärknin[gar] kunde äfven i sinom tid blifva en export vara öfver hela Finland. Iag vill allenast säga, at genom mångfalliga näringars upkomst kan antalet af arbetare ökas, och Kronans intägt utan at betunga de gamla näringarna.

§ 41.

Hvad Lagskipningen beträffar, h[var]på så mycken macht [ti]l Landets välstånd, beror så v[ill jag] förbigå alt annat, [och] endast med diupaste vörd[nad f]ör[e]slå Freds domare, [som] förhielpa rättsöka[nde ur s]ina svåra [be]tryck. Dan[m]arks exem[pe]l må [väl] redan hafva gifvit om sakens nytta full öfvertygelse, och det vore högst gagneligit, at derifrån få inhäm[ta] hela detaillen [i] d[enna] Domstol. Det allenast bör jag anmärcka, a[t] valet af Ledamöter til den sam[m]a är ganska gra[n]laga, [och o]säkert huru väl [det slår] in, hvarföre en allmä[nh]ets röst borde kunna [utse] någon annan uti en Ledamots ställe, den menig[heten] kän[ne]r fö[r p]ålitelig; och tycker jag at därvid [borde] Fredsdomar[ens i]nteresse vara förenat därmed ju [flere] mål de finge fölikta[!] och afgiorda. En väl förfaren [och kun]nig Lagman yttrade sig bland annat, at Lagmans [Rätten] var ganska umbärlig, hvarigenom rättsökande allenast be[tu]ngades med flera instantier, och at den lönen af Kronan och Tingsgästnings Kapparna vore mycket bätre använda, om några Freds Domare genom dem blefve lönta.

§ 42.

Uti de flästa Riken i Europa användas til och med uti Krigs tider betydeliga medel på Segelleders och båtfarters öpnande. Sverige hafver ock haft dertil anslagna betydeliga pengar, men huru de blifvit använda känner jag icke. I General Erensverds tid giordes redan några försök på ström rensningar i Finland, sedermera torde ock något vara tilgiordt, om icke större delen åtgådt blott til Directörers aflöning, men det ankommer förnämligast derpå, at sådana båtfarter först öpnas på de nödvändigaste ställen, som mäst gagna Landet och befordra transporten

af [varor,] och således hufvudsakeligast på den St[yran]de mag[te]ns kloka anstalter i denna delen. Ge[nom så]dana fr[o]mma anstalter kunde äfven Strid[s män] i freds ti[d g]agna sin Konung och sin fosterbygd, [och där] arbetets ny[tta st]raxt visar sig för ögonen, [där kan äfven] en [All]moge [förm]ås dertil, och jag hoppas at [om fruchterna] blefv[e] snart syn[liga sku]lle ingen undandra[ga sig ar]betet.

Och hvad Hälften brukare beträffar och sytingars betalar[e] fö[rtie]nar ei därvid eg[en]teligen föra någon kla[ga]n, då [d]e som ingen jord ägt godvilligt gå ut[i såd]ana beting, de vitna all[ena]st derom huru långt [me]nniskor kunna gå för at hafva [nå]got rum på jorden och h[uru] rik afkastningen är der[a]f at föda sina inbyggare [om anspråken] blott sträckas t[il] det aldra nöd-[v]än[digaste.]

§ 43.

För Kongl. Finska Hushåll[s] Sälskapet har [jag sökt at up-visa] de orsaker som fängsla vår Finska Hus[hållning och bin]da aldeles händerna på våra älska[de Lands]mäns lâfliga egen nytta, och t[illi]ka sökt a[t] up[visa] de rätta, ja de enda sanskyll[iga] medlen til de[ssa] bristers afhielpande. Helt andra orsaker torde [up]gifvas af de flästa, som svara på denna frågan, [och så]ledes äfven helt andra botemedel, och til äfventyrs än flera inskränkningar och hushålls lagar och författningar, och nya upsyningsmän öfver deras efter[lefvande,] men en framtid skall visa, at de invefva v[år Fin]ska allmoge i nya band, och än mera fängsla [frihe]ten, och minska deras antal som nödgas bära tyng[den] af Rikets mångfalliga behofver på sina skuldror.[1])

Qvid dicere liceat nescimus adhuc, sed æqva licere credimus.

---

[1]) I marginalen på sista sidan i manuskriptet är tillfogadt: «nya oeconomiska samqväm i Landsorterna, hvilckas uplystaste ledamöter ei känna annan väg til Rikets välstånd än den gamla träldoms principen». Hvartill detta tilllägg hänför sig, kan nu ej afgöras till följd af manuskriptets söndersmulade tillstånd, men antagligt är att det afsetts att inskjutas efter orden: «och nya upsyningsmän öfver deras efterlefvande».

Tankar vid genomläsandet af Herr Professoren Doctor Gabr. Er. Haartmans Memorial till Kongl. Finska Hushållnings Sällskapet rörande min berättelse om koppympningen.

1800.

Herr Prof. Doctor Haartman hafver i sina anmärkningar yttrat sig mycket fördelaktigt om mina tankar i detta ämne, och förmodeligen lagt grunden till Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets ynnest för mig. Jag erkänner sådant med vördnad och skall aldrig afstå at högakta honom.

Hvad förut utgifna uplysningar till almänheten, hvilka utkommo i det samma som jag författade min Skrift, äro ock i det mästa aldeles öfverensstämmande med hvad jag tänkt dervid. Ett eller annat af mindre betydenhet vill jag allenast anföra.

Tjär-vattnet har jag med flit utelämnat från min afhandling, af den grund, at, ehuru det med så mycket alfvare bruktes för Allmogens barn, under den förra vidlyftiga präparationstiden, det nu på hela 30 åren här i Österbottn ej blifvit nyttjat under den lyckligaste framgång med koppympningen.

Det blifver altid visst, som Herr Professoren och Doctoren säger i slutet af denna Sin uplysande upgift, at färskt var ympar aldrabäst kopporne; Men jag som haft mera vidsträckt afseende till ympade koppors utvidgning, har deruti vågat tänka något längre och påstår at koppvar färskare eller äldre borde alla tider och allestädes finnas på det ympning kunde ske hvart annat, 3:dje eller 4:de år, utan afseende på det om kopporne äro i gång eller icke; ty efter min tanke må de komma när som hälst,

---

Original i F. H. A.; skrifvet med annan handstil och endast dateradt och undertecknadt af Chydenius (se ofvan, sid. 456 f.).

allenast de mottagas genom ympning. Det smittan eller koppvaret ej innom ett år fördärfvas eller urartar sig, det har jag sedt, då jag ett år efter det koppvaret blef tagit och torkadt, afsände det till Lovisa, och fick af dervarande Läkare bevis derpå, at smittan var ganska god och qvick. Flere hafva nyttjat 2 och flere års smitta med god framgång. Från Paris berättas under den 6 Junii detta år, at där ympades koppor på barn med Materia som man erhållit från London.

At barn kunna få koppor å nyo sedan de varit ympade, af både färska och äldre koppvar, det kan ej nekas; men at de, sedan de ej allenast haft så kallad koppfeber, utan ock utslag, som alt gått i sin ordning, lika väl fått koppor å nyo, derom måste en närmare granskning kunna uplysa oss; ty härtils har den saknats.

Men nu kommer jag till Herr Professorens och Doctorens anmärkningar vid min Skrift, hvaräst han först, tvärt emot min enfaldiga tanka gillar och uphöjer deras försök, som bjuda til at aldeles utrota koppsmittan från hela Riken och Landskaper. Jag gillar alla de försigtighets mått som äro föreslagna till motande af koppor: jag erkänner at sådane försök kunna i några år lyckas; men at, sedan ingen under 20 och 30 år haft koppor i hela riket, och zigenare med sina barn samt lönnhandlare färdas gård från gård och ympa en naturlig koppsmitta genom flere läner, de smittade då borde tagas på kopphusen, så torde dertill fordras hela byar genom landet, som i en så faselig smitta och dödande Pest ej kunde eller borde lämnas hjelplöse till skötare och läkemedel; då frågar jag hvarifrån skulle läkare och betjening tagas till deras vård, då ingen af dem sjelfve ännu gått igenom kopporna, och blefve således tämmeligen säkert dödens rof? Huru många Präster och likbärare skulle icke stanna ut för smittan, och hvem kan säga om 6, 8 eller 10 veckor eller kanske ett halft år fordras innan smittan hos alla uphör, och hvem svarar derföre, at ingen på så lång tid, sedan han tillfrisknadt, vågar i lönn eller ljus sköta sina handteringar i umgänge med andra menniskor, eller söka sina gelikers sällskap, då hela spelet vore på en gång förloradt, och en sen ånger skulle förbanna ett så olyckeligt som grufveligt försök; hvarföre jag äfven i djupaste ödmjukhet anhöll at ingen af Kongl. Hushållnings Sällskapet

ville upkomma med sådane förslager för höga Öfverheten, hvilken i de flästa ärenden nödgas se med andras ögon, och hvilken bön jag ännu understår mig at förnya.

Men at Herr Professoren och Doctoren ej vill medgifva det koppor och andra farsoter försvåras genom subjecternes myckenhet som på en negd deraf angripas, förekommer mig oväntadt; hvarvid jag således fåfängt vågar åberopa mig egen erfarenhet, om Herr Professoren ej sjelf kunde se sig öfvertygad derom. Han torde medgifva at, i alla diarrhéer, röt och fläckfebrar, till till och med sjelfva pesten, ju flere personer tränga sig uti ett rum, ju svårare ju grufligare blifver rötan, och i samma mån dödande, hvaremot 2 eller 3 i hvart rum der någon väderväxling gifves ej qväfvas af den förgiftade ångan. Om 10 eller 12 sjukna in vid ett fälttåg af någon bataillon, så gifves vid ett fält Lasarett utvägar at dela 2 a 3 i hvart rum, och då är smittan drägelig, men sjukna vid samma bataillon 100 personer och deröfver, så måste de inpackas 12, 15 a 20 i hvart rum, och då torde Herr Professoren förutse en större dödlighet hota. Månne ej kopporne, såsom en grufvelig rötfeber, borde följa samma regel? Månne det ej händer at, der koppsmittan angripit 12 a 15 barn i en gård, man näppeligen får räkna 4 a 5 som lämna qvar, ja jag har sedt någon gång at knapt en enda lämnat, och hälst någon af dem som först angrepos, så länge smittan än var drägelig, då de sednare likasom lefvande bortrutnat. Staden Berlins olika antal af döde i koppor på särskildte år lärer visst intet bevisa, så länge det är oupgifvit af huru stort antal ympade eller oympade koppor år 1784 51 blefvo döde, och 1785 1,077 afgått, ty intet kan Herr Professoren tänka at alla de upräknade åren circa lika många blifvit smittade; men hafva af 500, år 1784, 50 blifvit döde, så har af 10,000 1,000 år 1785 utgjordt samma förhållande, hvaraf således ingen uplysning i denna fråga kan uppkomma.

Min supponerade satts at af naturlig smitta torde hvart 4:de barn dö ogillar Herr Professoren såsom för mycket tilltagit, men hans egne ord om ett Hospital i London äro desse: «at då der ympades 1,500 barn af hvilka endast 3 dogo, så vårdades i ett särskildt hus der intil 400 med smittkoppor, af hvilka hvart 4:de dog, ehuru vid skötseln under de skickligaste Läkares upsigt intet

tvifvelsmål kan äga rum». Häraf ville jag sluta, at om under bästa Läkares tilsyn, ordning och Läkemedel nyttjades och naturliga smittan dock bortryckte hvart 4:de barn, hvad under då, om af en Allmoges till alla delar vanvårdade barn hvar annan och hvar tredje skulle afgå med döden! Det må således ej vara för mycket om jag nämner hvar fjerde? Men jag yttrar sjelf i samma mening följande ord: «men som en stor del barn, förrän kopporne hinna dem, utom des dö de första åren, så synes likväl at af 400,000 circa 40 a 50,000 måste dö i koppor» och detta är ju det samma som Herr Professoren i det närmaste sjelf föreslagit, neml. hvart 10:de eller 12:te barn, at dö i smittkoppor.

Herr Professoren har täckts upkasta den frågan, om koppor kunna utan olägenhet ympas äfven på de tider, då de icke annors äro gängse, hvilken af Honom besvaras med nekande. Han åberopar sig häruti de flästa Läkares erfarenhet, som anser en sådan ympning för skadelig och hvilken erfarenhet han värderar; men hvarpå de egenteligen grunda sin erfarenhet finnes ej något tydeligen utredt. Icke kan jag föreställa mig at Herrar Medici anse de tider lyckligare för koppsmittan eller rättare emot den, än andre, då naturliga smittan är gängse, eller at någon lyckligare luft då omgaf oss än der emellan.

Det händer oss oftast at så kallade tartare, då de skoja kring landet, plantera koppsmittan i flere soknar och län, utan at någon ville spå at de eller några andre som omföra smittan kunnat eller velat utse dertill tjenligare tider. Nu snart i 40 år hafva vi aldrig blifvit vane at välja dagar eller år at sätta kopporne i gång. Snarare tål man at någon skilnad kan göras i en årstid emot en annan; men at smittåret kunde anses lyckligare än något annat, kunna vi ej i Österbotn fördraga. Det kan väl hända at röt- och Scharlakans-febrar och Kikhosta med flere anstöter kunna göra det ena året lyckligare och ett annat dödligare; men ingen lärer våga påstå at koppsmittan altid infaller på de hälsosamma åren; erfarenheten vitnar ofta tvärtom.

Jag kan aldrig gå ifrån den saken at, så väl vid koppor som andra rötande och smittande febrar, rötan och i samma mån dödligheten i gemen ökas eller minskas i mån af de smittades antal, antingen kopporne äro genom smitta eller ympning; således vore det lyckligast om kopporne ginge hvart år, som dock ej blifver

möjeligt. Man invänder väl häremot, at när kopporne icke äro gängse, så kunde man ju den gången undgå smittan, tills andra koppor infinna sig. Det är rätt; men månne det då är nyttigare at öka röte ämnen genom flere subjecter? Månne det ej är bäst, ju färre de äro, då likväl ingen bland oss har kunnat undvika den?

Af den grund äro vi äfven öfvertygade derom, at ehvad kopporne emottagas genom smitta eller ympning, ju lindrigare måste de vara i gemen, ju tätare i anseende till tiden de komma. Det synes at de Herrar Läkare hvilka Herr Professoren här uphöjer ej hunnit långt med sin ympning, när de ej ympa oftare än då smittkoppor gå. Ett Land, blott så stort som Österbotn, fordrar ständiga ympningar alla år, och at säga: man skall öfver hela provincen på en gång förrätta ympningen, så torde man få märka, at det ej går lika lustigt at ympa koppor, som för en Officer at säga till soldaten: ge fyr — och det är bestält.

Hvad Herr Professoren har anfördt såsom befordrande medel till koppympningen, kan jag ej annat än på det högsta uphöja. Han talar af det varmaste hjerta för Fosterland och Medborgare, och bör aldrig läsas af någon utan lika öma känslor.

Men när Herr Professoren täckes likasom i förbigående rätta ett mitt misstag, så är jag deruti för öm om min heder. Hvar uti må det då finnas? Som jag först ej är säker huru mitt manuscript eller concept blef följt af mig då jag renskref det samma, och jag nu ej äger annat än första utkastet, och osäker huru de båda stämma öfverens, så nödgas jag först ifrån detta mitt concept afskrifva alt hvad denna bisak beträffar. «*Då är det lätt att sluta, huru de* neml. läkemedlen *äro aldeles umbärliga då man vid sjelfva ympningen gifver dem ett litet laxativ af Calomel (som dock efter nyare Pharmacopeen ej mera existerar på våra Apothek, utan en simpel mercurius dulcis blott edulcorerad med vatn, aldeles utan någon sublimation) tillika med någon jalappa* etc.». Mera har jag ej uti mitt concept; men af Herr Doctoren och Professorens anmärkningar vid detta rum tycks jag finna, at mig vid renskrifningen några flere ord inlupit i tankarne, efter som der talas om at jag sagt at Mercurius blifvit uplöst i skedvattn. Vid alt detta får jag nu först anmärka at orden sådane jag nu anfördt dem utur mit här hemma varande

concept äro de som jag ämnat till Allmänhetens granskning; men hvad jag i öfrigit under loppet af min penna måtte vidare infördt, erkänner jag lika väl för mitt.

Häremot har nu Herr Dotoren[!] och Professoren anfördt at detta vore ett misstag af mig, då Han påstår at «den i nyare Svenska Pharmacopoeerna anförda Mercurius Dulcis är lika så litet uplöst i skedvatten, som den efter gamla methoden sublimerade, ty genom fällningen med koksaltet upkommer en förening emellan des syra och qvicksilfret, som vederbörligen utlutat lämnar ett påliteligare medicament än det gamla calomel». Nu må Läsaren jämnföra denna Herr Professorens critik med sjelfva processen huru mercurius eller Hydrargyrus Dulcis efter nyaste Pharmacopoen 4:de uplagan af år 1790 tillvärkas pag. 83.

Hydrargyrus Dulcis.

R. Hydrargyri purificati.

Acidi Nitri Diluti singulorum libram semis. In cucurbita vitrea mixta, post digestionem per quatuor horas coque per horæ quadrantem vas subinde agitando, donec hydrargyrus solvatur. Liquor etiamnum fervens decantetur in vas vitreum, cui prius inditus sit alius liquor fervens qui habet Salis communis uncias quatuor, Aquæ destillatæ Libras octo, commoveantur liquores spatula lignea. Postquam pulvis albus ad fundum vasis præcipitatus est effundatur liquor limpidus supernatans, et pulvis remanens effusa sæpius aqua calida abluatur donec insipida sit. Tum charta bibula exceptus leni calore siccetur.

Här är hela processen, den jag för några och 30 år sedan flera gångor sjelf tillvärkat, efter Boerhaaves Chymie, under namn af Mercurius præcipitatus albus; och efter hans loford alt ifrån den tiden nyttjat den samma i stället för den af Mercurio sublimato corrosivo genom nya sublimationer och flere tillsattser af Hydrargyro tillförene tillredda Mercurius dulcis eller Calomel, dem jag äfven sjelf tillredt, alla ifrån sjelfva Hydrargyro.

Huru kunde jag då erkänna misstag i ett ämne som jag på det nogaste sjelf flera gångor genomgått.

Nu må vi se huruvida processen om Mercurius dulcis finns öfverensstämmande med hvad jag mig derom yttrat: 1:o visar

det sig hvad jag sagt, at denna nya mercurius dulcis är nu helt annan i tillvärkningen än den förra och den deraf tilverkade calomel. 2:o At qvicksifret slås i lika mycket skedvatten, at der under kokning uplösas, ty Acid. Nitri dilutum är det samma som aqua fortis. se nämnde Pharmacopoe pag. 138. Huru kan då Herr Professoren neka i sin anmärkning denna uplösning, då det heter tydeligen: donec hydrargyrus solvatur. Hydrargyrus kan aldrig få namn af Dulcis för än han är uplöst i skedvatn, præcipiterad med sallaka och edulcorerad med vatn. Men den är ej allenast i denna nya Mercurius dulcis uplöst i skedvatn, utan måste äfven uplösas deruti till den förra [1]) och koka till torr, at med koksalt sedan göras till Mercurius sublimatus corrosivus och så vidare, så at uplösningen med skedvattn i alla fall blifver nödvändig, och den har jag påstått, ehuru jag då i förbigående ej kom at nämna om des fällande till bottnen genom sallakan, utan allenast om des edulcorerande med vattn. Det var så mycket sagt at jag ej tog in hela processen; och om det var mitt fel, så erkänner jag det; men då måste Herr Professoren äfven erkänna det samma, och at han tillika förnekat uplösningen, som dock i samma förrättning gick för sig. Om Herr Doctorens och Professorens afsigt med detta rättande af mitt så kallade misstag, kan jag ej något säga, — nog at jag bevist, det af mig ej något misstag häruti sig insmygt.

Uti 9 § af min lilla afhandling yttrar jag mig at erfarenheten på intet sätt bestyrkt granlagenheten af sämre eller bättre koppor at ympa med, då man funnit at ehvad koppvar som hälst värkar på hvart och ett subject, icke efter Materiens så kallade godhet eller koppornes mera eller mindre sammanflytande — allenast at man NB. ej hämtar koppvar af dem som jemte kopporne plågats af skabb och andra stygga utslag, hvilket ofta blifvit bestyrkt dermed, at koppvar är hämtat af flere som under grufveliga smärtor aflidit uti koppor, hvarigenom sedan flere hundrade

---

[1]) Prof. E. E. Sundvik, som på utg:s anhållan godhetsfullt genomgått Chydenii och Haartmans polemik i frågan, har ansett ett förtydligande af Chydenii afhandling på detta ställe nödvändigt. Om orden «till den förra» ersättas med «till beredning af den förra», d. v. s. för beredning först af sublimat (med merkurinitrat och koksalt, som sublimeras) och sedan af kalomel genom upphettning med kvicksilfver, så blir meningen klar.

blifvit lyckeligen ympade — och sådant är långt kraftigare än många och margfalliga præcautioner, hvarom Herr Doctoren och Professoren för sin del af egen och andre läkares erfarenhet och varningar ej kan vara lika nögd med mig och det förnämligast under den regel at ympvaret bör tagas af en menniskja som är fri för andra smittor, såsom skabb, venerisk sjuka med flere, och det är just samma förbehåll jag gjordt tillförene; hvilka ock torde blifva de endaste förbehåll. En vidsträcktare ympning tål ej så många band på sig — och allt lyckas lika väl.

Mot slutet af 14:de § läses i mitt manuskript dessa ord: «Men några mödrar hafva påfunnit den utväg, at straxt efter koppornas öfvergång koppa sina barn, och det med den framgång, at de sedan ej fått en enda böld på sin kropp». Mera har jag ej här, och om i denna mening är någon tilläggning, som här ej står, och är likväl af Herr Doctoren och Professoren såsom orimmelig anförd, så beder jag, at hvad på det ställe må stå om någon förgiftad blodmassa må aldeles såsom en förargelse klippa utplånas, men saken såsom gillad och godkänd stå qvar.

Så uplysas de nyttigaste sanningar genom upgifter, anmärkningar och Motsattser — och fördomarna måste allt mer och mer försvinna.

Herr Doctoren och Professoren har efter min ringa tanka varit den förste, som velat ingå med omedicinske varelser i ett ämne som man förr trodt endast böra tillhöra konstens Mästare, och bör Han derföre få namn af en allmän Fader för dem, hvilka af allmogen genom Kongl. Finska Hushållnings Sällskapets enkla vård kunna frälsas medels ympning. Jag ville då gärna vara Herr Professorens och Doctorens handtlangare på mina gamla dagar. Gamla Carleby d. 5 Julii 1800.

Anders Chydenius.

Om en ny tilredning af Opium.

1800.

§ 1.

Det kan aldrig sättas i fråga, om Opium blifver i alla tider et oumbärligt läkemedel på alla Apothek, som, ehuru det kan missbrukas, doch bevisar sin stora nytta uti svåra rötfebrar, Diarher och bröstfebrar, och vid flera andra tilfällen. Men dyrheten på denna vahra blifver alt mer och mer tryckande, utan tvifvel för den oredan hvaruti Levantiska handelen nu står då varan skall föras sin vanliga väg siöledes, hvartil äfven de flera tusende Apotheker, som för Landt- och Siö-krigens skull måste vara inrättade vid armeerna och Flåttorna, öfver dem som förr varit underhållna i Europa måste hafva mycket bijdragit, hvarföre en omtänksam medborgare ei annat kan än önska, det en sådan nödvändighets vara antingen kunde fås för drägeligare kiöp eller hälst hemma tilvärckad.

§ 2.

Ämnet til Opium är allmänt bekant intet annat än vårt Papaver somniferum, som ganska ömnogt växer, i alla våra kryddgårdar, doch aldrig utan at årligen sås, och tål hvarcken vår vinter eller någon omsättning. Svenska Pharmacopoen kallar denna växten Orientalis, utan tvifvel derföre, at detta medicament hemtas från Orienten, och tilvärckas där fast växten här kan frambringas til stor myckenhet, hvarvid jag allenast bör anmärcka den hufvudsakeliga åtskilnad, som finnes emellan Capita Papaveris och Semina, at de förra äro Rogifvande, de sednare semina aldeles icke, ty vallmoge frö kan genom en simpel stötning och press-

---

Original i F. H. A. (se ofvan, sid. 463 f.).

ning ensamma gifva den aldra renaste matolja, hvilcket en del af läkare ei altid veta at i acht taga, utan föreställa sig at deruti vore något rogifvande.

§ 3.

Huru Österlänningarna utdraga opium utur sin vallmo, har jag ei träffat at få läsa något om, men derföre kan det icke vara någon hemlighet bland Turkarna, hvarest den i så stor myckenhet tilvärckas. Vår Svenska Pharmacopoea kallar Opium en succus inspissatus af Papavere somnifero och af ärfarenheten lärer man at opium ligger i bladen i stielcken och i hufvudet, men at den ei fins i fröet har jag redan anmärckt, och om sielfva blombladen innehålla opium kan jag ei med visshet säga. Mån då icke vore nödigt, at någon af Svenska Läkare, som vistas i Turkiet, skulle anmodas, at sielf få se och beskrifva hela tilvärkningen.

§ 4.

Denna värckan af vår Valmo har från ungdomen varit mig bekant, och under den tiden jag hade afsides på landet ett eget Apothek, samlade jag af detta opium på säcker således, at jag afskar utaf valmoge knoppen helt litet, hvarigenom straxt en bitter miölk slog ut, den jag lätt en säcker bit draga uti sig, och flyttade från den ena knoppen til den andra tils Såkret var mättat med detta opium, då på lika sätt förfors med flera knoppars aftagande och Säcker bitar mättades med opium, hvilcka säcker bitar jag, sedun de voro uptorkade och gömde i glas, nytjade vid flera tilfällen, då man sielf kunde vara närvarande, at öka eller minska satsen efter behof, men hade den olägenheten, at dosis deraf under patientens frånvaru ei kunde med fulkomlig noggranhet afmätas.

§ 5.

Med dessa små kunskaper underbygd hände mig nu i våras den lyckan, at få uti Danska Handels- och industrie Tidningar för detta år läsa en afhandling om tilvärckandet af opium utaf vår valmo, hvarest han nog omständeligen beskrifver, huru knoppen skulle, sedan den någotväl mognat och innan hon bleknade och

torkade, först på ena sidan skäras i täta ränder med en subtil knif, då opium giuter sig ut på så många valmoar, som man hinner, och efter några timmar börja med insamlingen af opium, och sedan skära den andra sidan, hvaraf insamlingen kan ske dagen derpå. Den miölklika materien, som då flyter derutur, beskrifver han vara et rent opium, som innom några timmar förvandlar sin färg til helt mörk brun, eller närmare svart. Han beskrifver vidare huru ei allenast en stor mängd vallmoer kunna ärhållas, utan äfven betydeliga qvantiteter af Opium insamlas genom öfvade barn, hvilcket alt upmuntrade mig at i denna sommar anställa några försök i denna delen och därjämte förmå Apothekaren här i G. Carleby Herr Gustaf Libeck at jemte mig anställa några rön häruti.

§ 6.

I anledning häraf tog jag mig före, då de äldsta af valmoerne voro i det närmaste mogna, men ei ännu begynt at torcka, at skära med en fin penknif skalet tätt igenom på halfva knoppen, i tancke at efter några timmar få insamla det opium som mig blef låfvat, och fortfor därmed, och fant väl at detta kunde någorlunda gå an, men ock tillika at denna insamling tycktes blifva altför obetydelig, hvarföre jag giorde flera försök, och fant ändteligen, at ei allenast inskärningar på knoppen lämnade opium ifrån sig, uti sin miölkliknande saft, som straxt begynte at småningom svartna, utan at äfven sedan knoppen blef nätt afskuren stammen äfven utgöt en likadan saft, af aldeles samma egenskaper och at den vid än flera repeterade afskärningar gaf det samma doch altid i mindre mån, tils han nederst på stielken blott visade en grönachtig saft.

Detta opium sköt sig ibland så ömnogt utur knoppen eller stielcken, at det föll neder, om det ei förut handt inbergas, och begynte at svartna innom en fierdedels timma, om väderleken var väl torr.

Inbergningen fant jag beqvämligast ske med samma skarpa penknif, och det en liten stund efter sårets öpnande, eller stielckens afskärning, så snart saften hinner tränga sig up, hvilcken emottages med flatan af den fina penknifven, hvarpå kunna samlas fyra til sex droppar på en gång, hvilcka sedan väl strykas i en

sölfversked eller tumlare, den man håller i vänstra handen då man förer knifven i den högra. På detta sättet insamlar man Opium i några dagar med 2 a 3 gåssar, om tilgången på vallmo är tilräckelig til en half untz och sedan håller up i några dagar, at den valmo som ej förr hunnit får å nyo mogna då man åter företager samma arbete, hvilcket 3:die och fierde gången repeteras, och kan lämna 2 a 3 uns helt rent opium.

§ 7.

Denna saft, som således insamlas först i en nästan miölklik skeppelse, börjar alt småningom at stelna och antaga en svart brun färg, hvarföre den bör stå i fria luften under tak, tils den får hårdna och blifva väl väder torr, under hvilcken tid den dock bör dageligen omröras med en liten trädspade, men sidst bör den i lindrig värma torkas på en thetass i några dagar, hvarefter den inlägges i glas at förvaras, och igen kännes af sin vanliga valmoge lucht och bittra smak samt insöfvande och rogifvande värkan.

§ 8.

Några påliteliga rön om dess värkningar har jag väl icke ännu hunnit anställa, men alla teknens öfverensstämmelse emellan detta opium och det vanliga lämna ei stort rum för tvifvelsmål häruti.

Jag tog mig derföre före, at af detta Opium efter den nyaste Svenska Pharmacopoen tilreda häraf en Tinctura Thebaica af ij Drachmer Extr. Opii nostr.

Unc. $^1/_2$ Spir. vin. Rectif.
Unc. ij Aqv. Cinnamom.

M. Digere per triduum, dein cola. Denna nya Tinctura Thebaica har jag jämfört med flera andra, huruvida den är i färg, lucht och smak öfverensstämmande med den vanliga, och funnit dem aldeles vara lika, och kan denna nya Tinctura icke gärna vara svagare än den förra, då den förra är tilredd af samma qvantitet opium Crudum, och den sednare af et renare opium.

§ 9.

Emedan Papaver somniferum fins til stor ymnighet uti alla kryddgårdar, ei allenast derigenom at den af alla Trädgårdsmästare, hälst den dubla, sås äfven uti de minsta kryddgårdar, utan den sprider sig äfven ganska mycket genom det den sår sig siälf, och kan derigenom utsprida sig långt öfver det man vill, ty genom utplantering låter det aldrig göra sig, så kan på detta ämne aldrig blifva någon brist, allenast at man än närmare får utröna, hvad sätt blifver det behändigaste til Opii insamlande, som kan förrättas med lätthet af barn som äro 10 a 12 år gamla, allenast de förut blifva noga undervista, styrda och handledda.

§ 10.

Knopp, stielkar och blad innehålla en myckenhet opium, som tydeligen röjer sig genom sin miölklika utflytning och sin bäska smak, men det tål en nogare undersökning, om all den saft, hvilcken de innehålla, är af enahanda egenskap eller ei?, ty för ögat visar det sig icke så. Så snart man skär något litet i knoppen, stielcken eller bladet, så flyter den miölklika saften derutur lika som sielfmant, men under någon lätt utpressning förvandlas den til grön, lik den som pressas utur andra gröna blad. Vore all denna saften i vallmon af enahanda natur, fröet undantagandes, som icke innehåller något opium, så kunde all saften pressas utur vallmoen och, sedan den klarnat, i lindrig värma kokas tilsammans och då gifva ett slags Opium crudum, men jag befarar, at detta försök ei torde slå in, hälst jag altid märkt, at den första miölkachtiga utflytning stelnar och svartnar på det sår hvarutur den utflutit, men den gröna icke så. Äfven borde utrönas, om icke vallmo knoppar och blad, sedan de förra blifvit renade ifrån sitt frö, kunde torkas under skiul, hvarigenom den gröna saften kunde förflyga, och Opium til äfventyrs vara i behåll, som genom sönderskärning och tilräckelig upkokning i vatn kunde utdragas och efter vallmoens afsilning vidare upkokas och torkas til ett extractum Opii crudum.

§ 11.

Af dessa mina första försök har jag ej hunnit med någon visshet utröna, antingen dubla eller enkla valmoer, eller hvad

färgor deraf gifva det ömnogaste Opium. Den af mig åberopade danska Handels- och industrie Tidningen ville väl säga, at de dubla skulle gifva rikare, men sådant har jag ej hunnit utröna. Det allenast kunde jag anmärcka, at i sielfva knoppen och öfversta ändan af stielken viste sig altid det starkaste opium, som lätt märktes deraf, at den miölkachtighet som där utflöt visade sig synbarligen tiockare och stelnade fortare, men blef ju längre nederåt ju vattigare, äfvensom första utflytningen är altid den starkaste, men genom flera uttömningar altid försvagas och blir grönachtig till slut.

§ 12.

Af detta som nu är anfört kan Kongl. Finska Hushållnings Sälskapet lätteligen finna, at en så nödig vara som Opium är på våra apotheker, och vid sina tilfällen oumbärlig til vid macht hållande af menniskliga lifvet och nu tillika upstegrad til et oerhördt pris, kan med ringa möda genom barn insamlas til stor myckenhet. Jag tviflar derföre icke at Kongl. Finska Hushålls Sälskapet gifver häraf del åt sina Landsmän, som genom vidare försök kunna updrifva konsten at göra ett färdigt opium, så väl til våra egna som äfven främmande apotheker.

Flera Apothekare växter torde äfven behöfva påtänckas at blifva ibland oss mera allmänna, bland hvilcka jag nu allenast må nämna vår ächta Rabarber eller Rheum Palmatum, som redan i 40 eller 50 år blifvit planterad i Svarige och Finland, men dels för sin svaghet, dels ock derföre at den är ganska lös emot den Chinesiska, ei hafver vunnit förtroende på apotheken, men genom sin mognad kan få sin kraft och genom vidlöftiga omgånger med dess torkning sin hårdhet, hvarom jag hoppas, om jag lefver, få lämna Kongl. Finska Hushållnings Sälskapet några uplysningar, af hvad jag i den delen försökt, emedan min plantering redan är 27 år gammal.

Gamla Carleby d:n 12 December 1800.

Anders Chydenius.

Förslag til Lappmarkernes uphjelpande.

När vi med ömhet se på rikets folck- och varustyrcka finna vij med grämelse stora trakter aldeles obebodda, och de andra i den bekymmersamma belägenhet at de icke kunna behålla uti sina näringar den folknumer en gång som de värckeligen hafva ehuru hvardera af dem plågas af brist på arbetare hvilcka nu hopetals rymma fosterlandet, och rikta våra grannar.

Ingen ting kunde derföre vara mera hederligt för vår tid och gagnande för våra efter kommande än uptäncka och vidtaga de mått och steg hvarigenom aflägsne och obebodde rikets tracter kunde upfyllas med närande medborgare.

Lappmarcken som ligger inom Sveriges gräns är ett så vidsträkt land at dess poplerande ej kan anses för någon af mindre betydande saker at täncka uppå. Och ehuru denna del af vår nord almänt hålles före vara af naturen i många mål missbytt, böra vi doch aldrig göra oss den tanckan at den samma icke ens kunde blifva bebodd.

Alla konstiga medel som användas på ett lands eller näringars befolckande genom præmier, eller några andra den öfriga delen af Staten graverande författningar, har ärfarenheten öfvertygat oss om vara aldeles förgäfves, och aldrig leda til rätta ändamålet, utan stadna uti några opereusa anstalter som rikta få personer men aldrig bära sig sielf i längden.

Naturen måste ved sådant fall sielfmant värcka, och högsta magten ei annat än så långt som ske kan rödja de hinder utur vägen som af författningarna emot sielfva befolkningen äro tagna.

Trenne ting allenast bör Högsta magten härved syslosätta sig med, nemligen

---

Original i F. H. A. (se ofvan, sid. 450 ff.). — Rubriken skrifven med Jacob Tengströms handstil.

1:o Afsöndra en viss tract af Rikets obebodda länder för in- eller utländsk man at där obehindrat få nedsätta och nära sig det bästa han gitte. (N. B. Alla Privilegier och förmånsrätter af hvad namn de vara må blifva inom denna gränts aldeles kraftlösa.) [1]

2:o Hålla Justitien vid magt det är skilja dem emellan mitt och ditt, efter lagen pröfva och dömma deras moraliska gierningar.

3:o För ett sådant hägn bör Kronan efter vissa förflutne frihets år undfå en viss betydande skatt.

Hvad nu det första beträffar så, emedan en sådan allmän närings frihet i Sverige ei annars kan anses än för ett nytt försök, som skulle tyckas stöta de tilförene af medborgare framför hvar annan vunne förmåns rättigheter och Privilegier, är nödigt at utse dertil en sådan ort som föga tilförene finnes vara bebodd af menniskor, eller hvars inbyggare genom sina tilförene medelst Politiens tilhielp reglerade näringar föga bijdrager til Statens och Rikets underhåll.

Svenska Kronan, hvars underliggande land til större delen är nästan öde, behöfver ei mödosamt söka efter det tienligaste stället för ett sådant nytt försök.

Dess vidsträkta och så godt som aldeles obebodda Lappmarck är ofelbart densamma, hvarest den emot Norige stötande delen som mäst består af fiällar sandhedar kärr och mossar jemte större och mindre träsk och insiöar föga bebos af andra än några få flyttande lappar, och hvilcken ort efter våra härtils stadgade Hushålls maximer så mycket mindre kan äga förhoppning om någon vidare befolckning, som de under ett mildare luftstrek liggande Landskaper i Riket icke kunna qvarhålla sina egna inbyggare eller förekomma allmänna utflyttningar.

Således borde Landamäret för en allmän näringsfrihet blifva på västra och nårra sidan Svenska Riksgränsen åt söder Umeå älf vattudrag ifrån fiäll ryggen til Umeå träsks nedra ända hvarifrån drages en linea norråt, som innefattar Ran och Hvans fiällbyar i Umeå Lappmark, Sör- och Norr Vesterbyn samt Lochte i Piteå-Lapmark, Kalas och Saris vuorna byar, samt öfra halfva

---

[1] Anmärkningen inom parentesen finnes i marginalen till handskriften.

delen af Enontekis i Tårneå Lappmark och af Kimi Lapmark alt hvad som är belägit norr om fiällryggen, hvarest vattu-dragen falla i Väster siön och ishafvet.

Alla som inom denna gräns vilja sätta sig neder antingen in- eller utlänningar af hvad stånd, vilkor, näringssätt eller Privilegier de ock vara måtte, som äro af Luttersk eller Reformert religion, skola framför alt ting äga ena handa fri- och rättigheter, utom hvad nödige Ämbetsmän uti sielfva deras Ämbets förrättningar enligt lag tilkommer. Äfven såsom en och hvar resande så länge han vistas innom denna gränts bör med dess egna inbyggare niuta ena handa frihet.

Men på det nu en tiltagsen åbo ei måtte få tilfälle at kräkta under sig mera jord än han hinner sköta, och stänga ut, eller tvinga sin sachtmodiga granne, äge, då han husligen sig någorstädes ned sätter, ei rättighet större tract at intaga, än högst $^1/_2$ qvadrat mil. Och vilja flere sätta sig ned på ett ställe äge ändå ei rättighet til vidare utrymme.

De få Nybyggen, som på denna ort tilförene kunna vara uptagne niute alla sina hafda förmåner oqvalde, doch utan at få tilvälla sig onyttjad skog och mark eller at utestänga andra från fiskens nytjande, och bibehållas jemväl innom sina förra närings inskränkningar så länge de vilja; men så snart de gå in uti de andras rättigheter i någor måtto skola de äfven på lika sätt deltaga i ena handa skyldigheter.

Iemte denna bonings frihet, som i sig sielf icke annat är än tilstädielse til det, som ingen ännu velat göra, eller rättare sagt, som hvar ock en dragit afsky före at emottaga böra alla som innom denna gränts vistas och boo äga en fulkomlig och oinskränkt närings frihet, och emedan man förut ei kan säga, hvarcken hvad förmåner naturen i detta obebodda land nedlagt, eller hvad närings sätt af dess inbyggare nu eller i framtiden kunde idkas, är nödigt at dem härutinnan inga lagar eller författningar göras eller de med några upsyningsmän i sina handteringar på något sätt besväras, utan dem en lijka oinskränkt rättighet förunnas så väl at nyttia alla landets dels bekanta dels obekanta förmåner och lägenheter, som ock at förädla alla in- och utländska varor bäst de gitta.

Som Varor aldrig tilvärckas utan en qvik afsättning, och

det ännu är obekant hvad slags varor här kunna frambringas är nödigt at de äfven äga en fulkomlig och oinskränkt frihet at in- och utom riks i Städer och på landet föryttra sitt lands tilvärckningar, och förse sig med hvad de kunna betarfva.

Men som ännu föga förhopning gifves til några så stora tilvärkningar, hvaraf någon folckmängd kunde subsistera, hälst i ansende til ortens aflägsenhet, och förfarenheten vitnar at en fri transito- handel ofta på kala bärgen föder tusende tals menniskor böra inbyggarena äfven äga en fulkomlig frihet at transportera alla tre riken emellan till in eller utförsel låfliga varor, men med det uttryckeliga förbehåll, at de innom detta landa märe med hvad varor de och handla aldrig med någon tilsyn och Confiscationer besväras, men väl utom densamma få efter Rikets närings och handels lagar utom hvad här näst förut om Fri afsättning af sina varor är anmärkt anses och dömmas.

Dessa äro nu förnämligast de rättigheter som inbyggarena i lappmarcken borde bestås, och genom hvilcka under Guds milda välsignelse man kan hoppas dess befolckande til Svenska Kronans styrcka och heder. Här vågas inga præmier, förlager eller omkostnader på en osäker utgång, här beskattas ingen medborgare at hielpa dess invånare på benen, här graveras icke Staten med ny betiening, här trugas ingen at flytta dit.

Mån någon kunna draga i betänkande, at unna dem slika förmåner, då man utan svårighet och medborgares ägodelar upofrat millioner til Fabriqvers och Manufacturers inrättande, som til äfventyrs i sin frihet och utom dem kunnat hinna längre än nu skedt.

Men som slika närings frie inbyggare i lapmarcken icke destå mindre behöfva en tredubbel upsigt, om de skola kunna vara rätt lyckeliga, fordras af dem äfven vissa skyldigheter om de annars skola äga bestånd.

Det ena är en öm vård om deras siälar. Det andra är at de niuta frid emellan sig. Det tredie at de skyddas för utvärtes öfvervåld.

Til det första fordras at de af Kongl. Maytet förses med trogna och nititka lärare, dem Kongl. May:stt i början såsom vanligit varit til någon del lönar, tils de ökas til så stort antal

at de sielfva äro i stånd at vederbörligen löna dem, hvilcket efter en i Landshöfdingarnes och Consistoriernes Fulmägtiges närvaro träffad och af Kongl. May:stt stadfäst öfverenskommelse bör ske.

Till bibehållande af en inbördes frid och säkerhet böra de i förstone och til dess de finna sig i stånd at föda sina egna domare lyda under sina vanliga lagsagor, som de dem emellan upkommande tvistigheter och brottmål afdömma skola; men så snart de kunna utgöra några samhällen för sig sielf äge då frihet at på det sätt som dem beqvämligast faller välja sina egna Domare hvem de hälst hafva fattat förtroende före, hvilcken likväl hvart tredie år nödvändigt måste ombytas, och för hvilckens underhåll de äfven så länge han domare ämbetet bekläder bör draga behörig försorg.

Lefvernes Beskrifning

öfver

Theologiae Doctoren, Prosten och Kyrkoherden i Gamla Carleby, samt Ledamoten af Kongl. Nordstjerne Orden,

ANDERS CHYDENIUS,

af honom sjelf till största delen uppsatt.

Theologiae Doctoren, Prosten och Kyrkoherden i Gamla Carleby samt Ledamoten af Kongl. Nordstjerne Orden Anders Chydenius föddes 1729 den 26 Februarii, efter gamla stylen, i Sotkamo Socken 2 mil ifrån Cajanaborg. Fadren var Prosten och Kyrkoherden i Gamla Carleby, Jacob Chydenius, då varande Kapellanen i Sotkamo, som år 1734 blef förordnad till Kyrkoherde i Kuusamo öfver hela Kemi-Lappmark, och blef derifrån 1746 transporterad till Gamla-Carleby Pastorat, hvarest han tjenade Jesu församling i 19 $^{1}/_{2}$ år, och saligen afsomnade 1766 i Aprill månad. Hans fader fader var Kyrkoherden i Rimitto Mag. Anders Chydenius, och dess fadermoder Professor Flachsenii dotter Maria Flachsenia. Hans Moder Hedvig Hornaea, som i Herranom afled den 31 Januarii 1754, en dotter af Prosten och Kyrkoherden i Eura Åminne Samuel Hornaeus.

Näst Gud har han att tacka en öm Fader, ej allenast för lifvet och dess uppehälle i sin barndom och ungdom, det de föräldrar gifva åt sina barn, utan fastmera för en outtröttelig undervisning ifrån spädaste åren. Han tog ej den allmänt brukliga vägen, att blott belasta minnet hos barnen vid undervisningen; han lärde dem att tänka, och att tillika låta förståndets ljus värma hjärtat till dygd och Gudsfruktan.

Afskrift tagen af prosten J. G. Chydenius, sannolikt i slutet af 1850-talet, meddelad af boktryckeriföreståndaren A. W. Nylander (se ofvan, sid. 10 not 3).

Tvenne år åtnjöt han i Kuusamo tillika med sin broder Samuel, under en öm faders upsigt, privat information, och bivistade sedan undervisningarne vid Trivial-Skolan i Uleåborg i tvenne år, tills fienden genom Willmanstrand gjorde infall i Finland. Under fiendtligheten handleddes han med sin broder af fadren allena, som 1744, då krigsoroligheterna voro förbi, beledsagade dem genom Kemi Lappmark till Torneå, och anförtrodde deras uppfostran Rectoren vid Torneå Paedagogie, sedermera Kyrkoherden och Prosten i Uleåborg Herr Johan Wegelius uti händer, med hvilkens hedrande betyg de båda reste 1745 i årets början till Åbo Akademie, der de inskrefvos i Januarii månad såsom studenter. Under detta sitt första vistelse år vid Akademien handleddes han förnämligast i sina studier af då varande Philosophiae Adjunkten, sedermera Herr Erke-Biskopen C. Fr. Menander i Philosophiska vetenskaperna och Latinska stilen. Åren 1747 och 1748 bivistade han åter föreläsningarna vid Åbo Akademie, så att han ej allenast kunde hjelpa sig sjelf fram, utan ock började att kunna småningom handleda andra; då han om sommaren emottog en condition hos Fru Hof-Rätts Rådinnan Malm, hvilken då bodde i Kimito Socken på Wijk Herregård. Vid denna condition föll han i en svår frossa i Augusti månad, och nödgades skilja sig från densamma om hösten, och då samma fråssa continuerade hela 10 månader, förlorade han derunder allt mod och alla krafter. År 1750 reste han tillika med sin yngre broder Jakob, nu varande Prosten och Kyrkoherden i Wasa, till Upsala Lärosäte, hvarest hans äldre broder då var Curator för Finska Nationen. Her bivistade han ej allenast flere Akademiska föreläsningar, utan ock försvarade såsom Respondens 1751 sin broders Disputation. År 1753 for han åter till Åbo, försedd med kallelse af Neder Vetil byamän, som året förut uppbyggt ett litet kapell, att få blifva deras enskilta präst, hvilken af Consistorio blef gillad, hvarpå han i Martii månad blef invigd till det heliga Prediko-Embetet, att vara Predikant vid Neder-Vetil kapell. Tillsammans med sin yngre bror stod han sedan med utmärkt beröm sitt Candidat Examen, och försvarade derpå sin Gradual Disputation. År 1754 antog han Magister Graden frånvarande, och fick 1760 Kapellans fullmagt, hvarefter han, såsom ensam Prest, tjente i Neder Vetil i 17 år, under hvilken tid han äfven 1755 i October

månad trädde i gifte med sin, nu i djup sorg efterlemnade, maka, Fru Doctorinnan Beata Magdalena Mellberg. År 1770 befordrades han på Gamle Carleby Stads och Sokne församlingars nog enhälliga kallelse, efter Kyrkoherden Johan Hartman, till Gamla Carleby Pastorat, hvarest hans fader förut hade tjent i 20 år, och Kyrkoherden Hartman allenast 2 år. Ifrån den tiden har han nu i närmare 33 år förestått detta sitt Kyrkoherde Embete, med ganska ringa biträde. Han har väl redan i många år haft Adjunkt, men man har aldrig hört, att adjunkten klagat öfver för mycket arbete, utan mera deröfver, att de ej fått arbeta i tour med sin Pastor, så länge han sjelf förmått förestå sin sysla. År 1779 blef han af Herr Biskop Hartman, på de flestes af Presta ståndet begäran, förklarad för Prost öfver sin egen församling; och då förre Contracts Prosten Jacob Frosterus i Lochteå ej längre förmådde bestrida Contrachtets ärender, förordnades han till Contracts Prost öfver Gamla Carleby contract. Vid samma Riksdag 1779 täktes Hans Kongl. Majestät i Nåder förklara honom för Theologiae Doctor, till hvilken värdighet Herr Erke-Biskopen Menander i Junii månad invigde honom, tillika med många andra, uti Upsala Domkyrka, ehuru frånvarande.

Men vår Chydenius hade ej allenast gjort sig känd och älskad af den Store Gustaf III, han hafver äfven hunnit tränga sig fram från en aflägsen Verldens vrå till Dess Son, Konung Gustaf Adolph, som under hans bortavaro från Riksdagen 1800 uptog honom i Ordens Gillet, såsom Ledamot af Kongl. Nordstjerne Orden. Hvilka hederstecken, om de voro vunne genom smicker, list och bedrägeri, borde vara en skamfläck på alla dem, som dem bära; men om ett medborgerligt nit och trohet emot Konung och Fosterland förmå Regenter till utdelande af heder, må sådant beprisas af dem, som göra sig förtjente af sådana nådeprof.

Sådant är nu det yttre skaplynne, hvarunder vi känne honom, såsom född, ifrån barndomen inöfvad i studier, och med tiden ernående en ära och heder, som ej alltför många i dödligheten hinna till. Men att under fortsättningen af hans vandel igenkänna de mångahanda yrken, han förehaft, den huglek och flit, med hvilka han dem genomdrifvit, och till Jesu rikes för-

kofran, församlingens, Fäderneslandets och ståndets gagn uträttat, sådant skall först sätta hans förda vandel i en klarare dag.

Om vi betrakte honom först i sitt embete, att föda själar, och att göra dem genom dygden lyckliga här i tiden, och samla dem till Jesu härliga rike; så finne vi, att han ej allenast var försedd med synnerligen goda och lyckliga embets gåfvor, som redan i Neder Vetil från alla Kyrkor deromkring, och äfven ifrån staden samlade åhörare till honom, utan äfven ägde en utmärkt god fattningsgåfva, att väl inrätta sina prediko-arbeten. Hans predikningar voro enkla, grundeliga och rörande; ty hufvudafsigten med allt var, att böja det hårda mennisko hjertat, icke blott till en häftig rörelse, utan till en sann omvändelse, den man icke ångrar. Samma ändamål hade han ock vid alla sina Catechismi förhör och undervisningar, hvilka innefattade allt det af vår salighets lära, som genom frågor och svar borde intryckas i åhörarenas minne och hjertan, till befordrande af en sann och verksam Christendom.

Till vinnande af detta ändamål använder ej allenast alla allmänna Uppbyggelse-Tal och Skrift- eller Communion-förhör, dem han ganska sällan försummade; utan äfven alla sjukbesök, hvarvid syndarenas hjertan ofta på ett märkeligt sätt öppna sig. Det var dock intet nog dermed. I denna vidsträkta Gamle-Carleby Församling flytta årligen till och ifrån Församlingen innemot 100:de personer. Alla, som han intog i församlingen, blefvo då undersökta uti sin Christendom, och på det ömmaste förmådde till en sannskyldig omvändelse, äfven som de utflyttande hjerteligen påmintes om sina Christendoms plikter.

Men utom allt detta, öppnade Herren honom en ny dörr, att leda själar till Gud. Hans skrifte-barn lågo honom altid ömt om hjertat, dem han på det högsta vinlade sig om, att troligen handleda; och då han flere Sön- och Helge-dagar å rad gaf dem trägna undervisningar efter Admission till den Heliga Nattvarden, att rätt och visligen ställa sin vandel, stötte flere till af hans åhörare, och begärte få bivista samma Uppbyggelse-stunder, det han gerna biföll, hvaraf uppkommo alla Sön- och Högtids-dagar för hela hans framtid i några och 30 år, nästan ständiga Prediko-förhör hos honom klockan 5 och 6, som af en stor del flitigt besöktes, och det af alla stånd; hvilka sammankomster ej allenast

voro aldeles fria, utan ock hufvudsakligen syftade på syndares omvändelse och en verksam Christendom uti Kärlek mot Gud och Nästan, samt slutades med en, efter ämnet lämpad, bön. Huru mycken uppbyggelse allt sådant verkat i församlingen, kunna de tårar, hvarmed hans stoft befuktas, rikeligen intyga.

Under sitt vistande i Upsala studerade han äfven Chemie, och när han sedan blef ensam Prest på landet, ökade han sina Chemiska och Medicinska kunskaper, så väl genom egen flit, som äfven genom nyttjandet af flera, berömda Läkares skrifter, dem vi på vårt modersmål äge. Hans lyckliga Curer och Chemiska underbyggnad ledde honom allt längre in i Medicin, så att han på egen hand tillredde flera läkemedel, och ehuru boende på landet, likväl hade ett stort tillopp af patienter, och blef stundom anlitad äfven af flera herrskaper. Med Chirurgiska operationer, isynnerhet vid ögonsjukdomar, sysselsatte han sig äfven med lycklig framgång, så att många Sjuklingar, ofta från aflägsna Socknar, under hans hand och skötsel, blefvo till helsan återställde, och återvände hulpne och förbättrade till sin hemort. Så länge han var prest endast vid ett Kapell hade han tillfälle, att mera sysselsätta sig med sådana yrken, men vid tilltagande Embetsgöromål nödgades han deremot, såsom Pastor, skilja det mesta ifrån sig, på det sättet, att han, som oftast, anlitad af sjuklingar gaf dem Recepter på Apotheken, och det med utmärkt framgång, hvaraf hände, att han nästan dageligen blef sökt af patienter, dem han inom sin församling i staden och på landet betjente, aldeles utan det ringaste arfvode.

Landthushållningen, af hvilken han altid var mycket road, utgjorde äfven ett för honom kärt yrke. Om hans drift och omtanka i denna vägen vittna de uppodlingar, förbättringar och nyttiga företag, han gjordt vid sitt nya Kapellans bohl i Neder-Vetil. Men ibland hans förnämsta idrotter i hushållnings vägen må med skäl räknas de mångfaldiga uppodlingar i åker och äng, han gjordt vid Gamle Carleby Preste-bohl, samt de många nya, af honom derstädes uppförda byggnader, hvilka altid förblifva ett talande bevis på den flit och verksamhet, hvarmed han skött sin Landthushållning. För dessa, genom hans försorg verkställda, stenhus-byggnader, blef han äfven af Hans Kongl. Majestaet, för egen person, fru och barn, befriad ifrån alla personela utskylder;

och som han inga barn hade, beviljades honom frihet från personela utskylder för allt hans tjenstefolk. Men intet bekymmer, i denna väg, har mera sysselsatt honom, än den nya Kyrkobyggnad, som 1786 blef begynt, och fortsattes allt till 1789, hvarvid han under sjelfva arbetet ofta var den första och sista, och genom sin flit satte drift uti arbetet. Han tog ock nära deltagande uti Stads Kyrkans reparation, och under tornbyggnaden vid Moderkyrkan har hufvudbekymret legat på honom.

Han har altid velat vara verksam, så långt förmåga och krafter medgifvit; derföre har han ofta täflat med sina landsmän i Premie frågor. Tvenne gångor har han af Kongliga Vetenskaps Akademien blifvit belönt för de svar han författat på dess uppgifna pris-frågor. I anseende till den Allmänna upmärksamhet, som väktes genom ett, af honom författadt svar på en, af Kongl. Vetenskaps och Vitterhets sällskapet i Göteborg, utgifven fråga kallades han till dess Ledamot.

Uti Upsala hade ett Theologiskt Sällskap förenat sig, att utgifva några utvalda Catechetiska Predikningar och Dispositioner öfver årligen utkommande Bönedags Texter. Till vinnande af så mycket större fullkomlighet i dessa arbeten, utsattes priser af 10 Dukater för hvart och ett hufvudstycke. Bland Concurrenterne öfver Tio Guds Bud var äfven Doctor Chydenius, och vann priset. Likaledes täflade han i andra hufvudstycket om Trones Artiklar, och vant äfven högsta belöningen deri, för hvilket allt han äfven blef hedrad med Ledamotskap i detta Theologiska Sällskap. Således har han i åtskilliga vetenskaper täflat med Rikets lärdaste män, och i Theologien har ingen tagit priset af honom.

Genom hans hand hafva dessutom flere andra skrifter kommit ifrån Bokprässen, dem rummet nu ej tillåter att uppräkna, men hvilka gjort honom bland alla rättskaffens svenska medborgare känd och högaktad. Altid hatare af ett onaturligt tvång i näringar, som lägger band på menniskjans flit och hämmar idogheten, försvarade han med nit och värma en rättskaffens näringsfrihet, och ådrog sig derföre genom sina skrifter, såväl många bittra Kritiker, såsom ock värkeliga ledsamheter och förföljelser. Bland hans märkvärdigaste skrifter i detta afseende, förtjena tvifvelsutan hans af trycket utgifna: *Tanker om husbönders och*

tjenstehjons naturliga rätt, att nämnas; till hvilkas författande en uppkommen klagan öfver brist på nödigt tjenstefolk, gaf anledning. Till afhjelpande af denna brist föreslogs hvarjehanda, hårda och för tjenstehjonen tryckande medel, att en och hvar, som älskade menniskor, ej annat kunde, än rysa för dessa nya bojor, som smiddes för dem. Då uppträdde Doctor Chydenius i anförde skrift, såsom en försvarare af deras naturliga och på billighet grundade rätt, och uträttade, om ej mera, dock att vid 1779 års Riksdag ingen fråga kunde väckas till tvång för tjenstehjonen. Författaren blef väl ofta hotad för sina frihets idéer, men Konung Gustaf III skyddade honom.

Vid Hans Kongl. Majestæt Gustaf Adolphs tillträde till regeringen vågade Doctor Chydenius i djupaste underdånighet uppvakta Högbemälte Hans Kongl. Majestæt igenom Herr Landshöfdingen och Riddaren von Rosenstein, hvaruti han i lika underdånighet, såsom en gammal man, vågar föreslå Hans Kongl. Majestät de medel och utvägar, hvarunder Dess Höga regering kunde blifva välsignad och lyckosam.[1])

Sedan Kongl. Finska Hushållnings Sällskapet i Åbo kallat honom till sin ledamot, sökte han äfven i denna vägen vara sina Landsmän till gagn, och insände till bemälte Sällskap flera afhandlingar, hvilka af detsamma med mycken välvilja emottogos.

En man, som satt afsides i en vrå af Österbotten, kunde aldrig föreställa sig, att blifva kallad till någon Riksdag. Icke destomindre hände det, att han vann förtroende af sina Committenter vid tre särskildta Riksdagar. Till 1765 års Riksdag blef han kallad såsom Kapellanernas Fullmägtig, vid hvilket tillfälle han genom sitt utgifna: *Memorial om Tryckfriheten*, gjorde sig känd. 1778 bivistade han andra gången Riksdagen i Stockholm genom Herrar Pastorum förtroende, hvarvid isynnerhet hans: *Memorial om Religionsfriheten*, väkte stor uppmärksamhet. Vid samma Riksdag åtnjöt han den hedern, att blifva Theologiae Doctor. År 1792 var han åter Presta-Ståndets fullmägtig vid Riksdagen i Gefle, och benådades under den samma med Hans

---

[1]) Arkivarien dr S. Bergh har vänskapsfullt tillmötesgått min anhållan om efterforskningar rörande detta aktstycke, men hvarken i R. A. eller i K. B. har detsamma kunnat påträffas.

Kongliga Majestets nära förtroende. Återresan ifrån Riksdagen blef isynnerhet märkvärdig genom öfverfarten ifrån Holmö till Wasa skärgård, då hela Riksdags Sällskapet, som denna vägen ämnade sig till Finland, jemte sina skjutsbönder stadnade på löpande is i Quarken, utan minsta hopp om räddning för någon enda, hvarunder flere skjutsbönder drunknade och af köld omkommo, dock genom Guds underbara försyn den lyckan hände, att isen stadnade mot en klippa på några minuter, under hvilka de ägde en kort tid, att rädda sig; hvarefter återresan måste fortsättas norr omkring. Större delen af desse Riksdagsmän förlorade dock det mesta af sin egendom på isen.

Så vida har Sal. Herr Doctorn sjelf, under de lindrigare mellanskofven af sin sista sjukdom, uppsatt historiska omständigheterna af sin lefnad. Han var af naturen begåfvad med god helsa och stark kropps constitution, den han äfven genom en noggran diaet, trägen uppmärksamhet på sig sjelf, och ett ganska försigtigt lefnadssätt bibehöll. Ehuru understundom plågad af smärtande anfall af en plågsam gikt, afböjde han dock genom ett försigtigt lefnadssätt och tjenliga läkemedel alla farligare utbrott deraf, tills han, för ungefär ett halft år sedan, oaktadt all använd sorgfällighet, att i sin början hämma sjukdomen, kände sin helsa och sina krafter märkeligen aftaga. Hans outtrötteliga verksamhet och arbetsamhet tillät honom likväl ej, att, äfven under sin fortfarande sjuklighet, i sina Embets göromål skona sig, äfven då en större stillhet och mera maklighet kanske hade varit nödiga; men hans största nöje och gladaste stunder voro altid de, då han kunde uppoffra sig åt sina göromål. Allt ifrån slutet af sistledit år, kände han sin förestående förvandling med stora steg nalkas, och smickrade sig aldrig med det hoppet, att ifrån den då med mera häftighet sig infinnande sjukdomen tillfriskna. Såsom en upplyst och om sin salighet förvissad Christen gick han med fullkomligaste undergifvenhet under Guds vilja och behag sin förestående förvandling till mötes, och beviste på det kraftigaste med sitt eget exempel, att den tröst och de lärdomar, han med så mycken öfvertygelse och värma för sina åhörare föreställt voro kraftigt verkande på hans eget hjerta. Aldrig hade han ännu under hela sin lefnad utstått häftigare plågor, än nätterna mot

den 24:de och 25:te sistledne Januarii, då både han sjelf, och hans älskade anhöriga och vänner, som med största oro och ömmaste deltagande i hans plågor omgåfvo honom, trodde hans förvandling vara ganska nära för handen; men sedan sjukdomen, efter detta svåra utbrott, blifvit något lindrigare, var ännu någon utsigt om förbättring öfrig, hvarom likväl Salig Herr Doctoren Sjelf ej gjorde sig någon förhoppning, utan använde de sista, återstående stunderna af sin lefnad, då sjukdomen och plågorne det tilläto, att uppsätta sina redan anförda lefnads omständigheter och vidtaga alla, i anseende till sitt nära förestående frånfälle, nödiga dispositioner, med ett sinnes lugn och en frimodighet, lika ovanligt ibland menniskor, som utvisande den sinnesstyrka och det säkra hopp om en säll odödlighet, som under alla smärtor upplifvade honom. Hans förlossnings dag inträffade ändteligen den 1:sta sistledne Februarii, då han, utan synnerliga föregående plågor, och sedan han hela den föregående förmiddagen i sällskap med sina anhöriga och vänner visat samma sinnes lugn och munterhet, som altid förut, efter ett hastigt anfall af sjukdomen, stilla och saligen insomnade klockan $^1/_2$ till 12 f. midd. i en ålder af 73 år, 11 månader och 15 dagar.

Salig Herr Doctorns tänkesätt och uppförande, både såsom nitisk och oförtruten Lärare, en upplyst Christen och mennisko vän, skall göra han minne älskadt och vördadt, så länge Guds fruktan, dygd och rättskaffenhet ibland menniskor bibehålla sitt värde. Hans karakter var fast och stadgad; han följde altid sin, på goda skäl grundade öfvertygelse, hvarå aldrig verkade, hvarken rådande ton, eller de förnämas ynnest, eller egennyttiga afsigter, och ehuru olika i tänkesätt med dem, han umgiks med, bemötte han dem altid såsom vänner; och ansåg aldrig person, utan saken; ett förhållande, som i våra tider är mera ovanligt bland menniskor. Af dem, som ej närmare kände Herr Doctorn, blef han därföre beskyld för falskhet och förställning, men det har altid varit en lott, som tillhört en utmärkt förtjenst, att misskännas, och ofta för de oskyldigaste, och till det allmänna besta synbarligen ländande företaganden tadlas. Framtiden skall först sätta hans förtjenster i en klarare dag, och utvisa, huru mycket Församlingen i honom förlorat. Altid var han varm och nitisk

för Religionen, och nyttjade den ej endast för Embetes skull, utan gjorde deraf en hufvudsak för sitt hjerta. Välgörande i högsta grad, älskade han mera att i tysthet lätta den betryktes börda, och aftorka den sörjandes tårar, än att genom lysande välgerningar ådraga sig mycket uppseende. Nitisk för det allmänna besta, uppmuntrade och befordrade han altid allmänt nyttiga företag, och uppoffrade alla sina krafter, att kunna tjena och gagna medborgare och fädernesland. Hans flit och arbetsamhet i sitt Embete, hans verksamhet att vara sina medmenniskor nyttig, öfvergåfvo honom aldrig, ej engång i hans höga ålder, då menniskor gemenligen drifvas, att söka mera lugn och stillhet; utan en lefnad förutan arbete och nyttig verksamhet var för honom en börda.

Sent skola tiderna kunna uppvisa den, som i denna Församlings tjenst så ifrigt uppoffrat alla krafter, och så nitiskt sökt utbreda dygd och Gudsfruktan, som Salig Herr Doctor Chydenius. Han saknas och begråtes af alla religionens, dygdens och Gudsfruktans vänner, och Hans åminnelse skall altid ibland oss lefva i välsignelse.

Rättelser.

Sid. 4, noten; Genom förbiseende har utelämnats prof. Ed. Berendts' skrift Меркантилисты и физіократы въ Швеціи въ 18-мъ столѣтіи (Jaroslav 1892), där Chydenius behandlas med stöd hufvudsakligen af dr Lilles afhandling.

» 32 r. 5 ufr. står «koppymningens»; läs «koppympningens».

» 50 » 2 » » «svaren vitnade — — —»; läs «svaren — — — vitnade».

» 56 » 5—4 nfr. (not 2) står «tryckfrihetsutskottet»; bör vara «tryckfrihetsfrågan».

» 59 r. 3 nfr. står «afsked utan pension åt Höpken»; bör vara «indragning af Höpkens pension».

» 64 r. 14 ufr. står «besvoro»; läs «besvuro».

» 73 r. 22 » står «viss»; läs «oviss».

» 78 » 13 » » «1767»; » «1769».

» 90 » 20 » » «Mannerhjerta»; bör vara «Mannerhierta».

» 107 » 16 » » «Fredenstjerna»; » » «Fredenstierna».

» 109 » 26 o. 27 ufr. står «von Lieven» och «Hjärne»; bör vara «von Liewen» och «Hiärne».

» 111 r. 1 ufr. (noten) står «skrifter»: läs «skriften».

» 142, not 2: Numera har jag funnit äfven ett annat exemplar af *Välment Svar* i F. S. A. (Carpelans samling).

» 143 r. 1 ufr. bör «Joh.» utgå. — Sannolikt åsyftades prof. Jac. Haartman, sedermera biskop.

» 146, not 3: Naumanns samling af politiska flygskrifter från 1700-talet är numera öfverförd till H. U. B.

» 157 r. 2 nfr. (not 3) står «433»; läs «438».

» 179: Äfven senare, i sin skrift om landthandeln, nämner Chydenius Swedenborg såsom författare till memorialet mot produktplakatet (se *Pol. Skr.*, s. 329).

» 193 r. 19 ufr. står «fiskerilagstifningens»; läs «fiskerilagstiftningens».

» 216 » 1 nfr. (not 2) står «223»; läs «225».

» 234 » 2 » (not 4) » «finnas»; läs «finnes».

» 235 » 18 ufr. står «förrra»; läs «förra».

» 224 » 4 nfr. (noten) står «Ostobotn.»; läs «Ostrobotn.».

» 252 » 3 » (not 2) står «landsförsamling»; läs «moderförsamling».

» 254 » 10 ufr. står «som gånge fri detta»; läs «som gånge fri. Detta».

» 256 » 21 » » «Forshäll»; läs «Forshaell».

Sid. 257, not 5: Brefvet är äfven (och bäst) aftryckt af E. Lagus i *Bref från H. G. Porthan till samtida*, s. 3 ff., samt i år ytterligare (för fjärde gången!) af M. G. Schybergson i *Henrik Gabriel Porthan*, s. 98 f. Af E. Lagus' publikation framgår att brefvet besvarades af Chydenius den 5 nov. 1770, hvadan osäkerheten i denna punkt (sista raden af sid. 257 och den första af sid. 258) är oberättigad.

» 308 r. 4 nfr. (not 2) står «Körning»; läs «Kiörning».

» 311, not 3: Om Bilangs politiska och litterära verksamhet finnes numera en af G. S—n skrifven artikel i supplementhäftet till *Finsk Biografisk Handbok*, sp. 2489 f.

» 336 r. 31 ufr. står «skymteri»; läs «skrymteri».

» 339 » 5 nfr. (not 1) står «daterningen»: läs «dateringen».

» 348 » 6 ufr. står «tiil»; läs «till».

» 356 » 1 nfr. (noten) står «Odbner»; läs «Odhner».

» 362 » 30—31 ufr.: De annalistiska anteckningarna ingå ej i detta arbete, utan komma att publiceras annorstädes.

» 397 r. 30 ufr. står «bonden»; läs «landthushållaren».

» 402 » 11 » » «ståndess»; » «Ståndets».

» 451 » 12 » » «väster»; läs «öster».

» 486 » 17—16 nfr. står «liktydigt»; läs «liktydig».

PERSONREGISTER.

XXXI. **Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster,** utgifven genom O. F. Hultman. — XXII + 256 sid., tr. 1895 . . . . 5: —
XXXII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 6. Naturalhistorien,** af Otto E. A. Hjelt. — IV + 446 sid., tr. 1897 . . . . 4: 75
XXXIII. ***Raseborgs slotts historia,** af Torsten Hartman. — 155 sid., tr. 1897 . 2: 75
XXXIV. ***Förhandlingar och Uppsatser. 10.** (Längre uppsatser af G. Cygnæus, K. G. Leinberg, C. G. Estlander o. E. Lagus). — 82 + 194 sid., tr. 1897 3: —
XXXV. **Katalog öfver den svenska litteraturen i Finland samt arbeten af inhemska författare på främmande språk 1891—1895.** Uppgjord af Yrjö Hirn. — 266 sid., tr. 1897 . . . . 3: 50
XXXVI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 11.** (Längre uppsatser af I. A. Heikel, G. Frosterus och Yrjö Hirn). — 69 + 216 + 33 sid., tr. 1898 . 3: —
XXXVII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 7. Matematiken och fysiken,** af K. F. Slotte. — 293 sid., tr. 1898 . . . . 3: 50
XXXVIII. **Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida,** utgifna af Ernst Lagus. — 360 sid., tr. 1898 . . . . 8: —
XXXIX. ***Förhandlingar och Uppsatser. 12.** (Längre uppsatser af Carl v. Bonsdorff och Hj. Appelqvist). — 71 + 192 + 11 sid., tr. 1899 . . . . 3: —
XL. **Prästeståndets protokoll vid Borgå landtdag år 1809 jämte Handlingar rörande landtdagen,** utgifna af Elis Lagerblad. — 586 sid., tr. 1899 10: —
XLI. ***Finlands svenska vitterhet. 1. Jakob Tengströms vittra skrifter i urval med en lefnadsteckning,** af M. G. Schybergson. — CLIX + 280 sid., tr. 1899 4: 50
XLII. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 8. Kemien,** af Robert Tigerstedt. — 210 sid., tr. 1899 . . . . 3: —
XLIII. **En samling öfversättningar och bearbetningar från romerske och franske författare.** Utgifningen ombesörjd af T. S. Dillner. — XX + 145 sid., tr. 1899 . . . . 4: —
XLIV. ***Dagbok, förd under kriget i Finland 1788—1790 af auditören C. C. Ekman,** utgifven af Reinh. Hausen. — XI + 266 sid., tr. 1900 . . . . . 3: —
XLV. ***Förhandlingar och Uppsatser. 13.** (Längre uppsatser af V. T. Rosenqvist, W. Söderhjelm och C. von Bonsdorff). — 45 + 254 sid., tr. 1900 3: —
XLVI. ***Karl August Tavaststjerna.** En lefnadsteckning af Werner Söderhjelm. — 324 sid., tr. 1900 . . . . 4: —
XLVII. ***Förhandlingar och Uppsatser. 14.** (Längre uppsats. af R. F. von Willebrand, C. v. Bonsdorff och G. Castrén). — LXXXI + 244 sid., tr. 1901 3: —
XLVIII. ***Finlands svenska vitterhet. 2. Mikael Choræi valda dikter med en lefnadsteckning,** af Ernst Lagus. — CXC + 226 sid., tr. 1901 . . . . . . 4: 50
XLIX. ***En idéernas man.** Biografi öfver August Fredrik Soldan af Juhani Aho. — 421 sid., tr. 1901 . . . . 5: 50
L. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 9. Teologin, senare delen,** af Herman Råbergh. — 229 sid., tr. 1902 . . . . 3: —
LI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 15.** (Längre uppsatser af P. Nordmann, A. O. Freudenthal, J. Ahrenberg, Z. Schalin och O. Grotenfelt). — LXIX + 243 sid., tr. 1902 . . . . 3: —
LII. ***Finlands svenska vitterhet. 3. Valda skrifter af Jakob Frese med en teckning af hans lefnad och skaldskap,** af Arvid Hultin. — CXIX + 218 sid., tr. 1902 . . . . 4: 50
LIII. **Katalog öfver Den svenska litteraturen i Finland samt arbeten på främmande språk af finländske författare eller utgifna i Finland 1896—1900.** Utarbetad af H. Bergroth. — 302 sid., tr. 1902 . . . . 4: —
LIV. ***Torsten Rudeen. Ett bidrag till karolinska tidens litteratur- och lärdomshistoria,** af Arvid Hultin. — IV + 276 sid., tr. 1902 . . . . 4: —
LV. **M. Calonii bref till H. G. Porthan,** utgifna af W. Lagus. — XI + 449 + 91 sid., tr. 1902 . . . . 8: —
LVI. ***Förhandlingar och Uppsatser. 16. — 1902.** (Längre uppsatser af H. Pipping, R. Nordenstreng, O. Grotenfelt, A. Hultin, K. G. Leinberg). — LXVII + 236 sid., tr. 1903 . . . . 3: —
LVII. ***Bref, tal och andra skrifter af Mikael Choræus,** utgifna af Ernst Lagus. — VIII + 400 sid., tr. 1903 . . . . 4: 50
LVIII. ***Skildring af krigshändelserna i Öster- och Västerbotten 1808—1809,** af C. J. Ljunggren. — III + 153 sid., tr. 1903 . . . . 2: 50
LIX. **Bidrag till Eddametriken,** af Hugo Pipping. — 118 sid., tr. 1903 . . . 3: —
LX. ***Per Brahe.** Illustrerad lefnadsteckning, författad af P. Nordmann. — 520 sid., tr. 1903 . . . . 6: —
LXI. **Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans diktning I,** af Werner Söderhjelm. — 468 sid., tr. 1904 . . . . 6: —
LXII. ***Joh. Ludv. Runebergs hundraårsminne. Festskrift 5 febr. 1904.** — 441 sid., tr. 1904 . . . . 10: —

LXIII. ***Förhandlingar och Uppsatser 17. — 1903.** (Längre uppsatser af M. G. Schybergson, Gunnar Castrén, Z. Schalin, F. Gustafsson, R. F. von Willebrand, K. G. Leinberg och G. A. Nordman). — LXIII + 408 sid., tr. 1904 . . . . 4: —

LXIV. **Ordbok över de östsvenska dialekterna**, av Herman Vendell. Första häftet. — XLII + 280 sid., tr. 1904 . . . . 7: —

LXV. ***Finlands svenska vitterhet. 4. Den svenska vitterheten i Finland under stormaktstiden 1640—1720**, af Arvid Hultin. — CCLXXXVIII + 230 sid., tr. 1904 . . . . 6: —

LXVI. **Pehr Kalms Resa till Norra Amerika**, ånyo utgifven af Fredr. Elfving och Georg Schauman. Första delen. Med en inledning af Georg Schauman. — LI + 400 sid., tr. 1904 . . . . 4: —

LXVII. **Ridderskapets och Adelns Protokoll vid Borgå landtdag 1809**, utgifna af Elis Lagerblad. — 454 sid., tr. 1905 . . . . 8: —

LXVIII. ***Förhandlingar och Uppsatser 18. — 1904.** (Längre uppsatser af W. Söderhjelm, A. Hultin, M. G. Schybergson och O. Andersson). — XCVIII + 204 sid., tr. 1905 . . . . 3: —

LXIX. **Bidrag till Helsingfors stads historia**, samlade och utgifna af P. Nordmann. I. Bref från 1550—1650. — Stadens domböcker 1623—1639. — 252 sid., tr. 1905 . . . . 3: 50

LXX. ***Bref och dagboksanteckningar af Georg August Wallin**, utgifna jämte en lefnadsteckning af Knut Tallqvist. — CXXXIV + 366 sid., tr. 1905 5: —

LXXI. **Ordbok över de östsvenska dialekterna** av Herman Vendell. Andra häftet. — 588 sid., tr. 1905 . . . . 5: —

LXXII. **Bidrag till Helsingfors stads historia**, samlade och utgifna af P. Nordmann. II. Prosten Henrik Forsii biografi och skrifter. — 129 sid., tr. 1906 2: —

LXXIII. ***Förhandlingar och Uppsatser 19. — 1905.** (Längre uppsatser af R. Tigerstedt, M. G. Schybergson, P. Nordmann, A. Hultin, K. G. Leinberg och Y. Hirn). — LXIV + 322 sid., tr. 1906 . . 3: 50

LXXIV. **I. Minnespenningar öfver enskilda personer, födda eller verksamma i Finland**, beskrifna af Mauritz Hallberg. — 154 sid., tr. 1906 . . 3 —

LXXV. **Ordbok över de östsvenska dialekterna**, av Herman Vendell. Tredje häftet. — pp. 589—900, tr. 1906 . . . . 5: —

LXXVI. **Bidrag till Helsingfors stads historia**, samlade och utgifna af P. Nordmann. III. Bref från 1651—1697. Stadens domböcker 1639—1643. — 210 sid., tr. 1906 . . . . 3: —

LXXVII. **Joh. Ludv. Runeberg, hans lif och hans dikining II, af W. Söderhjelm.** — 558 sid., tr. 1906 . . . . 7: —

LXXVIII. ***Förhandlingar och uppsatser 20. — 1906.** — (Längre uppsatser af W. Ruin, R. Lagerborg, G. Heinricius, K. G. Leinberg och G. Castrén). — LXV + 397 sid., tr. 1907 . . . . 4: —

LXXIX. **Ordbok över de östsvenska dialekterna**, av Herman Vendell. Fjärde häftet. — pp. 901—1215 + 6 sid., tr. 1907 . . . . 5: —

LXXX. ***Åbo universitets lärdomshistoria. 10. Filosofin, af Th. Rein.** — 326 sid., tr. 1908 . . . . 3: 50

LXXXI. ***Förhandlingar och Uppsatser 21. — 1907.** (Längre uppsatser af E. Wrangel, Th. Westrin, G. Heinricius, J. G. Nikander, L. F. la Cour, K. G. Leinberg, Ossian Grotenfelt, W. Söderhjelm). LXXIV + 397 sid., tr. 1908 . . . . 4: —

LXXXII. **Bidrag till Helsingfors stads historia**, samlade och utgifna af P. Nordmann. IV. Bref från 1714—1796. 228 sid., tr. 1908 . . . . 3: —

LXXXIII. ***Henrik Gabriel Porthan.** Lefnadsteckning, af M. G. Schybergson. Förra delen. — XIII + 281 sid., tr. 1908 . . . . 3: —

LXXXIV. **Biografiska undersökningar om Anders Chydenius**, af Georg Schauman. — XI + 645 sid., tr. 1908 . . . . 7: —

OBS. De med * utmärkta tomerna hafva utdelats åt *alla* medlemmar, de öfriga endast åt stiftare.